Воля

Тижневик.

Воля

Тижневик.

Липень 1921.

Том III. Число 1/2.

Рік видання третій.

ЗМІСТ:

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Відень, 3. липня 1921. Ч. 1/2

K. Білокриниченко.

Нове вино в старі міхи.

„Не лийте нове вино в старі міхи!“ Як це гарно і ясно сказано в Євангелії! — Але вже минуло мало не дві тисячі років від того часу, як ті великі слова було внесено в світ, а людськість ще й досі їх як слід не втямила: де би не з'явилось нове вино — в політиці, літературі, мистецтві, житті соціяльному і економичному, перш за все стараються з усієї сили втиснути його в старі міхи, пристосувати нове до старих форм так, щоби, як відома попівна, і „невинність зберегти й капітал здобути“; тиснуть доти, доки нове вино не розірве старих міхів і не розіллється, зіпсувавши й міхи й саме себе, — і в нові міхи доводиться потім збирати його вже забрудненим і значно зменшеним у кількости.

І вина в цьому полягає в тій вдачі людській, яку можна назвати „косністю“. „Хто його знає, що воно за таке це нове? Жили без нього наші діди й прадіди, може й ми проживемо. А коли вже воно й влізло в життя, то треба зробити його, як найменш шкідливим за для того, з чим ми вже зжилися, до чого звикли!“

Всю людськість заїдає ця косність, але, здається, иншого народа, в якого вона була б розвинена в такому величезному розмірі, як це має місце в Українців, немає. Коли пролунали на цілий світ натхненні слова великого Тараса, з яких кожне було протестом проти істнуючого ладу, кожне стреміло до визволення рідного краю і народу з московсько-польських лабетів, чи ж піднявся на Україні хоч який небудь рух? Ні! Шевченка читали з захопленням, а ще більш співали, переклавши на музику його вірші, багато з яких ще й тепер де-які вважають за „народні пісні“; взагалі пристосували до життя, до старих міхів. І треба було півсторічча праці Шевченкових наступників, треба було всесвітньої війни, двох російських революцій і чотирьохрічного большевицького панування, які розірвали старі міхи, за для того, щоби народ український схаменувся, поняв слова великого поета, почав пройматись ними і переводити їх у життя, почав вливати „нове вино в нові міхи“, але вино вже забруднене зрадами, взаємною ненавистю, воно зменшене в кількости через втрату тих тисяч патріотів українських, що полягли в бійках з большевиками, Денікінцями, Поляками, або загинули в усяких че-ка.

Коли піднялась остання російська революція, до якої в значній мірі спричинились соціялістичні партії, і коли в звязку з нею повстала українська держава, чи поміркували наші соціялисти про те, що в старі соціялістичні руйнацькі міхи не можна вливати нове вино новонародженої державности? Ні; вони вперто старались погодити соціялизм з державністю того народа, в якого ніколи й натяку на соціялізм не було, для якого соціялізм міг бути лишень засобом за для добуття державности, але в жадному разі не метою цієї державности; і погоджували доти, поки цілий будинок державности не полетів шкереберть.

І от тепер представники монархичних течій серед українського громадянства, себ-то люде, які зрозуміли, яким може й повинний бути будинок української державности, починають знова збірати розлите нове вино і вливати

його . . . „в нові, розуміється, міхи“ — скажете ви — і помилетесь, бо ті, що перші заявили себе за монархичний принцип, перші ніби-то зрозуміли, що таке є нове вино української державности, з цілої сили стараються втиснути його в старі міхи московсько-бюрократичної скоропадщини і великопанської земельної власности.

Здається — більш здискредитувати монархичну ідею за для України, ніж це зробила скоропадщина (не кажу — Скоропадський, бо сам він може й мав найкращі наміри, але через слабість характера був лишень играшкою в руках свойого оточення) — неможливо: згори — ніби-то проголошення самостійної держави, а в середині — пляномірна безупинна праця за для навіть не федерації, а цілковитого підбиття України під московську кормигу; згори — ніби-то плекання „державної“ української мови, а в середині — глузування з цієї мови і випирання її московською; згори — „гетьман всієї України“, що його обрано ніби то дрібноземельними хліборобами. а в середині — тиснення цих хліборобів карними експедиціями і иншими мірами на користь чужого великоземельного панства; згори — народнє ніби-то самоврядування, а в середині — централізація і бюрократизація урядування по найгіршому в світі зразкові московському.

На це все доводиться чути, що скоропадщина не є Скоропадський, що ця людина, яка ранійш шукала шляхів і не знала, на кого їй опертися, нині під впливом подій ніби то цілком усталила свій світогляд, зробилась найщирійшим українським националистом, що людина ця витрачає всі свої гроші і цілий свій вплив в Европі на відродження незалежної української держави, що з Московщиною і московськими колами вона назавжде розірвала всякі стосунки, і т. и., і т. и. — Добре, хай це все буде так, хоча й тяжко повірити, щоби слабий характер міг в когось перевернутись на міцний! Хай скоїлось чудо!

Але чи ж зможуть в це чудо повірити широкі народні маси?

Коли б Скоропадський був людина нікому невідома, коли б він не мав своєї „слави“, це ще б могло мати місце. Але він, на жаль, вже має „славу“, і то славу Герострата, що за для того, щоби зробитись відомим в історії, спалив храм Артемиди в Ефесі. Невжеж коли б Герострат при будівлі якогось нового храма запропонував свої послуги, згодився би хто-небудь доручити йому цю працю, хоча б він навіть показав тисячі свідоцтв про те, шо він чудово знає будівництво і вже багато часу не підпалював жадних храмів.

Так і „слава“ Скоропадського настільки тісно звязана з скоропадщиною, що хоча б він був нині найщирійшим з усіх Українців, він там, де навіть людина багато менш щира добється успіху, не буде в стані зробити нічого.

Коли така є скоропадщина, то що ж казати про ідею відродження великопанської земельної власности? Що і пан, і селянин уявляють собою одну клясу — хліборобську, яка повинна мати через те і спільні інтереси? — Так це ж цілковита помилка: ні по своєму походженню, ні по устрієві життя, ні по істоті своєї праці, беручи справу взагалі, великоземельний пан нічого спільного з дрібним хліборобом не має, не кажучи вже про ріжницю національну власне на Україні, де крім чотирьох-пятьох осіб ціле великоземельне панство є або змосковлене, або спольщене, в той час, коли дрібні хлібороби там майже виключно Українці.

По походженню дрібний хлібороб — аборіген країни, де він мешкає, або перший її кольонізатор; великоземельний пан — майже завжде нащадок або тих чужоземців, які збройною силою загарбали собі великі простори землі на шкоду місцевому населенню, чи дістали їх „в подарунок“ за льокайську службу від найбільшого й наймоцнійшого з завойовників, або тих місцевих людей, що перші зрадили своєму народові і перейшли на бік завойовника.

По устрієві життя — коли цей останній в дрібного власника є звязаний з хліборобством нерозривним ланцюгом, то для великоземельного пана хліборобство є настільки цікаве, наскільки воно дає йому засоби для життя, для впливу в громадянстві, для участи в державному керуванні. (Не кажу про винятки — вони можливі і завжде бувають, але вони доводять лишень правдивість основної гадки: коли на Західній Україні й були великі власники, що вважали хліборобство не тільки засобом, а й метою життя, то це були майже виключно римо-

католики, яким московська влада не давала права державної службу на великих посадах у своїй країні.)

Що ж до праці, то що спільного у того, хто своїми руками в злиднях обробляє свій клаптик грунту, з тим, хто в найкращому разі тільки „доглядає" за чужою працею, себ-то, тільки визискує її на свою користь, а в гіршому навіть і цю справу доручає комусь иншому, користуючись лишень самими прибутками? — Скорійше фабриканта і робітника можна прилучити до одної кляси, ніж великого і дрібного землевласника, бо в перших праця їх більше звязана і має більш переходових ступінів, як — то кваліфіковані робітники, інженери; і т. и.

Власне Україна є країною селянською, себ-то, дрібної землевласности і тільки на ній самій може вона збудуватись, як держава. Цілий успіх соціялістичних партій серед українського народа в перші часи революції пояснюється тільки тим, що партії ті домагались знищення великоземельної власности. Гадати про відновлення останньої, про повернення панів на їх землі, це є лити нове вино в такі старі, такі діраві міхи, що в них воно не протримається і півхвилини і розіллється таким бурхливим морем, що затопить не тільки панів, а й всі ідеї, що їх вони принесуть з собою.

І перш за все загине та ідея, яка, здається, єдина може підняти Україну на ступінь держави, — ідея селянської, або, як її називають хлібороби-державники, трудової монархії. Може й не на завжде, але Бог знає, коли доведеться знова зібрати нове вино української державности в нові міхи, яке воно буде і чи багато його залишиться: може його не вистачить тоді не тільки на самостійну державу, а й на „федерацію", „автономію", і навіть на „широкає мєстнає самоуправлєніє с прєподаванієм на мєстном язикє (отнюдь однака нє на ґаліцийском нарєчії) в нісшихъ класахъ народнай школи".

Схаменіться ж, поки ще не пізно! Не лийте вина нового в старі міхи!

П. Чижевський.

Основи української державности.

(Кінець).

7. Про вибори. Проти тієї пропорціональної сістеми виборів, на підставі якої відбувалися вибори послів на Україні до російських і українських установчих зборів, багато дечого можна сказати. Справді, метою добре пристосованих до життя виборів повинно бути: дати змогу людності обрати таких представників, яких вона хоче, яких вона знає і які (представники) добре знають потреби людности, що їх вибірає. Отже ні одній з цих умовин наша пропорціональна сістема не відповідала!

По нашій сістемі, як відомо, вибори відбувалися по спискам кандидатів. по великим виборчим округам (ґуберніям). Число визначених від округи послів ділилось між списками, пропорціонально числам поданих за кожний список голосів. Коли, наприклад від якої округи призначалося десять послів і за який список кандидатів подана була одна пята частина усього числа голосів, — так обраними на послів були два перші кандидати того списку. Але ж кандидати мали право зрікатись від посольських обовязків; тоді, замісць них, виходив на посла третій черговий кандидат, четвертий, і т. д. Щоб заманить на свій бік можливо більше число виборців, кожна партія ставила на перші місця своїх кандидатських списків по всім, иноді, округам держави тіж самі, найбільше популярні, найбільше відомі, ймена, скажемо — Грушевського, Винниченка і т. д. Виборці так і перлись до виборчих урн, аби тільки вибрати Грушевського та Винниченка!... Але, після виборів, на підставі партійної дисціпліни, Грушевський та Винниченко зрікалися, і послами становилися мало кому відомі в тій окрузі Швець або Макаренко...

Таким чином, справді, людність вибрала своїм представником не того, кого вона хотіла вибрати, не того, кого вона зна; тойже, хто так нежданно для людности зробився її представником, не був, може, зроду у тій місцевості!

Пропорціональні вибори по спискам, по великим виборчим округам, виявляють не повну волю населення, а волю партій. Добре ж, коли між партіями й людністю є міцний і сталий звязок, коли партія зна, чого бажає людність, а людність зна, чого хочуть партії. Такі умовини можна знайти за кордоном, в краïнах з дуже розвинутим партійним життям. Та й там починають уже розчаровуватися у такій сістемі виборів. А нам від неї треба зовсім відмовитися.

Є безліч инших пропорціональних сістем, далеко кращих, ніж колишня наша, та всі вони потрібують великої органiзованности людности й часто приводять до наслідків навпаки пропорціональних. З цього приводу можна б було дати багато прикладів з життя; та шкода праці.

Сістема ж прямих виборів по округам — один депутат на одну округу — всім зрозуміла і в наших умовинах може вживаться в більшості місцевостей України. Це так звана „чотирьохвостка“ — вселюдні, прямі, таємні, рівні. Одначе ж иноді можна користуватися й пропорцінальною сістемою. От, скажемо, в Катеринославському повіті знайдеться, може, до 350 тисяч мешканців. Рахуючи по одному депутатові в Обласну Раду від 50 тисяч мешканців, ми побачимо, що власне на Катеринослав припаде три депутати (150 тисяч), а на села 4. При таких умовинах селянську частину повіту треба би розділити на чотирі виборчі округи, аби кожна вибрала по одному депутату. А три депутати від Катеринослава можна було би вибрати по пропорціональній сістемі, і це було би може справедливіш, ніж поділеня на три округи зі звичайними мажорітарними виборами. Колиб, наприклад, в Катеринославі було коло одної третини мешканців Українців, а решта „меншости“, так при поділу на окремі округи — Українці майже не мали б шансу обрати власного депутата, а при пропорціональній сістемі напевне одного дістали б.

Що ж до виборів непрямих, де вибрана всією людністю колеґія повинна вибірати представників від себе, так тут треба вже скрізь додержуватись пропорціональної сістеми (коли доводиться вибірати більш одного представника): цього потрібує елементарна справедливість, а техничних перешкод немає.

Не прямі, а двохстепенні чи багатостепенні вибори, спричиняються тут до того виборного процесу, який так влучно був прозванний нашими селянами „пересіванням“. Найкращим прикладом того пересівання були вибори колишніх „ґубернських земських гласних“. Як відомо, пересічно повітове земське зібрання мало коло трьох пятих частин гласних панів, коло одної третини селян, а решта — разночинці, і вибірало 4, 5 і більш „гласних ґубернських“ по сістемі виборів мажорітарній, а не пропорціональній. Наслідок був такий, що ґубернські земські зібрання складалися виключно з самих панів! Отже по пропорціональній сістемі виборів селяне мали б у ґубернських земських зібраннях третину своїх представників. Техніка виборів дуже проста: кожний член виборчої колеґії пише на виборчому квиткові не все число представників, що треба вибрати, а тільки одного; і коли, приміром, треба вибрати пять представників, так вибранними рахуються перші пять осіб, що дістали більше число голосів. При зазначеному вище складу повітових земських зібрань пани дістали би собі трьох гласних, а селяне двох. А коли слід було би вибірати більш ніж пять гласних, так і разночинці мали би змогу вибрати одного представника.

З того, що сказано тут про вибори, можна бачити, оскільки мав рацію К. Білокриниченко, висловлюючись проти пятихвістки, — про яку, до речі, N. N. і не згадував в своїй статті, а казав тільки про прямі вибори. Але висловлюватись власно проти прямих виборів К. Білокриниченко рації не мав, бо умовини прямих виборів є саме такі, які дають можливість людності вибірати, кого вона хоче й кого зна.

Що ж до проєкту К. Білокриниченка обірати делеґатів чи послів до сойму по черзі (один рік — один, другий рік — другий), так подібна сістема, здається мені, виривала би одну з головних підвалин виборів: повну волю виборців ви-

бірати найкращих, по їх думці, і найбільше придатних на послів людей; а щорічна зміна персонального складу законодавчого корпусу дуже шкодила би продуктивності його праці.

* * *

8. Суд. Добрий устрій суду скрізь і за всі часи сприяв зміцненню держави. Через те і у нас слід звернути як найбільшу увагу на цю частину майбутнього українського будинку.

З того, що сказано вже було про загально-державний Ґенеральний Федеральний Суд є очевидною його цілковита відокремленість од суда обласного. Федеральний суд не є ні апеляційною, ні касаційною інстанцією для судів обласних. Всяка судова росправа починається в області, тут і кінчається. Такий обсяг діяльности обласного суду відповідав би остілько ж основам федеративної держави, оскілько потребам і давнім бажанням нашої людности. Давно сказано, що суд повинен бути швидкий, милосердний і справедливий. Але людність наша бажала ще суду близького до себе. От же, коли найвищий суд, сенат Російської держави, перенесеться аж до майбутньої української області, так і то вже буде великий виграш. Але того мало. Крім сенату — зверху та суда мирового — знизу, величезне значіння для нашої людности мав колишній окружний суд, бо тут розбіралися всі справи про власність на нерухому маєтність, тут також одбувалася реґістрація маєтности реґістрація гипотечних боргів, реґістрація судових заборон, що лягають на маєтність і т. д. Ця сторона діяльности колишніх окружних судів на багато побільшиться в порівнянню з тим, що було до революції, бо одбудуватиметься поділ колишньої панської землі. Через те колишні окружні суди повинні бути в кожному повіті, і тоді вони будуть називатися Повітовими Судами. Звичайно, одночасно з окружним судом, прийде до повітового і неотділима від нього частина — старший нотарь суда.

Мировий суд одбувають мирові судді — один на 20—30 тисяч людности. Було би корисно, щоби мировими суддями були люде з юридичною освітою; тоді мирові судді могли би входити і в склад повітових окружних судів; але в перші часи на перешкоді тому буде недостача людей. Апеляційною інстанцією по вирокам мирових судей може бути повітовий суд. Касаційною — найвищий обласний суд.

У повітовому суді є відділи: Карний (Уголовний), Маєтковий (гражданський), Адміністраційний і Мировий. Карний відділ виносить вироки по злочинствам, непідлеглим мировим суддям. Маєтковий вирішує всі справи, непідлеглі мировим суддям, — що торкаються суперечок про маєтність взагалі. Адміністраційний виносить вироки про законність постанов повітових рад, громадських рад та громад, — він реґіструє також ріжні товариства, кооперативи і т. д. Мировий — є апеляційною інстанцією для вироків мирових судей. В такому стосунку між мировим судом та повітовим (колишнім окружним) нема нічого нового: коли російський уряд знищив старі мирові суди, а на їх місце поставив земських начальників, — одночасно були заведені посади повітових членів „окружних судів“; ті повітові члени голосували в з'їздах земських начальників (коли не було повітового маршалка), а також несли обов'язки мирових суддів з трохи побільшеним обсягом підлеглих їм справ; так от, вищою інстанцією для цих повітових членів був „окружний суд“.

Колишні „судебні палати“ ні до чого не потрібні: частина справ, що вони розбірали, перейде до повітових судів, частина — до найвищого обласного суду.

Останньою апеляційною й касаційною інстанцією для всіх обласних судів є Найвищий Обласний Суд, який є виборний, складається з 25 суддів з пятирічним строком обрання, при чому кожний рік поновляється одна пята частина; вибірає суддів Обласна Рада, склад якої, для цієї мети, побільшується представниками від повітів, вибранними повітовими радами в такім числі, щоби повітових представників було в обласній раді не менш, ніж представників обраних безпосереднім голосуванням.

Питання про порядок призначення мирових та повітових суддів дуже складне. Хто признача: Обласна Рада, Обласна Управа, Найвищий Обласний Суд? Чи судді повинні бути виборними безпосередно населенням?

По скаргам приватних осіб, а також місцевих самоурядовань Найвищий Обласний Суд виносить рішення про констітуційність законів, виданих Обласною Радою.

* * *

9. Констітуція Української Федеративної Республіки. В невеличкому цьому нарисові я мав на меті показати, що, на підставі ріжних умовин, український нарід, який заселив величезні простори від Сяну до Каспійського майже моря, може злитися в єдину, міцну Українську Державу тільки в формі федерації великих, порівняючи, областей: Східня Галичина, Буковина, Поділля і т. д. Але ж висловлюючись рішуче за федеративний принціп, на якому повинна засноватися Українська Держава: за обласні одиниці, що повинні поміж собою федеруватися, — та за найширший розвиток місцевого самоурядовання кожної области, — більшість всіх инших організаційних справ я ставлю під знаком запитання. А найбільше з них значіння я надаю обсягу влади, якою повинен користуватися голова Української Федеративної Республіки — Гетьман. Чи одягти його в декоративну мантію англійського короля? Чи приділити йому моральний вплив президента Французької Республіки? Чи дати йому сильну, реальну власть президента Сполученних Держав Північної Америки?

Я спинився на обсягу власти президента Французької Республіки через те, що після кількарічних повстань, невдалих спроб „соціялізацій" і „комунізацій", анархії, повного занепаду економично-господарського життя, є можливою сильна реакція. Серед тієї ж реакції піднімуть голову всі монархичні настрії на Україні, про які можна сказати, що більшість з них ворожі самій ідеї української державности. І от президент, обраний вселюдним голосованням, наділений усією повнотою виконавчої влади, — чи не перескочить він, як це колись зробив Луї Наполеон, від республіки до абсолютного монархізму, а від монархізму до прилучення до Москівщини? Мені здавалося, що чистий парляментаризм, у перші принаймні часи, краще захищатиме незалежність Української Федеративної Республіки. Але ж багато мотивів можна навести й на користь сильної гетьманської (президентської) власти. Завдяки таким міркуванням і бажаючи надати Гетьману трохи більш авторітету, ніж яким користується президент Французької Республіки, я пропонував поширити колегію, що вибіра Гетьмана, добавкою до Всеукраїнської Національної Ради представників від повітових рад — по одному від кожної; а може краще було число їх і побільшити? Далі, може замість тої „закулісної" гри, що одбувається у Франції кожний раз при міністерських крізісах, у якій президент є власне тільки арбітром, зробити українське міністерство виборним на певний строк, як те робиться в Швайцарській конфедерації? А Гетьману надати тільки право затверджувати склад міністерства (Ґенерального секретаріяту)?

Крім питання про обсяг влади Гетьмана є безліч инших питань, які треба вирішити при утворенню констітуції. Мало було би накреслити тільки головні лінії констітуції: громади та повіти, з найширшим самоурядованням, в суверенній області, — Українська держава, — як федерація областей. Треба скласти проєкт тієї констітуції! Отже й найкраще складена констітуція є знову тільки принціп, тільки яскраво окреслені рямці. Повинно заповнити всі порожні місця в тих рямцях. Нагадаю головні закони, що мають значіння основних і що містяться в тих констітуційних рямцях: закон про самоурядовання громад, про самоурядовання повітів; кільки законів, що повинні реґулювати громадянські права — недоторканність особи, воля зібрань, корпорацій і т. д.; закони про вибори послів до Всеукраїнської Національної та до Обласної Ради; закон про порядок всенародного референдума; закони, що ґарантують меншостям їх права — вживання рідної мови, можливість розвитку власної культури й инші; закони про відносини церкви до держави і т. д.

Отже чому би нашому громадянству не станути щільніш коло цієї величезної праці?

В самому тільки Відні — головному центрі української еміґрації — ми маємо своїх правників з великим теоретичним і життєвим досвідом; маємо багато инших фаховців. Так само в Берліні, Празі й по инших містах...

Так чому б нам не використати наших сил, чому б нам, кажу, не станути міцно коло такої спільної національної, продуктивної праці?

Така орґанична праця формувала би нашу національну думку, щільніше гуртувала б громадянство, привчала би до уміння знаходити компроміси, визивала би до нас повагу чужинців...

Частина нашого громадянства, що правда, стоїть на ґрунті, з якого ні одного клаптика не схоче подарувати своїм супротивникам — це наші максималісти з лівого і правого боку. Але ж і їх думки можуть мати вплив на осередкові течії української думки. От наприклад, українське громадянство найменш свідоме у тому питанню, про яке найбільш сперечається, — про орґанізацію держави по правилам радянської соціялістичної системи, і це шкода, бо з усякого навіть найбільш негативного соціяльно-політичного з'явища можна витягти шось добре. І Станіслав Дністрянський тричі має рацію, коли він каже, що при складанню констітуції української держави треба би було звернути увагу на констітуцію радянської Москівщини.

Так чому би нам, справді, замісць того, щоби ділити шкури невбитих і навіть казкових ведмедів, не прийти нарешті до об'єднання коло одної мети — коло будування умовин, сприяючих здійсненню рідного і святого для всіх нас ідеала — С у в е р е н н о ї Н е з а л е ж н о ї, В е л и к о ї, С о б о р н о ї У к р а ї н и, — де всі ми, від найлівішої течії до найправішої, будемо мати змогу вільно працювати і на культурно-національному, і на партійному ґрунті?..

Прохаючи шановних читачів вибачити мені, що ухилився на бік, вертаюся до моєї теми...

Нижче я подаю текст проєкта „Констітуції Української Федеративної Республіки", який у стислій короткій формі зводить до купи більшість висловлених отут міркувань про устрій Української Держави. Але скажу ще два слова про ті умовини й про той порядок, у якому посуватиметься будівництво держави. Разом з иншими авторами гадаю, що будувати все треба знизу... Коли б міцно увільнилася од ворога тільки одна область, навіть тільки один повіт! — з орґанізації громад у повіті й повітового самоурядовання треба би й почати. Коли увільниться ціла область — орґанізується суверенна обласна виконавча й законодавча влада. Коли увільниться друга область — маємо умовини для орґанізації першої всеукраїнської федеральної влади. Якою ініціятивою і якою реальною силою усе те буде здійснюватися? На таке запитання тяжко подати, при сучасних умовинах, певну конкретну відповідь. Звичайно, найголовніший фактор — місцева людність, а потім — якась військова орґанізація: може повстанці з популярним отаманом на чолі; може С. Петлюра, коли він прорветься на Україну і об'єднає повстанців та населення; може, після упадку большевицької влади в Москівщині, так само упаде вона й на Україні; може буде щось инше... А що воно буде, що воно прийде — і в недалекому вже часі — сумніву бути не може!

Отже, коли вдарить грім, коли прийде слушний час, коли батьківщина покличе всіх дітей своїх до державного будівництва, ми, українська інтеліґенція, повинні будемо станути до праці з якимсь певним, або певними світоглядами на загальний архітектурний стіль і на детальне росплянування майбутнього українського будинку...

Ця невеличка росправа є однією з багатьох уже спроб з'ясувати поставлене на чергу питання.

10. Текст Констітуції Української Держави.

В і д д і л 1. — З а г а л ь н і п о с т а н о в и.

А р т. 1. — Українська Держава іменується і, відповідно цій констітуції, є Українською Федеративною Республікою.

Арт. 2. — Українська Федеративна Республіка складається з суверенних областей: Східньої Галичини, Холмщини, Київщини, Поділля...
які, области, по вільній згоді, зреклися од частини своїх суверенних прав, в межах, означених Констітуцією, — на користь спільної держави.

Арт. 3. — Українська Федеративна Республіка має на меті:

Охороняти констітуції областей і гарантувати кожній області її межі.

Сприяти розвиткові загального добробуту в Державі і досягненню соціяльної справедливости.

Охороняти права громадянина й людини всіх громадян Держави.

Арт. 4. — Повна власть в У. Ф. Р. належить всьому народові, цебто всій купности її громадян, що досягли 20 річного віку; ця повна власть виявляється: в праві законодавчого почину; в праві ухвалювати чи одкидати, шляхом безпосереднього народнього голосування, всі закони, видані Всеукраїнською Національною Радою; в праві ухвалювати тим самим шляхом цю Констітуцію і всі можливі в майбутньому зміни в ній.

Арт. 5. — Обсяг діяльности У. Ф. Р. обмежується зазначеними нижче справами:

Проголошування війни і ухвала миру.

Зносини з чужосторонніми державами від имени У. Ф. Р., а також і від имени кожної окремої области, по всім питанням політичним, торговельним, економично-господарским та иншим, які торкаються усієї Держави, або якої области, — коли вона звернеться з відповідним проханням до У. Ф. Р.

Військо й фльота, — при чому військова служба, коли вона буде визнана У. Ф. Р. постійною і обов'язковою, повинна одбуватися, в мирні часи, громадянами в межах їх областей.

Спільні державні фінанси (грошові справи) — державні митниці, державний банок і його відділи, державні скарбниці, чеканка метальових грошей і видача (емісія) папірових, складання і виконання щорічних кошторисів Держави, оподаткування населення для загально-державних потреб.

Загально-державні залізничі та водяні шляхи.

Пошта, телеґраф і телєфон.

Встановлення загально-державних мір — довжини, площі, обсягу, ваги та инших.

Найвищі, спільні всій Державі, просвітні інституції, як Всеукраїнська Національна Академія, Національний Музей та инші подібні.

Охорона винаходів, а також иншої інтеліґентної власности українських громадян з обсягу літератури й мистецтва.

Арт. 6. — Кожна область, що ввійшла у склад У. Ф. Р., має власну констітуцію, але вона, область, повинна бути демократичною республікою з правом зверхности суверенности народу в межах, окреслених в арт. 4 відносно усієї Держави.

Арт. 7. — Областям забороняються політичні спілки між ними, областями, — але по ріжним економічним та господарським питанням, а також по питанням, що мають на меті досягнення суголосности в законодавстві, в формі адміністрації та суда, области можуть складати відповідні умови, — аби тільки ті умови не суперечили цій Констітуції і не порушали прав инших областей.

Усі такі суперечні умови анулюються Федеральним Урядом; коли ж область або области проти того будуть сперечатися, останню постанову, обов'язкову для всіх, виносить Генеральний Федеральний Суд.

Арт. 8. — Державною мовою У. Ф. Р. є українська, але закон забезпечує права мов инших, неукраїнських, народностей.

Арт. 9. — Герб У. Ф. Р. є Тризуб; державні коліри жовтий та блакитний.

Відділ 2. — Про громадян та їх права й обовязки.

Арт. 10. — Громадянин кожної з областей, що ввійшли в склад У. Ф. Р., є в той самий час громадянином У. Ф. Р.

Арт. 11. — Всім громадянам У. Ф. Р., без ріжниці роду (пола), віри і народности, забезпечується:

Рівність перед законом.

Рівність прав політичних та маєткових.

Недоторканність особи, помешкання, листування.

Воля совісти і віри, з правом виконувати обряди своєї релігії; але публічне виконання реґулюється відповідними законами.

Вільність думки людської, яким би способом вона не виявлялась, — словом, друком, малюнком, чи в чому иншому.

Вільність зібрань та спілок — політичних, економічних, професійних, національних та инших.

Право петіцій до установ громадянських, обласних і загально-державних, — чи поодиноких громадян, чи спілкою.

Користування рівним правом виборчим до всіх установ — самоурядовання, обласних та загально-державних, оскільки можливо досягти тієї рівности в звичайних умовинах життя людности в кожній окремій місцевості.

Користування рідною мовою в церкві, школі, в громадянських, обласних та загально-державних інституціях, оскільки можливо того досягти в залежності від кількости осіб тієї чи иншої національности в Державі, області, повіті, громаді.

Непідлеглість ганебній і смертній карі.

Право вільно вибірати місце побуту в Державі і переїздити з місцевости в місцевість, в межах області і в межах Держави, не питаючись про те дозволу.

Вільний вибір праці взагалі і право вільного навчання з окрема.

Право забезпечення від старости та інвалідности.

Користування власністю рухомою і нерухомою; але те право може бути обмежене, оскільке те було би потрібне в інтересі загального добробуту і соціяльної справедливости (арт. 3).

Право на відшкодування за всякі збитки, які громадянин мав від властей самоурядовання, обласних чи державних.

Арт. 12. — Означені в арт. 11 права та вольности громадянина обмежуються таким же правами та вольностями инших громадян, і кожний, чи приватний громадянин чи який урядовець, може бути обмежений у своїх громадянських правах, коли він права инших громадян порушає, — по постанові відповідного суду.

Арт. 13. — Громадянин, коли він буде пійманий на якому злочинстві, може бути арештований без постанови суда, але на протязі від 24 до 48 годин, в залежності від місцевости, він повинен дістати приговор судді про продовження арешту з точним означенням злочинства, або бути увільненим від арешта.

Арт. 14. — Українські громадяне-селяне мають право на зворот їм земель, пограбованих урядами Московської Держави переважно у 18 сторіччю. Право те реґулюється загальним земельним законом, виданим У. Ф. Р. Детальне ж законолавство, в межах, окреслених зазначеним законом, і стосування закону до життя, належить до компетенції областей.

Арт. 15. — Площа кожної окремої земельної власности обмежується якимись максімумами, що можуть бути ріжними в ріжних областях, але не можуть бути більші середної власності. Державне законодавство зазначає межі тих максімумів, — обласне вибірає між тими межами таке середнє землеволодіння, як важатиме найбільш придатним до умовин области.

Арт. 16. — Робітниче законодавство має на меті охороняти робітничу працю взагалі, а неповнолітніх та жінок з окрема.

Арт. 17. — Кожний український громадянин повинен взагалі обороняти незалежність У. Ф. Р. та сприяти розвиткові загального добробуту Держави, з окрема на ньому лежать обовязки:

Не робити вчинків, що суперечили би законам державним, або обласним.

Совісно виконувати обов'язки виборця до установ місцевого самоурядовання, обласних та державних.

Одбувати військову службу, відповідно постановам державного та обласних законів.

Приймати участь у громадянських роботах, коли того вимагає загальний добробут.

Виплачувати всі податки, місцевого самоурядовання, области та Держави.

Відділ 3. — Власти У. Ф. Р.

Арт. 18. — Властями У. Ф. Р. суть: Всеукраїнська Національна Рада — власть законодавча, Ґенеральний Секретаріат з Гетьманом Всеї України на чолі — власть виконавча; Ґенеральний Федеральний Суд — власть судебна.

Арт. 19. — Всеукраїнська Національна Рада складається з двох частин: одна частина послів вибірається прямим, вселюдним голосуванням, по округам, по одному послу на 100 тисяч людности, при чому лишок в 50 тисяч рахується за 100 тисяч; друга частина послів призначається обласними радами — по 4 від кожної; одна й друга частина послів вибірається на чотирі роки.

Арт. 20. — У виборах приймають участь всі громадяне 20 річного віку. Для виборів кожний повіт ділиться на округи, по 100 тисяч в кожному. Кожна округа вибіра одного посла. Активне виборче право є рівним пасивному.

Арт. 21. — Всеукраїнська Національна Рада вибірає, аж до кінця строку своїх уповноважень: Голову, Товариша Голови і трьох Секретарів. Всі ті особи повинні належати до ріжних областей (?).

Арт. 22. — Обсяг діяльности В. Н. Р. обмежується справами, зазначеними в арт. 5., а також в артикулах 11, 14, 15, 16. Крім того В. Н. Р. стежить за виконанням кожною областю постанов цієї констітуції.

Арт. 23. — Посли В. Н. Р. не відповідають за свою діяльність, яко послів. Колиж посол обвинувачується у якому злочинстві, він може бути позбавлений посольської недоторканности і відданий до суду — тільки по постанові В. Н. Р. більшістю двох третин голосів.

Арт. 24. — Головою Уряду, а також і всієї держави У. Ф. Р. є Гетьман Всеї України, що вибірається на пять років В. Н. Р., яка, для того вибору, доповнюється представниками від повітових рад (?) по одному (2, 3 ?) від повіта.

Арт. 25. — Гетьман призначає уряд і виконує в ньому обов'язки голови, коли того забажає (?); він є Головним Отаманом війська та фльоти (?); він має право накладати вето на закони В. Н. Р., — але ж коли повернутий Гетьманом закон буде знову ухвалений В. Н. Р., той закон набуває повну силу.

Ару. 26. — Гетьман репрезентує Українську Державу.

Арт. 27. — Правне становище Гетьмана . . . (?)

Арт. 28. — Уряд У. Ф. Р. складається з 9 Ґенеральних Секретарів і Голови.

Арт. 30. — Уряд відповідає за свою діяльність перед В. Н. Р. і може бути відданий, за вчинки в обсягу доручених йому справ, до суду Ґенерального Федерального Суду.

Арт. 31. — Обсяг діяльности Уряду торкається тих справ, що увіходять в обсяг діяльности В. Н. Р. Але діяльність його є тільки виконавчою.

Арт. 32. — Законодавча ініціятива належить в У. Ф. Р.: одній двадцятій частині активних громадян У. Ф. Р., які подадуть відповідну заяву за власноручним підписом до Уряду або до В. Н. Р.; половині, принаймні, областей, Гетьманові (?), Урядові, кожному членові В. Н. Р.

Арт. 33. — Ґенеральний Федеральний Суд складається з 40 (?) Ґенеральних Суддів, що вибіраються на 5 років тією ж колегією, яка вибірає Гетьмана (Арт. 25); при чому одна пята частина Ґенеральних Суддів поновляється що року.

Арт. 34, — До обсягу діяльности Ґенерального Федерального Суду належить:

Робити постанови з приводу констітуційности законів, виданих В. Н. Р. та обласними радами, коли з приводу тих законів подана буде скарга приватними особами, органами місцевого самоурядовання або обласними радами.

Робити постанови по всім справам, що можуть виникнути: між областями, між областю та У. Ф. Р., між приватними особами та органами місцевого самоурядовання з одного боку та областями і У. Ф. Р. — з другого боку.

Судити членів Уряду У. Ф. Р. (Ґенеральних Секретарів ?)

Розбірати всі справи екстерріторіяльні відносно всіх областей, як наприклад злочинства на фльоті.

11. — Констітуції областей, на підставі принціпів федералізму, можуть бути неоднакові, аби тільки вони не порушали постанов Федеральної Констітуції. Але, як ми бачимо, поза межами спільної Констітуції, находиться дуже велике число ріжних справ: місцеве самоурядовання; освіта; санітарія; ветеринарія; величезна більшість ріжних галузів народнього господарства; обласні шляхи, пошта, телеґраф і телєфон, оскільки вони не конкурують, а доповняють діяльність в тих самих галузях загальнодержавного Уряду; забезпечення обов'язкове від огню, забезпечення від неврожаїв; уся величезна область законодавства карного й цивільного і т. д.

Отже я не маю тут на меті подавати яку схему обласної констітуції. Але повинен спиниться на одному питанню, що торкається однієї з головних основ самоурядовання.

Усі автори, які писали про майбутній устрій Української Держави, надають велике значіння місцевому самоурядуванню, а переважно — орґанізації найнижчих одиниць його — громаді, повітові і т. д. Та не всі однаково дивляться на те, як повинні бути окреслені функції самоурядування, або, власне, не мають певного світогляду на головні його підвалини. Наприклад, в „Основному Державному Законі Української Народньої Республіки", в арт. 133, ми читаємо:

> Громади, волости, містечка, міста, повіти та инші одиниці самоурядування користуються з автономії що до вирішення питань про місцеві добра та потреби в межах своєї терріторії, оскільки державна адміністрація, або відповідна більша одиниця самоурядування, не прилучила певної справи до свого обсягу ділання.

Така постанова дощенту руйнує все самоурядування, одбіраючи в нього всяку самостійність. Взаємовідносини ріжних одиниць самоурядовання повинні бути збудовані на инших підвалинах. А саме. В законі повинно бути точно означено число справ, порівнюючи дуже невелике, яке відноситься до кругу діяльности виключно тієї чи иншої одиниці самоурядування; про решту ж справ повинно б було сказати так: область, повіт, громада (містечкова, мійська, сільська) керують слідуючими справами: освітою, санітарією . . . й иншими, які відповідно торкаються всієї области, повіту або громади. А яку там вже фактичну участь будуть приймати в тій чи иншій справі ріжні одиниці самоурядування, то вже виробиться життям. Не може, наприклад, область „прилучити" до свого виключно кругу діяльности вищої освіти, бо це булоби нічим неоправдане насильство над великою міською громадою, яка схотіла би, наприклад, збудувати власний університет . . .

Число ж отих специяльних справ, які можуть бути приділені до компетенції виключно однієї якої одиниці, як сказано, дуже невелике. Коли ж життя вкаже, що число їх треба побільшити, про те повинен бути виданий відповідний закон.

Женева, 3./V. 1921 р.

Володимир Кедровський.

„Власть тьмы."

Матеріяли до стану „Народньої Освіти у Сов. Україні".

(Далі.)

Огляд стану освіти по ґуберням.

2. Харківська ґубернія.

В докладі про орґанізацію освіти в Харківській губ. між иншим сказано: „Врешті за всі сім місяців не було орґанізовано елементарного звязку з повітами

і лише в червні перший з'їзд завід. відділами поклав початок широкій ґубернській праці".

Переходячи до соціяльного виховання, відчит каже слідуюче:

„Город Харьків нараховує дітей до 15 років до 100.000, ґубернія 900.000. Харьків обслуговує 30.310 дітей, а ґубернія біля 330.913, або 30% всіх дітей при 11.108 робітників. Необхідно було почетверить кількість шкіл і утворить заново до 5 тис. дошкільних інституцій, удесятерить кількість учителів і утворить цілком нові кадри дошкільників. Це з боку кількости. В той же час необхідно було перевести всю працю в певну сістему соціяльного виховання. В цьому відношенню Харьків. ґубернія дуже відстала від деяких других тому, що в центрі, який мусів був керувати цією ідейною і орґанізаційною роботою, не знайшлося ні одного учителя — комуніста. Всю працю перевела невеличка ґрупа спочатку 2, а згодом 8 душ, співчуваючих під загальним керуванням Попова. Це при істнуванню досить великої ґрупи учительства не тільки в Харькові, але й в ґубернії, ліберальної кадетствующої ґрупи, ідейно-твердої, досить активної, уміло оперуючої старими демократичними принципами шкільного будівництва. Все ж таки „провсокульт" (професійний союз культурних робітників) орґанізований по всій ґубернії, але надзвичайно пасивний і безідейний. Широкої роботи по улаштуванню курсів також не вдалося наладити більше за відсутністю фінансів, позаяк кожен раз з великими трудноцами давалися кредіти і то з таким урізаннями особливо у ґрафці „соціяльн. обезпечення", що робили відкриття курсів недоцільним. Всеж таки вдалося перевести одні дошкільні курси центральні і в перші три місяці праці відділа в кожен повіт послати інструкторів; а дошкільні же курси в кожному повіті, які дали в середньому по 50 дошкольників на повіт. З курсами для вчителів діло знаходиться в гіршому стані, позаяк пощастило перевести лише двохтижневий семинар в центрі і в кожному повіті, а курси лише в трьох повітах і то в останні часи. З реформою школи справа не краща: спроба замкнення старших клясів і переведення на клубно-екскурсійну працю тих, що залишались, без попередньої широкої підготовчої праці серед вчительства і без жадних технічних засобів, для переведення трудового методу, дала самі мізерні наслідки: в повітах діти розбігалися без праці, а в центрі перемучувалися недоцільно в школах, підпадаючи широкій революційній пропаґанді з боку педаґоґичного персоналу, котрий використовував з цією метою кожний дрібний промах, кожну шершавину в процесі будування нової школи.

„Всеж таки удалося перевести орґанізацію кольоній шкільників в Харькові на 200 д. і в чотирьох повітак в кількости на 600 чоловік".

Загальна картина соціяльного виховання така:

Назвисько інститутів	Кільк. інстіт.			кількість навч.	кількість дітей
	в містах	ґуб.	укр.		
1. Діточі садки	18	37	2	—	—
„ „	—	75	—	—	—
Школи ком. (площі)	605	7803	61	—	—
Клуби	15	—	—	—	—
Діточі бібліот.	5	—	1	—	—
Площадки	26	45	1	—	—
Діточі будинки	28	54	—	9621	352200
Показат. школа	1	—	—	—	—
„ діточі дома	1	—	—	—	—
Школа сліпих	1	—	—	—	—
„ глухонімих	1	—	—	—	—
Підсобна школа	3	—	—	—	—
Реформаторіум	1	1	—	—	—
Разом	705	8015	65	9625	352200

Таким чином всі інституції соціяльного виховання вміщують в собі лиш 28,4% всіх дітей в Харьковськ. ґуб. Гостру увагу на себе звертає те, що в цій ґубернії з населенням до 80% відсотків чисто українського істнує лише 0,8% українських інстітуцій. Ясно, на яку висоту поставлена там національна школа і національна культура.

Професійна освіта характеризується у відчиті слідуючим чином. „Брак компетентних керовників навіть в центрі робив те, що в повітах, де був цілком готовий апарат для утворення цілої системи інституції від будинка-комуни професіонізірованої до технікума — ці можливості не використалися і не використовуються до цієї пори (Богодуховський, Сумський пов.). Широка сітка технічних ремісничих шкіл і учебних майстернь, що залишена в спадщину ліберальним земством, не була підтримана ізза тих же причин". Таким чином зараз на всю Харьківщину істнує всього 81 проф. школа.

Позашкільна освіта. Про стан позашкільної освіти відчит робе такий вступ. „Рахуючи, що будівничим нового життя є міський індустріяльний пролетаріят, відділ прагнув до обслуговання в першу потребу пролетаріята великих районів заводських центрів з тим, щоб, утворивши там ячейки, спіратися на них в своїй майбутній праці і черпати звідси сили для широкої роботи. Одного не взяв на увагу підвідділ, що місто і село на Україні дуже довго жили відокремлено, а то часто і ворогуюче через богато історичних умов, а значить і методи для широкої праці не могли бути виробляємі тільки в міських лябораторіях, а з огляду на те, що робітники підвідділа ніразу не виїздили навіть у свій повіт, ясно, що ця помилка дуже відбилася на осягненнях у праці, і навіть з'їзд, що відбувся в липні, не міг, звичайно, виправити цих шкідливих моментів. Тому, що підвідділ не в стані постачити інструкторів навіть у Районобрази і спромігся дати в повіти із своїх курсів тільки в останні часи біля 40 душ, ясно, що далі праця може наладитись тільки шляхом переведення цілої низки з'їздів і конференцій, перенести ініціятиву, як можна ширше на міста, в маси, прагнучи звязати позашкільну працю з комнезаможами, наркомами і иншими активними орґанами влади". В цифрах позашкільна освіта в Харьківщині виявляється так.

Назва інститутів	Кількість		
	в містах	в селах	по ґуб.
Клуби	66	66	132
Бібліотеки	60	714	774
Школи дорослих	19	46	65
Школи-клуби	23	—	23
Театри	18	12	30
Музичні школи	3	—	3
Народні будинки	1	16	17
Народний університет	1	1	2
Студії	4	—	4
Курси по підг.	4	8	12
Кіно-театри	9	12	21
Оркестри	1	14	15
Хати-читальні	—	337	337
Сельськ. кіно-театри	—	98	98
Клуби сельськ.	—	236	236

Цією таблицею характеризується численний склад інституцій позашкільної освіти на Харківщині.

3. Донецька ґубернія.

„Донецька ґубернія, складена з частин трьох ґуберній, до цього часу ще не має окреслених зовнішних меж. Втягнувши в себе цілком увесь Донецький

басейн, — каже відчит, — „цю всеросійську кочегарку“, потім частину Харьківської ґуб., „Донецька ґубернія, не дивлячись на величезне її значіння для всієї федерації, досі не має остаточно встановленого центру“. Далі кажучи про орґанізацію ґубернського відділу народньої освіти, відчит підкреслює, що кольосальна недостача відповідальних робітників часто робе неможливим цілком авторітетне інспекторство ґубернії. Досить звернути увагу на те, шо на увесь Губнаробраз з його складом співробітників 150 душ мається тільки 18 комуністів, рахуючи і звичайних.

Про соціяльне виховання у відчиті дослівно сказано слідуюче: „Донецька ґубернія, як ґубернія чисто робітнича, в обшарі соціяльного виховання від буржуазного режіму нічого не отримала крім звичайних шкіл. Ніяких дошкільних інституцій у масовому маштабі не істнувало. Але за те Донецька ґубернія від буржуазних режимів, особливо останнього часу Денікинщини, отримала надзвичайно тяжку спадщину — велику кількість беззахистних дітей. Тільки за час Денікинщини в Донецькій ґубернії розстріляно понад 25 тисяч робочих. Сейчас Наркомпросом зареґістровано більше 40.000 дітей сиріт, які повинні в цю зіму бути взяті до опікування. Ці обставини рівно, як і загальний стан робітничої ґубернії не тільки допомагає популярізованню ідеі соціяльного виховання, але й робе цю ідею і її переведення в життя конче невідкладною“. Загальний стан інституцій соціяльного виховання є слідуючий:

Назва інституції	кільк. інст.	кільк. дітей
Дитячі будинки	104	7929
„ садки	72	5539
„ площадки	129	22430
„ кольонії	13	9267
Школи	2138	189263
Дитячі бібліотеки	155	—

Показавши ці цифрові дані, відчит далі пише: „Коли взяти хоч-би 40.000 дітей сиріт, то й то поставлена собі Ґубвідділом мета задовольнити 75% із них стрічає надзвичайні утруднення. Недохват робітників своїми силами поповнюється з надзвичайним утрудненням. Утруднення в заосмотренню крамом і харчуванням воістину надзвичайні. За увес час Донецькому Ґубнаробразу пощастило отримати лишень 75.000 аршин краму і то з надзвичайними труднощами при допомозі Наркомпроса. З взуттям діло знаходиться в ще гіршому стані, погано також з ріжного роду господарським приладдям.“

По професійній освіті ми знаходимо таку характеристику, „При кольосальних труднощах, при умові майже повної відсутности постачання і грошевих знаків, в обсягу розвитку професійної освіти відповідно схемі Наркомпроса за короткий час досягнуто великих наслідків.

Наскільки ці наслідки „великі“ хай скаже сам відчит.

Цифри такі: Профес.-техничн. шк. — 20; Політехн. (сер.) — 6; Соціяльно-екон. шк. — 9; Сільсько-госп. — 9; Нижч. сільсько-госп. — 3; Довго-термінові і коротко-термінові курсів для горнорабочих, відкритих і приготован. до відкриття — 60; Курси по рахівництву і бухальтер. — 6; Курси по кооперації — 2; і коротко-термінові по приготовленню робіт. для сільсько-госп. шкіл — 3, а разом 118 інституцій.

Далі йде така цікава примітка: „Особливо великим тормазом в роботі є постійне захоплення і псування помешкань військом і майже хронична відсутність грошевих знаків.“

Позашкільна освіта. Про цю галузь освіти відчит дословно висловлюється так: „Донецька ґуб., як ґуберня робоча, виявляє дійсно стихійну

і нестриману тягу до позашкільної освіти. Потреба і попит в цьому відношенню такі великі, що мизерні культурні йесурси, котрі в новій ґубернії є в роспорядимости Ґубнаробраза, уявляються иноді просто жалісними. Ґубнаробраз в цьому відношенню тілько тримається тієї точки погляду, що керовниками позашкільних відділів мусять бути комуністи. Між тим в життя це провести не удалося в останні часи завдяки страшного недохвату скільки небудь підготовлених товаришів."

Цифри такі:

Загально-освітні курси	72	Трупи	34
Школи для дорослих	177	Кіно-театри	78
Бібліотеки	335	Оркестри	82
Бібліотеки-читальні	227	Хори	21
Читальні	57	Театри, кружки	142
Хати-читальні	264	Музик. школи	14
Клуби	120	Студії штуки	6
Народні будинки	66	Музеї	13
Культ. просвіти	280	Теостудії	5
Театри	75		

Відчит поґубернський закінчується такими словами: „Цілком незадовольняючі стосунки з Ґубпечаттю, котра надзвичайно погано постачала Ґубнаробраз літературою. Діло доходило до того, що за недостачою літератури доводилося замикати наші хати-читальні, як це було в Каменському районі, де на 120 хатчиталень залишилося — 50.

„Що торкається української мови, то тут треба мати на увазі, що Донецька ґуб. є в значній кількости інтернаціональна. Попит на українську школу істнує лише в південній частині ґуб. та в Старобільському повіті, де вона вводиться. У всіх школах заведене навчання української мови. В загальному розмахові праця при виключно важких умовах виходе великою. Засоби для цього отримуються мизерні. За увесь час Наробраз отримав лише біля 300 міл. рублів. Необхідно побільшення постачання фінансування і поповнення відповідальними робітниками."

4. Миколаївська ґубернія.

„Миколаївська ґуб. утворена совітською владою лише в біжучому році з частин Херсонської і Катеринославської ґуб., об'єднаних навколо могутнього індустріяльного центра на півдні федерації, міста Миколаєва. В склад ґубернії входять 5 повітів (Єлисаветський, Херсонський, Миколаєвський (?), Дніпровський і Олександрівський) з загальною площиною до 50.000 квадратових верств з населенням понад $2^1/_2$ міл. душ. Ця ґубернія може бути дійсно визнана щасливою в значінню сполуки богатих сільсько-господарських можливостей і з могутньою індустрією."

„Як в кожній новій ґубернії орґанізація просвіти в ґубернському масштабі при загальній слабости совітського орґанізму натикалася на відсутність досить певного звязку ґубернського центру з повітами, на недостачу скільки небудь певних матеріялів, точних поґубернських, без котрих неможливе будування загального пляну роботи."

Соціяльне виховання в ґубернії в числах є слідуюче: Дитячих будинків — 26; Діточих кольоній — 6; Діточ. садків — 30; Дитяч. площадок — 32; Ізоляторія — 1; Кольон для дефективних — 1; Будинків для дітей 1; школ — 999; а разом 1097 інстіт.

Шкода, що не показано окремо інституцій в містах і повітах, і тоді б можна з певністю сказати, знову виявилось би, що всі інституції для дітей, крім шкіл, знаходяться у містах.

Професійна освіта в цифрах виявлена так: Шкіл техничних — 15; Шкіл професійних для недоліткив — 2; Курсів с.-госп. машиністів — 1; Курси печаті — 1; а всього 19.

Коли протипоставить цьому хочби той факт, що в трьох повітах бувших в складі Херсонської ґубернії, Херсонське ґубернське земство, починаючи

з 1910 року улаштовувало щорічно 18 одніх курсів с.-господ. машиністів, а в губернії, разом з теперішнею Миколаївською і Одеською в 1912 р. було 208 інституцій профес. освіти, то легко уявити, який розмах професійної освіти дала совітська влада.

Позашкільна освіта. Вступ до позашкільної освіти відчит робить такий: „В галузі позашкільної освіти за відчитний період Миколаєвському Губнаробразу менше всього пощастило з'осередити скільки небудь видатних робітників і добути скільки небудь задовольняючі наслідки. З огляду на повний брак підготованих робітників, позашкільним відділом примушений був керувати товариш без відповідної підготовки і повного опиту в цьому ділі. Ця слабість керування з Ґубернського центру тяжко відбилася на становиську в самій ґубернії і в більшости повітів; позашкільна освіта велася без належної певности і точно окреслених завдань за виключенням, хиба, Херсонського повіту, в котрому була розвинута надзвичайно велика позашкільна освіта, не дивлячись на близкість фронту.“

Що до позашкільної освіти в Херсонському повіті, то мушу сконстатувати, що позашкільна освіта там була організована ще до війни Херсонським повітовим земством, так міцно, що Херсонський повіт стояв в низці перших повітів Росії по орґанізації цієї освіти. Крім того, наскільки мені відомо, бувший завідуючий позашкільною освітою повітового земства залишився працювати і при большевиках, по можливости зберігаючи старий апарат, чому і близкість „білого“ фронта не дуже дезорґанізовала праці тому, що старим земським робітникам не було чого дуже жахатися „білих“, а тому й денервуватися в праці.

В цифрах позашкільна освіта виявляється так: Народніх університ. — 3; Клубів — 70; Хати-читалень — 160; Курсів позашкільної освіти — 1; Народн. будинків — 31; Шкіл для дорослих — 16; Бібліотек — 32; Просвіт — 30; Театрів-кружків — 44; Культурно-просвіт. кружків — 20; а разом 457.

Коротенький відчит в народній освіті в Миколаївській ґуб. закінчується слідуючим:

„В общарі розрішення українського питання в його культурній постановці Миколаєвський Народобраз не зміг, або не з'умів практично дати потрібної постановки питання. Безперечно, що ні українські робітники освіти, ні українські трудові маси на праці Миколаєвського Ґубнаробраза ще не переконалися в тому, що Совітська Держава ґарантує задовольнення їх національних вимог.“

5. Катеринославська ґубернія.

Беру дословно з відчиту:

„В цей час Катеринославська ґубернія, ця ґубернія широких степів і великих промислових підприємств, складається всього з 5 повітів з загальною кількостю населення трохи менше 2 міліонів душ. Це одна з тих ґуберній України, котра за увесь час революції пережила величезну руїну і, може бути, більше всякої другої ґубернії зазнала биди від Махна. Звязки ґубернського центру з містами розхитані вщент; перекроювання ґубернії зробило мало цінними старі ґубернські матеріяли і тому в цей час не можна дати досить повної картини становиська ґубернії по складу, розпреділенню населення і дійсному стану обслуговуючих населення просвітних інституцій.

„Катеринославський Ґубнаробраз був орґанізований в січні 1920 року. Праця велася почти виключно в міському шасштабі, звязків з повітами не було. Згодом по мірі налагодження звязків з містами, при чому цей звязок завжди переривається, почали виявлятися надзвичайні утруднення в обшарі просвітної роботи на Катеринославщині. В самому Катеринославі 116 шкіл містяться в 35 будинках, а 50 будинків передані під військові установи *). В повітах, правдиві ще в повітових містах, відношення ще прикрійші з точки погляду освіти. Ті будівлі, котрі ще в наших руках, в цілком незадовольняючому стані, заосмотрення їх або зруйноване, або прийшло в цілковиту нездатність, питання опалу, а особливо вигляди в цьому наперід безнадійні. В дитячих будинках, що пере-

*) В 1912 р. по Україні лише 3% шкіл мали так звані „смѣнныя занятія“.

йшли до нас від Сообеза, діти сплять по троє на одному ліжку, часто цілковито роздягнутими (додайте ще до цього страшні санітарні відношення і брак медичної допомоги і ви будете мати жахливу картину нищення дітей — прим. В. К.). Загальна картина недоодержання їжі в дитячих інституціях така: мяса — 100%, жирів — 80% і т. д. Навчебників, паперу, олівців і т. д. не тільки недохват, але повна відсутність. Ось ті відомости, що зі всіх боків ґубернії доходять в Ґубнаробраз одночасно з наладженням звязків з повітами. До цього ще треба додати повний хроничний голод на грошові знаки не тільки по ґубернії, але й в самому Катеринославі. В таких обставинах з надзвичайно стомленим і здеморалізованим учительським складом, з досить гострим становищем національного питання мусів був Катеринославський Ґубнаробраз переводити той плян просвітної роботи, котрий вироблений Наркомпросом.“

Соціяльне виховання в цифрах виглядає так: Дітячі будинки — 53, в них дітей 3670; дітячі садки — 78, в них дітей 5605; щколи (клуби) — 1251, в них дітей 113.422; площадки (клуби) — 41, в них дітей 6650, а разом 1423 інституції з кількістю 129.349 душ дітей, або 33% всіх дітей. Примітка до цих чисел є така: „Літня компанія, завдяки зовнішним утрудненням, пройшла мляво. До практичного переведення статута про 7-річну єдину школу приступлено. Утворена 1 показуюча школа, правдивіще, мовити, спробна.“

Професійна освіта. У відчиті говориться: „Загально-освітні середні школи (в їх старших клясах) зліквідовані, при чому всі без винятку учні розміщені у професійних школах. В цей час в одному місті Катеринославі істнує 30 профес. шкіл, між котрими 19 техничних і 5 соціяльно-економичних.“ От і все, що сказано про сучасний стан професійної освіти на Катеринославщині.

Позашкільна освіта характеризується так: „Завдання перекинути центр праці на село стрінуло почти повну відірванність волостей від повітових міст і останніх від Катеринослава. Одночасно з цим підвідділ позашкільної освіти не мав постійного свого керовника й за відчитний час тричі міняв завідуючих. Крім того працю утруднювала відсутність робітників, володіючих українською мовою, що в селах (при великому зрості „Просвіт“, котрих налічується від 30—50 на повіт) було великою перешкодою успіху.“ Взагалі ж в Катеринославщині істнувало два народніх будинка; три клуби для дорослих; 11 шкіл для недолітків; 38 хат-читалень; 15 театрів і біля 20 музичних гуртків“.

Кінчається відчит по Катеринославській ґуб. слідуючими словами: „До діла ліквідації безграмотности в повному значінні цього слова підійшли лише постановкою питання про попередній підрахунок.“

6. Полтавська ґубернія.

Характеризується вона таким вступом до відчиту: „Полтавська ґуб. має надзвичайно багато своєрідних рис і може бути добре порівняна з такою ґубернією, як Донецька. Великих промислових центрів на Полтавщині почти немає, тому пролєтарський елємент надзвичайно слабий. З другого боку Полтавщина є класичною ґубернією селянських рухів і революційної боротьби в середині самого села. Досить характерно, що іменно у Полтавщині так яскраво проходе компанія по орґанізації комітетів незаможних селян і що зо всіх ґуберній України, Полтавщина перша зуміла скликати Ґуберніяльний З'їзд цих комітевів. З'їзд, який став цілковито клясичним. Клясова боротьба на Полтавщині протікає надзвичайно бурхливо. Полтавщина увесь час залишається ґубернією перманентних повстань, ґубернією найбільших бандитських виступів, підтримуємих скаженим опіром селянського куркуля пролєтарському державному будівництву. Звідси постійний розрив звязку Полтавщини з повітами і повітів з волостями, звідси й надзвичайне затруднення в керуванню народною освітою по всій ґубернії. Крім того треба памятати, що підчас шляхетської окупації Правобережжа Полтавщина зробилася безпосереднім запіллям наших дієвих військ, що також утруднило і ускладнило працю по народній освіті. Слід мати на увазі і другу характерну рису Полтавщини. Тут не істнує тої постановки національного питання і перше за все українського, з котрим доводиться рахуватися у других ґуберніях. Полтавщина стіхійним ходом річей вирішила українське питання в тому значінню,

шо українська культурна стихія знесла або зносить без огляду на всілякі перепони на своєму шляху."

Прошу читача звернути свою особливу увагу на таку характеристику ґубернії, яка може прийтися ще й до других, як напр.: Київська, Волинська, Подільська, Катеринославська і, в більш менш, широкому маштабі і до останніх ґуберній.

Соціяльне виховання в цифрах представлено так: Дитячий двірець — 1; дітячих будинків — 50; садків — 75; клубів — 50; площадок — 115; очагів — 1; кольоній — 2; приємник — 1; розпределілков. пунктів — 1; будинків сліпих — 1; бібліотек дитячих — 1; шкіл 2474, а всіх інституцій 2777 з кількістю дітей — 223, 512, між котрим на повному заосмотренню уряду є 5700 дітей, а на неповному 19.020 дітей.

Тут, як бачите, є вказівка на те, про що так багато говорилося і писалося совітськими орґанами, а саме приняття опікування дітей на кошт держави, або, другими словами кажучи, держава мусить замінити для дітей їх родини. Як далеко ці наміри стоять від дійсности, яскраво видно з цього факту, що, так би мовити, знаходиться під впливом совітських інституцій, лише 2·6% мають повне заосмотрення від держави. Для Катеринославської ґубернії цей відсоток рівняється — 4, 1, для Черниговщинн — 1, 7, а для других ґуберній, на жаль, таких відомостей немає.

Далі йде закінчення відділа про соціяльне виховання слідуючими словами: „На Полтавщині, як і скрізь, діло соціяльного виховання стріває у своєму розвиткові низку надзвичайних перешкод матеріяльних і ідейних. Поборювання матеріяльних перешкод полегчується Совітом Захиста Дітей,*) котрий на Полтавщині утворився раніше, ніж в якій небудь другій ґубернії України, і котрий встиг розвинути досить велику діяльність. Можна рахувати, що постачання дітячих інституцій, в крайному разі, в харчовому відношенню з допомогою Совіта Захисту Дітей знаходиться в порівнююче можливих умовах. Не порівнюючи важко надати всім дітячим інституціям, а в тому числі і школам, потрібний педаґоґичний вигляд тому, що скільки небудь задовольняючого педаґоґичного персоналу надзвичайно мало. Полтавський Ґубнаробраз не перериваючи веде працю по пітготовці керовників дітячими інституціями, чому курси йдуть не тільки в самій Полтаві, але й в деяких повітах."

П р о ф е с і й н а о с в і т а в числах знаходиться в такому стані: курсів статистики, агрономичних, по діловодству, кооперації, екскурсивних, бібліотечних, дошкільних, педаґоґичних по 1. Шкіл: керамичних — 2, музичних — 1, ремісничих 5, техничних — 8, художніх — 1, комерційних 7, навчит. селянських семинарій 7, сільсько-господарських (?) 7, ткацьких 3, кройки і кравецтва 6, слюсарних 4, садівництва 1, жіноч.-профес. 1, землемірних 1, майстерень навчебн. 5, майстерень струнних 1, художніх 1, кераміки 1, вищих робітн. шкіл 1., а разом 71.

Далі у відчиті йде слідуюча примітка, якою закінчується відомости, про професійну освіту: „Доводиться підкреслити, що полтавський Ґубнаробраз не зміг утворити певного орґану по керовництву справою професійної освіти. Дуже ґостро стоїть це питання з огляду на відсутність цілком підготованого і енерґійного керовника цієї галузі освіти в Полтавщині." „В обшарі позашкільної освіти Полтавщина належить до тих ґуберній України, в котрих з особливою, виключною гостротою стоїть питання про розклад („розслоеніе") села і об енерґійній участи в цій праці совітського позашкільника. Можна з певністю сказати, що полтавське село ще в цей час знаходиться під ідеольоґичним впливом тих форм позашкільної освіти, котрі стихійно складалися в процесі революції і котрі довгий час були прямо підпорою дрібно-буржуазної української державности. Річ іде про „Просвіти" і про просвітню діяльність української кооперації, про Спілку Української Культури і т. п. явищах. В обшарі позашкільної освіти перед Ґубнаробразом з його місцевими орґанами особливо міцно стояло і стоїть завдання вирвати українське село, або правдивійще його біднішу частину, з під ідеольоґичного впливу цих дрібно-буржуазних просвітних організацій і тим при-

---

*) Орґанізований з приватної ініціятиви жіноцтвом.

няти активнішу участь в розкладенню села. Це завдання розрішене зпершу повільною ліквідацією, як самостійно конкуруючого орґану спілки „Українська Культура“, вдруге ліквідацією культурно-просвітної діяльности селянської кооперації і в потретьому поступовим заволодінням „Просвітами“ і викиненням звідти куркульських елементів. В умовах Полтавської ґуб., про котрих річ була раніще, цей процес викликав надзвичайні утруднення, але можна з певністю сказати, що він іде й може йти лише в такій мірі з успіхом, з яким іде процес орґанізації 'комнезалежів'.“

„Кількість інституцій позашкільної освіти була слідуюча: Шкіл дорослих — 193, Просвіт — 918, Бібліотек — 576, Музеїв — 10, Клубів — 15, Театрів — 18, Кінематоґрафів 13, Студій — 6, Труп — 2 (одна укр., одна рос.), Хат-читалень — 23, Народніх універс. 3, а разомі 777 інституцій.“

„Процес об'єднання робітників освіти стрічає звичайні для України перешкоди в боротьбі з рештками російського вчительства, з вчительством українським. Предбачається ще досить вперта й довга боротьба з міщанськими націоналістичними пережитками обох ґруп, раніще ніж можливо буде сказати, що на Полтавщині істнує скільки небудь певний союз робітників освіти і соціялістичної культури.“

„Врешті треба підкреслити надзвичайно велику тягу самого населення до освіти, при чому хоч трохи з'орґанізовані і діловито керуємий місцевий Однаробраз має можливість використати цю тягу, як могутню зброю закріплення перш за все матеріяльної бази просвітньої справи.“

7. Чернигівська ґубернія.

Відчит каже: „В Чернигівську ґуб. входить 11 повітів площиною 3,337.241 дес. з кількістю 2,060.500 д. населення. У великій більшости населення займається сільським господарством. Промисловість розвинута досить мало. Населення Чернигівщини дуже ріжноманітне по своєму національному складу, по своїй культурній височині і умовам життя. Цілком русофіковане в місцевостях сумежніх Росії, воно яскраво українське в місцевостях, що межуються з Полтавщиною і врешті північно-східна частина ґубернії замешкана Білорусами.“

„В звязку з цією ріжноманітностю методи праці і шляхи підходу до населення мусять бути також ріжноманітні.“

„Чернигівщина менше других ґуберній потерпіла від денікінської навали, найкоротча перерва в праці була в ній. З грудня місяця і до цього часу Ґубнаробраз працював порівнююче спокійно, позаяк бандитизм і повстання тут не пустили глибоких своїх корінів.“

„Центр уваги був звернутий на школу. Теоретично, в значінню постановки питань і розробленню їх Відділ зробив багато практично, але виконати пощастило лише невелику частину: відсутність необхідних засобів, матеріялів перешкодила виконати ідеал трудової школи. Почувалося і відсутність працьовників. Було улаштовано 3. курсів великими Соцвоса (Соціяльного виховання) в ріжних містах, накреслена низка курсів, але все таки ґубернія не вийшла з перманентної крізи відсутности робітників. Утворення дітячих інституцій дошкільного віку в ґубернії знаходиться в початковому стані.“

„Досягнення в цьому відношенню є такі: Дітячі садки 45, Кольоній 1, Площадки 31, Клуби 7, Очаги 1, Школи 1571, Курси по соціяльнім вихов. 3, Курсу для дошкільних недол. 3, а разом усіх інституцій освіти 1662, з кількістю дітей 166.646. Стан професійної освіти в числах слідуючий: Профес. шкіл нижчих 19, Профес. шкіл середних 2, Техничних короткотермін. курсів для підготовки робочих 2, Курсів с-господ. 2, Шкіл садівництва 2, Технікумів 2, Реміснич. майстер. і шкіл 33. Профес. шкіл 1, Педаґоґичн. інстит. 2, Навчит. семин. 1, С-господ. шкіл 4, Ткацьких шкіл 2, і курсів нар. звязку 1, а разом 73 інст.

Більше цього про стан професійної освіти у відчиті немає.

Про позашкільну освіту говориться дослівно слідуюче: „Робота позашкільного підвідділа більше всього терпіла від нескоордінованости, і відсутности пляна й цілковито не відповідала з початку завданням Наркомпроса.“

„Інституцій позашкільної освіти в ґубернії є досить багато, але треба сказати, що багато з них, як культурно-просвітні гуртки, Просвіти, трупи і хори з'орґанізовані самим населенням, так, що правдива орґанізація роботи, яку дав в останні часи Губнаробраз, та до нього ще ініціятива населення обіцяє гарні наслідки."

Численно позашкільна освіта виявляється так: шкіл для дорослих 144, Народн. універс. — 3, Клубів 46, Хат читалень 460, Народн. буд. 42, Бібліотек місцевих 84, Бібліотек центр. і район. 135, Просвіт 107, Культурно-просвітн. гуртків 298, Кіно-театрів 37, Театрів 32, Труп 44, Оркестрів 26 і Хорів 63.

8. Київська Ґубернія.

Тому, що відчит по цій ґубернії зовсім коротенький і складений по суті, приведу його увесь цілком, звичайно переклавши з російської на українську мову. „Київщина, як взагалі все Правобережжа, це селянська стихія з яскраво виявленою національною фарбовкою. Вкраплені міста й містечка з жидівським, російським і польським населенням уявляються на загальнім тлі до певної міри чужерідними. У величезній своїй частині хліборобське населення Київщини дає гарний соціяльний ґрунт для комнезаможей, з огляду на великий % пролєтарського селянства. Центрами, навколо котрих концентрується пролєтарський елємент, є великі цукроварні заводи, де завжди робочі є чистими пролєтарями."

„Селянство міцно звязано з вчительством і др. сільською інтеліґенцією, котра ґрупується навкруги „Просвіт", „Шкільних товариств" і уявляє силу, з котрою доводиться рахуватися в праці. Головним завданням Губнаробраза в цій ґубернії є охопити і поріднити з совітською культурою селянські маси Київщини, соціяльний і національний склад котрої сам показує шляхи і методи праці."

„Київський Губнаробраз сконструвався в перших числах січня м. Праця його за скінченний період переривалася иноді на доволі довгий час польською навалою, котра зруйнувала налажену працю з одного боку, з другого утворила для совітської влади надзвичайно сприяючі психольоґічно обставини праці: насгрій селянства й інтеліґенції різко повернувся в користь совітської влади.

„Праці Ґубнаробраза перешкоджала постійна зміна керуючих ним. За увесь час роботи заміна відбулася 5 разів. Цьому треба приписати, що у відділі не було єдиного пляну роботи, що вона провадилася безсістемно і не досягла головної мети. Звязку місцями до польської окупації почти не істнувало, не було ні разу навіть ґубернського з'їзду, праця провадилася в містях, а в повітах спала. Після відходу Поляків праця на місцях ожила і ґуберніяльний центр багато зробив для налагодження звязків. Був заснований особливий відділ звязку, розіслані інструктори. Перед всеукраїнською нарадою відбувся з'їзд керуючих відділами. Праці надзвичайно перешкоджала руїна, яку завдіяла польська окупація (зруйновання школи, розбігались вчителі), відсутність певного транспорту, а також катастрофічне фінансове становище, в котрому опинився Ґубнаробраз (були часи, коли в касі залишилося лишень 17.000 р.)."

„Конструкція Ґубнаробраза, яка мінялася декілька разів, тепер відповідає схемі, виробленій Наркомпросом."

„В головних галузях освіти Ґубнаробразу досягнено таких наслідків."

„Соціяльне виховання. Необхідність поширення праці по відкриттю дітячих інституцій почувається надзвичайно, і можливість не відповідає запитам. Особливо кепсько стоїть справа з їжою і одягом для дітей. В самий останній час з'орґанізувався Совіт Захисту Дітей, з допомогою котрого в найближчих часах Ґубнаробраз гадає урегулювати це питання. Жваво працює комісія по справах неповнолітніх правопорушителів. Зараз вона піклується відкриттям ізолятора, будинка і кольонії для дефективних дітей і реформаторіума. В повітах праця іде мляво."

„Для підготовки робітників Соцвоса були переведені курси у Київі, які дали 150 душ скінчивших. В цей час у повітах їдуть учительські з'їзди і конференції, на котрі виїздять відповідальні робітники Відділа."

„Іде орґанізація спілки робітників освіти і соціялістичної культури. Київський Верабіс був замкнений на постанові Губнаробраза (як явно спекулянтський)

і Ґубсовпроф і Ґубнаробраз пропонували його членам увійти в загальний союз. Істнує окремо Товариство Шкільної Освіти, котре на думку Ґубнаробраза також мусить сполучитися з союзом."

„Інституції соціяльного виховання є: дітячих садків 32, будинків 99, площадок 3, клубів 10, авдіторій 2, і курсів соціяльного виховання 1, а разом 147 з кількістю 7278 душ дітей.

П о з а ш к і л ь н и й в і д д і л. „Праця позашкільного відділу мала до евакуації виглад міської. Для села не була зроблено нічого. По місту засновувалися школи грамоти і професійно-техничні курси (відділів проф. освіти не було). Кількість позашкільних інституцій була дуже мізерною (15 шк. грамот, 13 клубів). Польська окупація зруйнувала й те невелике, що було зроблено."

„З приїздом т. Левицького, як завідующого Наробразом, робота позашкільного відділу набрала вигляду, який відповідав завданням Наркомпроса. До керуваннян його були передані усі засоби містецької пропаґанди (кінотеатри і др.), засновані аґітлекційні курси і лекції і підібраний штат співробітників. По підготовці робітників відділом позашкільної освіти були переведені дванадцятиденні курси-семинар."

„Професійна освіта знаходиться в Київщині в періоді орґанізації. Цей відділ був орґанізований пізніще всіх і до цієї пори скорше готується до праці, ніж працює. Істнує комітет по розробленню проґраму і реорґанізації шкіл і по студіюванню економичної ґеоґрафії України."

„Оголошено про відкриття восьми технікумів з професійними школами. В спадщину відділ отримав 20 комерц. шкіл, 15 техничних, 18 ремісничих і 4 курси бухгалтерії. Відчинений І. робітничий технікум.

„Губнаробразу не пощастило ще притягнути до спільної праці всі зацікавлені інституції. Совіт профессійної освіти ще тільки що утворений, що дуже ґальмує працю."

Гадаю, що до цього відчиту жадні коментарі зайві. Він сам ясно каже про всю мизерність практичної роботи по освіті і на Київщині.

Про працю в ґуберніях: Александровській (повіти: Мелітопольський, Бердянський, Оріховський), Подільській і Волинській, цілком зрозуміло, відчит нічого не може сказати тому, що вони увесь час були по части або захоплені ворожими большевикам арміями, або були безпосереднім тереном військових подій.

П'ять сторінок відчиту, котрі присвячені зазначеним трьом ґуберніям, говорять лише про ріжні Петлюровські, польські і Вранґельовські „банди", які не дали можливости вести будь яку плянову просвітню працю в цих ґуберніях. До часу складання відчиту істнував більш-менш з'орґанізований у Житомирі Волинський Ґубнаробраз. Про Працю його говориться дослівно так: „Звязок з містами до цього часу дуже слабий, виконується через телеґраф і присилання співробітників з міст в ґубвідділ. З ґубвідділа виїздили: завідуючі, окремі співробітники для орґанізації Бердичівського відділу. У відділи всього 60 співробітнників, з них інструкторів 36, українську мову знають 40. Що до комуністичних сил, то відділ знаходиться в поганому стані, позаяк комуністів є лише 1, завідуючий відділом."

Далі у відчиті йдуть звичайні заяви, що безперечно тепер, після звільнення цих ґуберній від ворожих совітській владі сил, народня освіта в скорому часі також буде поставлена також „блестяще", як в останніх ґуберніях України.

(Кінець буде.)

К. Лаврінович.

Боротьба за право.

(Записки участника подій 1920 р.)

1. Гніт й неволя.

Міста марили. Села ждали. Вся Україна зітхала: — коли ж кінець, Боже?..

Свіжі руїни засипалися білими снігами. В морознім повітрі чулися часті гарматні вибухи. Часами на обріях здіймалися димові хмари й хвилювалося огненне море...

— Як горять села!.. — шептали побліддими устами люде.

Червоні гнали Білих. Гнали за допомогою селянських повстанців. Дві ворожих сили боролися за наш старий Київ. Змагалися за владу. Використовували всі засоби боротьби. Не шкодували нічого. Пускали з димом народнє господарство, руйнували старовинні храми, грабували музеї, нищили наші духовні і культурні надбання. —

Про одежу нашу кидали жереба. —

В той час, як Денікінці намагалися задовольнити нас „маларосєйской колбасой“, большевики зкликали в Москві свої з'їзди „совдепов“ і виносили постанови про необхідність допомоги в боротьбі „Совѣтской Украины“ з „Грабармией“. Разом з тим большевики обіцали допомогти вільному розвиткові української культури, взяти під захист її діячів і, взагалі, визнавали за нами право незалежного істнування...

Таким чином вони знайшли підтримку серед селянства й повалили Денікнна. На протязі якогось одного місяця по всій территорії України денікінські ґенерали-ґубернатори замінилися „ревкомами“, а контр-розвідки — „чеками“...

І так почалося „нова доба“...

2. Дух руїни.

...Київ перестав бути столицею... В Українській Державній Академії Наук росташувалися червоноармейці. Академія Мистецтв опинилася на вулиці, без помешкання. Професори взялися розмальовувати деревяні коники для обміну на селянський хліб на Жидівському базарі. Допомога вільному розвиткові української культури виявилася в негайній ліквідації старіщих літературних і наукових журналів. Так припинено видання „Літературно-Наукового Вістника“, „Шляху“ і „Вільної Української Школи“, яка видавалася коштом і заходами Всеукраїнської Учительської Спілки.

Багато творчих сил подалося на село, до ґрунту. В містах зосталися більш податливі і більш терплячі. Особливими привилеями користувалися футуристи і всякого роду вискочки, які являлися тоді єдиною „культурною“ силою большевизму. Вони, не дивлячись на свій „комунізм“, не раз прислуговувалися праці тих, що стояли на ґрунті Самостійности України. Що до бувших „партійних“ діячів, як от члени „Селоспілки“ — Клочко та Пилипенко, то вони товклися на задвірках „ревкомів“ та безпорядно белькотали шось про „всесвітню революцію“.

Однаково „всесвітня революція“ дальше Київа і залізниць не посувалася. Безоглядна політика комуністів з центра і комісарська самоволя по місцях викликали серед населення великі незадовольнення. Гроші стали дешеві, а життя неможливим. Хліб і инші харчові продукти привозилися до міста тільки „на обмін“.

3. Смерть і роспуста.

Голод і холод спричинилися до масового бандитизму й проституції. Злочинства стали звичайними з'явищами. Жінки коли не торгували на базарах яким небудь лахміттям, то промишляли на вулицях своїм тілом, продаючись червоноармейцям за шматок хліба. Мужчини займалися спекуляцією, або вступали в ряди червоної армії...

Розбірали на паливо деревяні будинки, виломували паркани, вирубовували до пня парки й сади... Не стало прегарної „Проневщини“, загинула чудова „Кадетська роща“, лишилися сумні спогади після Маріїнського парку...

Тифи — сипний, плямистий, поворотний та черевний лютувався, як навіжений... Щоденно на цвинтарі сунули цілі валки все нових і нових покійників. Ховали так, як приходилося, часто навіть без одежі і без трун. (Труни бралися тільки до цвинтаря, „на прокат".) Часто було, що на Жидівськім базарі родичі покійника знаходили ту одежу, в якій виряжали його на вічний відпочинок. — Утворилися цілі орґанізації „байківських шакалів", які роскопували могили й обкрадали трупи...

4. Сувора дійсність.

Між селом і містом з'явилася страшна безодня. Селянство приймало лише тих, що „стоять за Петлюру"... Решта селянами відкидалася, як сміття, як непотріб... Скоро дійшло до того, що вигоняли старих московських вчителів сільських шкіл і запрошували до себе київських студентів, яких називали „своїми". Також вибірали й попів, бо в свій час призначені арх. Антонієм та Євльоґієм, були їм не до сподоби. Заводили театрально-аматорські гуртки, закладали „Просвіти". Все це робилося з власної охоти, при безупинній боротьбі з комісарським самовлястям. Таким чином українська культура знайшла захист і підтримку серед простого люду.

Величезну ролю в цій культурній боротьбі відогравали кооперативи, коштом яких утримувалися не тільки школи та церкви, але й лад та порядок на місцях. Під весну на кооперативи було кинуто підозріння „контрреволюційности" і вони були залічені до „петлюровських банд". Проти кооперації виступив „сам" Затонський і напевне, її доля була б не ліпшою від долі знищених державних наукових інституцій, як би не роспочалися масові розрухи та повстання на селах.

Завдяки зростові повстань, комуністи залишили боротьбу з кооперацією і всю свою увагу звернули на військові справи. Тоді ж таки для боротьби з Петлюрою й Поляками було створено в Харкові „Военную Пятерку", яка негайно виробила детальний плян евакуації Київа, відступ на лівий бік Дніпра і контр-наступ.

5. Сила віри.

Тим часам повстання зростали й ширшали. Вибухи народнього гніву стрясали повітря й жахали комуністів. Смутно доносилися чутки про „діла" Павленка, Удовиченка та Тютюнника. Чернигівський Ромашко боровся „навманя", але досить успішно. Роспочали свою діяльність повстанчі ґрупи з 1919 року — Огородника, Мордалєвича, Богатєвича, Волощенка й инш., Утворилося декілько нових загонів повстанців Правобережжа, а саме: 1-ша ударна повстанча бригада їм, Пилипа Орлика, команду над якою прийняв Богатєвич. — Комісарський світ починав дріжати.

Комуністи, де тільки могли, росправлялися дуже жорстоко. За одну тільки спробу повстати в с. Хвастовці, Васильк. пов., спалено 180 осель. За це-ж саме спалено гарматним огнем Малу Половецьку волость. Зруйновано ряд сел у Сквирськім і Таращанськім повітах, обвинувативши їх у поґромі м. Тетієва, де було убито до 200 душ жидівського населення.

Боротьба заострювалася. З Московщини щоденно прибували ватаги червоноармійців, а слідом за ними йшла вся „лапотная Русь", надіючись знайти на Вкраїні притулок і поживу.

Очі всіх зверталися на захід. Ждали Анґлічан, Французів, Німців, Австріяків...

Казали: „Коли-б уже хоч Турки прийшли, не то що Петлюра!..."

Йшли Поляки і це викликало безліч думок.

— Там пани і неволя! — аґітували на селах комуністичні аґітатори.

— Чорт з ними! Гірше вже не буде! — відповідали селяне.

Складалися нові леґенди про Петлюру. Переказували беззубі бабусі: „Після того, як у Любарі стала чорна зрада, то Петлюра так зажурився, що аж білий став... Упав він перед небом на коліна і заприсягнувся боротися до самого кінця і краю... Тоді до нього з'явився Архангел Михаїл і сказав: — Не падай духом, сивий голубе, а надійся на мене!... До помочі я сам стану!..."

Инші инше говорили:

„Того року, як мав народитися Петлюра, на небі на самісеньке Різдво з'явився золотий напис: „Не всі то й прості, що мужиками родяться! . . .“ Потім якась перехожа ворожка казала його матері, що той напис призначено для її маленького Симона і радила його купати в любисткові . . . Але мати Петлюри не послухалася тієї ворожки і купала його в шальвії, щоб щасливий був . . . Зараз Петлюра хоче робити одно, а робить друге, бо зовсім не в тому зіллі купався, в якому слід було його купати. Ото-ж так і діла його до одного не складаються . . .“

Однаково вірили йому і „хоч він із Ляхами“, а бралися за свою заіржавлену зброю, щоб допомогти в його боротьбі з Москалями . . .

6. „Za naszą i waszą wolność! . . .“

Боротьба кипіла. Житомир, Коростень, Бердичів, Жмеринка, Винниця, Козятин і Хвастів опинилися в руках польського війська, на тилах якого йшли для „хвасона“ петлюрівські запасові бригади. Селяне мовчки дивилися на це все, а інтеліґенція нетерпляче чекала визволення Київа. Нарешті Київ узято. Сталося це скорше, ніж сподівалися самі кияне. Синіми лавами, як повінь, сунулися чужі війська на той бік Дніпра. Ранійш ніж до Київа встиг приїхати Головний Отаман, прибув Юзеф Пилсудський і оголосив свою відозву до населення, в якій говорилося про визнання урядом Річі Посполитої Польської право Самостійности Української Народньої Республіки, на чолі якої стоїть Симон Петлюра, і що уряд Польщі бажає по дружньому допомогти нашому визволенню.

Тим часом аґітація комуністична не зменшувалася. Звідусіль стали пливти чутки, що начеб-то польське військо роспочало грабунки на селах, а Петлюру заарештовано у Винниці і вивезено до Варшави.

Відсутність самих необхідних інформацій, брак аґітаційної літератури, окремі випадки реквизіцій спричинилися до того, що селянство занепокоїлося . . .

І в той час до Київа прибув Симон Петлюра. Юрби селян поспішалися до Київа, щоб побачити — „який-то він? . . .“

Але на базарах швендяли сумнівні типи, затримували селян і говорили їм:

— Это не Петлюра, а подставное лицо. Нужно-же Полякам как нибудь успокоить массы! . . .“

Загули в Софії дзвони. Залунало голодне „Слава!“ Знеможені очі сотень тисяч дивилися в нервово-неспокійне голене лице Петлюри, як він входив у святу Софію. Стрінуло його звичайне духовенство, бо архиреї до Москви прихилилися. Зріклися української православної церкви, а самім парахвіянам анатему виголосили. — Комуністи знайшли собі допопогу збоку чорносотенного московського духовенства.

Київ був голодний, але за те заквітчаний. Весь у квітах, марив він близьким спокоєм, мирним життям і працею, а навколо нього снувалися нитки зради та провокації.

Свято минулося. Настали будні дні праці, а працювати не було кому. Петлюра через два-три дні вибрався назад до Винниці, а Київ лишився самотою.

Навколо все гуло й гоміло. Вороги одверто кричали, а вкраїнський Київ мовчав і прислухався, як за Дніпром гуркочуть гармати. Слухав і нервувався, бо знав, як вже не раз і не два його надії зраджували йому . . .

7. „За народ з народом! . . .“

„З а н а р о д з н а р о д о м!“ — могли й таке говорити під час святочних привітів за веселими столами в клюбі „Родина“. Але, коли стали пробувати єднатися з народом, то виявилося, що нарід зовсім нічого не знав і не хотів знати . . .

„Наша хата скраю . . .“ — казали навіть там, де істнувала організована повстанча сила. Стали скликати повстанців, аби перекинути їх на лівий бік Дніпра, але вони вже не сходилися.

Мобілізацію ніхто не оголошував. На заклики українських комендантів міських залоґ, вступати до українського війська добровільно, теж ніхто не йшов, бо кождий знав те, що як-би комуністи перемогли, то прийшлося-б гірко каятися . . .

До того-ж комуністичні аґітатори одверто вже виступали проти уряду Петлюри і погроджували самою жорстокою росправою з тими всими, що повставали проти них. І сталося так, що несподівано все захвилювалося й спочатку потяглися обози, потім гармати, а там і військо. Над Київом знялися чорні хмари. Горіли склади з усяким добром, які підпалювалися невідомими злочинцями . . . Евакуація провадилася ретельно. Військо відступало в порядку.

Населення само не знало, що робити. Сумними очами провожали селяне довгі валки червоних ваґонів, які сунулися на захід, звідки не так давно так саме сунулися сюди.

Сумнівні постаті людей стрівалися на кождому кроці. Кидаючи з під лоба хмурні погляди, вони злобно шептіли:

— Не пускайте їх с . . . с . . ., бо вони ваше добро вивозять! . . .

— Ой, Боже наш! . . . І хто вже тільки не вивозив його від нас? . . . — зойком лунала в повітрі селянська скарга.

8. Непереможні.

Я знайшов собі місце серед військових, переважно людей, які на протязі всієї революції непохитно стоять на стороні борців за Самостійну Україну. Було колись, що змагались вони під Крутами, за Сарнами, коло Одеси і разів три здобували Київ, аж поки нарешті, після Любарської розрухи, не опинилися — хто в Домбю, хто в Ланцуті, а хто аж у Вадовицях . . .

На їх лицях можна було прочитати суворість прожитого ними життя. На долонях грубі мозолі від чорної физичної праці. Тоді, як вони гинули від голоду, емісари Денікіна запрошували їх записуватися в ряди „Грабармії". Давалися всякі полекшення і всміхався широкий простір за страшними таборовими дротами. Ніхто не згодився. Всі ці пропозиції були відкинуті з самим священним гнівом і обуренням. Всі мали свою віру в серці. З нею ще раз прийшли до Київа, і зараз мені прийшлося бути свідком найбільшого нещастя . . . Свідком загибелі віри . . .

Десь на „площадці", на якій було погружено якійсь автомобилі і вози, гурток козаків пив нахильці з відерка гострий денатурат і співав:

„Ой, біда! Біда тій чайці небозі,
Що вивела діток при битій дорозі! . . ."

І скільки вже раз приходилося мені чути цю саму пісню і в такійже обстанові! . . .

Дорогою на Житомир, Коростень, Сарни і в обійми зрадливого Німця. — Так було на початку 1918. р., Винниця, Проскурів, Кам'янець, Старокостянтинів і Любар. По всій Україні одна пісня, один запал, одна боротьба, одне захоплення й одна пісня . . . Без кінця й краю тужлива наша пісня . . .

9. В світ за очі.

Минули Святошин. Зупинилися чогось. Іронично всміхаються соняшні проміння червневого ранку. Тихо шепочуться високі сосни. Гомонять люде: цівільні і військові. Шукають хліба. — Немає.

Дорога вільна. Рушаємо далі. Над вечір ледве-що дотяглися до ст. Бучі. Знов зупинилися. Перед нами зловіщо червоніється небо. Йде поголоска про близьке селянське повстання. Ночуємо. Нікому з нас не спиться. До самого ранку гук важких гармат. В ранці стало відомо, що то так змагалися наші союзники з нашими-ж таки селянами . . .

— Ну, а ми-ж хто? — промовив сам до себе якийсь молоденький хорунжий, як видно було з мови, Наддніпрянець.

— Барабаші ми, он що! — сердито буркнув сивий полковник, бувший штабс-капітан московської служби.

Як під неділешній обід вирушаємо далі. Переїздимо через міст на Ірпені. Коло мосту, в свіже викопаних ямках, величезні кучі вистріляних карабінових набоїв. Під насипом лежать трупи. Про те, хто вони, свідчать їх лиця і одежа. Широкоскулі Киргизи, засмаглі Татари, рижобороді Москалі. Одягнуті в ріжно-

барвне й ріжновидне лахміття. Це все большевики, які намагалися захопити залізницю й перетяти нам дорогу відступу. — „Здорово попарилися! . . '" — каже хтось з козаків.

10. Села в огні.

В районі ст. Бородянки горять села. Питаємся в селян — хто запалив?
— Там большевики були вчора! — відповідають.
— А де-ж вони зараз? — допитувалися далі.
— А хіба-ж ви їх не бачили там коло мосту? . . . Де хто загинув, а де хто встиг втікти . . . Втікаючи, запалювали села . . .
Назустріч ідуть польські війська . . . І так аж до самого Малина . . .
— О, буде ще бій! — запевняли наші оптимисти.

11. „Куди вітер віє . . ."

В Малині новина. Тут прогулюється більше чотиріста душ Донців, бувших „буденовців". Вони тільки-що перейшли на наш бік. На кашкетах українські значки. Серед них є й ранені. Вони вже встигли побитися зі своїми бувшими „товаришами" по зброї. — Зараз вони, обеззброєні вже, направляються до Сарн.

В. Т.

Пекуча справа.

Політіканство, дрібна внутрішня боротьба та дрібні щоденні інтереси в значній мірі затемнили перед широкими масами української еміґрації питання високого національного та суспільного значіння. Хто має ще деякі кошти для життя, той дбає лише про свої власні справи і всякими способами прагне, аби стати „комерсантом", хоч би й поганеньким; а більшість дожилась „до краю"; і всі її сили й гадки виснажуються турботами та почасти тяжкою працею для „хліба насущного". А в результаті все та ж роз'єднанність, роспорошеність сил, вичікування якогось чуда, яке б повернуло наші справи так, щоб усім був готовий і „стол і дом". Ми все ще живемо мріями, забуваючи, що ми на землі, де підлягаємо закону „времені і простору".

Всі инші нації, які ще вчора не мали своєї власної держави, які були роскидані також почасти на еміґрації, почасти поділені між ріжними „великими державами", в більшій або меншій мірі позбавлені національних і особливо державних прав, всі вони, ставлячи своєю метою в л а с н у н а ц і о н а л ь н у д е р ж а в у, клали всі свої сили на культурний розвиток, адміністративну підготовку, виховання молоді в національно-державному дусі, і через те, як вдарив час здійснення їхніх національно-державних ідеалів, вони зразу мали можливість взяти до рук і правильно повести машину своєї молодої державности. —

І величезна маса нашої інтеліґенції опинилась на еміґрації, позбавлена можливости безпосередньо будувати свою державність.

Вселякі злидні: пошести, голод, чрезвичайки і и. — щочасно пробивають в рядах нашої інтеліґенції все нові й нові бреші. І от тут то ми й мусимо негайно і вперто подумати і зробити все можливе, щоб як що не побільшити ряди нашої інтеліґенції, то принаймі заложити ці бреші новим, молодим людським матеріялом, залитим свіжим і цупким цементом — с. т. освітою, знанням і фаховим досвідом.

Велика кількість нашої молоді шкільних років (учнів і студентів) опинилося за кордоном; і головна маса її не має можливости учитися, с. т. готовитися до майбутньої праці на громадському та державному полі. Яку науку проходить та молодь, яка залишилась в „Совдепії" — це всім добре відомо. Отжеж виходить, що ціле молоде покоління нашої нації залишається без освіти. Треба лиш трохи вдуматись в це, і жах охоплює при гадці, що протягом декількох літ наша нація позбавиться величезної частини інтеліґентних і освічених сил; що для відбудови нашої держави ми будемо примушені не лише призвати „гостей заморських"

з їх капіталами, а й всю майже кількість потрібних до всіх галузей державного життя і промисловости фаховців і урядовців, а самі будемо зведені на степень молодших служачих та робітників, як що не на стан „і н д і ж е н і в“ в екзотичних кольоніях европейських держав, с. т. на стан, близький до „робочої худоби“.

І ось, щоб хоч в деякій мірі запобігти цієй біді (я инакше не можу назвати такого становища), ми мусимо напружити всі сили, аби добитись для нашої молоді можливости вчитись за кордоном.

На еміґрації перебуває значна кількість учителів та учених Українців; на них лежить в першу чергу моральний громадянський обов'язок в цьому відношенню.

Правда, деяка кількість молоді одержала можливість вчитись (головне студенти) по закордонних вищих школах, але це лише незначний відсоток всієї молоді, яка перебуває на еміґрації, якої значна кількість сидить по таборах, і прагнення до науки якої є остільки сильним, що навіть голодна, обірвана та за дротами і гратами вона об'єднюється в культурно-просвітні гуртки, товариства, орґанізує ріжні курси, навіть універсітети, і т. ин.

Але з одного боку наука в закордонних інстітуціях та особливо по проґрамам останніх ще не дає всього, що потрібно „Українцеві“, то все таки послабляє національне почуття, відрива від нації; з другого боку всі повставші культурно-просвітні орґанізації не можуть дати систематичного та повного навчання.

Треба чогось ширшого, більшого.

Щоб осягнути якогось позитивного результату нам здається необхідним і можливим негайне об'єднання всіх наукових та учительських українських сил, які перебувають на еміґрації, в С о ю з у к р а ї н с ь к и х п р о ф е с о р і в т а у ч и т е л і в, який би перебрав до своїх рук справу орґанізації освіти нашої молоді закордоном.

Цей С о ю з мав би звернутись до всіх наукових, культурно-просвітних, благодійних, почасти й політичних закордонних орґанізацій, товариств і. и. до Ліґи Націй, до професорів і учителів всього світу з особливою „н о т о ю“, аби притягти увагу цих кол на жахливий стан, в якому опинилась українська молодь.

Союз мав би об'єднатись з орґанізаціями б а т ь к і в учнів, та ввійти в контакт з орґанізаціями самої молоді.

Гадаю, що як світ ще не збожеволів, то такий заклик не лишиться без відгуку і реальних наслідків.

Що до самого навчання, то його можно б провадити при закордонних вищих та середніх школах, виговоривши для українських професорів право і можливість вести виклади на українській мові, як що не по всім предметам, то хоч би по словесности, історії та ґеоґрафії України. Для полекшання справи треба б було скупчити учителів та учнів по можливости в невеликій кількости міст, де маються вищі та середні школи, аби не роспорошувати цих сил, та аби використати по можливости ті міста, де мається можливість закласти інтернати для студентів та учнів, що полекшало б справу харчування і взагалі утримування молоді і учителів. Гадаю, що держави, які підтримують і харчують і зараз значну кількість наших біженців, не відмовлять нам в цьому.

Все залежить від нашої власної енерґії і праці, для чого треба в першу чергу використати наближаючийся час літніх ваканцій, аби до початку зімового семестру встигнути дещо зробити.

А. М.

М. Ів. Туган-Барановський.

(По особистим споминам).

Мені довелось бути в безпосередніх і дуже близьких зносинах з професором М. І. Туган-Барановським в останній період його життя; до цього часу я зустрічався з ним, як його слухач по Петербурзькому Універсітету. Споминн

про Михайла Івановича мають для мене свою особливу цінність і приємність, позаяк вони зв'язуються і переплітаються з подіями та враженнями мойого особистого життя.

Покійний професор був занадто видатним діячем в історії розвитку наукової думки та в суспільному рухові; і це покладає на тих, хто його знав, моральний обовязок зберегти свої спостереження і зробити їх суспільним добром: може їх використає в майбутньому біограф цеї славнозвісної людини.

Імя Михайла Івановича стало для мене близьким і дорогим ще за часів російсько-японської війни. Я вчився тоді в Житомирській ґімназії. Ми страждали і озлоблялись під тягарем тяжкого і ненависного поліцейського режіму, котрий процвітав в той час у нас в ґімназії. Та непомітно, серед військових катастроф, щось зломилось в цьому механізмі насилля. Жити стало лекше. Ми почали цікавитись подіями зовнішнього життя, улаштовувати таємні зібрання. Хвиля подій захоплювала нас. Ми жадливо ловили призвища людей, які, як нам здавалось, були призначені будувати нове життя. Москва і Петербурґ були тоді центрами опозіційних течій. Ми читали про з'їзди городських та земських діячів. Промайнули призвіща Мілюкова, Петражицького, Туган-Барановського, та инших.

Вони були далеко від нас; але ми слідкували за їх промовами і з'їздами, слідкували з любовю і надією. Імя М. І. Туган-Барановського стало для нас особливо дорогим. Він був політико-економ і соціяліст; а з цими поняттями ми зв'язували увесь зміст насунувшихся подій.

Коли я став старшим, мої погляди на життя змінились в багатьох точках; але ж все-таки, слухаючи лекції Михайла Івановича в Петербурзькому Університеті в 1909 році, я бачив, що наші ґімназіяльні враження були правдиві, і що для молоді Михайло Іванович був самим любимим учителем.

Хто вчився в Петербурзькому Універзітеті, той, звичайно, пам'ятає і його лекції.

Безмежно-велика актова заля Універзітету заповнена слухачами за довго до початку лекції. От почулись оплески; і показалась велика, трохи сутула, фіґура Михайла Івановича, який з трудом пробирається до кафедри, що стояла біля одної з колон.

Своїм трошки глуховатим, але для нас надзвичайно милим голосом він читав нам лекції по самим складним і абстрактним питанням політичної економії; або, навпаки, переходив на близькі і хвилюючі нас теми, наприклад, про Чернишевського, про общину; та инше.

Ми слухали його, затаївши дихання. Ми не зауважували, як летить час; і вкупі з нашим вчителем стреміли думкою до ідей великих економистів; або плутались в роковому крузі аґрарного питання, котре як раз в той час пробував розрішити Столипін.

Михайло Іванович читав завше живо і хвилююче. Я не пам'ятаю ні одної із його лекцій, яка б пройшла мляво або нецікаво. При цьому він не робив жадних заходів, аби створити особливу близькість між собою і студентами. Але ця близькість виникала сама собою. Після млявих і нудних лекцій вчителів провінціяльних ґімназій було так радісно бачити і слухати професора, який хвилюється і горить священним вогнем науки. Нас уносив і чарував високий польот його духовних інтересів. Його розум, європейські-вихований, ясний і прозорливий, був зогрітий теплом його доброї, завше жвавої і чуткої душі. Чаруючий вплив його особи на студентів був надзвичайним.

Твори і лекції инших професорів того часу відкривали нові для нас горізонти. Ми цінили їх як першорядних вчених. Але все це не можно було порівняти з нашим почуттям до професора Туган-Барановського. Михайло Іванович, скромний і вільний від всякого етікету, був близьким кожному з нас. Його наука споріднена була в наших очах з його особою.

При Універзітеті істнував кружок політичної економії. Керували їм при мені сам професор і С. І. Солнцев, який був пізніще професором Томського і потім Одеського Універсітетів.

Михайло Іванович ставився дуже уважно до своїх обовязків і акуратно відвідував засідання кружка. Самий кружок був дуже популярним в Універсітеті;

мав багато членів і працював в 1909—1911 роках дуже гарно. Засідання кружка відбувались щотижня під головуванням Михайла Івановича і були доступними для кожного студента. На засіданнях читались реферати по економічним питанням, які потім обговорювались присутніми.

Як керовник і як голова Михайло Іванович був дуже вольнолюбним і поблажливим.

Вибір тем, підготовленність студента до даної теми та инше — все це залежало від рішення самих студентів. Не можно не зауважити, що ця безмежна свобода мала свої негативні риси; і реферати иноді бували невдалими.

Під час праці в цьому кружку я ближче познайомився з Михайлом Івановичем; а иноді, хоч і рідко, бував у нього дома. Мені пригадується особливо одно моє одвідання Михайла Івановича в осени 1911 р.

То було хмурні часи міністерства Кассо. В Універсітеті виник страйк; студенти дійшли до вищої степені хвилювання. Рада професорів дбала про те, аби заспокоїти студентів і не дати втягнути їх в ріжні необмірковані вибрики, наслідком чого були б нові жертви.

Було рішено не переривати читання лекцій; але ця постанова Ради професорів викликала обурення студентів. Відношення межи професорами і студентами зробились в той час майже ворожими; і ця ворожість була викликана не провиною тої або другої сторони, а виключно безглуздими і траґічними обставинами тодішнього нашого життя.

Михайло Іванович був солідарний з професурою і переніс чимало тяжких хвилин, коли пробував читати лекції серед розбурханого моря зхвильованої молоді.

В цей час я відвідав Михайла Івановича; і одно з його перших питань було присвячене цій болісній темі: чим пояснити вороже відношення студентів до професорів, які не хотять переривати лекцій, аби не допустити до паралічу універсітетське життя?

Я відповів, що в очах студентів професура своєю постановою якби стає по один бік з Кассо. А позаяк студенти ненавидять цього міністра, то всяка солідарність з ним (хоть би вона в дійсности не істнувала), уявляється для них одіозною.

Михайло Іванович дуже схвилювався. Як тепер пам'ятаю я його високу і тілисту фіґуру, коли він ходить взад і вперед по свойому кабінету і зворушено каже, що він та инші професорі читають лекції всупереч страйку студентів; але не по наказу Кассо, а по свойому вільному рішенню, знаходячи, що це необхідно.

З 1913 року, як я скінчив Універсітет, і до 1918 я майже не зустрічався з Михайлом Івановичем; і цей період його життя мені невідомий.

Почався знаменитий 1917 рік. Вибухла революція. Після першого захоплення і братерської любові наступило розчарування і лютість. Петроград, брудний і безладний, знаходився в рухах свавільних салдат. Було небезпечно ходити по вулицям або їздити в трамваях . . .

Потім прийшли большевики . . .

Де-коли в часописях з'являлись відомости про події на полудні; відомости були непевні і неясні. Пізніще напружену атмосферу прорізала чутка про проголошення незалежности України. В реестрі її міністрів „ґенеральних секретарів" — було зазначено імя Михайла Івановича, як ґенерального секретаря фінансів.

Літом 1918 року я опинився в Київі; і в один з найближчих днів зустрінувся з Михайлом Івановичем на вулиці. Вигляд його мене вразив. Щось страдальчеське, щось з мукою пережите відбилось в його очах і в ненатуральній блідості його лиця. Він посивів і постарів, але подавньому був ласкавий і уважний. Привітливо поглядаючи на мене своїми короткозорими очами, він казав, що завше радий бачити своїх учнів і просив відвідати його.

Як раз в той час Михайло Іванович поселився з родиною в маленькому будинку по Скобелевській вулиці. Потім виявилось, що будинок був дуже вохкий. Від центра міста було далеко; ще дальше — до будинку Українського Уні-

версітету, де відбувались лекції Михайла Івановича. Ці несприяючі умови, а також горчасті вулиці Київа чимало пошкодили, як мені здається, його здоровлю.

Але жити виґідніще в той час в Київі було неможливо: бракувало і помешкань, і трамваїв; і Київ душився від напливу біженців з опівночі.

Я з радістю скористався запрошенням Михайла Івановича; і з того часу, аж до кінця нашого київського життя, часто бував у нього.

Спомини про часи, які я провів в товаристві Михайла Івановича і його родини, належать до найкращих моїх споминів з київського періоду.

То були часи гетьманування Скоропадського. Центральна Рада не істнувала. Михайло Іванович, відсторонившись від політичної діяльности, увесь віддався праці по орґанізації Украінського Універсітету і Української Академії Наук. Справа ця надзвичайно його цікавила. Він мав намір назавжди оселитись в Київі і тут віддати свої сили науці. Про свою попередню політичну діяльність він говорив мало і дуже неохоче. Мені здається, що політична діяльність принесла йому тільки розчарування. Він відхилив пропозіцію Скоропадського прийняти участь в його уряді; також він не пійшов в істнувавший тоді кримський уряд.

— З боку здається — сказав він мені один раз — що міністри мають велику владу і незалежність. Але в дійсности вони не мають ни сили, ні незалежности. Я переконався в цьому в той час, як я був ґенеральним секретарем!...

В другий раз він мені сказав:

— Ранійш у мене була охота до політичної діяльности; але тепер все це мене зовсім не цікавить; і я б не згодився другий раз бути міністром!...

Крім Університета і Академії, Михайло Іванович по давньому цікавився кооперацією. Його обрали Головою Ради Центрального Кооперативного Комітету; він писав статті по кооперативним питанням в редаґуємій їм часописі — „Українська Кооперація; і взагалі в цьому відношенню являвся центром і надією української теоретичної кооперативної думки.

Це зацікавлення кооперацією не було у нього випадковим явищем. Михайло Іванович повинен був прийти до цього після того, як побачив в кооперації закінчення всієї своєї соціяльно-економічної сістеми.

Напрямок думки Михайла Івановича, наскільки я засвоїв його собі з розмов з ним, був такий: Михайло Іванович рахував сучасну сістему найманої праці несправедливою, нераціональною і тимчасовою. Ця сістема повинна зникнути, як зникли попередні форми господарства: натуральна, кріпостна та инші.

Здається, в своїй книзі — „Основи політичної економії“ — він писав, що первістне життя людськости по справедливости називалося „золотим віком“, позаяк в цьому життю гармонічно злучались елєменти праці, відпочинку і нагороди за працю.

Цей „золотий вік“ змінили инши форми господарства, вже несправедливі, позаяк вони були засновані на експльоатації чоловіка чоловіком. Остання з цих форм, капіталізм, є сама несправедлива і сама жорстока; але вона також зникне в свій час, і в світі запанує нова гармонична форма праці, новий „золотий вік“, себ-то те, що називають „соціялізмом“.

Соціялістичний устрій буде „золотим“ тому, що він усуне експльоатацію одних людей на користь других. Завдяки цьому зникнуть сучасні контрасти, коли дужчі кляси суспільности жиють в убожестві і стражданнях, а вгорі панує багатство і роскіш життя. Цей новий устрій усуне конкуренцію і погоню за шматком хліба; праця, орґанізована раціонально, перестане бути тяжким і неприємним тягарем, яким вона уявляється в сучасний мент для багатьох. Людськість поверне собі радість і безжурність первісного життя.

Як що при соціялістичному устрої зникне боротьба за істнування, яка ведеться нині в людській суспільности; і коли стімули цієї боротьби втратять своє значіння, то що ж буде одушевлювати людей? Які будуть керуючі стремління людськості? Залишаться, одповідав Михайло Іванович, инші почуття і пристрасті людей: любов, гонор, наукові стремління та инше. Все це і буде заповнювати ідеальну сторону людського життя.

Але соціялістичний устрій вже сам по собі не задовольняв Михайла Івановича. Його яскрава індівідуальність, його бунтуючий, вічно-шукаючий дух не могли укластися в рамки цього майбутнього устрію, в рямки праці, регламентованої державою. Михайло Іванович шукав в майбутньому соціялістичному устрою простора для свобідної діяльности індівідуальної волі і розуму. В цих шуканнях між капіталізмом і соціялізмом він прийшов до кооперації.

В кооперації Михайло Іванович побачив ідеальну форму праці, яка не допускає експльоатації чоловіка чоловіком; але в той же час вільна від примусового начала, що складає характерну особливість соціялізму.

В кооперативну працю міг увійти кожний, хто не хотів би свої сили, своє „я" піддати нівеліру примусової соціялістичної влади. Тому Михайло Іванович вірив, що кооперація не тільки не перестане істнувати, кcли встановиться соціялістичний устрій; але, навпаки, розівється ще більше, позаяк вона уявляється як необхідне доповнення соціялістичного господарства. Доповненням, а, може, і слідуючею за соціялізмом, більш досконалою формою праці.

„Кооперація — це анархізм" — так коротко зкрісталізував мені один раз Михайло Іванович суть кооперації. В останній період свойого життя професор Туган-Барановський віддавав все своє співчуття і науковий інтерес цій анархичній (по його окресленню) формі господарства.

Родинне життя Михайла Івановича склалось так щасливо і так цікаво і гарно, що одна ця атмосфера тихого і безжурного щастя, здавалось, повинна була забезпечити його від всяких страждань.

Дійсність оказалась иншою; і не більше як через півроку ми провожали його труну.

Що ж спричинилось до того, що він передчасно захворів і вмер?

Його захопив віхор подій. Родинний спокій не міг бути повним спокоєм, бо за стінами маленького будинку на Скобелевській вулиці ревів ураган політичних пристрастей; і в цій стихії шаленої боротьби за владу серце гуманного вченого билось що-раз слабійше . . . Поки скоро не замовкло зовсім . . .

Наскільки я знаю, Михайло Іванович належав до партії соціялістів-федералістів; але я не зустрічав у нього його партійних друзів. Здебільшого приходили його бувші учні; де-котрі з них стали його співробітниками по праці в Академії Наук.

За обідом майже завше був присутнім хто-небудь з чужих. Михайло Іванович завше цікавився думкою кожного з гостей по тому чи иншому питанню. Найчастіше дебатувалось питання про те, як кожний уявляє собі майбутне розв'язання большевизму. Ясна річ, що відповіді давались ріжні в залежности від поглядів кожного. Але все це не задовольняло Михайла Івановича.

Він і сам приймав горячу участь в бесідах. Інтерес його в цьому відношенню цілком зрозумілий: розвертались події, подібні ґеольоґичним переворотам. Анальоґію їм можно хіба підшукати в часах французської революції та Наполеона Першого. Нам, сучасникам, трудно охопити зміст і значіння цих подій. Так само ледви чи можливо укласти їх в які-небудь вже вироблені нами політичні схеми. Тому то всі зусилля теоретичного ума Михайла Івановича охопити зміст подій, які діялись в той час, з точки погляду своєї доктріни, і наперед угадати дальніший напрямок їх розвитку, приводили до ріжних варіянтів рішення, з котрих ні одно не могло і не було остаточним.

Після захоплення Київа большевиками в грудню 1917. року Михайло Іванович виїхав до Москви, маючи надію, що у великому місці буде лекше від переслідування.

Він блукав по вулицям Москви, не маючи притулку і не заходячи до готелю, що б не бути арештованим. Його врятували студенти, які зустрінули його на вулиці і впізнали. Потім він переселився до родичів Л. Н. Толстого і прожив у них в Москві до 1918. р. Весною він поїхав в свій маєток на Полтавщину.

Там все вже було розграбовано і знищено селянами. Вандалізм дійшов до того, що селяне, в свойому змаганню зробити руйнування повним, наняли двох жінок з платнею по 5 карбованців в день, які повинні були рвати і нищити книжки з бібліотеки Михайла Івановича.

Літо 1918. р. було поворотним в історії великої війни.

Німці, які здавались всесильними, були розбиті і відступали. Війна перейшла в останню стадію.

Михайло Іванович знаходив, що близькість миру ставить на чергу вирішення судьби російського большевизму. Ключ до цього вирішення він старався відшукати в західно-европейських подіях. Особливо цікавився він виборами, які переводились тоді до анґлійського парляменту, і думав, що коли в Анґлії возьмуть верх умірковані елементи, то російський большевизм буде усунений силами міжнароднього порядку.

Від політичних хвилюваннь Михайло Іванович старався схоронитись в науковій праці; але і працювати було нелегко, позаяк під рукою не було петербурґських бібліотек, а звязок з зовнішнім світом, з західно-европейською наукою був порваний.

А життя ставало все тяжче і грізніще. Почалась боротьба між гетьманом Скоропадським і Директорією.

Київ був обложений і жив хвилюючими чутками. Настрій був пригноблений. Ще де-який час, і Київ перейшов в руки Директорії. Нова влада шукала, між иншим, поради також у Михайла Івановича. Його запрошували на засідання комісій, як знавця по фінансовим питанням.

Однак, крім цих консультацій, він не приймав жадної иншої участи в праці нового уряду. Навіть такі порівнюючи, невеликі стосунки з діяльністю нової влади були шкідливими для здоровля Михайла Івановича. Сили його вже були виснажені, і він болісно відчував кожне роспорядження, яке було продиктовано національним шовінізмом або радикальним ділетантизмом.

Його широким, гуманним і вільним поглядам були незрозумілі такі роспорядження Директорії, які були направлені на те, аби викорчувати сліди російської культури, як наприклад, зміна статуту Академії Наук з забороною російської мови, як мови для вчених творів; між тим як всякою иншою мовою можно було користуватись. Таке ж почуття він мав до пильности Директорії, яка руйнувала будинки і вулиці міста, аби вишкрабати російські літери на вивісках.

Найбільш він був незгідний і протестував проти одного з перших кроків Директорії — вилучення російського рубля з обороту і фінансових операцій Мартоса. В засіданнях комісії по цьому питанню він доказував неспроможність і шкідливі наслідки цього крока для господарчого життя України, але його голоса не послухали.

Один видатний урядовець Міністерства Торгу і Примисловости оповідав мені пізніще, що тоді ж, на засіданню зазначеної комісії, з Михайлом Івановичем трапився сердечний припадок. Сам Михайло Іванович про це нічого не говорив. Засідання це відбулось в день Святого Вечера, себ-то 24. грудня 1918. року старого стилю.

З цього рокового засідання Михайло Іванович вернувся до дому дуже сумним і втомленим. Таким він зостався цілий день; а в ночі повторився в дуже гострій формі припадок сердечної хворости, як виявилось пізніше, грудної жаби.

Лікарі наказали недужому абсолютний спокій і знаходили, шо поїздка куди-небудь дальше від хвилюючих подій була б для хворого дуже корисною.

Ще до цього менту серед керовників нової влади виникла думка уповноважити Михайла Івановича бути експертом по фінансовим питанням в складі Української Надзвичайної Дипльоматичної Місії до Парижу. Незабаром після того міністерство зробило йому відповідну пропозицію.

Я вже вище зазначав, що Михайло Іванович в багатьох відношеннях не тільки не ухвалював діяльности Директорії, а навіть ставився до неї цілком неґативно.

Але він розумів, що закордонне представництво України тим більш принесе користі, чим більш воно буде імпонувати Західній Европі іменами своїх членів і розумністю і тверезістю поставлених собі завдань.

Не можно було забувати, що Місія посилалась до Парижу, котрий уявляв тоді собою ареопаг народів.

Там в товаристві всіх народів, які входили раніш в склад Російської Держави, під впливом державного розуму західно-европейських діячів, можно було, здавалось, рахувати на добровільне і успішне розрішення найважніших національних проблєм, які російська революція поставила на чергу.

Тому Михайло Іванович рішив занехаяти свою незгоду з діяльністю Директорії і ще раз спробувати послужити народу. Це була його остання спроба, яку перервала смерть.

Від часу своєї хворости і до від'їзду за кордон Михайло Іванович проводив дні сумний і з'осереджений. Він не провадив вже жадної праці і здебільшого лежав на ліжку, голублячи дітей, які тулились до нього; він ще цікавився біжучим життям і людьми, але вже якось з зусиллям волі і розуму. Де-коли він виходив до залі і сидів серед рідних і гостей, великий, тяжкий і журний, якийсь чужий.

Температура у нього під час хворости була завше трохи підвишена. Один раз він заспівав тихенько своїм мягким високим голосом відомий стародавній романс: „Не для меня придет весна...“ Заспівав, не скінчив і заплакав. Рідня, яка оточила його самим ніжним піклуванням, була надзвичайно схвильована цею подією.

Михайло Іванович рахувався з можливістю несподіваної смерті; під час першого припадку, серед страшенних мук, які викликає задуха, він почав в ночі квапливо писати заповіт.

А події розвивались своєю чергою. З півночі насувались большевики. Перечуття близької і неминучої небезпеки як хмара нависло над Києвом. В самому місці було неспокійно. По ночам відбувались грабіжі і розстріли.

Михайло Іванович запропонував мені бути його особистим секретарем під час поїздки за кордон. Я згодився з радістю, позаяк з домом Михайла Івановича у мене були зв'язані спомини про самі лучші і цікаві дні, які я провів в Києві; і я тішився думкою ще бути в товаристві Михайла Івановича і його родини.

Управління залізниць дало нам для проїзду до кордону окремий ваґон першої кляси. Від'їзд був призначений на 20. січня нового стилю. Останню ніч ніхто не спав; всі працювали над упакованням річей, дбали тільки про те, аби не потурбувати спокій недужого Михайла Івановича. О семій годині ранку всі спільники поїздки один за другим поїхали на двірець. Останніми від'їзджали Михайло Іванович з дружиною і я.

Я стояв у воріт будинку і чекав. Час проходив. Пора було їхати на двірець. Михайло Іванович не показувався. Не знаючи, через що, я знов увійшов в хату. Михайло Іванович, в шубі і шапці, задумливий і наче зовсім байдужий стояв у вікна в їдальній. Потім, повільним шагом, він підійшов до клітки з папуґою, яка стояла недалеко від него, і почав розглядати птицю. Все це він робив якось механично, буцім в півсні, буцім забувши, що ми від'їзджаємо. Мене охопило тяжке, неприємне предчуття. Одгоняючи його, я голосно промовив:

— Михайло Іванович, їдемо!...

Він прокинувся; ми вийшли, до нас приєдналась його дружина; і ми поїхали. Години через дві потяг вже уносив нас від схвильованого, багато перестрадавшого Києва. Ваґон був в повному порядку; лавки обтягнуті бархатом. Можливо один з небагатьох ваґонів, які уціліли від часу революції.

Михайло Іванович зараз же ліг на постелю в одному з купе і так лежав весь час; де-коли він підіймався і сидів на лавці, балакаючи з родиною.

В той же день, коли я зайшов до нього, я знову був свідком сумної сцени. Михайло Іванович, лежучи заспівав високим, слабким і зриваючимся голосом той самий романс, про котрий я вже згадував:

— Не для меня придет весна!...

Він співав з серіозно-задумливим виглядом, без жадних слідів радості, або безжурности, які звикло зв'язані з співанням. Це було скоріще якесь жалібне благання, останні вздохи гаснущого життя. Це був спів чоловіка, який прожив своє життя добре, гарно і розумно; і тепер відходив в инший світ.

І знову, як і в випадку з папугою, мене охопило смутне передчуття близького нещастя.

Я вийшов з купе і поділився своїми побоюваннями з одною з родичок Михайла Івановича, яка їхала з нами.

Наша подорож до Парижу, згідно тим візам, які у нас мались, лежала через Галичину, Угорщину, Австрію і Швейцарію. Але, ще в Київі, а потім в дорозі нам говорили, що подорож через Галичину і Угорщину дуже тяжка і вимагає багацько часу. А тому, з огляду на стан здоровля Михайла Івановича, треба було шукати иншого шляху. Ми рішили їхати до Одеси. Там був французький консул і була надія, що Михайло Іванович, якого персонально добре знав бувший французький посол в Росії Нулянс, зможе одержати візу до Франції. В такому випадку, замісць трудної і довгої подорожі через Галичину і Угорщину, треба було зробити переїзд на пароплаві від Одеси до Марселя, щоби опинитись во Франції. Переваги цього маршруту були очевидні. Так ми і зробили.

На другий день, 21. січня рано, я знову зайшов до Михайла Івановича, Він лежав блідний і недужий, але здавався спокійним і навіть більш бадьорим, як звичайно. В той мент температура у нього упала до 35⁰/₀. Він був задоволений спаданням температури, бо знаходив, що підвищена температура пояснювалась присутністю якої-небудь хворості, може бути „іспанкою“. Тепер „іспанка“ минула і залишилась лише хворість серця. На моє зауваження, що надмірне знижування температури також недобре, Михайло Іванович не звернув уваги.

Я посидів трохи коло нього і пішов до свойого купе.

Але несподівано, коло 1 години дня, чийсь переляканий голос крикнув мені в купе, що Михайлу Івановичу зле. Я кинувся до нього.

Михайло Іванович лежав на постелі з закритими очима, блідий і спокійний. Коло нього клопотались і голосили дружина і діти.

Я попробував зняти з хворого теплий светер, аби дати його грудям більше простору і повітря. Охопив його голову одною рукою, другою я старався стягнути светер.

В цей мент до купе вскочив лікар, який випадково їхав в другому вагоні; за ним другий.

Михайла Івановича роздягнули; і лікарі почали вприскувати хворому ефір, камфору і ставити банки, але все було даремним...

Михайло Іванович лежав все так само непорушно. Мертвенно-блідний і спокійний, він був вже без кінця далеко від всіх цих клопіт і сльоз. Він вже не чув, як голосили і страждали, як журились дружина, діти, рідні і близькі... Але всі ще мали надію; і жадно придивлялись до його лиця.

Ми потихеньку запитували у лікарів, чи є ще надія. Але по їх обережній відповіді і косим поглядам в сторону родини можно було вгадати сумну правду.

Час проходив. Минула година, друга... Один з лікарів приклав дзеркальце до губ недужого і заявив, що більше надії немає.

Михайло Іванович вмер коло 2 годин дня 21. січня 1819 р. на ст. Затишок Південно-Західних залізниць.

Дружина і діти не вірили лікарям. Горе їх було безмежним. На дворі темніло. З вікон вагону були видні безлюдні і сумні, запорошені снігом, поля. Потяг уносив нас все далі і далі, але наша поїздка вже втратила свій зміст. Її нерв і мозок був знищений. Той, коло котрого жив і кипів наш маленький комашник, лежав мертвий і недоступний для нас...

За ст. Роздільною ми вступили в французьку зону. Потяги йшли помалу і нереґулярно. На другий день вранці ми перший раз, на ст. Вигода, побачили французьких салдат.

Але ми не звертали уваги ні на що. Ми тільки дбали про те, аби піддержати настрій родини і стримати їх одчай і сльози. І подруге ми думали про те, аби доставити тіло нашого дорогого небіжчика до Одеси.

На одній з маленьких станцій, за Вигодою, ми були свідками дивного явища. Зо всіх боків до нашого потяга спішило багато брудних і знеможених людей.

Виявилось, що якийсь повстанчий відділ одступав на передодні перед Французами. Він захопив потяг, який ішов до Одеси, викинув всіх пасажирів і використав потяг для свойого відвороту. Несчастні пасажири розбрелися зі своїми річами по околишним селам, де селяне, користуючись випадком, немилосердно дерли з них за кожну дрібницю.

Тепер вони спішили до нашого потягу. Де-кілька українських козаків ввійшли до нашого вагону і просили нас приняти до себе знеможених подорожних. Ясна річ, що ми відповіли повною згодою.

22. січня, о 4 годині дня, ми приїхали до Одеси.

Санітари, зігнувшись під вагою великого тіла, по вузким, незручним проходам вагону, винесли небіжчика на перрон. Багато людей зібралось зараз же коло носилок за тілом. Всі запитувались, хто це. Велике було здивовання і печаль, коли пізнали, що вмер Туган-Барановський.

Коло 8-мої години вечера, коли все необхідне було зроблено і тіло Михайла Івановича поміщено в окремній кімнаті, ми поїхали в місто. Нас попереджали, що треба квапитись залишити двірець ще до того, як стане темно, бо в вечері на вулицях Одеси нападають і грабують. Це було повною несподіванкою. Аджеж Французи окупували місто!

Проте мені довелось в той вечір ще один раз побачити Михайла Івановича.

По згоді з родиною я поїхав знову на двірець, аби зробити де-які заходи, які вказує медицина, щоби забезпечити тіло від передчасного роскладу.

Коли служитель ввів мене в кімнату, де знаходилась домовина, і підняв деку, я збачив Михайла Івановича, вже вдягненого в чорний сюртук, з блідим, але гарним лицем.

Ще незачеплений тлінням смерті, він лежав величний і спокійний, як живий.

Через кілька день Михайла Івановича поховали. Був холодний і вітряний день. Після панахиди в соборі, учні і друзі Михайла Івановича винесли домовину на руках. Було багато людей. На цвинтарі сказали промови професор мійського універсітету Швіттай, представники Одеської Городської Думи, одеського студентства, кооперативних організацій; від імені жіночих спілок — пані Шішкіна-Явейн і инші.

Кожний з них по свойому освітлював многосторонню особистість небіжчика; але загальною була думка, що Михайло Іванович зумів внести во всі ці галузі: професуру, кооперацію та инше — іскру любові, ентузіязму ї переконання; скрізь його імя було сімволом проґресу і боротьби за великі ідеали людськости. Смерть унесла його в критичний мент державного і суспільного розкладу; а міжитим своїм словом і прикладом він міг би так багато допомогти . . .

Промови скінчились. В холодних сутінках вечера тіло Михайла Івановича спустили в склеп; і все було скінчено. Все було скінчено з його земними останками, але кожний з нас уніс і назавше зберіг в пам'яти спомин про цього незвичайного чоловіка, який умів з'єднати простоту особистого життя з найважнішими завданнями наукової і суспільної діяльности.

Високо одарений і невтомний діяч, він сіяв зерна наукової проґресивної думки і в бідний ґрунт Великоросії і в жирний чорнозем України.

Знаменитий вчений Петербургського Універсітету, член і орґанізатор Української Академії Наук, Михайло Іванович Туган-Барановський заслужив визнання і вдячности як Росії, так і України.

Оф. Ген.-Шт.

Криза Світової війни.

Боротьба Антанти з німецькими підводними човнами.

Закордонна військова література за останні часи обагатилася новими надзвичайно цікавими матеріялами відносно підводної війни. Командуючий анґлійською фльотою адмірал лорд Джеліко, командуючий американською фльотою Симс, також як і відомі французькі моряки — Льоранс, Юттер — випустили свої мемуари і нариси про ролю німецької підводної фльоти в 1917 році. В світлі нових фактів ми тепер можемо бачити, якою страшною зброєю були в руках Німців підводні човни, яка була розгубленність ал'янських адміралів перед цією небезпекою і взагалі як близько була Німеччина до того, щоб поставити Антанту перед собою на коліна — тільки результатами своєї підводної війни і бльокади.

Як відомо, перед Світовою війною серед адміралтейств цілого світа панував погляд, що підводні човни є, головним чином, зброя дефензиви, а не зброя офензиви. Рахувалося, що підводні човни: 1. мають дуже невелику, в порівнянню з надводною фльотою, швидкість ходу (не більше 7—8 вузлів під водою), 2. мають обмежений радіус діяльности (через невеликі запаси палива, мін, воздуху), 3. дуже залежать від бази, 4. по техничним умовам мають малий тонаж (не більше 300—400 тон під водою). Все це робило загальним переконання, що підводні човни не можуть брати широкої участі в ескадрених операціях і що вони більше здатні для охорони берегів, для операцій в протоках і для утруднень маринарських комунікацій ворога недалеко від своїх баз. Всі казали, що „підводні човни це є зброя слабого проти дужого“; але рішення бою вони дати не можуть.

Отже Німці з самого початку Світової війни, в пошукуванню засобів для перемоги над морською силою Англії, звернули пильну увагу на конструкцію підводних човнів, на поліпшення їх бойових здібностей, на збільшення їх числа. Упертою працею Німцям удалося досягнути великих результатів:

1. Тонаж човнів був збільшений до 900—1000 тон під водою;
2. Швидкість ходу дійшла до 13—14 вузлів під водою;
3. Резервуари для палива і инш. збільшилися настільки, що човни одержали значну незалежність від своїх баз;
4. Радіус діяльности при цих умовах дійшов до того, що німецькі човни уже в 1916 році робили рейси, без поповнення запасів, з Вільгельмсгафена до Царгорода і навіть до Америки (човен Deutschland),
5. Загальне число човнів в початку 1917 р. досягло 300.

Крім того Німці перші додумалися поставити на підводні човни легку судову артілєрію, що давало човнам при надводному плаванню велику перевагу над комерційними судами і навіть дозволяло бомбардувати побережжа ворожих держав.

З такими засобами Німці, по пляну адмірала Тірпица, одважилися в січні 1917 р. оголосити бльокаду Антанти і „безощадну підводну війну“.

Німецькі човни, як тепер уже відомо, кидали Північне море (див. схему) через протоку між островами Скотлянд і Оркней, плили по-за Ірляндією, щоб почати свої операції на широті цього острова, коло входа в Ля Манш, в затоці Ґасконській і перед Ґібралтаром. Результати операцій почали виправдувати надії вищого німецького командування. В січні 1917 р. було потоплено 440.000 тон, в лютому 780.000 тон, в березні 885.000 тон, в квітні 900.000. Страх і розгублення охопили антантські військові кола.

По свідоцтву адмірала Джеліко, Анґлія, яка в той час мала близько половини всього світового комерційного тонажу, ледви-ледви мала те, що їй було потрібно — для військових пересувань, для постачання армії і 45 міліонового на-

селення, для підвоза продуктів на військові фабрики. „У нас не було ні одного зайвого корабля“ — пише Джеліко. А Німці топили ці кораблі в просто страшній прогресії.

Адмірал Симс, який прибув до Льондону в квітні 1917 р. і ознайомився з цифрами страт по документам в британським адміралтействі, признається в своїх мемуарах, що цифри зробили на нього страшне враження і що ніколи він не уявляв собі нічого подібного: „ці документи переконали мене, що Німеччина була на шляху до виграння війни, — і виграння в спосіб, який означав капітуляцію британської імперії без всяких умов через 4—5 місяців.“

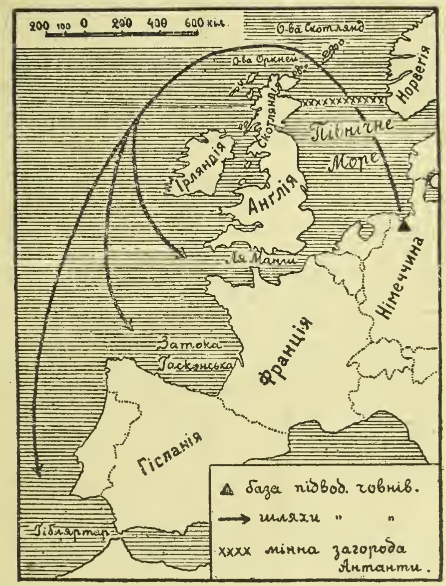

Цифри були такими страшними, що анґлійське адміралтейство мусіло держати їх в великім секреті від громадянства і преси. В пресу подавилися фальшиві цифри, зменшені в 3—4 рази.

В червні число потоплених кораблів перейшло 1,000.000 тон.

Як згадано вище, загальне число німецьких підводних човнів тоді доходило до 300, але вони не мали змоги оперувати разом в більш-менш великій кількости. Требувалися зміна, відпочинок, ремонт.

Адмірал Симс з цього приводу пише: „як би Німеччина мала змогу держати на головних навіґаційних шляхах зимою і весною 1917 р. одночасно 50 човнів, — ніщо не перешкодило би Німеччині виграти війну. На місце 850.000 потоплених що місяця тон, вона топила би 2 або 3 міліона тон.

Антанту врятував вступ до коаліції Америки, яка в квітні 1917 р. оголосила війну Німеччині після того, як остання не згодилася поважати невтралітет американського торговельного прапору. Це була рокова дипльоматична помилка Німеччини, за яку вона заплатила прогришом всієї війни. Техника Сполучених Держав і їх майже необмежені ресурси дали Антанті таке збільшення сил і засобів, якого Німеччина не мала чим перемогти.

В розмові з лордом Джеліко, адмірал Симс висловив йому своє враження про страшну мову цифр.

— Що робити? — спитав він у Джеліко.

— Все, що тільки ми можемо. Ми збільшимо наші проти-підводні сили всіма можливими засобами. Ми використуємо всі пароплави, які тільки можливо, для боротьби з підводними човнами, ми построїмо нові знищители, спеціяльні канонерки, але становище дуже сер'озне; і ми потребуємо всякої допомоги, яку тільку ви можете нам дати.

На це прохання Америка відповіла величезним індустріяльним напруженням; і уже в травні 1917 р. американські засоби почали прибувати до Англії при нечуваннім ентузіазмі населення. Ніщо не було забуто Америкою.

Найбільше дійсною зброєю боротьби з підводними човнами є „знищитель". Досвід морської війни показав, що підводний човен, який находиться в межах дальності гармат цього прудкого і сторожкого судна, має великий риск бути потопленим. Це є фундаментальний факт, на якім базується вся сістема боротьби з підводними човнами.

Другим засобом боротьби є так звані „пароплави-пастки". Це маленькі пароплави з добрим ходом, навантажені грузом дерева — що перешкоджає їх легко потопити. Вони мають вигляд торговельних суден, але носять на собі добре замасковані гармати. Коли підводний човен наближується для атаки, вони його топлять стрілами.

Дуже добрим засобом проти підводної боротьби були також звичайні міни (лише з спеціяльним реґулятором погруження), які ставились на шляхах підводних човнів. Тут є утруднення лише в тім, що для певних результатів потребується надзвичайно велике число мін. Так, коли, по думці Англійців, літом 1917 р. було вироблено плян перегородити мінними полями Північне море між Скотляндією і Норвеґією (див. схему) на протязі 230 морських міль (коло 450 кілометрів), то для того потребувалося 120.000 великих мін. Тільки з допомогою американської індустрії можно було довести до здійснення цей плян.

Америка в великій кількості дала аліянтам всі згадані засоби. Також вона орґанізувала в найбільш раціональний спосіб (судна-конвоїри і гідропляни) охорону мореплавання між Америкою і Европою. Тільки це дало можливість перекинути до Франції велику американську армію без якої небудь сер'озної перешкоди з боку німецьких підводних човнів.

Результати американської допомоги дали себе почувати уже в другій половині 1917 року. Так за другий триместр 1917 р. Німцями було потоплено 2,237.000 тон, а за третій триместр тільки 915.000 тон. Що далі це число все змешувалося і зменшувалося. В січні 1918 р. аліянти могли сказати, що підводна небезпека для них уже не істнує. Німецькі підводні човни були майже повністю забльоковані в Північнім морі.

Криза минувала.

Німці, через свою дипльоматичну помилку, стратили всякі шанси для перемоги над Антантою.

Мих. Любимський.

Парижські ескізи.

Якийсь російський „сюжет" старих часів, повернувшися з Парижу до рідних пенатів, на запитання зацікавлених родичів й знайомих: що це, власне, є Париж — відповів:

— Париж?... Париж... це є місто, де кожний, вибачте, дворник по французькі балакає! І опять же Ейфелева башня!...

Розшифрувавши фразу анекдотичного Московита, найдемо, що його царевококшайський мозок вражений був на вічні віки двома рисами Парижа й парижського життя, а саме: рафінованою культурніст'ю міста (французька мова в устах дворника) й — ґрандіозніст'ю (Ейфелева башня). Ці дві риси кидаються в вічі ваші відразу, з того саме 'менту, як ви, сівши у „taxi" на Східньому двірці й коливаючися на його м'ягких ресорах, рушете по Rue la Fayette в напрямку до центру. Сказав — „до центру" — й помилився! Властиво у Парижу цього

„центру“ немає, як це не є дивним. Нема такого місця, чи то вулиці, чи площі, зупинившись на якій Парижанин сказав би вам з гордістю:

— Дивіться — оце наш Невскій Проспект!

У Відню є славетна Кернтнер-Штрассе, у Варшаві — Nowy Świat, у Берліні — Фрідріхштрассе, у Константінополі — Grand' rue de Péra; навіть у мізерній й незграбній Софії є свій „Булевардъ Царъ Освободителъ“.

А в Парижу нема.

Кожний „arrondissement“ має свій, так сказати, Хрещатик, — а, головне, Париж сам по собі є „пупом землі“; дійсним центром миру й, щоб не взяли би Ви за вихідну точку, чи то Єтуаль, чи то Монмартр, чи Собор Паризької Богоматери, чи першу криву вуличку з лівого берегу Сени — це, само в собі є центр, бо це Париж.

Перше враження подорожнього, що втрапив до Парижу зі знищеної й бідної Mittel-Europ'и, — це сила склепів й крамниць зі споживчими продуктами, гастрономичних маґазинів й вуличних ресторанів-барів, так званих „bistro“.

Друге враження — це весела, рухлива й добре одягнена товпа на широких вулицях, кипуча діяльність й автомобильний рух, що переходить всі досіль вами знані масштаби.

Як в якомусь модерному калейдоскопі миготять перед вами ріжнокольорні taxi, автобуси, власні автомобілі, мотоціклети, трамваї... Під землею гудить „metro“... Навіть біціклети мають спеціяльно прилажені моторчики.

...І все це гудить, гудить, подібно величезній адській машині, що заведена є з самого раннього ранку.

І здається вам, що все повітря є отруєне смородом бензину, і инших вигуків крім сірєн, трубок й гудків в Парижу нема.

Незвичне вухо подорожнього настільки буде оглушене цією ультра-модерною музикою, що ви ледве почуєте, як ви вже спинилися з вашим taxi у брами готеля й як солідний й мрачний шофер вам каже без церемонії:

— Hein... ditez-donc... приїхали... вилазьте... 10 франків.

Ви, по звичці еміґранта, раптом „прикидуєте“, скільки це буде корон, потім, порахувавши, жахаєтеся... і зітхнувши тягнете шоферові два лілових папірця...

Ви в Парижу...

— Як це не є дивним, ґрандіозність французької столиці до такої міри є ажурна й легка, що око ваше відразу її не схоплює. Ніби то інакше не може й бути...

Ніби то самі собою, раптом, повставали по боках вулиці 6—7 поверхові будинки з бальконами й „маркизами“ на люстряних вікнах, з мансардними, круглими дірами на даху й з ліврейним швайцаром у брамі. Ніби то самі собою повиростали з землі, паралєльно будинкам, рядки зелених каштанів й акацій; сама собою виросла під каштаном маленька лавочка і коло неї Француз в червоній краватці, що вже з ранку обіймає і цілує в губи серед вулиці якусь гарненьку й струнку мідінетку з картонкою в руках...

...Ви чекали чогось більшого!... Париж вас не гнітить, як гнітив Петербург своіми казармами, будинками, або Берлін своїми „пірамідальними“ міністерствами, палацами й монументами.

Але це є помилка зору. Поживши трохи у Сенській столиці, ви зрозумієте великість її будов, ґеніяльність і розмах її перспектив, й талановитість її архітекторів та доглядачів.

Є два Парижи над сизо-бурою Сеною... Париж — ресторан — отель — й Париж сам по собі, свій, французький... І ріжниця між ними — величезна.

Перший Париж — це ресторани з оркестрами „jazz-band“, з гавайськими ґітаристами, зі стравами, що кожна коштує від 30—50 франків, це — Casino de Paris й Folies Bérgèrs з найдорожчими кокотками світу... Це „Великі Маґазини“ в 8 поверхів, це „Opéra“, це готелі Crillon і Ritz... Це Париж, що уславився шампанським, туалєтами від Ворта й Пакена, долярами, пезетами й анґлійськими фунтами.

І, обіч з ним — живе инший, виразно инший інтімний Париж, з його Латинським кварталом, Собором Парижської Богоматери, Монмартром, вузенькими вуличками, маленькими готелями, від яких пахне брудною білізною й гріхом... Париж з його рибалками на Сені, вуличними шиночками й апашськими притулками.

Це — дійсний Париж дрібного буржуя, робітника, студента, віроломної й темпераментної французької жінки й проститутки.

Тут не кидають білого папірця в 10 фунтів стерлінґів Неґрові в червоному фраці за какофонично-нервовий „Schimmy"... тут не купують перфумів й перлів з „Rue de la Paix"... Тут рахують вже не доляри, а нікелеві „су" й працють, кожний як може. Хто в сфері свого банку, або бюро, хто в сфері „науки кохання". І те й друге в Парижу одинаково лічиться „працею", незалежно від пола того, хто працює.

* * *

— В ворухливому, голосному океані Парижа є площа. Зветься вона Place d'Etoile (Звізда). Серед площі пишно й міцно підіймає до гори свої массіви Тріумфальна Арка; й під цією „брамою перемоги" лежить чорна, залізна дошка.

На ній надпис: „Içi se repose un soldat français mort pour la Patrie".

...Це все...

Ця могила є апотеозом перемоги Антанти, як залізний монумент Гінденбурґа на Шпрее був сімволом можливої перемоги Німців, колись, Там, де сходиться 12 широких авеню, в центрі дипльоматично-аристократичного кварталу „Elysée", під гордим склепінням Тріумфальної Брамн, на якім є ніби рукою самої Історії начертано такі імена, як Wagram... Vindobona... Austerlitz... Moscova... Smolensk... Polotzk... — там Французи поховали свого „Soldat inconnu".

„Soldat inconnu", — це „невідомий жовнір", колєктив бравого, французького „poilu", сина великої нації, без вісти загинувшого з крівавим баґнетом в мертвій руці в траншеї Іпра, Шампані, або Вердена.

Ніхто, крім Бога, не знає, хто він саме й де його забито. І в тому велика, моральна сила „невідомого жовніра". Це не є якийсь там Жак Картве, або Марсель Кергезак, або Жан Депре... Це є „Невідомий", вибраний своїм живим товаришем — poilu з десятків тисяч трупів братської могили.

Режісером суто-урочистих похорон „inconnu", режісером спектакля „Апотеоза Франції" був дипльомат Мілєран; а політичною підвалиною цього ґрандіозного й захоплюючого навіть чужинців спектаклю був, властиво, визов старого Президента своїм комуністам, що в ті часи (грудень 1920) занадто почали голосно говорити й взагалі підняли голову.

Мілєран в відповідь комунізму — кинув йому в лице рукавичку націоналізму й переміг.

Всі з'усилля Кашеновців зірвати патріотичну демонстрацію, похорон „Невідомого", якого везли на лафеті гармати, покритою військовим штандаром й за гробом якого йшов Президент, Міністри й всі Маршали Франції — не вдалися їм.

І весь Париж, як одна людина, стогнав від напливу хаосу й від овацій, коли по широчезної алеї Champs-Elysées могутні коні везли урну з Серцем Гамбети, а за ним тяжку гармату, на якій, серед прапорів, вінків й штандарів, лежав невідомий син героїчної Франції.

Задихався від криків й плесків бурхливий, нервовий, непостійний, як жінка, й падкий до спектаклів, як дитина, Париж, вітаючи старого Мілєрана, що в гордому переконанні своєї перемоги низко кланявся на всі боки своїй експансивній, надто йому знайомій, французькій юрбі.

І, з цього менту, могила Soldat Inconnu, серед чужих самим, навіть, Французам аристократичних авеню квартала Елісейських Полей, — стала центром Франції.

...Товпи пілігрімів, що дня. А в неділі — довкола могили — черга людей, прийшовших поклонитися великому братові, черга, що иноді два рази обточує, ніби змій, величезну Тріумфальну Арку.

Тут й паризький рантье й студент Сорбони й провансальський хлібороб й Баск з Пірінеїв й Негр з колоній й ієзуїт з далекої Африки... Вся Франція тут.

І на могилі, поруч з золотим вінком від якої небудь Амбасади чи іноземного Суверена, скромно, як би встидаючись себе, лежить полуфранковий букетик фіялок і на ньому простий шматок папірця. На папірці надпис: „A mon fils" (синові)... а ось там, дальше, такий же: „братові"... „нареченому"...

І поруч з молодим dandy, з моноклєм, в пальмерстоні, — опершися на балюстраду могили, тихо плаче якась бідно одягнена бабуся... Це, певно, її букетик з дріжачими літерами... „a mou fils bien aimé"...

І проти волі здіймається з голови капелюх й сльози підходять до очей.

Могила Soldat Inconnu є вже оточена невідомими й містерними флюїдами Віри, Надії й Любови, занесеними до неї пілігрімами зі всіх боків й кутків переможниці — Франції. Я не буду дивуватися, коли за яких 10 літ на цій могилі матимуть місця чудеса ріжних „исцѣленій" та „прозрѣній", як перед святими образами Матери Божої Ченстоховської й Печерської.

Містіки кажуть, що подібні „чудеса" є не лише самогіпноз, але результат акції: подібних сумірованих флюїдів — але... про це можна ще багато сказати!

— Я зупинився так довго на Невідомому Жовнірі, бо він є найбільш цікавий штріх в характеристиці сучасного Парижу і найбільш цікаве „псіхольоґічне" місце Парижу, в порівнянні з яким пасують й Notre Dame, й Лувр, й навіть Могила Великого Корсіканця.

... Для Soldat Inconnu ще не народився свій Віктор Гюго...

У Франції — переможниці є дві могили: Poilu й Napoleon. І в цих двох могилах — слава Франції, життя Франції — й сама Франція.

Бо без них — нема ні французької слави, ні Парижу, ні Франції!...

А кругом них — величезне море огнів, людей, автомобілів, театрів, ресторанів, café. Блищуть огнями cinéma... маячать реклями... Галас... гомін... дзвін... рев сірен...

Життя іде!

І як величезний, залізний Гінденбурґ, тепер переможений й покинутий, вартував ще недавно над залізним, але переможеним Берліном, так дві могили Переможців вартують тепер над розпустним, але й в розпусті прекрасним Парижем...

17-го травня 1821. Відень.

М. Г-ко.

Листи з Анґлії.

Злоба дня.

Читачеві, певно, добре відоме, що стан і вигляд звичайного обрію залежить майже виключно від вохкости повітря й освітлення. В такій же мірі, коли не в більшій, політичній обрій залежить від економичного стану й від світу розуму політичних ґеніїв, коли вони є. З тієї пори, як у 1914. році роспочалася світова війна, певно не було й одного політичного зібрання, яке б, обговорюючи війну, не переціжувало на всі способи в стонадцятий раз економичних причин її. Але за всю історію людства ще ніколи, здається, зв'язок між політикою й економікою не виринав з такою голісінькою наочністю в щоденному, звичайному житті й не вражав так дошкульно навіть цілком сторонніх глядачів, як це трапилось саме тепер, після того, як вже на всіх паперах і на всіх мовах було писано й переписано про остаточний мир і про всякі инші недосяжні й химерні справи.

Збройна війна з гарматами, „танками", аеропланами й підводними човнами закінчилась. Але натомісць з'явився новий чинник — міжнародня кишеня, а з нею й економична війна, хоч ніхто її так голосно не називає й ніхто не признається, що її провадить.

На політичному обрію зараз пітьма; у всіх над головами нависла гнітючо-темна хмара, навіть накрапає дощик. З Далекого Сходу замісць традіційного сонця виплив молодик і йде на оглядини по всій Европі, почавши, звичайно з Анґлії, приязність і підтримка котрої потрібні йому так, як возові потрібні колеса.

Це не лише з цікавости, не лише з примхи він поламав традицію, образив найглибші, найделікатніші чуття своїх найвірніших правовірних підданих, для котрих краще було б вмерти під потягом, на котрому він залишав свою державу, ніж бути свідками такого недостойного й богопротивного вчинку! Щоб зважитися на таку рішучу руїну довічної традиції — треба було мати якусь надзвичайно важливу, необхідну й ясну державну мету. Вона була й є. Ця подорож японського престолонаслідника не лиш сімболична, а й глибоко політична. Символизує вона собою наближення „Сходу“ до „Заходу“, змагання призвичаїти Европу до свого товариства й співробітництва. Політично вона пристосована до того моменту, коли має вирішуватись будуччина Анґло-Японської спілки.

В липні 1920. року обидві держави сповістили Ліґу Націй, що умови спілки мусять бути переглянутими. Після угоди 1911. року обставини значно змінились, бо щез острах російської й німецької заборчости на Сході, а натомісць збільшилися американські економічні жадання; склалася нова економична ситуація. Почали гомоніти англійські колонії й Лойд Джордж мусив згодитися, (а може про себе й бажав цього!), щоб питання відновлення угоди про спілку пройшло через конференцію прем'єрів автономних англійських колоній. — Вона почнеться цими днями в Лондоні. Але зараз майже все британське комерційне суспільство Далекого Сходу від Сінгапуру до Харбину, що раніш було таким прихильним до Японців, — стає цілком ворожим до них. Так само й колонії; особливо часто ворожнеча, кажуть, відчувається до Японців у Австралії й Канаді. Японія хоче закріпити за собою політико-економичне верховодство на Сході. Їй потрібно забезпечити собі дешеве постачання сировини й знайти добрий базар задля своїх виборів, бо вона мусить розвинути свою промисловість. Всі її економичні (може й не лише самі економичні!) жадання чудесно міг би задовольнити Китай. Для неї це було б найкраще, якби їй пощастило здобути так чи сяк опікунство над ним. Цього опікунства й пошукує Японія й хоче здобути його при відношенню угоди, покликуючись на державний роспад Китаю, на безладдя, яке там панує, на повсякчасний розбрат, що може й сусідам загрожувати небезпекою (не дурно Лєнін нахвалявся скористати його!); й т. и. — Але невсипуще око Америки стежить за кожним японським кроком, за кожним наміром. Її застрашує й бентежить кожне найменше скріплення японської міці. Америка ніяк не може допустити й за всяку ціну поборюватиме всяке збільшення економичного впливу, всяке стремління, навіть можливість економичної переваги Японії. Америка була й певно надалі буде проти захоплень північного Сахаліну, Манжурії, Сібіру, Китаю. Звичайно, не з причин еванґельської доброти й справедливости! Вона все боронить незалежність Китаю, неподільність російських володінь в Азії й політику „відчинених воріт“, на якій добре можна буде заробити. Дуже замислений сидить третій співучасник, бо вирішує складну проблєму невинности й капиталу. Британському Левові найстрашніийший конкурент у цілому світі, це — Америка.

Її панування над Сходом — це погроза його могутности. Та не дуже йому до вподоби й надмірне збільшення японського хазяїнування, бо Китай й йому може стати в великій пригоді. Він, розглядаючи справи здебільшого з практичного боку, завше памятає про самого себі, й не рахуючи становища в Китаю за „безнадійне“, підтримує політику „відчинених воріт“.

Непокоїть анґлійське громадянство і випадок з Шлезьком, що здається, буде вже останнім, рішучим іспитом, чи Антанта вже цілком усохла й ніколи більш не розів'еться, чи то лише хвилева сварка молодого подружжа, яка зміцнить їх недавні дружні чуття й, відогнавши зневірря, надовго забезпечить згоду. Одну справу вже маємо. Французька преса підняла питання про спілку Франції з Англією, яка, мовляв, забезпечила б спокій і ґарантувала б від можливих спроб реваншу з боку Німеччини. Ця несподівана для суспільства пропозіція

була, у всякому разі, зустрінута в Англії без особливого ентузіязму. Взагалі, ми переживаємо зараз, як признався й сам Лойд Джордж, добу накреслювання й виявлення майбутніх комбінацій і гуртувань народів. Може це буде відновленням старих сімпатій, лише з якимись свіжими застереженнями, — може буде чимсь зовсім новим, дивним на перший погляд.

Г. Орлівна.

„Жовте"

(Із життя).

Воно „жовте"! Звичайно „жовте". Як раз ця назва приходила до голови Оксані, коли вона їхала в потязі, так ритмично вколисуючому її. Як раз так можна назвати те, чому Оксана досі ніяк не могла знайти певної назви. Але ось раптово є:

„Жовте". „жовте", „жовте" — вибивали вагонні колеса...

З того часу, як Оксана віддалася політичній праці, від тоді, як на неї поклали серіозну і небезпечну працю, вічно приходилось зустріватись з тим, що вона тепер назвала „жовтим". Воно турбувало її на кожному кроці; воно хотіло оплутати її з усіх боків; і в останній час воно так посміліщало, так озвіріло, таких набрало розмірів, що здавалось, воно хотіло знищити її, задавити в своїх обіймах, разом з усіма її мріями й бажаннями.

— Господи, що ж це таке? — шепотіли змучені уста.

Тепер, коли небезпека минула, коли кожний мент уносив її все далі і далі, вона могла заплющити очі і, лежучи так на горішній поличці, слухати, як відбивали колеса оте страшне слово...

Перед очима, як в калейдоскопі, проходили тільки що пережиті образи...

В справах мусіла перейти фронт, щоб попасти до „їхнього" табору. Перехід був тяжкий і небезпечний; але все це згадувалось з усмішкою задовольнення: так гарно було перебіратись гущавиною, в пітьмі ночі, прислухаючись до голосів варти і до биття власного серця!

Засміялася б тому у вічі, хто хотів би злякати її небезпекою дороги. Яке це миле і зовсім нестрашне в порівнянні з тим, другим, з чим раз у раз приходиться їй стріватись і що так тепер обурює до дна її знесилену трівогами небезпек душу...

Знесилена довгою дорогою зупинилась на фільварку в півзруйнованому будинку дідича. Сам дідич, бувший полковник, провадив тепер півлеґальне голодне істнування. Але прийняв її сердечно, навіть постіль свою відступив, яка була єдиним уцілівшим майном. Йому вона звичайно не сказала, звідкіля і куди йде, лише дала зрозуміти, що ховається від переслідування пануючої влади.

Старий слухав співчуваючи, не перестаючи малювати олівцем якісь свої стратеґічні нікому непотрібні пляни. Коли стала надходити ніч, він їй запропонував лягти спочити. Їй було жаль позбавляти старого постелі:

— А ви ж як? — запиталась вічливо.

— А я... я як небудь на підлозі... я... і тут його очі зустрілись з її очима; щось дивне блиснуло в цих старих, майже білих очах, в яких раптово засвітились якісь жовті точки. Його старече лице спалахнуло, він весь затрусився, а скривлений беззубий рот зашамотів якісь безглузді слова...

...Опам'ятався лиш тоді, як почув розгніване:

— Чого вам треба? Я можу зараз же піти серед ночі знов до ліса!

Враз зблід, згорбився, зробився якимсь безкінечно приголомшеним і відійшов з виглядом побитої собаки...

— Противно! Ах як мерзотно! — думала Осана, згадуючи той випадок...

Село. Збори. Вона горяче промовляє. Співчуваючі, блискучі очі слухачів; сам характер підпольної праці окрилює її. І тут несподіваний приїзд комісара. Вона, щоби одвести від себе підозріння і не провалити так добре початої справи з повстанням, знайомиться з ним, входе в п'яний гурт його товаришів... Спо-

мини, як обручі, стискають голову. Її облич'я, її постать припали до смаку комісарові і цілу ніч їй прийшлось потім ховатися від його солодких річей. від жовто-зелених вогників в його тупих, зп'янілих очах... Як тільки засвітало, вона вже бігла з села, боючися оглянутися назад, боячися за собою почути гидкий його голос...

І знову, як на екрані, проходять пережиті образи...

* * *

Арештний дім. Вона сидить через необережність де-яких товаришів. Властиво обвинувачання дрібне, але як би ділу дали хід, то слідство могло б відкрити її справжне ім'я, а тоді все б скінчилося дуже зле.

Дорогим був кожний день; треба було негайно вирватися, або бути готовою... на фронті умерти, в полі десь, зовсім не так страшно, але тут, під стінкою, коли все завдання її було вже виконане, коли треба було лише вернутись до своїх і попередити їх, передати їм всі гасла, сказати день і час, коли має розрізати темряву зелена ракета над вежою міста, тепер умірать було тяжко і соромно...

— О Господи! Колиб хоч умерти серед них, під дужу пісню волі!..

— Пані! — почула над собою голос. — Я вас вже третій раз кличу! Замріялись чи що?

Встала.

— Вам що потрібно?

— Я власне адютант політкома — развязно і з претензією на галантність заявив він — Я чув, що вас і досі тримають тут без допита? Це ж неможлива річ!

— Я думаю, що ви б у цьому могли б допомогти, бо знімати допит — це ж є навіть обов'язок тих, що арештовують — сказала обережно Оксана.

— Так, це є обов'язок, але я думаю, для вас не секрет, що наші „рускіє" закони не чета анґлійським і що анґлійські 24 години у нас розтягуються на 24 місяці! — промовив він.

— Лякать прийшов; — подумала про себе і з неприкритою ненавістю дивилась на нього. Він же стояв і нахабно закручував уса. У всьому було видко бувшого денікінського офіцера, який якимсь чудом захопився „совітськими" ідеями і попав навіть у помішники політкома...

— Впрочім вам не треба турбуватись; я власне прийшов вам помогти. Я в вас бачу людину інтеліґентну, ви молода, гарна женщина і якось воно не годиться сидіти в цих брудних стінах, в такому негарному повітрі... — тут він зовсім не по пролєтарськи повів носом і продовжував. —

— Власне я прйшов сказати, що ви... що ви сьогедня ж були б на волі, як би захотіли.,.

... Два жовто-зелених ока блестіли з під цвікера близько, близько над нею.

— Ага! ось воно що! — пронеслося в її голові...

Чула багато від товаришів про революціонерок, згвалтованих жандармами. Тут стояв над нею представник „народньої" власти і часто дихаючи повторював:

— Услуга за услугу!

— Мерзотнику! Лучше гноїть в тюрмі! — вирвалось із горла.

— Тихше! Ну чого ви так боїтесь? — зашипів над самим лицем.

— Сторож! — крикнула що було сили в легенях.

Скандал був очевидно не до смаку знавцю російських законів і він вийшов, вилаявшись уже зовсім не по елеґантному...

* * *

Нарешті знову воля! Удалося вирватися. Захоплювалась небом, краси якого не помічала раніш, перед арештом. Тоді воно не здавалося таким синім. І весь цей парк, ці акації звідкільсь набрали цілком нових барв. Прийшла потайки до парку, щоб зустрітись тут з одним товаришом, який мав дістати потрібні їй документи, аби могла безпечно доїхати до фронту. Він і його жінка були такі хороші, гарні робітники і з них була така чудова пара. Вона любила їх. Коротко

сказала, в чім річ. Він звичайно може і мусить це зробити для діла і то як найскорше. Сиділи в далекій алеї мійського парку. Здалека доносилась музика і місяць розливав якусь лінь по всіх членах тіла; не хотілось більше говорити, . .

— Так значить завтра ви все зробете? Так, товаришу?

— Я все для вас зроблю, товаришко — задріжав якийсь, наче чужий голос і раптом почула його близьке дихання; не встигла опам'ятись, як уста жадібно, болюче вп'ялися в заніміли губи.

— Підлість! — тільки й встигла крикнути. Вирвалась; довго ще маячила по алеї біла сукня і довго ще дерева в парку слухали: — „Яка підлість! Боже, яка підлість!"

* * *

Тепер, коли вона вже не чекаючи на поміч, сама перейшла всі перешкоди і верталася назад до своїх, коли вже була в повній безпеці, коли вже їй не могли погрожувати ні розтріл, ні арешт і ніщо инше, тепер вона перебірала в голові всі ці спогади і їй здавалось, що все це було не з нею, що все це трапилось з ким иншим, а вона тільки спостерігає це з далека. Вона їде тепер в вагоні при броневому потязі, всі їй прислуговують, всі стараються дати їй можливі вигоди, бо знають, чого їй варта була та мандрівка. Так мірно вколисував потяг, так тепло було... Тільки нестерпимо боліла голова і їй здавалось, що вона в неї росте, росте, набірає страшних форм, робиться більшою від вагону...

— Так, так, то все минулося, — думає Оксана, — тільки вагон все по старому відбиває: „жовте", „жовте".

— Ах так, „жовте", „жовте"! Ні, ні, нема жовтого, вже більше нема!

— Нема? — Оксана розкрила очі; над нею стояв український старшина і дуже чемно пропонував шклянку чаю.

— Ні, спасибі, в мене голова болить — ледве вимовила і раптово зупинилась на його очах. —

— Ах, як, і він?!.

Він так дивився на неї. Чи це їй тільки так здавалось?

— Звичайно, що не може бути! Не може бути, щоби в глибині цих очей заховались жовті іскорки! Ну і чого б йому т а к дивитись на неї, — чого?

— Будь ласка, скажіть мені принести води, — промовила тільки для того, щоби вийшов, лишив її саму, одвів од неї свій погляд.

Як тільки вийшов, з дикою швидкістю скочила і защіпнула в дверях купе.

Заложила за голову руки, лежала довго... Значить не минулось, не пройшло, значить те, що гнітило її там, ці гарячі очі з жовтими вогниками, вони не лишились там, за фронтом, вони тягнуться за нею скрізь, куди б вона не ступнула, де б не заховалась. Вони, ці очі збільшились, злились і сотворили якусь одну велику жовту пляму, вони дратують, підморгують:

— Не втечеш, не втечеш!..

З німим жахом згадувала те, в чому не давала відчиту раніш. Як часто, підчас роботи, самої інтензивної, самої серьозної, вона помічала у своїх товаришів якийсь дивний вираз в очах, якесь дивне замилування нею:

— Ах, так ось що! Значить і це було: „жовте"... Ага, так: „жовте" — проносилось в голові, яка знов починала рости...

В двері хтось стукався, ломився, нічого не помічала...

А жовта мара зхилилась над нею і тихо шептала:

Це я, „жовте", як це ти мене раніш не помічала; я ж всюди, я скрізь пройду, скрізь пролізу, я „жовте", велике „жовте"!..

* * *

На ранок її знайшли безпритомну з розкритими очами. Вона дивилася в одну точку і тихо шепотіла одне слово:

— „Жовте, жовте, жовте"!

1921 р., 4. червня,

М. Ч. І.

Царівна.

Мало свято відбутись врочисте:
Мала пишна царівна прийти!
Мала люба моя на устах, на очах промінистих
Тихий світ, ясний усміх мені принести.
Мала люба прийти,
Дорогая прийти.

Сонце в очі проміннями било,
Сонце очі сліпило,
Сонце шлях, — гей! царівні моїй сонце шлях заступило!
Щоб до мене не йшла,
Щоб той усміх йому віддала
Та, що серце так радісно, буйно любило!

Але певен я ждав.
Всею силою думки палкої,
Всею міцью любови святої
Я привіти на зустріч укладав.
Боже, Боже! Які я слова добірав!
Скільки серця-чуття, скільки болю я в них складав!
То ж не знати було, чи я пісню співав,
Чи молитву читав,
Чи уривки забутої казки
Про царівну, про чари і ласки
Я з своєю, новою, я з казкою серця сплітав.

Так я ждав . . . І завважив я ждучи,
Як мінилося сонце блискуче,
Як помліло проміння сліпуче,
Як поволі між гори, ізвори,
Між клен-древа, зелені явори.
Від шпилів та й на тії узбочі
Впали тіні, мов вії дівочі.
І я бачив, як заздрість і гнів
Взяли сонце велике, червоне,
Як від гніву того край небес заярів,
Як від гніву того, наче мак, наче тії піони,
Спалахнули верхи яворів.

І ударили дзвони вечірні,
Аж під небо метнулась луна,
І виходила пишна царівна —
Мрія, пісня моя чарівна!
А під ноги, царівні під ноги,
Сонце з того жалю здовж дороги
Роскидало багацтво безцінне:
Тихі сльози-рубіни, рубіни . . .

В небі сходила зоря вечірня,
Йшла до мене прекрасна царівна,
Йшла царівна, з очей проміниста,
Світла, ясна, мов Діва Пречиста.

. . . .

Наближалася хвиля врочиста . . .

Евген Іваненко.

З Пісень неволі.

VI.

В роспуці.

Маріє присмерок надій,
Снує він яцинтову павоть
В душі моїй . . .
І будить вже заснулу заводь
Мрій . . .

І в сяйві цитринових хвиль
Купає він палкі змагання
Нестриманих зусиль,
І ятрить сном розчарування
Біль . . .

Жагуче ранять сутінь дум
Кріваві сонцестріли . . .
Вечірній сум . . .
Напружує останні сили
Ум.

Останній світ змагає Ніч
Так болісно без міри.
Квілить зловіще сич . . .
А далі глупа ніч . . . Зневіри
Ніч . . .

Тарнів, травня 1921. року.

Ціпківець.

Маленький фел'єтон.

Суд.

„Ми строго и послѣдовательно признаем право на самоопредѣленіе націй — вплоть до отдѣленія“.

(З промови Леніна).

Остільки набридло мені сидіти за своїми математичними книжками в душній студентській кімнаті, а соняшне проміннячко так настирливо виманювало мене геть на вільне повітря, — що я нарешті не витримав, — ухопив книжку варіяційного обрахунку і подався в чудовий ліс цюріхської комуни, де можна полежати просто на траві під високими куполами сторічних дерев . . .

— Але ж, — гадаю собі, — марнувати часу не можна, іспити ось-ось. І добившись до того лісу, я одразу розгорнув свою книжку і втопив очі в довгі рядки формул з ріжними чудернацькими значками. Та наука моя посувалася щось мляво, бо, з одного боку, сояшні зайчики зрадливо бігали по сторінкам книжки, а з другого — й очі мої почали злипатися. „Не счувся, як і заснув. От і приснилося мені . . . Та де в лихої години приснилося — на яву все бачив! Бо не вправився я ще добре й заснуть, як одразу й прокинувся, тільки вже не в лісі, а в великій кімнаті, святочно прибраній килимами, рушниками та образами. Під образами сидить сам Господь-Бог, праворуч Ісус Христос, ліворуч — Дух Святий; далі, по обидва боки — архангели, селяне, — та все в чудових козацьких убраннях . . . Просто проти Бога, коло обкованих залізом дверей, стояв святий Петро з цілим жмутом ключів. А я сидів осторонь коло невеличкого столика; передомною ж була розгорнута чиста біла книга з золотими палітурками . . .

— Що за морока?! — думаю собі — таки мабуть сплю . . . Ущипнув за ухо — ні, чую! лапнув носа — знов таки чую! От чор . . . От же не вправився мій язик вимовити ще того чорного слова, коли чую глас Божий:

— Петре! впусти злочинця . . .

Святий Петро похапцем одчинив двері і впустив старого дідка з довгою білою бородою.

— Лишенько, думаю, та це ж сам пан професор!

— Підійди ближче, — покликав Господь, — та одповідай про що питатиму . . . Як тебе звать?

— Хрестили Михайлом, Господи — сказав дідок.

Бог глянув на Духа Святого, ніби запитуючи очима. Дух Святий сумно хитнув головою.

— До якої партії належиш? — допитувався далі Бог.

— До У Л С Р Б У, Господи . . .

— Відповідай звичайною християнською мовою, а не кабалістикою вашою партійною: до якої, питаю, партії належав і з якого часу?

— Належав до партії лівих українських есерів од самого дня свого народження . . .

— А чи ти не брешеш, Михайле?

— Правду істинную кажу, Господи!

— Петре! — голосно скрикнув Бог, — впусти свідка.

І не вправився я опам'ятатися, яку бачу входе у хату старий Чикаленко . . . Бачити його я ніколи не бачив, але спізнав по патретам.

— Одповідай, що знаєш у цій справі!

— Нічого не знаю, Господи!

— Як — нічого? не знаєш пана професора? Одповідай зараз, чи знаєш його, та до якої партії він належав, — та гляди мені не бреши! Бога не обдуриш . . .

— Пан професор належав, Господи, до тієї ж партії, що й я . . .
— А тиж хіба хто?
— Та я, прости, Господи, великі прегрішенія мої — землевласник, — то до буржуйної партії з паном професором ми й належали . . . Я — великий землевласник, він — великий будинниковласник, та й не без земельки, так свій свого бачить од далека . . . От ми й працювали у купі . . .
— Яким же чином усе оте ти знаєш?
— Та як же мені не знати, коли в моїй хаті наші буржуйні засідання одбувалися . . . Пан професор ще й головував.
Бог гнівливо глянув вбік пана професора, потім, обернувшись до мене, гостро сказав:
— Пане писарю! запиши: хотів одурити Господа-Бога свого! Ну а тепер признавайся, з якого часу став лівим есером? — знову звернувся Бог до пана професора.
— За часів виборів до російських установчих зборів.
— Петре! впусти свідка.
Входе Микола Ковалевський . . . Маленький, чепурненький, з невеличкою гострою борідкою, з пушком на верхній губі замість усів . . .
— Ти хто такий?
— Микола Ковалевський, Господи.
— А по службі хто ти?
— Колишній міністр хліборобства . . .
— Та хто ж тебе, дурного хлопчака, міністром призначив? Чи вмієш же ти, принаймні, одріжнити жито від пшениці — добавив осміхнувшись Бог.
— Умію, Господи!
— Архангеле! а подай лишень сюди жита та пшениці. — Архангел, метнувшись, дістав з полиці два полумисочки: у одному була довгенька біляста арнаутка, а в другому — червонувате українське жито.
— А ну вгадуй!
М. Ковалевський, пригадавши, що пшениця бува червоніша од жита, не вагався довго:
— Оце, Господи, буде жито, — сказав він, показуючи пучкою на пшеницю, — а оце — пшениця . . .
Гучний регіт знявся по кімнаті: сміялись селяне, сміялись архангели, сміявся Бог і, навіть, Ісус Христос та Дух Святий усміхалися . . .
— Ну та то дарма, годі! — сказав нарешті Бог, — роскажи краще про пана професора, — коли він став лівим есером?
— А тоді, Господи, як ми його від себе прогнали.
— А ви ж хто такі?
— Ми — праві есери. От він, професор, то б то, і став до нас підлабузнюватись — запишіть та й запишіть у свої виборчі списки. Ми відповідаємо, що в списки можна заводити членів своєї партії, а що він належить до буржуєв . . .
— А він що?
— А він каже, — та то дарма: партія — мов жупан — один скинув, другий надів. Ніяково нам трохи стало . . . А далі поміркувавши, що біла професорська борода може й нам у пригоді на виборах стане, ми таки зважилися приписати його до себе . . .
— А далі що?
— А далі пан професор, побачивши, що впливом серед нас він не користується, та що й ми самі вже трохи стали виходити з моди, бо одні казали, що ми дуже праві, а другі, що дуже ліві, — так ото, кажу пан професор і став серед нас каламутити: перевернімось тай перевернімось у лівих есерів, будемо на комуністів більш схожі . . . Ми тоді, порадившись, взяли тай виключили з нашої партії пана професора. А пан професор, підманивши з собою двох чи трьох з наших хлопчаків, заклав власну ліво-есерівську партію. Ото й усе . . .
Бог ще гнівливійше глянув на професора, а далі гукнув до мене.
— Пане писарю! запиши, що злочинець удруге хотів одурити Господа-Бога свого!

— Ну тепер в останнє питаю тебе, Михайле, чого перевернувся ти у лівих есерів?

— Я міркував, Господи, що коли українське громадянство перевернеться на комуністів, так московські большевики не будуть до нас чіплятися...

— Петре впусти свідків!

Входять почерзі редактори американських українських часописів, і нарешті — Лєнін...

— Що писав у ваших часописях, — спитав Бог, звернувшись до редакторів — пан професор?

— Що ж він писав — писав, що Україна без Московщини не може жити, і так чи инак, а доведеться їм таки сполучитися одна з однією...

— А ти, Лєніне, що скажеш з приводу війни з Україною?... Ви ж, большевики, ставете на своїх прапорах лозунґ: „самоозначення аж до одріжнення“. Так чого ж ви полізли на Україну, що хотіла самоозначатися?

— Ми, Господи, чесно бажали додержуватись і відносно Украіни наших лозунґів, але ж на Україні почався розбрат: Винниченко перший перевернувся у большевики; потім за ним посунув і пан професор, — почав до нашого Копа залицятися... Побачивши таку розбіжність думок на Україні, таку анархію, — злякавшись, що Україна в такому анархичному становищу не зможе дати нам ні зерна хліба, — ми повинні були втрутитися в українські справи... Ну й звичайно підтримували на Україні комуністичні настрої! А що до лозунґів, так ми їм не зраджували: от з такими карликовими державами, як Фінляндія, Латвія, Естляндія, Литва ми зложили мирні умовини, дарма що вони залишилися з буржуйним ладом... І ми їх не чіпаємо і додержуємося мирових умовин...

— Ну годі про це! — скрикнув зовсім уже розгніваний Господь; — запиши, пане писарю, що пан професор утретє хотів обдурити Господа-Бога свого!... А тобі, пане професоре, зрадливий ти Українцю, ось мій присуд: позаяк ти є одним з тих злочинців, що спричинилися страшній україно-большевицькій війні, так хай ти потопнеш, отут зараз, в потоках української крові, що пролилася за останні два роки... А потім ми вже будемо судити душу твою!...

От же ледве вправився висловить свій страшний присуд Господь-Бог, як загремів грім, все взялося туманом і зникло, і в кімнаті зосталися тільки ми з паном професором; а в кімнату з усих щілин юрчала кров...

Я скрикнув і — проснувся. Небо було вкрите хмарами, гремів грім, юрчала вода...

— І присниться ж оттаке! — подумав я, схоплюючись, щоб десь сховатись від дощу. Але не одійшов я й ступня від того місця, де був заснув, як побачив лист білого папіру з золотообрізними краями, на якому тричі було написано червоними, як огонь, літерами: Хотів одурити Господа-Бога свого!

Сумно пішов я до своєї хибарки, міркуючи про те, що справді є на світі багато таких річей, що і не снились нашим мудрецям...

Петро Північний.

Утілітаристи.

I.

Бжоли, вже стомлені працею, напружено гуділи по над білими черешнями. Сонце поволі ховалося у визерунки ще майже голих гілячок високих тополь. Вохке повітря було повне, як звичайно на весні, приємними пахощами квітів, роспукуючогося листу, молодої травички та збудженої теплої землі.

Птички, закінчивши денні будівничі турботи, розважали одні одних співами. Вони, здається, дуже раді були, що і в цьому році увесь садок залишиться в їх володінню.

Зраділи і рослини, що вже немає старого садовника Дениса і тепер нема кому їх підрізувати, виполювати та нівичити. Пишно росквітчалися вони пупян-

ками, пустили нові довгі паростки; а трава та подорожник зовсім заткали усі стежки гарненьким зеленим килимом.

Тепер воля, братерство, рівність — неначе почувається в тому, як бур'ян вдерся у півзруйновану оранжерею та почав рости у шапликах. У тих самісеньких, де колись виховувалися взимку квіти — бузок та троянди — та цвіли тендітні померанці, магнолії, орхідеї та инші панські рослини.

Отже їх немає вже — загинули без догляду, повисохли, замерзли. Вже ж третій рік починається як в оранжереї позалишалися самі голі залізні рами, нагадуючи ребра кістяка. Багато шибок порозбивали діти, бавлючись, а які через щось не побили, то вже дорослі потім обережно повиймали та попереносили до своїх хат замісць расторощених кулями ще в перше панування ворогів.

Та не всі стежки позеленішали: між оранжереєю та муром з цегли, що залишився від погорілої стані, в тому закутку, куди в старі часи скидали биті глечики, шклянки, пляшки, тарілки, вазони з під квіт та инше нікому вже непотрібне сміття, росчищено невеличке місце. Тоненькі, ледве протоптані стежочки з усіх боків збігаються до нього і ховаються в чорній норі, безперечно тут живе хтось.

Егеж, ось і старий дідусь з довгою сивою бородою, зігнувшися до долу, майже до землі, сидить коло муру на тому місці, де в день бува найбільше сонця. Але вже там лягла густа тінь і старому зробилося зимно. Він ворушить плечима, здерідка потре руки одна об одну, та це не допомогає — зовсім не гріє брудне дрантя, яким вкрито старече тіло.

Проте старий якось не звертає уваги на це, не перейде на ту частину свого двору, де ще є сонце. Він занадто занятий, він захоплений якимись знаками, що його зсохша рука пише на навмисне пристосованому до того шарі піску.

Що він пише, розібрати ніяк не можна, але чутно, що шепочуть його старі зшерхлі губи; хоч і тут не втнеш нічого. Мабуть збожеволів дідусь.

— Підставляючи замісць формули Ньютона згідно Цельнеру електро-динамічний закон Вебера, маємо еф—ем—мю поділене на ер квадрат; це помножене на одиницю без: одиниці поділеної на це квадрат, помноженої на квадрат де—ер, діленого на де—те; до цього треба прикласти два поділене на це-квадрат та помножене на ер, а потім на де квадрат — ер і ділене на де—те квадрат. Тоді...

II.

— Діду!!! — гукнув хтось зненацька, та так голосно, що старий злякано скочив на рівні ноги і лівою рукою швидко зірвав з носа і сховав золоте пенсне. Його злинялі від років старечі очі довго клипали, поки він побачив сільського хлопця, що нечутно опинився серед його затишного зарощого бур'яном кутка.

— Це я, діду, — сам злякавшись враження, яке він зробив, стиха забалакав хлопець. — Мене тато вас провідати послали. Я не хотів вас злякати, діду і я трічи гукав, а ви й не чули...

Старий з докором подивився на малого і знову сів, тримаючись рукою за серце.

— Що це ви малюєте, діду, — спитав жвавий хлопець, нахиляючись до піску. — Літери якісь кумедні, палочки, числа...

— Тобі того не розібрати, Грицю; це я вираховую, як зірки одна відносно другої ворушаться.

— Ну і хай собі ворушаться! Хіба від цього хліб краще вродить?

— Не лише те люде роблять, Грицю, що зразу ж якусь користь принесе Багато вчені на небо дивилися, доки довідалися, чому в нас літо та зима бувають, чому...

— Як чому? Того що сонце вище сходить і довше на небі буває!

— Вірно, але через що сонце не завше однаково сходить? Дізналися люде богато-богато річей: чого затміння сонця буває, через що приливи на морі трапляються, як земля на світ з'явилася.

— Ну а чом, діду, вчитель та батюшка нам про це не в одно казали?

— Складно це пояснювати, хлопче; щоби всі ці речі втнути, треба ой довго вчитися.

Хлопець глибоко зітхнув.

— А як же його вчитися, діду? Ви ж мабуть чули, що вчителя нашого забили, вчителька збожеволіла, а батюшка, як в остане червоноармейці приходили, десь подівся та й досі не повернувся.

Гриць замовк, але довго не балакати було не в його натурі.

— Ось про вас, діду, тато росповідали, що ви багато-багато вчилися і потім вчителем були. Та ще у великій-великій школі, такій, що як учень скінчить, то вчителем може бути. І не на селі, а в місті по школах, які так кумедно зовуть ґінмазії, чи що? Це вірно, діду?..

— І нащо твій батько таке каже! — з серцем промовив дід, одмахуючися від комарів, що вже цілими зграями кружляли довколо його.

— Чого ж то ви, діду, так ховаєте це, неначе соромитися? Правда ж нічого стидкого немає в тому, що ви вчителем були? А ви от на батька допіру розгнівалися, ховаєтеся, неначе злодій, людей боїтеся, навіть мене злякалися...

— Бо люде тепер такі пішли, що бодай би краще і не згадувати... Ось, скажи мені, хлопче, за що вчителя розстріляли?

— Миколу Петровича?... А хто його знає, за що. Гарний він був, добрий такий, ніколи нікого не образить; де б инший вилаявся, розсердився, він так лагідно побалакає, що аж серце защимить від сорому, — хлопець почухав потилицю, поміркував і додав: — то ж денікінці, вони звісно, багато людей без пуття вигубили... Мабуть чи не за те Миколу Петровича вбито, що він нашим учителем був. Ви як гадаєте?

— Того вже я не знаю, голубе, але знаю, що найкраще обережним бути. Ось у вас вчителя любили, він користна людина був, а ніхто за нього і не вступився. А я старий, нікому непотрібний, до того ж й мене ніхто, крім твого батька, у цілому селі не знає. Як приїхав я рік тому, то зразу ж тут і оселився в цьому садочкові і не відхожу далеко.

— Але ж, діду, тепер денікінців не стало, неначе їх чорти до себе в пекло утягли...

— Хиба ж червоноармейці людей даремно не вбивають? Ого! Ще і скільки!

Старий і малий замислилися, згадуючи, скільки знайомих загинуло в хижих пазурях катів наїздників... Мабуть підрахунок був дуже сумний, бо Грицько глибоко зітхнув раніш, ніж почати балачку.

— Вже і червоноармейців у нас давно не було. Тому місяців, мабуть, зо три наші дядьки доброго чосу їм дали, вони як п'ятами накивали, то й досі не навважуються близько підходити...

— Правда твоя, хлопче. Гарно у вас, затишно, бо від залізниці далеко; але все краще стерегтися.

— А як же, діду! В нас по ночах усе село вартовими оточено, та кулеметна засада захована у байраці, бо ним найлегше непомітно підїхати.

— Ну а як з вашого села багато людей в червону армію забрали?

— Ні, не багато, — відповів хлопець згадуючи. — Та і ті порозбігалися, хто до дому, а хто в ліс до повстанців. От з тих, що з початку добровільно були пішли, то не всі повернулися. Дядько Охрим втік із Сибиряки, де вони за щось з якимсь ґенералом Кончаком билися. Він таке росповідав... Чобіт не дали, своє вбрання подерлося, патронів часом немає; так так погано було, казав, що хоч сядь та й плач, хоч стоячи кричи. Ще й комісари та офіцери знущаються... а втікати далеко було: він до дому більше двох місяців добирався і все майже пішки.

III.

Балакаючи хлопець нахилився, підібрав шмат цегли і раптом шпурнув: —

— Влучив! влучив!!! — скрикнув він радіючи.

— Чого це ти стрибаєш, мов божевільний? — злякано спитав старий.

— Жабу каменюкою вбив! — з погордою відказав Гриць.

— На що!..

— Як на що?.. — не зрозумів хлопець; очевидно питання здалося йому кумедним. На що ж вона потрібна?

— А хиба лише те може жити, що тобі потрібно? — з докором вимовив старий.

— Авжеж! — зовсім вже здивовано додав хлопець, — що непотрібно, того і не треба. Ось лобода, або березка непотрібні, їх і виполюють.

— І то лише там, де вони шкодять. Ти певний, що жаба цілком непотрібна?

— Ну яка ж користь з неї?!.

— Ти би сів, Грицю, подивився би, що вона робитиме...

— Скажуть ж таке, діду! — зареготався хлопець, — хіба ж я жабячий пастух... — але, побачивши, що дід не жартує, він засоромлено замовк.

— Порозумніші за тебе люде стежили за жабами і довідалися, що вони мух ловлять, комарів їдять і тим, звичайно, корисні... А ти ось і подумати не хочеш, на що може жаба здатися. Большевик ти...

— Чого це ви, діду, лаєтесь?.. — образився Гриць.

— Бо вони, і лише вони, за те тільки людей вбивають, що їм здалося, що ці люди їм зовсім непотрібні. Їм мало було того, що вони людей винищили і країну сплюндрували. Вони уявили собі, що є инший засіб керувати державою. Може воно і так, але йти до нього треба поволі, а не приставляти до груді народу кулемет і наказувати.

„Вони зруйнували" старий устрій і натомісць улаштували карікатуру, де погані боки вже стали не смішні, але жахливі, а гарні в старому строєві були такі невеликі, що їх ці карікатуристи і не помітили.

„Як варварськи, по гунськи зруйнували вони стару сістему: бий офіцерів, хай правлять совдепи! Смерть сищикам та поліцаям, льокаям старого режиму. Геть кару на горло! Вбивай усіх буржуїв, що лише кров смокчуть з народу!!!

„Знищили! І до чого довели: замісць старшин, командують сами підпанки з солдатів, що завжди були жорсточішими та ще й по дурному... Сиск стоїть краще ніж за часів Івана Грозного! Смертної кари немає тепер: вбивають, кого впіймали, нещадно катують по чрезвичайках...

„На місце забитих, розігнаних, заляканих повстали сотки тисяч, міліони нових буржуїв та бюрократів. Вони витрачають народне майно, зібране попередними „кровопивцями", грабують гроші тих, що в старі часи працювали, роскидають повними жменями золото та дорогі каменням на закордонних ледарів, аби тільки вони не працювали!..."

— Я вже до дому піду, діду, — ледве вимовив хлопець. — Мені страшно.

— Почекай, я тобі щось винесу, — змягчився дідусь.

Він нахилився і поліз в свою нору. Коли ж він знову з'явився на світ Божий з цукеркою в руці, то вже хлопця близько не було.

— Грицю! — гукнув старий. — Що ти там робиш?

— Зараз! Я кропиву рубаю ломакою, щоби вас не пожалила, як велика стане.

— Дурненький ти хлопчисько, не розбереш, де друг, а де ворог, — погладив його по голівці дід; — а серце в тебе добре. Хіба ти не розумієш, що мене кропива захищає, я тільки і чекаю щоби вона вирисла та зовсім мене затулила?... Ну, ходім я тебе проведу садочком.

Навкруги було тихо. Коли не коли наскочить на дерева вітер, погойдає гилля, пошарудить листям і побіжить далі. У невеличкому панському ставочку, який, посередині, де ще не встигли розростися лопушник з очеретом, зовсім вкрився зеленою ряскою, жаби репетували мов несамовиті. Від їх весільних пісень дзвін в ухах стояв такий, що у голові гуділо.

Грицько і дідусь попростували до дороги садком проз високі пні зрубаних дубів, яблунь та ясінів; але на дорогу вони не вийшли, а пішли вздовш по-під густими кущами жовтої акації. Сонце заходило і маленькі хмарки на заході ніжно вимальовувалися на блідо-блакитному небові золотистими, рожевими та жовтогарячими плямами.

— Смачні у вас, діду, цукерки! — вимовив хлопець, коли рот нарешті спорожнився і він одержав змогу знову балакати. — І звідки ви їх берете?

— Це в мене ще з міста привезені, — всміхаючись відповів старий, та зітхаючи додав: — але вже мало їх залишилося. А на селі зовсім немає солодощів??

— Ні, діду, ані цукру, ні цукерок, нічого. Рідко-рідко тато десь меду виміняють, та й то не богато, бо скрізь бжоли повиводилися. Де зруйнували вулики, де пасічника забили, де порозганяли бжіл; зовсім вони здичавіли, — хлопець замислився і мрійно промовив: — як би я був буржуєм, то самі б цукерки їв. А що ви тепер їсте, діду?

— В мене де що приховане там, — неохоче відповів він. — Иноді батько твій хліба біленького принесе, сиру, або що. Я батькові твоєму, як приїхав, то всі гроші золоті віддав, ось він і допоміг мені в закутку моєму улаштуватися і доглядає мене, спасибі йому.

IV.

По дорозі почувся топіт коней. Дід схопив за плече малого і штовхнув у кущі, а сам сховався за старою тополею.

— Я подивлюся, хто це, — попрохався Грицько.

— Лежи спокійно, добрі люде без возу не їздять.

— Може це хлопці...

— Мовчи! Не руш!...

Але хлопець не послухався і посунув до акації і, раніще ніж дід встиг схопити його за ногу, прослізнув поміж кушами. Вершники саме тоді підїхали.

— Стой, — гукнув перший.

Швидко стяг він з плеч рушницю, клунком впав на землю і стрибнув через рів до Гриця.

— Вылазь, вылазь, неча тут, — забалакав він, притуляючи багнет трохи не до носу зовсім зомлілого з переляку хлопця. — Вотъ и пымали секрет — то!

— Мотри, тутъ и другой єще! Подь сюди, старый чортъ, — вилаявся инший.

— Іванъ, слазь въ кустъ да пошарь, можетъ еще кого слапаешь! — наказав старший.

Але росшук не дав нічого. Тоді почали допитувати. Хлопець тремтів усім тілом і плакав, не можучи вимовити ані згуку. Дід теж був дуже зляканий, але відповідав досить твердо відмовляючись як назвати сільских глитаїв — бо вже забув усіх за старістю, — так і провести грабіжників до села з того боку, де немає сторожі — бо не може зовсім ходити.

— Мы тя научимъ! бѣгать будешь! — загрозив старший. — Сюда тебя, чай, не каретой привезли. Садись на коней, товарищи! Мальчикъ, просунь руку мнѣ въ стремя.

Він надавив важким чоботом на тендітні пучки малого, той скрикнув і вдарив другою рукой по нозі старшого. Вершники зареготалися.

— Чисто тебѣ волчонокъ! Нѣженка! Не трожь — укуситъ!...

Руки старого привʼязали до сідел, щоби він біг поміж двома червоноармейцям.

— Рысью марш!

Але їм не вдалося „навчити бігати" дідуся, бо за кілько кроків той вже впав і тіло його важко тяглося по куряві дороги. Коней спинили; виявилося, що старі жили не витримали і у бранця звихнулося плече.

— Што з їм вожжаца! На чорта онъ намъ сдался, дяволъ трухлявай! Дострѣлить собаку! — загукали червоноармейці.

— Залишить мене в спокію, — прохав дід.

— Какой съ тебя толкъ-отъ? Ты намъ не нуженъ! — вирішив старший. — Серьога, ты єще не стрѣлялъ никогда. Учись.

— Грицю, доведеш їх байраком, — вимовив зібравши усі свої сили дід.

— Ага, побѣгалъ такъ вспомнилъ молодые годы! — раділи грабіжники.

Серьо́га, парубок років сімнадцяти, зліз не поспішаючи з коняки і налагодився стріляти; він заплющив око і потяг за собачку. Грімнув постріл, знялась хмарка куряви з дороги. Москаль кинув рушницю і схопився за праве плече.

— А бьйоцця... — вилаявся він.

Всі зареготалися; лише хлопець плакав та старий лежав нерухомо серед шляху... Чорний ворон прилетів на постріл, але побачив людей і присів чекати

на високу тополю. Він по досвіду знав, що незабаром люде поїдуть, а трупи залишаться...

— Ну, что сталъ-отъ? — сердито загукав старший.

— Плечо болитъ, товарищъ. Совсѣмъ окаянная одбила!

— Молчать!

Серьога нахилився, мовчки взяв лівою рукою рушницю і невміло поволі потяг затвор. Старший розлючено вдарив його нагаєм по голові.

— Солдатъ... — вилаяв він.

— Подь ближе, старичокъ добрый, не кусаєтся, — пораяв хтось. — Да прикладъ-отъ прижимай сильнѣє!

Червоноармеєць витер кров з розбитої пики і жвавіще виконав наказ. На цей раз йому пощастило вцілити: тіло старого дідуся здрігнуло кілько разів і завмерло.

— Иванъ, обыскать єго!

— Да пошто руки объ рвань такую пачкать... — почав той.

— Ось?! — старший грізно замахнув нагаєм.

— Нѣтъ ни черта! — невдоволено бовкнув Іван, рахуючи за краще швидче виконати наказ. Але раптом здивовано скрикнув: — Мотри носъ-то какъ стертый! Не иначе какъ писну носилъ старый хрычъ. А вотъ и она! Золотая!..,

— Подай сюда! — гукнув старший. — Посмотри зубы!

— Есть золотые! — зрадів Іван. — Дай, товарищи, штычка й булыжину!

V.

За кілько хвилин звична „робота" була скінчена. Лаючи підлого буржуя, що хотів чесних пролєтарів обдурити, грабіжники сунули на село байраком, як повів їх плачучий Гриць.

Ворон злетів з тополі і почав видзьобувати розумні старечі очі. Сонце сховалося за обрій; на небі з'являлися одна по одній зірки, за рухом яких стежив усе своє довге життя покійник.

Вечірню тишу порушали лише жаби, що невгаваюче тягли свій концерт, від якого тремтіло повітря, як від дзвону на Великдень. І раптом у байраці заговорили швидко-швидко кілько кулеметів — червоноармейці наскочили на засаду...

Тим часом ворон наївся, злетів на гілку дуба, почистив дзьоб, послухав і задоволено крякнув: завтра він знову буде ситий до несхочу!...

Потім усе змовкло. Мертва страшна тиша... Зірки на небі ставали все численніше. Ніч швидко, беззгучно спускалася на змучену нещасну землю...

Волошка.

Сьогодня вранці...

Мене блискучий промінь сонця
Сьогодня вранці розбудив.
Неначе полум'я пожежі
Він всю кімнату освітив.
І просто й сміливо з віконця
До мене в ліжко він упав
І, сміючись блискучим сміхом,
Мої уста поцілував.
І став, рожевий і сліпучий,
Волоссям гратися моїм,
Його зірками обсипати
Й вінком квітчати золотим.
І став так ніжно обнімати
Мене він ласкою й теплом.

В кімнату лився спів пташиний,
Сміялось небо за вікном.
І став так ніжно він шептати:
Ходім зо мною в поле, в ліс.
Там будеш слухать стогін дуба
І спів засмучених беріз.
Там будеш слухать шум весняний
І ніжні пахощі вдихать,
Для тебе жайворонки будуть
Срібноголосії співать.
Заколишу тебе я в мріях
І зачарую тихим сном...
Я не могла вже більше спати.
Сміялось небо за вікном.

М. Царенко.

В неволі.*)

Це було в літі 1919 р. Після крівавих боїв Галицька Армія залишала Галичину і була вже над Збручем. Майже на цілій Великій Україні панували большевики. Знесилена Українська Армія скупчилася на маленькому клаптикові землі біля Камянця і по Збручу. Здавалося, що приходять останні дні.

Я тільки-що втік з полону і, після нечуваних пригод і злиднів, з ледве загоєною раною, дістався до одного портового румунського міста. Тут повставало питання, що робити далі. Не знав я румунської мови, в кишені мав лише кілька леїв від проданої шинелі, не було у мене й паперів. Мав я, правда, українську старшинську посвідку, але її під ту пору вистарчило б лише, аби дістатися до ближчої румунської вязниці, з котрої відослали б мене до Новоросійська. Це був час „ультіматума“ і відїзду нашого посла з Румунії.

Був горячий літній день. Я ходив по місту і даремно старався щось придумати. Зайшов між иншим до порту. Там було велике число пароплавів під ріжноманітними прапорами. З де-яких вигружали товари. То були цілі гори білої муки, мануфактури, шоколяди, і т. и., а раптом я побачив російський прапор. То був денікінський пароплав, котрий мав відійти слідуючого дня з добровольцями до Новоросійська. На пароплав грузили броневики, гармати, санітарні авта. Кругом було повно російських офіцерів з золотими і срібними погонами на плечах, і невеличка купка салдат; у всіх на рукавах були нашиті трехкольорові кути. Офіцери голосно говорили про успішний наступ Денікіна і вже рахували, коли будуть в Москві.

Колись, за часів старої Росії, і я мав такі золоті погони...

А що ліпше, чи впрост добровольча армія, чи румунська вязниця, биття по морді, а потім все-ж таки добровольча армія. Ні, ліпше піду собі геть звідсіля.

А тут щось заболіла ранена рука. Захотілося їсти. Підрахував свої ресурси і вирішив напитися кави. Зайшов до якогось маленького кафе і сів за столик біля французького офіцера. Тоді в Румунії перебувала значна кількість французького війська, між ними богато чорних. Поки мені подавали каву, я почав розмову з французом. Він оказався доктор. Я скористав з цього і покав йому ранену руку. Він подивився, помацав і закрутив головою. Потрібно, каже, операцію і то як найскорше, а то пропаде рука. Шутка сказати, пропаде, а мені трохи більше, як двайцять років і ціле життя передо мною. На моє запитання, чи не міг би він устроїти мене до якогось шпиталю, відповів також запитанням, хто я такий. Я оповів йому. Ні, каже, не може. Єсли-би я був французьким, або хоч російським військовим — тоді що иншого. Я пригадав собі порт, золоті погони і кути на рукавах... Попрощався і пішов...

Йду собі далі по місту. На вулицях богато чорних французьких салдат, котрі ходять купками, розхристані і чіпають жінок. Раптом на зустріч польський офіцер. Білий орел — все як слід. От хоч довідаюся про свої краї. Підходжу і запитую. Оказується, що кільки день тому зайняло польське військо цілу мою околицю.

— А Ви звідтіля.

— Так.

— Що тут робите.

— Так, нічого.

— Служили в війську.

— Бувший російський офіцер.

---

*) Прим. ред.: Звертаємо увагу наших читачів — інтернованих і полонених — на ці спомини українського старшини, котрого лиха недоля занесла аж в французькі африканські легіони. Тяжкі муки — моральні і фізичні, які він пережив там, хай застережуть їх від тої агітації, яку зараз Французи ведуть по наших таборах.

— А як на імя, прошу.

Сказав.

— Але то зупелне польське назвіско, — а далі пропозиція вступити до його полку, який формується в околиці і має тими днями вирушити до Польщі. Тисяча лей „підємних". Подякував, обіцяв подумати і пішов собі.

Заходжу на двірець — все одно нема що робити. Стоять два Росіянина. Одягнені більш-менш як салдати. Певно якісь писарі.

— Ну, как же Вам живеться.

— Да нічево. Утром кофе, в 10 часов пол бєлаво хлєба, кателок віна, в 12 — обєд...

Кому це так добре жиється. Підходжу ближче і слухаю. Помаленько догадуюся, що один з цих Росіян вступив до французької армії та що йому „теперь наплевать і на Румин і на добровольцев".

От добре, а чи мені не можна туди, до Французів, а там вже буде видко.

— Простите пожалуста за безпокойство, вот я слишу Ви паступілі во французькую армію. І ето каждово принимають?

— Канечно — ето „Іностранний Леґіон".

Іностранний Леґіон. Не ясно пригадав собі якийсь роман Брешко-Брешковського, на окладці котрого був вимальованим високий, засмалений леґіонер в червоних штанях і синім мундірі. Говорилося щось про авантюристів, про принців королівської крови, котрі служили простими жовнірами, щось про Африку. Починав розпитувати. Оказується, що разом з ним записалося до леґіона душ 30 Українців і Росіян, мешканців Бесарабії. З них чоловік 10 бувших російських старшин і є навіть один полковник. Приймають всіх лише жовнірами. Жиють вони тепер у французьких касарнях і чекають відправки до Франції. Докладнійше сказати мені він нічого не міг, а порадив піти побалакати з їх полковником, котрий перед тим, як записатися, узнавав все докладно в штабі французької дивізії. Потім довідавшись, хто я такий, засміявся і каже:

— Между нами і Петлюра єсть, вот Вам і веселеє будет.

— Как Петлюра, — запитав я здивовано, а через голову пролетіла думка, що може й справді Петлюра.

— Сам Петлюра — перепитую я.

— Я уж там не знаю. Називають єво ребята Петлюрою, а он кажеться, какой то важний Українец.

Тоді я пішов до касарень побачитися з „Петлюрою" і полковником. Українець оказався бувшим комендантом одної дієвої дивізії. Про його пригоди розкажу пізнійше. Полковник, Росіянин — бувший командір одного сібірського полка. Має всі бойові відзнаки до Ґеорґієвської зброї включно та ще якийсь румунський орден. Про умови вступу він мені сказав так: приймають всіх лише жовнірами і контракт на пять років служби. При подписи контракта премія в 500 франків. Потім місячно 250 франків. Тих, хто захоче служити в протибольшевицьких арміях, відправлять з Марсілії, де формується велика армія для боротьби з большевиками, по власному вибору до Денікіна, Колчака або инших Тим бувшим старшинам, котрі побажали би залишитися у французькій армії. дуже хутко повернуть старшинські ранґи. Вони пройдуть спеціяльну шести, місячну школу, де їх буде обучено французькій мові. Школа ця також в Марсілії. Після того ґарнізона служба в Алжирі в ідеальних умовинах, як-то: незвичайно гарно урядженні касарні, чудова їжа, добре убрання, незвичайно гарне відношення начальства. По за годинами служби всі рівні, як брати, від ґенерала до останнього жовніра. Ті, що дістануть старшинську ранґу, будуть мати такі самі права, як і французькі старшини. Після скінчення строка служби велика премія в розмірі чи то 3, чи то 6 тисяч франків, і так далі. В Мароко радили не їздити, бо там вже умовини гірше.

— Все добре — кажу я полковникові, — але цей пункт про пять років примусової служби мені не подобається.

— Голубчик, — каже він мені, — мене ніщо не примушує записуватися, як Вас. Але я є бесарабський мешканець, а тут настирливі чутки про румунську мобілізацію. Не хочу я служити проклятим Румунам, та й ще невідомо, як буде

дивитися на таку службу будуча Росія. От я і шукав вихода. Хотів їхати до Добровольчої армії — румунська влада заборонила виїзд з Бесарабії, не дають перепусток. Можна було би втікти, але тоді будуть чиплятися до моїх родичів. Ви знаєте, що у нас в Бесарабії робиться. До кого ж я міг звернутися, як не до наших союзників — Французів. От я і поїхав до Штабу Н-ої сводної французької дівізії за порадою. А ґенерал, начальник дівізії, каже мені через перекладача, що він не може вмішуватися до румунських внутрішних справ. А що до поради, то він запропонував мені записатися до Іностранного Леґіона і виїхати до Франції, де, як я Вам вже казав, формується велика протибольшевицька армія. В Марсілії я оголошу, що бажаю служити в цій армії і мене відразу переведуть до неї. Що до 5-літняго строка служби, то це є лише проста формальність, така форма, аби мати підставу вивезти мене з Румунії. А перекладачом був капітан Добрармії такий-то. Він є для звязку з цею французькою дівізією. Свій чоловік. Тут вже ніякого сумніву бути не може. Я все ж таки довго думав і три дні ходив до штабу за поясненнями, а нарешті підписав. Більшість же цих панів, що Ви бачете тут, суть також, як і я, з Бендер, де я був якийсь час начальником ґарнізона, до речі Вам сказати. Вони і пійшли по моїм слідам. Побачим, — каже, — Францію, нові міста, а там і вернемось до своїх країв. Тай напевно ще на тому і не прогадаємо.

Я задумався. На Україну все одно не дістануся: зловять Румуни, посадять в вязницю, а там одна дорога до Новоросійська. Та і що там робиться на Україні. Може від Румун попаду до большевиків. Знова ранена рука, котру може там вилікують. Крім того завжди можно з Марсілії повернутися назад. Треба рішати і то хутко рішати, а то відаю останні леї, а там що буду робити. Подумав, подумав і пійшов до бюра, де записують. Оглянув мене і то дуже неуважно доктор. Незауважив навіть, що я ранений. Кільки запитаннь. Чи маю які-небудь документи. Ні записали все зі слів. Підпишіть, каже, тут і тут. Все...

Боже мій! Може я зробив мильний крок. Але таке тяжке становище і нема до кого звернутися за порадою... нема вихода...

* * *

Ввечері переїхав до касарень, де поміщуються „леґіонери“, очікуючи відправки до Франції.

В великій порожній залі, на підлозі, розмістилося трьома ґрупами біля тридцяти душ. Перша ґрупа, „інтеліґенти“, чоловік 10 б. російських офіцерів, серед них „Петлюра“ і один донський казак. До цієї ґрупи належить „Сашенька“, студент Київського Комерчеського Інститута. Це гладкий хлопець, років 25, в пенсне; видко — „маменькин синок“. Він викрутився від військової служби в часі великої війни; а тепер боїться румунської мобілізації і записався разом з полковником до Леґіона. Сашенька не привик до салдатської кухні; і в нього болить живіт. Він бігає кожну хвилю на двір, а решту часу сидить мовчки на підлозі; обхопив ноги руками і дивиться в одну точку. Безпомічний він, як дитина; і коли вертається з одного місця, то полковник, котрий їм опікується, мусить застібати йому підтяжки на спині; бо він сам не може знайти гузиків. Глузує з нього ціла партія і не кличе іначе, як „Сашенькою“. Але Сашенька хитренький хлопець і має коло пяти тисяч франків, котрі дала йому мати, бесарабська обивателька. Вона довго не хотіла, аби він записувався до Леґіона, але її намовили на те французькі офіцери, котрі стояли постоєм в їх домі.

До „інтеліґентів“ належить ще один Поляк, австрійський лейтенант. Він був в російськім полоні і вертав через Румунію до Польщі; але довідався, що там мобілізація і посилають на фронт. Тоді він вирішив поїхати ліпше до Франції.

До цієї ж ґрупи приєднався і я.

Друга ґрупа: „вшивий ряд“. То майже виключно бувші салдати. Між ними один колонист з під Одеси. Є також два Жидки реалісти останньої кляси, зовсім ще діти. Вони цілий час бються між собою і качаються по підлозі. Їх обрано роздатчиками їжі; і тому кожний їми незавдоволений. Лають їх останніми словами; а деколи і поб'ють. Тоді вони гірько плачуть. До цієї ж ґрупи належить один сотник, „малорос“, бувший вартовий старшина при гетьманському палаці

Дуже симпатична людина, але зовсім опустився. Від нього я докладно довідався про останні хвилі гетьмана і про те, як його сховали Німці.

Третя ґрупа, або „Сахалин". Це кілька несимпатичних людей з страшними обличчами. В їх куті завжди лайки, пянство, а де коли витягаються навіть і ножі.

Сплять всі ґрупи на підлозі, підстиливши нарвану траву, або щось з одягу. На другому поверсі касарні є багато вільних ліжок; але чомусь Французи не позволяють їх брати; і це всіх дивує.

22. VII.

* * *

Пройшло вже кілька день, як я записався. Чи добре, чи зле зробив — не знаю, але рішучий крок зроблений; і тому я заспокоївся нервами. Вже не треба ні про що думати, бо за тебе думає начальство, котрого, до речі кажучи, ми ще й не бачили, як що не рахувати кухаря, котрий кричить, коли треба йти за обідом. Вже не боюся і Румунів. Годують добре, по кільки разів в день. Дають також що дня котелок вина і чарку коньяку, а деколи і пачку тютюну. Лежимо собі цілий день і нічого не робимо.

23. VII.

* * *

Сьогодня дали нам французьку форму. Білизна дуже гарна, зовсім офіцерська. Верхне убрання також дуже добре, суконне, блакитного кольору. На голову частина дістала сині „берети", а частина жовті кольоніяльні каски, зроблені з матерії. Я дістав берет, а один Негр подарував мені свою каску; от я маю і те, і друге.

24. VII.

* * *

По малу починається вияснюватися минуле і характери наших леґіонерів. Я вже згадував про ґрупу „Сахалин". Між Сахалинцями є один Поляк. Називається він Януш. Сьогодня хлопці оповіли мені, що в часі короткого панування большевиків в Бесарабії він був відомим большевицьким ватажком і разом ще зількома „товарищами" склав банду, котра замордувала сотні людей, з окрема багато бувших офіцерів. Коли Румуни прийшли до Бесарабії, то вони з часом половили більшість товаришів Януша і повісили їх. Тоді Януш вступив до Леґіона, аби спасти своє життя; і тепер Румуни не сміють його рушити. А йому тут добре жиється. Він завжди п'яний і вже пропив французьку скарбову ковдру. Але вчора з ним трапилася пригода. Коли після обіда ми мили свої котелки, то Януш штурхнув біля крана якогось Негра. Той штурхнув Януша, але так, що він мало що не перекинувся. Януш вилаяв Негра по матері. Роздратований Негр запитав присутних, що це він каже. Наші хлопці, котрі давно вже були злі на Януша за ріжні речі, переклали Негру, як вміли. А той аж підскочив зі злости, кинувся на Януша з кулаками і кричить:

— Ти, гадина така... мою маму... Ти... мою маму!!! — і лясь Януша по морді; а потім знову і знову. А сам аж труситься і все кричить:

— Моя мама лишилась на Мадаґаскарі, а ти кажеш, що ти мою маму?.. — побив він Януша страшно; ледве розтягнули їх. У Януша все обличча було в крові.

25. VII.

* * *

Сьогодня перший раз закликали нас на роботу: чистити бараболю на обід. По маленьку зібралися ми на дворі, біля кухні, де вже стояв великий мідяний чан. Навкруги розмістилося кількох білих Французів і Негрів. Білі Французи почистили пару бараболь і пішли геть. Кухар довго лаявся їм в слід і обіцяв закликати офіцера, але ті не звернули на нього ніякої уваги. Взагалі я зауважив, що дісціпліна у французькому війську невелика і салдати дуже розбещені. Нема в них єдности одягу. Кожний носить, що хоче; а по улицях ходять розхристані. Де коли вітають своїх старшин, а де коли ні. За це до них ніхто не чіпляється. І це переможці такого дісціплінованого війська, як Німці?

Майже всі „хазяйственні роботи“ виконують кольорові війська, а в шпіталях і лазнях — Аннамити — маленькі, сухенькі Хинчики з французького Індо-Кітаю і Аннаму. Ці Аннамити дуже добрі працьовники в запіллю; але на фронт їх не беруть, бо вони, кажуть, погані вояки.

27. VII.

* * *

З того дня, як нам дали форму, нас тягають, що дня на роботу. По більшій части вигружаємо в порту військове майно. Робота тяжка, бо приходиться носити великі тягари. Особливо дається в знаки вона мені із-за раненої руки. Перші дні всі працювали охотно, бо гадали, що ця праця — випадкова, котра трапляється деколи на етапах. Пізнійще ми побачили, що це входить в систему і що праці щодня прибавляється, так що ввечері ми вертаємо до касарні зовсім знесилені. Всі починають лаятися, та і я гадаю. що волонтерам, котрі добровільно записалися і з котрих може половина верне з Марселя, не слід давати таку працю.

28. VII.

* * *

Надзвичайно смішно почуваю я себе тепер, коли приходиться „козирять“ французьким старшинам. Немов знова зробився юнкером. Вчора, вертаючись гуртом з міста, а після 6 годин вечера французькі салдати все вільні, ми не віддали чести якомусь бравому капралу, бо взагалі білі Французи ніколи не салютують своїм підстаршинам. Але цей капрал побачив певно, що має справу з рекрутами і почав нас лаяти, а нарешті запитав наші імена і обіцяв написати на нас рапорт. Коли ж він довідався, що ми волонтери до Леґіону, то махнув рукою і пійшов собі. Чому це так? Не розумію.

29. VII.

* * *

Ми мусіли дістати 500 франків премії при підписці контракту, але з огляду на те, що нас мають цими днями відправити до Марселю, ми одержимо ці гроші вже там. Правда, ліпше було би їх дістати відразу; але нічого не зробиш. Дехто каже, що нас обманюють і що ми ніяких грошей нігде не одержимо, але це напевно неправда. Не може бути, щоби Французи хотіли нас на тім підманути. Не може того бути. Тим часом продав досить добрий, непотрібний вже мені костюм і маю двісті леїв на перший час.

30. VII.

* * *

А Януша сьогодня знов побили. Він вернувся п'яний до касарні і ліг на постіль одного леґіонера, здорового мущини, літ 35, дуже мовчазного, котрий ніколи не оповідає про себе. Де-хто каже, що він бувший большевицький комісар, але покаявсь і хоче забратися з Росії. Він щодня міняє травяну підстилку, на котрій спить; і був дуже лихий, коли побачив п'яного, брудного Януша на своїй постелі. Він страшно побив його. А Януш грозиться зарізати його в ночі. Все може бути з такими людьми.

* * *

В вільні часи знайомимося з містом. Завдяки французькій салдатській уніформі перед нами відчинені всі двері; і ми заходимо сміло туди, де звичайно одягнений чоловік ризикує зазнати неприємностей. Вчора були ми, наприклад, на знаменитий вулиці „Strada Noptei“, що значить по нашому „Вулиця Ночи“. Це глуха, неширока вулиця з одноповерховним будинками. З 6. годин вечера, хвилі, коли звільняються від служби вояки союзних армій, вона повна повнесенька салдатами трох армій: французької, грецької і румунської. Цілі товпи білих і чорних ходять по вулиці, стоять коло домів, вікна котрих заслонені, не зважаючи на ранню пору. Це — дома „свободної любови“. Коли заглянути в подвірря такого дому, то можна бачити величезну чергу вояків, переважно чорних, котрі терпеливо чекають своєї черги, сидючи на довгих лавках. В де-яких подвір'ях маються навіть каси. Підходить Негр до віконця, платить 5 леїв і сідає

в чергу на лавку. Де-коли у воріт такого дома стоять його мешканки, відповідно прибрані з великими декольте в сукнях без рукавів. Здебільше вони досить молоді, але так нафарбовані, що не можна розібрати їх правдиве обличча. Виходять звідтіль Негри спітнілі — єдиний здається випадок, коли їм буває гаряче. Де-коли тут бувають цілі бійки між Французами і Греками на „романичній почві". Спор рішають ножами, а тому бувають ранені, а деколи навіть забиті, як це було позавчора, коли забили одного Грека, а кількох ранили.

31. VII.

* * *

Вчора був часовим коло французького венеричного шпіталю. Хоч нас ще не учили нічому, але дали заряжену французьку рушницю і казали не випускати хорих на вулицю. А хорі такі неслухняні; все хотіли йти до місця. Хтось з наших хлопців вже хотів стріляти. Дуже якось це по дурному ставити на пост необучених рекрутів, коли така маса старого війська перебуває в місті. Просто хотять виексплоатувати нас.

5. VIII.

* * *

Сижу вже на пароплаві: їдемо до Франції.

Вчора ввечері, без ніякого попередження, роздали нам консерви, хліба і вина на 5 день і сказали, що завтра, т. є., сьогодня, відїзджаємо до Марселю. Більшість наших людей перепилася тим вином, що дали аж на 5 день. Януш почав страшно скандалити і кидався на всіх з ножем, так що нарешті посадили його Французи під ключ. З тяжким серцем я положився спати. Це остання ніч в Румунії; а завтра в далекий путь до чужих краів, і невідомо, як то все буде. В 4 години ми вже були на ногах, а в пять ладом, під командою якогось сержанта вирушили до порта. Був гарний сонячний ранок. Майже всі були в добрім гуморі. Бесарабці з радістю покидали Румунію, де їм прийшлося зазнати стільки горя. Всі вони пересиділи по румунських тюрьмах, де їх страшно бито. Зате і лаяли ж вони Румун, котрі попадалися нам на дорозі. Хутко прийшли ми до порта, де був страшний натовп людей. Французи-пермісіонери (ті, що їдуть на відпустку), полонені Болгари, котрих везуть на роботи до Салоник, двіста чоловік Французів-венериків, яких відправляють з місцевого шпіталю до Царгороду, група наших леґіонерів — все це буде грузитися на невеличкий болгарський пароплав „Царь Фердінанд", котрий плаває тепер під французьким прапором. Лише в 9 годин почалася погрузка. Нас помістили на підлозі в трюмі. Світ проходить через трап, по котрому можна дістатися на нижню палубу. Коло одинадцяти годин помалу, майже непомітно, пароплав рушився кормою наперед, потім повернувся носом і почав виходити на середину Дуная. Здається, що ми стоїмо на місті, а пристань і решта пароплавів виходять десь в бік. От вже пройшли мимо великих транспортів, барж, маленької румунської міноноски і вийшли на чистий простір Дуная. Пароплав ускоряє свій рух. Брудна в тім місті вода Дунаю починає пінитися біля нашого пароплава. Відходимо все далі від пристані. Берега невисокі і покриті зеленою травою. Хутко в воді появляються більш зелені фарби, перше плямами, потім вузенькими пасами, котрі все ширяться і ширяться. От вже Дунай починає розходитися на рукави. Хутко проходимо Рені. В Тульчі кидається в очі мінарет якоїсь мечеті. Це вже наближується Схід. Годин коло пяти вечера приходимо до Суліна, де, постоявши кілька хвиль, виходимо в Чорне море і повертаємо на південь. Море зовсім спокійне і ледве ворушиться. Вода темно, темно зеленого кольору, більше світла за кормою, де винт полишає за собою білу, пінящуся полосу. Починає темніти. На пароплаві запалюються ліхтарі. Десь у нас за спиною Одеса. Прощай, Рідний Краю! Коли то побачу тебе знова?...

(Далі буде.)

Жіночий конґрес.

(10.—16. липня).

В помешканню Ліґи Миру і Свободи, в Hofburg'ові, йде великий рух. Сотки жінок працюють над орґанізацією конґреса. Не вгаваючи стукотять машинки, засідають ріжні комітети. Нам, незвикшим до феміністичних орґанізацій, якось дивно дивитись на цю гарячкову працю, брати в ній участь. Однак наслідки вже перед нами: щодня приходять нові заяви, заготовано кілька сот кімнат, приготовлено цілий штат передкладчиків, винаймлено прекрасні залі Musikverein'у, вироблено проґрам; в пресі що дня присвячуються довґі статті; заготовано массу відозв, плакатів.

6-го липня з'їдеться екзекутивний комітет і при участи представниць Українок, як заявила цими днями українській делеґації ґенер. секретарка, вирішиться і наше приняття, як повноправних представниць. Не обійдеться мабудь і без опозиції. З боку польської філії вже надіслано попереджаючого memorandum'a.

Однак загальна прихильність до нашого руху переможе правдоподібно всі перепони — особливо можна числити на підтримку ірляндської і індійської секцій; та кількох персональних наших прихильниць.

Проґрама конґресу обіцяє бути дуже цікавою.

Перший день присвячено відкриттю при участи жіночого оркестру і хору. Мають вітати президентку Jane Adams президент республики, бюрґермейстер і инші. Ввечері відбудеться приняття в Мін. Зак. Справ президентом Hainisch'ом, мати котрого є відомою феміністичною діячкою.

В понеділок, 11. Зранку — І. формальні справи, між иншим приняття нових секцій (голосовання) — очікується приняття 9 нових секцій, в тім числі української, египетської та и. II. Дискусія над вихованням.

a) Державна монополія — ідеал (Dr. Anita Augsburg), (Німеччина;)
b) Відповідальнісгь батьків, батьківські комітети (доклад Болгарок);
c) Пропозіція інтерн-мови. (Анґлійська і данська пропоз.). Ввечері публичний мітинґ.

Вівторок, 12. Продовження дискусії за виховання.

a) Шкільнн література (Scher-Bies, Австрія);
b) Інтернац. література;
c) Преса;
d) Підготовча паціфістична праця (Шведська проп.);
e) Інтерн. виховавча рада;
f) Інт. день миру (Данія).

По обіді — зібрання комісій, оглядини Шенбрунського замку.

Ввечері — концерт в Schlosstheater.

Середа, 13. III. Дискусія за інтернаціон. відносини.

a) Обезброєння;
b) Мілітарне використання тубольчого населення кольоній (Em. Balch, Америка);
c) Як оминути погрозу війни (Америка)
d) Жінки в дипльоматичній службі.

По обіді — відвідини соціяльних інституцій.

Ввечері — публ. мітинґ: Мир, війна і жінки.

Четверг, 14. Продовж. диск. за Інтерн. відносини.

a) Яку користь маємо з істновання Ліґи Націй? Доклад делеґатки у Лізі Націй. K. Marshall;
b) Інтернаціональна бльокада;
c) Перегляд мирних договорів, незгідних з нашими прінціпами;
d) Охорона меншостей;
e) Пропозіція інтер. дитячого бюро.

По обіді — приватні приняття.

Ввечері — приняття в ратуші бюрґермейстером.

Пятниця, 15. Дискусія — паціфізм практичний.

a) Відмова од військової служби, праці на користь війні;
b) Як може населення, страждаюче від політичних покривджень, здобути свої права без насильства (докл. Ірляндок і Індусок);
c) Як оминути насильство при поступі економичнім і соціяльнім;
d) Як працювати для знищення соціяльної несправедливости?

Ввечері — мітінґи.

Субота, 16. Справоздання комітетів про їх працю, орґанізацію, фінанси їх відношення до инших рухів. Голосовання справоздань. Вибори. Закриття онґресу.

По обіді — музей штуки.

„Jause в Redoutensaal в Hofburg'у.

Неділя, 17. Сніданок у Пратері. Музична месса в капелі Hofburg'у.

На передодні конґресу відбудеться мітінґ, присвячений памяти вмерших Berta v. Suttner і Alfred Fried'a.

Як бачимо, особливе зацікавлення викликає проґрам 14-го.

Вхід вільний для всіх. З огляду на те, що працю орґанізаційну українську веде віденська ґрупа, було б бажано, щоб наші делеґатки повідомляли ґрупу, хто має приїхати на конґрес з инших міст. Бажано було б перед відкриттям конґресу відбути спільні наради 4. і 5-го липня.

Збереться жіноцтво цілого світу — всі ті, що бажають людскости миру і свободи. Станемо між ними ми — ті, що не мають віддавна миру, ті, що стратили свою свободу. Чи буде богато тих, хтоб так прагнув осягнення лозунґів Ліґи? Наше завдання навчити чужих жінок зрозуміти нас — завдання нелегке, бо ріжні психольоґії націй пануючих і пригнічених. Богато місця може бути для недовірря до нас, що зі зброєю в руках стояли на фронтах. Tout comprendre — tout pardonner — будемо надіятись що найкращі представниці всіх націй зрозуміють нас, жінок України, Ірляндії, Індії, Еґіпту. В кождім разі користаймо з нагоди пізнати других і даймо другим можливість пізнати нас!

УКРАЇНА

— **Педаґоґичні курси.** Місцевими педаґоґичними силами української еміґрації орґанізовано комісію по розробленню проґрамів і плянів проєктуємих педаґоґичних курсів для таборових учителів. Комісія запросила ряд педаґоґичних сил і реґулярно три рази на тиждень працює над орґанізацією і переведенням в життя наміченої мети. Праця переводиться в контакті і відповідними керуючими чинниками по таборах.

— **Особа,** що прибула де-кілька днів тому з України, повідомляє, що большевики спішно формують для відправки з України на сібірський фронт найбільш певні війська. Але вони намагаються це замаскувати, бо бояться щоб таке ослаблення військової сили на Україні не було використано місцевим ворожим елементом. По частинам червоної армії орґанізовуються мітінґи, де з'ясовується червоноармійцями вся небезпека сібірських подій і закликається до оборони совітської республіки. Большевицька влада звертається також і до населення за підтримкою. Між иншим чекають спеціяльної відозви з Москви де, як сподіваються, має бути за підтримку влади пообіцяно ряд уступок на користь населення.

— **По відомостях,** що надійшли з Кубані, видко, що ця теріторія уявляє бурне море повстань. Вільнолюбні козаки станиць ніяк не можуть помиритися з режімом большевиків, особливо, коли це торкається їх майна. До повстаннів приєдналися інтелігенція і робітники, яких примусив до цього небувалий голод по містах. Продуктів у містах більш немає. За те повстанці мають все, бо в станицях ще є досить ріжних харчових продуктів і жадний терор не зможе їх викачати. Кожна така спроба зустрічає завзятий збройний опір, що ще збільшує повстання. В багатьох місцях на бік повстанців переходять цілі частини червоних військ. У минулому місяці на бік повстанців передався цілий 9-й совітський

полк, большевики дуже жорстоко росправилися: розстріляли старшин і полк росформували. Засівна компанія на Кубані зовсім не вдалася, недосіву проти попереднього року більш на 50—70%.

— **У Київі** має відбутися процес проти всіх 500 колишніх членів Центральної Ради.

— **„Петлюровскими просвѣтітєлями“** низиває київська ґазета „Красная Армия“ ті „численні злочинні елєменти“, які завжди ще шкодять совітському урядові в його мирній роботі.

— **Совітські гроші** тішать тепер тією-же популярністю в українському населенню, що й раніш. Це видно з „Вістей Камянецького Виконкому“, які не виходять з дива, що селяне волють папірець з українським тризубом, ніж „кредитовий білєт“ з надписом „пролєтарі всіх країн — єднайтеся“.

— **На Полтавщині й Катеринославщині** селяне вирізали за останні місяці сотні московських семейств, які примандрували з Московщини, злакомившись націоналізованими землями „куркулів“.

— **На Одеську ґубернію** наложено хлібний податок в 3 міліони пудів. З деяких волостей стягли вже податок в цілости.

— **В с. Яреськах, Миргородського повіту,** арештовано за невиконання хлібної розкладки 6 „кулаків“, а їх майно конфісковано. В Братешковській волості, Полтавського повіту, сконфісковано за це само 41 „куркульських“ господарств. (за „Одеськ. Більш.“ — „Укр. В.“)

— **Совітський уряд України** назначив представником при польському уряді. Ш у м с ь к о г о. Радником сов. посольства призначено Курґіна, а першим секретарем — Сіяка. („Укр. Слово“)

— **Приїзжі з України** росказують, що комунікація і пошта на Вкраїні функціонують . . . але в тому розумінню, що телєграма з Київа до Харькова йде три тижні, а потяґи — як кому коли вдасться.

— Для боротьби **з безплатними пасажирами** орґанізовано спеціяльні „дортройки“ (дорожниє тройкі), що мають стежити за виконуванням постанови московського „Совєта Труда і Оборони“, яка каже арештуватн й передавати Ч. К. всіх пасажирів, що не мають квитків та перепусток, або їдуть на вагонах і паровозі.

— **На Вкраїні** оголошено мобілізацію 50% комуністів для висилки в роспорядження сибірського реввоєнсовіту.

— **На цілій Вкраїні** оголошено стан облоги. (Українпрес).

— **У Кременецькому повіті** прийшло до крівавих сутичок поміж місцевим українським населенням та польськими демобілізованими поселенцями, кольонізуючими монастирскі землі Почаївської Лаври. Для „усмирення“ бунтівників-селян вислано 12 і 14 полки польської кавалєрії.

— **Для орґанізації поліції** на українських землях, прилучених до Польщі на підставі Рижського договору, делєговано з Варшави директора політ. департаменту, Урбановіча, а до нової дирекції польської „кресової“ державної поліції закликано вищих урядовців краківської дирекції поліції.

— **Український Церковний Собор Київщини** був скликаний Всеукр. Православною Церковною Радою у Київі 22. травня ц. р. Він засідав у Софійському Соборі та радився пять днів. На йому було більше 400 делєгатів. Митрополитом Київським обрано архиєпископа Парфенія Полтавського. На Покрову має бути скликаний Всеукраїнський Церк. Собор. („У. В.“)

— **Польським послом у Харькові** буде дотеперішній секретарь польської місії в Букарешті, п. Гемпель.

— **Комуністична партія на Вкраїні** (К. П. Б. У.) рахує — згідно з заявою совітського посла в Празі, Мик. Левицького — 60.000 душ. Левицький признав, що „на українські відносини це є досить поважне число“. („Вперед“).

— **Церковна справа на Україні.** Особа, що прибула з Київа, подає такі відомости в церковній справі: 1. Р е о р г а н і з а ц і я С о б о р у. Большевицькою владою м. Київа було ухвалено реорґанізувати Софієвський Собор в „совіцьку“ їдальню. Справа перейшла до практичного здійснення, але робітники арсеналу і инших заводів рішуче виступили проти цього, погрожуючи на випадок такого

кощунства над Собором проробити теж саме з храмами инших ісповідань і між иншим нахвалялися перевернути головну сінаґоґу в лазню. Тоді захвилювалося також і єврейське населення і виступило з протестом. Большевики примушені були здати свої позиції. 2. Українізація Церкви. Новопоставлений Архіепископ Всеукраїнський Парфеній щиро взявся за тяжку працю відбудови Української Церкви при умовах завзятої большевицької ворожнечі до церковних справ взагалі, а до українських з окрема. В його Епархії церкви майже цілком українські і населення дуже задовольнене своїм новим владикою, який твердо і рішуче виступає на захист Української Церкви. 3. Ще одна анатема. Київський Російський Епіскопат оголосив анатему українському священству і парафіянам, але це зробило на населення зовсім протилежне враження. Навіть ті, хто ставився до українізації церкви пасивно, раптом зацікавилися єю. Українські церкви переповнені прихожанами. 4. Реліґійна демонстрація. Надзвичайні утиски в церковних справах з боку большевицької влади викликали серед населення, а з окрема серед робітництва, релігійне піднесення і вони стали в рішучий опір заходом большевицької влади. Зараз на вулицях можна підмітити демонстративне підкреслення релігійности: перед храмами старі й молоді хрестяться, старанно відвідуються служби Божі. Як робітництво, так і міщанство, а також жінки носять одверто на шиях хрести. По святах робітники відмовляються працювати і т. д. Ріжні церковні церемонії відбуваються при демонстративно-величезному напливу громадянства і робітництва. 5. Провокатори від церкви. Більшість Московинів священиків оголосили українську церкву галицько-українською (або хохлацькою) ересю і намагалися спровокувати головним чином темне селянство, граючи на їх релігійних почуттях. Ці священники намагаються довести, що автокефалія української церкви є ні-що инше, як заходи Римського престолу, щоб навернути „малоросів“ на католіцтво. Як арґумент своїх доводів вказують на заходи мітр. Щептицького. Українізацію церкви звуть „схованою унією“. Це викликає непевність серед несвідомих елементів і обурення серед свідомого селянства. Цікаво підкреслити, що ці „заходи“ московського ієрейства знаходять негласне співчуття й підтримку у большевицької влади. Протестанти проти такої провокації ризикують часто густо бути заарештованими як контрреволюціонери.

ПОЛЬЩА

— Урядово оголошено, що після ліквідацій **комісії по справах імпорту** й експорту, ліста зборонених для імпорту товарів затримує свою вагу, — до часу поправи польської валюти й упорядкування торговельного білянсу.

— **Польська марка** впала за останній тиждень зі 45 австрійських сотиків (гелєрів) за марку — до 34 сотиків. Як що ще через деякий час польська валюта гіршатиме, то на швейцарській міжнародній біржі перестануть записувати її.

— **Ген. Желіґовські** готується до нової збройної авантюри, щоби „боронити“ місто Вильно перед Литвинами.

— **Польсько-Данціґські переговори** не привели ще до остаточної згоди. Президент м. Данціґ, Зам, заявив, що найкращою обороною суверенности м. Данціґ буде опіка Ліґи Націй, — такий погляд не сподобався польській пресі.

— **У сеймовій правничій комісії** обміркували пропозицію деп. Гартґляза, щоби скасувати постанову громад. законод. статуту, що не-християнин не має права бути опікуном християнина. Комісія відкинула пропозицію деп. Гартґляза.

— **Сеймова паливна комісія** постановила виготовити законопроєкт про передачу міністерству торгу й промислу надзвичайних уповноважень що-до впорядкування паливних справ, які находяться у дуже сумному стані.

— **Скірмунт,** новий міністр закорд. справ, склав перед Радою міністрів деклярацію, котру потім ширше передав представникам преси. Скірмунт підкреслив потребу приязних взаємин з Чехо-Словаччиною та зближення до Анґлії й Італії; на Гор. Шлезьку треба пересунути лінію Сфорци як мога дальше

на захід; „на російські та **українські справи** треба глядіти з точки погляду спільних інтересів“.

— **Польська преса** є обурена статтею чеської „Tribun'u“ (з 17. і 18. VI.,) у котрій говориться, що Чехи вірять у стійкість Рижського миру; критично відносяться до польського наполеонізму, геройства Желіґовського на Литві та Корфантого на гор. Шлезьку вважають зламанням договорів та невідповідальною політ. авантюрою; а теж — не похваляють **грабіжу українських земель.**

— **Сеймові комісії** військова й хліборсбська підтвердили й поширили стару постанову в справі кольонізації військовими Поляками окраїнних земель („kresów“).

— **Домбровскій,** тов. міністра закорд. справ, подався до демісії.

— **Броніслав Соболєвській** є новим міністром судових справ.

— **Стечковський,** міністр фінансів, згодився врешті залишитися у кабінеті.

— **Скульський,** міністр внутр. справ, подав до демісії.

— **Куманєцькій,** професор адміністративного справа в Ягайлонському університеті, вважається кандидатом на портфель міністра внутрішніх справ.

— **Конвент сеніорів** рішив відкласти теперішню сеймову сесію тільки до кінця липня ц. р. Тоді уряд внесе свій проєкт державного бюджету.

— **„Народній Центр“** (Centrum Narodowe) зветься нова т. зв. сеймова унія, котра повстала зі злиття народньо-християнського робітничого клюбу та нар.-христ. людової партії.

— **У Варшаві** має відбутися конференція „малопольських“ депутатів з міністрами Скірмунтом і Ратаєм.

— **Ґен. Ридз-Смiґли,** відомий Українцям, як командант нещасного польського походу на Київ у травні 1920 р., отримав французький орден Почесного Леґіону.

„Zwiazek ludowo-narodowy“, — вшехпольська права політ. партія, — перейшов до опозиції проти уряду та його політики. Заява про це, зроблена в Сеймі депутатом Сейдою, викликала бурю у „людовцуф“ (Вітос Дембскі і и.)

— **У Сеймі** принято закон про шляхи на землях, приєднаних до Польші на підставі Рижського договору. Уряд обовязався піклуватися тільки шосейними шляхами, — поправу инших ґрунтових шляхів розложено на 10—15 років. Що торкається нових шляхів, то вони будуть будуватися, але тільки, як — стратеґичні...

— **Міністерство фінансів** та торгу й промислу рішили асиґнувати 50 мілйонів п. марок на позички, для промислу, котрий потерпів від війни.

РОСІЯ

— **Чічерін** повідомив держави Антанти, що Сов. Росія находиться у стані війни з Японією, котра самовільно у спілці з російськими контрреволюціонерами заняла східні сибірські землі.

— Протибольшевицький тимчасовий **уряд Амурської области** оголосив, що Камчатка находиться у сфері його впливів, та, що всі видані большевиками концесії являються для нього недійсними.

— Лєнін заявив на з'їзді харчевих комітетів („Продкомів“) у Москві, що „необхідно змінити тактику й перевести її на инші рельси в інтересах селян.“

— **Стан засівів у Росії** є, по звідомленням „Петрогр. Правди“, середній; в звязку з останньою посухою трапляються пожежі.

— **Сов. Росія** порвала дипльоматичні стосунки з Латвією. Як причину вважають казнь латишських комуністів

— **Атаман Семенов** об'явив себе „Верховным Правителем“ Далекого Сходу, покликуючися на маніфест адмірала Колчака з 4-го січня 1920 р.

— В звязку з оголошенням в Росії державного **монополю на сіль** — ціна солі зразу подвоїлася: з 2500 рб. за хунт піднялася на 5000.

— **4285 большевицьких аґентів** для закордонної пропаґанди, шпіонажі та иншої служби було в распорядженню нар. ком. закордонних справ на протязі перших 4-х місяців 1921 р. З них — біля 3000 було арештовано, 14 аґентів убито, а 9 звільнено за розтрату казенних грошей.

— **Усім московським студентам** наказано виїхати з Москви та не вертатися перед 15-тим вересня ц. р.; начеб-то задля недостачі харчі у Москві.

— **Народний комісаріят національних меншостей** отримав 196 міліонів рублів (совітських) на інститут східних мов на Далекому Сході.

Всерос. Совіт Нар. Господарства (ВСНХ) перетворюється в Нар. Ком. Промислу, виключно для ведення справ промислу, як діловий апарат, обєднуючий дотеперішні комісії ВСНХ-а. Торговельно-промислова політика переходить до „Совєта труда и оборони", на чолі котрого стоїть Лєнін та, як заступник, Риков, кол. голова ВСНХ.

— **Шаляпін,** згідно з заявою жінки М. Ґорького, М. Ф. Андреєвої, що приїхала закордон, — отримує тепер по 7 міліонів сов. рб. місячно та збільшений пайок.

— **У Москві** 17. червня ц. р., відкрився 3. конґрес III. Інтернаціонала. Головою конґресу був Зіновєв. Головою III. Інтернаціоналу вибрано Бухаріна.

— **Сов. уряд** запропонував шведському сірниковому трестові концесію на всі російські фабрики сірників. Для ведення безпосередніх переговорів трест вислав в Росію спеціяьну делеґацію.

Про фінансову політику в Совдепії докладував 16. V. ц. р. у Москві, в науково-техничному клюбі, керовник тієї політики, Шмідт, та навів такі цифри випуска паперових грошей. На 1. жовтня 1917 р. було випущено 22·5 міліярдів рублів; 1. січня 1918 — 27 міліярдів; на 1. I. 1919 р. — 61 міліярдів; на 1. I. 1920 р. — 225 міліярдів, а на 1. I. 1921 — 1168 міліярдів, замісць $1^1/_2$ міліярда, як було спочатку війни.

— **Прибутки совітського бюджету** на 1. піврічча 1919 р. Передбачували 20.350 міліярдів рб., але на ділі поступило 3538 міл., націоналізація підприємств в 1918. р. коштувала сов. уряд 3338 міліярдів, і в 1919 р. — 23.600 міліонів; прибутки з того промислу були такі: в 1918 р. — 12 міліонів, в 1919 р. — 14.677 міліонів; дефіцит з того експерименту — 12.300 міліонів.

— **Приготовлювання большевиків до евакуація** веде закордоном головно сов. представник в Константинополі, Комко. В ост. часі він привіз з Новоросійська на пароході „Михаил Арханґел" 60 великих скринь з російською (романівською і сов.) та чужою (особл.: анґлійською) валютою для орґанізування залізного фонду для майбутньої сов. еміґрації. З появою такої маси російської валюти на Константинопольській біржі впали романівські гроші з 4 лір за тисячу до $1^1/_2$ ліри, а совітські зо 100 лір за міліон до 30 піястрів.

— **Большевики** хотіли знати, як віднесеться до них союзницька влада в Константинополі, як що вони нахлинуть туди цілою еміґраційною хвилею. Тому вислали „на пробу" з Севастополя шхуну, яка ввійшла на турецьким пропором, та згодом підняла совітський стяг. Французи негайно арештували шхуну.

— **Лєнін** гадає, що тому, що европейські держави не хочуть говорити з Росією, поки в неї не переведено конституанти, то можна скликати й конституанту, на котрій — всерівно — комуністи матимуть більшість.

— **Повстання в Росії.** Повстання, що в минулому місяці роспочалися в Тульській ґубернії, перекинулись в Орловську, Вороніжську і почасти в Калужську. Ці повстання мають тенденцію поширитись на поволжський район. Повстанці звернулися до Антонова і певно загальне керування цими повстаннями буде в рухах Антонова, який зараз перебуває на Вороніжчині.

— **Вже голодають.** Нам передають, що всім продкомам дано зарядження як найскорше перевести жнива, щоб запобігти голоду, який має охопити совіцьку республіку. Як відомо в розпорядженні влади на 15. червня було всього 17 міліонів пудів збіжжа. Мінімальна потреба в збіжжу на місяць до 20 міліонів пудів. Отже збіжжа не вистарчить, навіть, до 15. липня. Одночасно з цим мається на думці перевести зменчення пайка на одну третину.

Міжнароднє життя

— **У Льондоні** відбулася маніфестація з метою пропаґанда ідеї Ліґі Націй. У поході брали участь представники 48 народів, членів Ліґи Націй, одягнені в свої національні вбрання та з національними прапорами. Співав хор з 1000 осіб. У Гайдпарку промовляли промовці на 17 мовах.

— **Ліґа Націй** назначила день 31. липня ц. р., як остаточний термин для польсько-данціґської уґоди на підставі безпосередніх переговорів обох зацікавлених сторін.

— **Льойд-Джордж** запросив до Льондону лідера Сінн-фейнерів, Де-Валєра, котрого, як відомо, Сінн-фейнери, проголосили президентом Ірляндської Республіки, — щоби на спільній конференції вирішити остаточно ірляндське питання. Льойд Джордж запевнив Де-Валєрі та його товаришам недоторканість.

— **Велика Брітанія** зменшила за два останні роки свої закордонні борги на 203,287.000 хунтів штерл. Велика Брітанія є задовжена найбільше в З'єдинених Державах, яким винна ще 972.704 хунтів штерл., а потім в Канаді, котрій винна 53.339 хунт. штерл.

— **На з'їзді анґлійської Робітничої Партії** (Лєйбур Парті) було запропоновано включити анґл. комуністичну партію в Робітничу Партію. Цю пропозицію відкинено більшістю, яка представляла 4,215.000 голосів проти 224.000.

— **Клємансо,** котрого Оксфордський університет вибрав почесним доктором, з нагоди побуту в Анґлії відвідав Льойд-Джорджа та провів з ним одногодинну розмову.

— **Штрайк робітників копалень** в Анґлії закінчився на підставі взаємного порозуміння. В понеділок, 4-го липня ц. р. приступають до праці всі робітники. Визначено мінімум платні в 20% більше довоєнної; робітники будуть отримувати 83% чистих прибутків, а власники 17%. Уряд запевнив 10 міліонів хунтів штерл. промислової допомоги.

— **Міжнародня торговельна палата** в Льондоні обмірковувала питання валюти. Найбільшим лихом вважається, те, що країни, котрі мають високу валюту, не можуть вести торгівлі з краями з низькою валютою.

— **Король Ґеорґ V** відкрив 22-го червня ц. р. перший ірляндський (ульстерський) парлямент закликом до згоди поміж Ірляндцями й Анґлійцями.

— **Ґен. Геррінґтон** (Анґлієць) призначений командуючим всіма союзницькими військами в Константинополі, задля з'осередкування в одних руках контроля, політики й охоронної служби.

— **У Парижі** роспочалися безпосередні французько-німецькі переговори по справах воєнного відшкодування і відбудови.

— **Бріян** приняв представників Вірменії, Ґрузії, Півн. Кавказу й Азербейджану, котру подали йому заяву з поясненням основ економ.-політичного союзу цих 4-х держав. (Аґ. Гаваса).

— **Німеччина** має заплатити цими днями, на руки Комісії по відшкодуванням, нових 44 міліонів золотих марок, в рахунок одного міліярда, котрий повинна заплатити до 31-го серпня ц. р.; з тими 44 міліонами буде заплачено разом 224 міл. зол. марок, так, що для виплати зостається ще 756 міліонів зол. марок.

— З огляду на те, що теперішні **німецькі заплати,** роблені виключно в долярах, піднесли надзвичайно високо американську валюту та взагалі відбилися дуже некорисно на всесвітньому фінансово-торговельному рухові — держави Антанти, на домагання Америки, вжили заходів, щоб дальші заплати з боку Німеччини робилися в європейській валюті.

— **У Берліні** судився комуністичний лідер, кап. Гельц, який стояв на чолі останнього комуністичного повстання в Середній Німеччині і його обжалували в убийствах, насильствах та державній зраді, — на суді признали виновним та засудили на досмертну вязницю.

— **У Празі** радить чесько-румунська комісія над подробицями заключеного військового чесько-румунського союзу, головує шеф румунського ґенерального штабу, ґен. Хрістеску.

— **У Чехо-Словаччині** заштрейкували урядовці всіх (чеських і німецьких) банків цілої республіки. Цей ґенеральний штрейк являється протестом проти політики міністерства фінансів, котре вмішалося у справи, які, на думку проф-союзів банківських урядовців, не належать до його.

— **У Марієнбаді** (Чехія) відбулася чеська-венгерська конференція, на котрій м. и. брали участь: чеський міністр закорд. справ, Бенеш, та венгерські міністри: Банфі і Телекі. Обмірковувалися справи: торговельні, комунікаційні, правничо-політичні, церковні та фінансові.

— **III. Інтернаціонал** поставив чесько-словацькій комуністичній партії умову, що-до приняття її в члени, а саме, щоби вона до 3-х місяців об'єдналася з німецькою комуніст. партією в Ч.-Сл. Республ. в одну комуністичну партію Чехо-Слов. Республіки. На думку Москви промови лідера чехо-слов. комуністів, Смераля, „є не зовсім комуністичні“. (Радіо з Москви з 22. VI. ц. р.)

— **Конференція** т. зв. сукцесійних держав (тих, що повстали з роспадом кол. Австро-Венгрії) має роспочатися 2-го липня ц. р. в містечку Порторозе.

— **В Австрії** — новий кабінет, на чолі з дотеперішнім президентом віденської поліції, Шобером (безпарт.). Кабінет складений на прінціпі діловому.

— **На пропозицію держав Антанти** служити посередником у полагодженню ґрецько-турецького конфлікту Туреччина (уряд Кемаля-Паші) відповіла згодою, але Ґреція заявила, що теперішній момент вимогає від неї оборони своїх інтересів зброєю.

— **Ґреція** виповіла Сов. Росії війну за те, що рос. большевики помагають Кемалистам людьми і зброєю для боротьби проти Ґреції.

— **Ґреки** потерпіли під м. Ісмід нову велику поразку від Турків.

— **Кемаль-Паша** заключив союз з Афґаністаном та Сов. Росією, звернений проти держав Заходу. При відкриттю афґаністанського посольства в Анґорі Кемаль-Паша власноручно вивісив афґаністанський прапор на будинку посольства. Він заявив, що хоч народи Орієнту не є такі сильні, як держави Заходу, але їхній релігійний пієтизм додасть їм сили для побіди.

— **У Гор. Шлезьку** настав спокій. Поміж начальником німецьких охоронних військ, ґен. Гефером, та міжсоюзницькою комісією прийшло до порозуміння в справі очищення Гор. Шлезьку від німецької охорони з одного боку, та польських військ Корфантого — з другого. До 5-го липня ц. р. німецькі й польські війська мають перейти за свої державні кордони.

— На конференції Ц. К. **професіональних союзів Півн. Америки,** яка відбувається що-річно, принято постанову не приймати до проф. союзів Японців і и. орієнтальців, та продовжувати далі рух в користь Ірляндії; за те конференція відкинула пропозицію бойкотового руху проти Англії.

— **У Мюнхені** (Баварія) убито невідомою особою депутата Ґарейса, лідера незалежніх соціялістів, коли він вертав до дому з сеймового засідання, на котрому гостро промовляв проти закріпощення церквою школи. Як протест — у місті оголошено трьома соціялістичними партіями (соц. більш.; незалежн.; комун.) та робітничим союзом тридневий генеральний штрейк, котрий одначе не вдався.

— **У Берліні** роспочався процес проти керовника останніми комуністичними повстанцями у середній Німеччині, капитана Гельца, обжалованого в убійстві, державній зраді та нарушення публичного спокою.

— **В Гор. Шлезьку** йдуть далі бої. Союзні війська, скріплені особливо Анґлійцями, здебільша очистили занятий спершу повстанцями терен, та намагаються утворити нейтральну смугу поміж повстанцями і німецькими самообороними військами ґен. Гефера, котрий відмовився скласти зброю. Гадають, що цими днями буде горішньо-шлезьке питання остаточно вирішене.

— **У Ризі** арештовали відому німецьку комуністку Кляру Цеткін, котра їхала в Москву на конґрес III. Інтернаціонала. В наслідок протесту німецького консула — звільнили її.

— **На Білорусі** вижидають загального повстання. Большевики стягли в околицю Вітебска три дивізії. Мінська й Могилівська ґубернії оголошені большевиками, як „господство бандитизма". „Віленське Слово" повідомляє, що повстанці є заосмотрені не тільки в зброю і кулемети, але й однострої.

— **Льорд Керзон** отримав від Чічеріна ноту протесту проти японської політики на Далекому Сході; Чічерін робить м. и. й Анґлії низку закидів. Відповідь, переслана секретарем Керзона Чічерінові, звучала: „Льорд Керзон доручив мені повернути Вам Вашу ноту, як неприємлиму. Це цілком недопустимо й непристойно, щоби один уряд керував свої обвинувачування на адресу другого уряду, без усякої на це підстави. З огляду на це, британський уряд відмовляється входити з Вами в переговори по цій справі".

— **Товарообмін з Совдепією. Латвія** гадає закрити всі без виїмку прикордонні товарообмінні точки, щоби 1. припинити поширення чуми худоби; 2. покласти кінець небувалої спекуляції, що розвинулась у прикордонній смузі; 3. припинити масовий надплив небажаного для Латвії елєменту з Сов. Росії та 4. припинити деморалізацію прикордонних військ. частин.

— **Вбивцю Талаат-Паші,** вірменського студента Тейлірана, оправдав берлінський суд, як местника своїх і народніх кривд.

З українського життя на чужині

Т. зв. „Драгоманівська Громада" — „гурток соціялістичної молоді" — при акад. Т-ві „Січ" у Відні влаштувала 19-го червня ц. р., в помешканні Т-ва „Січ", Академію в честь І. Франка. — Після вступної промови д-ія Демчука, котрий, як звичайно, набалакав силу фраз без пуття і змісту, залюбки оперуючи словами „всесвітня революція", „пролєтаріят", „гниле назадництво суспільности" і т. п. (про Франка у промові не згадувалося!) — виголосив реферат проф. М. Грушевський. Він говорив про перші часи популяризації соціялістичних ідей серед Українців, — про Зібера, Подолинського й Драгоманова, про атмосферу, серед котрої мав творити І. Франко. Доклад проф. Грушевського носив науково-історичний характер, як переказування фактичного матеріялу, найденого докладчиком в останніх часах. Инша річ, що про Франка — знову таки нічого не казалось. — Потім докладував (?) д. Шраґ, котрий робив враження, наче би тільки що прочитав деякі писання Франка й вони дуже сподобалися йому. Розказуючи трохи біоґрафію І. Франка, а трохи його літературну діяльність — д. Шраґ не сказав нічогісінько більше понад те, що знає кожний український ґімназист (ще й з нижчих клясів), а тим паче присутні, що, майже всі, покінчили українські ґімназії в Галичині. Очевидно, — для докладчика Франко істнував тільки, як соціяліст, — тому про його, як Українця, українського громадянина, письменника, вченого й критика, — не було сказано ні словечка. — Далі говорив п. Піддубний. Цей назвав Франка вже просто зрадником, бо, замісць захопитися ідеєю світової соціяльної революції та проповідувати людству гасла... і т. д., нещасний Франко підпав під вплив заскорузлих патріотів і почав писати націоналістичні патріотичні речі. Тому, що в усіх промовах і докладах слово „Україна", „Українець" і „український" попадалося дуже рідко, а про Франка казалося теж дуже небагато та й то таке, що з Франком ледве-чи мало що спільного — слухачі розійшлися з враженням, що були на інтернаціональному ультра-пролєтарському святі, де згадували, трохи хвалили а трохи й лаяли, якогось інтернаціонального пролєтарія.

Дня 5. червня відбулися Загальні Збори робітничого руханкового тов. „Січ" на яких вибрано слідуючу старшину: М. Данилюк — кошовий; О. Заремба — осаул; Ю. Демчина — писар; В, Мацілінський — скарбник; П. Жестовський — обозний; Е. Черкасенкова, Д-р К. Трильовський, І. Кашуба, М. Стрільців — четарі. Товариство міститься тимчасом при I. Schönlaterng. 8 (ресторан) Вправи відбуваються що вівторка і суботи в мешканню товариства, від ½7 год. веч.

Старшина просить отсим Вп. Земляків о ласкаві дари книжок для бібліотеки тов-а, — бажаними є передовсім книжки і підручники в справі руханки і спорту, белєтристичні та наукові, особливо з української історії,

---

21./VI. б. р. в Каролінумі (правничий відділ Пражського університету) відбувся відчит п. проф. Колеси на тему: „Наукова діяльність Франка“.

19./VI. відбулось улаштоване Укр. Акад. Громадою у Празі свято в честь відомого чеського письменника — українофіла Карла Гавлічка-Боровського. Хор проспівав: „Вічний революціонер“, по цьому т. Цімура продеклямував два вірші Гавличка в перекладі Франка. Д-р Смаль-Стоцький зробив укр. мовою дуже цікавий виклад, що до відносин межи Славянами в 48-х роках, свідком яких був Гавлічек. Свято скінчилось докладним рефератом п. проф. Горака на тему „Гавлічек та Українці“, (по чеськи).

14./VI. б. р. у Празі, п. інж. Нечас зробив виклад на тему: „Взаємовідносини російсько-українські та чесько-словацькі“. Виклад мав великий успіх як меж Укранцями так і чужинцями.

Паспортовий відділ посольства У. Н. Р. в Німеччині наклав на українських громадян подушну подать в розмірі 200 марок за пас і 100 за його продовження. Цю подать мусять платить не лише заможніші люде та ріжні спекулянти з українськими паперами а й ті нещасні полонені, які остались на роботах у Німеччині та українське студентство.

Накладом пресового бюра У. Н. Р. в Німеччині вийшла інформаційна книжечка про Українців німецькою мовою: Die Ukrainer. Vortrag von Dr. Konrad Guenther Professor an der Universität Freiburg.

---

24. червня у $8^1/_2$ годин вечіра в кафе Леон на площі Нолендорф відбулись прилюдні загальні збори Українського Червоного Хреста в звязку з леґалізацією німецькою владою берлінської фірмії У. Ч. Х.

---

24. червня почав цікль своїх викладів на курсах українознавства, влаштованих спілкою студентів — Українців в Німеччині, д-р З. Кузеля з обсягу етнольоґії та антропольоґії. Перша лекція викликала велике зацікавлення українською етноґрафією серед присутнього студентства.

---

25. червня відбулось зібрання членів Німецько-Української торговельної спілки в Мюнхені.

Відомий шведський учений проф. Енсен, великий прихильник Українців і знавець українського питання та літератури прислав до Берлінського посольства У. Н. Р. у Німеччині книжку про Україну шведською мовою, яку він редактував. Ukrainarna. Stokholm. Nationernas btbliotek IV. P. A. Norstedt söners Törlag. 128 ст. 5 корон швед. Книжка складається з окремих розділів — начерків по окремим галузям українознавства: Історія (витяг з М. Грушевського), ґеоґрафія (з Рудницького), фолькльор (з Рудницького), культура (з Залозецького), література (з Єфремова), театр (з Панькевича), державна політика (Лоський) і т. д.

На обгортці блакітною фарбою одбита печатка війська запорожського. Видана книжка надзвичайно чепурно, на доброму папері і може служити клясичним зразком для наших прес - бюро як треба видавати інформаційні книжки про Україну для західно-европейського читача.

---

12. червня біжучого року Співочий гурток бувших співробітників Української Республіканської Капелі, який тимчасово перебуває, по ліквідації Капелі, в Берліні, дав концерт українських пісень, колядок і щедрівок в залі студентсь-

кого клюба I. M. C. A. am Knie. Концерт капелян мав великий успіх. На вечірці були присутні крім українських, грузинських та московських студентів представники американського товариства I. M. C. A.

Співочий гурток вже заангажовано до німецького театру в Мюнхені, до котрого він має незабаром виїхати давши перед тим 10 концерти у Хемніці.

---

13. червня б. р. скінчив цікль своїх викладів з обсягу української ґраматики та історії укр. мови проф. Сімович на курсах українознавства, влаштованих спілкою студентів Українців у Німеччині.

---

25. червня б. р. в залі студентського клюба I. M. C. A. am Knie проф. Сімович прочитав виклад німецькою мовою „короткий нарис історії української культури". Доклад викликав велике зацікавленя серед чужого студентства та Американців, які були присутні на рефераті.

На днях заснувалось в Берліні Німецько-Українське Освітне Товариство, президентом якого має бути Павло Скоропадський.

Українська Національна Рада у Франції має честь довести до відома усіх українських кол, зацікавлених в розвою рідного мистецтва во всіх його формах, що, згідно з ранійш принятою постановою, вона звернулась з пропозицією до Президента Французького „Сальону" Франса Журдена одвести для українського мистецтва на осінній виставі (маючій бути у Вересні ц. р.), спеціяльну залю для України.

Пропозиція Ради охоче принята в принціпі. „Як що ваше мистецтво, сказав п. Журден, стоїть на тій же висоті, що і пісня, то я зарані перед ним преклоняюсь. Ви одкриваєте перед нами зовсім нові сторінки народнього життя й творчости".

Ця остання його думка ясно показує, на що нам треба звернути головним робом увагу при виборі експонатів.

Цілком зрозуміло. що президент Сальону ранійш, ніж винести формальну постанову всього орґанізаційного Комітету Вистави, бажає мати загальну ідею, що приблизно може з себе уявляти „українській відділ". Тому він прохав секцію Мистецтва при нашій Раді представити йому, не пізніш як 15. липня, хоч би фотоґрафії з пропонуємих на виставу матеріялів. В цей мент іде справа тільки відносно присилки фотоґрафій. Про висилку самих експонатів і инші відповідні вказівки буде опубликовано Радою після 20. Липня ц. р.

Рада ще раз щиро прохає відгукнутись на цей заклик всі компетентні кола, покладаючи, по зрозумілим причинам, свої головні надії на Галичину і Буковину, і вислати у Париж, до вище показаного сроку, фотоґрафії и малюнки з українських пейзажів, скульптури, архітектури, вишивок, килимів, костюмів, сорочок, рушників, жіночих хусток, кераміки, посуди (миски, горшки, глечики), скла і т. и.

Звертаємось як до музеїв, так і до приватних людей, котрі мають кустарні, та инші коллекції. Зарані попереджуємо, що ціни всіх річей, котрі бажано продати, повинні бути помічені у французьких франках — що не буде продано, або призначено виключно для виставки — буде повернуто після її закриття.

Не лінуймося! Приложімо кожний, у кого тільки є змога, своєї праці до цієї справи, котра може мати значні наслідки, як для розвою, так и для захисту наших культурних вартостей. Цей раз ми не можемо відмовлятись тим, що вороги зо всіх боків стояли нам на перешкоді.

Всі фотоґрафії й потрібні в цей час матеріяли прохається надсилати на адресу малярки, сестри письменника Модеста Левицького: M-me Levitska, 73, Rue de Caulaincourt, Paris (18) France.

Українська Національна Рада у Франції.

Лист до культурно-просвітних орґанізацій Зеленого Клина і Приморщини.

Вельмишановні панове товариші!

В інтересах всебічного освітлення національного українського руху на Зеленому Клині і Приморщини з метою ознайомлення з ним широких кол українського громадянства дуже прошу Вас не відмовити подати на нижче зазначені точки відповідь на адресу секретаря Українського Національного Союзу

Петра Плевако, Wien, IV., Pressgasse 6/9.

1. Загальний характер національного укр. руху на Зеленому Клині й Приморщині.
2. Де саме центри цього руху були й є?
3. Які, де й скільки було й нині є укр. орґанізації: політичних, просвітних, економичних, клюбів, військових, кооперативних, комерційних, видавничих, церковних і спортових.
4. Адреси цих орґанізацій, хто стояв і стоїть нині на чолі їх, характеристика цих особ.
5. Яка була й є укр. преса? Партійна чи ні? Хто стояв або стоїть на чолі — характеристика цих особ?
6. Де видавано ґазети або журнали?
7. Чи є українські крамниці-книгарні?
8. На які книжки є попит?
9. Чи істнує й доси Голов. Укр. Націон. Рада?
10. Відношення до українського руху й діячів з боку російского громадянства та офіційних кол російських і японських?
11. Умови життя — кошти харчу, одягу й мешкання?

Відень, 30./VI. 1921 року.

Секретарь Укр. Нац. Союзу П. Плевако.

Лист Ред.-видавця „Волі“ до Голови Р. Р.

Вельмишановний Пане Професоре!

Мені стало відомо, що одною із ґруп Р. Р. внесено в Р. Р. запитання в справі „Волі“, де ш. депутати, розповідаючи про надзвичайно тяжке матеріяльне становище нашого часопису, заявляють між иншим і таке: „поскілько правительство У. Н. Р. вишукало засобів для видання „Укр, Трибуни“, постілько воно повинно вишукати засобів для видання „Волі“, тим більше, що річні видатки „Волі“ це є видатки „Української Трибуни“ за місяць.

Становище наше дійсно тяжке. Бо коли Льорд Норткліф мусів навіть „Таймс“ спродати, не видержавши тижневого дефіцита в 2500 ф. штерл., коли ні одна російська часопись за кордоном не істнує без великого дефіциту, що покривається або чужими банками, або з російських старих фондів, то нам, при нашій голій і босій нечисленній еміґрації, і Господь Бог повелів з дефіцітом бути. Тим більш, що за один останній рік ми розіслали по формальним замовленням ріжних урядових і напів урядових інституцій більше як на півтора міліона ав. кор. своїх видань. А в покриття тих замовлень не одержали і пятої частини тої суми.

Але разом з тим, щиро дякуючи авторів запитання за їх ініціятиву, особливо цінну для нас при надзвичайно тяжкім становищі Тарнівськгго центру, я прохав би відложити ту справу ad Kalendas Graecas, принаймні до того часу, коли Ваші урядовці і Ви самі не будете уподоблятися Абрумовій коняці, що „годувалась“ одними ґазетами, а перейдете на більш раціональну дієту.

Наша національна справа не в такій стадії, що б її можна було перевести коштами тої чи иншої окремої людини або гуртка людей. І я розумію благородний порив ґрупи членів Р. Р. Але разом з тим, щиро дякуючи за їх добрий намір, цілком його не поділяю.

Прошу приняти запевнення в великій пошані до Вас, п. Професоре.

В. Піснячевський.

22. червня 1921 р.

Критика ї бібліоґрафія

В Тарнові на Галичині, в місці осідку Уряду У. Н. Р., на початку цього року заснувалось видавництво під назвою — „Українська автокефальна церква“ — під редакцією проф. І. Огієнка.

Видавництво жваво працює: намічено до видання до 40 брошюр, серед яких значна частина є переклади молитов і церковних служб.

Вітаємо це видавництво, бо наша церковна література остільки бідна, що найменча книжечка вже є цінною, а особливо треба вітати переклади служб і взагалі Св. Письма на українську мову.

Дякуючи енерґії проф. І. Огієнка (він же й Міністр Ісповідань), Української Церковної Ради та Кирило-Методієвського Брацтва вже зроблено багато великих і цінних перекладів Св. Письма, на пр. ще торік зроблено переклад „Дєяній апостольських“, що вже під торішню Пасху вичитувались в церкві Камянецького Універсітету.

До редакції „Волі“ останніми днями поступило коло 10 брошюр цього видання — з нумерацією видавництва.

№ 1. Прохання до патріарха Царгородського благословити автокефальну українську церкву. Тарнів. 1921 року. 10 стор.

В цьому проханні, поданому в французькій та українській мові, й заадресованому „До його Святійшества, Найсвятішого Патріарха Царгородського, Архієпископа Нового Риму“ українська церква характеризується, яко церква національна, по устрою своєму народня церква Бога Живого, по правовому станові автокефальна і по науці щиро православна, що хоче бути з церквою Царгородською, як зі своєю старшою сестрою в каноничнім єднанні.

Нагадавши коротко історію відносин і співжиття української церкви з Вселенськими Патріархами до 1686 р. а також про те, що перетерпіла укр. церква від Москви, „прохання“ висловлює бажання, щоб Святий Царгородський Патріарший престол і зараз підтримав наші всенародні зусилля оберігати Українську Автокефальну Православну Церкву, як він допомагав їй в часи діяльности наших славних церковних брацтв в XVI. і XVII. вв.

Закінчується прохання двома конкретними дезідератами:

а) прислати на Україну свого представника, як це зробив Папа, приславши монсіньора Дженокі, і

б) не одмовити в хіротонії (посвяті) православного українського єпископа, коли буде надіслано до партріаршого престолу обраних нами кандідатів.

№ 3. Проф. І. Огієнко. — Українська вимова церковнославянського богослужебового тексту. — 18 стор. Цю ж брошюру видано й як № 4 „Вістника Міністерства Ісповідань У. Н. Р. за 1921 р.“.

Це є власне обіжник до єпископів про негайне й неодмінне, до часу остаточного перекладу богослужбових книг на українську мову, вживання за службою в церкві української вимови в співі й читанні.

Дається цілий ряд правил і вказівок, що до граматики, фонетики й наголосів (спасіння, ділати, хвала, неприятель і т. д.).

Як зразок додано три ектенії: велика, сугуба й просительна.

Характерне, але вже з боку суті, так би мовити, молитви це те, що в ектенії є одно прохання за Уряд наш, яке навожу текстуально: „О Богохранимій Українській Народній Республиці, Головнім Отамані Симоні (sic!) й пресвітлім Уряді нашім та всім христолюбивім козацтві їх Господу помолімся."

А у примітці зазначено, що „поза межами Українськ. Народн. Республіки (а в другім місці „В Київі моляться так"): За Боголюбиву й Богом бережену Україну, Уряд її та військо Господу помолімся.*)

№ 5. Український православний молитовник. На українську мову переклав проф. І. Огієнко. 64 стор. ($^1/_{32}$ арк.). — Цей молитовник, як „працю свою малу перекладчик присвячує всім українським дітям, на вигнанні сущим, на добру науку і духовну користь" і наводить слова Шевченка:

> Свою Україну любіть,
> Любіть її во время люте,
> В останню тяжкую минуту
> За неї Господа моліть...

Крім звичайних молитов ранішніх, денних і вечірніх, в молитовникові вміщено й багато инших, серед яких є сімвол віри, 10 божих приказань, заповіді блаженства, молитва великопісна (так!), велике славословіє, псальми Давида 33, 50 і 145.

Переклад загалом добрий, хоча й трапляються деякі незручности, або й просто недоладні переклади, як от приміром: „Кликали праведники і Господь вислухав"... „Господь береже приходнів" (Господь храніт прішельци), „Зо святими заспокій" (Со святимі упокой"), „Мене ради видумлятимуть всяке лихе слово на вас" (рекут всяк зол глагол на Ви лжуще мене раді), „Спробуйте, і побачите, як добрий Господь" — з 33-го псальма; „Молитов наших в журбі не забудь" (Моленій нашіх не презрі в скорбі). Всесожженіє перекладено, як „всепалення", ізбавь — вибав. — Таких незручностей є чимало, але порівнюючи це все ж таки дрібниця, і будемо сподіватись, що в дальших виданнях це буде виправлено.

В деяких молитвах (до і після навчання, в прокімнах) в тексті прямо стоїть: Україні, Україну.

№ 6. Проф. І. Огієнко. — Як Москва взяла під свою владу вільну церкву українську. — 18 стор. — Це власне є витяг з відомої книжки того ж автора — Історія української культури.

№ 11. Проф. І. Огієнко. — Світовий рух за утворення живої народньої національної церкви. 52 стор.

Сама назва показує, про що йде річ в цій книжці, а росповідається в ній власне про той живий, суто народній рух, який почався після великої війни і зараз іде в Югославії в православній і католицкій церкві, а особливо про жвавий і цікавий рух провадиться в Чехословаччині, де боротьба йде за утворення своєї нової церкви чесько-словенської, за збудування чеського типу християнства. Книжка дуже цінна й змістовна.

№ 20. Шкільні молитви. На українську мову переклав проф. І. Огієнко. 4 стор. 5 мар. пол. — То є всього 9 молитов.

№ 31. Молитва за Отчизну. Про перемогу над ворогом, запосівшим рідну землю. Молитву ухвалено Українською Церковною Радою.

Хто автор, не зазначено. — Молитва написана надзвичайно доброю, народньою мовою з додержанням характеру й стилю гарних, поетичних молитов, я б сказав, Св. Отців або псальмів пророка Давида.

---

*) Ектенії з поминанням Симона зараз і вичитуються по таборах, де наші інтерновані позаводили собі церкви.

„До речі будь згадано, що коли в Ченстохові вперше було читано її, то не було ні [illegible]дної душі, у кого б сльози не бр[illegible] просто в голос плакали.

Наводимо її тут цілком [illegible]

„Господи Боже, [illegible] Боже правди і милосердя! Ми віримо правді Твоїй і визнаємо, що все, що Ти посилаєш нам, Ти посилаєш по заслугах наших, бо Ти караєш грішних і милуєш праведних.

Вислухай теплу молитву нашу, Отче Небесний, яку приносимо Тобі на колінах і з слізми на очах!

Провинили Тобі ми багато вільно й невільно, словом і ділом, свідомо й несвідомо, і часто забували Тебе, Бога Єдиного . . .

Та не суди нас, Боже, по безмірних провинах наших, бо Ти Милосердний і ласці Твоїй немає кінця . . . Дозволь нам устами недостойними, як слугам вірним Твоїм, щиро благати Тебе: змилосердися над нами, Добрий, і прости нам, Отче Небесний, всі провини наші! Бо все, що ми робимо, ми хочемо робити з серцем чистим і з Богом в думці . . . І у всіх ділах наших повсякчасно тільки єдиного ми й бажаємо: щоби слава Твоя була безмежною, а Рідна Земля наша стала щасливою! . . .

Боже Праведний, зглянься над гіркими стражданнями нашими, бо страждання ці більше людських немічних сил наших! Ворог лютий посів Рідну Землю нашу і в господі чужій кріваво справляє перемогу свою . . .

Там, в далекій Отчизні, тужать по нас в журбі повсякчасній Отець та Мати старі, брат та сестра беззахистні, — Всеблагий, покрий їх ласкою Своєю і борони од помсти крівавої! . . . І дружину безпомічну, і дітей безпризорих заступи, Милосердний, од напасти ворожої! . . . Край наш рідний зруйновано, а нарід хрещений помордовано, — Боже, зглянься над безмежним горем нашим і не попусти Землі Рідної до загибелі! . . .

На Тебе одного, Милостивий, вся надія наша: страждання наші великі і горе наше безмежне: не попусти, Господи, померти на чужині! (Тричі. Поклін.)

Боже Сильний, Ти Милосердний, і милость Твоя безмежна! Пошли ж нам ласку Заступниці скривджених Богородиці, і надією на милость Твою переповняться наші серця! Ми віримо й визнаємо, що всі страждання наші стануть Тобі на славу, а Батьківщині нашій на користь . . .

Пошли нам, Господи Боже, Заступника Небесного, Твого мочного Ангола Охоронителя, щоб повсякчасно боронив нас, щоб у імня Твоє великеє водив наше Христолюбиве Славне Козацтво, щоб наповнив одвагою серця їхні, щоб заступив їх од всякої біди, напасти та лукавства неприятельського, і щоб силою Твоєю Святою переміг наших супротивників . . .

Сокруши ж, Боже Сильний, всіх ворогів наших і Край Рідний звільни від зухвалих чужинців і пошли нам, змученим, давно бажаний спокій! . . .

Пошли ж, Господи, сили та мудрости Голові Держави нашої і всьому Пресвітлому Високому Урядові, а Христолюбивому Славному Козацтву нашому подай щасливого повернення до Краю Рідного і повної перемоги над ворогом! Всім же братам нашим, на чужині і вдома сущим, пошли, Господи, щирої єдности і братерської любови! . . .

І омита кров'єю, слізми оплакана, вогнем очищена Отчизна наша од повного серця дякуватиме Тобі, Богу Милостивому, і однодушно славитиме Тебе, Бога Великого, Отця і Сина і Святого Духа, нині і завжди і на віки вічні."

Др. Дмитро Донцов. **Підстави нашої полїтики.** Відень, 1921. 210 ст.

Поява нової праці відомого українського публіциста др. Донцова, присвяченої підставам нашої політики, є дуже відрадним сімптомом. Вона свідчить, що український рух не завмер, але переживає лиш глибоку внутрішню крізу і шукає нових форм прояву, нових шляхів побідного розвою. Своїм завданням автор ставить спробу дати в загальних рисах контури нашого національного ідеалу. Таким національнам ідеалом др. Донцов рахує боротьбу з Росією. Переводити треба її у політиці внутрішній плеканням засад західньої культури, яка одна може врятувати нас од винародовлення Москвинами, та збудування власної, самостійної

держави шляхом відділення від Росії. В політиці зовнішній цю боротьбу треба вести в спільці з кожним ворогом Росії, використовуючи для того відповідний час і кожну сприяючу політичну сітуацію. Вже від давного часу Росія виявляє ненаситну жадобу до поширення і мріє про зруйнування европейської культури і витвору нової цівілізації, якій би вона дала початок. Невичерпаність людського матерялу, прімітивизм суспільного життя, придавленість одиниці, нерозвиненість автономної моралі і правного почуття, культ маси — все, це, що зробило з Москалів рабів, орду нездібну на опір всякій волі з гори, робить Росію небезпечною в її войовничому рухові на захід для Европи.

Україна, як самий східний аванпост Европи, мусить перша винести на своїх плечах тягарь оборони заходу від московських варварів.

Тому мусимо свідомо вести боротьбу з московською експанзією, і уникать того хаосу в політиці, який зараз панує в думках і тактиці наших визначних діячів, і всіма засобами добиваться своєї цілі.

Така, приблизно, провідна думка „підстав нашої політики“, яка червоною ниткою проходить крізь цю, надзвичайно цікаву, блискуче написану, з типовою для автора талановитістю, книжку.

Порушено др. Донцовим також важлива, для нашої майбутности справа галицької політики. На його думку галицькі діячі роблять помилку, ставлячи інтереси своєї „ближчої вітчини“ вище інтересів всієї України, інтереси частини і при тім значно меншої, вище інтересів цілої України. О. Я-ко.

Літературне життя

Тарас Шевченко: **Історичні поеми.** Пояснив Д. Николишин. Друге видання. Видавництво „Загальна книгозбірня“. Коломия 1921. Ціна 80 мар. п.

М. Гайворонський: **„Їхав стрілець на війноньку“,** пісня У. С. С., на мішаний хор. Видавництво „Ліра“, ч. 16. Львів 1921.

„Батьківщина“, тижневик, ч. 10, 11. Львів.

Залукевич: **1. Звичайне горе в модній формі. 2. Наша вдача.** (Дві сатири на сучасні теми). Зшиток І. Львів 1921. Друк Ставропіґії. Стор. 8.

К. Май: **Проклятий.** Цікаве оповідання з ілюстраціями. Львів 1921. „Добра книжка“ ІІ серія — 2 випуск. Відбитка зі студентського вістника „Поступ“. Стор. 52.

К. Май: **Воскресення.** Оповідання для молоді з 5 образками. З німецьк. переклав Петро Молодший. В-во „Добра книжка“. З друкарні Ставропігії. Львів 1921. Стор. 32.

Ян Сватополк Махар: **Голгофа.** Переклав Ост. Луцький. В-во „Чорногора“ ч. 1. Львів 1921. Стор. 24.

Taras Szewczenko: **Zbiórek wybranych poezyi.** Ułożył M. Woronyj. Biblioteka S. I. „Syna Ukrainy“ Nr. 2. Warszawa. Wydanie redakcyi „Syna Ukrainy“ 1921. Стор. 32.

А. Білецький: **Поезія та її критика.** Літературно-наукова Бібліотека с. ІІ, ч. 165. Накладом Української Видавничої Спілки. Львів 1921. Стор. 24.

В. Дорошенко: **Шевченко і його думки про громадські справи.** Бібліотека наук.-популярних викладів „Знання“, ч. 4. Накладом Україн. Книгарні і Антикварні. Львів 1921. Стор. 24.

Анко: **Аматорський Театр.** Підручник для культурно-освітних орґанізацій та аматорських гуртків. Накладом автора. Львів 1921. Стор. 32.

Лотоцький Лев. **Смерть Довбуша.** Поема. Народня Українська Бібліотека, ч. 6. Накладом книгарні А. Бардаха. Львів 1921. Стор. 32.

Наторп. Др. Павль: **Народня культура і культура особистости.** Шість викладів. З німецької мови переклав М. Галущинський. Бібліотека педаґоґічних творів, ч. 1. Накладом Т-ва „Взаїмна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок“. Львів 1921. Стор. 108.

„Книжка“, неперіодичний вістник українського книжкового руху. Рік I. Станиславів, май 1921, ч. 1. Видає В-во „Бистриця“. Станиславів, вул. Ґолуховського, ч. 54. Ціна прим. 10 м. п. Зміст: Від Редакції. 1. Пекуча справа. 2. З преси. 3. Рецензії. 4. Бібліоґрафія. 5. Хроніка. Оголошення.

„Український Голос“, тижневик ч. 19, 20. Перемишль.

Уляна Кравченко. **Проліски.** Жмуток поезій для дітвори. Перемишль 1921. Стор. 64, ціна 40 мар.

Буквар для самоуків. Накладом М. Борисової в Перемишлі. Перемишль 1921.

„Український голос“, політично-економічний тижневик, ч. 21, 22. Перемишль.

„Об'єднання“, двохтижневик під редакцією Е. Архипенка. Перемишль.

„Будяк“, сатирично-гумористичний журнал. ч. 7. Львів 1921.

Звідомлення про діяльність Української Академії Наук у Києві до 1. січня 1920 року. Ст. XCV.

Зміст: I. Вступні уваги. — II. Дійсні академики і їх спільне зібрання. — III. Історично-Філолоґічний (або „Перший“) Відділ. — IV. Фізично-Математичний (або „Другий“) Відділ. — V. Відділ Соціяльно-Економічних Наук (або „Третій“). — Згаслі вулкани України (Промова на першому річному врочистому засіданню Академії 11. березня — 26. лютого 1920 р. академіка П. Тутковського). — Спис співробітників Української Академії Наук, які вели працю при Академії на протязі 1919 року.

Час видання і друкарня не вказані.

„Службовик“, орґан Союзу українських приватних урядників Галичини. Ч. 4—5, 20. мая. Львів 1921.

„Українське життя“, тижневик, ч. 7. Станиславів.

Клим Поліщук: **Червоне марево.** Нариси й оповідання з часів революції. „Новітня Бібліотека“ ч. 37. Видає Видавництво „Нові шляхи“. Стор. 174. Львів 1921.

Проф. Р. Віппер: **Джерела нашої культури.** (Нові виднокруги в історичній науці). Переклав Володимир Дорошенко. Наклад Української Видавничої Спілки. Львів 1921. Стор. 31. Ціна 30 п. мар.

Степан Руданський: **Співомовки.** (Вибір 35-ох найкращих співомовок С. Руданського). Народня Бібліотека „Просвіти“, ч. 8. Накладом Т-ва „Просвіта“. Львів 1921. До Співомовок додано житєпис і портрет автора. Стор. 48. Ціна 25 п. мар.

Літературні новини.

Проф. Василь Пачовський написав нову історичну драму на тлі подій Закарпаття.

Видавництво „Бистриця“ видає переклад др. Єрузалєма: **Вступ до фільозофії.**

Товариство „Просвіта“ у Львові друкує II. том **„Історії українського письменства“** М. Возняка.

Директор М. Галущинський у Львові виготовив переклад з німецького в двох томах: **Найновійші течії в сучасній педаґоґії — Герґста.**

Учитель М. Гаврищук в Ужгороді перекладає Майкана: **Нарис експеріментальної педаґоґіки.**

Готовий переклад Ляя: **Методика природописного навчання.**

Під увагу нашим автором і видавництвам:

„Як найбільше видавати шкільних підручників, бо тільки школа відродить укр. народ і підготовить нам кращу будуччину.“ —

Такі слова чуємо з усіх сторін, з цілої України та всіх кольоній.

Подаю список підручників, які треба би чимскорше зладити й видрукувати:

1. Наука господарства для учит. семінарій.
2. Історія мистецтва.
3. Нарис естетики.
4. Переклади всіх світових епопей з коментарями.
5. Історія педаґоґії для учит. семінарії.
6. Історія України в оповіданнях — для нар. шкіл.
7. Ґеоґрафія України — малюнки, описи, вправи, практики і задачі — для горожанських (в. поч.) шкіл.
8. Етика.
9. Гіґієна (наука про здоровля).
10. Історія культури й цивілізації.
11. Наука про устрій рідного краю (права і обовязки горожанина у вітчині).
12. Історія українського письменства — для город. (вищих початк.) шкіл і учит. семінарій.
13. Історія світового письменства (або огляд св. п.).
14. Атлас до ґеоґрафії України.
15. Український домашній промисл.
16. Підручник руханки (ґімнастики).
17. „ жін. домашних робіт: шиття і вишивання.
18. „ хлопячих ручних робіт: картонажа, слєйд, кошикарство, дротяні вироби.
19. Підручна енцікльопедія українознання.
20. Опис України — провідник для подорожуючих та прогульковців.
21. Початок і розвій українського народа (з переглядом всіх признак національности).
22. Ґеольоґія України.
23. Коротка соціольоґія.
24. Підручник рисунків і малювання.
25. „ краснописі (каліґрафії).
26. „ рахівництва (бухгальтерії) для торговельної школи.
27. Наука про стиль в арх. і мистецтві — підручник для промислових шкіл.
28. Підручник до учительських екзаменів (перегляд навчання в учит. семінарії).
29. Українська правопись.
30. Підручник анґлійської мови.
31. Розуміння літературних творів.
32. Підручник для захоронок (приютів, діточих садків).
33. Наука льоґіки.
34. Методичні підручники до початкового навчання до історії, ґеоґрафії, природознання і т. д.

1921. Б. З.

Др. Павло Наторп, проф. унів. в Марбурзі: **Народня культура й культура особистости**, шість викладів з німецької мови переклав М. Галущинський. Львів 1921. Бібліотека педаґ. творів, ч. 1. Накладом т-ва „Взаїмна поміч гал. і бук. учителів“, ст. 108, ц. 50 м.

„Учительське Слово“, півмісячник у Львові, вул. Осолінських ч. 8, орґан т-ва „Взаїмна поміч гал. і бук. учительства“, зміст 5. число за май 1921: 1. В день воскресення. 2. Нова ера. 3. Учительський дім. 4. Вісти з матірнього т-ва. 5. Комунікати. 6. З діяльности окружних відділів. 7. Шкільний інспектор в Снятині. 8. Хроніка. 9. Бібліоґрафія.

„Світ дитини“, ілюстр. часопис для дітей, вих. 2 рази в місяць у Львові, вул. Зіморовича ч. 3. Зміст 9—10 числа з дня 1. мая 1921: 1. Великодні дзвони — Я. Вільшенко. 2. Стрілецька могила — картина Анастазієвського. 3. Великдень на стрілецькій могилі — Юра Шкрумеляк (вірш). 4. Хронович Вол.: Микольцю — опов. 5. Маруся Рашівська: Побіда Спартанців — опов., нагороджене 1. премією на конкурсі. 6. Христос воскрес — вірш В. Хроновича. 7. Малий повстанець — опов. Клима Поліщука. 8. Діточі вистави (з трьома світлинами),

9. Г. Гувер і його амер. дари — з портретом. 10. Наша заповідь — вірш Д. Беч. 11. Сільські діточі забави. 12. Пластова пісня. 13. Писанки — М. Підгірянка. 14. Молися — Уляна Кравченко. 15. Шкільний Музей — опов. Богдана Заклинського. 16. Конкурс. 17. Перші проби молодих авторів.

Проф. Василь Пачовський: **Історія Підкарпатської Руси.** Часть І. Ужгород, 1921. Видавництво т-ва „Просвіта“ в Ужгороді, ч. 4—7. Ціна 12 кор. чсл., ст. 144 з 8 малюнками. (Адр.: „Просвіта“, Ужгород, вул. Капітульна ч. 10.)

Др. В. Єрузалєм: **Психольоґія,** з 6. нім. видання за дозволом автора переклав Гр. Кичун. З 14 обр. в тексті. Станіславів, 1921. Накладом вид. т-ва „Бистриця“, ст. 187, ц. 300 м. п.

Вільгельм Буш: **Нечемне вороння,** або великий початок сумного кінця. На українську мову перелицював Юра Шкрумеляк. Львів 1921, ст. 50. Накладом видавництва „Світ дитини“ (з 48 малюнками), ц. 50 м. п.

„Кооператива“, часопись кооперативних дружеств в Підкарпатській Руси. Орґан краєвого кооперативного Союза в Ужгороді, ул. Козинця ч. 3. Виходить місячно.

Конкурс. Видавництво „Світ дитини“ у Львові, вул. Зіморовича ч. 3, розписало у своїй часописі ч. 9—10, 1921, конкурс (третий з черги) на оріґінальні твори для дітей і молодіжи, довільного обєму, з терміном присилки рукописів до 30. червня 1921 на адресу редакції „Світ дитини“. Вибір теми лишається автором. Сюжети з життя дітей (з національною або альтруістичною закраскою), сценічні картини та оповідання на актуальні теми, а передовсім описи геройських діл українських дітей в часі визвольних змагань за нашу самостійність — найрадше бажані. Дальше пригоди з життя дітей, віршом або прозою, статейки з обсягу технічних винаходів і мистецтва, а також у формі оповідань життєписи славних Українців.

Рукопис має бути читкий, писаний по одній стороні і означений псевдонімом автора або якимсь мотом. У замкненій коверті, долученій до рукопису, а означаній таким же мотом, має бути подане імя і назвище автора та його адреса.

Премій буде три: перша 3000 Мк., друга 2000 Мк., третя 1000 Мк. Ненагороджені твори, які конкурсове жюрі буде вважати придатними до друку, редакція готова набути за окремою винагородою.

Редакційний комітет „Світ дитини“.

У Львові, вул. Чарнецького ч. 24/II. міститься Український Шкільний Музей, новозаложений для збирання матеріялів до історії укр. шкільництва, а притім хоче з'ілюструвати теперішний стан нашого шкільництва. Приймає радо все, що тільки має якій звязок із школою: праці школярів та учеників, шк. підручники, часописі, прибори, рисунки, малюнки, вироби, звідомлення, педаґоґічні видання і т. д.

Музейна комісія при т-ві „Просвіта“ в Ужгороді, вул. Капітульна ч. 10, видала відозву про збирання писанок і вишивок на Підкарпаттю для свойого музея.

Зазив до писання споминів з Підкарпаття, а саме про часи мадярського режіму та революції — приносить 2. число „Учителя“, місячника в Ужгороді, вул. Вараля ч, 32.

Народні вчителі — Українці, з'орґанізовані в т-ві „Взаїмна поміч гал. і бук. уч-тва у Львові“, купили вже собі при ул. Люблинської Унії ч. 11 Учительський Дім у Львові за ціну 2,475.836 м. п. З того учителі зложили 846.584 М. п., а позичили в укр. банках 1,450.000 м. п. Як виплатять „Учит. Дім“, почнуть будувати „Учительську Санаторію“ в горах.

Огляд преси

Нова орієнтація.

В той час, як мін. зак. справ Тарнівського центру перейшов на амплуа фелєтоніста-інсінуатора, а в першій і остатній відповідальній статті „Своїми силами“, катеґорично заявив, що ні з якими бусурманами чи з заходу чи зі сходу нам путатися неслід, його місце по освітленню закордонної політики в офіціозі заступив... В. Мурський і зразу відкрив нову орієнтацію... на Японію.

Три роки ми звязували українську справу з заходом і крім невдач не мали більш нічого. Не пориваючи з заходом, спробуймо звязати Україну зі сходом, Може наші заходи увінчаються якимсь успіхом і ex Oriente прийде lux.

Хочете мати докази? В. Мурський і їх подає:

Два роки подій після конференції спричинили, що тепер мент для зближення між Японією й Україною більш відповідний, чим коли небудь. Японія шукає союзників і проти Америки і проти великої Росії. Послідня подорож японського наслідника в Европу і його візит в Парижі дають можливість надіятись на заключення японсько-французького союзу.

А там черга прийде і за японсько-українським. І японський наслідник через Варшаву, завітавши подорозі, само собою розуміється, до редакції „Т р и б у н и“, заїде і в Тарнів. У п. В. Мурського є зараз і конкретні пропозіції що до реалізації того союзу:

Ми згадали вже вище, що нові держави, які повстали на ґрунті старої Росії, не виявили ні сили, ні охоти стати на сторону Японії. Це в першу чергу дотичить нас, як одної з найбільших нових держав. Ми зробили те саме, що й великі держави на конференції: просто знехтували Японію, як політичну силу, і не оцінили вартости її, як майбутнього політичного чинника для нас. Ми слали місії у всі держави антанти, витрачали великі кошти на аґітацію, але не послали ні одної людини в Японію тоді, як слали многолюдні місії в Грецію, Данію, Швецію і другі країни, що для нас в даний момент, як для невизнаної держави, не приносили найменшої користи. Правда, нашою мировою делєґацією в Парижі підчас конференції велись якісь переговори, але з них не вийшло нічого, не тому, що японські делєґати не інтересувалися Україною, а тому, що їм в Парижі під боком конференції такі переговори вести було незручно. При цій ворожнечі, яку виявила конференція до української справи, можна було зробити щось в Токіо, а не в Парижі.

Послали недавно одну місію на чолі з Шумицьким до Арґентіни... Козій поїхав до Бразілії. Гасенка уповноважили вести переговори зо всіми державами світу оптом і о роздріб. Чом би не послати і п. Мурського до Токіо? Адже ж іени не гірше стоять від пезет!..

Ох-хо-хо!..

„...Все это было бы смѣшно, если бы не было такъ грустно!..“

Епідемія.

Майже кождий день можна було читати в „незалежному" „Рідному Краєві", що якісь не то „особняки", не то „осібняки" не дають бідному редакторові ні днем, ні в ночі спокою: як „пес'ї мухи" трівожать вони Яцкова і листами, і візітами, і зустрічами, і статтями в часописях, всіми силами старавшись здіскредітувати в очах галицького громадянства „невинну жертву" ляшського темпераменту. Але, як виявляється тепер, ця скарга не окремий випадок, а щось в роді епідемії на українські „незалежні, часописі, що мають нещастя виходити на польській территорії. Також „манія преслідування" напала і на редакторів „незалежної" варшавської „Трибуни". В статті „pro domo sua" редакторі шан. часописі „плачуть горько":

З тої пори як тільки почала виходити „Українська Трибуна", деякі органи жовтої і взагалі розгнузданної й безпринціпової преси, а також окремі наїздники і шантажисти накинулися на нас з своїми інсінуаціями й лайкою. Всіма приступними їм засобами — шляхом друкованого слова і шляхом словесних та епістолярних виступів і нападів — вони намагалися й намагаються штовхнути нас, діскредитувати „Українську Трибуну", як орган чимсь звязаний, як чийсь офіціоз, як ґазету, кимсь підкуплену і від когось залежну в своїй літературній акції. Фіґурували при цьому, як звичайно водиться у таких випадках, і імя С. Петлюри і польські марки й „натяки на те, про що не відає ніхто".

Всі ці інсінуатори й літературні розбишаки та „прелюбодії думки й слова" чудесно знали, що вся їх акція проти „Української Трибуни" є бруд і брехня, бо вони добре знали, хто стоїть на чолі ґазети, знали, що як раз наша „Трибуна" є тим органом, який нікому й ні за яку ціну не продавався й не продається.

Всі перлі цеї вулишної лайки ґазета тут же скромно називає проявом „найкращих прінціпів і традіцій літературної етіки". Залишимо це на совісті міністра здоровля і опікування У. Н. Р., що не доглядів навіть власних колеґ по кабінету. А перейдемо до діла.

З певних джерел нас дійсно повідомляли, що міліонове конто голови військової торговельної місії у Відні зненацька переїхало на імя редактора „Трибуни" до Варшави. Але ми певні були, що коли не набої, то принаймні шлеї для отаманської запряжки у Варшаві дешевші, ніж у Відні. І конто пішло на діло. Чули ми таке, що і з Тарнова скілька міліонів пішло на ту ж справу. Але знов же були певні, що ті остатні грошики, п. Саліковський, як міністр У. Н. Р., витратив „на прокормленіе" тарнівських голодаючих, коли не батьків, то хоч дітей. Скаржився ще один „видавець" „Трибуни" закордонним землякам, що кляті Ляхи і тут згвалтували наівних „хахлів", підсунули скілька міліонів комусь з причетних до „Трибуни" і таким чином спокусили „старуху" на „грєхопаденіе". Але ми свято переконані були, що всі ці чутки — quasi una fantasia голодних урядовців Тарнівського центру.

Правда, льорд Норткліф мусів продати свій „Таймс", бо часопись, не вважаючи на колосальний тіраж, велику попу-

лярність і давність істнування, давала йому що тижня 2500 ф. стерл. дефіціту. Правда „Рус. Гол.“ повідомляє, що те ж „видавець“ другого незалежного варшавського орґана „Свободи“ д. Філософов випросив на днях у Пілсудського 10,000.000 маречек на покриття дефіціту по своїй часописі. Правда і те, що численні російські видання за кордоном істнують за рахунок американського 40 міл. (долярів) рос. конта. Але ж хіба можна порівняти „Трибуну“ з якимись там „Таймсом“ чи з иншими часописами світа? Можливо, що „на зубок“ пп. Певний, Саліковський, Стах, Ніковський, Гармоніус скинулись по скілька міліонів „от власних щедрот“. А далі, само собою розуміється, ґазета стала остілько твердо на ніжки, що уже в найближчому часі Барановський з Ведибідою зможуть нею залатати деякі діри в державному бюджеті Тарнівської У. Н. Р.

Tutti—frutti.

Як живуть і працюють.

В мін. юстиції У. Н. Р.

В мін. фінансів У. Н. Р.

Сидить козак на стерні
Тай штани латає,
Стерня його . . . дуже коле,
А він її лає . . .

Гумор скрізь сльози.

Така вже вдача Українця — навіть у самому тяжкому горі знайде над чим посміятися.

Тут приведимо байки, що розповсюджені на Україні.

I.

На тендері.

Ідуть кілька торбарів Калужан і між ними селянин Українець, що вертає з міста.

Розбалакалися . . .

Звичайно говорять головним чином, як більш балакучі, кацапи.

— А ми то вот савєтскую власть падманулі!

— Як же то так! — питає наш селянин.

— А очинно проста. Семяна на пасев то ми палучилі? Палучилі . . . а земліцу-то не засєялі. Взялі їх, помолотілі на паєлі . . . ещо с мєсяц продержимся . . . уж больно голодно держить-то нас савєтская власть. Ну да ми яйо і падманулі.

— Та хиба-ж ви владу обдурили — приводить резон селянин — це ж ви самих себе підводете, коли хліба не сієте . . . А щож потім істи будете? Хоч на себе було треба засіяти — доводить господарь.

— Во, чудак ти какой! Да ведь сєй йево, скараді, собері да малаті яво потом — во сколько работи! А намолотіл — сдавай ізлішки — норму, вишь, только оставят. А ми ету-то норму і так нешто не палучим!

— Та теж ви візмете норму цю? — знова дивується селянин.

— А у вас — то хахлов, чай не хватіт? Земля то у вас во какая чорная . . . Да і работать ви мастаки . . .

— —

Увірвалася балачка й похмурилося обличча селянина . . .

Ця байка дуже розповсюджена особливо на Лівоберіжжу. Хто іі розповсюдив і з якою метою не відомо, але вона має величезний вплив на селянські маси.

II.

„Христос соціялізму.“

Прихильники Троцького називають його „Христом соціялізму“. Це підхопили Ленінці — противники „Троцькистів“, і з їх кол вийшла така загадка:

— Чим відріжняється Троцький від Христа?

Відповідь:

— Христос їздив на одному ослі, алеж і годував його, а Троцький їздить на 150 міліонах ослів; і ні жадного з них не нагодує! . . .

Ця загадка дуже розповсюджена на Україні.

III.

Як большевики миру просили.

(Казка з Летичевського повіту Подільськ. ґуб.)

Надокучило большевикам воювати і послали вони делєґацію на небо, чи не допоможе їм хто з святих мир завести.

Вдарила делєґація до самого Бога.

— Так і так, Господи, миру б нам треба, бо не сила наша, та й часом людей буває шкода!

— Діло хороше задумали — каже Господь. — Тільки не дам я Вам миру. Лаєтесь дуже вже і мене в цій лайці споминаєте. До престола доходить Ваша лайка, так що аж нудно слухати і світом правувати трудно через це. Ідіть геть і давайте собі раду, як знаєте . . .

Пішли делєґати. Постояли, посовітувались. Ходім, кажуть, до пророка Іллі. Приходять . . .

— Чого? — спитав їх Ілля.

— Миру нам он як треба!

— Миру? Воно б і можна, тільки не туди попали. Зобижаєте Ви мене через край. Немилосердно вже Ви скрізь коні реквізуєте. А мені, самі знаєте, по моїй службі небесній без коней ніяк не возможно. Та й не аби які коні, а часом добрі треба, бо без путніх коней я не справлюсь у своїй роботі. Ні, не в мене Вам миру шукати. Ідіть здорові! . .

Почухались делєґати. Скликали нараду. До кого б, його ще піти? Далі надумались.

— А чи не поспитатись у пророки Моїсея? Він же колись Жидів з Египта вивів, воював довго. Должон би в цих ділах понімать, що война це таки нелехка річ.

Приходять.

— Хто там? — питає Моїсей.

— Та це ми, з Росії, делеґати від Троцького, від Бронштейна пан...

— Ну і що ж Вам треба?

— Та миру треба! Поможіть нам мир завести, та людей вспокоїти!..

— Хм... Миру... У мене миру? Щоб я допоміг? Ізза почему я? І який мені інтерес? За кого маю клопотати свою стару голову? Мої люде є в Росії. Правда. Але хіба їм зле? Всі добре живуть: той комісаром, той аґентом, а той адютантом... То чого я маю мішатись? Пхе... Хай воює, хто хоче!'.. —

Нічого не сказали на це делеґати і спустились на землю з рапортом, що ніхто не хоче їх мирити.

— Так ото вони й досі воюють і будуть воювати, аж поки їхній рід проклятий не переведеться, — закінчив селянин, що розказав оцю казку.

IV.

Нова народня приказка.

Як Павло надбав, то й Симон мав.
А як Павлове пропало, то й у Симона не стало.

Успіхи української авіації.

Зостаючися в деяких галузях техніки ззаду, Українці в инших роблять надзвичайні успіхи, котрі звертають на них увагу всього культурного світу.

Нам пишуть з Тарнова: Відомий український авіатор Грицько Гасенко, котрий два роки тому зробив знаменитий вильот з Букарешту (по методу Редок до гори ногами) і з того часу два роки робив круговий польот по Европі, нарешті спустився пляніруючим спуском у Тарнові. Спуск був так добре умілим авіатором розплянований, що попав у саму точку; і лише від удару з портфеля авіатора випала ціла пака французьких і німецьких ґазет, в яких він, з властийому дотепністю, характеризував Уряд У. Н. Р., його права і свої з ним взаємовідношення.

Зворушене міністерство закордонних справ приняло блудного сина з радістю, як і належиться біблейський доісторичній установі і, спираючися на відомі норми міжнародного права, а саме: „биль молодцу нє укор" і „свої люді — сочтемся", вжило всіх заходів для дальшого свобідного розвитку рідної техніки.

За відсутністю келеха „Gordon Benett'a" смілий авіатор був поки шо винагороджений вдячним міністром новим дипьоматичним пасом з правом участи у всіх українських перегонах за кордоном і відповідною квотою, після чого відлетів в Европу під овації з боку голодних урядовців.

Листи до Редакції

В справі полеміки проти посла Шульгіна прошу не відмовити помістити мого вияснення до замітки „Волі" з 4-го червня с. р. в „Огляді Преси".

1. Я ніколи не був і тепер не є редактором „Українського Прапору".

2. Я навіть на очі не бачив (перед надрукованням) ні першої статейки проти п. Шульгина п. з „Гірше Ляха свої діти...", ні полемічної замітки „Українського Прапору" з 15-го ч.

3. Перед виходом 15-го ч. „Українського Прапору" звернув я увагу редакції „Українського Прапору", що вказаним єсть, написати пояснення в тій справі, бо справа ця робить щораз більше шуму. Спростування п. Шульгіна ре-

дакторові „Українського Прапору“ я не показував, бо мені на думку не прийшло, що він не узгляднить вже надрукованого тимчасом спростування.

4. Редакція „Українського Прапору“ стоїть на становищі, що колиб п. Шульгін не іґнорував її спростування, вона малаб основу, зажадати вже давно вияснення від свого кореспондента й разом з тим помістилаб спростування, як це робить кождий орґан м. и. й „Воля“. Не можу відмовити слушности тому становищу.

5. Беру відповідальність тільки за ті статті в „Українському Прапорі“, які підписую. Коли навіть редактора орґану (нпр. „Волі“) годі обвиняти за всі без виїмку промахи в усіх відділах орґану, які лучаються, то тимбільше годі обвиняти адміністративного урядовця, який має ресорт, що дає дійсно не мало праці й клопотів, обвиняти за полєміку в орґані, якого він не редаґує, за замітки, яких не бачив, — обвиняти за це, що в приватній розмові записав собі той адміністративний урядовець у приватний записник оповістку, яка опісля була надрукована й всіми могла бути визискана.

Відень, 10. червня, 1921.

Др. Осип Назарук.

Прим. ред.: Дивуємось, що п. міністр преси і пропаґанди З. О. У. Н. Р. не хоче взяти на себе відповідальности за єдиний урядовий орґан тої Республіки. Наша редакція ніколи не відмовлялась від відповідальности за якінебудь помилки в „Волі“. Тим більш шкода, що стаття анонімного автора в „Укр. Пр.“ не є помилка, а чергова свідома атака проти представника У. Н. Р., збудована на фальшивих, провокаційних інформаціях.

Український Червоний Хрест подає до відома шановного громадянства нижче слідуюче письмо українських полонених в Целлє, котре свідчить, з якою повагою полонені Українці ставляться до українського друкованого слова і яке значіння має для них культурна допомога українського інтелігентного громадянства:

„Книжки, вислані нам від Укр. Черв. Хреста, ми одержали, за котрі засилаєм від нас всіх „Великий Спасибіг“, понеже вислані нам книжки стались великою розрадою в нашім життю таборовім для нас і рівнож для Українців старо-полонених, котрі знаходяться в нашому таборі і не хотять їхати до Росії; книжки заспокоїли бодай в части наш смуток, та скоротили дні, котрі роками нам ставали.

Рівнож звернусь в імені нас всіх з просьбою, щоби по перечитанню я міг по можности ці книжки звернути до Українського Червоного Хреста, що б не нищились, бо не маю надії, що б сюди ще Українці прийшли, а знаю, що є і другі, рівні нам, і потребують сумну свою долю розвеселити.

По зверненню нами цих книжок буду просив Світлий Червоний Хрест о надіслання нам до перечитання инших.

Целлє, дня 23. мая 1921. Росіл Іван“.

Дійсно у наших інтернованих земляків і нам можна б повчитися поваги до українського друкованого слова.

То ж Український Червоний Хрест, не маючи коштів на закупно книжок для інтернованих, звертається до всіх земляків за кордоном з проханням жертвувати книжки для інтернованих.

Жертви приймають:

1. Відділ Українського Червоного Хреста в Австрії Wien, I., Biberstrasse 26/7.

2. Редакція „Волі“.

3. Окремі особи, котрі будуть звертатися до громадянства з спеціяльними леґітімаціями від Відділу Українського Червоного Хреста.

XIII. Міжнародний Есперантський Конґрес в Празі.

В Празі від 31. липня до 6. серпня ц. р. відбудеться XIII. Міжнародний Есперантський Конґрес, що справді має бути великою всесвітньою маніфестацією есперантського руху; бо досі зголосили вже свій приїзд делеґати зі всіх пяти частин світа; в тім числі навіть з Австралії, Африки та Японії. Загалом має бути понад 3000 учасників Конґресу; і серед них багато визначних европейських вчених, письменників і політичних діячів, прихильників есперантського руху.

Підчас Конґресу, крім ділової і проґрамової праці у звязку з новими завданнями есперантського руху і новими здобутками в есперантський мові в міжнародньому життю (за останніх кілька місяців вона була признана факультативно кількома визначними міжнародніми орґанізаціями, як Червоного Хреста, міжнароднього Союза Академій і наукових інституцій загалом, є в проґрамі обговорювань Союза Народів, відтак признана спосередкуючою мовою торговельних французьких палат в зносинах з закордоном, від осени ц. р. заводиться як обовязкова мова навчання в швайцарських школах, яко необовязковий предмет в чеських школах і т. д.) — відбудеться ціла низка ріжних маніфестаційних святкувань як прим. 31. липня міжнародний концерт, 1-го серпня — музикально-співоча чеська академія, 2-го серпня — інтернаціональний костюмовий баль, на якому учасники Конґресу мають демонструвати свої національні костюми, 3-го серпня — відбудеться в національному театрі вистава драматичного твору Врхліцкого — „Ніч у Карльовому Тині" в перекладі на есперантську мову; крім того 4-го серпня — відбудеться екскурсія до Моравського Красу, а саме до славетних сталяктитових яскинь т. зв. „Мацоха", врешті 5-го серпня має бути міжнародний концерт сліпих співаків і віртуозів есперантистів, з нагоди першого Конґресу сліпих есперантистів, що є призначений на той день.

Крім XIII. Міжнароднього Конґресу в Празі проєктується ще в той самий час спеціяльна конференція інтернаціональної Есперантської Унії, а відтак перед Пражським Конґресом передбачається конференція есперантистів в Дрездені, а після Пражського Конґресу конференція італійських есперантистів в Трентині, есперантистів урядовців почтових в Будапешті, та конгрес есперантистів-католиків в Ґрацу.

Програма екскурсії після Конґресу доповнюється ще проґулькою спільною до словацьких Татр, до північної Чехії, до Франценсбаду, де є есперантський монумент.

Плата за право участи в Конґресі до 1-го червня була 25 в кожній краєвій валюті, в від 1-го — 50; це-б то Французи платять 50 франків, Австрійці — 50 австр. корон, Поляки або Українці з під польської окупації — 50 польських марок. Екскурсії і инші забави оплачуєтся окремо зрештою по зниженим цінам. На залізниці в Чехословаччині для учасників Конґресу знижка $50^0/_0$.

Ми звертаємо увагу на цей Конґрес українських есперантистів, яких перед війною був вже чималий гурток, та які зараз роскинені по всіх кутках Европи, а де хто по таборах інтернованих, як це видко з листів, що були одержані в цій справі Українською Місією в Празі та чеською есперантською асоціяцією. В Празі зараз є кілька українських есперантистів, що приймуть участь в цьому Конґресі; офіціяльно буде в ньому представлена певно і Пражська Українська Дипльоматична Місія, бо цей Конґрес відбувається під протекторатом чеської Ради Міністрів і від імені чеського Уряду буде делеґований на нього військовий Міністр Гусак, що є есперантистом, та по есперантські привітає цей Конґрес, а все ж таки було б бажаним, щоби відгукнулися і ті з українских есперантистів, що давніще працювали в есперантському руху і зараз цікавляться цею справою, а то тим більше, що під час цього Конґресу проєктується також Чехами скликання конференції есперантистів малих та поневолених народів, що спеціяльно для Українців має не аби яке значіння. Во всіх справах що до Конґресу прохаємо звертатися або до української Місії: Praha, III. Šeříková 4, або до ґенерального секретаряту Конґресу: Praha, III., Nerudova 40. Esperanta Sekretario. A. Pitlik.

Всі українські ґазети просимо передрукувати це звідомлення.

Увага! Делеґаток-Українок, що мають приїхати на Інтернаціональний Конґрес Ліґи Миру і Свободи 10—16. липня у Відні, просять зголоситися до української секції у Відні на адресу: XIX, Chimmannistraße ч. 29/4, д-р Надія Суровцова.

Наради секції відбудуться 4., 5. і 9. липня.

Зареєстровано Дирекцією Поліції у Відні ч. 918/19.
Registriert bei der Polizei-Dir. in Wien Nr. 918/19.

Відповідальний редактор Лев Шопак. Друкарня „Форвертс“.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Відень, 20. серпня 1921. Ч. 3—5

A. B.

Факторія чи держава?

Великі держави готовляться до умиротворення Сходу Европи. І паралєльно з наближаючимся крахом большевицької влади, паралєльно з ростом антаґонізму двох уґруповань колишньої Антанти, зарисовуються ріжні пляни роботи на Сході — один Франко-Польський і другий Анґльо-Німецький.

Перший плян ще досить рел'єфно не усталився. По одним джерелам, більш певним, Франція рада би зблизитись з Росією Леніна , Троцького, коли б тими була дана хоч одна обіцянка виплатити старі борги, навіть без сталих ґарантій. Примушує Францію до цього кроку бажання закріпити східний антиґерманський фронт шляхом згоди між Польщею і Росією, а також уступки ослабленій Росії контроля над протоками і Царгородом. По другим джерелам, менш певним, роль антиґерманського буфера мусить грати Польща в союзі з Україною, утвореною з Правобережжа на чолі з Гетьманом Людгардтом Ґрохольським. При реалізації першого французького пляну Україна de facto і de iure знов зникає з мапи Европи, розшматована і поділена між Росією і Польщею. При реалізації другого пляну Польща знов опановує просторами від моря до моря, згідно з старими межами 1772. р. А поділена Україна попадає в сферу двох впливів і постійних конфліктів між Росією і Польщею.

Нікчемність і фантастичність обох плянів життя вже нераз доводило. Український народ переживає зараз тяжкі, але поучаючі часи. За кріваві роки революції свідомість народніх мас остільки виросла, що навіть нечуваний нігде і ніколи терор большевиків не в силах її убити. Тому навряд чи помириться Україна і з новими по формі, але старими по змісту експеріментами непрошених благодителів.

Більш інтересна і більш реальна, на нашу думку, концепція анґлійська, правда, в фантастичній трохи редакції „Матен", не зовсім відповідаюча дійсности. На підставі відомостей з певних джерел, як пише ґазета, цей плян нібито було випрацьовано скілька місяців перед цим.

Анґлійська політика, каже „Матен", має на увазі два принціпи: не допустити до відродження могутної Росії, і можливо інтензивнійша експльоатація економічних богатств кол. Росії. Але сама Анґлія цього зробити не в силах. Їй потрібні кадри фаховців, добре знайомих з російським ринком і умовами життя в Росії. Таких фаховців може дати тільки Німеччина. І тому Анґлія з нею і вступила в згоду. Щоб мати у Москві відповідний і слухняний уряд, Анґлія вжила всіх заходів до росколу серед большевиків і утворення нового уряду на чолі з більш гнучким Леніним. Політичні умови анґльо-ґерманської допомоги Росії нібито такі: демісія Троцького, Зінов'єва, і Чічеріна; зформування поліції з чужоземців; демобілізація червоної армії. Демісіонувавшим большевикам буде запевнено право власности на придбане майно і буде дано дозвіл оселитися в британських кольоніях або в Південній Африці. Красін мав би бути першим головою Ради міністрів в коаліційному кабінсті, орґанізованому з лідерів соціялістичних партій по вказівці Анґлії.

Анґлія нібито має ввозити в Росію предмети першої необхідности, вугіль і залізнодорожні матеріяли в обмін на великі концесії, видані анґло-германським сіндикатам. Терріторія Росії мала би бути поділена на три зони: Сибір — під контролем Японії; Центральна Росія — Анґлії; і Україна — ґерманським синдикатам, за підтримкою англійських капіталів. Лєнін мусів би в найближчий час виїхати до Анґлії і Ґерманії для підписання відповідних умов.

Чутки про цей плян Анґлії давно вже кружляли по Европі і в пресі і в політичних колах. В ньому є багато фантастичного. Але є і дещо реальне, а власне те, що господаркою большевиків колишня велика, могутня і богата Росія уже фактично зруйнована і доведена до анархії. Для тих держав світа, котрим потрібні ринки і сирівці колишнього велитня, залишається один шлях — починати справу з орґанізації на терені колишньої Росії торгових факторій; себ то привозити на пароплавах не тілько товари для виміну на сирівці, але і поліцію і військо для охорони торгових операцій і купців. І від цих торговельних пунктів розпросторювати сферу свого впливу з берегів моря, від кордонів в глібину краю, як колись робила Анґлія в Індії, Африці, та в инших здобутих її зброєю країнах.

Коли цей плян хоч на половину відповідає дійсності, то і перед Україною, зруйнованою до щенту большевицьким пануванням, повернутою варварською рукою наїздників і зайдів в середні віки, встає перспектива культурного і економічного відродження під впливом старих, колись могутніх, а тепер обезсилених союзників. Це має свої плюси і мінуси, про котрі, до більш реального викристалізування пляну, нічого і говорити. Одного лише мусимо не забувати: що перед нами знов встає перспектива або волю здобути, стати великою і могутньою державою, або бути факторією чи кольонією Росії, Польщі, Франції, Анґлії чи Ґерманії. Відкинувши всі дебати про форму влади на Україні, залишивши всі розмови про всяких живих, мертвих і ненарождених ще кандидатів в президенти і монархи України, ми мусимо напружити всю силу духову, всю енерґію і міць, може в останній раз, щоб вибороти собі право на вільне державне життя. Може і ріжними шляхами, але в один і той же Рим мусимо зараз прямувати. А для розмов про внутрішній лад ще прийде час; час народного, вільного „волеизліянія“. „Довлєет бо дневі злоба його!..

І. Бочковський.

Масарик про Україну.

Погляди і становище Масарика до української справи природно і зрозуміло мусять цікавити широкий український загал; і тому те і друге вимагало б докладного з'ясування во всьому розвиткові та в де-яких змінах. Цей нарис не претендує однак на вичерпання вищезгаданої справи; його завданням є лише загально представити думки Масарика про українську проблєму. Все ж таки, хоч і коротко, постараємося з'ясувати їх з початку; отже не маючи на думці лише поглядів п р е з и д е н т а Масарика, але також п р о ф е с о р а і п о л і т и к а, що перед війною мав нагоду кілька разів висловитися з цього приводу прилюдно і у своїх писаннях.

Масарик на українську справу*), як і на національну проблєму в її конкретних проявах загалом, задивлювався зі становище свого ф і л ь о з о ф і ч н о г о р е а л і з м у, себ то, беручи під увагу і числючись лише з тим, що є, а не з тим, що м а л о б и б у т и, чи є бажаним.

---

*) Цікаву статтю про відношення Масарика до української справи торік замістив у пражській „Tribuně“ (30./V. 1920) чеський публіцист Ф. З а п л е т а л, — (Див. Fl. Z a p l e t a l: Masaryk o Ukrajině.)

Це його об'єктивне становище все ж таки — і специяльно що до українського питання — закрашувалося с у б'є к т и в н о його великим особистим зацікавленням і навіть захопленням російською проблємою та життям, що зрештою він сам підчеркує у своїй монументальній моноґрафії „Росія і Европа", кажучи: „Росія була для мене найцікавійшою країною: побут в Росії мене значно більше здивував, хоча я і славянин, ніж перебування в якійсь иншій країні." (І. т., стр. 10 чеського видання.) Масарик від шкільних часів був великим русофілом, як переважна більшість чеської інтеліґенції. Коли однак русофільство чеського загалу здебільшого було і лишилося некритичним, ентузіястичним, властиво кажучи — інстинктивним панслявізмом, — русофільство Масарика, що після Гавлічка-Боровського з посеред Чехів найкраще пізнав с п р а в ж н ю Росію (де він загалом бував чотири рази) — було очевидно зовсім иншого роду, себ то — р е а л ь н о к р и т и ч н и м. Воно неначеб то хемічним методом розаналізувало русофільсько — панслявістичне захоплення Чехів до бувшої Росії (зо всім, як вона була — аж до жандармів і царя включно); але в ньому все ж таки залишилися де-які емоціональні моменти сильної любови до Росії та Росіян, в наслідок чого його річевий критицизм не визволився зовсім з під свідомого впливу та певної суб'єктивної закраски, особливо відносно того, що торкається майбутньости Росії, яко великодержави на Сході Европи.*)

З окрема під час війни на це мала величезний вплив обава перед панґерманською небезпекою, конкретно — перед можливою побідою центральних держав, котра на довший час поховала би думку політичної незалежности та державної самостійности чеського народу, а власне і безпосередньо-страшенний розгром цього останнього за його антантофільство у визвольній національній боротьбі.

Все це відбилося на відомій праці Масарика „Нова Европа"**) (Nova Evropa. Stanovisko slovanské. Praha 1920), де автор неприхильно ставиться до постуляту абсолютної державної самостійности України і де загалом його погляд на українську справу є де в чому менше прихильний, ніж перед війною.

Вертаючи однак до хронольоґічного з'ясування розвитку поглядів Масарика на українську проблєму, треба було б найсамперед констатувати, що у своїх слявістичних і зокрема чехольоґічних працях, йому відразу довелося очевидно зустрінутися з нею, а це з тої причини, що перші каменярі чеського національного відродження (головно К. Гавлічек-Боровський, а відтак Паляцький, Ріґр та инші) — цікавилися і, як на той час, були дуже добре поінформовані про україн-

*) Відношення Масарика до Росії цікаво з'ясовано в статі його співробітника на еміґрації, а нині чеського посла у Варшаві, П. М а к с и: „Masaryk a Rusko" у журналі „Naše Doba", 1920, ч. 5.

**) З приводу цеї книги, українська Студентська Громада в Празі влаштувала в маю та червню ц. р. дуже цікавий відчит відомого чеського українофіла п. інж. Я. Н е ч а с а з дебатами, що протяглися на кілька вечорів і де, як з чеського, так і з українського боку, дуже докладно було обговорене не лише становище Масарика до української справи, але по-де-куди і справа чесько-українських взаємин загалом. Слід зазначити, що багато нового фактичного матеріялу до російсько-української і чесько-української справи в їх взаємовідношенню внесли посол С л а в і н с ь к и й, проф. др. С м а л ь - С т о ц ь к и й, відомий кубанський діяч І. М а к а р е н к о і чеський журналіст, великий українофіл, А. К р е й ч і. Цікаві так само були заяви де-яких членів Студентської Громади, особливо тих, що мали нагоду зустрітися з чеськими леґіонерами у російському полоні.

ський рух в Росії та в Австро-Угорщині. І що є цікавіще, вони дуже прихильно ставилися до національно-відродних прямувань Українців і рішучо відсуджували всі антиукраїнські прояви, як польонізаторського так і русифікаторського характеру.*)

Покажчика того, яким чином вплинуло на Масарика це його теоретичне зазнайомлення з українською справою, не маємо однак безпосередньо в тих його працях, що спеціяльно присвячені чеському національному відродженню та його керманичам, як прим. в його знаменитій моноґрафії: „Ч е с ь к е п и т а н н я“ (Česká otázna. Snaħy a tužby národního obrození. Praħa 1895), відтак в його вичерпуючій моноґрафії про К. Г а в л і ч к а - Б о р о в с ь к о г о (K a r e l H a v l í č e k. Snaħy a tužby politického obrození. Praħa 1896), що був одним з найкращих знавців серед Чехів української проблєми, а до того ще і безкомпромісовим прихильником справедливого її вирішення, згідно до засади самоозначення народів.

Конкретно Масарик зустрінувся з українською справою в галицькому її виданню на ґрунті віденськоьо парляменту. Взагалі Масарику довелося близще і персонально зазнайомитися з українським національном рухом в Галичині з одного боку через його зносини з д р. І. Ф р а н к о м та галицько-українськими послами у віденському райхсраті, а відтак, яко професору пражського університету, де, після відомої сецесії української молоді на львівському університеті (1901 р.), чимало Українців студіювало з великим запалом, слухаючи його викладів. Власне з числа тих студентів вийшли потім пропаґатори чеського реалізму на рідньому ґрунті, що освіжували масариківськими думками і поглядами задушну хатню атмосферу.

До того саме часу відноситься також переклад на українську мову відомої розвідки Масарика „І д е а л и г у м а н н о с т и“ (Ideály Humanitní, Praħa 1902), що вийшла у Львові накладом „Видавничої Спілки“.

Про цей вплив Масарика на галицько-українську молодь згадує в ювілейному збірнику, виданому з нагоди 60 роковин його уродин (у 1910 р.) оден з львівських сеціоністів та його празьких слухачів — др. І. Б р і к, кажучи: „Найгарнішими хвилинами побуту в Празі були виклади проф. Масарика... Ми не були призвичаїні до таких викладів. Кожне його слово глибоко запало до нашого серця.“ (Див. A. Č e r n ý: Masaryk a Slovanstvo, Praħa 1921, стр. 48.)

Під цим оглядом відтак цікавою і симптоматичною є передмова д р а. І. Ф р а н к а до українського перекладу збірки творів К. Г а в л і ч к а - Б о р о в с ь к о г о, особливо присвята цеї праці М а с а р и к о в і. (Ця збірка також вийшла у львівській „Видавничій Спілці“.)

---

*) Справа чесько-українських взаємин в першій фазі чеського національного відродження з чеського боку найшла вже спеціяльних дослідників, як прим. доцента д-ра Ю. Г о р а к а, що опублікував кілька дуже цікавих розвідок про це, та навіть свою габілітаційну працю написав на тему про українські мотиви і впливи в новочеській літературі. Саме цими днями вийшка з друку незвичайно цінна брошура чеського публіциста Ф. З а п л е т а л я, одного з найкращих знавців прикарпатської України та автора богатьох джерельних статей про цей, до недавна ще зовсім забутий, шматок української терріторії і народу: „Русини і наші „будітелі“ (Rusiné a naši buditelé) спеціяльно присвячена з'ясуванню становища апостолів чеського національного відродження до української справи.

В працях Масарика, о скільки не помиляюся, спеціяльно та в перше згадується про Українців і з приводу їх взаємовідносин з Великоросами у викладах (з 1905 р.) про „Національну фільозофію новітнього часу“, що відтак вийшли друком і були перевидані знова у 1919 році за згодою автора, однак зі застереженням, що нині вони значно устаріли. В першому розділі цеї розвідки Масарик, аналізуючи істоту нації та ріжнородність елєментів її обумовлюючих і говорючи спеціяльно про вплив економічного чинника на диференціяцію народів, між иншим каже:

„Малоруси*) відріжняються від Великоросів не лише діялєктом, але господаркою, землею, кліматом і багацтвом. Малорус має инший характер ніж Великорос в наслідок цілого свого світогляду, як це добре з'ясував Гоголь.“ (Див. Národnostní filosofie doby novější. II. вид., стр. 12.) В цій же самій брошурі, трохи вище, він зазначає, що „для Малоруса великоросійська мова є зовсім штучною“ (стр. 9).

Політично довелося Масарикові висловитися з приводу української справи у віденському парляменті (в 1908 році), а саме під час галицької дебати, коли галицькі Українці опинилися під перехрестним вогнем польсько-москвофільського аліянсу, що був власне льоґічним відгуком польсько-московського порозуміння в Празі на ґрунті Крамаржівського неославізму і коли галицькі москвофіли спробували леґалізувати російську мову у віденському парляменті, як свого роду східньо-галицьку „краєву мову“ (Landessprache), як що не „розговірну мову“ (Umgangssprache).

Очевидно, що пп. Марков і Глєбовіцький свою протиукраїнську кампанію завели на манівці ґраматично-фільольоґічних фінез; і на це саме Масарик зареаґував знаменитою своєю промовою, відтак затитулованою „Поляки і Русини“ (Polen und Ruthenen), про яку докладніще реферував я на сторінках московської „Украинской Жизни“ (1913, ч. 4, стр. 42—53).

В цій самій промові він енерґічно виступив супроти псевдонаукової фільольоґічної методи поборювання національних прямувань українського народу.

Наводжу тут для характеристики тодішнього його погляду на українське питання слідуючий дуже цікавий уступ з вище згаданої промови:

„Є невірним думати, що лише фільольоґія і література творять народ. Зовсім ні. Важнішим є політична централізація і концентрація політичних сил. Політичні, економічні, соціяльні фактори витворюють не тільки нарід, але і літературну мову. І як що Русини уважатимуть себе серед инших славянських народів народом, як що вони матимуть силу і будуть політично сконцентровані, відтак фільольоґам доведеться лише замовчати.

---

*) Масарик здебільшого і послідовно вживає терміну Малорус, іноді послуговуючись назвою Українець чи Русин. Чому та в якому сенсі? — Це він сам пояснює в одній з приміток до „Нової Европи“, кажучи: „Термінольоґія (що до національних назв. І. Б.) є дуже непостійною: поодинокі назви: Малоруси, Русини, Українці, Руснаки мають політичне значіння. Українець не хоче називатися Малорусом; частина народу, що почувається католицькою і автономічною, не хоче бути називаною Українською і т. д. Я вживаю тут назв.: „Малорус, малоросійська мова без жадної політичної закраски для етноґрафічного і язикового означення людности, що заселює Україну, Східню Галичину, Буковину Угорську Русь.“ (Підкреслення моє. І. Б. — Nová Evropa, 141.)

Взагалі фільольоґічний момент не є в цьому рішаючим. (Підкреслення скрізь мої. І. Б.)

Про українську справу писав Масарик також у своїй великій праці — „Росія і Европа“, присвятивши їй там окремий уступ при обговорюванню національних проблєм у Східній Европі. Цікаво, що під оглядом історичним він трактує розвиток Східньої Европи згідно до відомої загально-російської історіоґрафічної схеми, себ то, включаючи також і київський період до російської історії і звязуючи його з пізнішим московським. Взагалі видко, що Масарик користувався в цій своїй моноґрафії головно російськими науковими джерелами, і що спеціяльно українські історіоґрафічні праці та матеріяли не були ним використані, а може і не були взагалі йому відомі.

Конкретно з приводу українського питання він висловився в цій праці таким чином:

„Ми не знаємо точно, коли та як Українці відокремилися що до мови і взагалі не знаємо, коли та як Українці відріжнилися від Великоросів антропольоґічно та етнольоґічно і в якім степені. Можливо, що на Українців, під расовим оглядом, мали вплив Литовці, Поляки а по частн Чехи, отже арійські та просто славянські племена.

Поміж Українцями і Великоросами істнують також ріжниці в характері, як вони бувають анальоґічно поміж людностями північних і південних країн у богатьох народів. Чи впливи кліматичні та педольоґічно-господарські співділали в напрямі відріжнення обох цих племен більше, ніж евентуальні расові впливи, не є вирішено.“ (І. т., стр. 18/19.)

Ось як задивлювався на українську проблєму проф. Масарик до війни. Він отже не був ані українофілом у звичайному сенсі цього слова, себто лише плятонічним симпатиком, ані українофобом, що абсолютно заперечує право українському народові на самоозначення, а таким чином і на політичну самостійність, лише трактував українське питання з погляду реального його змісту, то є, фактичних життьових сил українського руху, завжди і рішучо відкидуючи фільольоґічне його полагоджування і слушно констатуючи, що граматичними арґументами не можна полємізувати, а тим менше поборювати національно-визвольні прямування якогось народу, і що під цим оглядом тільки життєздатність та реальні сили кожної нації можуть бути одиноким критерієм для вирішення.

Таке становище проф. Масарика що до української справи було у повній згоді з цілим його науковим і фільозофічним світоглядом, себто з тв. реалізмом. На жаль проф. Масарик очевидно не мав нагоди перед війною як у своїй політичній, так і головно у своїй науковій діяльности, спеціяльно зацікавитися українською проблємою і тому певно йому не довелося блище і докладніще запізнатися з нею безпосередньо з чималих наукових і політичних українських джерел. Ця власне обставина відбилася відтак на всьому його становищі до українського питання, яке завжди і перед усім було загально-наукове, та і яке пе було б иншим, коли б йому, скажемо, прийшлося занятися українською справою принаймні в такому обсягу і з таким політичним зацікавленням, як прим. юґославянською проблємою перед війною.

Війна, з початку принаймні, по-декуди розвела чеських і українських самостійників, особливо в їх відношенню до Росії. Перші, що зрозуміло, звязал справу свого визволення з Антантою, ставши ще більшими і зохопленішим

русофілами та добачаючи у великій і могутній російській державі головне заборолo супроти панґерманської небезпеки, себто конкретно — супроти ворожого бльоку Центральних Держав, фактично бувшого під монопольною гегемонією Німеччини. Позиція українських самостійників та ірридентистів була і мусіла бути антиросійською, принаймні доти, доки істнував московський царизм, — цей головний і непримиримий ворог України і українського народу.

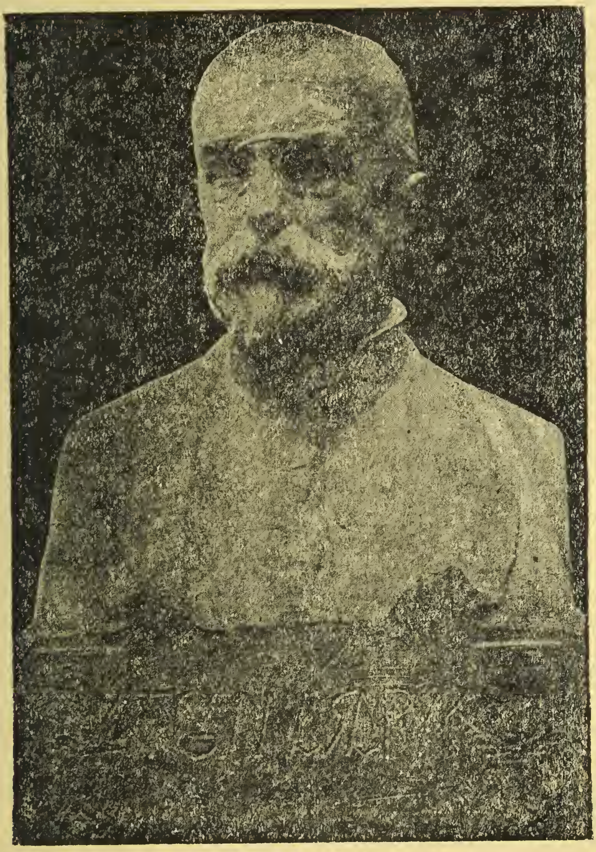

Президент Т. Масарик.

Таким чином аж до березньової революції у Росії (1917), чеські й українські самостійники були в ріжних, а властне навіть у ворожих політичних таборах. Здавалося однак, що після повалення московського царизму дійде до природного політичного порозуміння і навіть кооперації поміж Чехами та Українцями. Однак, і на жаль, так не сталося з богатьох та ріжних причин, докладно говорити про що не входить в рамки цього нарису. Загально вистарчить констатувати, що з одного боку на перешкоді до цього було, після розпаду царської імперії, ще

актуальніше мементо панґерманської небезпеки, а з другого — Берестъ-Литовський мир, що нараз і рішучо вбив симпатії до української справи в чеському громадянстві. Слід зазначити, що після розпаду царизму і перед Берестъ-Литовськом — українська справа деякий час тішилася чималою симпатією серед Чехів . .

Під час війни Масарик мав нагоду близче і конкретніше запізнатися з українською справою, українським національним рухом та визначними діячами, (проф. М. Грушевським, Винниченком, Петлюрою, О. Шульгіним), а саме підчас свого побуту вже за революції на Україні, де він був в контакті з Центральною Радою, а саме у звязку з орґанізацією чеського національного війська, себ-то леґіонерів.

Про це останнє маємо дуже цікаву автентичну заяву тодішнього українського міністра закордонних справ п. О. Шульгіна, зроблену ним в передмові до чеського видання його знаної французької брошури „Le problèmes de l'Ukraine“, досі ще друком не опублікованої, але яка незабаром має вийти. Він пише там: „Це було в Київі в 1917 році і в початку 1918, коли ми роспочинали будування нашої держави і коли на нашій терріторії формувалися і перебували чеські леґіонери. Я був тоді міністром закордонних справ і вів переговори з п. Президентом (себто Масариком, — І. В.) в справі цих військ. В результат[1] була складена умова, підписана п. Президентом і мною. По цій умові український Уряд визнавав єдино правомочним представництвом Чехії Національну Раду на чолі з проф. Масариком, давав широку гостинність чеському військові і передбачав, що, на випадок приходу Німців на Україну, чеські полки можуть покинути терріторію разом зі зброєю“ . . . (стор. 7—9 рукопису).

Як вже було згадано вище, Масарик під час війни специяльно висловився з приводу української справи в своїй відомій праці „Нова Европа“.*) Щоб зрозуміти його відношення в цій праці до України, слід памятати ту політичну атмосферу, в якій вона писалася і те політичне завдання, яке вона мала. Для цього необхідно пригадати де-що з історії її написання. Як відомо, праця ця вийшла як манускрипт на французькій і анґлійській мові, очевидно з метою інформувати антантські міродайні політичні кола про державно-політичну реорґанізацію Европи після війни загалом, але первісно вона писалася по чеськи і призначена була для чеського національного війська, що воювало по боці антанти проти Центральних Держав. Сам автор подає в передмовах до неї такі пояснення про те, як ця праця повстала та як вона писалася. У вступній увазі до анґлійського і французького видання, писаній в 1918 році у Вашинґтоні, Масарик констатує: „Ця книга має довгу історію. Первісно колись була написана в Петрограді підчас революційного заворушення. Мені росходилося про те, щоб з'ясувати нашим жовнірам цринціпіяльні проблєми війни: їм також книга призначалася.“**) В посвяті до першого чеського видання паписаній в Київі 15. січня 1918 року, автор на прикінці пише: „Брошурка має свою історію. Я її написав в Петрограді після першого побуту в Київі одним махом, але не

*) Про Українців під час війни згадує ще Масарик в своїй статті: „Проблєма малих народів і війна“ з червня 1917 року, книжно виданій відтак в брошурі: „„Masarykovy projevy a řeči za valky“ (Прага 1919), де умовно висловлюється про національну самостійність України і зачислив Українців до найбільших з числа малих і поневолених народів (стр. II.).

**) Цитую тут скрізь по І. чеському виданню у Празі у 1920 р. (стр. 7).

мав стільку часу, щоб міг її скореґувати. Міжтим вибухла перша большевицька революція і унеможливила мені працю; по якимсь часі я засів до ревізії її, але вибухла друга революція. Того дня, коли я роспочав працю, під моїми вікнами гремів большевицький броневик, а навкруг моєї хати лютовав найгірший бій. На раду приятелів я виїхав до Москви, щоб там міг мати кілька спокійних хвилин; але саме в Москві я трафив до центру вуличних боїв. З Москви я вибрався до Київа, де саме була проголошена Українська Республіка, отже нове заворушення і нове практичне завдання..." (Стр. 20.) Початок вище згаданої посвяти формулує завдання цеї праці таким чином: „Братя, чеські, словацькі-козаки. Посячую цю працю Вам, що вступили до союзної армії в Росії, Франції, в Америці та Анґлії, в Італії та скрізь, де Ви, як вільні громадяне, могли виявити свій протиавстрійський настрій та рішення воювати за свободу і незалежність нашого наводу". (Стр. 17.)

В цій самій передмові він каже відтак: „Я з'ясовую тут нашу національну програму і те, як ми розуміємо війну та її значіння та чого від неї сподіваємося — повної самостійности нашого народу та відновлення держави чеських країн зі Словаччиною. Ми домагаємося розбурення Австро-Угорщини. Ця наша програма не є лише негативною, але навпаки є позитивною; наша самостійність має бути частиною політичної та суспільної орґанізації цілої Европи і цілого людства. Справа Чех і Словаччини є проблємою світовою." (Стр. 19.)

В узагальненню своїх уваг про творення Нової Европи на основі демократичного миру, Масарик головну політичну мету всесвітньої війни з'ясовує таким чином: „Перешкодити і зломати небезпеку панґерманізму вимагає з боку союзників відваги, енергії та співділання не лише тепер підчас війни, але і після війни. Головним домаганням є, щоб примусити німецький нарід до заспокоєння власними силами, недозволити використовування сусідніх народів, з окрема менших націй, жиючих в зоні на схід від Німців — поміж Німцями та Росіянами. Це значить передовсім визволити та злучити менші славянські народи: Поляків, Чехословаків, Югословян і У к р а ї н ц і в; рівночасно мусять союзники всю свою увагу і поміч присвятити відродженню Росії." (Стр. 206—207.)

Вже з вище наведених цитат легко уявляється та атмосфера і ті спеціяльні умовини, серед яких доводилося Масарикові писати його „Нову Европу", а відтак стане зрозумілим, чому він до української справи відносився в цій своїй книжці з певними застереженнями, що обумовлені були головно його антантофільською орієнтацією. Що він в принціпі висловився і в „Новій Европі" за визволення та з'єдинення українського народу є видко власне з останньо наведеного цитату. Що відтак він обумовляв осамостійнення Українців п і д д е р ж а в н о-п о л і т и ч н и м о г л я д о м, головно з огляду на панґерманську небезпеку, ми побачимо з дальших цитатів.

Спеціяльно українській справі Масарик присвятив § 40 своєї тут реферованої „Нової Европи". Він пише там з приводу України слідуюче (стр. 139—141): „Завдячаючи панґерманізмові, стала важною малоруська (українська) проблєма. В ній слід розріжнювати язикову та національну справу від політичної. Розходиться про те, чи Українці є окремим народом, чи тілько російським племенем, чи малоруська (українська) мова є окремою чи тілько діялєкт російської. Навіть фаховці-лінґвісти (і славянські) поділені що до цього. Після анальоґії инших

народів можна сказати, що Українці в тому випадку, колиб їх мова була лише діялєктом, можуть відокремитися від Росії з инших причин: економічних, суспільних та політичних. Політична самостійність не керується лише мовою, як це найкраще доказують самостійні німецькі держави. Що має силу на заході, мусить також мати силу на Сході. Правда, західня історія показує, що діялєктичні індивідуальности підпорядковувалися культурній вигоді, що випливає зі злуки з більш культурним народом; у Франції приміром провансальська мова відріжнюється більше від літературної французької, чим українська від російської. Також німецький діялєкт (plattdeutsch) та инші більше відріжнюютсься від літературної мови, чим українська від російської. Правда, що французька література та культура можуть дати значно більше чим російська, та що Франція та Німеччина не поводилися супроти діялєктичних індивідуальностей так немудро, як російський царизм.

Політично сама Україна в третьому універсалі (в 1917 р.) признала центральну російську державу, а себе проголосила лише частиною російської федерації. Є зрозуміло, що несформований зовсім політичний український организм відчував потребу опертися о російську цілість. Лише пізніше (IV. Універсал) Українська Рада проголосила Україну самостійною державою від Росії незалежною; в цьому очевидно вона була підтримувана Німцями та Австрійцями. Німецькі і австрійські панґерманісти памятали про Україну та призначали Українцям протиросійське завдання. Австрійська політика послугувалася галицькими та буковинськими Малорусами (Русинами) не лише проти Росії, але і проти Поляків-а на Українців задивлювалася яко на засоб для свого клєрикального імперіялізму (меморандум Шептицького)."

Власне після IV. Універсалу Масарик, 27. лютого 1918 року, в Москві висловився проти абсолютного відокремлення України від Росії. Ось його заява з цього приводу: „Ми визнали Україну, що III-им Універсалом проголосила себе самостійною державою, але в рамках федеративної Росії. Це ми могли акцентувати з чеського і славянського становища. Але 25. січня 1918 року (я маю новий календар) Українці видали IV. Універсал, в якому проклямували себе зовсім самостійною державою, вже не в межах Росії. Я сам особисто, о скільки би мав право взагалі говорити про це, не можу признати самостійну Україну мимо рамок Росії за правно-політичну формацію, це є проти моєї думки розбивати Росію, це на мій погляд просто працювати для Прусії. Я гадаю, що ми всі є такого погляду. Я нерадо робивби щось лише персонально." *)

Що таке відношення президента Масарика до справи української самостійности продиктовано було головно привидом панґерманської небезпеки видко зі всеї його праці, а спеціяльно зі слідуючої цитати (стр. 141), що обґрунтовує значіння великої Росії для забезпечення істнування недержавних і малих середньо- і східньо-европейських народів: „Не лише Україна, але і Польща та решта малих народів на Сході потребують опертя сильної Росії, бо инакше, під покришкою самостійности, економічно і політично вони будуть під куратeлею Німеччини. Буде мати велике значіння, як та до якої степені ці народи на Сході потрафлять порозумітися між собою (відношення поміж Українцями і Поляками, Поляками і Литовцями, Литовцями та Латишами)".

*) Цитую з пражського щоденнику — „Tribuna" (1920 р. з 11. марта).

З огляду на це у свому проєкті вирішення державних і політичних справ „Нової Европи“ Масарик з приводу України висловився так: „Україна буде автономною співчастиною Росії — бо спроба осамостійнення показала Українцям, що відокремлення її від Росії приводить їх під кураетелю Німців“ (стр. 219). Це його погляд на вирішення справи бувшої російської України. Шо ж до закордону українського, то відносно бувшої угорської України він числиться з її бажанням прилучитися до чесько-словацької держави на автономних засадах. Що ж до бувших австрійських Українців, то він лише загально формулує їх справи, пишучи: „Українці з Галичини і Буковини рішать про свою майбутність і з окрема про їх відношення до Польщі і до України.“ (стр. 217).

Це очевидно все було писано в тодішних спеціяльних відносинах і не представляє певно остаточну дефініцію становища Масарика до української справи. Доказом цього може бути хоч би такий факт, що коли гетьман Скоропадський був примушений до абдикації і Директорія стала на чолі Української Народньої Республіки, то він висловився за признанням української самостійної держави де факто з чеського боку і взагалі досить прихильно, принаймні з початку, дивився на зміну ситуації політичної на Україні після опанування її новим Урядом Директорії.

За останні три роки президент Масарик не мав нагоди висловитися прилюдно з приводу свого теперішнього відношення до української справи, і тому немає автентичного матеріялу, на основі якого можна було б спрецізувати під цей час це останнє. Можна хіба припускати, що протягом останніх 3 років в становищі чехословацької держави і громадянства де в чому змінився погляд на майбутність Росії і евентуальне упорядкування Східньоевропейських державно-політичних проблєм. Коли давніше і ше під привидом панґерманської небезпеки в чеській політичній думці міцно панувала засада відбудування бувшої Росії в старих межах, і в найбільшому хіба разі у федеративній реорґанізації, то нині відношення чеської державної політики до нових східньо-европейських Рандштатів є зовсім відмінне: Чехословаччина де факто визнала вже нові балтійські держави, а де юре Грузинську Республіку; цю останню навіть після окупації її большевиками. Можна з певністю передбачати, що коли б на Україні внутрішні відносини упорядкувалися після природного занепаду большевизму, і українська держава з'орґанізувалася на певних демократичних та европейських засадах, то і Чехословацька Республіка і її Президент очевидно визнали б повну її самостійність.

Володимир Кедровський.

„Власть тьмы.“

Матеріяли до стану „Народньої Освіти у Сов. Україні“.

(Кінець)

Після розгляду справоздання про стан народньої освіти по ґуберням помимо волі напрохується зробити хочби загальні уваги, коротеньке порівнання з тим, що робилося в галузі вищої народньої освіти до большевицької революції і що робиться тепер.

Отже почнемо хочби з числового боку шкільництва. Тільки що під руку підвернулася комуністична ґазета „Наша Правда“, яка під заголовком „Ра-

дянська Україна“, — „Освіта на Україні“ дає відомости про стан освіти на Україні; тому що відомости ці вона бере з того відчита, що я, то я скористуюся її цифрами. Там показана загальна кількість 21.000 шкіл, а між тим до революції по неповному моєму підрахунку функціонувало більш 28.000 шкіл. Таким чином зменшення в кількости шкіл тепер є на 25%. Далі показано, що із загальної кількости дітей шкільного віку на Україні (9 міл.) в школах є 2½ міл. Тут я мушу зробити невеличкий коректив і сказати, що в кількости дітей „шкільного віку“ є маленька помилка тому, що коли рахувати теперішне населення України під большевицькою окупацією максимально 35 міл. (Совітська перепись показує 25), то тоді дітей шкільного віку від 8—11 років може бути найбільше 3½ міл. Адже кождому відомо, хто хоч трохи дотикався до шкільної статистики, що на Україні дітей зазначеного віку при нормальних умовах є 9—10% загальної кількости населення. При виробленню сіток всезагальної освіти майже всіма земствами взятий цей відсоток 10.

Ну, добре, скажу, що комуністичний шкільний вік дитини рахується від 4 років до 16, тоді на все населення України може й буде таких дітей 9 міліонів — тим гірше для обрахунків сучасних „просвѣтітелей“ народа. Я все таки візьму „буржуазну“ кількість дітей в 3½ міл., і до них по підрахункам відчиту найбільшу кількість таких дітей у відповідаючих їм школах (по підрахункам 1,191.944 — беру більше) 1½ міл., то тоді вийде найбільший відсоток дітей шкільного віку в школах 43%. Аби не було закидів в якомусь перекручуванню чисел, скажу, що по прямому підрахунку совітського відчиту на 9 міл. душ дітей в школах всіх типів, що треба віднести до дошкільного, позашкільного виховання і професійного вивчення, 2½ міліона дасть усього 27.8%.

Це на Україні, де найгірші повіти ґубернії, як Волинщина, уже в 1914 р. вміщували в школах найменше 48% дітей, а в середньому по Україні відсоток дітей шкільного віку, перебувавших в школах в тому році, доходив до 76%. Крім того були уже окремі повіти, в котрих школи мали можливість вмістити всіх дітей шкільного віку в свої стіни (Бердянський, Одеський, Волчанський і ще де-кілька назвиськ, зараз не пригадую собі). Сітки всезагальної народної освіти були вироблені так, що при тому старому проклятому режіму, при (вічної памяти) таких мракобісах і душителях народної освіти, — міністрах, як Кассо, Шварц і др. мусіло було закінчиться відкриттям такої кількости шкіл, яка би дала можливість всім дітям шкільного віку вчитися в школах, що називалося б закінченням заведення всезагальної народньої освіти і мало статися в 1932 році і то в самих темних ґуберніях, як Волинська. А разом з ним були й такі ґубернії, як Таврійська, Херсонська, Харківська, Катеринославська, котрі мусіли закінчити заведення, по російські кажучи, „всеобщого обученія“ між 1921—25 роками, себто школи їх мусіли вмістити в себе 100% дітей шкільного віку.

Деж тут той поступ наперед! Школи тепер численно у відношенню до кількости дітей, як це мусіло бути-б по черепашичому посуванню народної освіти при старому режимові, на половину зменшились. Це так стоїть справа народньої освіти на У. Р. С. Р. порівнюючи з дореволюційним її становищем.

Для того ж, аби дати уяву читачеві, яку страшну гальму на розвій шкільництва на Україні поклали большевицькі „реформи“, наведу коротенькі відомості про розвій шкільництва на Україні з початку революції до захоплення всеї України московськими наїздниками.

За цей короткий період при участи держави, або цілком державні, були відкриті такі школи з національним характером навчання:

I. Три Універсітети (Київський, Кам-Подільський і Полтавський).

II. Київська Академія Містецтва.

III. Шкіл вищих початкових — 848.

IV. Комплектів*) у нижчих початкових школах — 25000.

Крім того відкрито багато приватних і громадських шкіл ріжних типів, без участи держави, курсів всякого роду і др., що повинно було задовольнити ви-

---

*) Комплект — це одна вчительська посада, На один комплект в середньому рахується — 50 душ учнів. (Бажано не більше — 40).

моги часу. Також був відчинений приватний економично-адміністраційний інститут і врешті заснована державна Академія Наук, чим завершувалася будівля національної освіти на Україні.

До цього часу на Україні уже налічувалося одних середніх шкіл (ґімназий, реальні, комерц.) 1125, та вищих початкових шкіл понад 1200. Звертає на себе особливу увагу, що значна більшість середніх і вищих початкових шкіл випадає на долю сел, містечок і заштатніх міст, де одиноким контінґентом учнів були селянські діти.

В початкових двохклясових школах налічувалося 3630 комплектів, та в одноклясових 45796, а разом 49120, які обслуговували 3.348.500 душ дітей, або 67% їх шкільного віку. Значить бракувало ще комплектів для задоволення всього 33% дітей, чи 1.100.000 душ. Відсоток дітей, перебуваючих в школах, до загальної кількости дітей шкільного віку, по ґуберніям йшов у такому порядку: на першому місті Катеринославщина — 92%; за нею Полтавщина — 84%; потім Харьківщина — 81%; Чернигівщина — 70%; Херсонщина — 69%; Полісья — 57%; Холмщина — 54%; Поділля — 51%; і врешті Волинь — 46%.

Звертаю увагу з одного боку на те, що у відомостях про кількість шкіл зовсім немає Таврії, що цілком компенсує брак большевицьких відомостей з частини Поділля і Таврії. Крім того середній відсоток дітей шкільного віку, задоволених школами, для порівняння з такими в Совітській Україні, мусить бути взятий не 67, а 75%, який дають ті ґуберні, що увійшли у совітський відчит, а саме: Катеринославщина, Київщина, Полтавщина, Харківщина, Херсонщина та Чернигівщина.

Шкода, що в цітуємому відчиті не зазначено по всіх ґубернях кількости шкільних комплєктів, а тому й не можна перевести порівняння цих цінних факторів, чому знову доводиться вернутися до порівняння кількости дітей в школах і по за школою.

Отже в початку 1919 р. в одних нижчих початкових школах України, тих ґуберній, про які йде мова, у радянському відчиті було 75% дітей шкільного віку. Цей відчит, як уже було згадано вище, дає при першому підрахункові 43%, що є менше на 32% проти початку 19 року, а по другому підрахункові зменьшення це дає 47%. До цього ще треба додати те, що взятий мною відсоток 75 є значно зменшений по першому тим, що далеко не всі школи дали статистичні відомости М-ву, а то й впрост деякі не були ще зовсім зарей'єстрованими; по другому ж не зараховані діти, що перебували в нижчих клясах середньої школи, які охоплювали шкільний їх вік. Цеї другої уваги не можна сказати про большевицькі відомості тому, що у них немає середньої школи і всі діти підраховані, як учні єдиної школи. Це що до кількости шкіл.

Коли про кількість шкіл ще дещо можливо було говорити, то вже про якість їх впрост не знаєш з чого починати.

Не раз доводилося мені чути заяви „що большевики у галузі шкільництва виявили величезну творчість. Вони дали цілком нові шляхи в орґанізації шкільництва, методів навчання і т. д.“. Думаючим так я можу відповісти, знову таки документально, бо з теперішніми „радѣтелями“ інтересів українського народу можна говорити лише з документами у руках, що вони, або нічого не знають з історії боротьби інтеліґенції в бувшій Росії за шкільництво, або гадають, що другі цього не знають і в большевицьких експеріментах, побачуть „реформу“ школи і дійсне шукання чогось нового, ґеніяльного, присущого лише одному розуму — розуму люмпен — пролетарських ватажків. Що торкається, так би мовити, адміністративно-орґанізаційної сторони нового шкільництва на Україні, то вся невдалість її, яка потягнула за собою повний розвал школи, досить ясно підкреслена і доказана самими відчитами большевиків по окремих ґуберніях, які приведені вище. Тому на цьому питанню рахую зовсім непотрібним спинятися. Звертаю лише увагу на ту кольосальну протилежність в приказах, постановах, роспорядженнях і т. д. Наркомпроса, до речі сказати, від кожного рядка котрих так тхне фельдфебельщиною, страшною аракчеєвщиною, яка в такій мірі ще ніколи не торкалася школи, навіть в часи самої чорної російської реакції, і дійсністю при переведенню їх у життя.

Про нові методи навчання також поки що не можна нічого говорити, бо немає ще „нового“ навчителя, а тому й методи нові ще не вироблені і невідомі, хіба крім „ґеніяльних“ декретів по знищенню грамотности, чи то так помилився, вони там, здається, називаються „по боратьбє с безграмотностію в ударном, бойовом, осадном і т. д. порядкє“.

Що торкається „нових“ шляхів в ідеї сістеми орґанізації шкільництва, то дозволю собі забрати час у читача і переказати деякі з тих вимог принціпіяльного характеру, що висловила „Ліґа образованія“ до орґанізації шкільництва, які приведені у книжці Г. А. Фальборка „Всеобщее образованіе в Россії“, надрукованої в 1908 році і попрошу проти — поставити їм декрети і роспорядження наркомпроса У. Р. С. Р.

Отже підемо від одної тези до другої.

Фальборк каже:

1. „Життя людини, з точки поглядів культурно-державних інтересів, у політично-правовій державі може бути поділене на 4 періоди: молодше 4 років, від 4 до 7, від 8 до 22 і старше 22 років“.

2. „Вік до 4 років, при сучасному соціяльному устрієві, це період головне родинного виховання“.

3. „У віці від 4 до 7 рок. мусить початися приняття деяких громадських ідей і прагнень; тому допомога з боку держави улаштованню материнських шкіл, дитячих садків і їм подібних інституцій, з збереженням за ними родинного характеру, є дуже бажаною“.

4. „Період від 8 до 22 рок. поділяється на дві частині: перша від 8 до 18 років, час шкільного навчання, у свою чергу ділиться на вік від 8 до 15, відносно котрого держава зацікавлена, аби ніхто в цьому віці не залишався поза школою, і вік від 16 до 18 років — це час наукової підготовки до вищої школи. Друга частина періоду — від 19 до 22 років, це час наукової підготовки у вищій школі“.

Порівняйте ці тези з схемою народньої освіти на Україні, яку виробив Наркомпрос Гринько (див. в початку статті) і скажіть, чи багато він вніс свойого нового, принціпіяльного в сістему орґанізації шкільництва, що до поділу школу по віку учнів? Які тут „нові“, а то може й ґеніяльні думки він виявив у порівнянню з наведеними тезами, які уже стали ще тоді аксіомами? Гадаю, що ще які небудь тут комментарі зайві, а тому підемо далі.

7. „Завданням школи мусить бути культурний розвій людини, а ні в якому разі не підготовка аґентів для того, або иншого устрою громадськости, або держави“.

От уже порівнюючи з цією тезою большевицька школа, здається на перший погляд, пішла по „новому“ шляху і поставила своїм завданням служити псевдо пролетарсько-клясовій державі, а тому і все стремління її направлене до того, аби в учнях найгострійще піднести клясову свідомість і виробити гарних аґітаторів для своєї клясово-державної ідеї. Я сказав, що новина це „лише здається“ тому, що Фальборк цею тезою протестує проти старої російської бюрократично-буржуазної школи; це він яскраво зазначає в 63 тезі: „Бюрократія, котра введе у школу ту саму політику, проти котрої вона протестує (проти політики у школі як такої), доказала свою нездатність в обшарі народньої освіти і мусить передати суспільству справу поновлення освіти нашої держави“. Отже большевики й тут пішли старим битим шляхом російської бюрократії, яка заставляла школу служити інтересам потрібного їй монархнчно-буржуазного ладу. Заслуга тут у них є лише одна а саме та, що вони це більш безсоромно, більш гостро виявили.

Вносячи політично-партійну боротьбу в школу, навіть більше, зробивши її зброєю цієї боротьби, вони поставили істнування школи в залежності від істнування їх політичного устрою. Впаде ця оліґархія — загине разом з нею навіть і та школа, як що її так можна назвати, яку утворили вони. Тому треба бути свідомими того, що шкільництво на Україні доведеться, у свій час, починати цілком заново. Навряд чи можливо буде хоч що небудь скористувати для нової, справжньої школи з тих руїн, які полишаться в спадщину новому державному ладу.

Хочу звернути уваґу ще на один бік порушення ідеї початкової освіти народа, де большевики дійсно начеб то дали щось нове, хоч це „нове“ давно уже було засуджено на смерть а саме: всіма педаґоґами, всіма творцями школи установлено, як аксіома те, що загальна освіта мусить бути підвалиною до освіти прикладної (професійної). Новоявлені ж реформатори школи кажуть як раз навпаки. Вони висунули гасло професіонізації всієї початкової освіти, вхитрившись якось втілити його в поняття „єдина трудова школа“, мотивуючи це тим, що шлях до загальної освіти, до культурного розвитку людини, лежить через фабричний станок, чи кустарний варстак, або як це вони називають, через професійну освіту. Гадаю, що очевидну помилку, що б не сказати більшого, в цій засаді нічого доказувати.

Цікаво згадати ще й те, що поняття „єдина трудова школа“, товмачиться ріжними совітськими комуністичними „діячами“ народньої освіти ріжно і, якось, своєрідно. Ясної відповіді на питання: — як вони уявляють цю школу? — знайти в їх матеріялах, або просто у відповідях на поставлені запити поки ще не пощастило. Виявилося щось таке туманне, але у всякому разі не самодіяльність учнів у школі, а скорше утілітарність їх шкільного труда.

11. „Ніякі релігійні науки не можуть бути предметом навчання в школі“.

15. „Розділення полів у школі протиприродно і відразу введе у поняття дітей щось чуже самій природі; це є лише наслідок історичного пережитку привілеґірованої школи“.

Коли перечитуєш відчит про „Второе Всеукраинское совєщаніє по народному просвєщенію“, то впрост дивуєшся, скільки жовчного „славословія“ вилито „ораторями“ на цьому „совєщанії“ на контр-революційну інтеліґенцію за те, що вона допустила поділ шкіл на школи для хлопчиків і дівчат. Скільки сказано гарячих демаґоґичних промов в оборону змішаної школи, наче б то в цьому кожний з промовців відкривав Америку. Всі промови на цьому „совєщанию“ мені нагадують поговірку „ломляться мов баран у відчинені ворота“.

Все „совєщаніє“ чомусь намагалося, і треба сказати досить неуміло, доказати все те, що навіть для рядових дореволюційніх робітників народньої освіти давно уже стало аксіомою, яку провести в життя не давали можливости лише державно-політичні умови життя дореволюційного часу.

З вибухом революції все, що було вироблено раніще найліпшого, почалося впроваджуватися в життя; поскільки ріжні обставини давали спроможність цьому шляхові, до большевицького перевороту було зроблено уже надзвичайно багато. Захопивши владу у свої руки, большевики знищили школу за її буржуазність, контр-революційність і т. д., а не маючи ні сил, ні фаху до творення чогось нового, ліпшого, почали ходити „вокруг да около“ на ріжних „совєщаніях, с'єздах“ і др.

А поки що в справу свого шкільництва втягують все, що було найгіршого в самі темні часи російської реакції. Наприклад, у школі комуністів знову відкинутий прінцип загально-доступности школи, принцип, за впровадження в життя якого довго і уперто боролася інтіліґенція бувшої Росії. Візміть п. 14 статута „єдиної трудової школи“ (в початку статті) і Ви побачите, що знову воскресли „кухаркіни дєті“. Тільки тепер на становище „кухаркіних детей“ попадають діти тих, що не належать „до професійних і політичних об'єднань, які стоять на плятформі Радянської Влади“, а таких на Україні є не меньше 90%. Або вчитайтесь в „інструкцію про прийом до вищих шкіл“ п. 3, то Вам ясно стане, що у вищу школу можуть попасти лише „немногія ізбраныя“, а імено „діти працюючих членів продукційних спілок, членів Космона, членів К. П. (б) У., та соціялістичних партій, що стоять на радянській плятформі і т. д“, це як раз і є проти нашого хліборобського населення України.

Ретельним переводом в життя цієї інструкції безперечно буде замкнений вступ до вищої школи українським селянським дітям, а тому й свідомо — національним елементам. Тільки вдумайтесь добре в цей факт, і Вам стане ясно, яким занепадом нашої національної культури грозить переведення його в життя. Ні для кого ж немає секрету, що на Україні робітництво, яке дає головний контінент людей, підпадаючих під зазначений пакт, є майже у всій своїй масі інонаціональне, або зденаціоналізоване і вороже українській ідеї.

16. „Яке б то не було зовнішнє відзначення учащихся становить їх в анормальне становище відносно до того загалу, в котрому вони знаходяться“.

Тут большевики пішли далеко дальше бюрократично-реакційної школи і не спинилися на зовнішньому відзначенню учнів, а просто значну кількість шкіл мілітаризували, обернувши їх у Аракчеєвські „воєнния поселенія“.

18. „По своєму змісту освіта дітей шкільного віку мусить бути поділена на дві частини: перша — це школа в тісному значінню цього слова, себ то, той період, коли рахується, що навчання певних дісціплін є необхідним для людини; друга, коли уже сам чоловік, пройшовши певні дісціпліни, шукає дальшого розвитку в науках при допомозі людей, котрі раніще увійшли в цей обшар. У першій половині шкільного періоду — в університеті — немає ні вчителів, ні учнів, а є лише старші й молодші товариші в науці“.

Тут може вони не спинилися на півмірах, а пішли до кінця і все шкільництво построїли так, що в ньому є командуючі, фельдфебелі, капрали і врешті мужва, як кажуть Галичане, це уже учні.

Так можна йти далі й далі. Можна, на кожний „винахід“, на кожне „нововєдєніе в обученії, соотвєтствующее інтересам пролетаріята“ знайти в старій педаґоґичній літературі звичайні аксіоми, які тепер взялися новоявлені „педаґоґи“ переводити в життя, звичайно неуміло, але за те добре підсахаринивши їх своїми бутафорськими, гучними річеннями, або просто викриками без всякого змісту і звязку, не кажучи уже про льоґичність їх.

Можна також знайти й старих, страшних мерців, народжених реакцією, які з великими з'усиллями ліпшої частини інтеліґенції були поховані, а тепер знову відживлені большевиками для росповсюдження „народного затемненія“, або, як по старій традіції продовжується говоритися „народного образованія“.

Большевики не мають у своєму розпорядженню навіть невеликої кількости потрібних кадрів робітників народньої освіти, бо тих, що так би мовити, випестили в собі ідеали нової школи, зрослися з ними, хоч не на практиці, а в думках, радянські „самодержці“ у свій час оголосили контр-революціонерами, ворогами працюючого люду, що носять в собі ідеї, направлені проти інтересів трудових мас, а потім украли у них ці ідеї і видали за свої і для переведення їх в життя покликали нових людей, яким ці ідеї чужі і незрозумілі. Ясно, що виходе з того „як печі пірогі візьметься сапожнік...“

Не ставлячи собі завдання — писати трактату про шкільництво на Совітській Україні, — я стверджую, що реформи большевиків абсолютно нічого нового у шкільництві не дали, крім хиба повного провалу екзамену большевиків на творчість, що вони виявили і в другіх галузях життя. Вони взяли з старих ідей частину того, що здавалося їм найбільш революційним, найбільш демократичним (коли про яку небудь демократію у поняттю большевиків ще можна говорити) і по своєму, в порядкові військово-поліційніх роспоряджень: „не смєть разсуждать, мальчать і ісполнять!“, намагаються перевести в життя, обернувши їх, таким чином, в одне з орудій інквізиції населення.

Далі ними збережено, звичайно свідомо, для своєї партійно-клясово - державної мети, все найгірше, що було в орґанізації російського дореволюційного, бюрократичного шкільництва з додатком ще до цього, знову таки найгіршого, з сістеми керування школою в других державах світу. Наприклад, у своєму безоглядному прагненню до повної централізації управління життям школи, до найменших подробиць, вони полишили за собою навіть архібюрократично-буржуазну французську сістему, де „блискуча зовнішність французської школи не криє стілки ж прекрасного внутрішнього змісту, а особа — головний сімвол сучасного ідеалу у школі — не знайшла собі волі розвитку, волі виразів, а залишилася пригніченою“ — каже п. Фальборк.

Звичайно я можу почути на це відповідь, „що большевики ж і прагнуть до того, щоби окрему особу цілком підчинити коллективу“. Цікавий я був би на це знати, хто докаже, що метод нищення прояви особистости кожної людини з першого дня вступу її до ассознаючого життя, дасть врешті тип людей, коли можна так висловитися, до якого мусить прагнути, як до свого ідеалу, людство? Хиба людина, що з дитинства була стиснута обмежуючими її духовний розвій

і ігноруючими індівідуальні здібности умовами життя, виховання, врешті може уявляти собою особу, більшого кругозіру і більшої здібности до життя, або ширшої творчости, яка може принести більшу користь людству, або тим трудовим масам, боротьбу за поліпшення долі яких монополізували собі большевики, ніж та людина, що розвивалася з дитинства протилежними шляхами?

Я певний того, що не тільки керовник шкільного діла у Р. С. Ф. С. Р. Луначарський, але й другі активні вожді комуністичного руху добре знають, що вони і у шкільному ділі взяли сістему, яка нищить навіть можливість прояви індівідуальности людського духа. Така свідомість у них є, бо большевики є єдина партія, яка знає, що вона робе і що їй потрібно в данний мент. Тому тим більш вони повнють злочин перед широкими масами народу, що став матеріялом для їх експеріментів.

Для них цілком ясно і зрозуміло, що за утопичними ідеями може йти лише бездушна людська маса, маса, позбавлена здібности до критицизму і можливости навіть простого аналізування фактів, тому й школа покликана ними імено для виховання такої маси з підростаючого покоління. Тому вони абсолютно не можуть припустити, навіть на один день, організації у себе школи на принціпах англо-американської, або навіть скандінавської, бо така школа дає широкій розвій індівідуальности учня, а тому й здібности до свідомої критики всього окруження, що врешті неодмінно приведе до вияву всієї утопичності, повної химери їх комуністичних ідей, які не можуть йти далі низки безглуздих експеріментів.

На заключення приведу те, що сказав Наркомпрос у своєму резюме до відчиту: „Ми виконали тільки перший підрахунок кількости і він перед нами відімкнув нове ще більше складне завдання підрахунку якости. Коли ми хочемо будувати сістему освіти у державному маштабі, ми повинні раніще всього заволодіти елементами цієї сістеми, ми повинні простудіювати кожну нашу ґубернію не тільки з точки погляду, як збудувати освіту в середині її самої, але й з точки погляду, яке місто займає ця ґубернія в загальній сістемі цілої держави".

Шкода, що Наркомпрос раніще цього не думав, а то як той, що виліз на дзвіницю, та й бух у дзвона. Почав руйнувати стару школу. Аби він захотів скористувати довгий опит (50 річний) хочби земств в справі вияснення потреб народньої школи і накреслення шляхів її розвою, то знайшов би там для себе багато цікавого. Шкода, що на величезному „Всеукраїнськом Совѣщаніи по народному просвѣщенію" не було жадного старого робітника по народній освіті, (за те було $13^1/_2\%$ відсотків людей, які дуже туманно уявляють собі школу, а може й зовсім її не бачили: чорноробочі, кравці, машиністи, і конторщики і т. д.), тоді хоч від такого б дізналися, що не так легко будувати школу, як руйнувати. Може від нього б почули, що для нашого селянина при його сучасному економичному господарському становиську, школа 7 річна не по раменам, чому є доказ те, що середнє число років перебування селянської дитини в школі (скінчивших і вибувших зі школи до скінчення) рівняється 2.3—2.7 рокам. Тоді б дізналися, що велика боротьба ішла біля питання: чи заводити замісто 3-х річної і 4-х річну школу? І лише те, що середне число років перебування в школі скінчившого сельську школу хочби й з трьох-літнім курсом, хитається меж 3.5—3.8 років, переконало, в першу чергу земства, про доцільність 4-ох річної школи. Може б дізналися тоді, що Всеросійською земською нарадою по народній освіті в 1910 р. в Москві, куди з'їхались робітники школи, теоретики й практики, був вироблений бажаний тип нормальної школи з 6-річним курсом, яка б могла заводитися там, де чотирьохрічна школа вміщує в себе всіх дітей шкільного віку. Дізналися б тоді про те, що перед земствами, де школи вмішували до 75% дітей шкільного віку, ставало нове питання: які треба зробити заходи, аби при дальшому поширенню школи не пустували? А було це тому, що не всі селяне могли послати до школи своїх дітей, котрі потрібні були дома, як няньки, погоничі коней, підпасачі, то-що. Стало б тоді „совѣщанію" відомо, що з переходом одних лише земств до переведення пляну всезагальної народної освіти, вони стали перед тяжким питанням недостачі хочби як небудь підготованого вчительського персоналу, (з спеціяльною освітою вчительський склад України в 1912 р. ледве перевалив за 50%; останні були з освітою нижче вчительської семінарії),

а ще більше перед браком сил, які б могли приготовляти такий персонал в потрібній кількости. В звязку з реформою школи треба поліпшити було якість старого вчительства і дати йому свіжі знання, для чого були засновані ріжні літні педагоґічні і освітні курси, котрі, як виявилося, теж в слабій мірі досягли поставлених завдань — була повна недостача відповідних лекторів, перевтома учительства за зиму в школах і т. д. Узнали б тоді, скільки зусиль було покладено на протязі довгих років, аби постачити школи навчебними приладдями і що до самої революції питання це в повній мірі не було розвязане. Узнали б також, яку кольосальну трудність уявляє собою підрахунок якости і продуктивности праці шкіл, і може тоді ознайомилися хочби з останніми працями земств і фахових робітників на полі народньої освіти: 1. „Всеросійська загальноземська нарада по народній освіті в Москві 1910 р." 2. „Загальноземський З'їзд по книжковому видавництву в Уфі в 1912 р." 3. „Загальноземський З'їзд по статистиці народ. освіти в Харькові в 1913 р." І багато ще инших нарад, з'їздів, праць, присвячених не тільки практичній постановці школи, але й принціпам її. Ні, для людей, які прагнуть зараз лише до руйнації і нищення всього, що здобуло людство до тепер, це здавалося непотрібним. Їм хочеться в творчости своїй бути ориґінальним, а для того треба все старе зруйнувати, всі старі принціпи оголосити шкідливими для інтересів народу, а потім, задихуючись під страшними руїнами, ухватитися знову за них, як за останній і правдивий поратунок, звичайно видавши їх за свою революційну творчість і перенівечивши їх, все таки самим не впровадити в життя. Здається, я ухилився в бік, але цими короткими штрихами хотів показати всю несеріозність, з якою люде приступають до перереформування школи, яке вилилося в звичайний розгром її. Загинула школа, загинули одинокі і могутні підвалини економичного і духового розвою народу.

Дух народній завмер.

К. Волинський.

Як довго?...

(Лист з над Збруча).

Вже в Підволочиськах чується щось особливе, давно знайоме і до болю важке. Передовсім дається в знаки неможлива дорожнеча, яка виникла в наслідок цілковитої безцінности польської марки, а потім якась непевність. Ця непевність відчувається не лише в життю місцевої людности, але й у самому повітрі. Проходячи вечером через базар, або коло будинку „Sokoła", де зараз гостює українська ґрупа Йосипа Стадника, можете в юрбі побачити декілько сумнівних суб'єктів у шкіряних куртках, які в товаристві якого небудь „сержанта" з польської кордонної охорони, не соромлячись, п'яними голосами виспівують своє нахабне і „радноє":

„Ех уліца, уліца,
Вся Адєса жулітца,
Што Масковская чека
Разстрєляла Калчака" . . .

Віє „тим боком", який починається зараз-же за Збручем. Видно навіть полукіпки на „тогобічних" полях, костьол у Волочиськах, ряд знайомих дерев по дорозі від Фридрихівки на м-ко Купель. А там далі, окупована червоними Волинь, звідки що дня приходить пантофельна почта і що дня приходять все нові й нові жертви „кумуністичного раю". Взнати таких втікачів можна відразу: чорні, темні, обірвані, босі, з тупими, або із зденервованими лицями . . . Йдуть усе бувші люде: лікарі, інженіри, артисти, літерати, священики, вчителі, а останніми днями стали йти навіть півінтеліґентні селяне . . . Здеморалізовані і знівечені до щенту, вони захоплено дивляться на елеґантні цивільні і військові убрання місцевих обивателів, наче Бог зна коли бачили їх . . . Говорити з ними треба дуже обережно, як з тяжко хорими, инакше вони часто починають гістерично ридати, або з піною біля уст кидаються на вас з лайкою, тією самою брудною лайкою, якою дихає вся атмосфера „радянської" України.

І, ото в такий час, наші добрі сусіди і недавні „союзники", даючи можливість нашим угодовцям з Київа розводити на Варшавських тротуарах „великодержавну" політику, разом з тим видають драконівське роспорядження що до життя наших еміґрантів і ставлять їх на шлях нових митарств та безпорадности. Останнім роспорядженням мініст. внутр. справ від 15-го липня ц. р., поліція „Małopolski" заходилася порядкувати коло еміґрантів, намагаючись на протязі 2-х місяців — коли не вигнати „за кордони", так бодай виселити їх з меж Холмщини, Волині та Галичини, де зараз аж кипить польонізаторська робота. Ця робота починається від кольонізації мазурами всіх монастирських, поміщицьких та державних земель і кінчається насильним окатоличенням о. о. єзуїтами українських церков. Ясно, що пристутність певної кількости свідомого люду, навіть на становищу еміґрантів, далеко не помага замисленій поляками „роботі", а тому вони й пускаються на такі кроки ... Тим часом, більшість еміґрантів складається з тих людей, які ще не так давно боролися з большевиками поруч польського війська і які більш на цих українських землях можуть знайти собі якусь працю і прибуток. Не маючи змоги виїхати за кордон і згодившись на перебування в якому небудь Ланцуті, це значило би свідомо запакувати себе в тюрму й доручити своє життя голодній смерті, якої чекають там урядовці У. Н. Р. — Однаково, польський уряд цим не цікавиться, бо будучи заляканий власним витвором своєї фантазії про „гайдамацьке повстання", він загрожує бідним бігцям вислати їх назад на Вкраїну, визначивши навіть для цього два пункти: Скалат і Підволочиська. До чого це все приведе — побачимо. Найближчий час дасть нам вичерпуючу відповідь, а поки-що треба терпіти і ждати ...

Ждати „чогось" довго не прийдеться ... про те, що те „щось" уже достигає, свідчать не тільки одні втікачі, але й ті анархичні розрухи, що до самих основ порушують істнування поневолених народних мас — як на Вкраїні, так і Московщині. Роспочата із селянством запекла війна, доведе войвничих червоних до безумовної загибелі. Жах перед голодною смертю приспішить сподіваний кінець. Цей кінець уже починається і його гасла голосно лунають на вулицях зголоднілих міст і на знищених селянських полях. Недармо-ж усі комуністичні часописи, починаючи від „столичних" орґанів Совнаркомів і кінчаючи орґанами провінціяльних Ревкомів міста Проскурова та Гайсина, в один голос кричать: „Хлеб будет!" — „Хліба досить!" — „Голод пролєтаріяту не страшен!" — „Урожай Подолии — голодающим Саратова" і т. д. і т. д., без кінця і краю. Вісти з місць повні повідомлень про „ліквідацію банд" і, разом з тим, для цеї „ліквідації" забірають з кордону навіть кордонну охорону. Кордон над Збручем охороняється лише одною „Чекою", яка складається з безвусих жидів, — (як це не сумно, але факт лишається таким, мимо всяких міркувань), — які провадять тепер своєрідну торговлю ... перепустками ... Установлено навіть „таксу зносин". Перехід через кордон на 2—4 год., і поворот назад — 1000 мр., перехід для побачення на одну добу — 2000 мр., цілковитий перехід — 15.000 мр., перехід з возом, жінкою, річами — 40.000 мр., передача листа через „чекиста" до почтової скриньки — 100 мр., передача ґазет — 100 мр., від кождого „сьогоднішнього" примірника і 50 мр. старіщі. Що до обміну товарами, то він тепер цілком підупав, бо крім одного тютюну, той бік нічого не може дати ... як видно, то вже не тільки одна „Адєса жулітца", але й „зажулилась" уся Вкраїна, хоч не від того, що дбайлива „чека" розстріляла Колчака і инших винуватців сучасного лиха, а більше від того, що дбайливі „чекисти" зробили з багатого краю справжню пустиню, де можуть тільки „жулітца", але не жити ...

Останніми часами большевицька преса зняла шалений голос з приводу „переходу на бік рад. влади відомого повстанчого ватажка Мордалевича" і, як доказ цього, містила на всіх мовах його „покаянного листа", — (подібно до „Листа Негідника", надрук. в 4-му ч. „Нової Доби", 1920 р.), в якому він признається, що був одурений укр. ес-ерами, визнає тепер правду за комуністами, просить помилування в них, обіцяє підтримувати їх і звертається з закликом до всіх керовників повстанчим рухом — опам'ятатися і підтримати „єдину справжню народню українську владу ...

В дійсности-ж справа стоїть так, що Мордалевич в наслідок перевтоми ослабив свою активність, цим скористувалися комуністи й роспочали через його давних шкільних товаришів провадити з ним переговори. Один такий „товариш" утворив йому пастку, де його й зловила „чека" червоної дивізії, що стояла росташована в житомирському повіті. Противитися вже не міг, а тому й підписав уже готовий текст згаданого листа.

Зараз Мордалевич має свій осідок у Київі, де його „іменовали" головним керовником боротьби „з бандитами" і часто возять його по „градам" Рад. України на показ, хоч його загін ще й досі не прийняв „комуністичної віри" і продовжує заявляти свою „прихильність" так, як проявляв її на протязі двох літ.

Цей випадок з Мордалевичем все-ж таки досить зле вплинув на решту повстанчих ватажків, які тепер гризуться між собою, не дивлячись на те, що число повстанців збільшується. Як довго може це все проістнувати, — можуть найкраще сказати анархісти, які тепер почувають себе досить сильними. Анархістам пощастило прибрати до своїх рук не тільки справу з повстаннями на Лівобережжу, де в Александрівській ґуб. — (нова большевицька ґубернія. К. В.) — Махно створив двоякий фронт, але й зайняли чимало місць в рад. установах, куди вони пройшли під час останніх виборів, яко безпартійні.

Діяльности анархістів спріяє не тільки бурхливий настрій українських селянських мас, але й той „пришлий" елємент з Московщини, який, гнаний голодом, посунув десятками тисяч на Чернигівщину, Харківщину та Полтавщину.

Надходять трівожні вісти з Московщини, що в серпні місяці роспочнеться орґанізоване переселення голодних із східних ґуберній Московщини. З приводу таких чуток, настрій на Україні самий невтішний. Єдина надія всього населення покладається на всенародне повстання. Причин до такого повстання досить. Корінь їх сягає не тільки одного економічного, але й духово-психичного ґрунту сучасного життя.

Уважно придивляючись до того, що зараз „на тім боці" діється можемо сподіватися, що незабаром будемо свідками досі ще не виданих, страшних подій, які покладуть край царству Сатани.

Тільки одно цікавить: хто буде і що буде, як не буде цього, що є тепер? . . .

1921 року. Серпень. м. Підволочиска, (Галичина).

ІІ.

Війна з вітряками.

(Лист з Галичини.)

Після зімових трівог у польському таборі, на якийсь час був запанував спокій, який тягнувся на протязі цілої весни, коли все марило й кричало про Горішний Шлеськ. Тепер же, в звязку з подіями на тім самім Шлеську, заворушилися і у „wschodniej Małopolsce"... Знову з'явилися крикливі плякати. — „nie damy ziemi", знову розпочалися українські процеси, злобна аґітація, труси, арешти та інтернування. Заворушилися провінціональні „bojowki" всяких „pogotowia", стали на чеку „постерунки", демонстративно приходять на галицьку землю нові полки з „Wielkopolski" і т. д. і т. д. І все це робиться з якоюсь неясною, старанно замаскованою, метою... Польська преса також мовчить і тільки натякає на якійсь нові небезпеки, які начеб-то загрожують з боку Закарпатської України, де пробувають галицькі війська Вариводи.

Одночасно майже у Львові відбулося декілька конференцій партійних, громадських і культурно-просвітних діячів, визначнішими з яких були перша культурно-просвітна конференція ес-деків Галичини, Волині та Холмщини, на якій наступило повне порозуміння і об'єднання всіх діячів цеї партії на окупованих Польщею українських землях, а також з'їзд Галицької Трудової Партії, на якому було постановлено роспочати як мога більшу орґанізаційну працю в галицьких

селах, увійти в тісний звязок з Волинню та Холмщиною і простягнено руку до пробуваючих тут здорових еміґрантських елементів Наддніпрянщини. Як наслідок цього, зараз у Львові створено Комітет Збігців Наддніпрянщини, праця якого підпірається Укр. Горож. Комітетом, в якому створено тепер спеціяльну наддніпрянську секцію, в склад членів якої, разом з иншими Наддніпрянцями, увійшли Мазепа і Мицюк. Незалежно від цього, роспочато видання тижневика „Визволення“, який являється об'єднуючим орґаном „вільної громадсько-політичної думки і служить інтересам і ідеалам Українського Народу“. В склад співробітників „Визволення“ входять, як Наддніпрянці, так і Галичане, які намагаються знайти ґрунт для спільної праці на користь Батьківщини, не бажаючи розмінюватися на політиканство та інтриґи „наших“ політиків з Тарнова та Варшави . . .

Звичайна річ, що польська „бдительность“ напружилася і в самих звичайних річах добачається вже не аби який злочин, тим більше, що цим рухом зводиться в нівець вся та „праця“, яку провадили галицькі та волинські „угодовці“. Запомогаєма Поляками „українська“ преса всіми силами запевняє Поляків у своїй доброзичливости і на всі лади виспівує „державну мудрість“ Пілсудського та Вітоса, які, мовляв, вони „зразкові люде“ і скільки-то в них „можна навчитися“, але, одначе, все те гине марно, як марно гинуть і ті міліони марок, якими живиться ця преса. Отже, як шовіністи, так і „людовці“, прийшли до того переконання, що коли витрачати міліони, так більш раціонально і практично. Тому-то припинено видання угодової „Обнови“, зменшено субсидію дефензивного „Р. Краю“ і вислано натомісць низку платних аґентів на села з певними завданнями „zrobić powstanie“ . . . Тоді, звичайно, наступила би ліквідація і вперті „hajdamacy“ опинилися б де-небудь аж на Домб'ю, куди зараз пакують Наддніпрянців з табору Ланцут . . .

Безмежна страхополохливість і шовіністичне засліплення, бажання поневолювати і безсильність перед східними сусідами, пустопорожня балаканина про повстання і хвальковите „nie damy ziemi“ — сплелися в один клубок, якого не можуть росплутати навіть і тверезі ще голови. Варшавський „Robotnik“ раз у раз містить дописи про самодурство провінціональних „політиків“ і закликає до зрозуміння небезпечности такої „політики“, але це не тільки не протверезує мізки пануючого елементу, а навпаки, ще більш дратує його і запалює до „боротьби“ . . . І вже не тільки „bojówki“ та „постерунки“ змагаються з „небезпеками“, але й самі „obywatele“ розгортають свій „фронт“. З'аґітовані ксьондзами юрби таких „обивателів“ на „власну руку“ забірають на Холмщині православні церкви і викидають на дорогу святі образи, а тут, в Галичині, вони закидають сміттям церковні процесії, як то було у Львові, під час святочного церковного походу на могили полеглих за волю України січових стрільців, який відбувся на Зелені Свята . . .

Та годі про це говорити щось більше! Досить буде переглянути в першій галицькій ґазеті — (звичайно не „Р. К.“, бо там все „благоденствує“) — хроніку життя провінції, як виникне думка: — Чи не помиляємся ми, називаючи сучасний вік двадцятим? . . Історія повторюється до найменших дрібниць: маємо сучасних Барабашів, Виговських і Киселів, але не маємо ще свого Хмельницького . . . Однаково, життя набрало вже таких ознак, які свідчать про те, що коли не буде Хмельницького, то Залізняк і Ґонта напевне родяться і породить їх не наш обезправлений і поневолений галицький „хлоп“, а засліплена шовіністичним захопленням слабоума польська обивательщина, яка, поки-що, так завзято провадить війну з . . . вітряками . . . Провадячи таку війну, ця сліпа і гонорова польська обивательщина несвідомо нараджується на справжню небезпеку, коли її цілком несподівано може схопити на свої крила червоний вітряк і піднести її так високо вгору, звідки годі вже буде побачити так легковажно страчений ґрунт . . . А поки-що життя своє діло робить: Українці тихенько працюють, Поляки святкують та воюють, а крила червоного вітряка все крутяться, все крутяться . . .

1921 р., 27./VII., м. Львів.

В. С.

До уваги нашим еміґрантам.

За час перебування на еміґрації мабуть кожен з наших інтеліґентних людей мав змогу припадково переконатися, що Західна Европа приховує по своїх ріжнородніх музеях, книгозбірнях, антикварних та букіністичних крамницях багато всяких скарбів та пам'яток української культури. Там, в музеї, вас здивує образ з українського життя, там — статуетка, портрет чи мапа, в иншому рісці доведеться натрапити на якийсь історичний документ, тут лишилися якісь мечі — вироби українських майстрів, а десь живе згадка про історичного українського чоловіка, або якась леґенда, що згадує Українців. Нарешті трапляються і пам'ятки архітектури, зроблені українськими руками. Одно слово, скрізь роскидано по світі чимало наших пам'яток, що свідчать чи про ті сліди, які лишили наші люди в минувшині від своїх звязків чи присутности по-за межами рідного краю.

Зрозуміло, що до останнього часу не було навіть нагоди чи може й певної думки встановити факт істнування всіх тих річей, познаходити ті сліди, що залишила наша культура по широкій Европі з давніх та й пізніших часів!

А хоч би така думка й прийшла комусь, то одинокі люде не змогли багато зробити для розшукування роскиданого матеріялу, часто непомітного, а часто прихованого під чужою маркою, переважно московською чи польською.

Тим часом, як кожен розуміє, розшукати по змозі більше тієї „україніки" за кордоном було б не тільки цікаво, але ж і незвичайно корисно для дальшого розвитку нашого культурного життя, а може і для з'ясування історичних подій.

Ото ж, і гадається мені, що в цей час, коли лиха доля розсіяла наших інтеліґентних людей по більших і менших закутках Західної Европи, шкода було б не використати цього часу бодай на відшукування по Европейських музеях та книгозбірнях наших національних скарбів чи навіть по можливости всього того, що має на собі якусь національну українську ознаку. А, знайшовши, треба, що можна, сфотоґрафувати, що можна — переписати, принаймні описати і подати до відома ширшого громадянства. Я гадаю, що всі ті наслідки шукань найкраще було б подавати до нашої преси і одночасно до сталої української інституції — Наукового Товариства імени Т. Шевченка у Львові.

Коротко кажучи, варто і потрібно розшукувати принаймні такі речі чи сліди тих річей:

1. Всякі музейні предмети етноґрафічного характера: метлальові, глиняні, деревляні і т. п. речі, — всякі вироби наших мистців, техників, кустарів.
2. Килими і вишиванки.
3. Образи, портрети, малюнки, рисунки (особливо — орнамент) українських майстрів, а також і чужих малярів, що користувалися з українських тем.
4. Книги, мапи, рукописи українські й про Україну та її життя.
5. Старовинні документи, листи українських діячів, що листувалися з чужинцями.
6. Статті, замітки, копії ілюстрацій і репродукцій фотоґрафій з українського життя в ріжних чужомовних ілюстрованих і неілюстрованих виданнях, переважно в журналах.
7. Все, що стосується української музики та співу (інструменти, ноти і т. п.)
8. Нарешті — всякі згадки, перекази, леґенди, тоб то всякі словесні сліди спіткання з українськими людьми за кордоном.

Я не спеціяліст цієї справи і напевне в своїм короткім проєкті проминув багато де — чого, що варто було б зазначити. Сподіваюся, що мене поправлять знавці. Наприкінці ж вважаю потрібним зауважити, що мої скромні спроби в цім напрямі привели мене до несподівано цікавих знахідок.

К. Лавріновнч.

Боротьба за право.

12. Сучасне й минуле.

Коростень. На двірці має в повітрі жовтоблакитний прапор. На фронтоні двірця — тризуб, герб Української Держави. — Колишні написи на московській мові замінено українськими. Звідси наміряємся їхати до Житомира. Але через годину довідуємся, що Житомир уже занято „товарищами буденновцами". Не можу сказати, щоб це було приємно чути. Житомир — рідне мені місто — куди я так прямував зараз, несподівано опинилося „за кордоном". А так хотілося отаборитись на берегах срібного Тетерева й відновити свою давню працю. — Колись тут перед війною істнувала „Просвіта", „Народній театр" і молоде видавництво „Стерня". Працювали, як тільки можна було тоді працювати. Московська жандармерія лютилася й скаженіла... Доносили попи, гавкали чорносотенці, переслідувала поліція. Дошукувалися „сепаратизму" та „мазепинства". Житомирські молодики тільки зітхали. Зітхали й вірили, що „не довго на цім світі панам панувати"... Чекали на велику хвилю, на час слушний, щоб „одностайно встати, кайдани порвати"... і, от, коли цей час настав, то ми... „такі, як бачете"... Розрізнені, розсварені, знесилені й безпорадні.!.

Нічого дивного, що нас навіть не запиталися, як скерували наш потяг на Сарни. Навколо метушня, галас, шарварок. Щоб як небудь убити час до відходу потягу, пішов на зарослі зеленим чагарником скелясті береги р. Вуж. Стара історична ріка, яка на своїм лоні пестила біле тіло деревлянської княгині Ольги, наче й не знала того, що діялося навколо неї, і, спокійно граючись своїми срібними хвилями, чарувала красою сучасних подорожніх ізгоїв...

Коли на небі зайнялися перші зорі, ми рушили далі. З вікон ваґона було видно темні постаті волинських поліщуків, як вони, лузаючи насіння, байдуже дивилися, як швидко крутяться під нашими ваґонами колеса...

Потяги, як червона оселень, плазували серед зелених полів і лісів. Золотоверхий Київ залишився десь далеко і може істнував для нас лише в наших споминах.

З нескритими ухмілками говорили до нас наші-ж таки селяне:

— Ну й союзників знайшов собі ваш Петруля!...

— Чому-ж він тільки наш, а й не ваш? — допитувався де хто з нас.

Відповідали:

— Нам не треба... Ми собі другого Петрулю виберемо...

13. „На нашій, не своїй землі"...

В Сарнах, на пероні залізничого двірця тихо й мирно, хоч люду надзвичайно богато. Більше всього військових: одні від Київа, а другі туди... В залі польські національні прапори, портрети Костюшки і Пилсудського. Коло залізничої каси. де продаються білєти, свіжі варшавські часописи. Розгортаю останнє число „tugodnik-a illustrowanego". Все, як є, присвячене „переможній" дефензиві на Київ. На передній сторінці віршований гимн на честь Пилсудському п. н. „Te deum!..." — яка слушна іронія долі!... — Це тоді, як все панічно втікає перед напів озброєними і напів одягнутими червоними військами ...

...В буфеті можна наїстися, але тільки за „романівські" рублі. — Марок польських чогось не дуже-то люблять тут і самі Поляки...

Переглядаючи часописи, знайшов два щуплих тижневики на українській мові — „Громада" і „Український Голос", які виходять у Луцьку. Зміст безбарвний і вбогий. Переважно передруки з львівських українських ґазет. Судячи по хрониці з місцевого життя, завзяті луцькі журналисти провадять боротьбу з польськими жовнірами, які сістематично оббірають усіх базарних сидух та перекупок. — Тільки і можуть робити...

В розмовах з місцевими селянами виявилося, що до нової влади вони ніяк не можуть призвичаїтися. Ґаз є, сіль є, цукор тако-ж, але нема того, щоб дух живило... Школи закинені, книжок нігде ніяких, про ґазету ніхто й не думає нічого... Про большевиків говорити бояться, а чорносотенство ще процвітає...

Однаково, московський дух вивітрюється і скоро не лишиться й сліду ніякого... До цього богато спричинилася культурно-освітня праця місцевого українського православного духовенства.

Від місцевого священика довідався, що тут є українська бібліотека-читальня, аматорський театральний гурток і „Просвіта“. Але, на жаль, за браком часу, особисто не довелося бачити цих українських закутків.

Їдучи до Рівного, бачив скрізь і всюди одні сумні руїни, що залишилися тут після страшних боїв 1914—1917 р. р. Більшість залізничих станцій зруйновано настільки, що від них не залишилося навіть руїн. Навколо одні ліси та поля, гомін росквітлої природи й мовчазно-нужденне людське життя...

В самому Рівному звичайнісенька „обивательская благодать“. Місцеві мешканці кволі й байдужі. Видно де-які ознаки культурного життя серед жовнірів залоги міста. Польські офіцири й жовніри майже щоденно читають свіжі ґазети й знаходяться в курсі політичних справ, не почуваючи такої відірванности від життя. В загальній масі польського вояцтва романтичне патріотичне піднесення, яке вона цілком віддавала Пилсудському...

14. Старими слідами.

З Рівного, через Шепетівку, на Старокостантинів. Скрізь і всюди знайомі ліси й поля, заболочені дороги, а над ними занедбані могили полеглих торік борців за своє право...

Наш потяг, не затримуючись, помалу сунувся вперед і вперед, прямуючи до сучасного українського „центру“. По мірі того, як він наближався до Старокостянтинова, наш настрій і настрій козаків повищувався, бо були такі чутки, що в Старокостянтинові затримаємся на довший час і, навіть, перейдемо в контрнаступ через Случь.

Після довгих митарств при військових частинах „революційного часу“, мені вперше прийшлося стрінутися з т. зв. „реґулярною частиною“ армії У. Н. Р., якою була N запасова бриґада, де все було збудовано на пошануванню ранґи та бюрократичній канцелярській формалистиці. Серед старшин цеї бриґади стрінув чимало знайомих і давних товаришів, з якими боронили Київ у січні 1918 року під час першої навали червоних.

Зараз вони намагаються щось робити і хочуть робити, але на перешкоді стає не тільки їх утома, але й туполобість всякого роду полковників, які ще не так давно були деникинцями, а зараз займали відповідальні місця на українській службі і своїми вчинками тільки шкодили нам...

В Старокостянтинові довідався про „комунізм“ галицького артиста-маляра Струхманчука, якого вбили свої-ж таки січовики. — Вічна йому пам'ять! — Я знав покійного, як талановитого майстра пензля і як людину глибоко чесну, яка ніколи не йшла за чужим поводом, а завши була сама собою... Знищити свої цінности ми можемо, але створити...

15. Було колись...

Старе місто князя Костянтина Костянтиновича Острожського одночасно уявляло собою величезний базар і військовий табор, що справляло досить цікаве і незвикле враження. Досить оріґінально виглядали вузенькі та брудненькі вулиці, які рясно були прибрані в польські та українські національні кольори. Московські написи було перемальовано на польську та українську мови. До речі буде сказати, що майже всі написи на вивісках було зроблено більш, ніж неграмотно.

Серед цілого ряду польських „кантин“ та „довудств“, якось осторонь, притулилася місцева „Просвіта“, яка в свою чергу дає притулок всім Старокостянтинівським культурникам. Під час українсько-польської війни 1919 року чимало місцевих культурників — без усякої провини „пішли на той світ“, а в тім числі відомий громадський діяч, член Центральної Ради й голова Старокостянтиновської повітової Селоспілки — Прокіп Гаврищук. При „Просвіті“ зберіглася впорядкована ним чимала московсько-українська бібліотека-читальня. Істнує тако-ж „Союз молоді ім. Івана Франка“, працює аматорське т-во „Народній Театр“. Праця „Союзу молоді“ цілком єднається з працею „Просвіти“, але діяльність „Народного Театру“ являється відокремленою і непевною...

Коли „Просвіта", чи „Союз молоді" впорядковують який небудь не зовсім вдалий „літературно-музичний" вечір, то аматори з „Народного Театру" спеціялізуються на всяких „Жидах Вихрестах" та „Панах Штукаревичах". Завдяки цьому, Старокостянтинівський інтеліґент мусить свої духові потреби задовольняти — коли не „гуртовими співами", то „гопачними містеріями"...

Деякі місцеві діячі, а в тім і голова „Просвіти", мріють про заснування „курсів вищої освіти", але ця справа напевне нескоро зреалізується, бо в самому Старокостянтинові немає потрібної скількости лекторів. Мрії зостануться мріями, а дійсність досить сумна...

Від того всього, що було колись, залишилася стара замкова церква, яка зараз знаходиться в цілковитім упадкові. В ній зберігаються старовинні річі — пам'ятки давнього панування князя Острожського, але зобачити їх мені так і не прийшлося, бо церква була відчинена раз на рік, а катедрального діякона, в якого знаходяться ключі від неї, важко було знайти. — Бідняка! Почувши, що большевики близько, заздалегідь сховався кудись!..

16. „І мертвим нема спокою..."

„І мертвім нема спокою, не то що живім!.." — сказали мені якось місцеві Жиди. І справді! Не дивлячись на присутність „твердої влади", — (Старокостянтинівський повіт вважався тоді окупованим польським військом), — руїна і роспуста не гірше, як і в большевиків... Досить буде зазирнути на місцевий римо-католицький цвинтар, щоб побачити, до якого надмірного здичавіння дійшли тутешні люди. На цвинтарі знаходиться до сорока родинних гробниць Старокостянтинівської шляхти, які зараз майже знищено. Старовинні плити й обеліски розбито, залізні двері до гробниць поторошено, труни поламано, а самих небіжчиків викинуто „на свіже повітря"...

Кістяки й напів зітлілі трупи скидано на кучі, пороскидано по кутках гробниць і навіть поросклaдено в огидливо-цінічних позах. Думаючи, що тільки крайно злочинна рука здатна на таке блюзнірство, автор цих рядків звернувся до цвинтарного сторожа з таким запитанням:

— Скажіть, будь ласка, хто це так погромив могили?

— Хто хотів! — байдуже відповів той.

— Хто-ж саме? Чи не большевики часом?

— Ні!.. Це свої люде!..

— Гарні у вас люде!..

— Гм... пошукайте собі кращих...

Цей сторож, суворо позираючи з під лоба, старанно розбірав на паливо ще новісінькі дерев'яні штахетки... Лице його було хмурне й сердите, що говорило про те, що й він сам не без гріха...

17. Майже злочинство.

Від цих-же самих Жидів довідався, що гробниці понищено самими польськими жовнірами, які шукали в маґнатських трунах золота та дорогоцінних камнів. Жиди-ж мене завели на православний цвинтар і показали українські братні могили, які зосталися тут, яко пам'ятка осінньої траґедії 1919 року.

Більш сумних, більш занедбаних і упосліджених могил не знайти навіть у большевиків. — Ті своїм насипають цілі гори, а чужих рівняють з землею. — Тут-же шість величезних братніх могил, які глибоко позападали в землю й уявляють собою смердючі ями, бо бідних страдників за Самостійну Україну славні Старокостянтинівці навіть не спромоглися присипати, як слід. Поруч братніх могил козацьких знаходиться більше двадцяти могил старшинських, але ні на одній з них нема ніякого напису, ні чогось иншого, що свідчило-б про те — хто, коли і за що поліг тут головою?..

Всі ці могили являються сумним пам'ятником того безголовя, що почалося ще в 1919 році в Старокостянтинові та Любарі, а тягнеться ще й досі в Тарнові та Ланцуті...

В просвітян знаходяться списки похованих тут, яких налічується до двох тисяч, але самі просвітяни бояться братися за впорядження цих могил тому, щоб потім не відповідати за це перед большевиками.

І так „страха ради Іудейського“, могили страдників і борців стоять занедбані й забуті, нагадуючи собою „свалочное мѣсто“ ...

Що-ж на це наші плаксуни-патріоти?! Невже вони не можуть згадати за тих, що душу й тіло поклали за друзі свої, бажаючи добра Україні?! Невже вони ще й досі відбувають свою „службу“ тим, що скиглять про „безталання неньки“ та оплакують „національні плями?“ ...

Необхідно комусь подумати над тим, щоби закласти якесь товариство, чи комітет охорони могил полеглих за волю України. Не можна чекати, заким хтось із чужинців не зацікавиться нами і не візьме ініціятиви до своїх рук, як то було з могилою князя Ігоря, коло Овруча, і з козацькими могилами під Берестечком.

В тім випадку, як би так хтось чужий взявся би за впорядкування занедбаних нами могил дорогих наших борців, наші „патріоти“ напевне наробили б чимало галасу й крику про „зневагу їхньої святині“ і спромоглися-б навіть на друковані протести, але чому-ж тоді не подбати самім за себе?

Кажучи про занедбані братні могили наших козаків на Старокостянтинівському православному цвинтарі, варто згадати про ті поодинокі могили українських січових стрільців, які роскидано скрізь і всюди в окрузі Старакостянтинова. Де-які могили ледве помітні, тільки завдяки поставленим невеличкім хрестикам, їх ще не встигли заорати й зрівняти з землею ...

18. „Всякое даяніе благо“ ...

Якось між Старокостянтинівським жіноцтвом була виникла думка закласти „Т-во охорони могил борців за Свободу“, але ця думка відразу стрінулася з побоюванням місцевих „обывателей“, які вважають за краще задовольнятися „гопачними містеріями“ своїх завзятих аматорів, ніж що небудь робити.

Отже надіятися на Старокостянтинівців не приходиться вже через те тільки, що важко їм порушитися з місця й взятися за якеб-то не було діло для загального добра. Бідні, вони забули за те, що для загальної справи — „всякое даяніе благо“, як би воно тільки від щирого серця!..

19. І так далі і таке инше ...

В той час, як я оглядав Старокостянтинівські цвинтарі та цікавився стрілецькими могилами, події розвивалися далі. 24-го червня большевики перейшли Случь коло Любаря й направилися в напрямі Шепетівки, маючи намір обійти Старокостянтинів з тилу. В районі Проскурова те-ж діялось щось незрозуміле. Від уряду не було ніяких чуток — де він і що робить?..

Вечером 26-го червня Старокостянтинів з переляканими очами висунувся за рогатки дивитися, як „евакуються“ ...

Сонце вже заходило, як вирушили й ми. Все не пот'ягом, а „форшпаном“. З осатанілими лицями бігали козаки по селах і виганяли селян з підводами. Ті, боязко озираючись на всі боки, поспішаючись, запрягали в поломані вози свої сухоребрі коненята і їхали туди, куди їм наказували ... їхали й самі не знали — куди, чого і за чим?..

Пригадую, на третій верстві від Старокостянтинова, серед порохнечі на битій дорозі лежав скрівавлений труп молодого селянина. Сорочка була висмикана із штанів і піднята аж до грудей, а під грудьми чорніло три багнетних рани.

Стовпились наші козаки. Гудуть між собою, розмовляють:

— І хто-ж це його так? ... — питаються друг друга.

— Союзники ваші ... — кидає з притиском якийсь старий селянин, що їде „форшпаном“.

Ніхто ні слова. Мовчки проходять коло трупа і йдуть далі, а в кождого на серці біль і в кождого своя дума — „Що-ж далі?“ ...

20. „Як по писаному“ ...

Відпочити зупинилися аж у Купелі, що недалеко Чорного Острова. Нас тут ніхто не сподівався, а тому й здивовання було чимале:

— А ми думали, що Українці ніколи не підуть з Ляхами! ... — казали селяне.

На другий день були написані й розліплені „відозви до населення“, які починалися трафаретним „Брати селяне!“ і кінчалися „Хай живе!“ . . .

Читали й стискали плечами:

— Кому-ж вірити? . . . То-ж вчора останню пашню забрали, а сьогодня землю й волю обіщають! . . .

Доспівали черешні. Козаки, покидавши рушниці й забувшись навіть за „форшпана“, об'їдалися до схочу і на роскази старшин тільки голосно гикали.

На третій день почалося те, що було завжди. Козаки ходили по жидівських хатах і стягали „дань“, хто скільки де міг стягти. Місцевий піп, бувший член „Союза Русскаго Народа“, вихованець Житомирської „пастирської школи“, сам погромщик, занепокоєно говорив до мене:

— Слухайте, пане добродію! Невже ви думаєте, що з таким військом можна буде щось зробити? . .

Що я міг йому на це відповісти. Як людина, якій було доручено піклуватися справою національного освідомлення військової маси, я терпів за всіх. Завдання Ґенерального Штабу, що до цього, були досить широкі, але засобів ніяких — ні моральних, ні матеріяльних.

Починаючи від командуючого N-ською бриґадою ґенерала Білинського і до останнього козака, все це було своєкористне, страхопудливе, що на все мало свої певні матеріялистичні погляди й розрахунки . . . Як виняток, був один лише полковник Мазюкевич, людина вже літня, старий Українець і демократ, яким я знав його ще в старій московській армії, де він завжди отверто заявляв себе і зовсім не ховався зі своїми переконаннями. Енерґією цеї людини трималася й істнувала N-ська бриґада, до якої так дивно і так випадково попав і я, дякуючи тільки моїй зустрічі з гуртком старих знайомих і товаришів. Цей гурток товаришів був цілком безсилий, щось подіяти з тією роспустою, що розвивалася в рядах бриґади, як був безсилий і я.

„Як по писаному“ . . . — сказали мої товариші тоді, як ґенерал Білинський, почувши, що большевики вже заняли Чорний Острів і йдуть на Купель, негайно „тяжко захорів“, забрав зі скарбниці половину грошей, передав командування полковникові Мазюкевичові, а сам сів у автомобиль і, захопивши з собою своїх „адютантів“, поспішився виїхати в „командіровку“ до Варщави.

Було це на пятий день нашого пробування в Купелі, в той саме день, як большевики зробили „кріваву баню“ в Проскурові й розбили дві запасових бриґади в Чорному Острові. Отже, черга була за нами, а наказів вирушати не було ніяких.

Рушили самі . . . Навколо все, як у жлукті, кипіло . . . Згадувалися недавні дні Київської катастрофи . . . І, от, одної ясно-зоряної ночі ми прибилися до неминучого Збруча . . .

21. „То-ж свої люде!“ . . .

У Волочиську було повнісенько війська й обозів, але ладу не було ніякого Все дивилося за Збруч і рвалося туди, наче там був захист від того, що сунулося зі сходу.

— Як пан гадає, чи большевики підуть і за Збруч? — питалися волочиські мешканці, дивлячись на панічну втечу польських „czerengówcew“.

Ніхто нічого не відповідав їм, бо ніхто нічого не знав і ні про що не думав.

Наші Старокостянтинівські селяне відмовилися далі їхати.

— Чого ви, дурні, боїтеся? . . . То-ж свої люде! . . . — умовляли їх наші козаки.

— Что там дурака валять! . . . Гоните их в затылок! . . . — кричали „коменданти“.

— Хоч убийте, а за границю не поїдемо! — казали селяне, роспачливо розводячи руками. — То-ж від самого Старокостянтинова веземо і веземо . . .

А за Збручем чорна хмара синє небо криє. Ніколи балакати. Заклацали карабіни, заторохтіли кулемети і гайда . . . Не йшли, а бігли . . . Тарнопіль, Теребовля, Бучач, Галич, Львів і Станіславів затремтіли в незрозумілій трівозі. Скрізь

і всюди все бігло, а були й такі, що сиділи тихо, і, читаючи „Вперед", навіть раділи . . .

Галицькі селяне, будучи стероризовані всякими „повинностями" і з'агітовані своїми інтелігентними провідниками, ріщучо противилися наддніпрянським „гостям". Уряд У. Н. Р., бажаючи хоч трохи привернути до себе симпатії галицького українського населеня, оголосив у Чорткові відозву з закликом допомогти в боротьбі з московськими наїздниками і розіслав її по всіх селях Східної Галичини, але, на жаль, наші-ж „начальники", „коменданти" та „інтенданти" своєю роботою ще далі відштовхнули від себе Галичан. І сталось так, що коли ми в серпні місяці перейшли за Дністер і встановили нову лінію фронту, то проти нас стали стрункими рядами не московські наїздники, а ці самі галицькі селяне . . .

На позиції Ніжнів боролися з нами переважно самі селяне, яких легко можна було відріжнити від червоноармійців по їх довгих, білих, аж по ніжче колін випущених „льолях" — як сміялися наші козаки.

З цього часу почала глибшати прірва між нами й Галичанами, — які пізнійше, коли в Станиславові, Галичі, Бучачі й инших місцях відбулися масові арешти та погроми, ця прірва стала бездонною, в якій ще й досі знаходять — собі притулок всі чорносотенці, інтриґани і провокатори з обох сторон . . .

N. N.

В країні смутку і жалоби.

(Замітки з подорожі по Волині.)

1. Знайомим шляхом.

Броди—Радивилів. „Особовим" потягом. На двірці шарварок: ріжномаста й ріжномовна юрба — тиснеться, штовхається, кричить і так пакується до ваґонів. В юрбі богато „нетутешніх", що видно з їх одежі. В полинялих, перешитих з московських сірих шинелів, куценьких „спінджаках" — „дядьки", і довгих, вибійчаних „катанках" — „тітки". Всі вони з кошиками в руках і клунками за плечима приїздили сюди де-що продати і де-що купити, бо Броди ще й досі не стратили свого значіння, як прикордонне місце дрібної торговлі. — Тут не тільки продають і купують, але й провадять обмін ріжнародньої грошової валюти. — Завдяки тому, що „чорна біржа" тут процвітає, в юрбі подорожніх крутиться чимало молодих людей з горбатими носами і в „студенческій фуражка", що ясно свідчить про їх національну приналежність. І в той час, як волинський „дядько" та „тітка", з ніяковими лицями й переляканими очами, бояться вимовити тут зайве слово, ці молоді люде почувають себе як найкраще . . .

Польський „постерунщик" єхидно всміхаючись, старанно ревізує кошики й тлумаки і раз за разом примовляє: — „Nic nie rozumiem!" . . .

Чого він не розуміє, — Господь його знає! Але, як було видно по очах волинських подорожніх, це „nie rozumiem" справляло на них не аби яке враження. — Почувши це слово, кождий з них зараз-же починав щось ніяково говорити, а потім шпортався в кешені, або за пазухою, кахикав у кулак і „постерунщик" ішов собі далі . . .

Нарешті свисток і потяг рушає. Навколо легкі зітхання й загальне задовольнення. Потяг спочатку обгинає дугою пів зруйноване війною місто, а потім виходить на рівну лінію і прямує в бік прикордонних лісів. По оба-біч залізниці сліди недавно минулого жаху: пні від зрубаних дерев, ще незасипані шанці, завалені землянки (навіть не віриться, щоб в таких норах могли колись жити люде), цілі копиці заїржавлених колючих дротів під колією й отари маленьких хрестиків на забутих могилках невинних жертв безглуздої політики „Матушки Россіюшки" . . .

Дивлюсь у вікно, а думи — спогади ворушать в душі приспане сучасними вжитками чуття далекого терпіння, яке знав я колись ось тут, в цих самих лісах, коло цеї самої залізниці, якою тепер їду. —

Було колись. „Подъяремную Русь“ визволяли, велику „Славію“ будували. Зі сходу хвилями йшли. Вал за валом котився від Орла, Тули, Рязяні, Тамбова та Самари, ген аж від самої Камчатки . . . І, ось, минулося . . . Стоять одні лише хрестики на забутих могилках і ніхто не знає — в імення чого стали вони тут? . . .

І в той час, як мою душу ворушили такі думи — спогади, вухо само ловило те, що говорилося у ваґоні:

— Ой, Боже мій, Боже! — скаржилася „тітка“ суворому з виду „дядькові“, проклятий, аж десять госаледців забрав! Думала, що цілий тиждень буде що полуднати, а тепер на два дні нема що ділити . . .

„Дядько“ нічого собі. Сидить, як камяна подоба, хмурить чоло і смаковито смокче „гавстрияцького“ цигара.

— Продала три копи яєць і тринадцять госаледчиків купила . . . А тепер всього три везу . . . Погибелі на нього не має! . . . — не втихомирюється покривджена „тітка“.

„Дядькові“, як видно, остогидло слухати її і він сердито бркнув:

— Що-ж ти, бабо, тутешніх звичаїв не знаєш, чи що?! . . Я-ж усе, що тільки купив, везу! . .

— Як-би я знала! — зітхнула важко „тітка“.

Молоді люде в „студенческій фуражка“ сміються:

— Ну, що то мужик! . .

Потяг виїхав з лісу і скоро у вікні ваґона замиготіли ніжно розбрунькувані зелені берізки, потім затишні сади й невеличкі домочки з червоними та зеленими дахами. Мигнула на мить у вікні православна, синодального типу, церква і, враз, потяг став іти лекше й зупинився перед великим, цегляним, червоним будинком, на фронтоні, якого висіла таблиця з написом: „Radziwiłów“.

Знову гармидер, знову ріжномовність і знову — „jazda!“ . . .

Потяг іде зовсім инакше: пихтить, сопе і шкандибає собі помалу. Хтось каже: — „На Волині, що хто хоче, той те робить“ . . .

Озираюся. Говорить якийсь бородатий „батюшка“. Сам в здоровезних чоботиськах, з закарлюченими до гори носами і в засмальцьованій рясі. Поруч його сидить з блідим лицем в „петлюрівській“ шинелі і сірій шапці, вусатий добродій.

— Погано! — каже вусатий добродій. — На Волині завжди своє лихо . . .

Відразу видно, що це місцеві Українці. Однаково в розмову не втручаюся; слухаю, що вони говорять.

— А хіба не лихо бути в такі часи попом? — говорить „батюшка“. — Ти до них з хлібом, а вони до тебе з каменюкою в руці. Старі залякані й темні, то нічого з ними не вдієш, а молоді зухвалі й темні, так нічого не порадиш . . . Стукаєш до людської душі, а з її, здається, вже й дух вивітрився . . . Все кинулося до грошей і за гроші все можна зробити . . .

Вусатий добродій співчуваюче хитає головою і каже:

— От так, як Жиди роблять! Ранійш Москалям, а зараз Полякам допомогають калічити душу нашого селянина. Ви помітили, отче, як вони тепер силкуються говорити по польському і то, навіть, у розмові з сільськими бабами . . .

— Що й казати! — махнув „батюшка“ рукою. — Заходжу, знаєте, вчора до Гершка купити солі. Дивлюся, стоїть перед Гершком якийсь „дядько“ і таке говорить, що аж моторошно слухати. Я зараз-же й пішов звідти, не купуючи нічого . . .

— Що-ж він там таке страшне говорив? — спитався вусатий добродій.

— Сміх один, та й годі! — озвався „батюшка“. — Продайте, каже, пане Гершкій, кілію кевбаси . . .

— Це зовсім так, як було перед війною — „вы пьете воду с сиропом да, или вы пьете воду с сиропом нѣт?“ . . . — засміявся добродій.

Слухаючи цеї, далеко невеселої розмови, я замислено дивився у вікно ваґона, за яким розгорталися мальовничі краєвиди моєї рідної Волині. Дивлячись на свіже з'орані поля й зелені гаї, над якими грало в повітрі соняшне марево погожої весни, мені несподівано прийшла на думку давно чута й давно забута

мною одна фраза, властиво слова святого письма: „Не бійтеся вбиваючих тіло, душі-ж не можучих убити!“... і слідом за цим я згадав, що цю фразу чув я з уст одного ковельського селянина, як він на з'їзді „Союза Русскаго Народа“, в Житомирі 1914 року відповідав чорносотенним попам, участникам того з'їзду, на їх нападки по адресі тих священиків, які наперекір заборонам „святійшого синоду“, — служили панахиди по „єритикові“ Шевченкові... — Так, так!.. „не бійтеся вбиваючих! — думав я, а потяг усе сунувся, а краєвиди все розгорталися й розгорталися.

Ось, через вікно, зарябіли на полях кремінчики, забіліли піскуваті плями на зелених врунах. — Така вже від природи оця Кремянеччина. Поля вбогі, села нужденні, злидні одні та й годі... Хоч і богата вона разом з тим. О, дуже богата!.. Досить буде згадати за одні тільки вугляні копальні коло Кремянця, які ще ждуть свого часу і свого господаря. Що до нас, то ми тут не господарі і, навіть, не свої. Які ми тут свої, як цілком не знаємо свого краю, а тільки скаржимся та нарікаєм на своє безталання?..

Так! Ми, Волиняки, своєї Волині не знаєм. Ми жиємо тут так, як казав колись галицький поет Климкович:

„Від Варяга і до нині,
Ми все чужі в своїй країні,
А чужина, як дома в нас“...

І „розлізлися межи людьми, мов мишенята“ наші нечисленні інтеліґенти, а селянські маси, як бачимо, зосталися самі собі в свому горі і в своїй радости. І чи матиме коли вона, ота інтеліґенція, яке небудь право на те, щоб сісти поруч цих „дядьків“ у „спінджаках“ і „тіток“ у „катанках“ за спільними „веселими столами“, про які з такою біллю в серці говорить О. Олесь?..

Розгортаються краєвиди, виринає низка Авратинських гір, серед яких гордо підносяться вершини гори Бони, Божої гори і святої гори Почаївської, цеї Всеукраїнської Святині, де сотні літ тому стояла на скелі Мати Руського Краю, захищаючи його від злої орди татарської. І не даремне ще й досі бренить мотив старої лірницької пісні:

„На тій скалі стойку знати,
Де стояла Божа Мати, —
Туди вірні йдуть,
Живу воду п'ють“...

Тихо й пустельно на тих шляхах, що йдуть на Почаїв, щось ніхто не йде тепер туди, щоб напитися води живої, а тільки иноді промайне метка постать польського „постерунщика“, та й по всій справі...

Потяг став. Через вікно видно назву станції. Написано: „Rudnia Poczajowska“. Не кождий тут зможе прочитати це, але для тих, що мають намір панувати, закони не пишуться...

На пероні стоїть гурток „дядьків“ у „спінджаках“ і байдуже оглядають потяга. Чекають, що хтось таки вийде з ваґону і спитає: — „Скільки візьмеш до Почаїва?“... Це єдиний зарібок, бо більше нічого робити. Колись за старих часів тут брали за дорогу в 20 верстов усього 50 коп., а тепер 3000 польських марок мало буде.

Піп і його товариш знову заговорили між собою:

— От і той Виталій старався — старався, а все пішло прахом! — промовив піп.

— Що-ж, нічого дивного! — сказав вусатий добродій. Таких тепер розстрілюють... Чорносотенник...

— Даремне ви так думаєте про нього, — заперечив піп. — Він зовсім не був таким злим, як то думають про нього. Часи тоді були такі, що тільки так міг щось робити. Пригадайте тільки його народній банк, церкву — пам'ятника на козацьких могилах під Берестечком, або справу з Кремянецьким епископом Никоном, як він його Українцем зробив і в Державну Думу послав... Шкода, що тепер його тут немає, а то ще поборовся-б...

— Але, вибачайте отче! — схопився добродій. — Наскільки я знаю, що Виталій був самим діяльним членом „С. Р. Н.“, і особливо завзято нищив україн-

ство, називаючи його „сепаратизмом“, „мазепинством“ і т. и. Такі факти, як доноси „Почаевского Листка“ на визначнійших волинських діячів свідчать про щось цілком инше . . .

— Помиляєтеся, добродію! — загорячився піп. — Справа зовсім не в „Почаевскомъ Листкѣ“, а в тому, що тут ішла політична робота з Петербурґу та з Петерґофу, чому сприяв навіть сам „старець Гриша“ і в якій безпосередню участь брав ґр. В. Бобринський, який нераз загрожував Виталієві арештом, не могучи зломати його козацької вдачі . . . Отже, бідняка не раз мусів і підроблятися до часу . . .

— Чому-ж він не виявив себе під час революції? — спитався добродій.

— Не міг виявити, бо ніхто на нього не звертав ніякої уваги, а товариші фронтовики не тільки що друкарню, але й останню сорочку в нього забрали, — відповів піп.

Я весь час уважно прислухався до їх розмови, надіючись почути щось про сучасне місце пробування цього бунтарного чорноризця, але розмова, як видно, до цього вже не поверталася. Тоді я звернувся просто до попа:

— Скажіть будь ласка, чи ви не знаєте, де тепер знаходиться Виталій?

Той допитливо подивився у мій бік і помаву відповів:

— Десь у Перемишлі в польській тюрмі був . . . Схопили його й посадили . . . Але, кажуть, утік звідти до большевиків і тепер сидить десь коло Козятина на якомусь хуторі і порядкує своєю християнською комуною . . .

— От, бачите! — озвався вусатий добродій. — Чомусь воно складається так, що всі чорносотенці йдуть до тих большевиків . . .

— Тепер годі в чомусь розібратися, — сказав на те піп. — Люде розгубилися й подуріли наче . . . Кидаються на всі боки, кому як випадає . . .

У вікно ваґона дивилася руїна. Виринали й розгорталися сумні краєвиди знищеного війною Дубенського повіту. Знов хрести й могили, незасипані шанці, заїржавлені колючі дроти скрізь . . .

— Яка руїна . . . яка руїна . . . — тихим голосом промовляє піп, не відриваючись від вікна. — А такий богатий край! . . Стільки всякого добра має! . .

— А що ж таке він має? . . Болота, піски та ліси одні! — каже вусатий добродій. — От, як у нас на Полтавщині! Лани й лани, та все чорнозем! . .

— На Полтавщині чорнозем, а тут усе . . . — журно говорить піп. — Ніде, мабуть, у цілому світі не знайдете такої роскішної природи й незмірної краси, як на Волині. Ви тільки проїдьтеся по ній, так богато дечого побачете дивного . . . Тут кратері згаслих вулканів, криниці безодні, бархани, проваллял . . .

— От так диво! — насмішкувато вставив своє слово добродій, але піп, не звернувши на це навіть найменшої уваги, говорив далі:

— Іскристий лабрадор, червоний ґраніт, базальт, яшма, ґранати, халцедони, аґати, камні самоцвіти . . . невичерпані джерела всяких богатств! . . . Як були Німці, то знайшли де-кілько мінеральних джерел, що нічим не ріжнилися від самих джерел Карльсбадських . . . Десять літ тому один учений професор знайшов на Поліссю невідому досі велику ріку. Чути вчені приїздять сюди, щоб подивитися на запашну озалію, що росте на Поліссю, а ми нічого й не знаємо про неї. З Риму їдуть до нас за квітчастим лабродором, яким ми вулиці замощуємо безладно . . .

Вусатий добродій слухав і мовчки зітхав. Як видно, він не сподівався чути щось подібне з уст такого простого з віду і такого вбогаго сільського попа.

— Куди ви їдете, отче? — спитався я його, зацікавлений.

— До Володимира. Там я живу. Їздив до нашого єпископа Діонізія в Крем'янець по церковних справах. Бачите, у Володимирі громадянство домагається українізації собора, а є один такий панок, який противиться цьому і намовляє воєводу, аби той не дозволив . . .

— Яке ж до цього воєводі діло? — спитався я.

— Так тільки здається, а на справжки зовсім инакше. Оце посилало мене наше духовенство і громадянство до Діонізія і той, звичайно, за нами йде . . . Поблагословив навіть . . .

— Ви, як видно, дуже добре знаєте Волинь, — сказав я до нього.

— Якже мені не знати її?! — Родився коло Ковеля, вчився в Житомирі, на парафіях був у Дубенщині, Остріжщині, Рівенщині, а це вже третій рік на Володимирщині працюю...

— Як там стоїть справа з українством взагалі? — знов спитався я.

— Як вам сказати... гм... кепсько, звичайно... Людей брак та й матеріяльних засобів ніяких... Духом святим годі вижити, коли сиплються міліони марок...

Обминаючи зруйновані форти дубенської кріпости, потяг пішов коло самого міста і зруйнився коло маленького дерев'яного будиночка, на якому значилося — „Dubno". На станції якась незвикла тиша. Мало хто куди їде. Нагадується щось таке, чудне й незрозуміле, що було колись в часи Скоропадщини. Воно почувається навіть у самому повітрі. З нахабними лицями сновигають „постерунщики", як сонні ходять старі кондуктори, одягнуті в „остатки былой роскоши", — чорні московські шинелі, мундури та картузи. Вони намагаються говорити по польському, бо через це тільки їх тримають на службі, але невимовно радіють, коли до них звернеться хто по українському. Московська мова, не дивлячись на присутність певної чорносотенної ґрупи, стала анахронізмом...

Потяг затримується, бо до нього мають причепити два ваґони з польськими кольоністами, які їдуть в Рівенщину і яких проважає якийсь високий урядовець. З приводу цього, на пероні станції стала навіть військова орхестра, яка мала заграти марша...

— Святкують... А свято Шевченка заборонили... Сказали, що не слід порушувати спокою... — озвався піп і враз затих.

— Proszę legitamacye! — почулося в дверях ваґона.

Два „постерунщики" провіряли документи.

У вусатого добродія пашпорт Тарнівського уряду. Довго розглядав його „постерунщик", перечитував по де кілько раз його візи і нарешті сказав:

— Niech pan to wyrzuci!.,

Всміхнувся і пішов собі. Вусатий добродій облекшено зітхнув і, ховаючи в кешеню свого пашпорта, процідив крізь зуби:

— Це вже навіть не глум, а Бог зна що...

— Ну й на вашій Полтавщині тепер також не ліпше! — сказав піп. — Нічого не зробимо. Самі собі наварили пива, а тепер пиймо...

Почувся свисток. Заграла орхестра і потяг рушив. Вже на ходу до ваґону ввійшло двоє в чумарках і сірих шапках, з блідими лицями. Це також Українці і це видно відразу. — О, які-ж ви гарні, волинські вжитки!..

2. „В роду не без виродуˮ...

Так і написано: „Zdołbunów". Жовніри, „постерунщики", кольоністи, Жиди і кешенькові злодюжки. Обірваний хлопчина бігає в юрбі і кричить: „Свѣжыя ґазеты изъ Львова и Варшавы". Зупиняю його: „Українські ґазети маєш?" Він поспішно витягає з пачки „Р. Край" і каже — „Вотъ!"...

На двірці богато є людей „з того боку". Деякі товчуться тут уже давненько, а є такі, що тільки прибилися звідти. Ходять тут голодні й росповідають страшні казки про те, що там діється... „Палять села"... „Граблять до ниточки"... „Китайці випікають повстанцям очі"... „розстрілюють навіть школярів"... стає моторошно слухати це все...

Та даремні будуть всякі скарги перед тими, що роблять „діло". Хто став хоч на час паном, той уже не потребує собі друзів з покривджених, а вимагає льокаїв. Нічого дивного в тому, що „Просвіта" в Здолбунові ледве животіє, а якесь „Русское религіозное братство" процвітає... „Просвіта" дбає про те, щоб освідомити несвідомі маси, а „братство" просто запродує ті маси, дбаючи тільки про себе... Колишній „Союзъ Русского Народа", який гнобив і насилував Поляків, тепер перетворився в „братство" і прислуговується їм. І завдяки цьому так важко стрінути тут щось таке, що могло б посвідчити про те, що ми ще не вмерли і живем...

Чорна сотня тут не сама. Вона навіть спілкується з „Українцями“, тими „Українцями“, які читають „Рідний Край“, які творять спільні з Поляками й Жидами концерти „3-go maja“ і які навіть мають у Рівному свою спеціяльну ґазетку на „общепонятномъ языкѣ“ т. зв. „Волынское Слово“.

Як у Здолбунові, так і в Рівному, українські сили занадто слабкі для того, щоб змагатися з цим усим, а тому й не диво, що вони хиляться до „того боку“, не дивлячись на ті всі страшні казки, що росповідаються втікачами. А змагатися тут є з чим. Мало адміністративних скорпіонів нової влади, бо ще гірше гіркого допікають тут всякі „деникинці“, „бредовці“, „перемикинці“, „балаховці“ і т. п. викидьки Московщини, які політикують, гандлюють, провокують, нишпорять, доносять і „розходяться на всі заставки“, як кому подобається . . .

Досить з мене було де-кількох годин „пересядки“ з Радивилівського потяга на Ковельський, щоб наслухатися й надивитися всякої всячини, від чого може заніміти серце й отупіти мозок. Мені важко, а через те й не хочеться про це все богато говорити. Однаково, хочеться ілюструвати ці рядки спеціяльними малюнками з життя, яких зазначу два.

Малюнок перший:

На пероні двірця гурток п'яних „постерунщиків“. Один з них ледве тримається на ногах і неможливо лається мішаною московсько-українською мовою. „Постерунщики“ регочуться і кождий з них, по черзі, примовляє до нього: „Ty, psia krew, mów po polsku, chłopie!“ . . .

Юрба дивиться й теж регочеться. Довідуюся, що це так „висвячують“ нашого „хлопа“ на польського „пана“. Колись він був церковно-парахвіяльним учителем в часи Євлоґія, потім у війську фельфебелем, тепер „вихристився на Поляка“ і сьогодня перший день його служби в залізничому постерунку . . .

Другий малюнок:

Підходжу до буфета, коло якого товпиться богато ріжного люду. Всі намагаються вживати польської мови, не вважаючи на те, як це в них виходить... питаюся в дівчини за буфетом:

— Молоко у вас є?

Дівчина, замість відповіді, каже:

— Ми тако-ж Украінці!

— Хто ми? — питаюся.

— Я, тато й мама! — відповідає.

— Чого ж тут такого особливого? — кажу я їй.

— Нічого . . . — говорить мале. — Тут ніхто вже по нашому не говорить . . .

Коло білєтної каси черга. Однаково, не для всіх вона певна, лише для „хлопів“. — Люде в капелюхах і з краватками можуть товпитися коло каси так, як їм хочеться, і брати білєти без усякої черги. Признаюся, що й я скористав з цього несправедливого „права“. Остогидло стояти в черзі і дивитися, як купують инші, а через те підійшов просто до каси і купив. Якийсь „дядько“, що стояв спереду всіх і якому вже перед самим носом спродано більше ста білєтів, почувши мою мову, жалібно попросив:

— Купіть мені, пане, білєта до Луцька! . .

— Добре! — сказав я і, повернувшись назад до каси, купив ще одного білєта.

„Постерунщик“, який стояв тут „для порядку“ і який перед тим чемно уступив мені з дороги, зараз люто подивився у мій бік і прошепів: „Petlurowiec!“ . . .

3. „Політика“ з картоплею.

Сонце вже хилилося на захід, як під перон двірця підійшов з боку Шепетівки „Ковельський“ потяг. В дверях ваґона стрінувся з якимсь, давно забутим, але дуже знайомим, хитрим лицем. З хвилину дивилися друг на друга, а потім хитре лице розцвіло приємною ухмілкою.

— Скільки літ! . . Живі й здорові? . . — промовив невеличкий, одягнутий в цівільне, добродій.

Привіталися і ввійшли разом у ваґон.

Впізнав колишнього полковника М—ка і члена партії Соц.-Самостійників, який був запеклим ворогом „моєї“ партії і який, все-ж таки, мав досить неза-

лежні погляди на мистецтво і в цій ділянці нашого життя цілком мирився зі мною. Правда, в один час ми були „на ножах“, але то було тоді, як „патріотична“ Київська „Батьківщина“ хотіла з'їсти „непатріотичний“ Київський „Молодий Театр“ . . . Потім ми помирилися в стінах „патріотичної“ Лукіянівки і так мирно розійшлися . . .

З розмови виявилося, що він не так давно повернувся з Відня і зараз „осівся на клаптику своєї землі“ у Ковлі, де й господарює . . . Разом з ним „відпочиває на лаврах“ і „славнозвісний“ Оскілко . . . Більшість членів, як казав полковник М., виїхали на Україну для „пропаґанди своїх ідей і ведення повстанчої справи“ . . . Особливих поспіхів досягнув Андрущенко, який зараз пробуває в Сквирщині і вже встиг з'орґанізувати майже весь повіт і знищити сепаратність окремих повстанчих відділів, скоордінувавши їх дії під керовництвом свого штабу.

— А як же вам жиється в Ковлі? — спитався я його.

— Кепсько! — відповів він. — З трьох десятинок не дуже - то проживеш . . . Ось, накупив трохи картоплі в Здолбунові та й везу продавати в Ковлі . . . Комерція . . .

В той час під лавкою, на якій ми сиділи, почувся курячий крик.

— О, тут цілий курник їде! — сказав я.

— То моя жінка туди напакувала, — всміхнувся він. — Накупила на розвід . . .

Худовлява, з блідим лицем, в капелюшику й рукавичках, якась несмілива жінка заклопотано нахилилася над курима . . .

Розговорився про Ковель.

— Ґромадське життя дуже кволе. — говорив він. — Немає де проявлятися йому. Ніяких громадських установ, а з одною „Просвітою“ далеко не заїдете . . . Оце за організацію дитячих захоронок взялися, але який з цього товк, то вже може свідчити той факт, що не тільки Поляки, але й свої гальмують хід цеї справи. Є в Ковлі один громадянин, близький родич Лесі Українки, який має два власних будинки і де що готівкою . . . В одному з цих будинків жила колись Леся Українка з матірю і в якому якось пробував і Іван Франко. Тепер цей будинок стоїть порожній і його думало громадянство скористати для захоронки. Але коли звернулися до власника цього будинку і родича незабутньої письменниці, то він поставив такі важкі умови, що справа мимоволі загальмувалася . . .

— Ну, а так як жиється? — знов спитався я.

— Майже ніяк! Та горстка Українців, що пробуває там, лише про насущний дбає. — Більше нема про що дбати. — Один тільки Луцкевич на всі боки огризається . . . Часами, навіть, на шкоду самій справі . . .

— Як так?

— Дуже просто! Якось при одній негайній справі поляки зажадали, щоби на поданню „Просвіти“ була печатка з польським текстом. Луцкевич катеґорично відмовився задовольнити їх жадання, а вони, цілком зрозуміло, відмовилися говорити навіть про яку б то не було справу . . .

— Але-ж така річ, як печатка „Проствіти“ в польській мові, це вже справа принціпова. Цього навіть не порушала стара московська жандармерія. — Сказав я.

— Але-ж треба лічитися з фактом! — скрикнув полковник.

— Яким? Фактом насильства?

— Ні! З фактом національної рації. Поляки будують свою державу і роблять це цілком слушно. Ми на їх місці були-б не ліпші . . .

На щастя, потяг підійшов до станції „Kiwiercy“, а тут я мусів пересідати на другий потяг, що йде до старого Луцька.

Попрощавшись з бувщим „політиком“, а сучасним торговцем картоплею, а скоренько вийшов з ваґону.

В маленьких залях двірця сонно й тихо. Той елємент, що вносить в життя найбільше руху, зараз святкував якесь своє свято, а наші краяне не дуже-то люблять метушитися . . .

Цілу ніч просидів чекаючи на потяг і тільки на світанку діждався його. У ваґонах повно жовнірів, а селяне, які їдуть за заробітками, почеплялися — де

хто може. Завзяті „постерунщики“ дуже „ретельно“ перевіряють документи, причому в селян самі дістають їх з кешені... В мене „провірили“ тричі: перший раз перевіряли по обовязку, другий — „czego pan jedzie do Łucka?“ — третій — „dla czego pan mówi po chłopsku?“...

...Сонце вже сходило, як потяг підійшов до залізничого двірця занедбаного й забутого Луцька, де колись перед віками кипіло державне життя...

5. На руїнах слави.

Луцьк повстав ще в часи київського князя Володимира, який збудував тут першу церкву їм. св. Дмитра, створив луцький православний єпископат і посадив тут у 1015 році свого сина кн. Позвізда. Після того, як Святополк Окаянний убив деревлянського князя Святослава, вся Волинь, а в тім і Луцьк, перейшли до його рук. Згодом кн. Ярослав Мудрий, об'єднуючи українські землі, прилучив до Волині Дорогочин на Підляшшу і посадив у Луцьку кн. Давида Святославича. В 1113 році Волинь перейшла до Володимира Мономаха, а від того часу на Волині і в Луцьку панували Мономаховичі, які й боронили її від перших нападів Половців та Поляків. Пізнійше, коли над Волинью й Галичиною запанував князь Роман, то його син Данило зміцнився тут настільки, що навіть був запанував над самим Київом. Будуючи кріпости, він зміцнив і Луцьк. Після його смерти запанував його син Шварно, який був зятем литовського князя Мендовга, завдяки чому унаслідував литовський престол. Шварно своєю столицею мав Любомль, а в Луцьку в той час сидів кн. Мстислав Данилович. Після них паном всієї Волині й Галичини став унука Данилів кн. Юрій, який називав себе „королем Руси і князем Людомерії“. В 1301 р., в бою з Литовцями під Володимиром він поліг головою і після нього стали княжити його сини — Андрій у Холмі, а Лев у Луцьку. Через якийсь час литовський кн. Гедемин відобрав від Лева Луцьк, а через смерть Андрія Холм сам перейшов до його рук, бо його син Любарт був жонатий на Буші, що походила з роду кн. Романа Галицького. Під час панування свого Любарт збудував тут міцний замок і кріпость, що стало надійною твердинею для всіх його нащадків, які тут жили після нього, яко великі князі литовсько-руські і поширювали межі своїх володінь ген аж за Дніпро.

Коли влада литовських князів підупала і над всім запанувала Польща, Луцьк все-ж таки не перестав бути тим культурним огнищем, де купчилося богато ріжних культурників і процвітало братство. Тепер на місці будинку колишнього братства стоїть невеличка церковця, яку збудовано заходами місцевого православного духовенства. В часи унії Луцький єпископ Кирило Терлєцький був одним з тих, що віддавали своїх „овець“ на поталу „лихом“ пастирям, але згодом, уже під час Хмельниччини, завдяки праці братства, справа православної віри стояла цілком на певному ґрунті. Під час походу Хмельницького на Львів і Замостє, в околицях Луцька оперував зі своїм загоном повстанчий ватажок Колодка, який зруйнував декілько дрібних містечок і погромив самий Луцьк. Після Хмельниччини, Луцьк знову набрав польського вигляду і отці єзуїти збудували тут свого монастиря з колеґією і засновано католицький єпископат, який відає всіми справами костьола на Україні ще й до наших часів. Останнім православним єпископом був у Луцьку перемишлянський Антоній Винницький. Значіння культурного центра Луцьк стратив лише в 1795 році, коли його разом з иншими містами Волині було прилучено до Московщини.

В часи війни 1914-17 р. р., Луцьк переходив з рук до рук, але слідів війни ніяких, не дивлячись на те, що стоїть над р. Стирь, де військові події иноді набірали жахливих розмірів. Весною в 1919 р., під час українсько-польської війни, Луцьком заволоділи Поляки, сповістивши про це населення луцької околиці спеціяльно вивішеним на башті Любартового замку польським прапором... Зараз, після польсько-большевицького миру в Ризі, Луцьк вважається приєднаним до Польші, а тому на цій підставі Поляки провадять тут саму енерґійну працю над споляченням місцевого населення.

Дух цеї „праці“ почувається зараз-же, як тільки вийти з двірця і піти просто першою вулицею. Почувається він в насильно перемальованих вивісках, пахне з ріжного роду розліплених на стінах офіціяльних відозв та наказів і просто

їхне з тих убогих плякатів, якіми Луцький мешканець повідомляється про всякі „вистави“ і инші такі „оказії“. — Загальний вигляд міста проте милий і симпатичний: чистенькі вулиці, гарненькі сади, біленькі домочки, православний собор, католицький костьол і сірі мури Любартового замку навівають найліпші мрії і викликають найщирійші думки...

Йдучи вулицею, я думав про те, кого-б так роспитатися за „Просвіту“. Питаюся стрічних селян, — не знають. Міщане відповіли, що — „перший раз чуємо“. Польські обивателі. Всміхалися і в свою чергу запитували: — „A co to jest?“... Не ставати-ж мені серед вулиці і не викладати їм про те, що таке є „Просвіта?“... Отже вирішив питати лише тих, що стрівалися в сірих шапках і з блідими лицями, або в малих хлопчаків. — Мусить-же десь бути тут наша ґімназія! — подумав я про себе. Зразу-ж виявилося, що я не помилився. Перший стрічний чоловік у сірій шапці показав мені, де саме знаходиться та „Просвіта“, а перший стрічний ґімназистик запровадив мене до самого помешкання. Передовсім перечитав усі оголошення на дверях, з яких, між иншим, довідався, що 50 членів т-ва вже третій місяць не внесли свого членського внеску, що бібліотека відчинена двічі на тиждень, що „на днях „Просвіта“ відчиняє власну книгарню“, що „за браком засобів, праця художньої студії „Просвіти“ на якийсь час припиняється“ і що „за всякими справками проситься заходити на кватиру секретаря від 10-ої до 11-ої год. ранку і від 7-ої до 8-ої год. вечора“. Характерно те, що адреса при цьому не подавалася, а знайти так секретаря „Просвіти“ напевне не лекше, як не легко було знайти й саму „Просвіту“. Прочитавши оголошення, я думав знайти в середину, але двері були замкнені. Прийшлося години зо дві „прогулюватися“ по пішеходах, заким діждався одного добродія, який належав до Ради „Просвіти“. „Прогулюючись“, помітив, що з надвору будинку нема нічого такого, що свідчило б про те, що тут міститься ця культурна установа. На моє запитання просвітянин відповів: „Була вивіска, але її зняла польська поліція“... Разом з просвітянином пішов оглягнути місто і руїни Любартового замку. На високій горі, яка з одного боку обмивається Стирью, а з другого її притоком, стоять віковічні, сірі, зарослі мохом, зубчаті стіни кріпости, які збудовано великим кругом. Над стінами гордо підносяться до неба три велетенських башти з грізними бійницями. На верху одної, найнижчої, найбільш цілої башти — стоїть будка пожарного вартового, а в низу приміщено й саму пожарну команду. Через головну браму, яка знаходиться в найвищій башті, на верху якої зісталося одне лише дверко від вивішеного в 1919 р., польського прапора, — ми ввійшли в середину кріпости. Під стінами купи всякого грузу, стоїть два будиночки старо-міщанського типу, в яких живуть не то сторожі, не то якійсь „постерунщики“, а по середині засаджені картоплею грядки, серед яких стоїть залізний православний хрест з таким написом: „Мѣсто храма Св. Іоана Богослова и тутъ погребены Любартъ Гедеминовичъ 1324—1386 г. сынъ Любарта Димитрій Любартовичъ 1383 г. и Свитригайло Ольгердовичъ 1452 г.“

Чимсь далеким і містичним віє від цього чорного залізного хреста з їменнями цих залізних людей. Так, тут колись кипіло державне життя і сполучалися найкращі думки синів всієї Русі-України...

Хисткими дерев'яними східцями, що зроблено по під самою стіною, виходимо до „пожарної“ башти і підиймаємся на верх, де стоїть вартовий. Широкий краєвид вбірає в себе наші жалібні очі. Дивишся і не можеш надивитися. Навколо поля, гаї, річечки, села з маленькими церковцями. Як пишна наречена, ясніє своїми світлими барвами церква Жидачинського монастиря, про якого М. Костомаров так богато говорить в своїх моноґрафіях. — Колись в часи козацьких війн це було улюблене місце волинського панства, де воно „замолювало“ свої провини перед народом.

Та минулося те все і тепер настали инші часи і з иншими турботами.

Сонце було під полудень, як ми залишили руїни колишньої слави і поуз стіни колишньої єзуїтської колеґії, в якій зараз зроблено тюрму і помешкання для всякого роду інтернованих, подалися до єдиної української інституції — „Просвіти“.

В невеличкій кімнаті, де знаходиться бібліотека, сидів гурток людей, сучасних луцьких „братчиків“. Невимовно зраділи свіжою людиною. Зараз-же показали все, що мали, і росповіли все, що їх цікавило й турбувало.

Голова „Просвіти“, директор місцевої української ґімназії, д. В-ський і його заступник д. Пащук являються тут найбільш визначеними діячами. Тільки завдяки їх заходам істнує ґімназія, працює „Просвіта“, відчинено книгарню, засновується драматичний театр, закладаються на селах сільсько-господарські т-ва, збільшується кількість філій „Просвіти“ і провадиться боротьба за українізацію собора. Ними же досягнуто деяких полекшень адміністративних, чого нема ні в Ковлі, ні в Рівному.

Секретар „Просвіти“ скаржився:

„Прийшли й зажадали, аби ми зняли вивіску. Звичайна річ, що ми в свою чергу зажадали писаного роспорядженння. Його поліцаї не мали. Тоді ми відмовилися виконати їх бажання і вони самоправно скинули нашу вивіску і забрали з собою. Рада наша склала про це акт і подала його до відповідного начальства, а тим самим часом з'явилася про це у „Впереді“ замітка . . . Воєвода зараз-же прислав до нас урядовця довідатися, чи є правдою те, що „росписує „Вперед ?“ . . . Замість відповіди, йому нагадали про вже поданий йому акт і він ніяково сказав, що це „прикре непорозуміння“. Однаково, вивіски ще й досі не повернуто . . .“

Ще більше скаржилися члени Ради на місцевих „угодовців“. Один з них сказав:

„Вперед“ приходить не завжди, а „Українського Вістника“ рідко коли й побачиш. За „Волею“ аж до Тарнова посилали, але там сказали, що в них для таборів не вистачає . . . Натомісць „Р. Краєм“ хоч гать гати. Пачкують його сюди не тільки почтою, але й через „спеціяльних аґентів“. Не що давно один такий аґент, який називав себе членом центр. комітету партії ен-ерів, видав себе за аґента в-ва „Вернигора“ і запропонував нам потрібну кількість книжок для книгарні з певною знижкою. Взявши в нас задаток, він просив приїхати до Рівного, де мав бути цілий ваґон з книжками. Після того бачили його в компанії місцевих „угодовців“ і пана воєводи, як він робив там якійсь „доклади“. Поведінка його показалася не дуже певною, через що саме думали забрати в нього назад даний завдаток, але встиг виїхати з Луцька. Не знайшли його тако-ж і в Рівному, як не знайшли там ніяких книжок . . .“

На моє запитання, що собою уявляють місцеві „угодовці?“ — мені відповіли:

„Це, переважно, шпики, або нещасні люде. Запомогає їх так зв., „Straż kresowa“, а прислуговуються вони кождому „постерунщикові“. Якось ми були роспочали видавати тижневика „Громаду“. Нам зачинили його на третьому числі, а натомісць стали самі видавати „волинського народнього тижневика“ „Наш Голос“, редактором якого є якийсь бувш. народ., вчитель, Д. Шульга. Цей д. Шульга, майже безграмотна людина, тільки про те й думає, щоб зробити якусь копійчину, а через те часопись такий, як от бачете“ . . .

Дістали з шафи пачку чисел цього часопису й положили перед мною. Відразу кинулися в очі всякі передруки з польських „людових“ ґазет і спеціяльні замітки в дусі „Р. Краю“, як то, мовляв, у нас „добре все складається“ з нашими сусідами і ні одного рядочка про справжнє життя . . .

Показували помешкання „театру“. Маленька, затишна, чистенька заля. Стіни прикрашено портретами наших письменників і ріжними картинами, роботи просвітянської „художньої студії“. Така-ж, як і заля, маленька сцена, убогі, але гарненькі, декорації і чистенька кімната „уборна“. Не що давно відбувся тут концерт бандуриста Щербини на користь вдов та сиріт. Збір був досить вдалий і допомога з того досить значна.

Завідуючий театральними справами „Просвіти“ д. П., казав:

„З театру й почалося. Сиділи мовчки і ніхто не рипався. Братися за діло не було з чим. З'орґанізували аматорський гурток і дали декілько вистав, що дало змогу найняти помешкання для „Просвіти“, закупити бібліотеку, передплатити ґазети і т. и., Ранійш ще на кооператорів покладалися, але вони всі поробилися зараз звичайнісенькими спекулянтами, через що загинуло в Луцьку єдине

кооперативне товариство... Тільки й руху, що театральна справа. Зараз вона має на селах найбільший поспіх. В той час, як у Луцьку чистий дохід від вистави в середньому буває від 10-ти до 12-ти тисяч марок, то в таких селах, як от Озденижі, або Тростянець, вистава дає до 30000 чистого прибутку. Сили в нас маються, хор також добрий, але не маємо порядної режисури"...

— А скільки зараз ваша „Просвіта" має своїх філій? — спитався я. Він взяв кусник паперу й записав мені отаке:

С. Губин: трупа, сцена, хор, бібліотека-читальня; м. Торчин: аматорський гурток, хор, бібліотека; с. Озденижі: амат. гурт., сцена, бібліот.-читальня; с. Полонка: бібліотека-читальня; с. Лаврів: бібліотека-читальня; с. Коршів: бібліотека-читальня; с. Підгайці: бібліотека; с. Жидачин: хор, бібліотека-читальня; м. Володимирець: амат. гурток, сцена, хор, бібліот.-читальня; с. Воротнів: хор і читальня; с. Романів: бібліотека; с. Рожиці: хор, бібліотека-читальня; с. Тростянець: амат.-гурток, хор, читальня і с. Кучків, де філія „Просвіти" крім того, що з'орґанізувала аматорський гурток і бібліотеку, заклала ще й Сільсько-Господарське товариство. Це т-во вже цілком налагодило куплю й продаж ріжного насіння, але ніяк не може роздобути хоч самої маленької кількости необхідних для хлібороба знарядь, як от коси, серпи, заступи, сапи і т. и.

Вечером відбулося засідання Ради „Просвіти", на якому обговорювалася справа українізації собора, чому особливо противився воєвода, і обмірковувалися засоби боротьби з „угодовщиною". Між иншим, було постановлено „Р. Край" просто не приймати з почти й повертати назад, а місцевий „Наш Голос" викинути з усіх просвітянських читалень. Натомісць, як мога ширше росповсюдити ту українську пресу, котра стоїть в обороні національних і соціяльних прав українського народу, що зараз знайшовся під владою Польщі.

Одночасно з цим було вирішено звернутися до львівського орґанізованого громадянства з просьбою домогти їм в праці хоч „теплим словом" у пресі, трохи позичкою книжок та обміном господарських знарядь на насіння. „В осени щось своє матимем", — казали, — „врожай цього року буде гарний"...

Згадували про безглузду поведінку старих попів, які провадять на селах анти-українську аґітацію. Казали:

„Ранійш ці попи опіралися на свій Синод, Антонія, ґубернатора, жандармерію та поліцію, а зараз сидять, як гробаки в землі, навіть без цього ґрунту і „політиканствують"... Нарід зістався без школи і без хліба, виснажується в роботі, деморалізується роспустою, калічиться чужинцями, а вони про якусь „Матушку Русь" марять... Піп с. Радомисля в своїй зненависті до „Просвіти" дійшов до того, що писав доноси польській жандармерії. Коли-ж ці доноси нічого не помогли йому, то він сам прийшов у помешкання „Просвіти" і галасуючи, що „мазепинцы замышляютъ нисверженіе существующаго госсударственного строя", — побив вікна... Однаково, є й такі священики, що день і ніч працюють над поширенням національної свідомости в селянських масах, але, на жаль великий, такі священики з дебільшого сидять на дуже вбогих парафіях і мусять не менше працювати, щоб прогодувати свою сім'ю... Переміщувати їх на иншу, ліпшу парафію, без спеціяльної згоди й дозволу воєводи, ніхто не має права... Такого ще не було навіть за старих часів"...

Пізно вечером я йшов з головою „Просвіти" до його домівки. Йдучи вузеньким пішеходом, говорили про кольонізацію повіту. Майже що тижня прибувають цілими сотнями десь аж з Мазурщини, польські мужики й зачинають тут „господарювати"... Такі волости, як Тростянецька й Рожицька вже повнісенькі цими зайдами. Характерно те, що землю дають не одиницям, а цілим громадам. На тім боці Стохода землею діляться, а тут обробляють її гуртом, наче чого бояться... Кольонізація жовнірами проходить з численними кур'йозами. Раз у раз трапляються випадки, що такий „кольонист", одержавши від свого уряду коні, плуги і т. и. негайно спродував те все місцевим селянам і безслідно зникав...

Звернули в бік і пішли по над Стирью. Пахнуло вохкими мочарами й травами і віяло смутком від понурих руїн слави минулого, тіни від яких виразно відбивалися в сонній воді старої волинської річки...

6. Загальне тло.

Як тільки стало світати, я попрощався з милими луцькими просвітянами й простеньким „драбинячком" подався на Полісся в напрямку м. Колок. Їхав вузенькою доріжкою серед зелених полів, а в моїх вухах ще лунали гіркі скарги просвітян, які нагадують собою мурашок з роз'ораного мурашника, і було важко думати щось про це...

Часами серед поля чорніли якійсь могили та вали. Це були остатки колишніх „стоянок" та кріпостей, яких в околицях Луцька є чимало... Все це занедбане й забуте тепер і нема кому за нього згадати. Пройде ще якийсь десяток літ і сліду не зостанеться ніякого. Пригадав, що одного разу коло Перемишля я запитався з малого школярика, звідки їх село дістає черепицю. Хлопчина росповів мені не тільки про перемишлянські цегельні, але й навіть про бориславську нафту та гуцульську бриндзю... На Волині нічого подібного не стрінути. Одного разу, коли я розповів гурточкові інтеліґенції історію їх містечка, то вони тільки здивовано витріщилися: — „Звідки ви це все знаєте?"...

Чим ближче до Полісся, тим гірша дорога: болотяно, грузько, але весело. Весна не тільки бриніла, але й сміялася, відчуваючи близьке літо. „Дядько" — візник приплющив мрійно очі і навіть забувся за свої коненята. Не озираючись до мене, він спитався:

— Так це ви за лісничого, значицця?...

— Ні! — відповів я. — Так собі, по справі одній їду...

— Тут, в Колки, більше всього лісничі їздять...

— Скажіть мені, чи ви часом не знаєте, де там „Просвіта?"

— А хто її знає... Щось не приходилося чути...

Подумав трохи і додав:

— Є одна така, що продає пиво й горівку... Така там баба, що хоч куди... Я до неї одного лісничого возив...

Не важко було догадатися, що він „Просвіти" змішав з якоюсь потайною шинкаркою, до якої йому приходилося завозити своїх пасажирів, але було важко зрозуміти, через що саме в його голові це все так склалося?...

Більше ми вже не говорили. Їхали собі полями й гаями, переїздили села і скрізь згадувалося одне й те саме, що сказав колись Б. Грінченко:

„Убогії ниви, убогії села,
Убогий, обшарпаний люд. —
Смутні картини, смутні, невеселі,
Та инших не знайдеш ти тут"...

Над вечір в'їхали в ліси і так їхали аж до самого смеркання. Навколо чулося могутнє дихання лісових багнищ, гомін дубів, стогін пелехатих сосон... Десь хтось почав і не скінчив якусь тужну-тужну пісню... Раптом, зовсім близько, коло самої дороги закувала зазуля і таким величавим спокоєм прозвучав її голос...

— Як тут любо і як тут мило! — подумав я. — То-ж це все Полісся таке!...

Звідкись повійнуло димком і через декілько хвилин перед нами привітно заблимали маленькі вогники першого поліського закутка...

1921 р., Червень.

N.

Ще про „Болбочанівщину“.

(З нагоди ч. 46, 1921 р., „Українського Слова“.)

Одним з характерних ознак кожної революції і одним з її постійних невідкличних сопутників є обов'язкове пониження моральности, духовий розклад і занедбання всіх рис людської гідности, що помітно буває на цілім життю народу взагалі, а на його пресі з окрема.

Те, що в нормальні часи викликало б нечуване обурення, зробило би цілий заколот в пресовім світі, в часи революцій взагалі, а теперішньої зокрема, проходить майже непомітно; і лише иноді який небудь вже занадто гострий і пахучий трюк дратує притуплене почуття суспільства і примушує його на хвильку звернути увагу і відгукнутися парою слів.

Одним з таких визначних по безличности з'явищ можно рахувати ч. 46 „Українського Слова“, присвячене пам'яти Отамана Петра Болбочана.

Хитрі редактори „У. С.“, вичерпавши всі можливі засоби боротьби зі своїми політичними супротивниками, дійшли до засобів цілком неможливих і не побоялися вжити для удару по ворогу імя особи загинувшої в українській громадянській війні, — імя покійника — Отамана Болбочана.

Редактори „У. С.“, виносячи знов це імя на політичну арену і паражаючи його на можливу полєміку і закиди з боку ворогів, виходять, ніби то з найліпших мотивів — поваги до свого загинувшого товариша і бажання відзначити річницю його смерти. Але навіть той, хто побіжно прогляне це число „У. С.“, і хто хоч трохи знайомий з ходом подій на Україні, той зразу спостереже, що не повага і шана керували перами гетьманських редакторів, а просто бажання, хоча би і ціною вплетення імени покійного в нову гущу полєміки, хоча би й ціною притягнення на це імя ударів ворогів зробити своїм політичним противникам ще один закид в додаток до тих, що численно сиплються зі сторінок цього орґану, закид направлений на всіх інакодумаючих, і в першу черґу на тих, хто вбачає велику ріжницю між українською ідеєю і апотеозом Скоропадського.

Хоча редактори „У. С.“ і забули мудру латинську приповідку — „de mortuis nihil nisi bene“ і примушують небіжчика ще раз з'явитися на сторінках свого часопису з усіма своїми листами, себ то зброєю політичної боротьби, але ми той звичай поважаємо більше, ніж quasi приятелі От. Болбочана і поминемо без зайвої полєміки документи його — документи, котрі показують з одного боку високу степень нервового розстрою, а з другого, повну його дезорієнтацію.

На щастя ті, що прикрилися для випадів іменем От. Болбочана не суть mortui, а преспокійно шпацірують собі по Unter den Linden; і тому ми можемо дати собі приємність вивести їх на чисту воду і викрити їх негідну ролю, як в цім випаді так і в цілій історії, якої жертвою і впав якраз От. Болбочан.

Перш за все спинимося на негіднім порядних людей підборі матеріялів по справі От. Болбочана, що, очевидно, разраховано на те, що більшість еміґрації української не в курсі справ; і на неї розповідання таких фактів буде мати величезний вплив.

Згідно такій підтасовці фактів, підтасовці тому, бо „Укр. Сл.“ уперто мовчить про факт, за котрий власне гетьманці і мусили б вважати От. Болбочана своїм героєм — себ то про факт збройного виступу його проти тоді істнуючого уряду, справа виглядає в такий спосіб.

От. Болбочан був з невідомої причини заарештований тоді, коли командував лівобережними полками; його родину і хату в Київі пограбовано, а самого скілька місяців продержано у вязниці і після двохтижневих тортур, наслідком яких була страта покійним розуму, розстріляно в брутальний спосіб.

Малюнок дійсно Дантовського жанру і, очевидно, лише швидке перо редакторів „Укр. Сл.“ спромоглося зробити так несподіване résumé з дійсної справи От. Болбочана.

Правда, як що поминути публіцистично-поетичні зойки і другу редакційну „отсебятіну“ „Укр. Сл.“, то з самого „Зізнання От. Болбочана“ виходить, що він

по арешті і дня не був у тюрмі, а просидів кілька днів у готелі Континенталь, поруч з самим Петлюрою, а потім був перевезений до Станиславова, де і прожив 3 місяці цільком вільно, „з словесною забороною виїзжати за кордон Галичини“. Як видно, От. Болбочана так гостро тримали, що не потрудилися, навіть, взяти з нього хоч підпису про невиїзд і то не з міста, як водиться, а за кордони цілого краю.

Хитрі редактори „У. С.“ друкуючи це зізнання, непомітно викреслили тілько одно — дату, так що кожний читач, не знаючи, що після цього зізнання От. Болбочан був на волі аж до спроби оружно зробити державний переворот в УНР., має право бути переконання, що От. Болбочан, проти котрого по наведених документах не було жадних обвинувачень, був несподівано схоплений і розстріляний з нікому невідомих причин, або з абсурдної інтриґи ворогів, проти котрих направлені зазначені документи.

Тут, по наведенні цих заміток до ч. 46 „У. С.“, кожному читачеві мимоволі приходить на думку: коли дійсно, „як описує „У. С.“, От. Болбочан нічого не робив і нічого не зробив, хоча, як видно з документів, був на повній волі, то чому саме він є героєм? Коли ж він дійсно 7 червня 1919 р. зробив в м. Проскурові замах на зміну істнуючої влади на владу більш приємну редакторам „У. С.“, то чому саме цей отвертий і відважний виступ від імени цілої ґрупи не підкреслюється і не славиться цим орґаном, а навпаки соромливо замовчується і замовчується ціною можливого заплямування імени того, кому ніби то присвячено це число „У. С.“. ?

Ці на перший погляд дивні факти дуже легко з'ясовуються всяким, хто більш-менш знайомий з тодішньою політикою українських партій і політичною ситуацією.

Конкретно справа тут в тім, що От. Болбочан дійсно впав жертвою і якраз жертвою провокації тої самої ґрупи, котра найближче стоїть до редакції „У. С.“ і котра, примусивши відважного і простого, але дезорієнтованого і знервованого Отамана Болбочана до збройного виступу з заравя засудженими на невдачу засобами, сама сховалася за його спину, а потім, без лишнього утруднення, перебралася за кордон, де спокійненько і працює зараз. Цілком зрозуміло, що таке поводження ідейних провідників і орґанізаторів того, що увійшло в історію під назвою „Болбочанівщини“, не дуже їх спонукає відкривати це на сторінках власного орґану; і вони воліють викреслити цілу сторінку української історії, ніж торкнутися того її місця, де впав жертвою їх негідного поводження і підступів той, за кого вони тепер правлять бучні панахиди.

Як ми вже зазначили, нашим завданням не є приступати до полєміки з покійним От. Болбочаном, але також не є нашим завданням тут відкривати цю сумну сторінку української історії, ні, — нашим завданням було лише розкрити безличну і нікчемну роботу політиків з „У. С.“, які так легко заплатили головою свого товариша за порожню ідею, котра, як показали дальші події, була в той час зовсім не до речі.

Для кращого освітлення цієї справи даємо далі місце витягам з записок одного з військових діячів тієї доби, полковника С. С., Евг. Коновальця.

Евген Коновалець.

Зі споминів*).

...Основною хибою усіх закидів проти Січових Стрільців є те, що їхні автори, при оцінці діяльности Січового Стрілецтва за весь час української революції, а з окрема за київський післягетьманський період, — забувають про

*) Нижче друковані спомини, які торкаються історії „болбочанівшини“, були в деяких місцях доповнені Автором вже після того, як він дізнався про роблені йому закиди з боку от. Болбочана, про котрі вперве вичитав у відомому 46. ч. „Укр. Слова“. — Пр. Р.

тодішній анархичний стан відносин, який не має собі рівного. Люде, які не переживали української революції і не були наочними свідками тогочасної небувалої анархії, і тепер користуються непевними відомостями, отримують зовсім неправдивий образ тодішніх подій, на тлі котрого Січові Стрільці виступають як одинокі виновники нещасного минулого. Теж саме і в справі от. Болбочана. .... Арештованого Болбочана переведено до Київа, а з ним: полк. Гейденрейха і полк. Селіванського (обох — Росіян), і передано таким робом в моє відання. Я, памятаючи ролю от. Болбочана у протигетьманському повстанню, та вважаючи на його високу посаду, роспорядився помістити от. Болбочана в готелю „Континенталь“, де ми всі тоді жили (С. В. Петлюра, Греків і и.) та, згідно з данним мені наказом, тримати його під домашнім арештом до вияснення справи вкупі з Головною Командою; обох вищеназваних арештованих старшин поміщено на головній вартівні. Коли отаман Болбочан питав мене пояснень в справі його арешту, то я дійсно не міг дати йому тих пояснень, бо нічого не знав. Головне командування зволікало зі з'ясуванням справи. Було це в останніх днях січня 1919 р. А через чотири дні після переведення от. Больбочана в Київ почалася вже офіціяльна евакуація Київа. Чи можна обжаловувати мене, який стояв від цілої справи от. Болбочана на боці і мав тільки наказ тримати його під арештом, що я не занявся пильно тією справою тоді, коли в моє відання перейшли справи звязані безпосередньо з київським фронтом?

Хто памятає ті дні, той не дивуватиметься, що й головне командування, пустившись може на нерозважне діло, не мало просто фізичної змоги довести його до кінця. Я не мав найменшого права звільнити от. Болбочана на власну руку. Але згодом, після кількакратної пропозиції, ставленої мною Голов. Ком-ю в спішнім порядку вирішити справу от. Болбочана, з огляду на евакуацію Київа, і щоби оминути евентуальних самочинних виступів проти от. Бобочана, в моменті спішного оставлювання Київа мною катеґорично поставлено домагання до Гол. Ком. вислати от. Болбочана в Станиславів для остаточного переведення там слідства чи суду. І справді, от. Болбочана переведено до Станиславова; там жив він майже свобідно й спокійно скілька місяців, (— про віщо й сам він пише). Про те, що вкупі з от. Болбочаном арештовані полковники, Гейденрейх і Селіванський, в т е к л и з головної вартівні, мені було доложено; я роспорядився зробили слідство, але ясно, що в т і д н і таке слідство не могло дати позитивних наслідків. Можливости, що оба названі арештовані старшини втекли, підкупивши сторожу — я не виключаю, як також і того, що вони не виїхали зразу з Київа, тільки ховалися, серед загальної суматохи, у своїх рідних чи знайомих у місті. Твердити — що я з н а в про підкупство раніше — являється нечуваним зухвальством, за котре дійсно не відповідає тільки той, кого вже немає між живими. . . .[1])

.... Настав період жорстоких боїв за кожну пядь землі Правобережжя; я находився увесь час на фронті і нічого не знав про дальшу долю от. Болбочана, аж до травня 1919 р. Тоді я приїхав на два дні до Станиславова в справах до Начальної Команди Галицької Армії. Я зустрівся з от. Болбочаном цілком випадково, на вулиці, і зразу пізнав по його поведінці, що він не має найменшого бажання відновлювати наше колишнє знайомство. Він удав, що мене не бачить, то й я до його не підступив та з ним не розмовляв. Слідуючого же дня прийшов до мене п. Льонґін Цегельський з пропозицією влаштувати мою й Болбочана зустріч та наше „примирення“. Я згодився, бо з от. Болбочаном ніколи не ворогував і тоді не бачив до цього причини. Ми стрінулися в одному ресторані. Присутніми були теж п. Цегельський і Сергій Ш е м е т. Мене запитали в розмові м. и. і про становище Січових Стрільців на випадок, коли-б от. Болбочан

---

[1]) „.... полк. Селіванський і Гейденрейх за 4—5 днів до мого від'їзду були в и п у щ е н і (! - Е. К.) з гавтвахти після того, як заплатили кому слід хабаря. і зовсім спокійно були на волі в Київі. (К о н о в а л е ц ь п р о ц е з н а в)“. (Зізнання от. Болбачана, ч. 46 „Укр. Слова“). (Курсив мій. — Е. К.)

повернув до командування Запоріжського корпуса.[1]) Я відповів, що ця справа взагалі не торкається Січових Стрільців, але я особисто щиро повитав би от. Болбочана за його поворот до активної праці на Україні, як що це буде з а з г о д о ю Г о л о в н о г о К о м а н д у в а н н я. У Станиславові був тоді й п. В. Ліпінський. В звязку з одним фактом, про котрий роскажу зараз, можна гадати, що вже тоді партія хліборобів плянувала використати от. Болбочана для якоїсь своєї політичної комбінації, — якою й виявилася Болбочанівська авантюра згодом у Проскурові (7. червня 1919 р.), дарма, що В. Ліпінський писав до Уряду У. Н. Р. в жовтні 1919 р., що прочитав „о ч а м с в о ї м н е в і р у ю ч и", про розстріл от. Болбочана „за намір перевороту, організованого самостійниками та хліборобами-демократами" (формуловка урядового „огляду стратеґічного і політичного становища України" від 26. VI. 1919 р.)

Зі Станиславова я вернув до штабу корпусу С. С., в містечко Теофіполь. З початком червня, цілком нежданно приїхав туди С. Шемет, як „делеґат Червоного Хреста", чи в якійсь подібній офіціяльній місії. Сердечність д-ія Шемета до мене зразу видалася мені підозрілою, і я пильно слухав його слів — тому то докладно пригадую собі нашу розмову. Д-ій Шемет нарікав на тодішній політичний режім, натякав на потребу якоїсь зміни в йому, а врешті спитав, як я поставився би до перейняття Болбочаном команди в Запоріжському Корпусі, сусідуючому на фронті з корпусом Січових Стрільців. Я відповів знову більше-менше те саме, що й у своїй попередній розмові з ним, у Станиславові. А саме, що я особисто не маю й не можу мати нічого проти, але, на мою думку, годі сподіватися, щоби сталося це леґально, по згоді з Гол. Командуванням — а всі инші заходи в цім напрямку привели би до нової авантюри, котра знову відбилася би деморалізуючо на фронті. Д-ій С. Шемет з тим і поїхав.

Раптом, через якісь три дні після повищепереданої розмови, повідомлено мене по телєфону з Чорного Острова зі штабу Головного Командування, що от. Болбочан самочинно проголосив себе у Проскурові командантом Запоріжського Корпусу, та, що окрема ґрупа Січових Стрільців під ком. Сушка, яка стояла недалеко Проскурова. отримала з Гол. Командування наказ ліквідувати цю авантюру. За моєю інтервенцією здержано наказ, даний Гол. Командуванням полк. Сушкові. Я стояв на становищі, що нова історія з от. Болбочаном є внутрішньою справою Запоріжського Корпусу, а н і я к и м д е р ж а в н и м п е р е в о р о т о м, вимагаючим надзвичайних заходів реаґування, як пр. Оскілківський, [2]) та що годі вживати Січових Стрільців для жандармської служби в запіллю і на фронті тим паче в той час, коли під Шепетівкою йдуть найгарячіші бої корпусу С. С. з большевиками.

Слідуючого дня звідомлено мене не тільки про те, що Болбочан арештований і переведений до Чорного Острова, але й, що військовий надзвичайний суд присудив його до розстрілу.

Почувши це, я поїхав негайно в Чорний Острів. Там я довідався від начальника Ґенерального Штабу, от. Мельника, про такі подробиці „Болбочанівщини".

Арешт Болбочана перевів начальник Розвідки Штабу Дієвої Армії, Коваленко, зі своїм помішником Чоботарівим у Проскурові, при допомозі самих Запоріжців. Цікаво, що от. Болбочан не стрінув ніякої підтримки з боку тих частин Запоріжського Корпусу, на котрі він сам найбільше покладався. Навіть 7-ма Запоріжська дивізія заявилася однодушно за от. Сальським, тогочаснім командантом. Роз'ярення проти от. Болбочана було в Проскурові таке велике, що тільки з трудом удалося врятувати його перед самосудом гарячих елєментів з поміж схвильованих Запоріжців, котрі вище поставили добро і цілість

[1]) Запоріжський Корпус. відступаючи з під Харькова й Полтави, забрів аж — в Румунію, де Румуни обезброїли його і забрали величезне майно в муніції, зброї, обозі і грошах, а людей переслали до Галичини. Там переорґанізовано їх, а на чолі нового Запоріжського Корпусу став от. Сальський. — Е. К.

[2]) Про злощасний „Оскілківський переворот", і незавидну ролю в йому С. Андрієвського, Галичан: Л. Цегельського, Біберовича, — Гемпеля і и. — буде ширше мова на иншому місці у моїх споминах. — Е. К.

свого корпусу від замірів одної амбітної людини. От. Болбочана перевезено в Чорний Острів, де саме відбувалося засідання Ради Міністрів; головував премєр Б. Мартос. Зі самих Болбочанівських відозв, роскинених по Проскурові, показалося, що останній виступ от. Болбочана мав далеко глибшу підставу та поважніші заміри, ніж тільки одно перейняття командування в Запоріжському Корпусі. Не могло бути сумніву, що за от. Болбочаном стоїть ґрупа політиків зі своїми плянами політичного характеру. Засідання Ради Міністрів було бурхливе; особливо хвилювався Б. Мартос. Радою Міністрів було видано наказ Гол. Командуванню про негайне складення надзвичайного військового суду, який відбувся ранком найближчого дня, та котрий до полудня виніс присуд смерти от. Болбочанові. Треба було затвердження присуду з боку Наказного Отамана Осецького — але той не хотів брати на себе такої відповідальности й передав справу вище, — на рішення Директорії. Таким робом справа затяглася, — і саме тільки завдяки тому я застав от. Болбочана ще в живих.

Я пішов негайно до премєра Мартоса і запротестував проти такої поведінки в справі от. Болбочана.[1]) Я домагався скасування постанови першого суду і призначення нового суду, котрий перевів би докладне слідство. Я був і є тієї думки, що навіть коли би треба було присудити от. Болбочана на розстріл, то після суду треба би було помилувати його, взявши на увагу раніші його заслуги для У. Н. Р. Таке моє становище заважило теж на тому, що справу відкладено. Я вернувся на фронт, а тодішні особливо завзяті й важкі бої з большевиками усунули справу от. Болбочана з моїх очей. Я чув тільки, що, з переїздом Уряду У. Н. Р. до Камянця-Подільського, перевезено туди й от. Болбочана. Після деякого часу я довідався, що його все-ж таки розстріляно.

* * *

Отамана Петра Болбочана зробили героєм, про него пишуть як про „справжнього українського лицаря". Це найбільша слава для кожного народу, коли на таблиці його героїв є записано як найбільше імен. А все-ж треба пильнувати, щоби не було їх **надто багато** в порівняннню з наслідками їхньої геройської праці, в порівнянні зі здобутками цілого народу. Тому, чи дійсно не краще би стриматися до осуду історії, котрий прийде після нас, і котрий керуватиметься иншими крітеріями геройства поодиноких смертних, ніж ми сучасні?

С-кій.

Подвійна бухгальтерія

і Гонолульська юріспруденція.

В числі 104 нині комуністичного „Вперeду" надрукований довжелезний лист нікого иншого, як В. Винниченка, того самого Винниченка, котрий торік, в кожному числі своєї „Доби", не инакше кваліфікував цей же самий „Вперед", як „Жовта Петлюрівська Помийниця".

Нас не цікавить, чиєю „Помийницею" став „Вперед" в теперішній момент, що „сам" Винниченко ризикнув вилити туди помиї; але нас цікавить самий лист, безперечно найбільш оріґінальна річ з усього, що виходило з під пера автора „Виродження Нації"; і ми дуже жалкуємо, що через неймовірну довжину не можемо навести його повністю в „назиданиє" нащадкам.

Офіційним мотивом появлення цього твору на українськім обрію є „дати хоч в загальних рисах справоздання з тих грошевих народніх сум,

---

[1]) Діяльности Б. Мартоса взагалі треба би посвятити багато уваги. Я вважаю, що його роль в українській революції належить до найсумніших її сторінок. Я вважаю Б. Мартоса головним виновником катастрофи державного будівництва України в 1919 р. та виновником переходу Галичан до Денікіна, не кажучи вже про його „фінансову політику" в краю і за кордоном. — Е. К.

які були в моєму особистому розпорядженні по виступі з Директорії“, а приводом — це „справоздання“ дати сейчас, а не два роки тому чи десять після, є не більш не менш, як той нечуванний казус, що якийсь наївний Українець звернувся до пана Винниченка з проханням підпомогти якомусь „національно-культурному підприємству“.

Як часто великі події залежать від нікчемних причин! Ну, щоб було, колиб зазначений наївний Українець (чи не мартовський?) знав натуру пана Винниченка так же добре, як знають її Українці не мартовські, і не ризикнув би звернутися до нього за допомогою. Страшно і подумати, що ми не мали б тоді цих коштовних „справоздань“, а бувший Міністр, бувший Президент Уряду, бувший Голова Директорії і взагалі бувший, бувший і бувший . . . пан Винниченко в справі доручених йому „народніх грошей“ і надалі дотримувався б поради відомої московської пісні:

Ну штож, каму дєло — хаділа!
Д'ну т'какоє каму дєло — хаділа!

А пристосовуючи до „народніх грошей“.

Ну штож, кому дєло — палучил!
Д'ну т'какоє каму дєло — куди дєл!

На щастя українського народу такий „наївняк“ знайшовся, поліз до пана Винниченка за „народніми грішми“ і в наслідок Україна має перед собою, нарешті, „справоздання“ бувшого . . . і т. д. Винниченка та ще й не просте, а подвійне: дефензивно-офензивне, або бухгальтерсько-юридичне.

Згідно з першою бухгальтерско-дефензивною частиною справоздання в особистому роспорядженню п. Винниченка по виступі його з Директорії були такі суми:

1. 500.000 думських рублів, виданих йому з умовою „як мине всяка небезпека для всіх членів Директорії, ці гроші внести в ту орґанізацію, до якої він належить“.

2. 500.000 думських рублів, виданих йому Ц. К. У. С. Д. Р. П. „на життя за кордоном і на ту діяльність, яку він вважатиме там потрібною“.

Оттут вже з простої бухгальтерії починається „подвійна“, яка зрозуміла лише фаховцям, а надто членам У. К. П.

„Коли минула особиста небезпека для всіх бувших моїх т. т. по Директорії, то я ці 500.000 думських передав у ту орґанізацію, до котрої належав — у Зак. Ґрупу У. К. П.“

— Стійте! — скаже нефаховець подвійної бухгальтерії. Яке У. К. П.? Та ж коли Ви були в Директорії, У. К. П. навіть не істнувала; і ви, здається, були делеґовані У. С. Д. А до того, на скільки нам відомо, небезпека для членів Директорії з Вашим виступом не тільки не минула, а лише почалася; і як раз з допомогою цих самих грошей, за котрі Ви цькували на Директорію своїх агентів. Як же так?

Але що сперечатися з нефаховцями, коли діло цілком ясне і не викликає жадного сумніву у досвідчених комуністичних бухгальтерів.

Просто п. Винниченко розчарувався в звичайних С. Д. і зробився спочатку „незалежний“, потім послідовно У. К. П., потім К. П. У., а потім — позаяк зазначені підприємства дали чистий збуток, — рішив бути „сам собі пан“ і заснував у двох з Микитою Шаповалом „Ліґу Вільних Комуністів“, на який предмет вхитрився стягнути у російських с.-р. належну квоту.

Чому при цих метаморфозах, гідних Арсена Люпена, „народні“ гроші прилипли до рук Калиновича і кумпанії, а не Шаповала і К-о, або чому вони не дочекалися того часу, коли п. Винниченко нарешті заснує з п. Зеленевським „Союз Українського Народу“ і буде видавати часопись „Бєй інородцев“ — цього і сам премудрий Едип не вияснить. Ясно лише одне, що та орґанізація, котра делеґувала п. Винниченка в Директорію і котра по духу і букві постанови мала одержати ці гроші, дістала лише на пам'ятку ґраціозну емблєму, складену з тих самих трьох пальців, котрими було написаной цей знаменитий лист.

Щож до тих 500.000, котрі партія У. С. Д. дала свому сочлену п. Винниченку „на роботу за кордоном, яку він знайде потрібною“, то тут і для

нефаховця ясно, що зазначена партія і мала на увазі в першу чергу іменно ту „роботу“, котру Винниченко з таким успіхом і провадив — себ то боротьбу з цією самою партією і обливання помиями пославших п. Винниченка за кордон товаришів en gros і en detail, з поіменним перечисленням.

Бачите тут вся сіль в тому, що партія, даючи п. Винниченкові гроші як сопартійнику, зовсім не мала на увазі роботи соціяль-демократичної. Навпаки. І колиб вона могла тоді припустити, що гроші підуть на „Нову Добу“, або, навіть, що Винниченко з Калиновичем відкриють „веселу установу, де будуть улаштовувати „тараканьї бєга“, то напевне дала б п. Винниченкові не пів міліона, а цілий міліон.

Але тепер хоч плач, хоч не плач — нічого не зробиш. Було-б зразу давати більше.

Розрахувавшися таким чином „рукою власною“ за допомогою одних трьох пальців з Директорією, а других трьох з У. С. Д. Партією, п. Винниченко дозволяє собі маленький lapsus.

Він пише: „Цей міліон думських рублів (частина його була в іноземній валюті) було вжито таким способом“: — —

Не будемо спинятися на тому, яким саме способом були вжиті цей і инші міліони, бо це добре знає цілий Відень, а звернемо лише увагу на той знаменитий „прийом“ подвійної бухгальтерії, при котрому частина думських несподівано опиняється в іноземній валюті.

Ми розуміємо, що іноземна валюта річ дуже мила, і приємно раптом знайти у себе в кешені замісць підлих думських — скажемо: доляри чи фунти, та й ґульдени не погано, але чого ця „частина“ невідомого розміру (9/10 теж частина), яка досі строго іменувалася „думськими“, несподівано появилася, соромливо прикриваючися лапками, і также несподівано зникла раз на завше, то „це діло треба розжувати“.

Коли ми в дитинстві читали в задачнику Євтушевського такі шедеври: „Мєльнік імел триста штук роґатого скота, із котораго двє треті свінєй“ — то ми знали, що Євтушевський математик і до сінтаксісу йому діла мало, але коли відомий український літератор дозволяє собі подібний „штиль“, то тут вже треба пошукати, де саме закопана собака і якої вона масти.

При ближчому розгляді виявляється, що вона закопана так мілко, що й сліпий побачить, а саме закопана в тому, що про „частину в іноземній — валюті“ неможно було примінити „фіґуру умолчанія“, — бо забагато осіб знали про істнування цієї частини. — З другого боку хвалитися валютою не хотілося, бо друга частина листа якраз присвячена розносу осіб, заосмотрившихся в валюту, і тому получився цей, на перший погляд, невинний lapsus, і між дружною стіною „роґатих“ думських несподівано висунулися свинячі морди долярів і фунтів; і скромно знов сховалися назад за скобочки.

— Хитро, мудро і невеликим коштом! — як казав покійник Возний з Наталки Полтавки.

Але не встигли рогаті свині нишком сховатися за скобочки і не встиг недосвідчений читач, зітхнувши, зрезюмовати:

— Так у Вас, пане Винниченко, значить — окрім цього міліона думських рублів (pardon: частина в іноземній валюті) нічого більш не було?... — як пан Винниченко, спустивши трохи очі і повернувшися до співбесідника en trois quart самим незамітним способом, звичайно в скобочках, додає літерально слідуюче: „До цього додалося ще 500.000 думських рублів, що перейшли орґанізаційно з каси Віденської Ґрупи У. С. Д. Р. П. в касу Зак. Гр. У. К. П. коли члени У. С. Д. Р. П. стали членами У. К. П.“

Хто не вірить своїм очам, мусить звернутися до „Впереду ч. 104 ст. 2.; а як і тоді не повірить, то просто до редакції: Львів, Руська ч. 3, перший поверх праворуч. Коли ж і тоді не повірить, то вже й не знаю, що порадити. Хіба відправити молебень проти „навожденія сатани“.

Так-с! Слова велика річ; і недурно в Біблії сказано: „В началі було Слово“. Недурно народня мудрість каже: „слово знає“.

От, бувало, смієшся в школі з о. законовчителя і цілої біблії; а тепер приходиться бачити, що був дурнем. Дійсно — Слово велика річ; і хто його знає — живи не журись.

Чи не пригадуєте ви собі, як колись відомий комуніст Ґек Фінн свиснув, чи просто кажучи — вкрав у дядька Поджера срібну ложку і з цієї причини дуже боявся небесного гніву; але його вирятував його близький приятель Том Сойєр, котрий, хоч і не був комуністом, але мав всі дані, щоби ним згодом зробитися.

Дурню! — сказав він нещасному Ґеку. — На що ти думаєш, що вкрав ложку? Ти думай, що ти її позичив без зазначення терміну повороту і все буде добре. Так здібний хлопець одним словечком вивів свого приятеля на твердий шлях.

От так і тут. Були собі і комерція, і бухгальтерія, і фінансові, і політичні науки; сивобороді професори роками думали не видумали, а тут з'явився, „молодой человѣкъ" і всім втер носа. — Оказалося, що окрім всім відомих способів переказів і передачі грошей є ще спосіб „орґанізаційний". Ага!

Не маючи під рукою подрібної біоґрафії п. Винниченка, ми затруднюємося сказати, чи вживав він спосіб „орґанізаційний" з самого дитинства, чи це є вже продукт зрілого віку і політичного досвіду. Будучим його біоґрафам дуже цікаво були б довідатись, коли хлопчак Винниченко з вірними товаришами відвідував сусідський садок між першою а другою вночі і зачував обережні і легкі кроки вартового, то чи доводив він цьому негідному представникові капіталістичного ладу, що сусідські яблука попали до його кешені шляхом „орґанізаційним", чи волів скористуватися менш модерним, але більш певним шляхом через найближчий тин, хоча би й наражаючи на можливе ушкодження свій нескладний туалєт.

Ну, ми не біоґрафи і тому нас не так цікавить минувшина, як будучина.

Уявіть собі таку сценку в будучій Шаповальсько-Винниченковській Республиці („Шаповальсько" зовсім не значить, що мешканці її будуть займатися виключно шаповальством, а значить лише, що в цій будучій федеративній з Росією республиці президентом має бути Микита Шаповал і ніхто инший).

Ревтрибунал (Буржуазних судів звичайно не буде): — Товаришу оскарженний Винниченко, ви обвинувачуєтеся в тому, що в вашій кешені опинився золотий годинник, приналежний товаришу Комітетову. Зволъте з'ясувати, як він до вас попав.

— Бачте, товаришу Ревтрибунал, діло зовсім просте. Іду це я собі з товаришем Комітетовим і міркую, що мені з нього жадної користи немає. Аж гульк, бачу в нього з кешені золотий ланцюжок теліпається, а сам він в гору дивиться. Я, розуміється, за ланцюг тай ходу. Одбіг, дивлюсь на ланцюжку й годинник бовтається. Таким чином цей годинник орґанізаційно перейшов в мою повну власність . . .

. . . Рахувати товариша оскарженого Винниченка по Трибуналу виправданим, а товаришу Комітетову, як що набуде другий годинник, порадити на далі пришпилювати його до камизелькі анґлійською шпилькою. . . —

Просто і ясно. Правда, буржуазний суд, подивившись в якусь товщилезну книгу, став би вичитувати якісь дурні статті і щось белькотати про грабунок і арештантські роти; але будемо сподіватися, що цей пережиток середньовічча вже ніколи не вернеться на нашу плянету.

Виправдавшися таким чином у свойому рідному Ревтрибуналі, п. Винниченко не від того, щоби остаточно виправдатися і перед громадською опінією; і ставши у відповідну позу, проголошує urbi et orbi:

— Ні в яких касах — банках, ні на яких рахунках, чи де инде, ні на моє імя, ні на підставне, нігде у мене, як ніколи не було (за виїмком вище наведенного міліона думських рублів „оберни Боже порося в карася!" знов думські. Сам.) так і тепер нема ніяких грошей! . ."

Ну, що ж, каже чоловік значить так і є. Але після всього „вищеізложенаго", щоби остаточно переконатися, читачеві прийдеться провірити, чи не було десь в банках, касах і Wechselstube, як центральної і антантської ґруп, так і невтральних держав, якихсь „орґанізаційних" або подібних їм операцій.

Коли такий недовірчивий читач прибіжить, висунувши язика з подібної перевірки, то, попереджуючи його натуральне запитання, п. Винниченко продовжує святочним тоном:

— Живу я з гонорару з двадцятилітньої своєї літературної праці, що міститься в книжках, виданих видавництвом „Дзвін!“

Ах! „Дзвін“! — Це величезне видавництво, котре одержало міліонні субсидії від скарбу ще тоді, коли швайцарський франк коштував два карбованці. „Дзвін“! Те саме комуністичне видавництво, котре урочисто заявило, що воно повертає всі прибутки з коштів, одержаних від ганебного Уряду У. Н. Р. на комуністичні цілі. „Дзвін“. — Це те саме видавництво, котре вже після зазначеної заяви оббивало пороги в Meissl und Schadn і зрештою 23. березня 1920 року одержало нову субсидію в 500.000 корон від . . . ганебного Уряду У. Н. Р.!

Дзвін! Той самий Дзвін, котрий під час перебування Уряду на Україні не послав голодному на книжку народу жадної брошюрки. Ризикувати не будемо! „Дєнєжкі впєрьод — тоді і товар получай!..“

— Ах! Дзвін. — Ну так би й казали!

Якого ж чорта ми тоді бігали, провіряли рахунки?

Ви не розумієте в чому річ? Ну так ми вам скажемо на вушко.

Річ в тому, що „Дзвін“ на три чверти є власність . . . п. Винниченка!!!

Звичайно, володіючи найбільшим українським видавництвом, який небудь пустун міг би для розваги тримати ще гроші по Wechselstube та ще на підставне імя, але бачте п. Винниченко є комуніст, а communisme oblige, як відомо, тримати всі вкупці для кращого поділу на число комунарів, котрих, як що не милимося, є аж чотирі голови.

Чи не нагадує вам ця урочиста заява urbi et orbi зловленого на гарячому бурсака, котрий присягається, що в світі не курив, в той час як зрадницький димок показується з пропаленої цигаркою кешені і тягнеться блакітним струмочком під самий ніс інспектора.

Ріжниця тут буде лише в тому, що переложений через коліно для восприятія належної мзди бурсак буде верещати і репетувати:

— Ой не буду! Ой і другим закажу! — а п. Винниченко в кращому разі, не зверне жадної комуністичної уваги, а в гіршому засуне руки в кешені і знов заспіває московської:

— Ну што ж кому дєло . . .

Московської, так московської; але цікаво було б довідатися, якої заспівав би п. Винниченко, колиб його Лічарда і головноуправляючий всіма маєтками Ю. Сірий, замісць „Дзвона“ заснував би нове видавництво „Калатайло“ та „орґанізаційно“ перейшов туди з усіма урядовими субсидіями.

Навряд чи московської, а скорійше нашої рідної:

— А щоб тобі, та бодай тобі . . .

По правді сказати — п. Винниченко добре би зробив, колиб на цьому закінчив свій шкандальний відчит; але воно, як видно, „молоде та гаряче“; і навчаючи других молитися Богу, завше потрапить самому собі набити добру гулю на лобі.

Бувший Голова . . . Президент . . . і. т. д. п. Винниченко ніяк не може помиритися з тим, що, як правильно зазначив у своїй статті Є. Чикаленко, його політична кар'єра скінчена і він взагалі як політик — бувша людина.

Як „Унтер Прішібєєв“, котрий ніяк не міг збагнути, що він вже не „Унтер“, а простий селянин, і все покрикував — „Рразайдісь, нє талпісь“, так і п. Винниченко ніяк не може утнути, що він вже не „Унтер“ а просто „ніжній чин“ та ще й заплямований численними зрадами, а як тепер виявилося з його „листа“, ще й „нечемним“ поводженням з громадськими грішми.

Ми ні скільки не сумніваємся, що п. Винниченко, навіть після належної „порки“, як і Унтер Пришібєєв буде продовжувати погукувати — „Рразайдісь“ чи то на буржуїв, чи то на комуністів, в залежности від чергового бажання його власної лівої ноги; але останній його вигук настільки цікавий, що не можно його поминути.

Після скромного зазначення велитенської праці, котру він „со чади“ пробили на півтора міліона думських, п. Винниченко патетично скрикує: „ця сума рівнялася тільки одномісячній платні посла (укр.) посольства“. Будучи завше строго юридичним, п. Винниченко навіть наводить справку:

Швайцарський посол, напр., одержував 15.000 шв. франків місячно, що по тодішньому курсу було більше міліона думських рублів . . .

Не знаємо, де міняв п. Винниченко думські свої і „швайцарського посла“, що добився таких несподіваних наслідків, і не будемо входити в предположення, скільки ці квоти виносили би по курсу 1935 року, а простійше заглянемо в „тодішні“ ґазети і побачимо, що по „тодішньому“ курсу (лютий-квітень 1919 р.), коли п. Винниченко проробляв свої „орґанізаційні“ фінансові операції, квота півтора міліона карбованців виносили не 15.000 шв. фр., а близько 750.000 шв. фр. (1 кар. = 2 кор., 1 шв. фр. = 4 кор.). От таку то суму „народніх грошей“ ця кумпанія викинула на видання жалюгідного тижневого листка і півдесятка безграмотних брошюрок, вся мета котрих було виплачення велечезних гонорарів Піддубним, Мазуренкам і иншим паразитам політичного вибуху.

Але, позаяк гроші пішли в комуністичні кешені, то п. Винниченко не звертає жадної уваги на такі маленькі бухгальтерські помилки. Грізно гримає він на ледачих послів і радників і пропонує їм повернути народу заграбовані гроші; але тут ні для кого несподівано доходить до презабавного lapsus'у на манір відомої унтер-офіцерської удови.

„Правда — громить Винниченко — вони немов „законно“ одержували ту платню, а по сути це анальоґічно з тим, як де які люди користуються підписом малограмотних, малолітніх або хорих.“

— Ох! — негідні! То це ж просто шахрайство. А до речі, як же допустили малограмотного, малолітнього чи хорого підписувати такі важні державні акти? Хто це підписував?!?!

— Як, ви не знаєте хто підписував? В такім разі візміть відомий „Збірник Законів“ пр. адв. І. Храпка, розгорніть його на першій ліпшій сторінці і ви побачите, що під усіма міліонними посольськими асигновками стоїть підпис:

— Володимир Кирилович Винниченко !!!...

Затим можете випити шклянку холодної води, покласти собі на голову пухір з льодом, а ввечері відправитись в Urbani-Keller чи в Nachtfalter — залежно від темпераменту і напитися там до нестями. Надіємося, що днів через два ви будете майже здорові.

Після цього можете сміло занятися розбором, в якій саме ролі виступав п. Винниченко в зазначеній комедії: — малограмотного, малолітнього чи хорого. Колиж ви, боронь Боже, несподівано прийдете до висновку, що він виступав в цілих трьох ролях: — малограмотного в державнім праві, малолітнього в політиці, хорого на mania grandiosa, то, будь ласка, держіть це в найбільшому секреті, бо це ж для нас чистійший шкандаль.

Стукнувши таким чином себе самого обухом по лобі, п. Винниченко, не задовольняючися бухгальтерськими лаврами, хоче придбати ще й юридичні. Являючи в одній своїй особі заразом не тільки грізного прокуратора, а і караючого суддю, він так кваліфікує одержання послами грошей: „Це є просто — безпечна крадіж, і колись такі ошуканці будуть нести відповідальність перед українським трудовим народом.“

Юріспруденція так юріспруденція, і коли одержання грошей по асіґновці за підписом самого прокуратора є — крадіж з відповідальностю перед народом, як міра покарання, то по кодексу п. Винниченка його вчинок з грішми Директорії є очевидно не менш, як крадіж з взломом замків, а що до грошей У. С. Д. Р. П., то це щось вроді грабіжництва, за що належалися б йому не „гнів народній“, а простісенькі арештантські роти „з позбавленням прав.“

Але полишимо на боці послів, котрі добре заосмотрилися завдяки клопотам п. Винниченка і не люблять, щоби їх непокоїли. Не будемо також вглиблюватися в нетри гонолульської юріспруденції, а поглянемо на справу крізь призму старого буржуазного карного права, котре, на жаль, досі ще принято в значній частині світу.

Як нам не жаль, а по його кваліфікації всі „діла“ п. Винниченка не є, навіть, романтичний грабіж, а просто дуже прозаічне „увласнення, розтрата довірених йому сум“ і при зменьшуючих вину обставинах (малолітство, хорість, малограмотність) він може дістати хіба пів року вязниці, навіть, без позбавлення прав.

Ми звичайно далекі від того, щоби думати, що лист п. Винниченка є так званий прийом „на бассаман“; але з нього ясно одно, що й бухгальтером бути далеко не всякому дано.

Клим Поліщук.

Із циклю „Страчені пісні“.

Гей, бреніли співи у моїй душі,
Як в похід визвольний вирушали села! —
Клали рівну скибу срібну лемеші
І котилась полем боротьба весела!..

Гомоніли співом ріки й береги,
Зустрічало сонце безліч лиць щасливих,
Тихо і повільно, сповнені снаги,
Ворушились мязи круторогих сивих...

Гречкосійські руки, наче молотки,
Били в земні груди і життя кували,
З мозолів болючих дужої руки
Дивним цвітом мрії ніжні виростали...

І котились луни в міліярди гін,
Чулося Прийдешнє у незнанній силі,
Раптом вдарив на ґвалт наш святочний дзвін
І на кождій скибі стало по могилі...

Простяглися руки міліонно в даль,—
Круторогі сиві у сумній китайці,—
В яругах зелених безрозважний жаль
Скаржиться покірно вічно чулій чайці...

Заніміли співи у моїй душі,—
Скріз огнем червоним зайнялися ниви,—
Шепчуть по Вкраїні казку комиші,
Як в часи визвольні ми були щасливі...

1921 р., 27/VI. м. Тернопіль.

В. Диканський.

„Гиндик“.

Бондарь прокинувся далеко перед світом. Він підвівся на ліжку й оглянувся по дортуарові. У великій, низькій кімнаті було порожньо й непривітно. Освітлювалась тільки сама стеля жовтуватим вогнем зачаділої лямпи, до якої зісподу було привішено широкий, круглий, мов індіянська тарча, бляшаний абажур. Нижня частина покою поринала в сивуватій імлі. А з тієї імли виглядали в кілька рядів вишикувані ліжка, вкриті сірими, грубими ковдрами, подібними до тих попон, що ними запинають панських коней. Все гуртом нагадувало жидівське кладовище.

Дортуар був повен нічних згуків: сопіння, свисту, непевних хрипів. На тім тлі часом проривалося невиразне бурмотіння, ляклива вигук, голосна лайка, короткий зойк.

Вся друга кляса спала.

Бондарь не мав певности, чи вже підходить до ранку, чи була ще глуха ніч. Він крутив головою то в один, то в другий бік, однак ніщо не давало йому відповіди. Тоді схопився і, накинувши на себе ковдру, босоніж по холодній підлозі вибіг з опочивальні. На протилежному кінці довжелезного коридору висіли круглі дзиґарі: сьогодня, чи не вперше в житті, йому треба було глянути на цей прилад не в середину, а на стрілки. По дорозі спіткав двох бурсаків з старших кляс, при чому Животко — „другий силак третьої кляси", — зручно штовхнув його босою ногою в спину, чим прискорив його біг.

Так, помилки не було: за кілька хвилин мало бути п'ять годин. Не тільки вже можна, а навіть конче треба негайно вставати, бо ж сьогодня — 20. грудня, „роспуск".

Швидко повернувшись до опочивальні, Бондарь розбуркав „Шкапу" и Матнюка (останнього, через його соковите родове призвисько ніяк не дражнили) й з прудкістю пожарника метнувсь одягатись. За якусь хвилину всі троє бігли до класи й враз, потягли звідти знову до опочивальні невелику чорну скриньку, що в ній Бондарь привозив з дому „ґалду", два широкі, чорні аркуші картону та кілька викрадених з церкви, недогарків. Хлопці поскидали чоботи, щоб не побудити завчасу инших, і мовчки взялися за роботу. Ще з вечора все було умовлено, то ж тепер кожен добре знав, що йому слід чинити.

Бондарь виймав з скриньки цілі купи пописанних папірців, зложених на взірець поштового конверта з витертою мокрим пальцем дірочкою в осередку, плював на стіну й приліплював врівні свого зросту один конвертик побіч другого. „Шкапа" й Матнюк поставили руба ліжко, видрались нагору й припевняли цвяшинками та дротом чорні картони — „транспаранти", на яких було вирізано ножиком й заліплено ріжнокольоровим тонким папером такі радісні слова: на одному —

„!! Р О С П У С К Ъ У Р А !!"

а на другому —

„!! С Е Г О Д Н Я Ч А Й И З А В Т Р А К Ъ В М Е С Т Ѣ !!"

То дарма, що на першому літери були недобре виміряні й замість двох слів палало тільки одно чудернацьке „роспускура", а на другому листі — різала очі прикра помилка з Ѣ. Все рівно — освітлені з заднього боку запаленими недогарками, вони вигравали всіма барвами прийдешньої радости.

— Тссс! — засичав тим часом Бондарь. — Матнюк, йди сюди: в мене вже нема слини . . .

Від того сичання на кількох жидівських гробках заворушились сірі прикривки.

— Що там? — спитав, підводючись на ліктеві, „Заєць", біля ліжка якого саме в ту хвилину стояв Бондарь.

— Мовчи! Вставай тихо, поможеш. Не вистачає слини ліпити „хлопушки" . . .

„Заєць" вмить зрозумів справу й за хвилину вже енерґійно плював на стіни дортуара.

Коли всі „хлопушки" було розліплено, згасили лямпу й всі четверо почали надимати повітря в дірочки „хлопушок". Потім Бондарь приказав: „Раз — два — три!" і всі змовники почали гатити кулаками по „пукавках". В опочивальні зачалась оглушуюча тріскотня й голосні вигуки:

— Роспуск! Уррра! . . Чай і завтрак вмєстє! . . Вставайте! . .

Бурса, що її звичайно не могли розбудити жадні дзвінки, сьогодня схоплювалась з ліжок, мов на пожежу . . .

День „роспуску" — визначний, традицією освячений день,ціком иншого порядку й характера, як всі инші дні в „четверті". Він і зачинався незвичайно удосвіта й проходив по зовсім иншому роспису. Найголовніща урочистість була в тім, що чай і снідання давалося раніше й разом, потім мало бути тільки два вроки, на яких ніхто з учителів, окрім „Грека", не викликав і нічого не викладав. Кожен з навчителів приходив до кляси не більш, як на півгодини, знаходив на

„катедрі“ розгорнену книгу з якимсь укоханим клясою оповіданням, а на чорній дошці, навіть у „фар“, тоб-то в підготовчій класі, де ще не знали жадної латинської літери, майстерно викреслений напис:

„Domine Magister, legite nobis bonum librum!“

У 12 годин виголошувався „роспуск“, негайно по тому йшов ранній обід, а далі починався роз'їзд додому.

Найбільше радощів та веселощів було зпозаранку, до чаю та снідання. Ще в дортуарах зачиналися репетиції колядок та щедрівок, хтось витанцьовував гопака, десь голосно росповідалися анекдоти, в опочивальнях старших кляс грали в карти. Скрізь стояв незносимий гармидер, лунали пісні, вигуки, регіт, лайки, постріли з „пукавок“ ... Місцями можна було бачити в довгих коридорах пари бурсачків, що ніжно обнявшись, тихо похожали, присягаючись писати одно одному „про все-все“ ... То були — „дружки“. Ті, що вчора не спакували своїх книжок та виграшок, носилися з скриньками, де хто, ще з вечора одібравши з дому теплу одіж на дорогу, виряжався у вивернутий до гори вовною кожух, або совав у величезних батьківських повстянках. На них навалювалась инша бурсачва, котилася ком'яхом по підлогах та сходах, дуріла, як молоді звірята. І хоча загальна налада була радісна й миролюбива, все ж таки инколи в темній залі впоряжалися бої, в яких виходила часом кляса на клясу; зводились рахунки з „Фтанатасом“, що світив лямпи і мав на своєму обов'язку відводити покараних бурсаків до карцера; вигадувалась дрібна помста „начальству з ваксою“, який завідував за дортуарами й не мав багато шансів на любов бурсачви; нарешті впорядковувались війни з „матнями“, як гуртом звала бурса увесь нижчий персонал слуг, що завжди перебував в непримиримій ворожнечі з бурсацтвом ...

Значна частина бурсаків, хронично голодних, оп'яніла радісним оповіщенням раннього сніданку, просто з ліжка горнула в нижній поверх під шкляну стіну їдальні і, прилипнувши губами до шкла, пожадливо, жагучо видивлялася, як „матні“ або „матнишки“ роскладають по довгих столах білу „грецьку булку“ й становлять емальовані кухлики для чаю. Голодні діти чекали терпеливо цілими годинами, обмінюючись короткими увагами, аж поки слуги не починали розносити по їдальні снідання. Тоді раптом проривався невдержимий покрик:

— Пироги! Пироги! ..

Й починалася жвава суперечка: з чим? ..

Цей покрик принаджував до їдальні всю бурсачву, і тільки з великими зусиллями й погрозами доглядачам щастило загнати дітву на коротку молитву до церкви, відкіль, мов лошата, бурсаки летіли просто в розчинені широкі двері їдальні, рішучо нехтуючи попередній захід до клясів і вишикування по парах, що було обов'язковим для буденних днів.

Одно слово, сьогодня бурса перетворялася в якусь пародію Запоріжської Січі. Скрізь вчувалася воля, у всьому було можливим порушення суворих законів і залізних норм цієї в'язниці малолітних незлочинців ...

Бондарь, пхаючись в натовпі до їдальні, ще здалеку вгледів у прихожій дядька Оверка Шовканя. Серце його радісно затіпалось: виходило, що він зможе їхати додому без жадної затримки і ще сьогодня увечері опиниться серед своїх любих! Невільно він подався до візника, але ж небезпека стратити пиріг стримала його й він тільки загукав що сили з натовпу:

— Добри день! Дядьку Оверку! ... Підождіть мене тут, я зараз повернусь ...

Як і більшісь бурсаків, Бондарь ковтнув, не присідаючи, свій теплий чай, по завченому звичаю придушив кухля, щоб в ньому приємно затріщали лишки ще не злущеної емалировки, вхопив пирога і з повним ротом недожованої грецької булки, вискочив у передпокій.

Оверко — у білому кожусі, підперезаний зеленим пасом, з волохатою шапкою і довгим батогом в руках — дивився крізь шкло їдальні, як бурса снідає. Його кущава борідка й косуваті очі робили його подібним до Нагайця чи Туркмена з тих таблиць, що їх було розвішано по стінах бурсацьких коридорів. Але ж дядькове обличчя сяяло добросердістю й приязню до всієї тієї малечі, яку він тепер з цікавістю розглядав.

— Драстуйте, паничу! — простяг він руку Бондареві. — Так їдемо?

— Поїдемо, дядьку; зараз по обіді.

— То несіть мені вашу скриньку, а сам потім приходьте „до пархального вчилища“; беру ще й дякову баришеньку з Піскуватки. На вас зачекаємо. Там на санях є про вас і кожухи і повстянки.

Бондарь блискавкою злітав нагору, до кляси, й повернувся з скринькою.

— Та невже ж ото всі на попів вчаться? — Не стерпів запитати Оверко, показуючи в просторінь рукою.

— А вже ж!

— Овва! Ото буде попів'я!.. Тільки ж я так собі митикую, що буде чимало й дяків та дияконів.

— Та будуть... А що ж наші? Не передавали листа чи грошей?

— Ні, казали тільки, щоб не змерзли в дорозі... Так ото вам усім в піст рибу дають? Казав один чоловік... Чи то ж правда?

— Ну — да всім. А як же?

— Овва!.. Скільки ж то тієї риби ззідять!?.. Го—о—споди!

І, повний вражінням, дядько Оверко покрутив головою, ще раз простяг хлопцеві руку.

— То ж не спізняйтесь, бо дорога довга та й намети великі! — додав він і поніс Бондареву скриньку на заїзд „до Кривої Ривки“, де годував коні.

Останні Оверкові слова були зовсім непотрібні. Якби то могло бути, щоб Бондарь спізнився?! Та нема ж сили, яка втримала б його бодай одну зайву хвилину в цій остогидлій бурсі, коли буде можливість вискочити на волю...

Скрізь, по всіх куточках великої „прийомної“, по коридорах, в сінях, вештались чужі, приїзжі люде: попи й дяки... вбого і шиковно одягнені жінки, ремісники, селяне. Бурсаки літали згори додолу й назад, тягали свої скриньки, одягали й приміряли привезену з дому одежу, запихалися „галдою“, сіяли, раділи. Начальство наче вимерло. Навіть тоді, коли присадкуватий швейцар „Закхей“ вже продзвонив своїм голосним дзвоником на вроки, й тоді не було видко доглядачів, інспектора, смотрителя. Тільки один „скажений Адам“ в'їдливий і лихий, що ненавидів бурсачву більш за все на світі, ходив по коридорах і з гадючим сичанням заганяв малечу по клясах.

— Чоботе! Чо-обіт! — гукали в другій клясі на Бондаря, що мав те призвіще по спадщині від батьків та братів, про яких в бурсі лишилася згадка, що вони мали носи „чоботом“. — Та не маніжся, роби лірника!

— Жарь: „Мимо рая“!... Жарь! Я буду за поводиря! — визвався „Дівчина“.

Бондарь і справді трохи маніжився: йому було приємно бачити, що кляса визнає за ним право на першого привідця, ініціятора. Потім вискочив на парту, перескочив по инших до катедри й сів під нею на повищення. „Дівчина“ став біля нього й дзизчав та рипів губама на голос старцівської ліри. Бондарь заплющив очі і повним дзвінким альтом завів:

Ой, гробе, мій гробе,
Предвічний мій доме,
  Я до тебе приходю,
  Гірко плачу — ридаю...
Опустив своїх любимців,
Пізнаю нових родимців:
  Черви землянії —
  То браття роднії,
Сови лісовії —
Сестри дорогії,
  Шашелі древесні —
  Швагри ви любезні,
Змії подколодниї —
Тітки мої родниї,
  Візьміть мене грішного
  Зо світу колишнього...

Я ж не чтив отця і мать,
Всіх старався роздражать . . .
Мимо раю проходю,
Гірко плачу — ридаю:
Ой, горе, горе горькоє,
Горе мні великоє . . .

Сам захоплений кантом, що вже з тиждень був найбільш модною піснею другої кляси, Чобіт виводив і виводив, чулим, тремтячим голосом. Він не чув, що вся класа притаїлася, й тихо хихикала, що вже давно замовкла у „Дівчини“ ліра, не бачив, що перед ним стоїть рудоборода „Жаба“ — вчитель російської мови й слухає, коли „лірник“ скінчить.

Гомеричний регіт, мов лошаче іржання, був нагородою співцеві, коли він, розплющивши очі, скам'янілий струнко витягся перед „Жабою“. Однак „Жаба“ видимо також раділа „роспуском“ й тільки посміхалася . . .

Взагалі цей гарний день проходив незвичайно щасливо для Бондаря. Успіх з самого ранку був на його боці, його слава — першого вигадчика всяких штукерій в другій клясі — була міцна, перспектива близького повороту додому наповняла його по вінця радощами, всі нерви грали, жижки трусилися, все під'южувало його до безмежних веселощів. Тим то він голосніще за инших реготав, слухаючи, як „Жаба“ читала „Вія“ й твердо вирішив, що дома конче лишиться на ніч в церкві й доведе всім, який він завзятий та не боязкий. Навіть ще було б краще, коли б під той час в церкві лежав мертвяк, бо ж він таки не якийсь Хома Брут, і жадна панночка його не злякає . . .

В перерві між першим та другим вроками „на розлуку“ було впорядковано складну гру в „гиндиків“. Майже половина кляси постягала свої сірі „моренгові блузи“, кожен вліз ногами й руками в рукава, в розпірку, що йшла до коміра, простромив голову, а ті, що не брали участи, нижній край сукняної сорочки позав'язували „гиндикам“ на спині мотузком, як мішок зав'язкою. Обряжений таким способом хлопець мав дуже химерний вигляд, що при великій фантазії глядачів міг їм нагадувати гиндика. Гиндик почував себе незвичайно незручно, був міцно спутаний і, тільки тримаючись руками за кісточки ніг, міг повільно пересуватись. Коли ж тратив рівновагу й падав, то без сторонньої помочи підвестись не міг, а це й викликало найбільше радости й захоплення у всіх глядачів.

І в цій забавці Чобіт був за старшого. Він наказав поставити себе на катедру, навколо його долі поставали всі инші гиндики і, не розтуляючи ротів, курлюкали та гули на мотив колядки. В клясі лунав галас, сміх, гиндики перекидалися, счинився дикий гармидер.

Адам не міг стерпіти того надмірного безладдя й з повними лютого гніву очима з'явився в дверях кляси. Всі гиндики, що стояли на підлозі навколо катедри, хто як міг, покотились по-під парти. Лишився тільки сам Бондарь. Спочатку хотів був кинутись додолу з катедри, але ж помислив, що падаючи в такій незручній позі, може зламати собі карк чи розбити голову, й затримався.

— Зніміть його! — закричав Адам.

Бурсаки вхопили Бондаря й постановили на підлогу.

— Марш всі поперед мене, до вчительської! — скомандував Адам.

І, як не викручувались бурсаки, майже ніхто не зміг вискусувати: Адам погнав коридором табун гиндиків.

З инших клас повисипали хлоп'ята, в залі, де ходили вчителі, відтягуючи свій прихід до класів, було чути здивований сміх й дотепи, яким вторив загальний регіт всієї бурси, що сунула за гиндиками та Адамом до вчительської.

Пустуни відчували, що така прохідка не віщує їм нічого доброго. Була тільки одна надія, що справа зрештою повинна скінчитись щасливо, з огляду на урочистий день „роспуску“.

Перед самими дверима вчительської Бондареві, чогось раптом стислося серце трівогою. Він враз піддався тому почуванню й, не довго думаючи, швидко крутнувся, щоб вискочити з гурту. Крутнувся незручно, хитнувсь і покотився просто під ноги Адамові. Той з несподіванки те ж не втримався на ногах, ку-

медно замахав руками в повітрі й упав на бурсака. Справа, дійсно, стала кепською . . .

— Всіх переписати й по четверці з поведінки! — був короткий вирок інспектора. — А Бонаря, зачинщика й ледащо, за те, що образив Адама Семеновича, після врока — на шість годин до карцеру!

У Бондаря разом приснуло з очей дві сльозинки, він затяв зуби й побілів.

— Я не навмисне ... За мною вже прислали підводу ... Я заплутався . . . Вибачте, я більше не буду! . . — промовив він.

— Скінчено. Марш по клясах! — гукнув інспектор.

Гиндики висипали в коридор, тут бурсаки порозязували їм „блузи“, з якими в руках вони й подалися до кляси.

* * *

Бондареві неначе печина впало на серце. Тремтючи всим тілом, він просидів урок, потихеньку шепотів молитву й непомітно хрестився під партою, обіцяючи Богові, що не пропустить на святках жадної служби. Зрештою вирішив втекти. Але ж, коли скінчився урок він змінив рішення, згадавши, які неприємности можуть з того вийти для матері. Ні, треба було їхати леґально, тільки з дозволу начальства, бо за таку річ ще й зовсім виженуть з бурси . . . Він метнувся до вчительської, але ж інспектора вже не було. Тоді кинувся до Адама. Просив, молив, роз'яснював, спробував навіть стати перед доглядачем навколюшки, не зважаючи на те, що той сором і видовисько бачили товариші, — все лишилося без наслідків. Звідкілясь, мов з землі виріс перед ним „Фтанатос“.

Повний розпуки, весь в сльозах хлопець пручався, видирався з міцних рук слуги, нарешті вхопив його зубами за палець. За це Адам додав йому ще нових шість годин . . .

Бондарь сидів в „пещі огненній“, яка, не зважаючи на цю назву, була холодною й темною комірчиною. Перші години він гірко ревів, вимишляв пляни втечі, потім будував пляни наступної помсти, потім, знесилений горем, сльозами і всією пережитою бідою, він непомітно заснув. Увечері прокинувся, пожував чорного глестяка, що було йому принесено ще тоді, як його посадили до цієї хурдиґи, випив кухоль води, вирахував, що дядько Оверко вже швидко буде вдома, похитав безнадійно головою й заснув знову. Прокинувся він з холоду. Навколо незнайома мертва тиша, в комірчині не видко, ні стін, ні дверей, пахло вохкістю. Порожня бурса була великою могилою.

В тій могилі кричала диким голосом та билася головою об стіни самітна, ображена, перелякана дитина . . .

Почало світати. Вималювалось хрещате віконце під стелею комірки. Певне, було вже більш як шість годин, а тим часом його повинні були випустити ще перед другою! Злість, гнів безсилости, розпука при думці про розбиті надії доводили хлопця до шаленого одчаю. Спочатку він товк у двері кулаками. Коли ж вони стали незносимо боліти, ліг спиною на підлогу й торохтів, що було сили, закаблуками. Але ж тільки гомінка луна котилася порожніми коридорами — не було чути жадного стороннього шамотіння . . .

І тільки тепер Бондареві зпало на думку, що його забули . . .

Розуміється: бурсаки роз'їхались, начальства жадного нема, „матні“ порозходились, хто куди . . . Та що — „матні“? Вони й не знають, що він тут сидить! Знає тільки один „Фтанатос“, але ж, де він? . . .

Хлопець уявив собі, що він може сидіти тут і кілька день, може замерзнути й загинути з голоду. Зненацька набігла думка, що його можуть заїсти миші чи криси, так як заїли у замковій вежі відомого епископа Гатона. Він же чув, що миші гризли підлогу . . . І саме від цієї думки божевільний жах враз охопив його всього. Це вже не були ті безпідставні нічні страхи чи сполохи, яких творить фантазія, напоєна тишою й темнотою ночі. Бондарь ясно розумів, що для нього наступала правдива, реальна траґедія . . .

Спочатку він трусився з холоду, зуби йому цокотіли, волосся ворушилося на голові, а потім враз його стало пекти, мов і справді, у вогненій печі. Бо час минав, ніхто не озивався, гола правда ставала безсумнівною, очевидною . . .

Тоді він знову, мов звірь у клітці, кинувся на двері. До крови порозбивав собі руки, гриз дошки, скинув чобота й розбив хрещате віконце, кричав, поки стачило голосу. Наслідків не було: його, дійсно, забули.

І тільки вже по обіді, доглядач дортуарів — „начальство з ваксою", проходючи довгим коридором верхнього поверху, майже несвідомо сіпнув за клямку карцера. Його здивувало, що комірка замкнута, тим часом, як вона завжди бувала відчинена, коли була вільною; крім того, біля дверей валялися скалки нибитого з шибки скла. „Начальство з ваксою" повернув ключа й побачив в напів-тьмі на підлозі непритомного хлопця.

Спочатку йому видалося, що бурсак спить. Але ж, коли всі зусилля розбуркати сонного, ні до чого не привели, зляканий доглядач побіг до лікарні. Коли відтіль вернувся з фельдшером та слугою, — Бондарь лежав, як і раніш. Його покрівавленого, без свідомости перенесли до лікарні, відтерли, привели до тями. Але ж нічого не могли в нього допитатись: він скрикував, курлюкав по гиндичому, тікав від незримих щурів, що стояли в його хворій уяві.

Кілька тижнів нервова гарячка тріпала в дуже небезпечній формі. До того було загрозою для життя й те, що хлопець, довго лежучи на холодній підлозі, схопив плєврит. Спочатку адміністрація бурси сполошилася, але ж, коли виявилося, що Бондарь — син вбогої дячківської вдови, якій не було ходів до вищої влади, — заспокоїлась . . .

* * *

З бурсацької лікарні той же дядько Оверко Шовкань відвіз Бондаря додому аж на Великодні Свята. Стара Бондарева мати гірко ридала, побачивши тінь свого любого одиначка.

— Сину, мій сину! Що з тобою зробили?!..

А в осени Бондарь повернувся до бурси й знову сів на своє попереднє місце в другій класі. Тепер він вже був дужий, але ж, дарма, що був „второкурсник", тоб то мав повне право рахувати на місце першого вигадчика всяких пустощів в своїй класі, — він лишився в затінку, на другому пляні. У нього не було жадної вигадливости, творчого натхнення й до того ж, як пам'ятка першої трагедії його життя, лишилася йому замикуватість.

Жорстока ж бурса тільки тим і відзначила ту сумну подію, що Бондарь стратив своє спадкове призвіще: тепер вже ніхто більше не дражнив його „Чоботом", а всі бурсаки прозивали „Гиндиком".

С.

Маленький фелєтон.

Невдача Шерлока Хольмса.

(З щоденника доктора Ватсона).

Переклад з анґлійської.

— Що ви не кажіть, дорогий Ватсоне, сказав мені Шерлок Хольмс одного хмарного літнього ранку, — а з часів російської революції світ основно змінився!

Ми сиділи в його затишному кабінеті на Беккер-Стріт, в старому його помешканню, куди він знов переїхав після того, як покінчив з професором Моріятті, і курили.

Був типовий льондонський ранок, і хоча сонце стояло вже високо, але хмари вкрили все небо настільки, що лише невеличка лямпа з зеленим абажуром давала мені можливість бачити мого знаменитого приятеля, котрий, простягнувшися на низенькому мякому фотелю, то зникав за густою хмарою тютюнового диму, то знов виринав, щоби кинути мені фразу на кштальт зазначеної вище.

Обличчя Хольмса здавалося мені, при перехрестнім освітленні зеленого абажура і хмарного неба, змарнілим і нервовим, а голос згучав таким розчаруванням і сумом, що мені хотілося взяти його за руку і спитати, як він себе

почуває; але, знаючи характер мого приятеля, я обмежився другим запитанням:

— В чому вбачаєте ви основну переміну світу, дорогий приятелю? — спитав я, — хіба в тому, що десь там на сході гине ціла країна, а Европа дивиться на це і підраховує евентуальні прибутки, які принесе їй згодом ця катастрофа?

— Ви гуманіст, Ватсон; і несправимий гуманіст, — сказав зітхнувши Хольмс; — і це не дало вам, не вважаючи на ваші здібности, зробитися визначною силою в медицині, так, як ви того заслуговуєте!...

— Ви не можете холоднокровно стояти над лябораторним столом і робити експеріменти, знаючи, шо хоч сто чоловік загине від цього, а зате сто перший дасть вам в руки ключа від таємниць природи. Ні, ви завжди кидаєте почате діло і біжете туди, де хтось захорів на живіт, чи зуби; і таким чином, допомагаючи парі нікчемних примірників людського роду, руйнуєте вашу попередню працю, яка моглаб спасти міліони.

— Ви знаєте мою натуру, — продовжив Хольмс. — Ви знаєте, що я ніколи не кидаю раз почато́ї справи; і по за нею світ для мене не істнує. Ви знаєте. — продовжив він гарячійше, що я поставив своїм завданням звільнити світ від злочинств і злочинців і йшов до цього простим шляхом ось вже дванадцять літ. Ви знаєте мою теорію і психольоґію злочинця. Кожний з них переконаний в тому, що його не зловлять; — і це його штовхає на діло. Доведіть людності, що немає нероскритих злочинств, що є певний спосіб зловити найхитрійшого злодія; і присягаюся, що за одне покоління світ буде знати про злочинства лише зі старої літератури!...

Тут Хольмс на хвильку замовк і укутався густими хвилями диму, скрізь який я бачив лише його блискучі очі.

— І ви розумієте, дорогий Ватсоне, — продовжив він через якийсь час вже значно пониженим голосом, — що з часів большевицької революції я почуваю себе погано. Ви хочете знати, чому саме? Візьміть свій щоденник за останні три роки і погляньте на його білі сторінки! Так. За три останні роки я не зробив нічого і мій метод не посунувся і на волосинку з того моменту, як Джек з Чорної Печери опинився в руках молодців з Скотленд-Ярду. По вашому обличчю, Ватсоне, я бачу, що ви не розумієте моєї думки. Дуже просто: з момента большевицької революції в Европі не було визначних злодійств, гідних моєї уваги. Кількість їх збільшилася; але це все був примітив, з котрим міг справитись перший ліпший Боббі з кожного передмістя. Але визначних, котрі могли б служити мені матеріялом, не було зовсім. А! Ви все таки не розумієте, при чому тут большевики. Знаєте, дорогий приятелю, що иноді ви не можете збагнути самої простої річи. Та Боже ж мій! Ясно, що всі визначні злочинці Европи відправилися в Московське Ельдорадо, де мають повну можливість грабувати, бити, різати, шахрайствувати і за це дістають не бранслети зі Скотленд-Ярда, а почесні декорації і віллі на березі Адріятики...

— Жаль, що я так несвоєчасно втопив професора Моріятті в хвилях Текстона; він певне був би тепер там Наркомпросом! — додав Хольмс гірким тоном.

По правді мовити, я ніколи не бачив свого приятеля в такому сумному вигляді. Я давно помічав ненормальний стан його духу і давно хтів з ним серіозно переговорити; але тепер, коли прийшло до вияснення, я не найшов нічого иншого, як цілком банальної фрази:

Ви перебільшуєте, дорогий приятелю, ви трохи знервовані, а при тім я переконаний, що вам скоро знов трапиться можливість активної праці в вашій сфері.

Шерлок Хольмс виколотив попіл з люльки, поволі встав і пройшовся по кімнаті.

— Активна праця... — гірко почав він, спиняючися проти вікна, і раптом замовк.

— Ви, Ватсоне, або чарівник, або щось знали! — сказав він вже зовсім другим, властивим йому, енерґійним і твердим голосом. — Ідіть но сюди.

Здивований я підвівся і виглянув у вікно.

Ранішній туман вже давно розвіявся і при блідному світі захмареного неба на тім боці вулиці я побачив якусь фіґуру, яка, здавалося, уважно розглядала двері нашої хати.

На перший погляд в особі, котра стояла проти наших вікон, не було нічого цікавого. Це був невеличкий чоловічок середнього віку, одягнений в чорне, який безпомічно оглядався довкола, при чому робив головою якусь дивну жестикуляцію, схожу на рухи курки, котра намагається поглянути на сонце.

В чоловічкові, повторяю, на мій погляд не було нічого цікавого.

— Що ви там помітили, Хольмсе... спитав я. — Я не бачу нічого цікавого, окрім вічно порожньої вулиці і якогось добродія, котрий, на мій погляд, однаково може бути як власником маленької пивниці на Соутгемптоньскому шляху, так і мормонським проповідником з околиць Вайчепетля. Але що вас так здивувало?

— Ви несправимі, Ватсоне, — сказав зітхнувши Хольмс. Ваше дванадцятилітнє знайомство зі мною проходить для вас цілком безслідно. Ви ніяк не можете вивчити саме просте, — визначити людей по зовнішньому видові. Пам'ятаєте, як на цьому самому місці, вбивця — Боба Гарісона ви приняли за протестантського пастора. Ні, Ватсоне в нашому ділі з вас не буде пуття. Позаяк цей добродій позвонить сюди не ранійше, ніж через 10 хвилин, то тим часом я розкажу вам, хто це такий.

Хольмс відкинувся в фотелю, з хвилину набивав люльку, наморщивши брови і витерши сірника, глянув просто на мене і сказав коротко і відривно:

— Цей чоловік чужинець, приїхав з континенту... з Відня... жонатий... має достаток... не маленький... професія... професія... так. Був обер-кельнером у великій пивниці, або... навіть, в ресторані!

Хольмс підніс сірника, котрий ще не встиг згоріти за час його короткої і упевненої кваліфікації, до люльки і випустив хмаринку синього диму. Я дивився на нього, широко розкривши очі.

Коли б передомною сидів не Шерлок Хольмс, котрого я знаю дванадцять літ; і колиб я не був сам активним учасником таких справ, як зловлення Боба Гарісона, коли Хольмс несподівано надів наручники на поважаного пастора, котрий оказався одним з найнебезпечнійших злочинців Европи, то безсумнівно я не повірив би ані слову.

Але це був сам Шерлок Хольмс; і мені лишалося тільки одне, — що я і зробив.

— Ради Бога, Хольмсе, як ви дізнались всі ці подробиці! — скрикнув я. — Розкажіть мені, доки він не зайшов, щоби я сам міг перевірити.

Хольмс посміхнувся.

— Нема нічого простійшого, — сказав він; — і ранійше ніж наш гість сюди зайде, ви будете так же упевнені в моїх словах, як і я сам.

— З чого це я був почав? Так. Він чужинець і приїхав з Відня. Ну, це дуже просто. Мимо того, що я докладно вистудіював антропольоґічні риси людности не тільки кожної країни, але і кожної місцевости Европи, я звертав у свій час велику увагу на одіж людей з ріжних міст. Треба вам сказати, що кравці кожного міста неймовірно переймають одна від одного всякі детайлі; і я можу вам ручити, що з першого погляду відріжню штани шиті в Парижу від шитих в Ліоні або в Соутгамптоні.

Так і на цей раз. Ви звернули увагу, що я не сказав, якої він нації а лише звідки він. І дійсно націю його опреділити абсолютно неможливо. Це явно визначений метис з Німців, Словян і ще якоїсь східної раси, якої я не можу сейчас пізнати... скорійше всього з Циганів. Але убрання його шито безсумнівно в Відню; і надто капелюх на голові — безперечно праця Габіка. Далі, другі дрібнійші прикмети — розгубленість в чужому місті, невміння знайти число хати і т. д. Жонат, з достатком... ну, це ви певне і самі пізнали не гірше за мене. У вас на це також багато практики.

Професія . . . це вже труднійше і потребує спеціяльних знань, але раз я встановив, що він з Відня, то мені прийшлося лише вибірати з професій там росповсюджених.

Перше його маніри: в ньому ясна з одного боку звичка роспоряджатися, а з другого низько кланятися. Ви замітили, як він оглядався довкола, ніби то хтів когось покликати; а коли бачив якогось прохожого, згинався і починав виробляти якісь рухи головою. Це явна прикмета особи, котра служить з чиєїсь ласки, а разом з тим має цілу зграю аґентів, чи взагалі підначальних. Далі ви звернули увагу на його рух головою і оглядання на ріжні боки, ніби то він за чимсь слідкує. Це все привело мене до переконання, що ми маємо перед собою відомий у Відню тип — так званого обера, чи цаль-кельнера на демісії. Ці добродії довголітньою службою панам виробляють в собі такі маніри, що помилитися дуже трудно. В них розвивається звичка ходити межи столиками заглядаючи то направо, то наліво і з посмішкою чекаючи, коли хтось поманить його пальцем. Вони низенько кланяються, з самою чарівною посмішкою, одержуючи квоту в 20 геллерів на чай; і разом з тим суворо командують цілою зграєю маленьких кельнерчиків. Маючи повновласть на цілу ресторацію з правом доступу у всі хазяйські льохи, вони легко заробляють квоти, котрі в тисячі разів перевищують належне їм утримання; тоді вони демісіонують і . . .

„. . . Ми маємо перед собою, сказав Шерлок Хольмс, відомий у Відню тип — так званого обера чи цаль-кельнера на демісії . . .“

Тут обережний дзвіночок перервав оповідання мого приятеля; і через хвилину посеред кабінету стояв так детально описаний вище субєкт.

Короткий час, — хвилин з п'ять, він низько кланявся Хольмсу і мені, спочатку обом разом, потім кожному з окрема, потім знов обом разом, при чому очі його детально оббігли по всіх куточках кабінету; і перший перервав мовчанку, запитавши нас по німецьки з якимсь дивним акцентом.

— Прошу панів докторів, чи можу я тут забачити пана професора Хольмса?

Я відкрив рота, але Хольмс попередив мене, відповівши на якійсь дивній мові схожій на німецьку, але в якій абсолютно не вживалися звуки а і е, заміняючися всюди о.

— Я Хольмс, — сказав він. — Чим можу бути вам корисним?

— То пан професор є з Відня? — радісно скрикнув наш гість з самою чарівною посмішкою. Як же я ранійше не зустрічав пана професора?

— Ні, я не з Відня! — холодно відповів Хольмс, — але в числі тих шістьнадцяти мов і тридцяти двох діялєктів, котрі я знаю докладно, є і віденський. Прошу пана сідати і не відмовити оповісти нам, що саме привело Вас у цю хату.

— О, який я є щасливий, — скричав гість, сильно закашлявшися, — що можу говорити з панами рідною мовою. Тож, преціж, що то є? В тому Льондоні ніхто по нашому не говорить! І я, прошу панів, хожу по вулицях, як сліпа коза по жидівському дворі. Тож нечувано, преціж, немає кого спитати, а як когося запитаєш, то таке говорить, що, прошу панів професорів, ніц не утнеш...

Тут наш гість хтів засміятися, а замісць того знов закашлявся; і так надовго, що Хольмс встиг докурити люльку і набити нову, заки до нього повернувся дар слова.

Побачивши, що, прокашлявшися, гість знову націлюється навести мову на дивні порядки в Льондоні, де не знають віденського діялекту, Хольмс попередив його.

— Так ви приїхали з Відня — сказав він з привітною посмішкою, — і маєте до мене справу, — це надзвичайно цікаво. Прошу не одмовити доложити, у чому річ!

Гість, перервавний, очевидно, в самому початку своєї красномовности, важко засопів і почав на своєму чудернацькому діялєкті.

— Я, прошу панів докторів, є дійсно з Відня — і вже давно там працюю, яких з два-десять літ, а може й більш. От я собі працюю тай працюю; і склав вже собі деякий маєточок, аж тут заходить тота-сама република. Прошу вас: Що то є? То ж преціж собі були, були... а потім република.

Тут гість подивився спочатку на Хольмса, а потім на мене дуже проникливим поглядом і зробив дуже многозначний рух руками; ніби то хтів сказати: — Република, републикою, а в чім тут річ, про то тільки ми з вами знаємо!

Ми з Хольмсом співчуваюче похитали головами, і він, побачивши нашу апробацію, продовжав вже смілійше.

— Тож, прошу вас, поки тота република, то я собі не хочу. Я собі пішов на демісію... Прошу панів. Преціж, що то є? Ну то я так собі був та був, як, прошу панів, заходить вже тотая друга република. Тамтая, прошу панів, що то з московського боку...

Тут він знову довго і загадково подивився на нас.

— Большевицька? — догадався я.

— Як то большевицька? — здивувався він. — Преціж, то є тая, як тося називають, Українці. То суть жадні большевики. Тоті Українці... Ну, то, от знова тая република... Ну то мені пишуть з тої столиці... як тося називає... що над Дніпром... тоте правительство мені пише тото — і тото, і щоби я був послом... Ну то що, то нехай буде посол!

Тут він глянув на нас по черзі і зробив руками рух, котрий, очевидно, на його думку мусив ясно нам довести необхідність його стати послом з наказу правительства.

— Тож, прошу панів, так собі було; то знов пишуть мені вже знов з того Кам'янця, щоб я перебрав тоті гроші...

Його довгий погляд на цей раз ясно висловив, що нам прекрасно мусить бути відомо, про які гроші йде річ; але гарячий Хольмс нарешті не витримав.

— Це все дуже цікаво! — сказав він на цей раз навіть, вже без посмішки, — але прошу вас перейти до справ і з'ясувати нам мету вашого прибуття до моєї хати.

Гість здивувався.

— Але ж прошу Вас то кооператори! — скрикнув він.

— Які кооператори?

— Тото ж, прецiж, мені пишуть, щоб тото майно відібрати; то не годен в жадний спосіб. Що то є?...

В очах Хольмса промайнув промінь надії.

— Слухайте, — сказав він, — наскільки я зрозумів вас, вам хтось доручив відібрати від якихсь кооператорів якесь майно. Як що ваша справа у цьому, то прошу вас з'ясувати мені всі подробиці; і я негайно візьмуся за розшук вкраденого.

— Прошу вас, пане професоре! — зрадів гість, — ви знаменито говорете. То є правда. Я, прошу вас, знав колись одного Жидка в Чернівцях. Ой мав світлу голову. Як скаже, так і є!

— Почекайте, — сказав доволі неввічливо Хольмс, — трохи насупившись, — головне я зрозумів; — вам доручено розшукати і забрати майно, захоплене якимись кооператорами. Прошу відповісти на де які мої запитання: Хто є ці кооператори?

— Алеж прошу вас, прецiж, то є в нелюдський спосіб зроблено. Що то є? То належить державі!

— Ага! майно належить державі. Бачете, ми багато вже вияснили! Ну і щож?...

— —

У мене закрутилася голова і я вийшов на повітря. Коли я повернувся, гостя вже не було. Замісць нього в кабінеті сиділа Міссіс Роджерс — хазяйка помешкання. Хольмс веселий і бадьорий, диктував їй:

— Валізу ч 7, убрання 5, 11, і 17, скриньку ч. 3. Все прошу приготувити на 6 годин. А, це ви, дорогий Ватсоне, обернувся він до мене; я їду сьогодні в 6·40 з Чарінґкросс.

— —

Пройшло пять місяців, пять довгих місяців. Хольмс зник безслідно. За цілий час я одержав від нього лише одну листівку з Мадаґаскару, без підпису, на котрій відомим мені твердим почерком було написано лише три слова:

Поки що нічого.

Я знав Хольмса; і знав, що йому коштувало написати, після трьох місячної праці, ці три маленьких словечка, але мені не лишалося нічого, як чекати і чекати; і нарешті я дочекався.

В один також туманний вже осінний ранок, коли я, поснідавши, тільки що розгорнув Британські медичні вісти, задзвонив телєфон.

— Добрий день дорогий Ватсоне; чи не могли-б ви негайно прийти до мене?

Хольмс! — скрикнув я. Ви тут, ви повернулися?

Їду негайно!

— Так, любий приятелю, — говорив мені схудлий і знервований Хольмс, профіль котрого ледве вимальовувався з за димової завіси. — Так; на цей раз я мушу визнати себе переможеним. Я — Шерлок Хольмс, переможець королів злодійства, я — котрий розкрив таємницю чорного будинку в Норткліфі, я — котрий засадив в Скотленд Ярд всю орґанізацію Танцюючих Хлопчиків, я визнаю себе побитим! Ці кооператори, ця таємнича секта, — це не люди, а д'яволи.

За цей час, дорогий Ватсоне, я не був лише на двох біґунах світа. Я об'їздив всі пять земель, я двічі пересік Сахару, я мало не втопився у Норд-Капа, я пройшов туди, де не були ні Стенлі ні Лівінґстон, я перелетів над

Андами і Гімаляями, я пікся на Новій Зеляндії і мерз на Алясці, — та що вам довго оповідати? Коротко: сьогодні термін. Мусить явитися той бувший обер, а я не бачив і сліда кооператорів і не маю ні одного кіло втраченого майна. Ватсон, моя репутація загинула!

— Містер, призвіща котрого я не можу розібрати, хоче бачити Містера Хольмса! — сказала Міссіс Роджерс, заглянувши у двері.

— Просіть! — сказав, зітхнувши Хольмс.

Двері відчинилися і в кабінеті появився наш старий знайомий. Хвилин пять він кланявся нам, то поперемінно то разом; і, зрештою, на запрошення сів.

— Що то є, преціж, така спека? — заявив він, сапаючи і витираючи хусткою лоба.

— Мушу вам заявити, що справи стоять дуже зле! — приступив просто до діла Хольмс.

Прибувший зітхнув.

— То є, то є, — сумно сказав він, — але ж то, прошу вас, безличність. Я їм кажу, як продаєте, то продайте; аби мені гроші дали; преціж то є... але вони, прошу вас, кажуть як тото є в Марселю, то нехай і буде в Марселю...

— Хто вони? — сказав Хольмс підвівшися. Що в Марселю?

— Таж тоті кооператори. Посідали в Парижу і не хочуть рухатися; а майно в Марселю!...

— Як в Марселю! — скрикнув нестримано Хольмс, підскочивши до нього. Як в Марселю? Так ви знаєте, де воно?

— Алеж, прошу вас, хто воно?

— Та майно?

— Майно, прошу пана професора, в Марселю.

— А кооператори?! — скрикнув Хольмс вже зовсім істеричним тоном.

— Алеж, прошу вас, вони суть в Парижу. Що то є? Тож вони...

— Так чого ж ви не заберете свого дурного майна! — крикнув Хольмс підступаючи до нього. — Чого ви їздите по Европі і дурите людей!

— Алеж, прошу вас, — почав знову гість, — розвівши руками, — преціж, мені Правительство пише...

Але йому на цей раз таки не вдалось оповісти, що саме писало Правительство. Пятимісячна прогулька по Мадаґаскарах і Алясках не зробила доброго впливу на нерви Хольмса і без того розстроєні трьохрічною бездіяльністю. Раніше, ніж я встиг відкрити рота, як по крутих сходах помешкання на Беккер Стріт заскакав спочатку капелюх роботи Габіка, а за ним і сам господарь його добросовісно перерахував всі східці. На долині, під важким ударом його лоба, двері з тріском відчинилися.

— Міссіс Роджерс, — гукнув Хольмс. Замкніть будь ласка двері і викличте в випадку потреби скору допомогу.

Я научився цьому прийому на Острові Борнео. де шукав кооперативне майно, — злорадісно додав він, повернувшись до мене.

О. К.

Жіночий Конґрес у Відні.

(10. VII. — 15. VII. 1921 р.)

Українська секція Жіночої Ліґи Миру і Свободи була закладена ще півтора року тому і працювала в контакті з Ліґою. На цьому конґресі українські жінки були офіціяльно приняті в число членів. Ще за два місяці був обраний комітет, котрий вів підготовчу роботу і подав відповідний меморандум до екзекутивного комітету. За кілька день перед відкриттям конґресу голова української секції пані Вілінська була принята головою Ліґи Miss Jane Adams. Після цього декілька членів секції були запрошені на засідання екзекутивного комітету для подання інформацій про становище на Україні і про діяльність секції в звязку

зі справою її офіціяльного приняття до Ліґи. Члени екзекутивного комітету поставилися дуже прихильно до української секції, а, в день приняття нових секцій, на засіданню конґресу українських делеґаток вітали дуже тепло. Пані Храпко-Драгоманова урочистою промовою (на французській мові) дякувала від імени

Українська секція Жіночого Конґресу.

Української Секції за приняття наших жінок до інтернаціонального ґурту, який є осередком світової жіночої акції за ідеї миру і свободи. Після приняття нових секцій, конґрес приступив до біжучої роботи.

В першу чергу обговорювалися питання виховання (шкільні підручники, інтернаціоналізм у вихованню, одміна тілесної кари, самоуправа культурного життя). На слідуючому засіданню конґрес вислухав офіціяльні справоздання

секцій: німецької, угорської, італійської, англійської, ірляндської, норвежської, шведської, швайцарської, голяндської, грецької і української. Від української секції виступила пані Донцова, зазначивши в своїй промові, що українська секція виставила багато делеґаток (20) для того, щоб в осередкові конґресу черпати провідні думки для своєї діяльности в краіні, палаючій війною.

Пані Донцова казала про те, що терріторія України окупована чужинцями і Українки покладають надії на переведення в життя високих ідей Ліґи.

Далі конґрес занявся відносинами Ліґи Мира і Свобода до Союзу Народів. Miss Marshall, яка є офіціяльною представницею Ліґи при Союзі Народів, висловила і зазначила, що Жіноча Інтернаціональна Ліґа мусить використовувати всі нагоди для переведення там своіх ідей. З приводу цього були жваві і цікаві дискусії. Були підняті питання про бльокаду, ревізію мирних договорів, становище Ірляндії, і т. ин.

Дуже важним пунктом в роботі конґресу були дискусії про практичний пацифізм, себ то полагодження мирним шляхом національних і соціяльних непорозумінь. Між иншим було постановлено присвятити що року день 28. квітня для всесвітнього свята миру.

В суботу 16. липня вечірнє засідання Конґресу було присвячено справі самоозначення народів і права меншостей. В охороні прав останніх промовляли за Ірляндців — Анґлійка, Данка — за німецьку меншість в Данії, Югославка — за Словінців і Хорватів, Полька — за Шлезьк і Украінка — за Жидів. Доктор Суровцова зауважила, що самий той факт що на терріторії України хоч і окупованій Росіянами та Поляками відбувались погроми, без ріжниці, хто іх уряджував, заслуговує осудження і викликає біль і сором. З огляду на це вона пропонувала звернути особливу увагу на схід Европи і навіть утворити спеціяльну комісію з членів Ліґи для освітлювання тамошніх відносин. Виступ пані Суровцової мав великий успіх. Пані Баран говорила про права нації на терріторіях, окупованих з дозволу Союзу Народів і пропонувала звернутися до нього з проханням вислати на місця спеціяльну делеґацію. В оборону права на самоозначення народів, які ще не мають самостійности (Ірляндія, Індія, Еґипет, Ґрузія і Україна) внесла резолюцію відома шведська діячка пані Lindhagen.

На останньому засіданню конґресу було принято ряд резолюцій і переобрано екзекутивний комітет. В неділю 17. липня президенткою Miss Adams конґрес був урочисто замкнений.

Поруч з офіціяльною роботою провадився ряд мітинґів і откритих сходин. З Українок на них виступали п. Дністрянська і п. Рудницька-Лисяк.

Треба зазначити, що Ліґу Миру і Свободи у Відні вітали дуже сердечно і прихильно.

Відбувся ряд офіціяльних принять: у президента Гайніша, в ратуші, в бувш. Бурґу, в австрійському товаристві Ліги Нації, у президентки австрійської секції Ліґи Мири і Свободи, у квакерів і т. ин.

Члени української секції отримали запрошення на всі ці приняття.

В свою чергу українські жінки влаштували два приняття. Одне офіціяльне в імени секції в помешканню пані Лоської, — друге приватне — було у пані Храпко. На обох приняттях були присутні представниці багатьох чужих націй. Було завязано ряд знáйомств, які матимуть для нас велике значіння і трівати-муть на далі.

Ідеї Інтернаціональної Жінóчої Ліґи Миру і Свободу можуть на перший погляд видаватися утопічними і далекими від реального життя. Але все-ж ці високі ідеї, починаючи з Гааґської конференції, завойовують собі помалу все більші позиції і нараховують все більш прихильників і апостолів. І треба вітати ініціятиву нашого українського жіноцтва яке вступило в цей міжнародній осередок, яко його рівноправні члени.

Запорожець Андрій.

Вартую...

Північ на дворі. Тихо, ласкаво
Сяють у небі зірки...
Після бійки крівавої
Лягли відпочити на час козаки...
А я тут на варті
Їх спокій пильную.
Вартую!.. Вартую!..

Зіронька ясна! Місяцю срібний!
Там за Дніпром батько мій рідний,
І мати старенька,
Запитають тихенько
Чи я ще живий, чи може забутий,
Де небудь на полі лежу не зaритий...
Скажіть їм відкрито:
Мене не забито
І в північ за ними я тяжко сумую!..
Вартую!.. Вартую!..

Ранок надходе, співають півні...
Ех хоть на хвильку б відпочити мені!
Задрімати на мить...
Але ворог не спить.
О! Брязкнула-зброя в темряві, —
Хотять непомітно лукаві
Раптово напасти.
Топіт непевний я чую,
До зброї козацтво!!
Вартую!.. Вартую!..

Жюль Леметр.

Царі.

Переклад з французької мови Мод. Левицького.

(Далі).

V.

— Ви знаєте, пане канцлере, мою відозву до народу, бо ви її підписували?

Ґраф Мольніц уклонився.

— Ви дозволете мені зазначити, Ваше Височество, що моя контрасиґнація стоїть тільки для посвідчення вашого підпису і ніякого иншого значіння не має.

— Я це знаю, мій пане, і це добре, бо це мою власну думку, виключно мою, хотів я оповістити народові і ви навіть не допомогли щиро виявити мої наміри. Ті страйки, що вже скілька місяців руйнували нашу нещасну країну, здається, кінчаються, але не тому, що фабриканти пішли на дрібні й незначні уступки, а тому, що робітники не мають сили й засобів вести далі цю боротьбу.

Ґраф Мольніц запротестував легенькою усмішкою.

— Так принаймні я думаю, — казав далі Герман. Велике заспокоєння настало з того часу, коли люде довідалися, що, король рішив передати мені всю владу. Народ жде. Всім моїм попереднім поводженням і всім тим, про що люде догадувались і предбачали в моїх поглядах, я взяв на себе щось ніби мовчазне

зобов'язання. І я його виконаю. Між робітниками пішла чутка, що розв'язання соціяльних питань залежить од попередньої реформи політичних інституцій. І це подекуди правда. Я подам на розгляд конституційного зібрання, про склад якого я вам оце тільки що казав, два проєкти, зв'язані один з одним: проєкт виборчого закону і проєкт закону, що настановить для початку minimum прав народнього представництва.

Великий князь перегортав папери на своїм столі. Ґраф Мольніц слухав мовчки до кінця ту промову. На його устах пробігала тонка усмішка, що виявляла в йому незвичку глибоко задумуватись над справами. Його мале і кругле чоло показувало, що в тій голові не надто було розуму, а що він уперто держався повзятих думок, повзятих з чужого розуму, а не вироблених власними силами; знати було по цьому тупому великопанському виду, що він думає тільки про свою посаду, багацтво і службову кар'єру. Він був із тих, що нездатні уявити собі иншу душу, ніж їх душа, ні иншого життя, не допускають навіть можливости иншого соціяльного ладу, ніж той, яким вони гарно приспособилися з-роду-віку. Навіть, коли здається, що вони щось думають або роблять, — то це тільки так здається: в дійсності то тільки одні рухи, одні жести, а не думки й не робота. Але ті рухи, хоч автоматичні, уявляють із себе непереможну перешкоду для всякого, хто дійсно думає, дійсно хоче щось робити. Машини, фантоми, ляльки, — але вони уявляють із себе силу, иноді непереможну; иноді ті люде навіть удають із себе державних мужів, промовців, а всі вкупі — то велика, одностайна з'орґанізована сила.

Поважність графа Мольніца і його відома всім чесність походили власне з того автоматизму. Він дуже добре вмів робити жести й рухи великого державного мужа, дипльомата і міністра при необмеженому самодержцеві.

Голова його скидалася на пташину, але не простого птаха, а якогось геральдичного, старого роду.

Тому-то він дуже поважним тоном одповів:

— Ваше Височество! Я маю честь подати вам прохання про одставку мою і всього мого кабінету.

— Я її приймаю, пане Мольніц, — сказав Герман, — і завтра-ж почну набірати инше міністерство.

Ґраф уважав за свій обов'язок додати ще „сміливу" фразу старого лояльного слуги.

— Я прошу Ваше Височество вірити в мою щирість і вірність. Як старий слуга, я мушу сказати те, що мені велить серце і совість: Ваше Височество ведете до загину і нас і себе.

— Побачимо, — сказав коротко Герман.

— Принаймні прошу Ваше Височество згадати колись оце моє попередження. Коли моя совість не дозволяє мені помогати вам руйнувати (прошу вибачити мені ці слова: їх підсказує тільки любов до отчизни), то будьте певні, що моя вірність і щирість лишаються незмінні й непохитні і Ваше Височество знайдете в мені вірного слугу, коли доведеться поправляти зроблене.

— Я в цьому певний, — відрік Герман усміхнувшись. — Я знаю, що ви належете до тих, кого завжди знаходять при потребі.

VI.

Того-ж дня у вечорі був у дворці баль з приводу передачі влади князевінаслідникові. Герман був у залі, що призначалась для князів та їх значкових, для княгинь з їх фрейлінами, для міністрів і дипломатичного корпусу.

Через троє дверей, одчинених в инші залі, крізь рожевий туманець, що зм'якшав гострість електричного світла, видко було, як крутилися пари в танцях: темні військові мундири змішувалися з білими, рожевими й иншими світлими колірами хвилястих дамських суконь; вуси схилялися над голими плечима й шиями дамських декольте; трени й хвости обвивались коло шабель; искрами полискували діяманти вельможних паній та панянок.

Герман подумав собі, що серед усіх тих привилеєвих осіб, що тут зібралися, не було ні одної мабуть, яка не поставилась-би до нього явно чи таємно вороже, як-би тільки він їй росказав про свої наміри.

— Як-би то вони знали, в честь чого вони танцюють! — думав він.

Він одійшов од гурту дипломатів і вищих придворних офіцерів і подався до невеличкої жінки, ще молодої й досить гарної, але з хоробливим виглядом; вона сиділа о-сторонь, сама-одна.

То була прінцеса Гертруда, князева Отонова жінка.

Вона тільки що відпустила всіх своїх фрейлін, дозволивши їм піти танцювати.

— Зо мною не дуже вам весело, бідні мої дівчатка! — сказала вона їм. Вона дивилась на той веселий рух байдужими, втомленими очима. Але подаючи руку Германові, вона всміхнулася до нього приязно і майже весело.

— Спасибі вам за те, що ви зробили для мене ще раз, — сказала вона.

Вона завжди сиділа без грошей. Отон усе забірав у неї і часто вона не мала чим платити своїм слугам або на инші конечні видатки. Коли вже їй ставало дуже скрутно, вона зверталася до Германа і він завжди давав їй що міг, зо своїх власних коштів.

— Чи він принаймні хоч трошечки схаменувся? — спитав Герман.

— А вже-ж, а як-же, так! — поспішила вона запевнити. — З того останнього випадку він став инший і я не можу на нього пожалітися.

Той останній випадок був з одною з її фрейлін, що стала вагітна. Це виявилося несподівано на одному з придворних балів: молода дівчина раптом занедужала серед танців; її відвели в окрему кімнату, подали їй лікарську поміч, при чому ясно виявилася причина тої недуги; обливаючись слізьми нещасна фрейліна призналася своїй пані, прінцесі Гертруді, що винуватцем усього лиха був не хто, як князь Отон. Справу затушували, як могли, щоби не робити великого скандалу; дівчина вернулася до своєї родини; її батькові за безчестя дали високу посаду, бо він був хоч з бідного, але дуже старого дворянського роду.

Гертруда простила свого чоловіка, бо любила його.

— Він не такий поганий, як воно здається, впевняю вас, — казала вона Германові: — він тільки слабкої вдачі й його легко обкрутити. А коли він хоче, то стає дуже добрий і порядний. Він покаявся після тої сумної історії і став тепер такий добрий та лагідний для мене, як давно вже не був.

Герман дивився на неї з великим співчуттям. Він помітив, що вона дуже схудла, вилізли у неї вії і над чолом волосся стало рідке і дуже мало прикривалося химерними закрутами куафюри.

— Щось ви погано виглядаєте, друже мій, — сказав він братовій.

— Ні... нічого особливого... Що правда, якось ніби сили нема... Ви знаєте, — вам я це можу сказати, бо ви мене зрозумієте, — Отон був зовсім покинув мене. І майже зараз після того, як він вернувся до мене і став ізнов такий добрий і ласкавий для мене, я чогось стала занепадати на силах. Дивуюся, чому це так?

Герман подумав собі:

— Бідна ти істото! Він вернувся до тебе, бо йому грошей треба; а після того, як він тебе так тяжко зневажив, то був єдиний спосіб витягнути з тебе ще грошей. Хто знає, що гірше: чи те, що він тебе був покинув, чи оце, що знову вернувся до тебе. А хороба твоя — та сама, на яку хвора твоя колишня фрейліна, що вернулася до своєї старої дворянської родини. Мало ти ще знаєш!.. Я знаю більше, та й то не все; найбільше знає тайна поліція, лихварі ти зводники, що йому постачають живий крам: ті найкраще знають мого улюбленого брата!

Він раптом покинув прінцесу Гертруду, бо побачив у другому кінці залі Отона і Фріду фон Тальберґ. Вони розмовляли; він усміхався, мало не торкаючись своїм довгим носом її гарної шиї і білих, як молоко, плечей, а вона трошки зморщила брови і почервоніла.

Отон дігнав її, як вона йшла до дверей, що виходили на балкон над фортецею.

— Дозвольте мені, панночко, іти з вами, — сказав він.

Вона спинилася здивована; а він, зо своєю звичайною нахабною усмішкою, казав далі:

— Ви вже не йдете? Боїтеся мене?

Він колихався на своїх довгих ногах, шукаючи приводу й теми для розмови; згадавши пригоду з Фрідою на парадній церемонії він спитав:

— Гнівались сьогодня на вас? Вона не з лагідних, Вільгельміна? Га?

— Я була винна, Ваше Височество...

— Признайтеся — ви не дуже любите той етікет?

— Ні, не те: я його не знаю, як слід. Я виховувалась, як дика, ви це знаєте.

— І це власне найкраща ваша прикмета; мені це найбільше подобається.

Видко було, що вона вся дуже подобалась йому. Він стояв трошки позаду її, а що був значно вищий за неї, то вдихав її, мов запашну квітку. Його трошки в'ялі очі з-під набряклих повік світились якимсь хижим вогником і його хижацька голова виявляла животинні бажання.

— Мені завжди дуже приємно зустрічати вас. Я вже це вам казав і ми порозуміємося дуже добре, коли ви цього захочете, тай будемо з вами добрими друзями.

— А чого-ж нам бути ворогами, Ваше Височество?

— Ну, то не вдавайте з себе такої, що не розуміє нічого.

— Шо-ж тут треба розуміти?

І світлими чистими, але холодними очима вона щиро подивилася князеві в очі.

Отон почав з иншого боку.

— Що вам розказував сьогодня мій кузен Рено?

— Я питала його про парижські новини, Ваше Височество.

— Ах, Париж, Париж! — промовив князь Отон, ніби задумавшись. Бог його знає які то були ті згадки його про Париж. — Я туди збіраюся через місяць.

І тихенько на вухо він сказав Фріді:

— Хочете туди поїхати?

— Куди?

— Та-ж у Париж.

— Дуже хотіла-б! — щиро сказала Фріда всміхнувшись.

— А як я вас піймаю на цьому слові? Не виявляйте такого здивовання. В тому, що я кажу, нема нічого надзвичайного. Я вас краще знаю, ніж ви думаєте, панно фон-Тальберґ. Ви дуже розумні і ваш розум дуже незалежний... навіть в основі своїй трошки революційний. Ви знаєте добре ціну тих умов, що обставляють життя і поводження жінок. Я не думаю, що для вас дуже принадне становище фрейліни при дворі княгині-наслідниці і що ви думаєте присвятити цим обов'язкам усе своє життя. З другого боку, хоч ви й з доброго дворянського роду, але з бідного, і найбільше, на що ви можете надіятись — це вийти за якогось старого дворянина, якому ви будете за сестру жалібницю або за няньку. Сумні й нудні такі надії на будуччину. А коли так, що-ж могли-б ви мати проти того, щоби мати свободу, за яку не осудить вас ні одна розумна людина, що не має забобонів — і поїхати собі товаришкою вірного, щирого і прихильного до вас друга?

Непомітно він посував Фріду перед собою в куток залі. Дівчина сіла і, граючись своїм віяльцем, із зовсім байдужим виглядом спитала:

— Скажіть мені, Ваше Височество: як-би ви не знали, що я сирота і що єдиний мій родич і оборонець є брат мого діда, Маркіз Фрауенляуб, якому вже вісімдесят літ, а другий оборонець — король, до якого я ні в якому разі не звернуся за обороною — чи ви посміли-б говорити до мене так, як оце говорите?

— Це одні фрази! — сказав він. — Я думав, що ви далеко розумніші.

— Це ви нерозумно говорете, Ваше Височество. Допустім на хвилинку, що в мене дійсно революційна душа, як ви кажете; то яке-ж почуття може зародити в тій душі такий князь, як ви, що провадить таке життя, як ви?

Вона спокійно, рішуче відбивала кожне слово. Отон почав знов жартувати:

— Ви надзвичайно гарні, коли гніваєтесь.

— Ваше Височество, — я не дала вам ніякого права говорити зо мною таким тоном.

— Я з вами говорив по щирості. А коли ви так приймаєте мої слова, то допустімо, що я нічого не казав. Те, що я вам пропонував, можна вважати за образу тільки тоді, коли його зле прийнято; у противному разі — це є пошана. А звідки-ж я міг знати, як ви приймете мої слови? Не будемо про це говорити. Я на вас не гніваюся. Мене попережали, що я опізнюся. А надто я знаю, що мені завжди стоїть у-поперек дороги мій любий брат...

Фріда живо встала, затремтівши з обурення, і скрикнула:

— Ви мене негідно зневажаєте, Ваше Височество!

— Це вже ви одно слово лишнє сказали, панно фон-Тальберг, — сказав Отон кланяючись з поганою усмішкою.

Коли він повернувся, його брат стояв коло нього.

— Я тобі перешкодив? — спитав Герман:

— Ані трошки, — відрік Отон. — Можу тобі цілком її віддати, — додав він, показуючи очима на Фріду, що вже виходила дверима на терасу.

Княгиня Вільгельмина, сидячи в компанії придворних дам, жінок міністрів і канцлерів, стежила здалеку, як князь Отон пристав до Фріди фон-Тальберґ. Вона теж бачила, як Герман дивився на них зо свого боку ледве здержуючи нетерплячість і, коли він вмішався в їх розмову, якась тінь пробігла по спокійному обличчі княгині-наслідниці.

VII.

Велика тераса, обсажена оранжевими деревами, де мягко світили того вечора жовті лихтареньки, простягалась по-над тою частиною королівського саду, що прилягала до річки. Навпроти синьоватим полиском видавалися на світлі місяця круглі шапки старих столітніх дерев. А тут, під ногами, гилля каштанів торкалося мармурової балюстради.

На ту терасу втекла Фріда. Спершись на балюстраду, вона дихала свіжим нічним воздухом. Князь Герман підійшов і сперся й собі поруч неї.

Инші пари, що похожали то тут то там по терасі, виднілись при ніжному світлі лихтарничок, або знов ховалися під гущавиною старих оранжевих дерев, що иноді сплiталися гилками у темні алеї й переходи.

Герман мовчав де-який час, ніби боячись своєю мовою перервати чарівну тишу. Нарешті він тихо озвався до неї:

— Що-ж, Фрідо, ви завдоволені?

— Так, я щаслива, я дуже щаслива... Ви можете тепер стільки добра зробити!.. Як народ вас любить!.. І яка я тепер горда, що належу вам!

Вона дивилась на нього. Він підпер голову рукою, немов-би дуже втомлений.

— Чого-ж ви, мій пане, такі невеселі? Що таке з вами сталося?

— Що зо мною сталося, Фрідо? А те, що я починаю бути королем, а це дуже страшна річ!.. О, Фрідо, як-би ви все це знали! А проте я напевне знаю, що те, чого я хочу — справедливе. І я зараз узявся за своє діло і сьогодня прийняв одставку ґрафа Мольніца. Але вже тепер я неспокійний і почуваю всю велику відповідальність, що взяв на себе. Ой, трудно дати раду з тими обов'язками, трудно все обміркувати одною своєю головою! А ще забігає думка: а може я помиляюся? Треба любити мене більше, ніж коли небудь, Фрідо!

— Більше, ніж коли небудь? Як-же це зробити? Я-ж уся ваша і всім обов'язана вам. Ви-ж пам'ятаєте нашу першу зустріч у Парижі, у ґрафині Вінден, що прийняла мене трошки проти моєї волі, з моєю нещасною мамою? Ви прийшли оглянути ґалерію малюнків ґрафову. Я ввійшла необачно, думаючи, що нема нікого в ґалерії, і була дуже вражена, як побачила вас. А ви спитали тоді: „Хто вона, та дівчинка?“

— Ви пам'ятаєте, Фрідо, що я висловився так нешановно?

— Так, так, я добре чула. Так ви й сказали. Але я не образилася, бо це ви сказали так любо, з такого добрістю. А ґраф на це сказав: — „Це моя землячка“. Тоді ви мене роспитали і я вам росказала про все моє життя. Це було

довго, хоч тоді життя моє було дуже коротке. Це було трошки дивно. Ви, слухаючи мене, промовляли від часу до часу: — „Бідна дитина!" Ви мене порадили, ви відвезли мене до мого пра-дядька, а потім взяли сюди за фрейліну, коло себе і тут мені так добре!.. так добре!..

— А ви, Фрідо, пам'ятаєте той вечір, коли я вам у-перше сказав, що люблю вас? Ї тоді було святкування в палаці, як і тепер; і тоді був такий самий маскарад: чоловіки в парадних костюмах і жінки в найкращих убраннях; брехня на кожному обличчі: брехня з обов'язку або брехня для розваги. І я сам тоді виконував моє ремесло князя і цілими годинами говорив слова, в яких правди не було. Я вийшов сюда дихнути чистим, незаканяним воздухом ночі і побачив тут жіночу постать, що сперлась на цю саму балюстраду. Це були ви. І як мені любо було зустріти вас, подивитись у ваші чисті очі, почувати коло себе ваше щире серце після всієї тої брехні придворного балю! Немов би сама природа зглянулась, пожаліла мене і дала мені вас.

— Пам'ятаю, пам'ятаю... Соловейко співав коло нас он там, у тій алеї... А нічний вітер приносив нам пахощі троянд і, хоча через вікна бреніли звуки музик й танців і людського гомону, а здавалося, що ми самі одні, що тільки нас двоє й є під небозводом...

— З того часу я зажив новим життям. Лекше стало мені нести мій тягар, кажу вам по щирости; серед цього світу, такого штучного, прикрого, серед цих безглуздих звичаїв і етикетів — би були для мене джерелом радощів і правди. І хоч я багато вчився і працював перед тим, я побачив, що не знав нічого і тільки у вас почав учитися.

— Я проте не така вже розумна, мій любий пане.

— Не кажіть цього, мій друже. Правда, ви тільки дівчинка; але ви бачили світ далеко краще і зблизька, не так, як я, і дивились на нього розумнішими очима. Ви бачили біду й бідних, злидні й злидарів. Ваше бідне й бурлацьке життя наблизило вас до всіх соціяльних умов і про всі події ви судите світлим оком і чистим серцем. Вже з оповідання вашого про своє життя я пізнав дійсну людську правду. Ви натхнули мені, самі того не знаючи, ті досліди, що я почав тоді робити, щоби краще пізнати життя. Ви мене навчили милосердя або, принаймні, з моєї голови перевели його в моє серце. Чим я віддячу за це, мій друже?

Він погладив легенько рукою її руку. Вона помалу й обережно відвела і сховала свою голу руку.

(Далі буде.)

Отвертий лист

до Редакції „Українського Прапору".

Офіціоз Галицько-українського Правительства за кордоном — „Український Прапор" — помістив в 29. ч. з 23. липня 1921. р. статтю дра О. Назарука під заголовком „Вічуючі діти", котра має бути відповіддю на резолюції останнього З'їзду Українського Студентства Галичини.

На початку своєї статті згадує д-р О. Назарук, що саме в найтяжчі хвилини українського народу в старовину нераз збиралися „віча дітей", щоби обміркувати справи, котрі, по старинному звичаю, повинні були рішати батьки родів. Одного тільки не згадав д-р Назарук, що наші старинні „вічуючі діти" були батьками своїх родин, а то й дідами своїх внуків і що тільки тому по старинному звичаю вони не мали права говорити про долю всього племени чи народу, значить: і про свою долю, і про долю своїх синів, а часто й внуків, — бо припадком живий ще був прадід, чи прапрадід роду. І не тому тяжкі часи приходили на наш народ у старовину, що „діти" починали вічувати, а тому „діти" вічували, що прадіди роду не вміли, чи не хотіли, одкритими очима дивитися і бачити грядучі небезпеки.

„Віче дітей" відбуло наше студентсво в перших днях липня ц. р., а відбулося це віче в дуже критичний момент, бо в час мирової офензиви наших

суддів. І якраз „віче дітей“ дуже помогло нашій суспільности розбити оцю офензиву, бо рішило: не мир, — а війна аж до повної побіди! Видно, не занадто необдумані були слова й рішення, що запали на З'їзді, бо прислухувалися їм навіть „батьки родів“ і цілком инше враження має з останнього „віча дітей“ галицьке громадянство в краю, чим має д-р Н., комбінуючи про З'їзд на підставі... голосів із польської преси. А замітити тут годиться, що „вічуючі діти“, котрі зібралися на З'їзді у своїй значній частині і по свойому віку і по свойому досвіді і по свойому знанні — зовсім не уступають тим „батькам родів“, до котрих себе причислює д-р Назарук, хоча ще досі іменують себе студентами. І коли візьме оце під увагу д-р. Назарук, то признасть „вічуючим дітям“ стільки-ж само авторитету, скільки має який небудь партійний з'їзд „батьків роду“, чи хоч би навіть і Міжпартійна Конференція.

На полєміку д-ра Назарука проти резолюцій Студентського З'їзду відповісти не можемо ні в місцевій, ні закордонній українській пресі. Достаточною відповіддю д-ру Назаруку нехай будуть вже істнуючі факти, котрі по своїй сутті є якраз тим самим, чого жадало студентство від „батьків роду“. Ці факти сьогодні вже відомі д-р Н. і сьогодні, по всій імовірності, д-р Н. кається і соромиться своєї статті, якою зробив медвежу прислугу так галицькій-українській справі, як її закордонному представництву. „Особистий підбір“, якого ані-руш не може зрозуміти др. Н. — якось зрозуміли всі національні партії в краю. Вся полєміка д-ра Н. проти резолюцій З'їзду є до тої міри слабка й нестійка і виказує таку подиву гідну непоінформованість, що навіть, якби була змога відповідати на неї, то й тоді вона не варта була-б серіозної відповіди.

Слабкість своєї полєміки д-р Н. направляє в третій частині своєї статті, у якій просто-напросто накликує поліцію до переслідувань. „Слово Польське“ може в цілости передрукувати цей новий спосіб „арґументації“ д-р Н., непрактикований досі в українській пресі. Але-ж можна запевнити д-р Н., що всі дотеперішні переслідування виказали таку недоцільність, що навіть „Слово Польське“ не накликує до них вже більше, бо все одно: вони в нічому не зможуть скріпити позиції наших сусідів на нашій країні. Але-ж може як-раз голос д-р Н. буде більше авторитетний, аніж недавні зазиви „Слова Польського“.

Що-ж? Ми готові!

Д-р Н. все-таки рішив скріпити навіть „арґументацію“ третьої частини своєї статті і вдарив навмання, говорючи про таємничість якихсь провокаторів, котрі працюють так зручно і так дивно незамітно тягають українську молодь за ніс, що вона ніби в гіпнозі, цілком несвідомо, приймає рішення прямо погубні для нашої національної справи. Ця частина статті нагадувала-б сензаційні кінематоґрафічні драми в кількох серіях і в ґрунті річи була-б смішна в своїй наївности, як би не була подло надумана.

Отсим взиваємо д-р Назарука виявити відомі йому імена цих таємничих провокаторів, бо виявити їх треба сьогодні, а не коли „голова їх буде по пів гривні!“

Ми вважаємо останній рід „арґументації“ д-ра Назарука не тільки за прямо злочинне ширення паніки поміж еміґрацією і застрашування її від повороту до краю, — де іменно тепер треба напливу інтеліґентних сил, — але за дещо иншого, чого не хочемо пятнувати різкою, а слушною назвою.

З окрема повернути нам треба до студій молоді за кордоном і „леґендарних“ українських вищих шкіл в Галичині. Тут годиться з приємністю сконстатувати, що галицьке громадянство в краю лишило в свойому розвойові далеко, дуже далеко, позаду всю еміґрацію типу д-ра Назарука з її подиву гідним консерватизмом і повною нездатністю оцінити далекосяглість фактів, котрих вони є не тільки далекими, але й незрючими свідками. Бо оце: українські вищі школи в Східній Галичині перестали вже бути предметом торгів, перестали бути тим охлапом, котрий моглиб кинути сусіди за ціну всеї крови, що всякнула в галицьку землю, а стали фактом, якого не знищить ніяка Божа ні людська сила! І саме тому потрібний є поворот молоді споза кордону, як що її студії не вимагають аж таких спеціяльних шкіл, яких край не в силі

з'орґанізувати, — потрібний є поворот молоді на це, щоб вона закріпила це, що зродилося, виросло і спотужніло в катакомбах і зветься: українскими вищими школами!

Вся непоінформованість і політична сліпота д-ра Назарука була-б мимо всего нешкідлива, як-би не вилилася у статті в офіціозі галицького закордонного Представицтва. Від цього офіціозу вимагається не тільки поінформованности, політичної далекозорости і такту, — але й поваги, — а не чисто жаківських, молодечо-палких комбінацій на підставі перекручених відомостей польської преси, котрі прямо соромився-би підписати своїм призвищем більш-менше здоровий на умі і неперенервований воєнний матурист у краю.

А тому звертаємося до морального почуття людей, відвічальних за напрям і інформації „Українського Прапору", і взиваємо їх уступити місця иншим, котрі не тільки краще орієнтувались-би, але й вміли-б бути краще поінформовані, а на всякий випадок вміли-б мовчати, поки не провірять своїх неточних і неясних інформацій.

„Пост скріптум" статті д-ра Назарука доказує, що точні і правдиві інформації про З'їзд Студетства Східньої Галичини почали якраз напливати в редакцію „Українського Прапору", і коли навіть це не могло здержати її від поміщення невідвічальної статті др-а Назарука і не могло злагіднити її перенервування, — то це тільки доказує повну нездібність цеї редакції мати при помочі преси цей здоровий вплив на громадянство за кордоном, якого воно так дуже потрібує при цілком зрозумілій тузі за рідною землею, трівозі за долю вітчини, одчаю із-за слабких звязків з краєм і несвідомости того, що там, у вітчині, діється за горами й ріками.

Звертаємося до морального почуття людей із „Українського Прапору" тим більше, що стаття д-ра Назарука є просто неоцінимо шкідлива так для галицької справи, як і престіжу її закордонного представництва. Вона поглибила цілком, зрештою, природну прірву поміж краєм і еміґрацією, а серед поінформованої суспільности в краю викликала не тільки обурення, але й відразу.

Львів.

Комітет Української Молоді.

УКРАЇНА

— **Смерть проф. М. Ів. Петрова.** Дня 20. червня ц. р. умер в Києві професор і дійсний член Української Академії Наук, Микола Петров. Небіщик прожив 82 роки. М. Ів. Петров був одним з небогатьох вчених, що не зважаючи на своє великоруське походження, працював для української науки. Ще за молоду написав: „Очерки історії української літератури" і в цій галузі працював до смерти. Особливо багато зробив він у справі студіювання памяток київської старовини та київського мистецтва. („Вісти").

— **Большевики скупчили сили** великі в районах Жмеринки, Могильова, Тирашполю. Особливо багато війська в районі ст. Каменки, Ольгопільського повіту. При цьому, самі большевики старанно росповсюджють, що ці сили наготовлені проти Румунії.

— З Мінська доносять, що **на Україні** людність нищить мости і залізничі шляхи, аби большевикам утруднити вивіз збіжа. („У. В.")

— **Цікаве повідомлення.** Київські „Вісти", в 114 числі, на першій стороні, містять великими буквами ось яке оголошення: „Всеукркомунвідділ" цим оповіщає, що його кругла печатка з написом в колі: — Головне керування кому нального господарства на Україні — і в середині — „УСРР." з емблємою влади, не має законної сили, із огляду на те, що надрукована на одній українській мові, анулюється, а тому особи, що пред'являють папери з такою печаткою, мають бути затримані". Підписали повідомлення — начальник управління і керуючий справами. („У. В.")

— **Московський** нар. комісаріят харчевих справ повідомляє (?), що на Вкраїні зібрано 70 міліонів пудів зерна, про котрі большевицький „Новый Мир“ пише, як про „помощь рабочих голодающим русским“. (Скільки спалено сел та вбито людей при „збиранню“ тієї помочи — в комунікаті не згадується).

— **Стан збіжа на Київщині** дуже гарний. Передовсім гарна озимина. Селяне запевнюють, що урожай дасть не менше 50 пудів з десятини. Незасіяної землі нема. Завдяки останнім дощам стан пшениці, вівса, ячменю, гречки і проса знаменитий. Бараболя теж зародила. Всюди жнива в повному ході. („У. В.“)

— **Урожай.** В південно-східній Україні врожай є крайщим від середнього' місцями гарний. По правому берігу Дніпра врожай середній, місцями поганий. Найкращий урожай взагалі є на пів. Поділлю і Волині.

— За останній час **по селах Катеринославщини** стали появлятися слухи про обнову ікон і инші чудеса. Між иншими в селі Романівка обновилася ікона св. Івана Гуса. Арештовано цілий ряд аферистів. („Вп.“)

— **Від Лозової аж до Москви** всі станції переповнені мішочниками й голодними. Ці останні розбивають станції, домагаючись кипятку й хліба.

— **У Харькові,** на пасажирському залізн. дворці, у болоті й на купах сміття, серед хорих тифом і холерою, котрі валяються тут же під голим небом, — днює й ночує до 20.000 душ. Це перша хвиля тікаючих від голоду бахмутських і донських селян, де на полях все так вигоріло, що земля у щілинах, цілком почорнівших. Криниці висохли, а люде, що гинуть від голоду й спраги, тягнуться товпами до берегів рік. („П. Н.“)

— **„Умирающая Россія“.** Під таким наголовком находимо в одному з ост. чч. „Посл. Новостей“ (з 10. ц. м.) низку відомостей про Катеринославщину й Слобідщину, переказані особами, які тільки-що приїхали звідтіль: **Катеринослав** став за два роки большевицького господарювання — вимершим містом, обдертим та позбавленим каналізації і водопроводів. Величезні 5-ти поверхові будинки при Садовій вул. д. Мокимсона, при Провянтській вул. — „Палац—Готель“, будинок комерційної школи — взорвані буденнівцями. Критий ринок при Озерному базарі згорів до щенту. Террор у Катеринославі небувалий. Розстрілюють „пачками“. Розстріляний промисловиць Вільшанський, убитий Блюмен і мн. и.

— **Шлях з Катеринослава до Харькова** — читаємо там же — це один жах, настільки він небезпечний для життя подорожніх. Зі ст. Синельниково до Лозової їдеться царством ріжних атаманів і „батьків“. У Павлогороду вештається загін Уйди—Біди, у Лозової — „батька“ Махна, котрий по давньому наводить страх на комісарів. В середині червня ц. р. Махно напав на полустанку „Сорокопанівка“ на потяг, що йшов до Харькова, звалив його під одкос і розстріляв 40 совітських діячів-комуністів.

— **Село** — розказує оповідач у „Посл. Нов.“ — як зразу втратило звязок з містом, так його й тепер не налагоджено. Що-раз частіше являються по селах голодні красноармійці, котрі проклинають совітську владу й благають кусника хліба.

— **Холєра в Дніпровій воді.** В области долішнього бігу Дніпра замічено кілька випадків холєри. В Дніпровій воді, взятій з ріки біля села Лепатики знайдено бацили холєри.

— **Холєра** поширена особливо на Харківщині й Катеринославщині, де за місяць червень ц. р., зарегістровано більше 1000 випадків у кожнім з них. (З офіціяльного сов. звіту.)

— **У Східній Галичині** польська адміністративна влада припинила діяльність цілої низки окружних і повітових українських горожанських комітетів, пр.: у Снятині, Рудках, Жовкві, Товнячи і ин. містах, не вважаючи на те, що ті установи мають виключно й строго гуманітарний характер для несення помочи голодуючим, арештованим і полоненим.

— **Про Камянець-Подільський університет** повідомляють, що його професори й студенти дістають їду раз на день, а платню виплачено тільки за січень міс. Такі матеріяльні відносини вкупі з „порядками“ заведеними большевицьким комісаром, роблять неможливими всякі студії.

— **У Винниці й Проскурові** змобілізовано всю буржуазію для шиття білизни для червоної армії. („У. В.“)

— **Переведення виборів до совітів** на Київщині натрапляє не тільки на опір селянства, але головно перешкоджають йому повстанці під проводом Струка і полковника Клименка. З цеї нагоди київський „Більшовик“ в 388. числі пише: „Струком та полковником Клименком, були кинуті на передвиборчу кампанію всі, які в них були сили і засоби. Вони насилали на села ґрупи по 3—5 чоловік і наводили паніку . . . розклеїли майже скрізь свої відозви, у яких писали, що в Росії пройшли до совітів ес-ери та ес-деки і взивали голосувати за „самостійників“ та „республиканців“, тому, що тільки вони постоють за народ та демократію. У своїх відозвах вони пропонують показати всьому світові, а головно довести до відома Ліґи Народів, що селяне, як свідомі Українці, зуміють постояти за себе . . . „Але у загальному підсумкові по всьому повіту вибори у сільради пройшли гарно. Як що де й не було кворуму, — там були виключно незаможні. Куркулівство в деяких селах просто бойкотувало вибори“. Всього обрано досі 100 сільських рад з 2147 членами, з яких 1640 незаможних, а решта середняки. Волосних виконавчих комітетів обрано 5, до яких увійшло 25 членів, з них 11 комуністів, 11 співчуваючих і 3 безпартійних. („У. В.“)

ПОЛЬЩА

— **Наради Сейму** перервано від 28. липня до 20. вересня ц. р. Бюджетова комісія має зібратися 25. серпня, а конституційна і адміністративна — 9. вересня.

— **Підчас літніх ферій** соймове життя і праця по соймових комісіях цілком завмерли. По політ. партіях ведуться наради в справі виборчої ординації, котра остаточно Соймом ще не вирішена.

— **Господарські орґанізації** у Варшаві, та особливо орґанізації купців і ремісників, склали центральний комітет для підготовки виборчої акції до майб. сейму. Цей комітет хоче обєднати торговельні, фінансові, промислові і ремісничі кола для спільної виборчої кампанії під гаслом господарського відродження Польщі.

— **Скірмунт,** мін. зак. справ, спростував ґазетні відомости, наче би він гадав вести закордонну політику Польщі иншими шляхами, ніж його попередники, особливо — що торкається польсько-французького союзу.

— **Польща** домагається негайного остаточного вирішення справи Гор.-Шлезька, не погоджуючись з т. зв. „провізорією“ (тимчасовим положенням) у Гор. Шлезьку на підставі адміністрації міжсоюзницькою комісією.

— **Рада міністрів** постановила вжити гострих заходів проти вивозу з Польщі харчевих продуктів.

— **За хоробрість** підчас боїв з большевиками, марш. Пілсудський дав „Хрест Хоробрости“ таким ґенералам: Шептицькому, Розвадовському, Галлєрові, Сосньковському та Ридз-Сміґлому.

— **Варшавський військовий суд** судив військового атташе польської місії у Римі, та його помішника, за карні надужиття за час побуту в Римі. Атташе, ґр. Понінського, — звільнено, а його помішника, майора Поґурського, присуджено на 3 місяці вязниці. — Свідками виступали м. и.: міністр. зак. справ Скірмунт та кол. шеф ґен. штабу — Розвадовський.

— **Корфанти** повернув з Парижа до Польщі. Він хотів їхати в Анґлію, але йому не дали англійської візи.

— **Польсько-французький договір,** буквальний текст котрого оголосив „Berliner Tageblatt“ (за італ. пресою), обовязує Польщу до утримування 600.000 армії, для котрої Франція дає по 1 франкові в золоті на кожного вояка денно.

За те Польща обовязалася віддати Франції право експльоатації промисл. округи Плєса й Рибніка та 40% прибутків з гор. шлезької продукції.

— **Бюджет.** Міністр фінансів Стечковський предложив Сеймові державний бюджет на 1921 р., по котрому витрати вираховано на 209 міліярдів 612 міліонів, а прибутки — 135 міліярдів 816 міліонів. Таким робом державний дефіцит за 1921 р. виносить: **73 міліярди 796 міліонів п. марок.**

— **У Варшаві** роспочався в усіх металюрґичних фабриках штрайк робітників, котрі домагаються 75% підвижки заробітньої платні.

— Конференція у справах майбутнього **монопольного господарства,** яка відбулася під голов. міністра фінансів, Стечковського, рішила скасувати державний монополь на спирт і спиртові напої.

— **Карахан** приїхав вже з цілим персоналом сов. посольства до Варшави та був 6. ц. м. на першій візиті у мін. закордонних справ. Карахан зветься офіціяльно „представником“ сов. уряду, а не „послом“.

— **Польським послом на Сов. Вкраїні** має стати теперішній п. посол у Відні, Шарота. („N. R.“)

— **Валюта.** У Варшаві арештовано до десятка власників міняльних контор і малих банковських фірм, в обвинуваченню у протизаконних комбінаціях з валютами.

РОСІЯ

— **Неврожай** захопив одинадцять російських хлібних ґуберній: астраханську, царицинську, саратівську, самарську, симбірську, уфімську, німецьку „комуну“ Поволжжа, татарську Републіку, чувальську область і 4 півд. повіти вятської ґуб.

— **Цьогорічний урожай европ. Росії** приніс 500—600 міліонів пудів; та сама засівна площа постачала перед війною 3 міліярди пудів.

— **Холєра.** Офіціяльний звіт нар. комісаріяту здоровля на 1. серпня ц. р. повідомляє про 49.428 випадків холєри, зареґістрованих за червень і липень ц. р., в Росії (без України і и. сов. республік). На залізничих шляхах записано за липень міс. 8.446 випадків холєри, в армії — 1440.

— **Холєра.** Згідно з повідомленням моск. „Известій“ в липні місяці зареґістровано в Москві 24.000 випадків холєри.

— **Для боротьби з холєрою** оголошено мобілізацію усіх лікарів та санітарного персоналу.

— **Чума.** Совнарком потверджує, що чума появилася на заході голодуючих місцевостей. Центр епідемії є на Волзі.

— **В Астрахані** денно вмирає 25—30 людей на чуму. Сов. війська оточили місто по радіюсу сто верств і цілком відрізали його від решти світу. (П. Н.“)

— **В. Ц. И. К. відклав свою IV. сесію** до 15. вересня ц. р., виславши всіх членів на провінцію для збирання продуктового податку та для боротьби з голодом.

— **У Москві** й инших більших рос. центрах панує такий неспокійний настрій, що пр. усі визначніші комуністи, які залишились в адміністративних установах, ночують у касарнях.

— З огляду на **мобілізацію членів комуніст. партії** для протиголодової акції, по совітських установах працюють тепер здебільша жінки.

— **Калінін** висловився дуже песимістично відносно можливости помогти голодуючим. Постачання зерна в голодні ґуберні є надзвичайно складною і важкою справою. Харчевий кризіс грозить трівати ціле десятиліття наслідком цілковитої руїнації сільського господарства.

— **Погроми** в Росії приняли такі розміри, що офіціяльна влада є просто безсильною боротися з ним. Лєнін заявив отверто, що сов. влада не може виступити проти погромщиків, бо є їх надто багато і всі вони звернулися б тоді проти сов. влади.

— **Допомога Росії.** На **пропозицію юґославянського прем'єра** міністрів митрополит Димитрій візьме на себе орґанізацію допомоги Росії від імени Сербського Червоного Хреста. На міжнародній Конференції для орґанізації помочи Росії Сербія буде представлена головою Сербського Червоного Хреста. (Офіц.)

— **Найвижча Рада** постановила „скласти міжнародню комісію, завданням котрої має бути обміркування способів для допомоги голодуючому населенню Росії". Ця комісія має порозумітися з всерос. безпартійним запомоговим комітетом, з Міжнар. Черв. Хрестом та американською орґанізацією Гувера.

— **Зазив до анґлійського народу** прийти з допомогою голодуючій Росії підписали м. и.: лорд-мер м. Льондону, маркіз Ґроу, Асквіт і и.

— **Шведське правительство** запропонувало Шведському Червоному Хресту перевести допомогу Росії. Головною помічю з боку Швеції буде постачання медикаментів.

— **Німеччина,** згідно з російським большев. звідомленням, передала Червоному Хресту 50 міліонів марок для допомоги голодуючим.

— **Польський уряд** заявив Гуверові, що він готов запевнити американському Комітетові допомоги Росії — свобідне користування усіма залізничими шляхами Польщі, для підвозу харчів в півн.-зах. Росію.

— **Гувер,** міністр харчевих справ у Сполучених Державах, заявив, що переводження в життя допомоги Росії може розпочатися приблизно в два тижні після задовольняючого закінчення переговорів, які тепер ведуться у Ризі.

— **Масарик,** прочитавши відомого листа Ґорького до Ґергарда Ґауптмана та Анатоля Франса в справі допомоги закордону голодуючому населенню в Росії, написав листа мін. Бенешові, доручаючи йому пильно слідкувати за акцією инших країн у цій справі та співучастю в неї Чехо-Словаччини.

— **Сенатор Кісеґ** вніс у вашинґтонський Сенат пропозицію асиґнувати 5 міліонів долярів для орґанізації допомоги Росії.

— **Папський нунцій** в Парижі передав зазив папи в справі допомоги Росії французькому урядові та Найвищій Раді. Міжнар. Черв. Хрест в Женеві запросив представника св. Престолу на конференцію Червоних Хрестів. Папа приняв запрохання й назначив своїм уповноваженим швейцарського нунція.

— **У Льондоні,** по ініціятиві кооператорів і членів Земсько-Городського К-ту, орґанізувався Комітет рос. громадянських діячів для орґанізації запомоги голодуючим Росіянам.

— **Від продуктового податку** є звільнені землі голодової смуги; ті господарства, які все-ж зібрали сякий-такий урожай, мають дати сусідам зерно на засів.

— **70.000 дітей** має бути евакуовано з саратівської, самарської та симбірської ґубернії. Їх перевозять пяти санітарними потягами. (Офіц. з Москви).

— **М. Ґорького** призначено головою закордонного запомогового комітету.

— **Шаляпін** звернувся з закликом до артистів цілого світу допомогти голодуючим.

— **Лєнін** мав виїхати за кордон між 15. і 20. серпня ц. р. Його місце заняв би Троцький.

— **Красін** заявив, що весь плян комісаріятів закордонних справ для торгу й промислу прийшлося до ґрунту змінити наслідком паливного кризісу й голодової катастрофи. Можна казати тільки про імпорт харчевих продуктів.

— **Переговори з чужинцями,** заявив Красін, йдуть погано; рахувати на кредит раніше 1922 року не можна, бо тільки тоді будуть оформлені концесії на паперові фабрики та експльоатацію Уралу й Сибіру. Зірвано всі договори про експорт з Росії льну та дерева.

— **Совітські торговельні договори** з Анґлією про постачання анґл. вугля — анульовані, при чому большевики заплатили ще й за зірвання умови. Пропоноване відкриття за кордоном філій Російського Державного Банку може бути можливим тільки після підписання концесій та реального запевнення їхньої вартости.

— **Ліквідація совітських господарств.** Донський Економичний Совіт постановив віддати всі сов. господарства на Донщині — в аренду приватним кооперативам.

— **„Треба розхитатися“.** У статті під таким наголовком („Надо раскачаться“) Московські „Известия“ з 31. VII. ц. р. лають московський уряд, російське громадянство та весь світ за байдужливість до нужди голодуючих міліонів. „Крім пустої балаканини — пише автор — та плятонічних розмов, телеґрами нічого не приносять нам (коли не рахувати норвежських оселедців)“.

— **Комісія ВЦИК-а для допомоги** голодуючим зацікавилася проєктом інж. Фісейського — використати, замісць хліба, — чечевицю. Показалося, що в одному веневському повіті, Тульської ґуб., осінню і зимою селяне кормили чечевицею худобу, даючи на голову по 20—30 ф. в добу, а тепер, там-же, їдять хліб, 4/5 котрого є — березове й осикове трочиння. („В. Р.“)

— **Александер Блок,** один з найвизначніших сучасних модерних російських поетів, помер у Петрограді; хорий від довшого часу на серце і астму, — наслідком поганого відживлювання захорів навпослідок і на — цинґу.

— **Петро Дмитрієвич Боборикін,** один з найстарших руських письменників, сучасник Турґенєва і Ґерцена, надзвичайно плодовитий белєтрист, один з найчільніших представників російського натуралістичного роману — помер 12. ц. м. у м. Луґано.

Міжнароднє життя

— **Найвища Рада** перевела у Парижі, від 8. до 12. ц. м., наради над 8-ми точками ріжних справ, а саме: про Гор. Шлезьк, примусові протинімецькі заходи, орієнтальне питання, фінансову допомогу Австрії і и.

— **Найвища Рада.** Анґлія настоювала рішуче на неподільности промислової округи Гор. Шлезька і передачі її Німеччині; Італія і Японія прихилялися до пропозиції Анґлії; Франція погодилася на неподільність промисл. окр., але з тим, щоби передати її Польщі. Представник Америки заявив, що він прийшов до переконання, що ця справа торкається тільки внутр. европейських відносин.

— **Найвища Рада** рішила передати справу Гор. Шлезька на остаточне вирішення Лізі Націй, рішення котрої у цій справі — буде принято й Найв. Радою.

— **Найвища Рада** рішила заховати настрогіший невтралітет у грецько-турецькій війні та запропонувати своє посередництво для поладнання конфлікту, сконстатувавши з другого боку, що тепер не є відповідна пора для такої пропозиції мирового посередництва.

— **Згідно з останнім проєктом Льойд-Джорджа** що-до поділу Гор. Шлезька — Німеччина мала би отримати 9/11 промислової округи.

— **Західня Венґрія** має бути, згідно з Тріянонським миром, передана Австрії до 27-го серпня ц. р.

— **Ірляндський парлямент** (Півд. Ірляндії) був відкритий 16 ц. м. великою промовою Де-Валєра, котрий, м. и., заявив, що Ірляндія може переговорювати з Анґлією, як з кожною чужою державою, тільки на підставі визнання нею повної незалежности Ірляндії.

— **У Ваншинґтоні** відбудеться конференція в справі загального роззброєння. Учасниками її будуть: Сполучені Держави, Анґлія, Франція, Італія, Японія і Китай.

— **Сполучені Держави,** по пропозиції котрих має відбутися у Вашинґтоні міжнар. конференція відносно всезагальною розброєння, — постановили нові кредити на морські узброєння, на суми, котрі перевищили всі дотеперішні воєнні кредити.

— **Президент Гардінґ** виголосив промову з нагоди закінчення шкільного року у воєнно-морській академії та закликував у неї молодих морських старшин стати завше зі зброєю в руці на поготові до оборони рідного краю перед ворогами.

— **Юґославія.** Тому, що уневажнено всі мандати комуністичних депутатів юґослав. парляменту, росписано нові вибори на вакантні 58 депут. місць. — Комуністи будуть усунені з усіх державних посад, а також з ріжних громадських орґанізацій і міських рад (дум).

— **На кордонах Альбанії** ідуть кріваві сутички поміж Альбанцями і юґославянським військом.

— **Невдалий атентат на принц-реґента Юґославії,** виконаний одним комуністом за порозумінням з деякими комуністичними депутатами парляменту, безпосередньо причинився до безпардонних і дуже рішучих заходів уряду й народнього представництва проти комуністичної акції. Більшість комуністичних депутатів передано судові; виготувано плян спільних протибольшевицьких заходів Юґославії, Італії і Чехо-Словаччини.

— **Румунський уряд** об'явив комуністичну партію незаконною. Комуністичні клюби закрито, багацько комуністів арештовано за діяльність звернену проти пануючого державного устрію.

— **Анґлійський бюджет** має надвижки (активу) 84 міліонів хунтів, але кредитові договори, заключені після підрахунку бюджету, трохи зменшили актив. Так само, з огляду на погані відносини внутрішнього і міжнародного торгу та велику знизку цін, не можиа рахуватися зі сумою 92·5 міл. хунт., предбачених в активах анґл. бюджету за продажу демобілізаційного добра.

— **Прибалтійські держави** — Литва, Латвія і Естонія — заключили в Ковно доґовір у політичних, господарських і військових справах. Угоду підписали міністри закорд. справ названих держав; вони постановили зійтись через 2 місяці знову, а тимчасом скликано конференцію міністрів фінансів, торгу й промислу.

— **Французьке міністерство** фінансів рішуче спростовує відомість, яка появилася в ню-йоркській пресі, наче би Люшер переговорював з Крассіном про визнання старих російських борґів совітським урядом.

— **Польсько-литовські переговори,** згідно з пропозицією Гейменса, продовжуватисямуть з днем 25. ц. м. у Женеві.

— **В Ковно** відбулася велика військова парада, котру скликано наслідком певних відомостей про приготування ґен. Желіґовського до нового наступу на Литву. Рішено негайно роспочати воєнні приготування.

— **У Гальштадті** (Австрія) відбулася зустріч президентів: Чехо-Словаччини — Масарика, та Австрії — Гайніша. Розмова, у котрій брали участь м. и.: чеський мін. зак. спр. Бенеш і австр. канцлєр Шобер, торкалася чесько-австрійських взаємновідносин, господ.-економічних і політичних справ Середньої Европи.

— **В Чехії,** в м. Авссіґ, чеські леґіонєри побили учасників німецької демонстрації, при чому кілька осіб згинуло.

— **Італійські фашісти та соціялісти** заключили мир після довготижневих переговорів, котрим головував президент палати послів, Нікола. Обі сторони повертають пограбовані речі, звільнені соціялістичні міські голови вертають на службу, обі сторони ґарантують взаїмну пошану своїх відзнак.

— **У Марокко** вибухло дуже сильне повстання туземців проти Іспанців. Іспанські війська були примушені евакуватися; Іпанія післала туди велику допомогу.

— **Петро І.** помер 16. ц. м. у Білгороді, в 77 р. життя. З його смертю вступає нм престол Юґославії його молодший син, теперішний принц-реґент, Александер.

— **Кол. німецький кронпринц** (наслідник нрестолу подав голяндському урядові прохання дозволити йому виїхати з краю та пересилитися до південної Америки.

— **Енріко Карузо,** найбільший сучасний оператовий тенор, помер в Неаполі в 48 р. життя, вернувши з подорожі в Америку.

— **В Італії** в ріжних місцевостях був землетрус; під руїнами будинків загинуло чимало людей.

Офіціяльним кінцем війни вважається в Анґлії день 1. вересня ц. р. — Встановлення такого певноозначеного термину має велику вагу для фінансово-торговельного світу (пр. для справ мораторії борґів на весь час війни, ліквідації воєнних договорів і и.)

З українського життя на чужині

Ювилей Костя Лоського.

В суботу 13-го липня невеличкий гурток української еміґрації у Відні святкував 25-літній ювилей літературньої діяльности українського письменника і громадського діяча — К. Лоського.

Ювилят народився 28-го (16) січня 1874 р. Походить з Херсонської ґуб. Дитячі роки провів частиною на кордоні Холмщини (у твердині Івангороді, Люблинської ґуб., де батько його був військовим інж.), частиною в селі Вишевичах, Радомисльського повіту Київської ґуб., де дядько його мав маєток. Освіту отримав в Петербурському університеті. де скінчив юридичний факультет і пройшов кілька курсів історико-фільолоґичного факультету. Після скінчення науки служив в акцизному відомстві в Калішській ґуб., потім крестянським начальником в Томській ґуб., комісаром по селян. справам на Холмщині, звідкіля за українство був переведений в Петроковську ґуб. Перед війною був непремінним членом Келецького ґуб. по селян. справам Присутствія. На війні був завідуючим харчування населення перше в Келецькій, а потім в Ліфляндській ґуб. Після революції 1917 р. виїхав разом з Д. І. Дорошенком в Галичину, де й був помішником ґуберніяльного комісара Тарнопільщини. Після Тарнопільського відступу перейшов на службу до Генерального Секретаріяту України, де був перше Директором Біженецького Департаменту Секретарства Внутр. Справ, потім Директором Канцелярії Секретарства Національних Справ. З перетворенням Секретарств в Міністерства став Директором Департамента Міністерства Закорд. Справ, яким і перебував до кінця 1918 року, коли був призначений послом Укр. Держави до Фінляндії, звідкіля Директорією переведений послом У. Н. Р. до Швеції і Норвеґії. В час наступу Петлюри з Поляками на Україну, 1920 р., був Гол. Комісаром Уряду У. Н. Р. в місцевостях, звільнених від московської окупації. Після відступу військ з України вийшов до демісії і займався античною історією і рим. правом в Берлінському університеті. В початку 1921 року був запрошений доцентом по рим. праву до Українського Вільного Університету у Відні.

Літературна діяльність Лоського почалась 1 (13) Серпня 1896 року в журналі „Историческій Вѣстникъ“, де він до 1902 року писав практично бібліографичні статті по всесвітній історії. Від 1902—1904 р. р. писав передовиці в ґазеті „Сибирская Жизнь“ в Томську. Від 1906 року був постійним співробітником ґазет „Громадська Думка“ і „Ради“ по питанням Холмщини. Писав про це питання і в де-яких московських ґазетах („Кіевскіе отклики“ і ин.) Видав свої брошюри: „Про холєру“ (на холмському діялекті) — 1906 вид. 1908 р.), переклад з Чехова — „Освідчини“ „Предложеніе“, — 1907 р., „Збірник перекладів пісень Гайне“ — 1917 р. Після революції співробітничав в часописах „Нова Рада“, „Відродження“, „Книгарь“, „Українське слово“, „Воля“, — частиною під своїм імям, частинно під псевдонімом „Вишевич“. Під тим-же псевдонімом видав в 1918 році брошюру на моск. мові „Украинскій вапросъ, Россія и Антанта“, а в 1919 р. на укр. мові збірку статей і фелєтонів. „Від великого до смішного“. В збірнику проф. Єнзена про Україну на шведській мові, 1920 року, поміщена стаття його про українську суверенність (ранійше була видана брошюрою на франц. мові).

Постійним фахом К. Лоського були антична історія і римське право. Наслідком студій в цій царині, зявились ось які книги: „Нарис римської історії“, (видано в Гельсинґфорсі в 1919 році), „Короткий нарис грецької історії“ (друкується нині в Берліні) та „Історія і система римського приватного права“, перший том якої — „Історія джерел римського права“ — виходе на сих днях друком у Відні.

В Тарнові склався новий кабінет. Пилипчук — прем'єр і міністр фінансів; Ніковський — заступник прем'єра і закорд. справи; Огієнко — міністр ісповідань; Багриновський — юстиції і держ. секретарь; А. Ковалевський — земельних спр.; В. Павленко (не Омелянович-Павленко) — військ. справ.; Дмітрієв (Гіненко) — міністр внутр. справ. — З приводу органiзації цього кабінету і розпуску Ради Республіки, представники партії хліб.дем., соц.-сам., сел.-соц., соц.-фед., самоврядувань, кооперацій, культ.-просв. орґ., жид. меншост., залізничн., поштов., та соц.-дем., — одноголосно приняли резолюцію неґативного характера. Делеґації від цієї наради Петлюра не приняв. Всі партії і орґанізації заборонили своїм членам вступати в кабінет Пилипчука. Ніковський, ізза котрого ес-ефи вийшли з Ради Республіки, зруйнувавши її цим, вийшов з партії і, наперекір постанові своєї орґанізації, ввійшов в кабінет ен-ерів. Шукаючи компромісу, партії погодилися на тому, щоби був орґанізований кабінет на чолі з Фещенком-Чопівським, але й такого компромісу С. В. Петлюра не хотів, бо він шукає людей, які пасивно виконували би всі його розпорядження.

Представники України, Ґрузії і Вірменії у Берліні звернулися до міністра закорд. справ Німеччини, дра Розена, з листом в справі допомоги населенню окраїнних земель кол. Росії, котрі теж чимало терплять від голодової і тифозної катастрофи. У тому листі вказується на справжні причини теперішньої катастрофи на Сході Европи та яким робом можно найкраще й найуспішніше допомогти нещасній людності. Листа підписали: від імени України — др. Р. Смаль-Стоцький, — від Вірменії — др. Ґрінфельд, та від Ґрузії — др. Ахметеллі.

„Воля Россіи“, пражський орґан російських ес-ерів, друкує в ч. 280 (з 14. ц. м.) таку „Заяву Закордонного Комітету У. П. С. Р.:“ „Закордонний К-т української партії с.-р., об'єднуючий усі партійні орґанізації, в Галичині, Польщі й Чехо-Словаччині, і маючи безпосередній звязок з. Ц. К. партії, довідавшися з ґазет про від'їзд п. п. Грушевського, Шраґа, Чечіля, Христюка, Жуковського і Штефана на Вкраїну для співробітництва з істнуючою там окупаційною владою, заявляє: 1. — що цей від'їзд робиться без відома і згоди Ц. К. партії, а також і закордонних її орґанізацій; 2. — цей від'їзд у той час, коли члени Ц. К. партії сидять у вязниці окупаційної влади за виконання свого соціялістичного обовязку, а ціла партія безпідставно переслідується, як „контрреволюційна“, — являється демонстративним нетактом і зрадою партії, а тому вищеназваних осіб ніяким робом не можна дальше вважати членами партії українських соціялістів революціонерів (підкр. за оригін. — Ред.) 3. — Відсутність заяви названих осіб про їх вихід з партії свідчить про їх нечесний замір прикрити особисту політику партійним іменням. — Закордонний Комітет Української Партії Соціялістів-Революціонерів“.

Орґанізації Українців — вояків кол. армії Вранґеля, інтернованої по таборах на Балканах, винесли протести проти істнування „Національних Комітетів“ Маркотуна у Константинополі, Білгороді і ін. Ці протести були передані представникам Франції і Анґлії, на домагання котрих закрито повищеназвані „Укр. Національні Комітети“.

Консумційно-Щадничий і Продукційний Кооператив української еміграції у Відні доводить до відома, що з 1/IX 1921 р. — відчиняється їм їдальня (Wien IV. Favoritenstrasse 41/11), де члени кооперативу зможуть дістати добру українську кухню за невеликі кошти.

Бажаючих обідати прохається записатись в канцелярії кооперативу — Wien IV. Favoritenstrasse 41/11. — в часи від 1—3.

Критика і бібліоґрафія

Українські шкільні підручники.

(На увагу школам, Просвітам, Книгарням і всім, хто дбає про освіту).

Незабаром почнеться новий шкільний рік. Всі школи завчасу треба забезпечити підручниками, щоб принаймні хоч в цьому році наука в школах провадилася — скілько можна нормально. Тому ми вважаємо за свій обовязок заздалегідь подати реєстр шкільних підручників, що їх можна добути за кордоном. Чимало підручників ще в друці, або лежать навіть у рукописах, їх ми тут не зазначаємо. Коли хто завважить якийсь пропуск, прохаємо негайно повідомити.

I. Рідна мова,

(Букварі, читанки, граматики).

1. Ярина. Український букварь. Склав А. Воронець. 4-е пероблене видання, з усіма новими малюнками Ю. Магалєвського. З додатком статті для вчителя „як треба вчити з букваря Ярина". Друковано з ухвали й доручення Міністерства Народньої Освіти. Сторінок 74+VI, 8°, Ляйпціґ 1921 р. (Укр. В-во в Катеринославі).

2. Воронець Ярина. Український букварь з кольоровами малюнками. Видання I-е, з доручення М-ва Нар. Освіти. (Українська Накладня). Вецляр 1921 р.

3. Черкасенко С. Початок (Букварь). Граматика до науки читання й писання. Сторінок 64, 8°, малюнків 92. Відень, 1918 р. (Українська школа).

4. Ярина. Українська граматика з читанкою. Склав А. Воронець. З 52 малюнками Ю. Магалєвського. З додатком статтів для вчителя „Як треба вчити з букварика Ярина" та „Як вести розмови з малюнків". Сторінок 135+IX, 8°, Ляйпціґ 1921 („Укр. В-во в Катеринославі").

5. Перша Читанка. Склав А. Воронець. З малюнками Ю. Магалєвського. Сторінок 64, 8°, Ляйпціґ, 1911 р. („Укр. В-во в Катеринославі").

6. Черкасенко С. Рідна школа. Читанка перша. Стор. 96, 8°, з малюнками. Відень 1919 (Українська школа).

7. Черкасенко С. Рідна школа. Читанка третя. Стор. 292, 8°, з малюнками. Відень 1919. (Українська школа).

8. Крушельницький А. Українська читанка для першої кляси середних шкіл. З малюнками О. Кульчицької. Вид. 3-е. Стор. 248, 8°, Відень, 1918 р. („Вернигора".)

9. Його ж. Українська читанка для другої кляси середніх шкіл, 3-є видання. Стор. 288, 8°, Відень, 1920 р.

10. Огієнко І. Початкова граматика української мови, ч. 1. Стор. 48, 8°. Відень, 1921 р. („Вернигора).

11. Теж, частина II. Стор. 107, 8°. Відень, 1821 („Вернигора").

12. Верниволя Вас. Як стати по українському грамотним. Коротка українська правопис із додатком „Де що з української граматики". Зальцведель, 1919 р. (Просв. відділ Укр. Військ. Саніт. Місії).

II. Історія.

1. Грушевський Мих. Проф.: Про старі часи на Україні. Коротка Історія України. (Для першого початку). Стор. 120, 8°, малюнків 48, Відень, 1919 р. (Дніпросоюз.)

2. Грушевський Мих. Професор.: Історія України. Підручник для середніх і вищих початкових шкіл. Стор. 216, 8°, Відень, 1920 р. (Дніпросоюз).

3. Крипякевич І. Коротка історія України. Для початкових шкіл та першої кляси ґімназії. Стор. 88, 8°. З малюнками, 2 істор. мапами. Відень, 1918 р. (Вернигора.)

4. Крипякевич І. Огляд історії України. (Для вищих кляс ґімназій, учительських інститутів та самосвіти. З трьома мапами та хронольоґичним та родословними таблицями. Відень, 1919 р. (Вернигора).

5. Грушевський Мих. Проф. Всесвітня історія, т. І. Приладжена до проґрами вищих початкових шкіл і нижчих кляс шкіл середніх. Стор. 202, 8°, малюн. 36. Відень, 1919 р. (Дніпросоюз).

6. Грушевський Мих. Теж, т. II. Стор. 270, 8°, малюнків 67. Відень, 1920 р. (Дніпросоюз).

7. Ковалевський М. О. Історія Греції та Риму. Для школи й самонауки. Стор. 120, 8°, малюн. 46, мап 3. Ляйпіґ, 1920 р. (Укр. В-во в Катеринославі).

8. Лоський К. Нарис Римської історії. Гельсинґфорс, 1819 р.

9. Чайківський. Всесвітня історія: І. Старинна історія. Ляйпціґ 1920 р. (Українська Накладня).

III. Математика, Природознавство й Ґеоґрафія.

1. Басараб. Задачник аритметики, ч. І. Берлін, 1919 р. (Друкарь).

2. Чепіга Я. Задачник для початкових народних шкіл. Рік І. Стор. 64, 8°, Відень, 1918 р. (Укр. школа).

3. Чепіга Я. Теж, рік II. Стор. 64, 8°. Відень, 1918. р. (Укр. школа).

4. Чепіга Я. Аритметичні правила. Зальцведель, 1919 р. (Просвітній відділ Укр. Військово-Санітарної Місії).

5. Коваленко О. Практична Ґеометрія, ч. II. Стор. 92. 8°, рисунків 93. Відень, 1919 р. (Укр. школа).

6. Чайківський М. Льоґаритми. Стор. 60, 16°, Відень, 1919 р. (Дніпросоюз).

6. Поль Бер. Наука природи. Вступні відомости на першу клясу ґімназіяльну та для народніх шкіл. Стор. 129, 8°, мал. 183, Відень (Вернигора).

7. Раковський І. Зоольоґія. Для вищих початкових шкіл та ґімназій. Стор. 145. 8°, 3 таблиці, 95 малюнків, Відень. (Вернигора).

8. Раковський І. Людина. Опис будови людського тіла, для шкіл та самосвіти. Стор. 30, 8°, 1 таблиця, 28 малюнків. Відень (Вернигора).

9. Сірий Ю. Про світ Божий. Бесіди по природознавству. Вид. 3-а. Стор. 104, 8°, мал. 46. Відень 1919 р.

10. Шіндлер Ф. Фізика для вищих початкових шкіл. Стор. 96, 8°, малюнків 105, Відень 1918 р. (Вернигора).

11. Рудницький С. Початкова ґеоґрафія для народніх шкіл. Стор. 192, 8°, мал. 86. Відень 1919 р. (Вернигора).

12. Хомик А. Коротка ґеоґрафія України ч. І., фізична. Стор. 32, 8°, мал. 12. Відень, 1921 р. (Вернигора).

13. Хомик А. Коротка ґеоґрафія України ч. II., політична. Стор. 32, 8°. Відень, 1921 р. (Вернигора).

Ґеоґрафичні мапи.

1. Мапа Австралії в 5 фарбах. Відень, 1919 р., 142×222 cm. (Вернигора).

2. Мапа Азії (2 карти) в 5 фарбах. Відень, 1919 р. 143×222 cm. (Вернигора).

3. Мапа Африки в 5 фарбах. Відень, 1919 р., 142×222 cm. (Вернигора)

4. Мапа Европи (2 карти) в 5 фарб. Відень, 1919 р., 142×202 cm (Вернигора).

5. Мапа Південної Америки в 5 фарбах. Відень, 1919 р. 143×222 cm. (Вернигора).

6. Мапа Півкуль в 5 фарб. на двох листах розміру 143×222 cm. Відень, 1920 р. (Вернигора).

7. Рудницький Ст. Стінна фізична карта України. Накладом Наук. Т-ва ім. Т. Шевченка у Львові, 1918 р. 160×216 cm.

Примітка. Всі ці підручники й взагалі всі українські видання за кордоном можна набувати через „Об'єднання Українських Видавництв у Відні": J. Krekoten, Wien VIII, Bennogasse 30/16.

* * *

Нові книжки і видання.

„Книжка", неперіодичний вістник українського книжкового руху, рік I, ч. 2. Станиславів, червень 1921. Видає В-во „Бистриця", Станиславів, вул. Ґолуховського ч. 54. Ціна прим. 10 мар., стор. 20.

Зміст: 1. Книгарство. — 2. Чи тепер книжки дорогі? — 3. Стан українських музичних видавництв. — 4. З преси. — 5. Рецензії. — 6. Бібліоґрафія. — 7. Хроніка. — Оголошення.

Правила нового правопису, відбитка з „Поступу". Львів, 1921., стор. 4.

Савич Клим. **Ворожбит — Чародій — Сонник.** Книжечка для забави і розривки (з ілюстраціями). Другий наклад. Львів 1921, стор. 48.

Український сміх, збірник гумористики і сатири українського письменства. Зібрав Омелян Караткевич. Книга I. Літературна бібліотека, ч. 5. Накладом В-ва „Бистриця". Станиславів—Коломия 1921, стор. 112.

Флірт народний, весела товариська забава. З народніх пісень зладив Г. Марусин. Накладом „Селянської Бібліотеки". Львів 1921, стор. 32.

Андрій Чайковський. **Оповідання**, випуск I. Накладом автора. Коломия, стор. 128.

Тарас Шевченко (в роковини смерти). Народня Бібліотека „Просвіти", ч. 7. Накладом Т-ва „Просвіта". Львів 1921., стор. 32.

Ст. Людкевич. **Сольоспіви.** (1. Піду, втечу. — 2. Тайна. — 3. Спи, дитино моя). Накладом Народнього Базару. Львів—Перемишль 1921. (Літоґр. видання).

Е. Форостина, Б. Вахнянин, С. Людкевич. **Сольоспіви.** (В неволі тяжко. Сирітка і соловейко. Великопоства пісня). Накладом Нар. Базару. Львів—Перемишль, 1921. (Літоґр. видання).

„Наша Зоря", літературно-військовий тижневик, травень 1921 р., ч. 10—11. Ланцут, табор інтернованих військ У. Н. Р., Стор. 44. Ціна 60 мар.

„Визволення", громадсько-політичний економічнни та літературний тижневик, ч. 1—2, 15. червня 1921, рік I. Відповідальний редактор — видавець Д. Крежаловський. Львів, Вул. Глинянська ч. 18. Стор. 48. Ціна 90 мп.

Зміст: 1. Наше завдання. — 2. Б. Лисянський: Вірш. — 3. М. Збручанський: Всеукраїнська Національна Рада і Рада Республіки. — 4. „—н": Рижська мирова угода. — 5. Р. Савойко: Необхідність оперти економічну політику України на засадах капіталістичного ладу. — 6. М. Ом.-Павленко: Запілля. — 7. Лемко: Братові (вірш). — 8. В. Степовий: Перші роковини захоплення Вознесенська армією У. Н. Р. — 9. В. Самійленко. Гея (поема, розд. I.) — 10. Ватикан і Україна. — 11. К. Поліщук: Весняні поезії. — 12. Л. Б: Іван Франко. — 13. В. Квасницький: Українське прав. духовенство як чинник в держ. будівництві. — 14. Ю. Юльченко: Дві хвилі. — 15. Універсал Ради Респуб. до укр. народу. — 16. Декларація правит. У. Н. Р. — 17. З церковного життя. — 18. З життя літер. й мистецтва. — 19. З партійного життя. — 20. Новинки. — 21. Дописи. — 22. Ілюстрації. Портрети: ґен. М. Ом. Павленко, В. Самійленко. Ів. Франко, фотоґрафія: На могилі Ів. Франка і малюн. С. Васильківського: „Вибір полковника". — 23. Оголошення.

„Світло", місячник, посвячений справам національного й суспільного виховання, ч. 2, за липень 1921. Ціна 30 м.

Зміст: О. Терлецький. Національне виховання і наша історія. — М. Паньчук. Кружки самосвіти в школах. — К. Малицька. Мистецтво дитини. — М. Га-

лущинський. Істота й завдання німецької вищої народньої школи. — Пластове свято. — Хроніка. — Бібліоґрафія. — Вісти з Товариств.

На вічну память героям. Однодніівка (з ілюстраціями) Видання Краєвого Комітета Охорони воєнних могил у Львові. Львів, дня 19. червня 1921. Стор. 20, Ціна 30 мар.

Зміст: Л. Лепкий: Вірш. — О. Кобєрський: Перші могили. — Р. Купчинський: Святі гроби. — Л. Лепкий: Побоєвище. — Л. Лепкий: „1919—1920". — О. Луцький: На могилах героїв. — В. Щурат: Спочиньте, браття (вірш). — В. Щурат: Для тих, що встануть. — Ю. Шкрумеляк: Борцям (вірш). — Ю. Тринчук: Рік 1918 (вірш). — М. Галущинський: Ясній і невянучій памяти моїх учеників! — Др. І. Крипякевич: Княжні могили в Галичині. — Д. Вітовський. — Ф. Черник. — От. Д-р Ярос. Воєвідка. — Плк. А. Шаманек. — Л. Лепкий: Тим, що остали на степах України... — М. Г.: Свято перенесення Поляглих Героїв.

А. Чайковський: **Блудний син.** Оповідання для дітей. Накладом Книг. Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові. Львів 1921, стор. 65.

Проф. І. Огієнко: **Як Москва взяла під свою владу вільну Церкву Українську,** Вид. „Укр. Автокевр. Церква" ч. 6. Стор. 18.

Проф. І. Огієнко: **Світовий рух за утворення живої народньої національної Церкви.** В-во „Укр. Автoк. Церква", ч. 11. Стор. 52.

Текст поминання влади Української Народньої Республіки. В-во „Укр. Автокеф. Церква", ч. 19. Стор. 4.

Шкільні молитви. На українську мову переклав проф. І. Огієнко. В-во „У. Автoк. Церк.", ч. 20. Стор. 4.

Молитви за Отчизну про перемогу над ворогом, запосівшим рідну землю. В-во „У. Автoк. Церква", ч. 31.

„Громада", Народна часопис. Виходить раз на тиждень. Редактор-видавець С. Канюк. Чернівці, ул. Панська 18. Ціна поод. чис. 1 л. Рік видання І. Вийшли числа 1—10.

„Промінь", місячник літератури, науки, громадського та студентського життя, ч. 1, стор. 34. Ціна одн. чис. 6 леїв. Передплата до кінця року 45 леїв. Видає укр. акад. тов-о „Союз" в Чернівцях. Адреса: Чернівці, вул. Йосифа, ч. 1.

„Часопись спілок рільничих", орґан Краєвого Патронату Спілок рільничих, Центральної Каси Спілок рільничих і Рільничого Синдикату в Кракові, під редакцією Л. Тварецького. Львів. Січень 1921, рік вид. XIX, ч. 1.

„Світ Дитини", двохтижневик, ч. 11. Львів.

„Нова Кооперація". Видає кооперативна підсекція видавничої секції „Вукопспілки". Харьків.

У Київі Українська Академія Наук приготовляє видання **українського енциклопедичного словаря.**

„Учительське Слово", орґан Т-ва „Взаїмна Поміч укр. народн. учительства", ч. 6. Львів 1921. Ціна 20 мар.

Зміст: В пяту річницю смерти Великого Учителя. — З піднесеним чолом! — Перед Загальними зборами. Зміна української правописи. — Школа а кооперація. — Справи товариства.

О. Пиль-ч: **Сини Народу.** (Картина боротьби українського народу з москалями в революцію 1917—1919. р. р.). П'єса-хроніка на IV дії і 6 одмін. II. Видання. Видавництво „Національна свідомість в армії" Київ—Кам'янець н/П. — Львів—Перемишль. Перемишль 1921. р.

Давидович—Кренжаловський: **Не повелося.** Фарса на 1 дію зі співами і танцями. Театральна Бібліотека „Русалка", вид. II. В-во „Русалка". З друкарні Ставропігійського Інституту. Львів 1921.

Гр. Марусин: **Хоч раз його правда.** Шутка на 1 дію. Театральна Бібліотека „Русалка" (Другий наклад). Львів 1921.

Ле-ле: **Перший голова Ревкому.** Фарса на 1 дію з недавнього минулого. Театральна Бібліотека „Русалка" Львів 1921.

„Нива", місячник, посвячений церковним і суспільним справам. Рік вид. XVI. Чис. 5, за май. Львів 1921.

Олександер Писовський: **Ідея самостійности України в творах Шевченка.** Накладом Видавництва „Ватра“, стор. 28. Станиславів. 1921.

У Львові розпочало свою діяльність **Видавництво „Поділля“.** В першу чергу друкуватимуться шкільні підручники.

„Українській дитині“, збірник. Видано у Львові в цвітні 1921 р. Видання Львівської філії Українського Краєвого Товариства охорони дітей і опіки над молодіжю. З друк. Ставропігії. (З ілюстраціями з пластового життя.) Стор. 28.

Зміст: У тобі наша вся надія... (вірш). — В. Литинська. В країну дитини. — У. Кравченко. Вірш — Д-р О. Барвінський. Яка хороба найбільше поширена серед дітей? — Є. Сельський. Українські порадні матерей. — Т. Шевченко. У нашім раї на земли... — о. В. Лициняк. Кілька слів про захисти для сиріт. — К. Малицька. Про захоронки і діточі садки. — Б. Бєрнзон. Дитя в нашій душі (вірш, переклад В. Щурата). — В. Целевич. Українська популяційна політика. — О. Бачинська. Діти на село. — Про дітей і про виховання. (Афоризми). — Д-р О. Тисовський. Більше чуття і бистроти, а менше обережности! — М. Галущинський. Українське краєве товариство охорони дітей і опіки над молодіжю. — Звіт з діяльности Львівської філії Україн. Краєвого Т-ва охорони дітей і опіки над молодіжю у Львові. — К. М. Рідна школа.

Я. Вільшенко. **Чорнокнижник з Чорногори.** Накладом В-ва „Світ дитини“. Львів, 1921., стор. 72 (з ілюстраціями).

І. Раковський. **Які люде живуть на нашій землі?** Бібліотека „Знання“ (Популярно-наукові виклади під редакцією О. Терлецького) Львів, 1921.

Проф. І. Огієнко. **Українська вимова церковно-славянського богослужбового тексту.** В-во „Укр. Авток. Церква“ № 3. Тарнів 1921.

Прохання до Патріарха Царгородського благословити автокефальну країнську Церкву. В-во „Укр. Автокеф. Церква“ № 1. Тарнів 1921. Стор. 10.

Проф. І. Огієнко. **Українська мова, як мова богослужбова.** Б-во „Укр. Авток. Церква“, № 2. Тарнів 1921.

Т. Шевченко. **Гайдамаки, з поясненям.** В-во „Бистриця“. Станиславів, 1921. Ціна 50 м. п.

Гр. Гетьманець. **Хто такий Т. Шевченко?** В-во „Бистриця“. Станиславів 1921. Ціна 15 м. п.

Б. Грінченко. **Коротка історія України.** В-во „Бистриця“. Станиславів 1921. Ціна 20 м. п.

Дм. Третяк. **Покотигорошок,** фантастичне оповідання для дітей, з ілюстр. О. Куриласа, ціна 20 м. п. — **Вуйко Квак,** пригоди зеленої жаби, з ілюстр., ціна 15 м. п. — **Сем'я Скакунчиків,** оповідання з життя мишей, ціна 20 м. п. В-во „Бистриця“. Станиславів, 1921.

Микола Вороний. **За Україну!** Збірка віршів, Вип. 1., ч. 1. Варша 1921. В-во „Син України“.

У Львові друкується нова книжка д-ра О. Тисовського: **„Життя в пласті,** основи пластового знання для української молодіжи“.

Андрій Чайковський. **Одарка.** Оповідання для дітей. З 6 малюнками А. Монастирського. Бібліотека для укр. молодіжи, вип. 86. Видавництво „Бистриця“, Станиславів 1921. Ст. 74.

„Покуття“, український тижневик, виходить кожної неділі. ч. 1, дня 19. червня 1921 р. Коломия. Видає й за редакцію відповідає Омелян Карашкевич.

Передплата: місячно — 32 мар., чвертьрічно — 96 м., ціна примірн. 9 м Редакція й адміністрація: Коломия, вул. Красінського 19.

Проф. Ом. Терлецький. **„Кінець світа“.** Бібліотека „Знання“, ч. 6. Львів 1921. Ціна 20 мар.

Волод. Островський. **Веселі оповідання.** Бібліотека „Сина України. В. І., ч. 3. Варщава 1921. Стор. 30.

Т. Шевченко. **Малий кобзарь,** з портретом. В-во „Бистриця“, Станиславів, 1921. Ціна 15 мар. п.

Осип Турянський. **Поза межами болю.** УМНА, Відень, 1921.

Ф. Крушинський. **Червоний імперіялізм.** Видання „Нашої зорі“, 1921 р. Стор. 41.

Урядовий вістник шк. відділу цив. управи Підкарпатської Руси. ч. 4. 28. марта 1921. Ужгород, площа Друґета. 1. Розпорядження міністерії шкільництва. 2. Укази і росп. шкільного відділу: **Учебні основи** для руських шкіл Підкарп. Руси (плян науки). 3. Обіжник. 4. Розпорядження. 5. Справоздання о інспекціях в народніх школах. 6. **Конкурс** на шкільні учебники і помічні книги для учителів. 7. Часть інформаційна.

Вперед, тижневик, орґан підкарпатсько-руської независимої соц.-дем. партії. Ужгород, Nagyhid № 6. (Виходить намісць „Народа“).

Проф. Василь Пачовський: **Історія Підкарпатської Руси**, оперта на нових жерелах, часть І. Видає т-во „Просвіта“, Ужгород, Капітульнаул. ч. 10.

Кость Кракалія: **Оповідання.** Чернівці 1921. р. Ц. 2 л. 50 б. 30 ст.

Січовий Співаник. Зібрав д-р К. Трильовський, Відень 1921. р. 95 ст.

Запорожець. Календарь для народа на рік 1921. Відень 1921. Дванадцятий річник. Уложив д-р К. Трильовський. 143 ст.

М. Ю. Шаповал. **Революційний соціялізм на Україні.** Книги І. Відень 1911. р. Накладом видавництва „Борітеся поборете“ 256 ст.

Д-р Дм. Донцов. **Підстави нашої політики.** Відень 1921. р.

Книжка про Німеччину. (Німецький край. Німецька праця. Німецька культура). Берлін 1920. р. Вид. Німецько-Укр. Товариство.

Полк. Полтавець-Остряниця: **Війна.** Стратеґічно-політичний нарис. Зальцведель. 1921. р.

Микола Вороний: **За Україну.** Збірка віршів. Варшава 1921. р.

„Борітеся-поборете“. Неперіодичний Збірник лівих українських ес-ерів. Відень ч. 7. 1921. р.

Д-р С. Сукованченко: **Про тифи — черевний, плямистий та поворотний** (З малюнками). Зальцведель 1920. р.

Д-р С. Сукованченко: **Дещо про заразливі недуги та як із ними боротися.** Зальцведель 1920 р.

* * *

„Світло“, місячник посвячений справам національного й суспільного вихо вання. Видає „Учительська Громада“ — т-во учителів вищих шкіл у Львові.

З початку війни так звикли ми до ріжних ґазеток, листків, відозв, закликів і прочої „літучої літератури“, що мимоволі шукаєш за поважним, серіозним, часописем, де б можно було духово спочити після крикливих аґітаційних папірців.

Отже, коли читаєш оголошення про вихід у світ місячника та ще присвяченого таким цікавим справам, як національне та суспільне виховання — з нетерпінням ждеш першого числа.

Нарешті дочекався, в руках у мене . . . знова летючка, листочок маленького формату о 8-ми сторінках, себ то розміру не більше щоденної маленької ґазети, але в ціні далеко більшій — „Світло“ коштує 30 мар. п.

Розуміється, вся справа полягає не в розмірі часопису, але все-таки „місячник“ мусить хоч трохи нагадувати поважний зшиток, а не листочок з двома невеликими статтями і хронікою.

Правда, всім відомо, як взагалі трудно під теперішню хвилю видавати часопис, але пригадуємо собі, що „Світло“ не є одиноким часописем, — в тому ж Львові є ще один орґан учительства „Учительське Слово“. Знаємо, що ці два часописи мають трохи инші завдання і видаються ріжними товариствами. Так, але цілі не так вже діяметрально протилежні й треба думати, що коли б з'єднати ті два часописи в один, то від цього справа лише виграла б і ми мали б один, але поважний часопис. Впрочім, відомо, як трудно з'єднати, особливо на галицькому ґрунті, два укр. товариства для спільної акції. Подумати лише: перше т-во об'єднує учителів „вищих“ (властиво середніх!) шкіл міста Львова (лише Львова), а друге Т-во об'єднує народнє учительство! . .

Про напрям часопису трудно судити по одному числу, але цікаво все-таки зупинитися над змістом першого числа, чи властиво над змістом одної статті, яка,

очевидно, є провідною для „Світла“, бо поміщена першою і написана одним з редакторов місячника. Стаття під заголовком „Виховання перед школою для школи“, педагоґа д-ра О. Тисовського.

Розбираючи питання про виховання дитини в дошкільному віці, ш. педагоґ приходить до таких висновків:

„В дошкільному вихованню ходить о вміле й доцільне виплекання у дитини: здоровля, послуху, замилування до порядку і чистоти, чистих і гарних початків рідної мови, поєдинчого, але щирого й ніжного способу висловлювати свої гадки, живого заінтересування окруженням, ніжности чувств, відчування краси.“

Далі ш. д-р., розвиваючи ці тези, спиняється головним чином на плеканню у дитини послуху і замилування до порядку.

От і все, що потрібно розвивати в дитині в дошкільному віці!

А чиж не з самого дитинства мусимо ми привчати наших будучих громадян до почуття громадського обовязку, до почуття власної гідности, рішучости, завзяття, а навіть до самостійности в життю і певного критицизму до окруження. Про це все навіть і не згадується в статті про дошкільне виховання.

Автору ходить лише о послух, чистоту, ніжного (?) способу висловлювання, ніжности чувств і т. д.

Звичайно ніхто не стане заперечувати цих гарних річей, які так потрібні дитині, як щоденна здорова їжа, свіже повітря, вода до миття та инші загальновідомі річі, про які властиво не приходиться багато розводитись, але хіба цим вичерпується духове виховання дитини, навіть дошкільного, яке мусить бути підвалиною для дальшого розвинення в дітях розуміння своїх обовязків, яко громадян-борців за долю свого народу.

А наслідки виховання в стилю тих заскорузлих, схолястичних „систем“ старої педаґоґії бачимо...

Маємо „слухняних“, боязливих, лагідних і, як кажуть Росіяне, „застєнчівих“ українських дітей — безвольних, безхарактерних, слабких духом, без власної ініціятиви, які роблять усе „по наказу“, які бояться отверто висловити свої думки і які лише звикли триматися спідниці. Так вони ростуть, виростають, робляться такими ж „слухняними“ безпомічними, слабодухими, приниженими рабами, без потрібного почуття обовязку перед громадою, перед народом.

А „виплекана слухняність“ обертається в слухняність перед своїми гнобителями і завойовниками.

Треба розвивати в наших українських дітях найперше почуття громадськости, критицизм до окруження, протестуючий огонь, який запалив би їх до боротьби за здобуття прав громадянина вільного і гордого,

Виховання дітей не мусить йти по тому шляху, щоби будити в них острах і „колєнопреклонєніе“ перед учителем, як це дуже широко практикується у нас; досить цього рабства, нам потрібні борці, сильні духом, сміливі і безстрашні, а не слухняні овечки!.. Н. Н.

„Книжка“, неперіодичний вістник українського книжкового руху, рік І, Станиславів, май 1921. Ч. 1. Видає В-во „Бистриця“. Станиславів, вул. Ґолуховського, ч. 54. Стор. 16. Ціна 1 прим. 10 м. п.

Галицька провінція попередила столицю — Львів. В-ве Товариство „Бистриця“ у Станиславові розпочало видання бібліоґрафічного вістника...

„Книжка“ являється тепер одиноким часописом в Галичині, присвяченим критиці і бібліоґрафії. Значіння цього видання тим більше, що львівська часопись „Життя і мистецтво“, де був відділ критики і бібліоґрафії, припинила своє істнування.

Правда, 1-ше число „Книжки“ не може пишатися богацтвом і ріжноманітністю матеріялу і очевидно обмежується участю лише місцевих літературних сил, але треба сподіватися, що і столиця — Львів і уся провінція згодом будуть приймати участь в такому корисному потрібному виданню, яким являється „Книжка“.

В статті „Від Редакції“ повідомлено, що „Книжка“ має на меті нотувати докладно всі прояви нашого умового руху, по можности всіх українських земель, а далі має пособляти поширенню українського друкованого слова, можливо

в найширших масах українського народу. Кожний зошит обійматиме чотири відділи: а) Вступні статті про орґанізацію поширення української книжки; б) Відділ критичний — рецензії нових книжок і видань; в) Відділ бібліоґрафічний; г) Хроніка. Між иншим, у відділі „Хроніки" редакція уміщує безплатно оголошення видавництв і авторів, а саме: 1. Зі сторони авторів і перекладчиків про вже готові праці, які є в роботі, або врешті про праці, що лиш пляновані, для яких шукають видавців; 2. Зі сторони видавництв і видавців, які пошукують авторів для плянованих творів, або перекладчиків для творів, писаних в чужих мовах.

В статті „Пекуча потреба", яка торкається питання про відкриття в Галичині нових читалень, читаємо:

„Чи це не аномалія, коли 4 міліони Українців у Галичині задоволяються двома концесіонованими книгарнями, якими є Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка і Книгарня Ставропігійського Інституту у Львові?"

Вказуючи на те, що в Східн. Галичині є коло 25—30 міст, де можуть навіть дуже гарно розвиватися українські книгарні, автор статті говорить: „Приміром Коломия має аж 5 жидівських і 1 польську книгарню, а української нема. Чи дійсно нема там місця на українську книгарню і бюр дневників (ґазет)? Книжки мали б великий попит, аджеж там є аж дві українські середні школи, дооколичні села українські свідомі, а інтеліґенції також там не мало. Те саме можна сказати і про инші міста Східньої Галичини."

Далі знаходимо в „Книжці" відділи: „З преси", „Рецензії", „Бібліоґрафія" і „Хроніка". Уміщено також катальоґ Видавництва „Бистриця".

Редакція зазначає:

„Видання „Книжки" не обчислене на зиск. Видавництво висилати-ме кожне число даром до всіх читалень, просвітних товариств і книгарень, на жадання, за зворотом порта."

Редакція „Книжки" також звертається до Вп. Авторів і Видавців з горячою просьбою „надсилати всякі, хочби найдрібніші, видання, катальоґи, проспекти, обіжники, комунікати, як також вістки з життя літературного, видавничого і книгарського, із запевненням, що кожен матеріял, як найдокладнійше використаємо в нашім вістнику". Н. Н.

Огляд преси

Нелегке завдання.

Львівський „Вперед" мав необережність запитати редактора „Каїнської Торбини", як окрестили в таборах козаки Варшавську „Трибуну", що він власне розуміє під „незалежністю" його ґазети, після того, як офіціяльно доказано, що п. Саліковський, будучи міністром У. Н. Р., largo manu покористувався з майже порожнього державного казначейства на своє видання? Але Саліковського це нескромне питання нічуть не сконфузило. Щедринський батюшка на запитання: пріемлете ли отче мзду? — смиренномудро відповідав;

— О сем умолчу!

Саліковський „Смиренномудріем" не пишається і цинічно відповідає:

Даємо львівському „Впередові" урочисту обітницю негайно, докладно і в переконуючий спосіб довести, що „Українська Трибуна" є дійсно незалежний орґан преси, який керується в своїй діяльности лиш своїм власним сумлінням,

але зробимо ми це при єдиній умові: хай „Вперед“ або зазначить в якім числі „Трибуни“ чи якогось иншого видання Саліковський заявляв, що його ґазета „ніколи ні від кого ніяких субсідій не одержувала, не одержує і не буде одержувати“.

Завдання дійсно не із легких; довести де і коли Саліковський „мзду непріємлет!..“ Бо навіть на нашій короткій памяти п. Саліковський умудрявся брати і від ґубернатора Семякіна, купця Желтобрюхова, і від купця Сінебрюхова, і від Кістяковського, і від Гетьмана, і від Петлюри, і від Поляків.

Докажіть після цього, що він „не брав“ або „залежить“ від когось...

Завдання дійсно не із легких!

При таких умовах можна було зберегти тілько незалежність... від власної совісти.

„Брати“ — кретини!..

В тій же самі часописі медоточивий Іудушка Головльов плачеться гірко над ненормальними відносинами між Галичанами і Наддніпрянцями:

Лихе повітря, — скиглить Саліковський, — що нас оточує та плодить міазми братньої ненависти, з особливою наочністю спостерігається з боку і робить огидливе враження на стороннього глядяча. Треба б нам весь час про те памятати, бо перетворювати себе в бабу Параску та бабу Палажку і перед усім світом маніфестувати наші родинні рахунки — це не відповідає ні нашій гідности, ні інтересам отого нашого спільного ідеалу, про який ми зараз згадували.

Це на І-й стор. „Трибуни“. А вже на 4-й того ж числа, на адресу тих же Галичан, знаходимо таку заяву:

І я з жалем думаю про мою рідну Галичину, яка виховала так багато кретинів, котрим я все прощаю, бо і як від них чого инакшого вижидать, як вони вже такі вродилися, зросли і такими будуть до кінця?

До цего, во істину кретинічного місця, редакція співчуваючи, додає:

В і д   р е д а к ц і ї. Цей нарис торкається остільки болючої справи і так підкупає своєю щиростю...

Справа дійсно „болюча“. Бо чи є дійсно кретини серед Галичан — цього ми не знаємо. Але по способу редаґування „Укр. Трибуни“ можемо сміливо сказати, що серед Наддніпрянців поки що їх не бракує...

„Родная пѣсня!..“

„Общее Дѣло“ Бурцева так живописує „Русскій Тунисъ ночью“:

Лежишь на террасѣ 3-хъ етажного дома, устремивъ глаза къ небу...
Гдѣ-то далеко слышится родная — „Якъ умру, тай поховайте“...
Чувствуются силные, бодрые голоса... И такъ заунывно, грустно льется родная пѣсня...

„Какъ умру, такъ поховайте!..“ — дійсно „родная пѣсня!..“ особливо для денікінських яничарів.

Аритметика.

Американські укр. комуністичні часописи майже в кождім числі люблять в цифрах наводити успіхи комуністичної революції в Росії. Радимо їм, як матеріял, передрукувати таку „аритметику“ з фел'єтона Яблоновського:

Задача для молодыхъ эсъ-эровъ школьнаго возраста:

— „Совѣтскій професоръ, какъ и всякій другой „совработникъ“ получаетъ въ мѣсяцъ 4 тысячи фальшивыхъ ленинскихъ рублей.

За эти деньги можно купить в Москвѣ от 7 до 8 фунтовъ ужасного „совѣтского“ хлѣба.

Хлѣбъ же во времена „проклятого самодержавія“ (и притомъ превосходный хлѣбъ) стоилъ отъ $1^1/_2$ до 2 коп. фунтъ.

Спрашиваєтся: сколько получаєтъ совѣтскій професоръ, если его содержаніе будетъ выражено в цифрахъ старого режима?“

Отвѣтъ: Совѣтскій професоръ получаетъ отъ 15 до 20 коп. въ мѣсяцъ.

Еще задача.

Сторожевыя собаки стараго режима, состоявшія на казенной службѣ и караулившія желѣзнодорожные склады, получали на свое собачье содержаніе 4 рубля серебромъ въ мѣсяцъ (такъ полагалось по штату).

Спрашиваєтся: сколько совѣтскихъ професоровъ новаго режима могло бы прожить на жалованье одной собаки стараго режима?“

Отвѣтъ: Двадцать професоровъ.

Итакъ, жалованье одного Барбоса, в старые годы, равнялось жалованью чуть ли не всѣхъ профессоровъ красного московскаго университета.

И это совсѣмъ не шутка и отнюдь не игра словъ“.

Нескромне запитання.

В Берліні орґан Коппа (він же Копелевіч) відкрив нову орґанізацію російських монархістів. На чолі її стоять два джентлємени — Фрейберґ і Апаровіч. „Новий Міръ“ з цього приводу запитує:

Кстати, как вам нравится фамилія Фрейберг? Типичная истинно-русско-немецькая, монархическо-авантюристская фамилія, на правда ли?

Справжні Росіяне в таких случаях радять:

— Чія бы мычала, а Ваша, г. Копелевичъ, и помолчала бъ!..

Теж „критики“.

Розкритикувавши в пух і прах вірші Вишиваного і довівши, на підставі двох-трьох цитат, як $2 \times 2 = 4$, що поганий поет буде і поганим монархом, „Українська Трибуна“ мелянхолійно зауважує:

Ні, мабуть так і не удасться нашому теляти вовка спіймати, як мовляв колись Шевченко.

Що чужинцеві по роду-племені трудно стати талановитим *українським* поетом, в цьому дивного мало. А ось, що велика українська часопись дурниці про найбільшого українського поета пише — це дійсно дивно!

Але як би панове з „Трибуни“ обмежувалися тілько такими „цитатами по памяти“ Т. Шевченко — то було би пів біди лиха.

Цього їм мало: вони тенденційно, з метою довести завдання, поставлене їм польською і рідною, тарнівською, Д. О. Г., перекручують текст в потрібному їм розумінні. Ось один із зразків такої „благородної“ поведінки з істиною. Поет „покинувши село, пішов до рідних верховин. З ним вівці, і ягната і воля полонин“ :

> Весело, гей! я світ витаю,
> Як володарь той нарід свій.
> І кличу звінко, голосно, бо знаю
> Що гірський світ — він мій! . .

А критик від себе додає:
Бачити — яке воно . . .

Деякі инші родичі цих обидвох (віршів. Ред.) виспівують про Січовиків, Україну та Гуцульщину, яку автор вітає „як володар той нарід свій . . .

Поет звертається „до овець і ягнят, до полонин“, а аґент польської охранки підоставляє Гуцулів і гукає своє Caveant Consules! . .

В карточній грі за такі „маніпуляції“ Ноздрьова постовцями по голові били.

Жертва містифікації.

„Українська Трибуна“ в ч. 83 під загальним титулом „Українське життя“ приносить замітку про „винахід д-ра Захара Бійського“.

Хоча ми вже давно рішили не дивуватися жадним екстраваґантностям українського життя, але зазначена замітка настільки побиває всі рекорди, що трудно її проминути.

„Незалежний орґан“ описує в таких безграмотних термінах „винахід“, що перед читачем з'являється дилема: або незалежний редактор вважає своїх читачів за порядних дурників, або сам він впав жертвою злої мхстіфікації ворогів.

Справа, ніби то — за парижською пресою, виглядає так:

Доктору (?) З. Бійському, після „довгих студій“, вдалося сконструувати апарат „Радіодіяґноскоп“.

1. Радіодіяґноскоп — це прилад, який впливає на людину (на звірині спроб ще не роблено) через дотик, або без нього, на певній одлеглости, по законах бездротової телеґрафії.

2. Через Радіодіяґноскоп можно довідатися про характер і здібности кожної людини; ним можно користуватися також у кримінальній антропольоґії і для медичного діягнозу.

3. Ним можно фотоґрафувати невидимі проміння (?) людини і її психичн хвилі (?) і т. д. до 6-ти.

Поминаючи неясні натяки на якісь кримінальні властивости „Радіодіяґноскопа“, що, навіть, неввічливо з боку газети що-до шановного винаходця, ми в інтересах науки мусимо подати, без жадної допомоги парижської преси, ще деякі відомости, котрі, очевидно через недогляд, були пропущені редакцією „У. Т.“

4. „Доктор“ Захар Бійський винайшов „Радіодіяґноскоп“ одночасно з винаходженням власного докторського диплому.

5. Студії д-ра Бійського рівно ж як і вся його медична освіта провадилися на психо-радіо-діяґно-еквілібристичнім факультеті знаменитої Шмаргонської Академії по спеціяльному відділу „Очковтиранія“.

6. Найновійший тип Радіодіяґноскопа може не тільки фотоґрафувати невидимі хвилі, але й з надзвичайною точністю визначати кількість видимих грошевих знаків кожної валюти в кешені пацієнтів.

В заключення „У. Т.“ доносить, що д-р Бійський має виїхати до Америки з метою удосконалення свого апарату.

Цю ідею знаменитого винахідця можна тільки вітати. З одного боку приємно втерти носа Едісону, а з другого-валюта в Польщі настільки низька, що жадний Радіодіяґноскоп не поможе, та ще й Поляки про якусь перевірку дипльомів говорять.

Tutti—frutti.

З'їзд послів У. Н. Р.

(З приводу кризісу державної скарбниці).

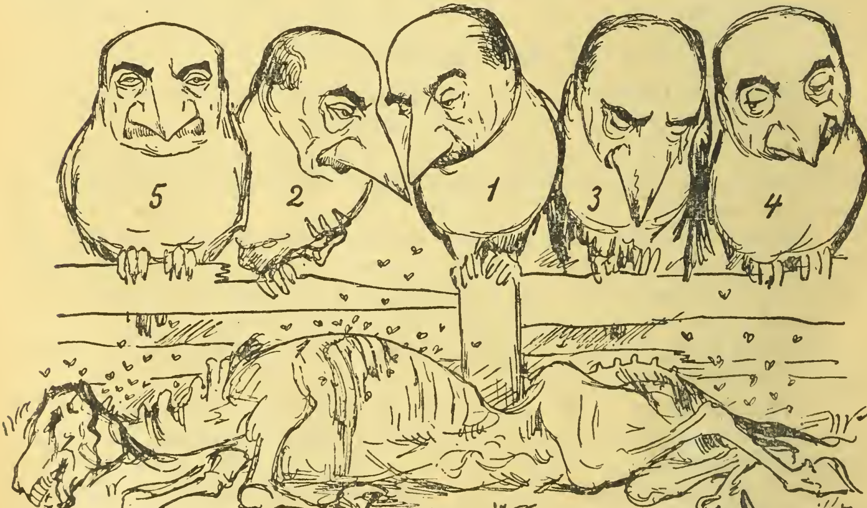

1. Представник за кордоном: І як ви думаєте, пане после, чиж вдасться з цієї шкапини видерти ще хоч шматок.

2. Посол в Берліні: О ja, natürlich, пане міністре! преціж для пана міністра стане ще на добрий Wiener Schnitzel.

3. Посол в Італії (сумно): І що то буде? Єй Богу, панове, що я сьогодні вже не обідав, а лише сос вилизав. Bei Gott!

4. Посол в Швайцарії (весело): То ж, преціж, було, пане после, вибірати кращу валюту. О ja! Мав би пан теперка маєток.

5. Посол в Анґлії (рішуче): Що то є? Цись як нема ніц понад тотую шкапину, то я преціж unwiderstehlich подаюся до демісії. О, ja! Що то є?

Всі: О, а! То ж є, преціж, ganz unmöglich.

Наші анахорети.

В нинішньому числі поміщений лист от. Окопенка до відомого „Отця“ Сембратовича, котрий коротко можно передати так:

— Віддай громадські гроші!

Ми сподіваємося, що з легкої руки п. от. Окопенка сторінки Тижневика будуть що тиждень оздоблюватися подібними ж листами до других не менш визначних діячів вже не духовного, а цивільного табору, як Стокіз, Порш, Козій, Василько і т. п.

Не знаємо, що відповідали на такі сльозниці вишезазначені „достойники“, але дуже ймовірно що „Отець“ у відповідь на далеко недвозначне запитання от. Окопенка в кращому випадку пришле йому рахунок на зазначені 13.500 лірів такого змісту:

1. 12 молебнів о здравії рабів Божих Андрія і Клима со чади по тисячі лірів 12.000
2. 1500 архіпастирських благословень військово-полоненим в Італії по 1 лірів 1500

Разом . . 13.500

Ну що ж, кажуть, компанія Canadica Pacific, і того не одержала?

По правді сказати — це зовсім не дорого. Як видно з відчитів ревізії Місії Севрюка, о. Сембратович, в бутність свою в таборах полонених, не тільки щедро роздавав благословення, але в додаток ще зовсім дурно проповідував на євангельський текст „Блаженні алчущіє і жаждущіє“, чим, природно, в значній мірі поліпшив стан наших земляків.

Правда, по приїзді до Риму він виголосив проповідь на другий текст — „не хлібом єдиним буде жити чоловік“ і, навіть, на докупку до євангельського хліба ріжного роду питій і закусей, одержав від п. Севрюка квоту в висоті 11.829 лірів 96 чентезімів; але це нас не торкається і не будемо вмішуватися у внутрішні церковні справи. Побажаємо краще Отцю Сембратовичу скорійше закінчити жнива в Америці і на здобуті доляри відкрити відповідний монастир, де, подібно благочестивому цареві Давиду, „скакаше іграя“, чекати другою Пришествія.

Товариші по нещастю.

„Українська Трибуна“ і „Вперед“ на випередки приносять вістки, котрі мають приємно лоскотати українську національну гідність. Недавно ці орґани проголосили, що відомий „професор“ (?) хемії Василь Мазуренко почав читання курсу лекцій на київській політехніці.

На жаль ми мусимо розчарувати шановних читачів „Вперeду“ і „Укр. Трибуни“, спростувавши, що знаменитий хемік досі благодушно пробуває у відомому віденському курорті Vöslau, спочиваючи від тяжкої праці, яку зазнав керуючи петлюровською Дипльоматичною Місією в Римі.

Противно відомостям газет, він не читає на феслявськім пляжі жадних лекцій, а занятий чисто ля596бораторною працею по удосконаленню свого методу перевертання петлюровських уповноважень в американські доляри.

Similis similia...

В фізиці, як відомо, подібні маґніти відштовхуються, а в політиці, як виходить, противне, вони притягаються. Той же „Вперед“ доносить, що австрійська влада висилає за межі республіки пп. Шрага, Василька і Мазуренка.

Хоча ці відомости ще не провірені, але достовірні чинники доносять, що вигнанці не впали духом і мають намір негайно по виїзді за межі заснувати на

кштальть т-ва „Приятелів Ліґи Націй", — т-во Приятелів Української Державної Скарбниці.

Щасти Боже!

Розмнякшення мозку.

Блаженної пам'яти Павло Іванович Чичиков їздив, як відомо, на трьох конях, з котрих один увійшов в історію під іменем Чубарого, другий Засідателя, а третій-вже не пам'ятаю як звався.

З легкої руки Гоголя з того часу доля всіх гоголевських типів їздити обов'язково на трьох конях.

Не кидає цього традиційного звичаю і відомий „плод любви" судді Тяпкина-Ляпкина з поміщицею Коробочкою — В. Бурцев.

Він має улюблену трійку, на котрій з гістерічним гіком без кінця катається по шпальтах „Общаго Дѣла", а саме Леніна, Троцького і Німців.

„Нові документи про зраду Леніна і Троцького" — проголошує завзятий старушок; і на здивування читачі, замісць нових чи хоч би старих документів, наводить оповідання „неизвѣстнаго молодого чоловѣка" про те, як жив Троцький в Відню і Іспанії. З цього ясно, заявляє урочисто дідок, що вони дістали гроші від Німців.

Дурні зусилля. Всякому ясно, що реноме Леніна і Троцького таке, що вони сміло можуть брати гроші, хоч від самого Вельзевула, не наражаючи свою чесноту на жадні неприємности; але позаяк Бурцеву це неясно, то ми запитаємо в нього слідуюче.

Скажіть, пане Бурцев, чому, полишаючи всі злодійства Леніна і Троцького, ви думаете, що брати гроші від Німців є смертний гріх, а брати їх від Французів є чеснота?

Чому нищити людей за ці гроші з Брусиловими і Буденними є зрада, а робити теж саме з Денікиними і Вранґелями є патріотизм?

Чому боротьба з большевиками Поляків є діло геройське, а боротьба Українців є зрада Великої Росії (?).

Як що ви самі утруднюється, то ми вам підскажемо.

Це все тому, шо між вами та Леніним і Троцьким немає жадної моральної ріжниці; а фізична та, що не ви з Денікиним сіли їм на шию, а вони з Буденним сіли вам.

Отже ранійше, ніж думати над тим, звідки брали гроші Ленін і Троцький, подумайте, чи не однакова доля прийдеться і їм і вам, коли нарід нарешті повстане, а ранійше ніж заповнювати нісенітницею першу сторінку „Общаго Дѣла", пійдіть в контору і понюхайте чим пахнуть франки, котрі зберігаються там в немалій квоті — російським патріотизмом, чи французькою контр-розвідкою.

Кінець світу.

Збільшення кількости плям на сонці і нечувана спека примусили астрономів всього світу занятися вишуканням причин тих з'явищ.

По довгих дослідах де які астрономи прийшли до висновку, що дальше збільшення соняшних плям мусить звільнити таку кількість тепла, що може прийти до кінця світу.

До цих астрономічних ознак цієї страшної катастрофи в послідні часи додалися ще ознаки релігійного характеру, що примушує всіх віруючих готуватися до останнього суду.

Як передають гідні довірря чинники, згідно зі словами Святого Письма, що „мертві повстануть і будуть ходити межи живими" останніми днями в книгарні Ґольдшміда замічено масове з мертвих повстання. Як передають, в числі воскресших були замічені передчасно в тім році загинувші „На переломі" і „Сміх".

Самовидці передають, що покійники мають досить здоровий вигляд, хоча від них йде все той же неприємний дух, що помічався і за життя.

Налякані цим дивом Віденці переповнили Стефансдом і проводять час в пості і молитві, чекаючи страшної труби.

„Взвейтесь соколи — орламі."

З Тарнова по Радіодіяґноскопу.

Як доносять з Тарнова, криза кабінету нарешті вирішилися бажаним кінцем.

Після довгих зусиль вдалося скласти новий „діловий" кабінет, котрий цілком відповідає бажанням всього українського народу і був з захопленням зустрінутий усіма „від Сяну до Дону".

Під проводом знаменитого політичного діяча п. Пилипчука (гл. Енциклььопедичний Словник Larousse літера П під титулом: „Пилип з Конопель") об'єдналися на цей раз найкращі достойники українського народу.

Всі найвидатнійші верстви суспільства дали своїх заступників, починаючи від представника петроградського студентства п. О. Ковалевського, аж до репрезентанта старої нашої аристократії ґрафа Гіненко-Савійського (нащадок знаменитого роду Дмітрієвих, відомий в історії під іменем — Дмітрієв 7-ий, близький родич відомого Чеховського Іванова 7-го). Персонально ввійшли: представник м. Одеси п. Ніковський і пп. Багриновський і Сапіга. Слава останніх двох, яко українських патріотів, гремить далеко за межами готелю Брістоль, аж з кінця 1919 року.

Шановний президент для поповнення свого „Кабінету" спішно викликав з місцевих сил д-ра Бійського, яко міністраісповідань, а з за кордону чекається скорий приїзд Ексцеленцій Геронімуса і Козія, яко заступників прем'єра. Бажаючи новому „Кабінетові" найбільших успіхів, сподіваємося в найближчому числі подати як новий склад його, так і портрети і біоґрафії видатнійших членів,

Листи до Редакції

До хвальної Редакції тижневика „Воля"!

Просимо не відмовитись в приміщенні доданого листа, бо в жадний инший спосіб звязатися нам з п. Отцем ніяк не удалось, а справа ця пильна і має характер громадський.

Наперед дякуючи за ласкавість зі щирим поважанням

Уповноважений Українського Червоного Хреста:
Др. Андрій Окопенко.
Секретар:
М. Кириця.

До Високошановного п. Отця Льва Ізидора Сембратовича.

Високошановний Пане Отче!

З огляду на те, що неодноразові звернення до Вас шляхом приватної кореспонденції не досягли результатів, примушений я спробувати ще цей шлях звязатися з Вами — через пресу —, з огляду на конечність дістати нарешті від Вас забуте Вами досі на протязі 1½ року грошеве справоздання. Ваша уперта мовчанка в цій справі наводить мене на гадку, що нашу скромну справу Ви грунтовно підзабули за черговими ділами ширшого масштаба, ніж перенята Вами у нашої Місії для допомоги полоненим сума в 13.500 лірів італійських і 11.450 корон австрійських. Тому дозволяю собі нагадати Вам головніщі етапи її.

В вересні місяці 1919 року Ви приїхали до Відня. Імена високих діячів, на котрих Ви покликалися, посунули мене, як Уповноваженого Українського Червоного Хреста для допомоги полоненим Українцям, використувати Вашу по-

дорож до Італії для хоча би мінімальної допомоги тим тисячам нещасних Українців, що мучилися в такий страшний спосіб по італійських таборах, і до котрих мене особисто, завдяки деяким сумним і таємним впливам, Італійці ніяк не хотіли допустити.

В цій меті було Вам 20-го вересня 1919 року видано на роздачу й допомолу полоненим по таборах 13.500 лірів італійських і 11.450 корон австрійських, які призначалися на Ваші подорожні видатки.

Як з'ясувалося пізніще, Ви, під час Ваших відвідин таборів італійських, жадних допомог полоненим не видавали. Проте, повернувшися до Відня, Ви перенятих Вами грошей не звернули і відрахунку не здали; пред'явлено Вами було лише декілька готельних рахунків і рахунків на залізничні квитки, візники, Ваше харчування і инші Ваші потреби, які до допомоги полоненим віднесеними бути не можуть.

Не вважаючи на неодноразові наші звертання до Вас і персональні, листовні, і не вважаючи на Ваші обіцянки відрахуватися і повернути гроші, цього досі не відбулося. Почувши, що Ви перебуваєте в Америці, де провадите збір грошей знову же на гуманітарні цілі, ми звернулися до Вас туди, але теж безрезультатно.

Це примушує мене звернутись до публичного шляху, щоби закликати Вас до громадського порядку й прохати Вас невідкладно й негайно виконати Ваш такий спізнений громадський обовязок, повернувши до нашої каси нероздані Вами по таборах гроші, або пред'явивши відповідний підрахунок.

Уповноважений
Українського Червоного Хреста для допомоги
полоненим за кордоном:

Др. Андрій Окопенко.

Зареєстровано Дирекцією Поліції у Відні ч. 918/19.
Registriert bei der Polizei-Dir. in Wien Nr. 918/19.

Відповідальний редактор Лев Шопак. Друкарня „Форвертс“.

ВОЛЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

Відень, 17. вересня 1921. Ч. 6—8

А. В.

Генро.

Голод в Росії добє большевиків. Досі, три роки підряд, голодало тілько одно населення міст — міліонів 8—10. Тепер до них приєдналось міліонів 25 селян. Города мали старі запаси, резерви з сел. Тепер ні села, ні города не мають ніяких резервів. Спроба большевиків взяти в оборот Европу і Америку і за їх рахунок нагодувати червону армію, міста, а кришки викинути на село — скінчилась крахом. Перші транспорти Американців уже грабуються розбещеною армією.

Нінащо і купити. Ще в квітні ц. р. большевики мали біля 150 міл. золотом. Тепер у них залишилось 35 міл., з котрих 30 по рижському договору належиться виплатити Полякам. Сирівців, на котрі можна було би виміняти поживу за кордоном, немає, як не було і раніш.

Ще меньші надії на кредит. Обіцянка Нансена достати большевикам 10 міл. ф. стерл. за кордоном під ґарантії Красіна — зустрінута закордонними капіталістами досить юмористично.

І не за горами той момент, коли большевики або мусять добувати силою хліб на заході або піти на капітуляцію з европейським і американським капіталом.

Але й наше становище не краще, — власне тої головної течії, котра досі взяла на себе обовязок репрезентувати Україну. Союз з Польщею, союз з національним антиподом, завів ґрупу Петлюри в глухий куток. Навіть в кращім випадку, коли большевики знов почнуть наступ, ґрупі Петлюри залишається боронити не самостійність України, а в першу чергу Галичину для Польщі, Бесарабію для Румунів; а взагалі грати роль жандарма на східніх кордонах ситої Европи, потрібного їй тілько в мент небезпеки.

Ситуація майже безвихідна, як би не було инших побірників самостійности України. Ситуація остілько тяжка, що може штовхнути на нові кроки одчаю і розпуки, кроки, про які вже горобці і тепер цвірінькають на всіх парканах. Колись Куропаткін воював образами. Але у російського ґенералісімуса, крім віри

в допомогу Всевишнього і трьох ваґонів образів, були ще армія і зброя. У нашого „отамана Голоти"*) є теж сильна віра в щасливий случай, що і під Київ його водила, і за Збруч шпурляла, і зараз його дух підтримує. Але не має контраргумента військового, котрий можна було би спокійно виставити проти 400 тисячної большевицької армії, що підгодовується зараз на Україні.

Тому мусимо шукати форми національної консолідації, котра би дала змогу використати нам всі можливости в цей дуже трудний, дуже складний і запутаний момент.

Рада Республіки дійшла до повного абсурду. Вона потрібна була для виявлення національної консолідації, а не навпаки. Для першого її треба було, звязавшись з людьми, що на виборах в Державні Думи, в Рос. і Українські Збори, дійсно отримали благословення народне, — творити народне діло, — скликати дуже рідко і то на короткий момент. Для руїни, для абсурду її треба було перетворити в парлямент без ґрунту, — без терріторії, без народа, без виборів, з одних урядовців і quasi — міністрів. Коли б вона репрезентувала не тілько одну течію побірників самостійности України, то при попередніх умовах вона мусіла б стати циліндром на голові голого Неґра.

А тим часом в найскрутнійший, в найтяжчий момент своєї історії і Поляки, і Чехи, і Фіни, і ин. нації, що на наших очах боролись за свою самостійність, мали свою раду найстарших, невелику, портативну, свій „Совіт Генро", що без ґаласу, без преси, без прилюдних засідань верстали судьбу свого народу, використовували найменші можливости для його урятування.

Відкинувши заблудившихся в трьох соснах Моркотунів і Грушевських, ми маємо три течії побірників самостійности України. Бо що б не казали про нечисленність гуртка Скоропадського, але „удѣльный вѣсъ" одного Ліпінського переважає увесь теперішній Петлюрівський кабінет разом взятий.

Його „Україна на переломі" — це не тілько блискуче, талановито написаний, підручник для українських монархів і президентів — це взагалі підручник для українських патріотів і будівничих Української Держави. Але на жаль, як це часто в життю буває, дуже сильний теоретик сполучився в особі талановитого письменника з кепським практиком і ще гіршим орґанізатором.

І ті риси, за котрі не тілько Ліпінський, але і всі Українці мусять уважати Великого Гетьмана України Богдана Хмельницького рівним Петрові Великому — орґанізацийний хист, знання людей, уміння з них вибирати собі найкращих робітників, — ці риси і у самого Ліпінського і у теперішнього його кандидата Скоропадського цілком відсутні. Через що їм і не удалось досі

*) Скорочене „Головний отаман", на зразок московського „Прокукіш".

створити сильну інтелєктуальну ґрупу. Але це не позбавляє самого Ліпінського великої поваги громадянства і повного довірря. Друга, чи власне третя ґрупа, ще молода і невелика, має своїх людей довірря, од них же перший є безперечно Е. Х. Чикаленко.

Серед ґрупи С. В. Петлюри є люде, що безперечно не меньшою пошаною і довіррям громадянства користуються.

Ми є анархісти. Багато з нас навіть анархісти-індивідуалісти.

Але Рада Генро, нікого не примушуючи фізичною силою виконувати своїх постанов, могла-би мати надзвичайно сильний моральний авторітет. Її постанови, не знищуючи політичної і громадянської вартости тої чи иньшої громадянської течії, не вбиваючи її ініціятиви, не втручаючись у внутрішнє її життя, могли-б скоординувати нашу національну працю в одному напрямку — виборення самостійности України, як координує Верховна Рада політику Антанти, як координують сеніори в парляменті роботу парляментського орґанізму, — принаймні до того моменту, поки прийдемо на Україну і, піддавши свої думки і бажання на осуд народній, зможемо сконтролювати їх, провірити їх і перевести в життя при нормальних державних умовах.

Павло Чижевський.

Аґрарне питання на Україні.

(Історичні й економичні його підвалини).

Ми не маємо на меті розбірати тут аґрарного питання на Україні з усіма його подробицями, обґрунтованими на довгих рядках статистичних даних і з усіма його ріжноманітними відтінками відносно ріжних частин великої української землі. Ми хочемо зробити тільки загальний нарис цього питання, який з'ясував-би читачеві: чому це питання на Україні має таку величезну вагу, — більшу, ніж в инших частинах колишньої російської держави і незмірно більшу, ніж в Західній Европі? Якими шляхами повинно йти розв'язання аґрарного питання по плянам української інтеліґенції й по думкам українського селянства? На яких історичних, або краще історично-психольоґічних підвалинах обґрунтовується світогляд українського народу на аґрарне питання?

Виконуючи наше завдання в обсягу вище окреслених меж, ми звертаємо увагу переважно на західньо-европейського читача, для якого являються зовсім незрозумілими де-які гасла аґрарного питання на Україні, як наприклад: „одібрати від панів землю дурно; та нехай ще вони нам за володіння землею заплатять!“

Гострота аґрарного питання на Україні залежить від економичних умов.

Загальна площа української землі — 850.000 квадратових кільометрів. Загальне число людности, що живе на цій площі — 45,600.000 душ, або 53·6 душ на квадр. кільометр. Як і скрізь, ця людність росподілилася між селами і містами, при чому в містах живе тільки 5,928.000 душ чи 13%, а в селах 39,672.000 або 87%. Людність міська дуже ріжноманітна: урядовці ріжних приватних, громадянських і державних установ, промисловці, купці, фабричні робітники, прислуга у людей, що належать до більш заможньої верстви громадянства, і т. д. Людність, яка живе по селах, дістає засоби для життя переважно, коли не виключно, від хліборобства — працює коло землі. Земля — це майже єдиний ґрунт, на якому будується добробут українського селянства, добробут чотирьох пятих частин українського народу, економичний стан української дер-

жави. Уже з самого цього факту видно, яке велике значіння на Україні має земля, хліборобство, сільсько-господарська промисловість.

От же подивімося, в якій мірі забезпечене землею наше селянство, в якій мірі воно може задовольняти від землі потреби власні й держави.

Тільки - що ми зазначили, що на кв. кіл. людности на Україні приходиться 53·6 душ. Коли-ж розділити землю тільки між самою селянською людністю, так на квадратовий кільометр прийдеться 46·7 душ. А на одну душу припаде землі (лічучи чоловіків, жінок і дітей) 2·14 гектара. Але-ж не вся земля належала до революції працюючому селянству, яке на землі сидить і її обробляє. Коло третини землі на Україні належало заможним власникам та великим панам, значна частина з яких чужинецького походження — Москалі (Великороси), Поляки, Німці, Румуни й инші. Усі ці власники, посідаючи українську землю й користуючись працею українського селянства, діставали від землі великі прибутки.

Коли виключити з загальної площі ту третину землі, що є власністю чужинецьких великих панів і взагалі більш визначних власників, так на душу працюючого українського селянства зоставалося тільки 1·4 гектара. Та й ця кількість землі нерівномірно поділена була між хліборобами: четверта частина хліборобів, коло 9 міліонів селянської людности, володіла половиною землі, що припадала власне трудовому українському селянству; а три четверті хліборобів, коло 30 міл. селянства, володіли другою половиною. Таким чином, коли взяти всю площу землі на Україні, так перед нашими очима розгорнеться ось який малюнок володіння землею.

290.000 кв. кіл. землі належали зовсім невеличкій купці великих землевласників, майже виключно чужинців;

280.000 кв. кіл. належали заможному українському селянству, в кількости коло 9 міліонів душ.

280.000 кв. кіл. належали селянству незаможному, убогому, що живе у великих злиднях і ледве здобуває від своєї праці сухий хліб.

Власники першої ґрупи володіли иноді величезними, можна сказати — казковими маєтками землі, площею до тисячі, а то й більш, квадратових кільометрів. Це майже цілі швейцарські кантони! Як на приклади таких власників можемо вказати на Пфальцфейна у Таврії, Кеніґа на Харьківщині (обидва Німці), Дурново*) на Полтавщині. Усі подібні лятифундії оброблялися робочею силою,

На власника другої ґрупи приходилися землі коло 3·1 гектара на душу, або, пересічно, коло 20 гектарів на господарство, позаяк селянська сім'я числить в собі коло 6 душ. Ці власники більш-менш задоволені були своїм економичним становищем; бо земля, що їм належала, давала їм можливість цілком використати свою працю й давала прибутки, потрібні, щоб задовольнити невеликі власні потреби й виконати обов'язки перед державою й ріжними громадянськими установами.

На одну душу землевласників третьої ґрупи припадало тільки 0·9 гектара, або 5·4 гектара на сім'ю.

Звичайно, кожну з цих великих ґруп земельних власників на Україні можна було би розділити на велике число підґруп для всієї України взагалі й для ріжних її місцевостей і країн з окрема. Але-ж всі ці подробиці зробили-б наш малюнок більше складним, та не змінили-б його загального вигляду. Навпаки, щоб яскравіше окреслити стан українського землеволодіння, ми хвилево припустимо, що вся земля, навіть та, що є власністю великих панів, належить трудовому селянству, і подивимося, що вона йому давала-би.

На одну душу селянської людности припадало-би землі пересічно, як ми бачили, 2·14 гектара. 39·2% з цієї площі щорічно оброблялося, а решта лежала під толокою (під паром), під сінокосами, лісами, пастівниками, дорогами, річками, і т. д. Це-б то з усієї землі тільки 0·84 гектара було об'єктом річної праці українського селянина; тільки з цієї площі, що приходилуся на душа, селянин здобував харчі для себе і збіжжя на продаж; друга-ж частина, 1·3 гектара,

---

*) Спадкоємцем цього маєтку був колишній Гетьман Скоропадський.

котру постачало незаможне селянство.

уявляла з себе пасивний, майже мертвий капітал, котрий тільки в невеликій мірі підсобляв селянинові в його боротьбі за життя.

З площі, яка оброблялася (0·84 гектара), відходило під ріжний хліб (пшениця, жито, ячмінь, овес і т. д.) 90%, під картоплю й цукрові буряки коло 4·5%, під городину, сіяні трави, буряки кормові й усе инше коло 5·5%. Звернувши-ж увагу на височінь українських урожаїв і зазначивши, що один гектар землі приносить річно коло 10 квінто хліба і коло 100 квінто цукрових буряків і картопелі, ми обчислимо усі головні прибутки душової кількости землі на Україні, а саме:

	обробляється	здобувається
під хліб	0·75 гектара	7·50 квінталів
під картоплю й цукр. бур. . .	0·04 „	4·— „
під усе инше	0·05 „	? „
	0·84 гектара.	

З чотирьох квінталів, що припадають на картоплю й цукрові буряки, коло одного квінтала припада на ці останні, коло трьох на картоплю. А який прибуток заховується під знаком запитання, — тяжко обчислити, бо немає відповідних статистичних відвмостей; можна тільки з певністю сказати, що той прибуток і не великий, і не коштовний; і йде переважно для задовольнення власних потреб селянина та невеликого числа ріжної скотини й птиці, якою він володіє. Та й справді, ріжні коштовні, інтензивні культури непоширені між українським селянством. Хоч і є на Україні й садівництво й виноградарство, культура тютюну, ріжних овочів, і хоч з усеї площі України здобувається тих річей велика кількість, але ж та кількість зовсім ростає й зменшується до ледви примітної величини, коли розложимо її між усією людністю: бо в інтензивній культурі кохаються або зовсім невеликі, порівняючи, місцевости південної України, або де-які виключно українські господарства. Отже, зоставляючи під знаком запитання прибуток з отих 0·06 гектара (600 кв. мет.), ми не можемо поставити його в той актив, який, виходячи поза межі господарства, дає йому грошовий прибуток. Це спадчина, або наслідок, московського панування на Україні. Московський уряд ніколи не дбав про загально людський й техничний розвиток українського народу. Освіта на Україні стояла на дуже низькому щаблі; вся турбота московського уряду йшла тільки на те, щоб змосковити український народ, а не піднести його вгору шляхом освіти... А без освіти, як відомо, неможливий ні техничний розвиток взагалі, ні інтензивні сільсько-господарські культури.

Прохаючи у читача вибачення, що відхилилися трохи набік, вертаємося до нашого обчислення.

З прибутку збіжжа коло 60·0% потрібно зоставити в господарстві на харч людей, птиці та скотини, а решту, коло 40·0%, або коло 4·1 квінтала, можно продати. Таким чином, ось перед вами головний річний прибуток однієї душі українського селянства: 4·1 квінтала ріжного збіжжа на душу, або, обчисляючи ці речі по вартости перед війною, а також і на нормальну до воєнну валюту, маємо прибуток: коло 24 карбованців на душу.

Далі, більш-менш визначний прибуток давало скотарство. На одну тисячу української людности припадало ріжного скоту, великого й дрібного: рогатої скотини 258 штук, коней 196, овець 239, свиней 126. З цієї кількости можна було продати річно, при нормальних умовинах, при плоду й годівлі, коло 70—100 штук, максимальної пересічної ваги кожної коло 15 пудів. Звертаючи-ж увагу, що де-яка частина торгу не виходила з кола селянської людности (бо треба-ж що-небудь зоставити й для себе!), можна покласти річний продаж скотини, беручи навіть максимальні цифри, коло тисячі пудів (пуд коло одної шостої частини квінтала) живої ваги скотини; а це давало прибуток, знову таки по цінам перед війною, коло 4000 карбованців, або по 4 карбованці на душу.

Потім, йде на продаж увесь цукровий буряк — 1 квінтал — 1 карбованець 25 коп. та 2 квінтала картоплі — 2·50 карб., разом 3·75 к.

Нарешті йшло на продаж також і те, що ми поставили під знаком запитання. Це може дати, навіть при навмисне підвищених цифрах, не більш, як два карбованці на душу.

Таким чином, на одну душу сілянської людности на Україні припадало прибутку 27·75 карбованця.

А позаяк нормальна вартість франка перед війною була 0·375 карбованця, то прибуток нашої селянської душі від сельського господарства підносився тоді до 74 франків.

На ці гроші треба було придбати: чоботи, черевики, одягу, освітлення, ріжне сільсько-господарське приладдя, с.-господ. машини; треба було ремонтувати будинки й держати в порядку ріжне хатнє приладдя; треба було, нарешті, задовольняти культурно-просвітні потреби, і т. д. На ті ж гроші треба було виконати й усі обов'язки перед державою й громадянськими установами, вартість яких підносилась перед війною до 10 карбованців, чи 26·67 франків, на душу.

Що та сума прибутку, 64 франків, була дуже й дуже мала для задоволення усіх отих потреб — це очевидно. Але щоб краще підкреслити ти її мізерність, порівняємо її з прибутками німецького, або французького селянина.

В Германії перед війною приходилося на одну душу селянської людности коло 2 гектарів. Така, порівняючи, велика цифра пояснюється тим фактом, що більш 50% німецької людности живе по містам; коли на Україні, як ми бачили, мійська людність склада тільки 13% загального числа.

Зберігаючи відносно ґерманського землеволодіння ті-ж самі пропорції, які ми обчислили відносно українського, і зауваживши, що врожайність землі німецького селянина якраз на 50% вища, маємо цифри:

	обробляється	здобувається
під хліб	0·70 гектара	10·5 квінталів.
під картоплю й цукр. бур. .	0·04 „	6·0 „
під все инше	0·05 „	? „

Зоставляючи, як і для української душі, 4·5 квінтала на харч людей і скоту й зазначивши, що решта, 6 квінт., продається по ціні на 50% вищій, ніж на Україні, а саме по 9 карб. квінтал, маємо прибуток 54 карбованці. Цукрового буряка й картоплі можна продати коло 5 кв. на суму коло 10 карб. Скоту продається на 6 карб. на душу. Разом це вже підносить прибуток німецького селянина до 70 карбованц. на душу. Потім ще зостається прибуток, що стоїть під знаком запитання. На Україні ми цей прибуток лічили за ніщо (2 карб.), але-ж в Німеччині під ним заховуються великі інтензивні культури: прибуток, який далеко перевищує прибуток від цукрових буряків. Коли-ж почислити і його також в 10 карбованців, так сума загального прибутку підніметься до 80 карбованців, або 213·33 франків на душу німецького селянина: тричі стільки, скільки на душу українського селянина.

Але-ж ми, роблячи останній обрахунок, відносно прибутку німецького селянина, взяли ту саму пропорцію між ріжними галузями сільського господарства, яка істнує на Україні. Справді-ж воно не так, бо на Україні 100 душ сільської людности годує 15 душ мійської людности, а в Німеччині 100 душ сільської годує 100 душ мійської. Через те німецький селянин, маючи у себе під боком такого численного й заможного споживача-покупця, має змогу вибірати між сільсько-господарськими культурами найбільш прибуточні — такі, над якими він найкраще зможе використати свою працю, а саме — інтензивні культури: садівництво, городництво, скотарство; і т. и. Таку програму не дуже тяжко виконати німецькому селянинові, бо він має для того культурно-просвітні й технічні засоби та ще в добавку й сприяючі умовини відносно закордонної конкуренції, позаяк далеко тяжче діставати з закордону наприклад городовину чи скот, ніж хліб. Крім того, коли на Україні продукти сільського господарства дешеві, то продукти фабричні дорогі; а в Німеччині саме навпаки: перші дорогі, а другі дешеві; і німецький селянин витрачує менші гроші, ніж український, щоб придбати ту-ж саму кількість потрібного для себе й свого господарства краму.

Таким чином, після зроблених уваг, можна бути певним, що німецький селянин не тричі стільки, а може чотири, може п'ять раз стільки є забезпеченим, як селянин український!

Те-ж саме можна сказати й про французького селянина; бо забезпечення його землею майже таке, як і в Німеччині; а врожаї хліба, хоч трохи й менші, так інтензифікація культури трохи більша.

А коли таким мізерним уявляється забезпечення матеріяльне того гипотетичного українського селянина, на душу якого упадає землі 2·14 гектара, так як же забезпечені були ті 30 міліонів реально істнуючого українського селянства, у яких на душу приходиться тільки по 0·9 гектара?!

Щоб обробити оту невелику кількість землі, — власне коло 0·5 гектара, — потрібно, при умовинах українського сільського господарства, може місяць (коли скласти до купи усі сільськогосподарські праці) може трохи більш; а з рештою часу що повинен робить селянин? Спочивати? Це було-б може трохи забагато для спочинку... Та й не може він спочивати, бо харчів з тих 0·5 гектара ледве стає для півголодного життя, а зостається ще багато иншого, що потрібне селянинові й за що він повинен заплатити готівкою.

Очевидно, що селянин десь повинен був заробить; і також очевидно, що головним джерелом заробітку являлися оті маєтки, які належали великим панам і загальна кількість яких підносилася до 290.000 кв. кіл.

Можливо й справді істнували ріжні умовини праці робітника на землях великих власників: фермерська система, система постійних с.-господарських робітників, коли ці останні діставали від власника помешкання й харчі для себе й своєї сім'ї, й умовлену платню і т. д.

На Україні-ж в цій сфері панував цілковитий хаос, між яким можна відзначити дві головних течії: або власник оддавав в аренду селянинові землю на дуже короткий термін, на рік, на три роки, не забезпечуючи його ні помешканням ні інвентарем, — або власник сам обробляв землю переважно терміновими робочими, яких він що-року наймав на три, чотири, п'ять місяців інтензивної літньої праці, а иноді й на один місяць, а то й поденно, власне на жнива. Потім, очевидно, істнувала велика сила мішанин з цих двох чистих систем. Але-ж також очевидно, що ні та, ні инша система, ні мішанина їх, не забезпечувала українському селянинові сталого постійного заробітку, сталого економічного становища.

Як бачимо, можливість жити, задовольняти мінімум життєвих потреб у трьох четвертих частин українського селянства залежала від волі невеличкої купки панів. Обороняти проти них свої економічні інтереси селяне могли тільки з великими труднощами, бо не уявляли з себе одностайної маси, як от, наприклад, фабричні робітники, бо тяжко їм було закладати професійні спілки, обороняти свій добробут шляхом страйків і т. д. Український селянин-робітник не мав ні постійного власника-роботодавця, ні постійного об'єкта праці: те й инше змінялося що року, а иноді й кілька разів на рік. Український селянин-робітник — це крам, що продавався по найнижчій ціні, яку тільки хотів заплатити за його покупець. А про умовини праці краще й не питать: ціла доба, усі 24 години доби належали землевласнику! Звичайно працювали від сходу до заходу сонця; серед літа це буде, коли виключити на їжу та спочинки після обіду, коло 14—15 годин. Годували мов свиней... Не перебільшуємо, бо до останніх передвоєнних часів в господарствах Катеринославшини, Таврії, Херсонщини зберігався звичай всипати їжу робітникам в ночви або корита, з яких годували звичайно собак та свиней; і робітники сьорбали гуртом з тих корит свій кандьор довгими дерев'яними ложками...

Отже на списаних вище економичних умовинах і виросло на Україні аграрне питання, набувши надзвичайно гострих форм. (Далі буде.)

Сергій Шелухін.

Проєкт конституції У. Н. Р.

Проф. Ейхельмана.

26. липня 1921 р. в Тарнові вийшла з друку і пішла в продаж давно ждана праця проф. Ейхельмана: „Проєкт Конституції (Основ. державн. законів) Української Народньої Республіки“.

Всі попередні проєкти складані були дилєтантами, а тому в них не було ні провідних принціпів державного устрою, ні відповідности виробленим наукою клясифікаціям, ні певної системи. Через те ті проєкти так і зосталися без практичних наслідків. Новий проєкт належить старому досвідченому вченому, професорові міжнароднього і державного права; і тому, навіть при поверховнім розгляді 100 сторінок книжки, зостається враження, що ця робота вийшла з рук дійсного майстра справи.

Автор проєкту, бувши прихильником ідей проф. Драгоманова, викладених у „Вільній Спільці“, приймаючи їх в еволюції часу і досвіду, в основу роботи поклав конституції Сполучених Амер. Держав і Швейцарії. Україну він хоче бачити незалежною суверенною демократичною федеративною республікою, а лад в ній збудованим на строго проведенім в життя принціпі народнього суверенітету, який і проводить у своїм проєкті послідовно навіть до дрібниць, далеко йдучи вперед од взятих ним за зразок вище вказаних двох конституцій, як безперивно активну верховну владу.

Звязуючи всю державність в доволі складну систему народоправств, автор ділить Україну на окремі землі-держави, кожна з своїм місцевим парляментом і урядом, звязані між собою в єдину федеративну республіканську українську державу, в якій право референдума народу повинно здійснювати не тільки в питаннях зміни конституції, але й у звичайнім законодавстві в певних випадках і навіть в деяких справах державної управи. Проєкт розраховано на політичну і громадську самодіяльність народу, на його чуття моральної і політичної одповідальности і на свідомість того, що все в державі залежить од його самого. В проєкті звернено особливу увагу на індивідуальну, громадську і політичну свободи, на ґарантії тих свобод і на виконання громадянами і урядовцями, од найнижчих до найвищих ступенів, своїх обовязків, під загрозою суворих кар для цих останніх навіть за звичайну бездіяльність, нездатність до виконання взятих на себе обовязків і т. д. Громадська дієздатність наступає в 25 років. Виконання обовязків забезпечується законними засобами і репресіями, як над Фед. Держ. Головою, членами палат і міністрами, так і над иншими особами, які взялися служити. Виконання обовязків громадянами доведено до одбутку жінками, коли вони же мають дітей або не виховують їх, нестроєвої військової служби в установлених законами для кожної землі її парляментом випадках (ст. 339). Військова служба відбувається кожним в своїй землі.

Федеральна державна орґанізація У. Н. Р. складається по проєкту з слідуючих установ: 1. Федерально-державної установчої влади народу У. Н. Р. 2. Надзвичайного національного зібрання. 3. Федерально-державного парляменту, який складається з двох законодавчих палат: з земсько-державної палати і федерально-державної Ради. 4. Федерально-державного голови (або колеґіяльної директорії з трьох персон і заміщаючих їх). 5. Фед.-держ. міністерства. 6. Фед. держ. суду. 7. Фед.-держ. контролю і 8. місцевих орґанів Фед.-держ. Управління.

В короткій замітці немає ніякої змоги докладно розглянути цю орґанізацію, збудовану на принціпах повнго суверенітету народу, децентралізації, контролю і одвічальности перед народом і судом.

Маєтковий ценз для участи в виборах в Парлямент цілком одкинуто, але при виборах в Ф. Д. Раду заводяться плюральні голоси. Терміни чергових сесій парляменту установлені законом і часові перерви засідань не можуть тягтися довше трьох тижнів. Хто з членів Зем.-Держ. Палати і Фед.-Держ. Ради не прибуде в засідання без законних на те причин, той по суду підлягає карі, а при

повторенні — виключенню з заміною другим депутатом. Палати мають право кооптувати в свій склад членів з вищою освітою в установленім числі. Випадок саботажу одної з Палат в законодатній роботі передбачено 77 ст., яка нищить таку можливість. Як коректив, Президентові надається право в цих випадках звертатися до референдуму.

Федерально-Державний Голова або Директоріяльна Колеґія — це верховний орґан виконавчої влади, одвічальний перед Парляментом і перед Судом. Вибірається на 6 років, у віку не менше 40 років і з стажем не нижче 10 річної служби на відповідальних державних чи муніціпальних посадах. Є з цього правила про стаж виключки. Президент повинен належати до одної з християнських релігій. До Голови обірається один чи 2 кандідати. Коли з причин фізичної обо психичної недуги Президент (Голова) не може виконувати своїх обовязків, або коли виявиться його байдужість до служби, ослаблення здібностей, невідповідний державним інтересам напрямок роботи, нездатність — то з постанови Ф.-Д. Суду він звільняється з посади. В деяких випадках цю постанову виносить Об'єднане засідання обох Палат і Ф.-Д. Суду. Ф.-Д. Голові надається право апелюваті до референдуму. 132 і сл. ст. проєкту передбачають орґанізацію Державного Трибиналу для Суду над Ф.-Д. Головою.

Міністерства пропонуються не на парляментарних, а на мішаних підставах. Ф.-Д. Голова подає в об'єднане зібрання Палат Парляменту на вакантну посаду міністра певного кандидата, якого призначає міністром тільки після ухвали його цим зібранням. Міністри зі свого складу вибирають одного за Голову Ради Міністрів і подають на затвердження Ф.-Д. Голови. Кожен міністр працює самостійно в межах закону. Установлено над міністрами контроль дуже великий. Палати можуть вимагати пояснень і робити розсліди. Міністри повинні давати пояснення в установлений термин. Одповідальність міністрів установлена перед Парляментом, перед Ф.-Д. Головою, Ф.-Д. Контролем, але-ж їм надано і найширше право оборони себе, як судовим щляхом, так і перенесенням питання на референдум.

Федерально-Держ. Суд, який комплектується в $^1/_2$ з кандидатів, поданих Парляментами Земель; в $^2/_6$ з палатських кандидатів в $^1/_6$ призначається Д.-Фед. Головою, контролює конституційність виданих законів і роспоряджень.

Федерально-Державне становище окремих земель У. Н. Р. регляментується 234—257 ст. проєкту. Для них утворюється становище самостійної політичної одиниці, які установлюють суверенно свої внутрішні роспорядки на засадах демократичної республіки з додержанням принціпів росподілу влади: установчої, законодавчої, судової і контрольної, і правом при певних умовах зноситися з сусідніми чужеземними державами й укладати з ними міжнародні договори.

Проєкт конституції дає величезний матеріял для утворення остаточної конституції і, коли не буде прийнятим з поправками, то у всякому разі буде незамінимим зразком для дальнішої праці, яка цим проєктом упрощується як найбільше.

Не мало, одначе, в цім проєкті і недостатків. Такі праці вимагають додачі до них великих пояснюючих записок, з яких можно було-б бачитии умотивування того чи инщого припису статті закону. Проєкт подає таку записку тільки до деяких статтей всього на 4 листочках. Через це багато в проєкті неясного, чому саме автор пропонує так, а не инакше.

Автор, без сумніву, як найбільше використав сумний досвід нашої практики з 1917 року, але, на жаль, не звернув уваги на національні добрі традиції. В проєкті є подробиці, які відносяться до орґанізації центральних установ і звичайно в основ. законах не фіґурують (напр. орґанізація департаментів міністерств), а є й такі статті, яким місце в пояснюючій записці, а ніяк не в законі, як, напр., 117 ст., що пояснює, яким повинен бути добрий Ф.-Д. Голова, і чому він не може бути безвідповідальним за порушення закону. Посилаючись на судові Уст. 1864 р., як на зразковий закон, автор проєкту в 272 ст. невідомо чому обмежує право суду користуватися законом згідно з точним змислом тексту його і пише, що „в випадках неясности і неповности закону та суперечности його иншим законам... льоґічне товмачення не може відбутись в напрямку поширеного товмачення закону." Судові установи, по закону 1864 р., в справах цівільних

широко користувалися також правилам, що в законі обовязковий не тільки змисл його букви, а і все те, що льоґічно з його випливає і що спілкує з його доцільністю. Судова й Сенатська практика на сій підставі уявляють собою кращі сторінки в судовій діяльности і в розвиткові права, яке уявляє собою живий інститут, що повинен не одставати од життя і не гальмувати його, а помагати йому.

Полегчивши текст викиненням деталів і статей, подібних вище вказаний, можна буде зробити його більш зрозумілим, бо увага читача не буде обтяженою непотрібним матеріялом. Це дасть можливість лекше привести в систему ті частини, які такими подробицями розстроені, попереносити статті в більш відповідні місця і скоротити майбутній закон.

Не можна не звернути уваги також на хиби, пороблені перекладчиками. Верховну владу вони в одних місцях звуть верховною, а в других „зверховньою". Між цими словами велика ріжниця, а тому виходить плутанина. Зверхній — той, що зверху — він може бути і не найвищим, а верховний — це завше найвищий. „Верховна" влада мусить бути означена тільки „верховною", а ніяк не зверхньою. Напр. в ст. 74, 122 і ин. сказано: — більшістю $^3/_4$ числа „присутніх" в зібранні членів — це ясно. А в 119 ст. сказано: „при кворумі не менше $^3/_5$ всих її (колеґії) членів... може ухвалити явним голосуванням більшістю $^2/_3$ голосів всього числа членів данної колеґії." Таких перекладів не мало, а виходить з цього ось що: коли в колеґії 50 членів, то $^3/_5$ буде 30 членів для кворуму, а $^2/_3$ для ухвали — це буде 34 голоси, то-б то більше кворуму. З цього треба думати, що $^2/_3$ треба од 30, то-б то 20.

Є й противоріччя, які треба одкинути. Забезпечуючи волю переконання, слова і свободу совісти, проєкт в 299 ст. установляє: „Всяка релігійна пропаґанда якої небудь з вір забороняється під заґрозою кари не меншої, як увязнення на півроку." Така стаття неґує одну з основних свобод і на підставі закону в такій неясній, але катеґоричній формі, можна було-б запакувати по тюрмах усіх попів, які о стілько добре служать і промовляють до душі, що їх богослуження уявляє собою найкращий засіб релігійної пропаґанди.

Українське громадянство повинно бути без краю вдячним проф. Ейхельманові, що він попрацював над проєктом і подав йому таку роботу, після якої, коли не прийняти її з поправками, скласти конституцію У. Н. Р. буде дуже легко, бо і схема її, і зміст, і принціпіяльність, і ідейність, і одповідність реальним вимогам часу — уявляють собою в вище сказаній книжці велику дорогоцінність. Старого професора в його трудній праці на еміґрації вдохновляла думка:

Хай живе Самостійна, Незалежна Народня Україна!

Коли-б в молодих тілах українських діячів жила така молода й жива душа, як у старого професора, не був би український нарід в тому тяжкому становищі, в якому пробуває нині.

Агроном М. Є.

Контрреволюційна саранча і вчений Редактор.

Молієровський Bourgeois Gentilhome, як відомо, був страшно здивований, довідавшися на пятидесятім році життя, що він говорить і ціле життя говорив прозою.

Шановний буржуа був не тільки здивований цим несподіваним відкриттям, він був ще в високій мірі задоволений і негайно почав вчити свою жінку, що вона також ціле життя говорить прозою.

Не знаю, чи буде задоволений, але певне буде здивований, не меньш шановний ніж Bourgeois Gentilhomine, Редактор „Впереду", довідавшися, що

майже все, що він помістив в іронічному фелєтоні — „І це і те“ — в ч. 190 є свята правда, за винятком, звичайно, того, що він вважав непорушною істиною.

Можливо звичайно, що для того, щоби вести канцелярію у Львові при вулиці Руській загальна освіта є цілком зайва, як вона була зайва і Молієровському герою, але в такім разі — чи не варто булоб обмежитися вихвалюванням большевицького раю і ганьбою західньо-европейського пекла, для чого, як відомо, не потребується і найнижчої освіти.

Чого тоді втручатися в сфери знання, які обов'язкові кожному ґімназістові, і таким чином наражати свою редакторську і адвокаторську амбіцію на неприємність дістати по носі!

Метою зазначеного фелєтону є довести абсурдність обвинувачень, які падають на большевиків з усіх сторін і які становлять їх винними у більшости нещасть, що впали на Росію. Для підкреслення своєї думки автор наводить такі, на його погляд, аксіоми:

— Хто винен, що сонце стоїть на одному місці, а не крутиться? — і відповідає:

— Большевики!

Шановний Редактор буде очевидно дуже здивований дізнатися, що коли зазначені астрономічні явища сталися, то в цьому дійсно тільки і могли завинити большевики.

Справді, як що сонце стало на місці і перестало посуватися, як відомо кожному ґімназістові, з цілою своєю системою до сузірря Геркулєса, або як що воно перестало крутитися круг себе, що робило від міліонів літ, то цьому ж мусить бути якась причина.

Позаяк ніяких космічних пертурбацій, які могли б спинити рух сонця, за останній тиждень обсерваторіями не було замічено, то дійсно приходиться згодитися, що причиною цього визначного в астрономії з'явища був червоний декрет Совнаркому, який, як і решта, був принятий на віру наївним Редактором „Впереду“.

Я не буду детально розбірати дальші закиди, котрі робить іронічно большевикам Редактор „Впереду“, бо я не думаю так, як він, що дійсно декрет Совнаркому може спинити рух сонця, або спричинити спеку, але думаю, що дуже здивую зазначеного Редактора, коли оповім йому, що до неврожаю, засухи, і лісових пожеж в великій, як що не в головній, мірі спричинилися большевики і їх декрети.

Одною з тих Америк, котрі Редакторові „Впереду“ прийдеться відкрити з самого початку, буде, очевидно, те, що в старій дореволюційній Росії зовсім не все так було темно і анальфабетне, як він собі уявляє.

Стара дореволюційна Росія, включаючи в це поняття всі забрані нею народи, була власне не одна, а їх таких Росій було дві.

Була всім, а в тому числі і Редакторові „Впереду“, відома Росія царська, до життя якої в найбільшої мірі спричинялися бюрократія і жандармерія; і була друга Росія — Росія громадська, котру утворювала найкраща російська інтеліґенція, разом з інтеліґенцією поневолених народів, провадячи, в ті часи одностайну, боротьбу з царатом і займаючи що року все міцніші і міцніші позиції, які поліпшували не тільки політичне, а в значній мірі і економічне життя людности.

Оповідати Редакторові „Впереду“ про ці політичні здобутки російського громадського життя не є моїм завданням, хоча варто б йому було знати, що де які виборені народом установи, як наприклад суд, стояли в царській Росії незмірно вище всіх европейських судів, в тому числі і того, де виступає сам поважаний редактор. Тут я хочу лише коротко показати де-які наслідки праці науково-громадських орґанізацій в сфері економіки, праці, проти котрої царизм завзято боровся, вбачаючи в кожному найменьшому поліпшенні економічного побуту явну революцію і котру большевики одним начерком пера знищили на довгі літа.

Не маючи під руками відповідних друкованих джерел, я застерігаю собі право не наводити де яких дат і цифр, обмежуючись лише загальною картиною

тих галузів, в котрих я безпосереднє працював і котрі безпосереднє боролися з вищезазначеними лихами.

Причиною засух, як відомо, з'являється не лише невистарчаюча кількість випаду атмосфеної води, але й у великий мірі пониження рівня води в певних районах. Таке пониження рівня води в великих водяних системах помічалося в Росії найбільш в 60-х—70 рр. минулого століття, себ то в період початку розвитку російської промисловости.

Наслідком такого пониження були не тілько засухи і неврожаї, але воно сягало до того, що найбільші ріки, як Дніпро і Волга, стали непридатними для жадного руху. Досліди вияснили, що причиною цього ніби-то теж стихійного лиха є не що инше, як неупорядковане винищення лісів. які вкривали верхів'я водозборів, і відповідне пересихання годуючих джерел. Тодіж, під тиском громадської опінії, були заведені лісоохоронні комітети з участю громадських представників і дуже гострі лісоохоронні закони. За пару десятків літ були осягнені найліпші наслідки і біда перепинилася.

Большевики, почавши свою діяльність з повного нищення старого апарату, разом з гнилим знищили і недавні цінні набутки. Комітети були розігнані, закони анульовані, а ті, що вони по трьох роках, схопившися за голову, почали запроваджувати, лишаються з усіма найліпшими бажаннями в канцеляріях Москви, не маючи жадної можливости дійти до людности. До об'єктивних обставин треба додати, що в 60 рр. Росія була справжнім лісовим Ельдорадом, а в 1914 значні частини її, — в тому числі і Україна, — вже мусіли ввозити ліс. Звичайно, що зменьшення лісової площі припадало лише на ліси, які не покривали водозбори.

За час же большевицької господарки були вирубані іменно ці охоронні ліси, бо вони залишилися найліпшими, і були вирубані дощенту не тільки через брак вугілля на паливо, але й ще через те, що кожний селянин, бачучи загальну руїну господарства, вважав своїм обов'язком забезпечитися лісовим матеріялом на довгі роки. „Хто його знає, що воно потім буде?"

Крім цієї загальної для всієї терріторії б. Росії біди, большевицька господарка найгірше відбилася, з точки погляду аґрономічної, на півдні і південнім сході, себ то на Україні, Кубані, Кавказі, Закавказві і Туркестані.

Тут я також не буду торкатися загально відомої економічної політики большевиків, яка викликала відомі з'явища — недосіву, закопування хліба, нищення худоби всіх цих Продналогів, Продотрядів, Продізлішків і, навіть, Туркестанського Центроплода, наслідком роботи якого була загибель всього вже готового торішнього урожаю садів в Туркестані. Я звернуся до з'явищ чисто аґрономічного характеру.

Головними лихами такого характеру, з якими приходилося боротися науці і громаді, були на всій вищезазначеній терріторії ентомольоґічні шкідники, а на сході і на крайньому півдні засухи, проти котрих була висунута система штучної поливки.

Система штучної поливки є дуже цікаве з'явище, високої культурности, котре має свій початок в дуже давніх часах. Вона нараховує багато століть і з'явилася натуральним продуктом аґрономічної культури в тих місцевостях Закавказзя і Туркестану, котрі відзначаються дуже родючим ґрунтом і повною відсутністю атмосферної вохкости, де дощ буває раз на кілька літ.

Схематично ця сістема виглядає так:

Від річки відводиться в певному, придатному для того місці, канал, або два, далі канали в свою чергу подвоюються чи потроюються в меньші канали, ті в свою чергу діляться на хвоси, ті на рівчачки, і останні на маленькі струмочки, з котрих кожний кінчається в городі певного хазяїна.

Ця система дуже проста в ідеї, але дуже складна в виконанню. Для того, щоби виконати таку сітку на певну терріторію, треба мати безперечно великі знання і практику, треба знати годуюче джерело, підняти його воду на певну височінь, виробити відповідну сітку рівчаків і все це розрахувати так, щоби вода дійшла аж до останнього городу. Найменьша помилка може змусити переробляти все наново.

Окрім складности орґанізації цієї справи не меньш складним є догляд за нею. Мусить бути постійний кадр інженірів, доглядачів, ремонтних робітників і т. п., котрі мусять пильно стежити, бо в противному разі ціла місцевість при тамтешній тропічній спеці може зостатися на деякій час без води. і все загине.

В безводних степах Середньої Азії ще й тепер часто зустрічаються руїни величезних приладдів, які будувалися інженірами шахів і ханів тисячиліття тому, для підняття рівня води і для штучної поливки.

Разом з упадком культури зник догляд за цими величезними водопроводами, також як і за дванадцяттю акведуками старого Риму, і від них полишилося лише каміння, а цвітучі сади, засипані піском, перемінилися на голий степ. Тільки де неде, близько великих міст, чи більших сел, лишилися частини каналізації, котрі дали спроможність селянину жити далі.

З кінцем минулого року і початком цього століття ця справа значно оживилася. Діло було поставлено на науковий ґрунт, були притягнені кадри інженірів, техніків і простих робітників, було розроблено пляни, котрі виконувалися цілі десятиліття, була мобілізована армія доглядачів; і населення почало крок за кроком вертати у пустелі забрану нею родючу землю.

Тепер інжиніри або будують водопроводи в садах Едема, або обивають пороги московських канцелярій в якости спеців, в погоні за пайком. Армія доглядачів перейшла в „первобитноє состояніє“, ховаючись від мобілізацій і голоду.

Я не маю точних данних, наскільки зруйнований сам водопровод, але цифри голодуючих в цих районах говорять самі за себе. Отже з лих, на котрі нарікають большевики і останнім, котрим я хочу утруднити увагу читачів, є появлення на Україні, Кавказі, в Туркестані і Поволжжі кольосальної кількости шкідників, між котрими перше місце займає саранча. В ч. 130 б. р. „Экономической Жизни“ зазначено, що великі маси її досягають, навіть, Полтавщини.

Лишаючи поки що саранчу на боці через те, що боротьба з нею носить цілком спецефічний характер, кілька слів скажу про боротьбу зі шкідниками взагалі.

Збитки, що чинилися сільському господарю цими маленькими ворогами, були настілько значні, а иноді навіть катастрофальні, що давно вже звернули пильну увагу агрономів і ентомольоґів, але справжня боротьба з ними в Росії і на Україні починається тільки на протязі останніх тридцяти літ.

За цей час Україна покрилася цілою сіткою ентомольоґічних стацій, де працювала ціла армія ентомольоґів з вищою освітою, серед котрих було не мало визначних наукових сил. Були вироблені найновіші методи боротьби, яких не знала, навіть, Америка. Користь від цих установ була настільки ясна, що не тільки Уряд, Земства, С. Господарські Товариства і наукові установи мали такі стації, а навіть більшість цукрових заводів і багато культурних господарств вважали це своїм безпосереднім обов'язком.

Доля цих цінних установ і працюючих в них вчених ясна. Коли в Москві і Петербурзі приходиться зганяти вчених в одну хату, щоби вони не померзли зимою, коли в столицях праця стоїть ізза браку необхідних матеріялів і приладдя, то що ж може бути в якомусь Гадячу чи Миргороді?

Для ілюстрації приведу долю знаменитої на Україні Полтавської Ентомольоґічної Стації: в травні 1920 р. наскочив на неї якийсь большевицький загін, котрий вирізав персонал і розграбував майно до щенту.

Що до саранчі, то немає нічого дивного, що Редактор „Впереду“ ніяк не може збагнути, який вона має звязок з большевиками.

Европа не бачила саранчі вже цілі століття; та й Україна вже багато десятиліть, бо, як що я не помиляюся, останній серіозний налет її, коли вона досягла аж до Чернигівщини, був у 70-х рр. минулого століття. З цим треба зіставити, що вже в нових віках саранча була „Бичем Божим“ в цілому півдню Европи, не кажучи вже про Україну і Росію.

Перед 1921 р. районами, де помічалася в більш-меньш загрожуючій кількости саранча, на цілу Европу була лише Кубань, рідко частина Донщини та Калинецькі степи, але це вже й тут не носило характеру стихійного лиха.

Упертою боротьбою район її росповсюдження відсувався все далі і далі в Азію, при чому, хоча перед війною вона ще виплоджувалася в значних розмірах в Даґестані і Бакінських степах, але головним її центром був знаменитий Голодний Степ в Персії.

Саранча за свій вік проходить пять стадій метаморфози, з котрих в перших вона „піша", а в останній — „кінна" — себто летюча. Послідні дві стадії є найбільше небезпечні.

Для того, щоби уявити собі шкоду, — котру робить саранча хліборобові, досить уявити собі, в якій кількости нападає вона на поля і сади і тоді годі дивуватися, що Перси і Татари досі взивають її „Бичем Божим", одмовляючися здебільшого від усякої боротьби з нею.

Для виплоджування саранчі потрібні великі сухі степи чи лани доброї але не вохкої землі. Відсутність необробленої землі в Европі і є секретом відсутности саранчі; але за те кольосальні степи Персії і Закавказзя з чорною, вічно цілинною і сухою, землею дають найліпші умовини для її розвитку.

Саранча відкладає величезну кількість яєць. На вищезазначених степах щорічно нотуються тисячи і десятки тисяч десятин окритих на весні т. з. „саранчовими залежами", де на кожний квадратовий метр поверхні приходиться від кількох десятків до кількох сотень і навіть тисяч гнізд (кубышок), з котрих кожна заключає кілько десятків яєць. Один квадратовий метр може дати иноді до 40.000 інсектів.

Всі ці міліярдні маси, вилізши з під землі, з'їдають все довкола, ростуть і, перейшовши в „пішу" стадію, вибірають напрямок і сунуть, ніколи не звертаючи, кольосальними масами, лишаючи по собі лише голу землю. Такі отари саранчі ніколи не бувають маленькі, а иноді досягають велетенських розмірів. Ентомольоґами занотовані були отари, котрі мали фронт в 50—60 кільометрів, при глибині походу в 30—40 кілометрів і при товщині шару в 5—6 дюймів, бо саранча йшла в кілько шарів один по другому.

Досягши якої будь зелені чи то трави чи то хліба, саду і т. п., передні наїдаються, а задні перелазять через них і їдять у свою чергу, виїдаючи навіть будяки з самими стеблями і листя з тоньшими гілками. Там, де пройшла саранча, там дурно шукати чогось зеленого, все наче випалено огнем; але жадна пожежа не могла б випалити так чисто.

В свому стіхійному рухові саранча ніколи не повертає з раз узятого напрямку, і дійшовши до моря, топиться вся без остатку такими масами, що бували залічені на березі моря вали з неї до 20 мт. висоти, вількадесят метрів довжиною.

Вилинявши останній четвертий раз, саранча з „пішої" стає „кінною", себто летючою, і знимається на повітря. В цей момент вже всяка боротьба з нею є неможлива.

Густою хмарою летить вона на висоті, закриваючи навіть світ сонця і угледівши зелені місця, сідає, покриваючи часто поверхню в кілька сот квадратових кілометрів. За кілько годин вона знов підіймається, лишаючи по собі чорну пустелю, і летить далі, перелітаючи часто віддалі по кілька сот кільометрів. Ці перельоти продовжуються, доки саранча не відкладає своїх глечиків (кубишек), і тоді скоро пропадає.

З зазначеного короткого опису вже видно, наскільки важка боротьба з таким лихом, але боротьба ця велася безупинно, виробилися дійсні методи боротьби, кадр певних працьовників, і перед невпинною працею саранча відступала все далі і далі в глибину Азії.

Практика викликала до життя величезну „саранчову орґанізацію", центр котрої знаходиться в Ташкенті. Далі всі відповідні краї були поділені на райони, на чолі яких стояли районні завідуючі, у них були численні помішники здебільшого зі студентів вищих спеціяльних шкіл. Цим підлягали завідуючі ділянками і численні „саранчові техніки і десятники", а далі була ціла сітка постійних розвідчиків; і нарешті десятки і сотки тисяч робітників, котрі наймалися на час нищення пішої саранчі.

Боротьба поділялася на кілько стадій: перш за все розвідчики і техніки оприділювали місця заражені саранчою і степень зарази, і щорічно робили відповідні „саранчові мапи“, котрі друкувалися і розсилалися по всім ділянкам.

Після цієї підготовчої праці першим методом боротьби з ще не виплодившоюся саранчою було переорювання зараженого ґрунту. Це, правда, вживалося дуже мало через віддаленість цих „залежів“ від населених місць і брак технічних засобів.

По виплодженню саранчі вона, ще мало рухлива, душилася кінними катками, поливалася зі спеціяльних машин спеціяльних „росолом“ палилася спеціяльними машинами нафтою; і т. д. Коли саранча починали похід, тоді вживався спосіб закопу її в ями, длячого дорога їй загорожувалася залізними щитами, котрі ставилися протягом десятків кільометрів. Иноді за браком щитів копався ряд ровів, котрі саранча наповняла повністю і котрі потім засипалися землею. Десятки і сотки тисяч були заняті цим ділом, аж до того моменту, коли саранча підіймалася з землі. Тоді всі зразу кидали працю і розходилися до дому, знаючи добре, що з летючою саранчою немає засобів боротьби, і тільки саранчові розвідчики мусіли пильно стежити, де саранча сяде і де відкладає свої глечики, щоби занести це на мапу наступного року.

Цими методами боротьби вдавалося, або зовсім нищити „свою“ саранчу і приходилося боятись лише зальотної з Персії, або лишалася її така кількість, котра зводила шкоду до кількох процентів передбаченої раніше.

Я не буду утруднювати читачів предположеннями, що могло статися в червоній Хіві і Бухарі і в червонім Азарбейджані, де „на горе всєм буржуям“ міжнаціональна пожежа роздулася до нечуванної сили, що могло там статися з скромною саранчовою орґанізацією і з її працьовниками.

На ділі є лише факт, що контр-революційна саранча, очевидно, діставши значну субсидію від капіталістів Европи, вдерлася на терріторію совітських республік в такі місця, де вона не була вже кількадесять літ.

Можливо, звичайно, що на чолі боротьби з саранчою стане сам Дзєржинський і що Петерс відкриє в Ташкенті контр-революційну саранчову змову, підплачену Францією, і встановить безпосередній звязок її з українським національним рухом; але не вважаючи на всі декрети Совнаркома, аґрономія і ентомольоґія ясно і недвозначно говорять тим, хто їх хоче слухати:

— Сейчас ми відступили на свої позиції початку ХХ-го століття, а ще трохи, і ми опинилося на половині XIX-го!

Не знаю, чи зрозумів тепер шановний Редактор „Впереду“, який є звязок межи голодом і большевиками, але на далі радив би йому взяти до Редакції якогось хлопчика з бувших ґімназістів, котрий би редаґував його орґан що торкається до природознавства, фізики, хемії і других наук, котрі явно непотрібні вченому докторові з вулиці Руської ч. 3.

N.

Доля Української Республіканської Капелі.

Українська Республіканська Капеля, яка довгий час міцно тримала за кордоном прапор У. Н. Р. і з безпорівняним для жадної артистичної одиниці поспіхом зробила два величезних турне по Західній Европі, як виявляється з документів, які є в портфелі редакції, — закінчила своє істнування досить безславно.

Про непорозуміння в Капелі і майбутнє її закриття давно вже ходили чутки як між громадянством, так і в закордонній українській пресі; але позаяк це не виходило зі сфери чуток, то редакція „Волі“ обмежилася зі свого боку лише заміткою про роспуск Капелі і важкий фінансовий стан її членів і чекала з'ясування цієї справи, яка має безсумнівно велике значіння для нашої пропаґанди за кордоном і яка мусить дуже цікавити українську еміґрацію.

По ближчим інформаціям справа виглядає так: В капелі, вже з давнього часу, знаходилися в антоґонізмі два елементи: Рада Капелі — установа адміністраційна, урядова, і Комітет співробітників — орґанізація громадська.

В художню частину ніхто не вмішувався і тому непорозуміння виходили головном чином з-за справ господарських і орґанізаційних, котрі вела Рада.

Як показала дальша практика частини Капелі, орґанізаційні справи стояли дійсно дуже низько. Про анґажементи своєчасно не піклувалися; витрачувалися великі гроші на представництво, роз'їзди в орґанізаційних справах і навіть великі суми на пропаґанду в пресі, що звучить вже зовсім смішно, взявши під увагу широку популярність Капелі і сотки рецензій найприхильнішого змісту.

Такий характер праці привів до того, що співці одержували дуже низьку платню, а з часом були витрачені, всупереч статутові, запасові і „залізні" капітали.

Всі ці дані, в звязку з загальним еміґрантським настроєм, непевністю в завтрашнім дні, і недисциплінованністю де-яких членів Капелі, нераз доводили відносини до великого загострення; але справу завше вдавалося кінчати миром, аж до того моменту, коли Капеля, на свою біду, приїхала до Берліну і в справу вмішалися де-які урядові чинники.

Бувший тоді в Берліні послом п. Василько, з властивими галицько-буковинському дипльомату тактом і знанням справи, втрутився в маловідомі йому українські відносини і одним махом на завше зруйнував цю дорогу і цінну особливо тепер установу.

На його приказ Керуючий Берлінським Посольством д-р Смаль-Стоцький листовно повідомив Комітет Капелі про роспуск її, пропонуючи негайно здати майно і грошові суми і загрожуючи, в разі невиконання, місцевою поліцією.

Особисті переговори делеґатів Комітету привели лише до зайвих образ; і Капеля була негайно зліквідована.

По ліквідації Капелі Радою її, при ближчій участи нашого Берлінського Посольства, були вжиті заходи для орґанізації з її бувших членів приватного хору, збудованого на звичайних хорових умовинах.

Трудно сказати, чи ця нова орґанізація здобула би нові лаври до того вінка, який Капеля дістала в Европі, чи ні, але з нової конструкції хору виплевало напевне одне: це повна залежність співців від адміністрації і необмежене поле для експльоатації їх.

Для здійснення цього проєкту був пущений підписний лист, на котрому мали підписатися ті, що згоджувалися на нові умовини, а упертим було загрожено позбавленням права перебування в Німеччині.

Не вважаючи на скрутні обставини, бажаючих вступити оказалося лише 11 осіб; а решта в 27 осіб рішила здобувати собі хліб власними силами. Ця ґрупа з'орґанізувалася в Співоче Товариство імени покійного композитора М. Леонтовича і обрала регентом п. Кириченка, а адміністратором п. Курчинського.

Як видко з перших кроків цієї нової співочої орґанізації, вона зразу поставила справу більш жваво і живо, ніж б. Капеля. За короткий час вона здобула цілу низку анґажементів і вже відбула чимало концертів в Монахії, Дюсельдорфі і Дрездені з великим, як свідчать газетні рецензії, успіхом. Окрім пропозицій з Ґерманії Товариство має вже запрошення в Голяндію, Швайцарію, Данію та Іспанію. В де-які з цих країн контракти вже підписані на дуже вигідних умовах, при чому цікаво відмітити те, що статті орґанізаційних видатків зменшилися в багато десятків разів, не кажучи вже про „пропаґанду в пресі".

З боку художнього, як кажуть слухачі, „Товариство" стоїть ніяк не нижче Капелі. Школа Кошиця оказалася до того трівка, що хор не змінився, не вважаючи на зміну регента. Звичайно — треба додати, що співаються лише раніш вивчені і багато разів співані під орудою самого Кошиця пісні. Невідомо, звичайно, як би стояла справа про зміни репертуару, але тим часом він настільки багатий, що жадних змін не потребує, а з другого боку великий досвід, котрий мали як регент п. Кириченко, так і члени хору за останні три роки, правдоподібно позбавляє його небезпеки пониження художнього рівня.

По відзивам як преси, так і імпресаріо, котрі багато разів слухали хор при підписанні нових анґажементів, Співоче Товариство імени Леонтовича з повною гідністю держить прапор б. Республіканської Капелі; і ми не можемо не побажати йому дальших успіхів в цій важкій і відповідальній праці.

Що-ж до другої частини Капелі, яка лишилася з Кошицем, то їй так і не вдалося з'орґанізуватися. Після довгого чекання де кому з хористів вдалося здобути собі якусь чорну працю, а деякі опинилися в дуже скрутному стані.

Таким чином ця сумна історія мала своїм наслідком те, що найліпший український диригент мусить сидіти, склавши руки; і тільки завдяки патріотизмові і енерґії рядових членів Капелі не загинула остаточно ця коштовна інституція.

М. Скальківський.

Протоптаною стежкою.

Наше покоління, виховане на революційнім піднесенні 900-х років і звикше до широких, в ті часи, демократичних поглядів майже всього суспільства, завше з найбільшим здивованням спинялося перед одним з'явищем:

Звідки бралися і як утримувалися в життю такі персони, як „славнозвістні" лицарі пера: Дмитро Пихно, Борис Юзефович, Михайло Меньшиков чи сам „істінно-русскій" Карл-Амалія Ґрінґмут?

Для нас, демократично настроєних, здавалося абсолютно неможливим подумати, що зазначені особи „дошли до жизни т а к о й", здавалося, що це якісь феномени, і, що зазначені Меньшиков, або Карл-Амалія, негайно по народженні одною рукою записали в „Новому Времени", а другу, замісць за соскою, зразу ж простяли за субсидією.

Ці феноменальні з'явища і ці сумніви були дуже легко розрішені нам діячами попереднього покоління, а мені особисто моїм батьком, сучасником зазначених осіб і антаґоністом їх на громадському ґрунті.

Діло при ближчому розгляді було дуже просте; виявилося, що всі ці персони уродилися цілком нормально і навіть в дуже порядних родинах і виховані були як звичайні хлопчаки не на субсидіях, а на звичайнісеньких сосках. Дійшли ж вони — дійсно „дошли до жизни т а к о й", вже значно пізнійше, а саме тоді, коли добре засвоїли собі єванґельську істину, що „не хлібом єдиним буде живий чоловік", а багато чим иньшим, ісходячим з гастрономічних маґазинів і рейнськових льохів.

Виявилося, що сам Дмитро Пихно ледве не був викинутий з університету за українофільство і нігілізм, а також за демонстративне одягання на лекції червоної сорочки.

Виявилося, що у знаменитого Б. Юзефовича, — автора відомого напису на пам'ятнику Гетьмана Богдана — родина була дуже порядна і демократична; т. щ. коли визначилися нарешті шляхетні якости молодих Юзефовічів, то в Київі почала користуватися великою популярністю слідуюча загадка:

— Чим старий Юзефович схожий з Ноєм, і чим від нього відзначається?

Відповідь мала бути така:

— Юзефович тим схожий з Ноєм, що у Ноя було три сини і у Юзефовича три сини; а відріжняється тим, що серед синів Ноя був оден Хам, а у Юзефовича всі три хами!

Справедливість вимагає зауважити, що для витримання стилю тут була упущена маленька деталь, а саме, що нащадки Юзефовича містили в собі в щасливому об'єднанні якости як Хама, так і Юди в рівній мірі.

Я вже не беруся стверджувати, що носив Михайло Меньшиков і кому уподобляли „папашу" істино-русского Карла-Амалії Ґрінґмута, але мораль всього

вищезазначеного та, що очевидно ні Хами, ні Юди не родяться, а робляться в процесі еволюції їх близької, до того чи иньшого біблейського персонажу, душі.

Колесо історії обернулося; і нема в живих вже ні Пихна, ні Меньшикова, ні Юзефовича, а разом з ними зникло і чорне діло, котре вони робили, але природа, як відомо, не виносить порожнього місця; і насіння їми посіяне впало на добрий ґрунт. Революція добре угноїла цей ґрунт своїми сміттям і покидьками і надзвичайний врожай з'явився перед очима нашого покоління. Замісць одного Хама росте десять; замісць одного Юди двадцятеро простягає руку за серебрениками.

Жив був в Росії „небезизвѣстный“ фелєтоніст Олександр Яблоновський. Був він, як і майже всі російські фелєтоністи, походження „малороссійскаго“ і особливими талантами не відзначався. „Работал то там то сям“, а иноді і „там і сям“; і цінили його хазяїни не так за таланти, як за лібералізм і головне за готовність.

Мигнеш бувало йому, а він тільки головою хитне.

— Панімаю мол. — І писав чистенько.

Не був він ніколи суперником ні Амфітеатрова, ні Дорошевича, бо стиль мав важкенький і мусив завше починати від печі.

Як відомий ґімназіст на іспиті, котрий заявив, що перш ніж оповісти про маґніти, треба пояснити, що таке маятник, так і Олександр Яблоновський, перш ніж приступити до справи, в кожнім фелєтоні мусив оповісти перш за все довгеньку „анальоґічну історію“.

Часто густо історій не вистарчало, або може пам'ять зраджувала; і вони повторювалися не два не три, а десяток разів, виринаючи через пару місяців то там, то там, як наприклад улюблена історія про Пєтю, котрий хтів заспівати Козлика, а заспівав Чижика.

Що б не „требовалось доказать“, чи самодурство ґубернатора, чи скандаль в Державній Думі, чи „антисанитарное состояніе мѣстных скотобоень“, як завше з'являвся цей спасительний Пєтя і благополучно відводив Олександра Яблоновського від сакраментальної печі.

Так, потихоньку та помаленьку, Олександер Яблоновський пройшов школу п. Ходського, потім Харітона, і нарешті водрузився в „Кіевской Мысли“, очевидно, з метою обороняти права „Юґозападного Края“.

Олександер Яблоновський щиро боровся для революції, котра малювалася йому, як виявилося після, приблизно в таких тонах:

Знищення інституту стражників, приширення прав Правобережних земств і свобода друку, при котрій фелєтоніст Олександер Яблоновський міг би заробляти замісць положених від хазяїна 12-ти тисяч 36 тисяч річно і їздити ловити рибу замісць 2—3 рази на тиждень!

Щож до решти, то для цього є передовик, котрий росписує все це як на долоні.

Революція чомусь не послухалася передовика. Замісць знайомих стражників і ґубернаторів, котрих так легко було виводити на чисту воду за допомогою вже знайомого нам „Мальчика Пєти“, з'явилися якісь комітети, якісь селяне, якісь робітники з якімись вимогами і почали страшно турбувати Олександра Яблоновського і навіть перешкоджати йому їздити на Ірпень ловити рибу.

Це все булоб ще нічого, але нарешті, замісць жалюгідних „инородців“, з за котрих „Мальчик Пєта“ стільки разів мусів співати Чижика, полізли якісь Грузини, Татари, Фінці; і як вінець всіх зол, якісь Українці, котрих Олександер Яблоновський:

— Проживиши пять лѣтъ въ городѣ Кіевѣ, честное слово въ глаза не видалъ!

Ці противні суб'єкти полізли всюди і стали нести такі нісенітниці, що, навіть, сам Мальчик Пєтя нічого не міг допомогти. Нічого не поробиш: прийшлося знайомитися з літературою по даному питанню, а коли Щоголева оказалося не досить, то спочатку соромливо, а потім з захопленням пішли в хід старі комплєти „Кіевлянина“ та „Новаго Времени“. Арґументів проти Мазепінців оказалося там — хоч залийся; і вся їх ганебна берехня — як на долоні.

„Вѣкъ живи вѣкъ учись“ — сказав Олександер Яблоновський; і захопився студіями.

Точність перше діло у всякій науці, а тут було з гідною подиву точністю зазначено, скільки підлогів зробив у своїй історії проф. Грушевський; скільки австрійських корон дістав Винниченко; і скільки жидівських дітей має відправити на той світ Петлюра.

Правда, поруч було з неменьшою точністю зазначено, скільки рублів дістав сам Олександер Яблоновський від жидо-масонів, але чи варто на такі дурниці звертати увагу.

Перший крок, як водиться, був самий важкий, — хто знає який він був для Меньшикова і Амалії Ґрінґмута, — а далі пішло вже лекше. Зі щаблини на щаблину і несподівано в актуальний момент ми зустрічаємо представника російської незалежної преси Олександра Яблоновського ні де инде, як на утриманні у французької контр-розвідки — фелєтоністом в Бурцевському „Общемъ Дѣлѣ“.

Не ти перший не ти останній — так потішали, очевидно, колись новоявлених, ще соромливих аґестів — провокаторів начальники охранок.

Le roi est mort vive le roi; як що пійде так далі, то кандидатів на місце покійного Іудушки Меншикова знайдеться „хоть отбавляй“.

Невідомо з яких причин, чи з тих, що платні з французької охранки не вистарчає, чи з яких других, п. Яблоновський вхитрився пристроїтись ще в двох ґазетах: в подголоску „Общаго Дѣла“ „Огни“ — не менш ніж Бурцев славнозвісного ренеґата Алексінського і в „Рулі“.

Як він попав в останню ґазету, трудно сказати, але амплуа, котре він там займає, цілком уміщається в відомий народній вираз:

— Рижий, памагай!

Мабуть, навіть редактор здорово уживаного з боку демократизму „Руля“, одержавши твори п. Яблоновського, довго кривиться і, нарешті зітхнувши, говорить секретарю.

— Здорово з душком, по чтож дѣлать, т а к и х тоже нужно держать!

Справедливість вимагає зауважити, що п. Яблоновський далеко ще не оговтався і не звик до нового свого амплуа; і покійний Суворін певне ще років два черкав би його фелєтони, доки признав би їх „совершенно соотвѣтствующими“.

Вся біда тут в тому, що п. Яблоновський, хоча невідклично, здається, розлучився зі своїм знамінитим Пєтєй, але ніяк не може збагнути, що весь талант урядового і „істинно“ патріотичного фелєтоніста дуже легко вкладається в стару випробовану одеську формулу.

— Бей его! Я его знаю! . . .

От і все. І більше нічого, так таки абсолютно нічого не потрібується. В цю широченну і незвичайно гнучку формулу досвічений „істинний“ фелєтоніст з однаковою легкістю втисне і інородців, і демократів і соціялістів — одним словом всю цю публіку, котра перешкоджає порядним людям спати, їсти і ловити трийчи на тиждень рибу.

Ми не сумніваємося, шо при талантах п. Яблоновського він в скорім часі цілком оволодіє цією нескладною технікою, але, на жаль, зараз мусимо сконстатувати, що вона йому недається; як видно, наприклад, з його фелєтона в ч. 240 „Руля“, де попадаються иноді забавні lapsus'и.

Спочатку все йде як по маслу.

Читаючи, покійний Суворін напевне кивав би задоволено головою, а Дмитро Іванович Пихно скрикнувби:

— Та це перо Анатоля Савенка! Ей Богу!

Тут доводиться як двійчи два, що Українці підплатили всю італійську пресу. Так і сказано — „заплатили деньги итальянцам“; і для остаточного і непереоборимого доказу наводиться, — правда з помилками, — ціла італійська фраза.

Тут і цілий катехизм з претензіями на дотепність, хоча, по правді кажучи, позичений з „Памятки“ бл. памяти „Союза „Русскаю Народа“.

— Кому понадобилась єта смѣшная чепуха?

— Она попадобилась разнымъ самостійнымъ Петлюрамъ! і т. д., і т. д.

„По росписанію“ на цьому місці члени союзної чайної мусять „разразится громовимъ хохотомъ“, але позаяк до чайних сейчас далеко, то п. Яблоновський задовольняється власним сміхом; і продовжує в тому же дусі.

Тут і „австрійскіе шпіоны“ і „прохвосты“ і „скотина“ і „собачья кличка“ — (Україна) і „Петлюра“ — дѣйствительно рутенъ и даже больше — уголовный типъ (полагається сміх); і т. д. — коротко кажучи: лєксікон нам Українцям близько знайомий ще за блаженних царських часів.

При цьому всьому треба взяти під увагу, що це все говориться не просто і не з безпосередньою метою, а так би мовити рікошетом — мимохіть, а щоб це було, коли б зазначені ганебні особи були безпосередніми об'єктами цього фелєтону.

Діло тут в тому, що все ця пахуча словесність пишеться для того, щоби довести, що Б. В. Савінков — „подлєц і негодяй“, бо він не став в єдиний фронт від Райхенгаля до Москви за „Єдіную Матушку“.

Всі ці Українці, Грузини, Вірмени, Карапапахи і пр. притягнені сюди за коси для того, щоби довести, що зрадника Б. Савінкова варто повісити на першій ліпший осиці.

— От — стоїло город городити, — скаже читач.

Звичайно не „стоїло“, але шож його робити, коли бувають такі тварини, котрі не можуть не хвицнуть всякого, хто йде поузь них.

Звичайно у городі бузина, але як не вилаяти Грузин і Українців, коли вони підвернулися на дорозі і коли Поляків і Фінів поки що лаяти заборонено, доки Бурцев не займе належного йому по праву редакторського стільця в Ертельовім заулку.

На жаль з недосвідченим „союзником“ трапляються иноді грішки, котрі б йому не вибачили ні Суворін ні Піхно.

— Г-н Певный (редакторъ грязной австрійской ґазеты „Відродження“) — пише п. Яблоновський — требовал Туркестанъ . . .

Ах, пане Яблоновський, писали б ви вже про що хочете, а не торкалися того, на що хоруєте самі і що наражає вас на безсумнівні неприємности!

Так і зараз. Чи не зволили б ви з'ясувати, чому це саме „брудній австрійській ґазеті“ — припустім, що воно правда — не можемо вимагати Туркестану, а брудній французській — „Общему Дѣлу“, можно вимагати не тільки Туркестан, а ще й Україну з Галичиною.

Гроші, звичайно, не пахнуть, і можливо, що французька контр-розвідка постачає в редакцію для „прокормленія“ раба Божого Яблоновського самі новенькі тисячефранковики, але не всі рішилися пійти на амплуа Меньшикових і не всі думають, що чисті тільки ті гроші, котрі одержує Олександер Яблоновський.

Певне ви не розумієте, як дивляться на вашу працю ті тисячі врангелівських солдат, котрі мруть в Юґгославії і Болгарії і рострілюються в Ґаліполі, коли ви закликаєте їх лягти головами в імя інтересів французьких рантьє, яким треба вернути з Росії свої гроші.

Але що вчити вченого? Хто сказав а — мусить сказати й б; і будемо лише сподіватися, що Олександер Яблоновський з часом випишеться, не буде дозволяти собі досадних lapsus'ів і з честю піднесе прапор, що безжалісна смерть вирвала з рук Михайла Меньшикова.

Всміхнеться тінь Піхна, а тінь Юзефовича підштовхне тінь Карла-Амалії Ґрінґмута і скаже:

— Ну, хто б міг подумати, що і з Сашки люде будуть.

Судія.

На часі.

Минулої осени, під час українського наступу, зустрів я якось предсідателя військового суду одної з наших дивізій. Розбалакались про це, про те...

— Як же Вам ведеться? Багато справ мали? — питаю суддю.

— Та судейських власне не чути. Дивізія добра, дисціплінована, тримається в доброму порядку, то за 2 місяці ні одної справи у моїй бригаді не було. А от — як перейшли Збруча, то селяне надокучають.

— Хіба що? грабують наші? чи як?

— Ні, на це скарг нема, слава богу. А йдуть з ріжними претензіями на обиди, яких вони зазнали за большевиків від сусід часом, або від місцевої влади, від комбєдів то що.

— Ну, і що ж Ви? „Возстановляєте поруганную справедливість“?

— Та як його возстановиш! От, скажім, учора такий случай був. Послухайте, а тоді й скажете, що можна було порадити.

— А ну, ну... Цікаво...

— Случай дрібний і не такий то вже й цікавий, а про те, по мойому, інтересний, бо на таке шось подібне, скрізь наткнетесь. Ну, так от... Почну, як кажу... Було два хазяїни: бідний і багатий, Бовкун та Зелений. У Бовкуна одна поганенька конячина, а у Зеленого пара добрих кобил та ще й з лошатами. Як Комбєд робив „уравненіє“, то й присудив, щоб Зелений поміняв свою кобилу з лошам на конячину Бовкунові. А щоб не була образа ні тому ні другому, то коней поцінували в 24.000 і 9000 карб. на совітські гроші, і казали Бовкунові сплатити Зеленому ріжницю в 15.000 карб. Так і зробили. Заплатив Бовкун Зеленому 15.000 і дав свою конячину, а Зелений дістав Бовкунову коняку. Так і жили, поки не втікли большевики. За цей час у Бовкуна лоша пропало, десь загубилось під час многочисленних стійок. Коли повернулась українська влада, то Зелений став повертати Б. гроші й вимагати повернення кобили й виплати за лоша, але вже не совітськими, а царськими, або принаймні коронами, марками чи навіть гривнями. Б., розуміється, не хоче, і одговоряється тим, що „сдєлка“ була, мовляв, законна, коні було поціновано, гроші доплачено, то й говорити нема про що. А Зелений настоює, свариться силою одібрати свою кобилу, і заявився ото до мене, щоб я йому показав „настоящий закон“, а не „незаконне право“,

— Ну, і як же Ви розсудили?

— Та бачите, спершу я попробував був стати на тому, що кобила має зостатись у Бовкуна, бо тоді, мовляв, такий закон був... Розумієте, я поставився до справи принціпіяльно, широко, бо коли б, думав я, почати „возстанавлівать поруґанную справедлівость“, то це б завело дуже далеко.

— А Зелений вдоволений був з Вашого рішення? — запитав я.

— Ясно, що ні. „То-ж грабіж був, а не закон, — запротестував він. Та й попробували б Ви, пане суддя, не погодитися на зміну коней, — комбєд одібрав би дурно, тай усе“... Ну, й мусів, додає суддя, казати, що про всі такі незаконні вчинки буде зроблено окреме розпорядження Уряду, а поки що хай якось тихо-мирно, за поміччю громади, залагодить цю справу...

Оцю пригоду бриґадного судді я всякий раз згадую, коли читаю у „Волі“ ріжні статті, замітки та проєкти про привернення ладу та правопорядку на Україні, наколи-б там радянська влада пропала. Мені здається, що всі автори забувають одну річ, а саме, що встановляти правопорядок, то б то — творити й проводити в життя нові закони Української Народньої Республіки, доведеться не лише на руїні й після руїни, а також і після багатьох і ріжноманітних спроб радянської влади досягти ладу й запровадити нове життя.

Як би там не дивитися на радянську владу, яка б не була вона ненависна й огидна, все ж таки мусимо признати, що большевики не лише руйнували, і що їхня влада квапилась свою ідеольоґію перетворити в дійсне життя, і, взявши за

чуба старий суспільно-громадський устрій, навернути його до комуністичного раю.

Розуміється, що вливаючи нове вино почасти в старі міхи, а більше в новоутворені ними ж, большевики й вино порозливали й міхи порвали, і ніякого пуття з того не вийшло.

Чи вже там „laudanda voluntas“ чи ні, а фактом є те, що большевики, тримаючи три роки владу в своїх руках, ламаючи старе життя, замісць нього намагалися утворити нове, підганяючи дійсність під свою ідеольоґію, а не пристосовуючи її до ново витворених умов сучасности.

Поважаний С. Шелухін (в своїй статті в 11—12 ч. „Волі“) посилається на відомого французского кодифікатора Пурталєса, який казав, що нічого не буває сьогодні, що не мало б початку вчора, позавчора і т. д., і що в соціяльнім та державнім життю все звязане з попереднім. Цілком слушно й вірно, так з боку теорії, як і з боку життьових вимог та доцільности всякого закону. Законодавець, даючи нову норму, не може, не мусить і не має права обминати вчорашній день, бо минуле — то підвалина й ґрунт для нинішнього й прийдешнього. Ми ж бачимо, що большевизм через те власне й гине, що забув учорашній день, і почав заводити новий лад і плодити свої закони, на ґрунті уяви, фантазії, а не на ґрунті того, що вже істнувало, і що було витвором дійсного життя.

Але життя сильніше всякої теорії, сильніше людської волі і їхніх змагань. Воно й большевиків приневолює принатурюватись до себе в їхній творчій праці.

І тому, я думаю, скажу більше, певен, що не всі большевицькі закони є вже такими безпідставними, що з ними нема чого числитися. Навіть і ті закони та розпорядки, що, здавалось, не мали для себе ґрунту, і ті залишили свій слід, поробивши зміни, яких одним розчерком пера не скасуєш.

Життя ніколи не спиняється, а в такі бурхливі часи, як тепер, воно буйно цвіте й швидко росте, вбіраючи в себе багато з того, що є навколо. А большевизм, я й рахую отим „навколо“, що мов плющ, вється круг життя, як ліяна коло дуба.

Щось із того, що установлювали большевики, та таки унормувалось. Дещо певно є й путяще, і не рахуватися з ним тільки тому, що його утворили большевики, не приходиться.

Як же ж мусить поставитись нова, майбутня влада до того, що вона найде на Вкраїні, до цієї радянської спадщини? Чи то все треба знищити, рахувати, що того нічого не було, і, ставши на ґрунті або до революційної доби, або Центральної Ради, Гетьманства чи навіть Директорії, почати будування на ново на однім з цих базісів?

Але, коли б це можна зробити, то як же ми можемо обминути час радянської влади, яка встигла позаводити багато дечого зовсім несхожого, зовсім нового?

Нагадаю, для прикладу, от хоч би те, що на Україні повстали нові адміністративні центри, ґубернії: Донецька, Кременчуцька, Александрівська, Миколаївська, Одеська, — навіть повіти є нові, а оден має назву „Первомайський“.

У шкільному питанню багато змін, напр. що до даремного навчання, права вступу до шкіл, трудової школи, проф-освіти і т. д. і т. д.

А робітниче питання, родинне право, право спадщини, церковне життя, судівництво, тай взагалі, що не возьміть, не найдете такої галузі, в якій не було б пороблено кардинальних змін. Наскільки те все ввійшло в життя, — инша річ, але факт, що де-що таки прийшлось по мірці і принялось.

Напр., закон про цивільний шлюб, з якого певно дуже багато народу скористалось, і побудували на підставі цього закону нове родинне життя. Чи то все можна перекреслити? Ясно, що ні. Отже питання, ціла низка питань: що лишати, що відкидати? Звідки починати і як?

Я вже тут не кажу про ріжні претенсії, про одну з яких мені розказав бриґадний суддя. Таких буде сотні тисяч, і їх не можна віддати на вирішення, навіть, місцевій владі, бо тут буде велике поле для нових зловживань, для насильства, підкупу, хабарництва і т. п.

Отже, готуючись до повороту на Україну, все це треба предуглядновати, мати це все перед очима; треба знати, що ми там найдемо, і як до нього поставитись.

Чи ж готовиться наш нинішній уряд У. Н. Р. до цього? І що та як він має робити з тією спадщиною?

Розуміється, з багато чим доведеться примиритись, чого ніякими коштами й зусиллями не повернеш, бо є такі втрати, за які ніхто не може нести відповідальности, навіть держава, хоч як би вона того хтіла. Тут вже й приказка: „що з возу впало...“ може бути до помочі.

Але є питання иншого характеру. Питання державного будівництва, економичної політики взагалі. Як до них підійти?

Раніш, ніж приступати до творчої законодавчої праці для України, треба бути ознайомленим, і то добре, зі станом річей, який утворився за часів радянської влади. Бо, знов кажу, не можна й не слід відкидати загалом всього того, що утворила радянська влада, де-що треба буде просто взяти, а де що вміло використати.

А чи знають у Тарнові про всі ті закони, що їх видано большевиками і на підставі яких живуть на радянській Україні? Чи рахуються з ними? Відомо, що ні. І не рахуються і не знають...

Отже, коли б замісць законів, та й справді не пошили „кожуха“.

А щоб цього не трапилось, на мою думку, потрібно було б, утворюючи закон і плянуючи державне будівництво, мати під рукою й радянську законотворчу діяльність, бо запізно буде знайомитися з нею вже на Україні. Було б на часі тепер же добути всі радянські закони й акти. Це, гадаю, не трудно зробити і ще не пізно.

А добувши, закласти спеціяльну комісію з правників (є ж навіть в Тарнові Правниче Товариство) і фаховців адміністраторів, які б добре приглянулись до цих законів і мали б не тільки опінію що до вартости й життєздатности їх, а може зуміли би й використати де що. Принаймні складаючи зараз закони, законотворці знали б, що і як робили в цій справі большевики.

В противному разі можна побоюватись, що законодавча робота піде на марне.

Оф. Ґен. Шт.

Нова орґанізація армії у Франції.

Французьким військовим міністерством вироблено тепер новий плян орґанізації армії, який є переданий на розгляд і затвердження в Палату Депутатів. Парляментарна військова комісія під проводом депутата підполковника Фабрі нині вже скінчила розгляд пляну і вповні з ним згодилася.

Для українських військових і законодавчих кол плян цей уявляє великий інтерес, як зразок модерної орґанізації оружних сил, над яким працювали найбільш високі військові авторитети побідної Франції (маршали Фош і Петен) і який є цілком опертий на досвіді минулої світової війни.

В головних рисах нова орґанізація уявляється в слідуючому вигляді.

В и щ і в і й с ь к о в і о д и н и ц і і з а г а л ь н а к і л ь к і с т ь а р м і ї. Французи відмовилися від корпусної орґанізації і установили у себе вищою військовою одиницею автономну дивізію, себ то вони прийшли до того, що було принято Японцями ще в 1904 році, а большевиками в 1918 році. Досвід війни показав, що автономна дивізія, при забезпеченні її належною кількістю технічних частин і артилєрії, може в усіх випадках виконувати завдання корпуса: нині головна сила армії не в людях, а в техниці і в набоях.

З того ж приводу, а також маючи на увазі обезброєння головного свого ворога — Німеччини, Французи найшли можливим зменьшити загальну кількість армії мирного часу. Нині вони матимуть під прапором в метрополії 573 тис. людей

(з кольоніями 669 тис.) проти 777 тис. (з кольоніями 823 тис.), яких вони мали в 1915 році.

Кількість армії розташовується так: внутрі Франції 371 тис., в окупаційних теренах Німеччини 95 тис., в Мароко 50 тис., на близькому Сході і инш. 57 тис. людей.

З частин кольоніяльної армії (всього 96 тис.) маються: на Близькому Сході 27 тис. і в окупаційних теренах Німеччини 7 тис. людей.

Піхота. Всього по пляну Французи матимуть в метрополії 34 дівізії піхоти, кожна в складі 3-х полків; полки по 3 куріні (батальони); куріні по 4 сотні (звичайний склад сотні 100 вояків, збільшений склад 150 вояків).

Ці 34 дівізії формуються: з 84-х піших полків, 8 полків зуавів і 10 стрілецьких півбриґад (півбриґада однакового складу з полком).

Кожна піша дивізія буде мати, крім 3-х полків дієвих, ще четвертий полк резервовий. Він буде грати ролю другої лінії піхоти. В разі потреби він буде давати начальникові дивізії можливість поширювати успіх при офензиві, так само як і збільшувати відпорну силу дивізії при дефензиві.

При піхоті формуються 14 полків танків; кожен полк має 3 куріні (баталіони) по 3 сотні. Кількість людей танкового полку від 930 до 1200.

Загальна кількість піхоти в метрополії виносить 321 тис. люоей, тоді як перед війною Французи мали 511 тис. піхоти.

Кіннота. Плян передбачує істнування всього 5 кінних дивізій. Дивізія буде складатись з 6 полків. Така сила дивізії дозволяє їй, з допомогою танків і кулеметних автомобілів, у всіх випадках кінного бою, вести операцію самостійно і на протязі досить довгого часу.

Загальна кількість кінноти досить зменьшена в порівняннію з до-військовим часом: в 1914 році Французи мали 78 тис. кінноти, а тепер тільки 44 тис. Це пояснюється малою гідністю кінноти в умовинах західно-европейської позиційної війни. Немає сумніву, що в умовинах инших (як, наприклад, в часи горожанської війни на Сході Европи) таке рішення було би помилкою.

При кінноті у Французів можуть оперувати 5 ґруп ціклістів-стрільців спеціяльно для того сформованих. Кожна ґрупа має кадр в 250 вояків. Ці ґрупи можуть також бути швидко переформовані в танкові частини при кінноті.

Артилєрія. Не вважаючи на загальне зменьшення армії, Французи залишили майже повністю кількість гарматніх кадрів — так в 1914 році вони мали 127 тис. гарматніх формувань, а по новому пляну 110 тис., — себ то пропорціонально кількість артилєрії не тільки не зменьшилася, але значно побільшилася. Це цілком відповідає досвіду війни. Всі минулі великі бої рішалися тільки артилєрією і часто бували випадки, коли брак людей не перешкоджав досягати рішучих успіхів, при умові переваги в гарматах (операції Макензена в Румунії в 1916 році).

По новій орґанізації у Французів артилєрія ділиться на полкову, дивізійну і армейську. Будуть сформовані спеціяльні частини артилєрії проти-аеропляннові. Головну силу артілерії уявляють собою батареї великого калібру (на зразок німецьких „Берт“), які входять в склад армейської артилєрії.

Інженірні війська. Техничний характер модерної війни примусив Французів звернути велику увагу на інженірні формування. Число їх збільшилося в порівняннію з до-військовим часом — не тільки пропорціонально, але й абсолютно: в 1914 році Французи мали 25 тис. інженірних військ, а тепер матимуть їх 28 тис. Збільшення торкнулося головним чином частин комунікаційних (автотранспорт) і частин звязку (телєфон, телеґраф і радіо-телеґраф).

Повітряні сили. Проґрес авіяції з одного боку і значіння її в сучасних обставинах бою з другого — дуже вплинули на Французів в напрямі величезного збільшення їх повітряних сил. Плян орґанізації називає повітряні сили „5-ю зброєю війська“ — себ то: авіяція уже ставиться на рівні з головними зброями — піхотою і кіннотою, і розглядається, як самостійна сила.

По новій орґанізації повітряні сили складаються з: 1. авіо-військ і 2. аеро-військ.

Авіо-війська в метрополії складатимуть 2 спеціяльні дивізії з 4-х авіо-полків кожна. Аеро-війська складаються з 2-х полків, з'єднаних в аеро-корпус.

Загальна кількість повітряних сил для мирного часу виносить 27 тис. людей проти $2^1/_2$ тис., яких Французи мали в 1914 році. При мобілізації повітряна фльота розгортається до кількости 300 тис. людей, при чому формуються всього: 210 авіо-ескадріль, 19 аеро-сотень, 1 метеорольоґічна сотня і 14 робітничих сотень.

Ескадрілі у Французів будуть трох типів: знищуючі, бомбометні і дозорчі.

Штаби і адміністрація. Загальне число адміністративних орґанізацій залишається майже без зміни — 18 тис. людей, проти 20 тис. в 1914 році.

Як кадр вищих військових начальників у Франції будуть іменовані 9 маршалів, з яких три матимуть при собі спеціяльні штаби і управи. Можна думати, що ця орґанізація є схемою майбутнього поділу оружних сил при мобілізації на фронти і армії — буде, мабуть, 3 фронти, кожний з 2 або 3 армій (коменданти армій — молодші маршали і старші ґенерали).

* * *

Треба признати, що нова організація армії дуже добре обміркована і дуже пристосована до сучасних умов війни — цього надзвичайно складного з техничного боку мистецтва.

Широке збільшення техничних засобів армії — важкої артилерії, танків, авіяції, інженірних частин — цілком відповідає останньому бойовому досвіду, який показав всьому світу, що війна тепер стала більше боротьбою машин, ніж боротьбою людей.

Перехід Французів до орґанізації автономних дивізій, як в піхоті, так і в кінноті, робить всю систему армії легкою, рухомою, дуже гнучкою і дуже слухняною.

Н. В.

XIII. міжнародній конґрес есперантистів у Празі.

(Лист з Праги.)

Від 1-го до 7-го серпня у Празі відбувся черговий міжнародній конґрес есперантистів, по числу вже тринадцятий. Він став могутньою маніфестацією величезного розмаху есперантського всесвітнього руху та дуже яскравим покажчиком надзвичайно великої сили і загального значіння есперантських прямувань.

Серед ріжних инших міжнародніх рухів есперантський безперечно належить до найміжнародніших. Не без рації сказав один французький делеґат, адресуючи ці слова віцесекретарю Ліґи Націй та японському делеґатові — доктору Нітобе, що був офіціяльним представником Ліґи Націй на пражському конґресі: „Скільки народів представлено у Вашій Лізі і скільки їх є тут репрезентовано!!. Тут є справжній союз народів!!." І він мав рацію, бо на цьому конґресі були представлені всі п'ять частин світа, понад 35 держав та країн і коло 50 народів та рас. Взагалі було 2561 делеґатів, з чого на Европу припадає 2533, на Америку — 16, Азію — 7, Австралію та Нову Зеляндію — 3 і Африку — 2. З Чехословаччини було — 1406 конґресистів, з чужини — 1155. Українська секція числила 5 членів, але фактично приймало участь лише три: від Місії і Союза українських журналістів та письменників — Бочковський і др. Домбчевський, відтак д. Салтикевич, що вже від кількох місяців інтензивно працював з чеськими есперантистами і на конґресі багато спричинився до успішної пропаґанди нашої справи, а крім цього приймав участь у театральній виставі по есперантськи — Врхліцького пєси: „Ніч на Карльштині", — як дуже добра аматорська сила.

На конґресі офіціяльно були представлені деякі держави та урядові установи: отже насамперед — Чеський уряд, репрезентований міністром освіти — професором Шустою; далі Бельґія — представником міністерства науки та мистецтва — Ф. Шуфсом, Фінляндія — секретарем міністра освіти — Вільго Сетелоу, Еспанський уряд і військове міністерство — майором Мангалою, та комендантом Алесіом, делеґатом від морського міністерства, Голяндія — представником від міністерства освіти, науки та мистецтва — Севенгайсом, Литва — делеґатом від міністерства фінансів — відомим есперантистом Медемом, Саксонія — делеґатом від уряду і міністерства освіти — професором Ф. Віке, Україна — секретарем дипльоматичної місії у Празі — Бочковським, Ліґа Націй — секретарем і віцесекретарем — др. Нітобе та др. Фужішауа, Юґославянська делеґація — Б. Вігле. Крім цього були ще представники від Міжнароднього Червоного Хреста та від Міжнароднього Бюра Праці. Всі ці представники, крім чеського, вітали конґрес по есперантськи, з'ясовуючи становище своїх урядів в прихильному сенсі до есперантської мови. Український делеґат констатував, що Україна вперше приймає офіціяльно участь на есперантському конґресі і що, як країна та нація до недавна ще поневолена, вона має зрозуміння і симпатію до тих прямувань та ідеалів, які доктор Заменгоф сформулював, яко внутрішню і основну думку есперантизму, отже як руху, що через витворення спільної мови для інтернаціонального порозуміння хоче усунути дотеперішню міжнародню ворожнечу, дуже часто обумовлену власне лінґвістичними причинами, та руху, що через кордони державних і національних китайських мурів — бажає перекинути універсальний міст всесвітньо-міжнароднього та міжрасового миру. Україна ще не є визволена і не може поки-що активно виявити свого відношення до есперанта, але всеж-таки заходами пражської місії вдалося вже позискати прінціпіяльну згоду міністерства освіти У. Н. Р. на заведення есперантської мови в українських школах поки що факультативно, аж доки будуть кваліфіковані вчителі цієї мови. Крім цього робляться заходи, аби наше міністерство закордонних справ признало есперантську мову і допустило її для пропаґанди та інформації, як це зробило вже де кілька европейських держав, останніми часами Фінляндія, Японія, Болґарія та, подекуди, Чехословаччина і незабаром, очевидно, зробить Ліґа Націй, як про це висловився секретар її, доктор Нітобе.

Дуже цікавим був склад конґресу під національним та державним оглядом. Для ілюстрації наводимо деякі статистичні дати: Чехословакія — 1406 делеґатів, Німеччина — 289, Швеція — 111, Франція — 91, Австрія — 83, Британія — 78, Голяндія — 73, Польща — 72, Данія — 45, Угорщина — 45, Італія — 45, Болгарія — 32, Швейцарія — 32, Юґославія — 27, Еспанія — 27, Бельґія — 19, Фінляндія — 14, Норвеґія — 12, Румунія — 11, Ґданськ — 6, Росія — 5, Україна — 5, Америка — 5, Японія — 5, Арґентина — 4, Литва — 3, Канада — 3, Австралія — 3, Естонія — 2, Туреччина — 2, Куба — 1, Альжир — 1, Південна Африка — 1, Бразилія — 1 і Ураґвай — 1.

Треба віддати справедливість чеським есперантистам, що з технічного боку потрафили з'орґанізувати цей величезний конґрес дуже вміло та добре. В цьому знову виявився спеціяльний хист Чехів що-до орґанізації всяких масових акцій, і безперечно їх заслугою пражський конґрес під кожним оглядом був одним з найгарніших та найімпозантніших серед усіх дотеперішніх есперантських міжнародніх маніфестацій. Цей з'їзд знову і маркантно виявив величезну життьову силу та здатність есперантського руху і велике практичне значіння есперантської мови, як дуже доцільного засобу міжнароднього порозуміння. Всім скептикам і противникам есперанта, або штучної мови взагалі, слід було би побувати на цьому конґресі або принаймні на його святочному і урочистому відкриттю, почути як 52-х делеґатів зі всіх пяти частин світа, з найріжніших країн і приналежних до ріжних націй і племен, без найменших труднощів та перешкод можуть порозумітися і річево обговорювати справи з найріжнорідніших галузів політичного, громадськото, культурного і наукового життя, як це показали численні фахові конференції і збори, що відбулися з нагоди цього конґресу, наприклад: вчених, лікарів, журналістів, природників, педаґоґів, сліпців, католиків,

масонів і вільнодумців і так далі, а також перша конференція есперантистів з малих країн та поневолених народів.

Про цю останню хочемо трохи докладніше реферувати, бо в її орґанізуванню та переведенню Українці приймали спеціяльно активну участь. Вона була влаштована головно заходами чеського есперантиста професора Фрідріха, а відтак українськими есперантистами — членами Місії. Її задачою було об'єднання поневолених і нововизволених малих держав та країн за-для поінформування і ознайомлення культурного світа з їх розвитком, життям та прямуванням. Приймали в ній участь, крім Українців, представники від Фінляндців, Кімрів (Кельти з Анґлії), Вальонів, Флямандців, Литовців, Чехів та Жидів. Засідання конференції відбулося в льокалі Української Дипльоматичної Місії в Празі і привітав та побажав успіху її праці голова місії, М. Славинський, якого український привіт відтак був переложений на есперантську мову. Конференція відбулася у двох засіданнях — зрана й пополудні; було виголошено кілька спеціяльних рефератів, а потім продебатовані пропозиції та резолюції. Професор Фрідріх, у вступному докладі, з'ясував завдання і плян цих зборів. Потім реферував про необхідність есперантського орґану для інформаційних мет — редактор Боушка, пропонуючи для цього саме заложений в Празі журнал „Нова Европа" („Nova Europa"), що має бути відповідно до цього завдання зреформований та поширений. (Зазначимо до речі, що в перших двох числах цього журналу вийшли вже есперантські переклади зразків української літератури, а саме з Коцюбинського та Кобилянської, з вступними інформаційними характеристиками цих письменників, а теж інформаційна кореспонденція про Україну.)

Кінець пополудневого засідання присвячений був обговоренню резолюції про заведення есперанта в дипльоматичній та закордонній службі та про відповідну акцію у цьому напрямі перед Ліґою Націй і урядами нововизволених т. зв. рандштатів.

В пополудневому засіданню було зроблено кілька докладів, а саме: про визвольну боротьбу Ірляндців, про новий Союз Балтійських Держав, про значіння есперанта для малих поневолених народів, про декларацію прав народів і про використування есперанто для поширення ґеоґрафічних відомостей про східні европейські народи. Друга частина цього засідання була присвячена обговоренню практичних і орґанізаційних справ, а саме, про заснування інформаційної есперантської централі для потреб малих і поневолених народів, далі — про видання спеціяльно есперантського збірника про східно-европейські і взагалі про мало знані країни та народи, потім про заложення спеціяльної есперантської бібліотеки для з'ясування і популяризації актуальних національних справ. Все це має бути практично приготовлено до слідуючого міжнародного конґресу, що має відбутися через рік у Гельсинґфорсі.

Крім цього українські делеґати використували цей з'їзд і, особливо, екскурсії для персонального ознайомлення чужинців з українською справою; з цією метою поширювали виданий місією на есперантській мові інформаційний листок про Україну та її економичне значіння в европейській господарці, яким дуже зацікавились чужинці і якого роздано було кілька сот екземплярів. Найбільше зблизились Українці зі Шведами та зі Скандинавцями взагалі, що надзвичайно цікавились нашою справою. Українські делеґати записалися відтак до заснованого в Празі „Союза Есперантських Журналістів всього світу". Загалом можна сподіватися, що через рік після цього першого дебюта Українцям можна буде в Гельсинґфорсі зробити чимало при помочі есперанта для поінформування культурного світу про визвольну боротьбу і прямування Українського народу.

Прага, Серпень 1921.

К. Лаврінович.

Перші кроки...

(Лист з Волині).

Якось „Укр. Вістник", обговорюючи справу важкого матеріяльного становища наших інтернованих по польських концентраційних таборах, радив домагатися від польського уряду, аби їм було дозволено замешкати ті землі, що призначено для мазурської кольонізації на Волині. На це Ланцутська „Наша Зоря", не задумуючись, зараз-же дала свою відповідь, та ще й віршом:

„Як нам кольонізація Волині,
То вам бубновий туз на спині" ...

Отже, залишилися при свому кориті. Як сиділи, так сидять, як терпіли, так терплять і досі. Тарнівські „референти", які ранійш досить часто навідувалися до таборів і тішили їх тим, що в когось там „під самим носом шишка", тепер цілком забули за ці осередовища нужди й горя і, як коли їх і зловлять де небудь в тіснім кутку, то на всі запитання нужденників відповідають таким „клясичнодіпльоматичним": — „Як буде так, то буде сяк, а як буде сяк, то буде так!"... Після такої „мудрої" відповіди, цілком зрозуміло, що нічого більше питати — і так „задовольняються" ...

Тим часом кольонізація Волині вже роспочалася. Перші кроки польського мазура досить сміливі. а поведінка його зверх нахабна ... Ґазети подають відомости про кількість перших транспортів, які сягають до 30.000 чоловіка, себ-то в два рази більше всього інтернованого „Петлюрівського" війська ...

І так на наших очах українська Волинь насильно робиться „польською землею".

„Через Красне-Броди проїхала на Волинь нова партія мазурських кольоністів, яка добре озброєна карабінами й скорострілами" ... — подає до відома своїх читачів „Український Вістник".

„Загоровський православний монастир на Волині, якого збудовано заходами й коштами українського православного шляхтича Загорова і який ніколи не був навіть уніятським, зараз місцевими Поляками насильно обернуто в католицький костьол". — лагідно, щоб не образити своїх хлібодавців, пише „Українська Трибуна".

„В селі N ... Крем. пов. на Волині, польська жандармерія заставляє селян по дві неділі дурно працювати на себе". — згадує „Вперед", говорячи про нову панщину.

Одночасно з цим польський уряд випроважає „під три віри" всіх еміґрантів з України, гонить у світ за очі навіть самих мешканців Волині і пакує до земляних льохів на Домбє всіх тих „союзників", які наважуються вийти з-за Ланцутських дротів і переступити за межу Західної Галичини до Східної, або — (не дай Боже!) — приїхати на ту саму Волинь, якої так гордо зріклася „Наша Зоря" ...

Польська-ж преса, не виключаючи й „соціялістичної", в один голос кричить про прискорення кольонізації і з величезним захопленням описує її перші кроки. Ось як солоденько росписує це все краківський „Ilustrowany Kuryer Codzienny": „В найкращім закутку Волинської Землі, який призначено для заселення нашими жовнірами, в місцевости Гуків Гай, на взгіррю, з якого буйний зір очей сягає аж до Кремянецьких скель, — вибрав жовнір місце **для садиби свого Начального вожда***). Дванадцята дивізія обов'язково хоче мати серед своїх садиб садибу Начальника, хоч він сам обмежив свою ділянку всього 5 морґами, що вистачає лише на сад та город ... Впорядкування своєї оселі Начальник Держави доручив майорові Соломоничеві" ...

*) Всі підкреслення „Kuryera". — К. Л.

І далі:

„Тепер в загороді Пілсудського здіймається в гору лише руїна фільваркового будинку та ростуть дикі бур'яни, між якими стоять декілько фруктових дерев. Але вже під осінь там стане дімочок в польському стилю — не багата резиденція, але така, якої хоче жовнір, — оточана звідусіль ланами поселенців“ ...

Волинь, а передовсім Кремянецький повіт, де тепер панує найбільша нужда місцевого населення, — центр польонізації. Тут знаходиться ліцей, тут скупчуються всі сучасні єзуїти й розробляються ґрандіозні пляни знищення того всього, що дороге для місцевої людности. Звідси й походить відомий воєводський наказ про заведення в православних церквах урядової польської мови, чого не було навіть за старих уніятських часів.

Як би так Почаївська Лавра не була тепер пристановищем усяких деникинців, пермикинців та бредовців, то вона могла-б стати справжньою твердинею Духа змагаючого Волиняка. На превеликий жаль, московська білоґвардійщина по старій пам'яти посунула сюда і створила тут настільки міцне своє кодло, що хіба тільки озброєні Мазури розженуть їх, бо самі черниці нічого з ними не вдіють... Бувші полковники та ґенерали, понатягали на себе підрясники і розсілися, як у себе в дому, сподіваючись „вѣтровъ благопріятныхъ“, які повійнуть на них з боку „единой и недѣлимой“, коли вони зможуть скинути з себе чернечі халамиди й повернутися на свої давні місця. Тоді, як кажуть ці панове, — „Польщѣ можно будетъ дать маленкую автономію, а Украинѣ и на Камчаткѣ мѣста хватитъ“ ... Ні Революція, ні большевизм, ні боротьба за Українську Державність, ні навіть самий факт істнування молодої Польської Держави — нічого не кажуть їм. Дивно, як тільки могли так добре зберегтися вихованці Дубровина та Глинки Янчевського на цім нещаснім закутку української землі та ще й під польською опікою?!...

З болем в серці приходиться мовчати на ті всі випади, які робить тепер польська шовіністична преса по адресі Богові духом винних черниців Почаївської Лаври, хоч знаємо добре, що не моральний бік справи цікавить польських писак, а матеріяльні добра святої гори звертають на себе їх увагу і вже можна догадатися, що Лавру чекає доля Загоровського монастиря. І коли-б так сталося, то вже не наша буде в тім вина, а вина тих, що своїм ганебним поводженням ведуть до цього. Ряд статей на сторінках вшехпольської преси свідчить, що на Лавру вже готується замах, а поки-що йде підготовча робота. І недаремно-ж „Kuryer Lwowski“ починає писати — „Co słychać w monastyrze Poczajowskim?...“ Не даремне росповсюджуються краківським „Kuryer-ом Codzienny-м“ такі відомости, як от:

„Відомий монастир Почаївський, на Волині, (до війни на самому австрійсько-російському кордоні), голосний яко розсадник зненависти до католицизму і до Польщі, — зараз перейшов під владу Річи Посполитої Польської.

„Монастир цей являється одною з найкращих пам'яток пізнього ренесансу польської архитектури. Збудований на високій горі, стремить до неба своїми позолоченими банями, пристань, до якої хвилями пливуть волинські збіжжа ланів ситих.

„З церквою сполучається монастир, з будинками прочан, черниців, яких свого часу найбільшим опікуном був сам цар, а керманичем — орґанізатор чорної сотні Пуришкевич. З їх кола вийшов славний Распутін, утіха Сазонова й радість петербурського двору.

„І от постаті черниців:

„Одні довгі, сухорляві, другі товсті й присадкуваті, з обвислими животами. Блідолиці, анемічні послушники і потворно ростовстілі „старці“. Годі знайти тут духовно-фізичну міцну постать!

„Духовний рівень черниців взагалі нижчий нижчого. Ніщо їх не цікавить, нічого не роблять, хіба що працюють трохи на полі. Колись було їх 500, тепер число їх доходить до 100. Серед них богато бувших російських офіцерів, людей розумово обмежених і духово низьких.

„Тепер Почаївський Монастир — то держава без підданих. Загинув опікун Лаври, цар, а озброєні ватаги всяких армій перетрубили монастирські маґазини й розвіяли по вітру багату чернечу скарбницю. Пустка й руїна світить в правому крилі монастирського копусу, де колись містилася друкарня гадючої і полякожерної ґазети „Почаевскій Листокъ". Тільки десь ще по найскритніших закутках блукають хитрі тіни архиєпископа Антонія та архимандрита Витал!я, двох духовних вождів войовничого православія.

„Так, давня „святість" гине, але чи зосталися вірні?

„На таке питання вирік з гнівом один „старець" таку сентенцію:

— Такіе вѣрные, это невѣрные!...

„І скаржаться люто й сердито на страшний моральний упадок населення, що сталося наслідком війни, а самі стоять не далеко вище того населення.

„В часи большевицького наїзду, почаївські вірні ще й самі допомогали грабувати монастир, арештовували чернців і, взагалі, постаралися виявити себе як найкраще для червоних гостів.

„Тепер почаївські відпусти приваблюють трохи сільських баб та жебраків, для яких то є єдина в сучаснім життю розвага — але не те, що було колись...

„На майбутнє муситимуть „святі отці" міцніше попідтягати пояси на своїх милих животах і взятися за працю, бо величезні їх добра незабаром перейдуть на користь Польської Держави, — теж декількосот десятин землі, залишиться тільки один город в обгорожі монастирського муру (видержавленого минулого року за 4 і пів міліона марок!).

„Тимчасом живеться їм ще не зле. Вистачає, — як кажуть втаємничені, — на вино, мед і женщин.

„На питання, яка мета їхнього чернечого життя, відповіли нам: власне спасіння. Ці лагідні отці з обуренням відкидають думку про спасіння инших людей, намагаючись захопити для себе місце в „царстві небеснім".

„Свій нанажерливий шлунок задовольняють так, як може тільки задовольняти найвигабливійщий сибарит і вся їх сучасна монастирська політика скерована в бік одної наживи. І не маючи нових доходів, святі отці, з піною біля вуст нападають не тільки на своїх вірних, називаючи їх „невірними", але й ведуть злочинну аґітацію проти істнуючого державного устрію"...

Треба сказати правду, що автор цього має рацію. Инша річ, що на монастирських землях сядуть Мазури, але факт безпутного життя чернців Почаївської Лаври остільки очевидний, що можна сказати вже й зараз, що могутня твердиня волинського духу падає і „старці" доживають останні дні своєї слави.

В той час, як нарід, сільське духовенство і навіть єпископ, змагаються за питомість своїх споконвічних звичаїв і віри, маючи за зброю свою рідну мову, почаївські черці вперто тримаються „волі московського патріярха" і продають рештки монастирської землі за 4 з половиною міліонів марок Польській Державі. — Чи можуть вони після цього чесно протестувати, або говорити щось проти того, що в твердині православія запанує латинство?...

„Ті, що сіють вітер, бурю пожинають"... Почаївські черці також сіяли вітер і з вітром розвіються по світу... Всьому є свій кінець. Є кінець і безмежному терпінню Волиняків, який, здається, вже недалеко... Факт упадку Почаївської Лаври мусить де-чому навчити і тих, що зараз сприяють цьому... Треба знати, що не все певне те, що робиться одним насильством та крутійством...

Можна на монастирських землях посадити якусь тисячу Мазурів і виділити ще 5 морґів для садиби начальника, можна розігнати чернців, бо вони цього варті, але неможливо із споконвічної твердині православія створити католицький „кляштор", бо проти цього буде сама природа волинська, та сама природа, яка в минулому створила свого вогненного стовпа на горі Почаївській, відблиск якого ще досі світиться в душах волинських народніх мас, а вони нової наруги не стерплять...

А поки-що, польський Мазур робить свої перші кроки...

1921 р., 15. серпня. м. Збараж.

М. Царенко.

В неволі.

(Зі споминів французького Легіонера.)

6. серпня.

Спав дуже міцно. Коли прокинувся, то „Царь Фердинанд“ стояв на рейді в Констанці. Видко, що це велике місто, але на беріг чомусь нікого не пускають. Хутко знов вийшли в море, а під вечір прийшли до Варни. Білих Французів пустили на суходол, а нас ні. Втікли би ми без дозволу, але біля сходів поставлено трьох вартових Аннамітів, а на зовсім порожній пристані, через кожні десять кроків, розміщено инших, котрі не призадумаються пустити кулю в того, хто захотів би втікти. Та й на кораблі є дижурні. Поставлено цю всю варту тому, що бояться, щоби полонені Болгари не скористали з побуту в своїх краях і не втікли. Хтось з венериків, не маючи на це дозволу, дістався самовільно на пристань, але Аннаміти зловили його і завели назад. Тоді через якийсь час цей Француз вернувся з відром помиїв і вилляв їх через борт на голову бідним Аннамітам, а потім втік. Вартові стояли, так ніби нічого не сталося.

7. серпня.

До цеї пори стоїмо чомусь в Варні. Погода гарна, але на беріг нікого з нас не пускають і це починає усіх злостити. Що — ми вязні якісь, чи що? А може і справді попали ми в „брудну історію“?

8. серпня.

Так міцно спав, що не чув, як вийшли в море. Пливемо в чистому морі, землі не видко. Море не спокійне; по ньому скачуть баранці. Починає трохи колихати.

11. серпня.

Третій день вже нічого не писав в щоденникові, бо цілий час захоплювався чудовими вражіннями. Зараз сижу вартовим на сіні, а тому маю кільки вільних хвилин. Вчора о 5 год. веч. по царьгородському годиннику почали ми входити в Босфор. Що це була за красота! Які краєвиди! Не вистарчає слів, щоби їх змалювати — треба бачити все на власні очі. Ми, як дурні, кидалися од одного борта до другого, роздивляючись то на мальовничий беріг з остатками старовинної фортеці, то на яку небудь модерну білесеньку віллю, котра, здається, приліпилася до крутого, як стіна, берега і лише ледве помітна, перериваючася, стежка вказує на можливість зносин з рештою світа. То раптом появлялася глибока затока, схована до цеї пори уступом гори і видко було ціле місто, — сотню другу будинків, — котре розташувалося на краях цієї затоки. То знову раптом, ак в байці, проходили ми біля якогось великого міста на европейській стороні. Вулиці його підходили до самої води і на них видко було закутані постаті Туркинь і Турків в червоних фесках. Пізніше Босфор почав вузитися; і зі всіх боків на нас дивилися довгі джерела ґіґантських гармат. Де тут пройти кораблеві під ворожим вогнем! Починаємо входити в рейд, де стоять аліянтські дретновти. Кругом нас велика кількість океанських пароплавів під всілякими прапорами. Що хвилі проносяться мимо нас з азіятського берега і з численних островів невеличкі колесні пароплави, повні повнісенькі Турками. Сьогодня якесь свято і всі спішаться на забаву на европейський беріг. Царьгород видко, як не може бути ліпше. На першому пляні Стамбул, за ним Золотий Ріг, а там і Ґалата. Наш пароплав окружили численні човни з овочами, їжою, ґалянтерією, порноґрафічними картами. Іде жвавий торг. На шнурку, в невеличкому плетеному кошикові опускаються гроші в човен, а потім тим самим кошичком витягяється закуплений товар. Овочі незвичайно дешеві.

12. серпня.

Велика радість! Нас висаджують на суходол, бо далі ми поїдемо иншим кораблем. Як-би не це, то напевно не прийшлося-би ступити ногою в Царьгороді з таким проклятим начальством — ніхто не звернув на нас ніякої уваги підчас цілої подорожі. Ніхто не зайшов навіть подивитися, як ми розмістилися в трюмі. Ні, навіть в старій російській армії старшини більше думали за солдатів. Ну, та

Бог з ними! Подорож була така гарна, що це можна дарувати. А тим часом на золю!..

* * *

Вилізли ми на пристані в Стамбулі, куди привезли нас з „Царя Фердинанда“ паровим катером. Лише ступили на землю, як мало що не поглухли від страшенного галасу. Пристань була повна Турками ріжного віку і соціяльного положення. Більшість з них одягнена по европейськи, але всі мають на голові червону феску. Тут-же ходять вуличні продавці, обвішані капцями ріжних ґатунків, хустками, пасами і т. и. і голосно пропонують свої товари, побільшуючи загальний крик. Були і Турки в національних убраннях з чимсь подібним до наших козацьких бунчуків за плечима. Бунчуки прибрані в якісь дзвіночки і мають кільки порожніх куль на держаку. Це продавці свіжої води і ріжних напитків, котрі вони виточують з цих куль. Носчики — старі бородаті Турки — мають за спинами величезні плетені кошики, куди вони накладають неімовірну кількість річей, так що за спиною у них буває ціла гора пакунків. Вони запропонували нам свої заслуги. Тоді Януш, не довго думаючи, вліз сам в цей кошик і Турок, трохи пригнувшись на перед, держав його цілий час, очікуючи, коли ми всі рушимося. З великими труднощами примусили ми Януша відмовитися від такої прогульки. Приведено нас до якогось многоповерхового будинку, де розміщено французьких жовнірів. Стоять старі пружинні ліжка, нічим не накриті і страшно брудні; але це нічого, бо завтра по обіді відїзжаємо до Тульона. Треба бігти, як найскорше обдивлятися місто і першим чином до Айя-Софії.

Забув ше сказати, що є кілька леґіонерів, переважно в бувшого „вшивого ряда“, котрі хотять втікати, бо кажуть, що, коли тепер нас так ганяють на роботи, примушують тяжко працювати, обраховують в їжі, і зовсім не звертають уваги, як ми жиємо — то певно добра штучка той леґіон. А до Денікіна вони і не думають вертати; от же, кажуть, послужили на „русько-французькій“ службі і годі. Пора втікати. До певного степеня вони мають рацію, бо нас експльоатують при всякій нагоді, але тікати, дезертувати — ні. Потерпимо до Марсилії. А там буде видко.

13. серпня.

Першим чином пішли ми до Св. Софії. З зовні вона не робить великого враження, бо ані розмірами, ані будівлею не відріжняється, а навіть виглядає гірше від инших мечетів. За те в середині, куди ми попали, одягнувши войлочні пантофлі поверх черевиків, — все надзвичайно ґрандіозно і гарно. Хоч Турки постаралися знищити всі сліди минулого, але в деяких темних кутах полишалося багато старовинних рамець, з котрих лише повитягали образи. Бачили і стіну, котра, як каже леґенда, розступилася і сховала священника зі Св. Софії підчас служби Божої. Цей священник, каже та-ж леґенда, вийде зі свого захоронку і скінчить перервану службу Божу, коли на Св. Софії засяє знова хрест. В той час, коли ми оглядали середину, в одному куті старий, сивий мулла, сидячи по турецькому, промовляв до якоїсь школи молодих Турченят. Треба було бачити, якими злими очима він дивився на нас.

13. серпня.

Після обіда ми нагрузились на досить великий французький військовий транспорт „Vins-Long“. Транспорт цей призначений для перевозки війська; а тому в трюмі, в великому світлому помешканню, зроблено кільки поверхів добрих залізних ліжок, з мягкими матрацями. На кораблі, разом з екіпажом, находиться коло 1500 душ, а тому на носі його поміщається кілька штук великих волів. Мається на борту і хлібопекарня з механічною місилкою, а також кільки апаратів для штучного виготовлення льоду. Є багато човнів і плотів, аби спасатися ними в разі, коли корабель тонув. Крім того у кожного з нас є спасительні пояси. Треба сказати, що в Мраморному морі і протоках, а також майже на цілій нашій дорозі, часто стрічаються блукаючі міни, котрі повідривалися від мінних якорів, зроблених в часі війни. Такі міни уявляють собою велику небезпеку для пароплавів. Нас навчили, як одягати пояси, і кільки разів робили фальшиву трівогу, по котрій мусіли ми займати зарані призначені місця на па-

лубі, біля човнів. Хвалити Бога — хоч трохи почали звертати на нас увагу. Годин коло трьох загуркотіли грубі ланцюги, на котрих витягають якорі, і ми рушили.

Не дораховуємось трьох леґіонерів з тих, що хотіли втікати. Щасти їм Боже, але гадаю, що прийдеться зазнати їм злиднів. Хутко корабель виплив в Мраморне море, котрим йшов аж до ранку.

15. серпня.

Сьогодні о 4-ій годині ранку війшли ми в Месинську протоку. Праворуч Італія, ліворуч Сицілія, на котрій добре видно Етну. Обидва береги дуже скелисті. У самого моря, де беріг раптом знижується, приліпилися невеличкі містечка. Стоять вони на самому сонці і не мають ані кущика, ані деревини. Взагалі сонця тут стільки, що аж болять очі. Цілий ранок зустрічалось нам багато островів вульканичного походження, котрі раптом висовуються з моря. Одні з них, більш твердого матеріялу, обриваються дуже круто до моря. Инші мають форму конуса. До останніх належить вулькан Стромболі, коло котрого ми проплили о 12 ій годині. Вульканічна робота Стромболі не зупинилася аж до сьогодня; і над ним цілий час куриться легкий димок. Коли ми підійшли зовсім близько до нього, то з кратера почав виходитий густий дим, або може пара, червоноватого кольору, немов освітленого внутрішним вогнем вулькана.

Нудьга все збільшується, а з нею і лайки.

16. серпня.

Сьогодня дуже вітряно; і море, котре до цеї пори було незвичайно спокійне, починає хвилюватися. Качає вже досить міцно. Певне буде хуртовина, бо зачиняють ілюмінатори. А тут мені акурат треба йти на варту до арештованих французькнх матросів. Це ті самі, котрі відмовилися стріляти на Одесу і Миколаїв, коли їх займали большевиками. Тепер їх везуть на суд до Тульона.

17. серпня.

Але-ж то була ніч, хай Бог боронить. Море страшенно хвилювалося. Корабель кидало з одного боку на другий і він тріщав, немов хотів розсипатися. Коло 12-і години ночі, коли я стояв на варті, хуртовина дійшла до найвищої точки. „Vinh-Long" то підносився на гребні великої водяної гори, носом в верх, то знов кидався в прірву. Корма задиралася тоді до гори і він зі страшним стуком крутився в повітрі. Вязниця поміщалася спереду, де найбільше качало; я гадав, що не витримаю. Нудило мене страшно. Розуміється, що я не звертав вже ніякої уваги на арештованих — все одно нема де втікати. Хутко зробилось мені так погано, що я викликав Льорана і заявив, що не можу більше стояти. Тоді мене змінили. Аби дійти до своі постелі, мені треба було вийти на палубу, через котру раз у раз перекочувались хвилі. Це було страшно. Осторожно, тримаючись за все, що попадалося по дорозі, я перебігав від каната до каната і зовсім мокрий дістався щасливо до свого трюма. Але на останніх сходах мусів сісти і заплатити належне морю. Як я довідався вранці, укачало не тільки нас, непривичних до моря, але й матросів. Качає ще й тепер, але вже значно меньше. Однак цілий день я нічого не їм. Годин коло 5-ти вечера ми проплили біля Тульона, де не задержалися, бо в дорозі дістали радіо йти просто до Марсилії. Коло 8-ї години ми вже побачили Марсилійські вогні, а хутко стали на якорі біля „Chateau d'Yf", де сидів увязнений Монте Крісто.

18. серпня.

Після обіда ми зійшли на беріг. Нас — „леґіонерів" чекав французький капітан, котрий довго і сердито кричав на нас за те, що ми не вилізли всі відразу, лишень по кілька чоловік. А як тут було вилізти цілою ґрупою, коли пермісіонери, як збожеволілі кинулись до сходів і, як завжди буває при натовпі, розділили нас оден від другого. Поки що зустріла нас Франція не дуже привітно.

До касарень пійшли ми ладом. Йти прийшлося через цілу Марсилію. Сейчас же нас заведено до одного бараку, де ми прийняли теплий душ і де нам продезинфекціоновано одяг. Це було дуже приємно після довгої подорожі і спаня на підлозі. Але після того виявилося, що для всіх приїхавших на „Vinh-Long'і

не вистарчає місця у касарнях, а тому леґіонерів, одних лише леґіонерів, поклали на ніч в шатра впрост на землю. Треба сказати, що не вважаючи на літо, день був досить холодний, дув страшний вітер, а часами падав дощ. Земляна підлога в шатрах була зовсім вохка і лягати на неї спати, після теплого душа, було небезпечно. На щастя знайшли хлопці, десь біля плота, кілька тюків пресованої соломи; і ми тайком перетаскали її до себе на підстилку.

Ні, справді, — не дуже гостинно прийняла нас Франція!

19. серпня.

Цілу ніч ішов дощ; вода затікала до шатер; і спати було дуже холодно. Ранком переведено нас до форта St. Jean. Це фортеця середнєвікової будівлі, котра стоїть над самим морем в районі „Старого Порта". Від решти міста відділяється вона нешироким рукавчиком моря, через котрий збудовано роскладний міст. В 9 годин вечера міст цей складається; і тоді нема сполучення з Марсилією аж до ранку. З нешироких воріт, у котрих стоїть варта і сидить оден сержант, попадаєм ми в коритар, котрий веде у внутрішній двір, закритий зі всіх сторін старими будівлями форта. На цей двір виходять залізні двері численних казематів. Це пересильна військова вязниця для засужених до Африканських Дисциплінарних Баталіонів. Коли ми проходили по двору, якийсь капраль одчиняв оден каземат і я заглянув в його середину. Це впрост камяний мішок, видовбаний в грубій, мурованій стіні. Висота його певно не більше саженя, довжина трохи більша, ширина три кроки. Майже цілу цю камеру займає низенька вузенька єойка, котра протягом дня підноситься і замикається. Крім ліжка був ще в камері маленький табурет — і це все. Світ скупо проходить через маленьке квадратове віконце — решітку в дверях, через котре і голову просунути не можна було би, таке воно маленьке. Підлога теж з червоної цегли. Просто камяний гріб; бо коли койка спущена, та лежачи можна дістати рукою двері. Уявляю собі, як то там мусить бути холодно в зимі! І це культурна республіканська держава! З казремата вийшов низенький блідий жовнір. Капраль сунув йому в руки мітлу і сказав замітати двір. Ми підійшли до нової арки в мурахі по величезних мурованих сходах вийшли на другий вже більший двір, на котрому стоїть модерна касарня. Це етап кольоніяльних військ і леґіона. Підходяща з каторжанами кампанія! Всі повісили носи і почували себе дуже ніяково. В касарнях ми побачили двох леґіонерів, Росіян, зі складу російських військ у Франції. Вони верталися з відпустки в Африку. Тут ми довідалися страшну правду про леґіони. Перше всього відправляють до депо. Дисціпліна там така, що в порівнанню з нею стара миколаївська — рай. Офіцерів майже ніколи не бачуть. Всім заправляють сержанти і капрали, котрі за найменьшу дурницю садовлять до вязниці, а при нагоді і бють. Їжа погана. Ані вина, ані сардинок, ані тютюну. Платні, замісць 250 або 140 франків, дають лише 17—20 франків на місяць. По трьох місяцях науки відсилають до Марокко, де йде безперестанна війна з Мароканцями; життя в неймовірних умовах і смерть чекає на кожному кроці. Чутки були справді, що з депо відправляли бажавших до Денікіна; але вони служать вже в Régiment de Marche (полк, котрий воює і робить переходи по Марокко) і тими днями кінчають свою службу, бо анґажувались лишень до кінця війни. Всіх нас огорнув роспач, після того, що ми довідались. Де-хто кинувся шукати Бльока; але він ще в порті дістав дозвіл переночувати з жінкою в готелі. Що це за життя буде цій бідній жінці? Я бачив її на пароплаві: дуже гарненька і делікатна, немов молоденька панночка.

Хутко нас закликали до канцелярії і оголосили, що завтра ранком відправляють нашу ґрупу до Орану (порт на півночі Африки), кораблем „Ґенерал Ґалієні".

„А поки що, добавив капітан, можете йти гуляти по місті; та дивіться — не робіть дурниць; а то!.." — і він показав рукою, що замкне під ключ.

Тоді ми рішили, що прийшла пора сказати, на яких умовах ми записувалися, і заявити про своє бажання служити в протибольшевицьких арміях. Але капітан почав кричати, що це його не торкається, що тут лише етап, а що в депо леґіона з нами вже розберуться. Так само у депо видадуть нам приму. Після того він повернувся і пішов собі геть. Тут вже ми почулися зовсім ніяково;

але щож можна було зробити? Крім того ми ж чули від тих двох леґіонерів, що це власне з депо викликали бажаючих їхати до Денікіна. Помаленьку все заспокоїлося, бо ніхто не хоче навіть і думати про те, що нас можуть примусити служити пять років в Африці. Треба тим часам користати з дозволу оглянути місто; а тому трохи почищуся і піду на прогульку разом з Пашком („Петлюра“) і з полковником.

* * *

Виявляється, що тут мало чогось хотіти і мати на це дозвіл — доказом цьому слідуюча моя пригода. Як тільки кількох нас підійшло до воріт; мене нахабно схопив за рукав якийсь капраль і, ні слова не кажучи, потягнув до фіри з дошками, котра в цю хвилю підіхала до форта.

— Бери ці дошки і занось їх до касарні!.. — приказав він мені.

Я сказав йому, що офіцер нас пустив до міста; але він не хотів нічого слухати. Коли-ж я почав сперечатися, він, загрожуюч, сказав;

— А цього хочеш? — і показав, як і капітан, шо замкне мене під ключ.

Я нагадав собі оповідання тих двох леґіонерів Росіян і мовчки почав носити дошки. Пашко також попався і мусів носити величезні кавалки якогось брудного, чорного мяса, котре під ту хвилю привезли до форта. Після цієї роботи мусіли ми знова йти до касарень чиститися, а я крім того записав ці рядки. Зараз виходимо знов; але може знов зловлять нас на дорозі. От положенння! Почуваю себе запроданим невільником!

20. серпня.

Ранком погрузилися на „Генерала Ґалієпі“ і тепер пливемо до Африки. Хутко вже зникне з очей материк Европи. Серце стискає шалена роспука і почуття якогось страху огортає мене.

21. серпня.

Сонце пече наймовірно. Ми розміщені на верхній палубі і на нас без перестанку сиплеться дрібний вуголь з комина. Все покрилося чорною шкурою. Тут-же, на палубі, недалеко від нас, розмістилася ґрупа демобілізованих альжирських Арабів, котрі вертаються на батьківщину. Неприємні, хитрі обличча. Вони почали якийсь національний танець, щось подібного до танцю живота; але танцюють його вдвох, при чому оден обхоплює другого ззаду і виробляє якісь розпусні рухи. І це все під різкі, одностайні до нудьги, згуки тростинкової дудочки. Між такими то людьми жиють бідні леґіонери. Одна надія, що нас там довго не задержуть! Їде також з нами ґрупа Тиралієрів-Мароканців. Вони більш симпатичні на вигляд; але це зовсім дикуни. Мені оповідали Французи, що від Мароканців, котрі їхали з фронта на відпустку, дуже часто відбирали німецькі голови, які вони везли до дому, як трофеї. І то з братами таких Мароканців, лишень ще більше диких, котрих Французи не встигли „замирати“, провадить війну Леґіон.

Ми проплили вже біля Болеарських островів, котрі належать до Іспанії. Завтра будемо в Орані.

Ранком приплили ми до Орану і по йдучій в гору дорозі, обсаженій величезними пальмами, дістались до етапу. Тут ми не встигли навіть відкрити рота, як нам через вікно крикнули:

— До Першого Полку Леґіона, до Сіді—Бель—Аббеса!

Хутко нас нагодували і сейчас-же завели на двірець, досить великий будинок з білого каменя, в маврітанському стилі. За кільки хвиль ми вже їхали на південь до Сіді—Бель—Аббеса. Потяг, повний Арабами в широких білих бурнусах і Арабками, закутаними цілком в білі матерії, не біжить а впрост летить з неімовірною хуткістю. Таким чином ми їдемо в глибину Африки. Мимо нас пролітають поля, з котрих давно вже зібрали хліб, величезні простори винограду, ферми огорожені високими камяними парканами з бойницями, котрі нагадують, що ще не так давно в них була потреба. Стрічаються огороження з величезних кактусів. Ціла дорога обсажена оливковими деревами. Все, що у нас так дорого коштує, — росте тут у великій кількості: міґдали, лаврові дерева і т. и. Часами їдемо по сухій червонуватій землі, де скупо ростуть спалені сонцем лишайники.

О 10-ій годині вечера, коли було вже зовсім темно, приїхали ми до Сіді-Бель-Аббеса. На маленкому двірці здибав нас висланий з депо капраль, Німець з довгою клинастою бородою. Він з лайками порозставляв нас в ряди, штовхаючи тих, що не дуже його розуміли. По зовсім темним вулицям невеличкого міста прийшли ми до касарень. Коло воріт стояла численна варта, напів з лєгіонерів, напів з Мароканців, у їх гарних східних уніформах. За капралем, котрий ніс в руках ліхтар, увійшли ми до неосвітленої касарні, де панувала абсолютна тиша. Але ледве капраль відійшов кроків на 20 вперед, як мовчазні ліжка раптом ожили і до нас безшумно кинулися якісь тіни в довгих сорочках, котрі зашепотіли на ріжних мовах. Були й Росіяне, котрі питали звідкіля ми і шукали земляків. Аде капраль почув певно, що робиться у нього за спиною, бо повернувся до нас і голосно закричав. В один мент коло нас вже не було нікого. Тільки можна було почути, як застукали по підлозі чиїсь босі ноги і щось бухалось до ліжок. За хвилю в касарні запанувала тишина. Ця коротенька, але багато кажуча сцена, котра відогралася протягом кількох моментів серед темної ночі, незвичайно мене пригнобила. Коли нас розмістили по ліжках, я запитав капраля, де можна взяти води; бо завдяки страшній спеці страшенно хотілося пити. Капраль милостиво позволив мені піти до сусідньої кімнати і попросити когонебудь води. Я так і зробив; і коли якась фіґура наливала мені воду з своєї похідної фляшки, вона прошепотіла придушеним голосом якогось інтеліґентного Росіянина:

— Чого ви приїхали суди? Тут — каторга!..

Не-Січовий Стрілець.

Січові Стрільці і Галичина.

Від якогось часу прийшло, як кажуть Гуцули, „веремя“ на Січове Стрілецтво. Не має тижня, аби не зачіпив С-их С-ців комуніст, гетьманець, чи східногалицький гр. кат. західний Українець. Мимохіть виринає питання: чи ці атаки є випадкові? Ні. Вони ясні і зрозумілі — раз з уваги на ті події, котрі зі залізною необхідністю на Україні йдуть і в яких Січове Стрілецтво знов покликане відограти свою ролю; а друге — з уваги на цю політичну ідеольоґію, під знаком котрої Січове Стрілецтво верстало в крівавих минулих роках свій шлях на землях України. Всеукраїнський націоналізм і соборництво — є ідеї, на котрі не піде ні Скоропадський, ні Раковський, ні Петрушевич. Отже тому немає чого дивуватися, що злобні наклепи падають в сторону Січ. Стр., чи споріднених їм орґанізацій, але що ці „виступи“ ще кріпшають з дня на день. Варта тому трохи зупинитися над одним із таких клясичних по своїй необ'єктивности нападів з останніх днів, яким являється стаття п. С. Р. п. н. „Галичина та Соборна Україна“ в ч. 32 „Укр. Прапору“.

Головний закид, який шан. автор робить Січовим Стрільцям під фірмою укр. „активістів“ є те, що — мовляв — як-би Січові Стрільці були в осени 1918-го року пішли не на Київ, а на Львів, то ми мали би сьогодні Сх. Галичину враз з усіма наслідками цього факту. А що так не сталося, то єдиним виновником являється саме Січове Стрілецтво.

Відомо всім, що Січове Стрілецтво являється ідейним і фактичним продовженням орґанізації Укр. Січових Стрільців, котра почала творитися на довго перед вибухом світової війни. Це були національні українські лєґіони, покликані до життя інтуітивною вірою, що майбутні кріваві змагання двох великих держав, які панували над українським народом, мусять принести волю для цілого українського народу. І ці рахунки згодом цілком здійснилися. Такими надіями було переняте ціле українське громадянство Галичини. Отже тому трохи дивно читати самохвальні міркування автора, який повстання ідеї стрілецтва в Галичині бере на свій виключний рахунок, одночасно-же закидує недостачу активізму в 1913 і 1914 р. якимсь ближче неназваним „одиницям, котрі опісля висунулися на чоло Січового Стрілецтва“.

Перші початки повстання організації Січового Стрілецтва припадають на вступний період української революції. Майже одночасно з тим, як український народ Придніпрянщини прокинувся з вікової неволі і почав будувати свою хату на своїй землі, родиться між полоненими на Вкраїні галицькими старшинами і козаками думка: утворити на области Придніпрянщини бойову організацію з Галичан для оборони української державної ідеї, котра саме зачала приймати реальні життєві форми на Придніпрянщині та у свойому остаточному завершенню мусила привести і до визволення решти українсьсих земель з під польсько-австрійського панування. Це сталося якраз тоді, коли нинішні патентовані галицькі „патріоти" і політики покрою п. п. Петрушевича і К. Левицького складали вірнопідданчі заяви Австрії — хіба за те, що австрійський цісар обіцяв був прилучити Галичину до самостійної Польщі. Наддніпрянські землі України, визволившись з під московського панування, могли стати найкращою базою для збройного походу на Галичину українських військ, — в першу чергу: леґіонів складених з тією саме метою, і під проводом та в тіснім порозумінню з г р о м а д я н с ь к о ю організацією „Галицько-буковинським Комітетом в Київі". Січове Стрілецтво почало формувати свої ряди й приготовлятися до виступу. Воно робило це в імя чистої ідеї соборности, цебто стремління до дійсної злуки всіх українськнх земель в один державний організм. Січове Стрілецтво, як і Гал.-буков. Комітет, підлягало Центр. Раді, що відповідало не тільки ідеольоґії членів Січового товариства, але також і основній пошані тієї нац.-військової організації до леґальної влади українського народу. Оцих принціпів держалося Стрілецтво вірно цілий час; і тому Центральна Рада майже в усьому складі своїх членів, на чолі з М. С. Грушевським, має завдячувати свій рятунок не один і не два рази саме охороні Січових Стрільців. А коли Німці зробили державний переворот на Україні і насильно проголосили гетьманом Скоропадського, то тоді С. С., згідно з переконанням загалу українського громадянства, підчинили себе під владу Українського Національного Союзу, який всі вважали справжнім національним українським урядом. Спершу був намір як найбільше скріпити українські позиції, протиставитися Протофісові і, прогнавши московську офіцерню, взяти гетьмана в українські руки. Але дійсність показала, що без збройної боротьби цього ніколи не можна буде осягнути. І коли гетьман Скоропадський остаточно зрадив Україні та явно пішов на злуку з Московщиною, для С. С. не було иншого шляху, тільки шлях з цілим українським народом.

Січове Стрілецтво було, як жива сила, цілком втягнене в розвій подій, та звязане з ними тисячними вузлами. Згадати б от хоч-би про слідуючий момент:

Січове Стрілецтво, виписавши на своїх прапорах ідеали всеукраїнського державного соборництва і продовжуючи під цим оглядом лінію У. С. С. — дуже швидко перемінилося з організації чисто галицької в о р г а н і з а ц і ю з а г а л ь н о — у к р а ї н с ь к у. Бажаючи н а д і л і завалити роз'єднуючі нас кордони, Січове Стрілецтво стреміло до знищення типу Придніпрянця і Галичанина, а натомість до витворення одного національного типу патріота — Українця. І це йому вповні вдавалося. В Січових частинах було дуже багато уроженців Придніпрянщини, які цілком не відчували того, що вони находяться в якімсь чужім середовищі. В бою під Мотовилівкою було їх вже біля 25%. Чи над їх почуваннями і інтересами можно було з легким серцем перейти до дневного порядку?

Загалом: дивні поняття має п. С. Р. про державні обовязки, про громадянську, а не кажучи вже — про військову дисципліну і про дійсний стан тодішніх відносин на Вкраїні. Йому здається, що Січове Стрілецтво могло, на лад платних середновічних Швейцарів, одного гарного дня сісти собі до захоплених потягів і поїхати на захід. Що Січове Стрілецтво, як в і й с ь к о в а організація, під моральним і фактичним оглядом підлягала якійсь владі, якомусь політичному проводові, з котрим була звязана ще з а к и повстала самостійна Галичина — це все ні трошки не торкається автора. Адже-ж на рішення С. С. взяти участь в протигетьманському повстанню мали вплив також всі перебуваючі тоді на Придніпрянщині Галичане, а не менший вплив і п р и с л а н и й з і Л ь в о в а п.

др. О. Назарук. Бо хоч п. Др. О. Н. на випадок невдачі своєї місії повинен був повернути назад до Галичини (другий, висланий разом з ним делеґат — дійсно зробив так), то він не тільки не зробив цього, не лише лишився на Придніпрянщині, але й приняв найдіяльнішу особисту участь в орґанізації протигетьманського руху; з під його пера вийшли тоді одні з перших проклямацій Директорії, він переговорював з німецькою Радою Військових Депутатів у Київі, він — делеґат Галицької Національної Ради — приняв пост міністра в першому кабінеті Директорії. Чому С. С. — не політики, тільки вояки, — мали бути мудріші від величезного числа політичних і громадянських діячів з поміж Галичан? Праця останніх разом з С. С. була найкращою згодою на тактику, котрої тоді трималося Стрілецтво.

Одначе найсильнішим арґументом, який промовляв перебуваючим тоді на Придніпрянщині Галичанам за тим, щоби в критичний час не кидати України на поталу большевикам, був той, що ніхто ані не хвилю не думав, що офіціяльні галицькі політики будуть в свойому сервілізмові такі короткозорі, що судорожно держатисямуть Австрії аж до останнього її віддиху, та, що занедбають перед народом сповнити свій перший обовязок: — підготовлення принаймні невеличкої бойової сили на винадок розвалу Австрії. Також ніхто з Галичан не припускав, що п. др. Е. Петрушевич на галицькій конституанті буде переконувати громадянство, на основі „автентичних“ відомостей про те, що антанта не гадає Австрії розвалювати, отже всю благодать він привезе з . . . Відня. Наслідок такої „прозорливої“ політики був той, що, якби в останній хвилині на власну руку не була зорґанізувалася жмінка старшин і випадково не стояв у Львові ґарнізон старих жовнярів — Українців, то в початках падолиста 1918 р. Галичина була-б дожила до безсмертного скандалу, що польська Ліквідаційна Комісія була-б прийшла і взяла край в своє посідання просто без протесту. Бо патентовані галицькі політики оббивали тоді пороги міністерських покоїв . . . Австрії, котра тоді вже не істнувала. Це факт, на вид якого ще й нині мусить скипіти найсупокійніша кров.

А тепер найкращою заслугою рахується з поза плота кидати на поодиноких визначних діячів ідейної стрілецької орґанізації клеймо, що вони находяться сьогодні на „платній польській службі“ саме . . . п. др. О. Назарукові, людині, яка сама стояла близько до стрілецької орґанізації. Тими самими середниками воюють другі більші і менші службовики п. Диктатора. До них мабуть належить і шан. автор, коли на здогад буряків говорить про . . . наживу, про . . . хрунівство, про . . . карієру і инші того роду „культурні“ речі. Зрозуміло тому, що з такими арґументами полємізувати тяжко.

Одначе сьогодні ясно, що коли-б було прийшло до походу на захід, то разом з польським накорінком треба було зробити основну чистку також і в нашому загумінкові. Треба було між иншими „висвободити“ рідну країну і від її знаменитих провідників, які, здеморалізовані довгим безконтрольним воєнним режімом, навчені вигинати спини на всі боки і особливо ненависні до кожного, хто зачинає їм дивитися на пальці, — показали наглядно, що не надаються навіть до проводу в повіті чи громаді — а не то в народі.

Правду каже шан. автор, що еліту наших воєнних сил творили молоді офіцери зі стажем що найбільше субальтернів — дарма, що він говорить про це з іронічною посмішкою. Жаль тільки, що він не йде далі і не питається: де були наші вищі офіцери, наші ґенерали і и. команданти, загалом ті всі зі срібними та золотими еполєтами, котрі могли заступити молодих людей? Чи багато ґенералів — Українців обняло владу в Галичині? Своїх ступенів досягли субальтерни працею, а коли обставини заставляли їх, часто проти їх волі, ставати на чоло, то чи можна їм це брати як вину? Що-ж вони, по думці шан. автора, мали робити? Хіба піти слідами дуже багатьох хитро-мудрих, тих, що то іcповідують засаду: покірне теля дві мами ссе — і, заложивши руки, ждать, аж поки

„панове з Відня“ вже нам усе дадуть?.. Чи активність нашого старшинства не заслуговує — коли вже не на вдяку — то хоч на зрозуміння?..

Зате дуже інтересний той факт, що з праці, крови, поту і ран цих дрібних субальтернів швидко скористали всі „патентовані“ і негайно позголошувалися, коли прийшлося обсаджувати ріжні посади. О, під цим оглядом вони нікому не дадуть себе перегнати! Тут вони справді „вічні і незаступимі...“ І коли сьогодні ці проводирі нововиринувшої „галицької республіки“ безслідно забувають на моменти з 1918 р., серед котрих у крові кувалася українська державність, і тепер кидають болотом на справжніх героїв того часу, коли напр. сьогодні галицька Диктатура титулує у своїх офіціяльних паперах одного з найбільших галицьких героїв: бл. п. полковника У. С. С. Дмитра Вітовського, першого Держ. Секретаря військових справ — „студентом прав“ — то за це стид і ганьба їм! Чи так поводяться зі своїми національними героями Поляки або Чехи?..

Справжня дійсність, розуміється, була цілком инша ніж те все, що з повітря схоплює п. С. Р. Зараз після вступлення до Київа військ Директорії відійшов на польський фронт до Галичини дивізіон броневиків, а за ним два полки артилерії С. С. Обі частини оставали цілу кампанію в складі Галицької Армії аж до її переходу до Денікина. Зате під той час, коли шан. автор домагається присилки п о л к у С. С. — находився в бою під Мотовилівкою всього один одніський числом к у р і н ь С. С. Це найкраще свідчить про поінформованність швидкого на слова критика. Січове військо, подібно як Галицька Армія, не впали з неба на землю. Вони виросли і з'орґанізувалися в тяжкій боротьбі з ворогами.

А муніція, зброя, воєнний і санітарний матеріял, борошно, цукор, сало і т. д.? Скільки соток вагонів вислано в той період з Наддніпрянщини в Галичину? Як-би не той матеріял, котрий Стрілецтво захопило в бою з ворогом — чи довго відтята від цілого світу Галичина була-б продержалася? Бо кожному ясно, а певно ясно буде також п. С. Р., котрий стільки говорить про звичайну і військову ґ е о ґ р а ф і ю (мимоволі насувається питання: чи автор тієї статті п. С. Р. залюбки оперуючи „ґеоґрафічними термінами“, не є випадково вченим ґеоґрафом?!), що голими руками ще ніхто війни не виграв. Мабуть тому не погано було й для Галичини, що С. С. причинилися до перебрання на Придніпрянщині спадщини після Німців в українські руки. Ми побачили-б, що було-б з галицьким Держ. Секретаріятом і армією на фронті, як-би на її запілля впали з цілим розгоном ніким не здержувані большевики.

В боротьбі оставалося Січове Стрілецтво на Україні до останньої хвилини. Щойно катастрофа з падолиста 1919 р. і відомий варшавський договір стали приводом до ліквідації корпусу С. С. Від тоді Стрілецтво, як самостійно з'орґанізована бойова одиниця, перестало існувати. Але сама ідея стрілецтва не загинула. Вона живе і жде слушного часу. А коли той час прийде, то тоді знов певно впаде гасло до збірки...

Провідною ідеєю Січового Стрілецтва все була Самостійна, Єдина і Соборна Україна. А цю соборність все лучило Стрілецтво з нашим державним центром — К и ї в о м. І чи буде так, як ф а н т а з у є шан. автор, ще покаже майбутність. За це, як хто з Галичан служить рідній справі, ніхто не стане ломити списа. Але, щоби про і д е й н у течію, в роді „Молодої Галичини“, — судити на основі голосів... польської преси, які ця преса взяла з большевицького джерела у Відні (до речі: цікаво, що однакових арґументів проти „Мол. Галичини“ вживає комуністична, польська і диктаторська преса) — проти такого способу полєміки і політичної боротьби слід піднести як н а й р і ш у ч і ш и й п р о т е с т!.-

N.

Черговий фарс.

Історія праці лівого крила У. Н. Р. за кордоном ще чекає свого правдивого дослідника, котрий колись предложить її на суд українського народу і покаже наочно той глибокий розвал, який зробила в партійному житті остання революція.

Але й без істориків кожному, хто більше-менше приглядався до партійного життя і не стояв дуже далеко від політики, ясно, що вся діяльність цієї славнозвісної ґрупи, яка по іронії долі складається майже виключно з с-р. мартовських, а де-які (Грушевський, Жуківський) мають партійний стаж аж в цілих півтора року, вся діяльність її полягала в грі дрібного самолюбства і вічному і безконечному пошукуванню нових богів.

Ми тут хочемо спинитися лише на останніх фактах, котрі з'явилися гідним кінцем, який завінчав діяльність ґрупи і після котрих всю ґрупу можно з певністю рахувати морально і фізично зліквідованою.

На підставі документів, виданих самими лівими с-р., справа виглядає так:

Закордонна Делеґація У. П. С. Р., складена виключно з бувших петлюрівських урядовців, котрі випадково лишилася без служби (Шраґ, Чечель, Христюк, Жуківський), і проф. Грушевського, не маючи довший час контакту зі своїм Ц. К., безупинно лівіла і лівіла в той час, як всі соціялістичні партії Европи пішли на реальну працю і пірвали з комунізмом.

Це полівіння примусило Грушевського і К-о в юнацькому захваті виключити без відома Ц. К. з партії цілу низку старих партійних робітників, котрі виключення не визнали і об'єдналися в окрему ґрупу.

Працюючи таким чином виключно в напрямку усунення інакодумаючих, „Делеґація" досі нічого не могла зробити з „відомим" Микитою Шаповалом, котрий, воліючи бути „першим у селі ніж другим у Римі", заснував у Празі в противагу „Делеґації" свій „Закордонний Комітет" УПСР. з таких діячів, як б. петлюровські урядовці Балаш, Кондрашенко та иньші.

Третього бажаючого захопити партійну владу у свої руки — поки що не знайшлося; і тому ці обидва чинники повели з собою глуху боротьбу на радість всім ворогам, як партійним так і національним.

Фарс, як і треба було чекати, закінчився трюком: М. Шаповал, скориставшися чутками (мітичними) про від'їзд кумпанії Грушевського на Украіну, не довго думаючи — виключив їх з партії „за намір співробітничати з большевиками".

М. Грушевський натурально образився і виключив в свою чергу Шаповала „со чади", та ще й з вовчим білєтом, себ то без права повороту в партію.

Позаяк обидва чинники рівноцінні, чи певніше — обидва однаково малоцінні, то виходить, що ліве крило У. Н. Р. знов (вже другий раз) себе зліквідувало.

Як піде справа далі і що вчинять новітні Баба Палажка і Баба Параска, до кого підуть вони судитися, мусить вияснити найближчий час; і ми сподіваємося вернути до цієї справи в одному зі слідуючих чисел.

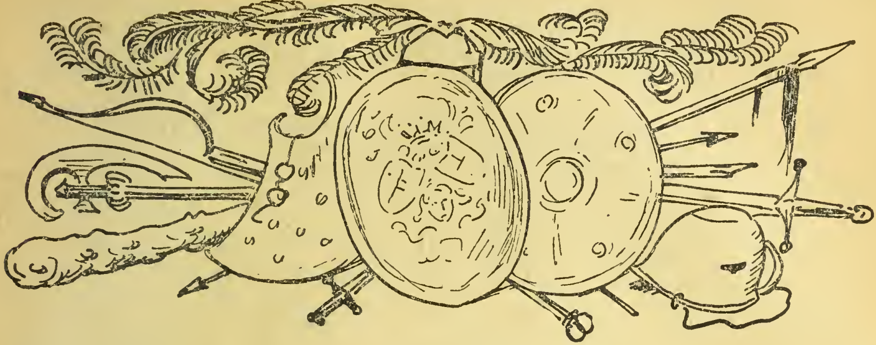

С.

Маленький фелєтон.

Баляда.

Про славетного Барона фон-Грушевський Барбабьянка та хороброго Ріттера фон-Шаповал Оксенштірне.

...Лети хоть до ночной звѣзды
А быть тебѣ без бороды...
„Русланъ и Людмила“.

Тільки світ рано вранці на гори упав,
В лісі кракання чути ворон,
Вже в Феслявському замку нараду скликав
Фон-Грушевський славетний Барон.

Перший промінь блиснувши з гірських верховин,
Тільки хмари на хвильку роздер.
Перед старим Бароном стоять як один
Славні лицарі — ліві С-Р.

Тут і вірний Жуківський, і поруч фон-Шраґ,
Там Христюк виступає, як слон;
Всі в лицарськім убранні з мечами в руках;
Всі чекають — що скаже Барон.

Аж за серце лицарське цікавість взяла;
Що то сталось: чи мир, чи війна?
Чи то може з Москви добра квота прийшла?
Чи вернув знов Господь Супруна?

Всіх славетних бойців нетерплячка бере:
Де то капне живої води?
А суворий Барон тільки бороду тре,
Поглядає туди і сюди.

— О, товариші! — тяжко зітхнувши почав.
— Ви борці sans reproche et sans peur.
— Ох, щоб долярів трохи в кешені я мав,
— З вами цілий би світ перепер.

— Не для балю веселого кликав я вас,
— Не за тим, щоб ділить бариші.
— Ой, приятелі, сумний надходить вже час;
— Як згадаю, аж верне з душі.

— Наш перфідний вассал — Ріттер фон-Шаповал
— Нам відмовився дань принести;
— І на нас цей шакал, цей ганебний нахал
— Щей грозиться війною пійти.

— Ох, не можу я спать; і не сісти, ні встать,
— Доки ділу не буде капут;

— Як не буде негайно на брамі стирчать
— Голова Шаповалова тут.

— Присягаюсь Раковським і Троцьким самим —
— Іменами всіх наших панів:
— Як тепер не розвієм Микиту як дим,
— То зостанемось враз без штанів.

— Ой ви, лицарі славні, мої паничі,
— Надійшов для вас жаданий час.
— Надівайте шоломи, гострите мечі,
— Хто на зрадника пійде з між вас.

Славні лицарі стали — ні взад ні вперед:
Попихають одного один.
Хто зітхає, хто шепче: — Ото марафет.
А чому це вже я, а не він?

— Ти славетний Жуківський, — продовжив Барон.
— Ти за правду піднімеш меча,
— Ти хоробрий був завше, як пан Ганелон;
— Ти напевне не даш втікача.

— Памятаєш колись у німецькім суді —
— Ти забувсь, бо це було давно;
— Ти боровся і бився, як курка в воді
— Перед тим, як пуститись на дно.

— Памятаєш, як ти ревізором служив?
— Коли ж грошиків вийшов запас,
— Ти могутнюю дулю Петлюрі зложив,
— А затим приєднався до нас.

Б'ю тобі я чолом: надівайже шолом
Будеш ти вже не Ріттер, а Князь,
Коли виметеш з Праги зараз помелом
Щаповальсько-Григорьєвську мразь.

Вийшов лицарь Жуківський і очі спустив,
Пробірають його дріжаки.
— О, Бароне, тобі би я вічно служив;
— Тільки тут не того . . . не з руки.

— Я до бою, ти знаєш, лечу як ґерой;
— Тільки квоту, прошу, наперед.
— Шаповал же нахал, як бодне головой —
— Переломить одразу хребет.

— Я вже й сили такої не маю в руках,
— Щоби битись з скаженним бичком . . .
— Є молодші мене. От хоч Ріттер фон-Шраг —
— Хай іде на війну ватажком.

— О мій любий фон-Шраг, — возглашає Барон,
— Мій ти вчитель есерських наук,
— Чи виходиш на бій за партійний закон;
— Бо інакше все діло-бамбук.

— Цей перфідний нахал — Ріттер фон-Шаповал
— Прибере всі доходи в кулак;
— Не поможе мені ні Меркур ні Ваал;
— На піску опинюся як рак.

Виступає фон-Шраґ, побілів як стіна.
— Я вояка, яких не знайти;
— Славна річ та війна, як згадать Супруна,
— Заосмотривсь я добре в фунти.

— Бився я в Будапешті; і в Льондон ціляв;
— Погуляв по чужій стороні.
— Але певне, що розуму б зовсім не мав,
— Щоб з Микитою став до борні.

— Як бодне він чолом, не удержить шолом;
— Розтовче на яєшню мізки.
— А його самого не діймеш і колом.
— Ні, мені цяя річ не з руки.

— От є Ріттер Христюк — доктор ріжних наук;
— Не возить же їм справді мішки!
— Хай не жалує рук, — добрий виломить бук;
— Сей Микиту поб'є на шматки.

— Маєш, — каже Христюк, — я від бою відвик;
— І бодатись ніяк не утну.
— А „Причинки" куди ж? То ж пропадуть на вік,
— Це вам те ж не понюх тютюну!

„...О товариші, — стиха промовив Барон, —
Всі ви крутите, бачу, хвостом...“

— О товариші, — стиха промовив Барон. —
— Всі ви крутите, бачу, хвостом.
— Ну так разом напрім розвалить Вавилон —
— Всі гуртом; — не хрестом, то пестом.

— Гей ви джури, ландскнехти, сідлайте коня,
— Враз збірайте списи й патики;
— Вирушаймо в похід, щоб до другого дня
— Шаповала рознести в шматки!

* * *

В сумній невідомій долині,
Межі кам'яних верховин,
В широкій зійшлись полонині
Два війська один на один.

Наповнені помсти і злости,
Наїжились всі як коти,
Хотять потрощить вони кости,
Комусь роспороть животи.

От з півночи військо наспіло:
Від славної Влтави ріки,
Ведуть ватажки його сміло,
Гудуть як чмелі козаки.

Попереду війська-громади,
Гука, як на муштрі капрал,
Грозить забодать без пощади,
Микита летить Шаповал.

За славним своїм Головою,
Як стражник колись на базар,
Летить Кондрашенко до бою,
Петлюровський екс-комісар.

Зняли вони галас великий,
Підносять мечі, патики;
Грозять понівечити пики,
В яєшню розбить баняки.

Назустріч Феслявського Пана
Дружина і сам Голова;
Летять, як літав на Полкана,
Колись-то славетний Бова.

Гукають: „Борітеся“, дружно,
Не жалуймо ми стусанів.
На зрадників вдарим оружно —
„Поборемо“ сучих синів.

„. . . Тут збилися хлопці з собою,
Попереду всіх ватажки . . .“

Тут збилися хлопці з собою,
Попереду всіх ватажки,
Так сходяться вранці до бою
В отарі громадські бички.

Не знають завзятці рахуби,
Не жалують вражих боків,
Трощать вони кости і зуби,
Летять черепки з баняків.

Ніхто не отримав побіду
З завзятих есерських гульвіс.
Загинули хлопці без сліду,
Себе потрощили на хмиз.

Затихло мичання і крики,
Обидва лягли ватажка
Не лишилось жадної пики,
Щоб вістку подати в Ц. К.

„... Біліють лиш вибиті зуби,
Та клапті чиєйсь бороди ...“

Не чути вже сурми і труби.
При світлі нічної звізди,
Біліють лиш вибиті зуби
Та клапти чиєйсь бороди.

Заиє без субсидій державних
Все діло виходить — бамбук:
Над трупами лицарів славних
Злорадісний кракає крук.

Клим Поліщук.

„Воєнко“.

(Із записної книжки.)

I.

Почував себе незвичайно: як перед першим причастям. Навколо гомін віковічних лісів, а просто — вузенька, заболочена дорога. Иду собі і, слухаючи того гомону, згадую вчорашнє... хвилинами чую, як по шкірі проходять дріжаки, волосся на голові ворушиться, на руках виступають сироти. — Настирливі думки проклятого великого міста то налітають, то відлітають, як спасівчані мухи... Змагаючись з ними, уважніше починаю слухати шепоту соснових віт і придивляюся, як грають на дубовім листі узорні плями вечірнього сонця... І, не знаю через що саме, згадавсь мені Печерський монастир і звуколірний спів чернечого хору — „Світе тихий, святої слави...“ Враз зупинився і зловив себе на дивовижній лайці: — „У-у-у чрезвичайка проклята!..“

Серце якось чудно забилося й затихло. Коли важкі й непорушні, наче ті вулики, що висять на деревах, привязані там дбайливою рукою поліщука. „А поліщуки дуже дбайливі... — блиснула в моїй голові несподівана думка. — Дбайливі, але темні... Дуже темні...“ Йти не сила. Звертаю з дороги й лягаю на зеленім моху під старим, кремезним, гильчатим дубом. З хвилину лежу непорушний, як придорожній камінь, пильно дивлюсь на клаптик синього неба й чогось наче чекаю. — Ах, так! Оті чудні слова поета:

> На одвічно вічній і святій блакиті,
> Став Христос над світом у селянській свиті!..“

— Дурниця! Ніякої блакиті немає! Є одна червона революція і чрезвичайка, еге!..

Схоплююсь на ноги. Думаю: невже це я сказав?!.. Звичайно я, бо навколо один тільки ліс і гомін урочистий, як... як... „Світе тихий, святої слави“... — розлягається луною по лісі. У висках застукали маленькі молоточки. Щоб переконати себе в тім, що не божеволію, виймаю з кешені записну книжку й починаю читати. Нічого особливого. Читаю зовсім добре, а також розумію написане:

„10. червня, 1920 р., Київ. — Міст на Дніпрі зірвано. Свята Софія обстріляна з важких. Музей розбито. Університет горить. Комендантура евакуується. Військо втікає. Червоні за Дніпром. Їду на своє рідне Полісся.“

І ось уже цілих дві неділі йду і їду, а Полісся все ще впереді. Всією душою до нього, а воно все ще далеке й недосяжне. Ціла низка гарячих днів і холодних ночей загубилось в моїх митарствах, але я вперто йду вперед, бо прагну спокою. Якого небудь, але спокою...

Часами голодний, часами безпритульний, я не падаю духом і не трачу віри в те, що в затишних закутках борів, серед барвистих луків, досить ще тихого спокою і досить ще чуття, якого вже давно не має там, де по цілих днях гримають гармати, а в темні й душні літні ночі роспачливо б'ються об небо пламінні крила „червоних півнів“...

Стомлене сонце сідало на спочивок. Високі й струнні стовбури соснини засвітилися червоним блеском, наче велетенські свічки в якомусь величньому храмі. Дивився на них і несвідомо шептав: „Тут, навіть, молитися можна... цікаво“... Зненацька коло мене щось зашелестіло і почувся чийсь голос:

— Добрий вечір, товаришу!

Озирнувшись, побачив перед собою в потертім френчі „захистного“ коліру, у синіх штанах „ґаліфе“, чорнявого, з голеним і таким нервовим лицем, високого панка.

Добрий вечір! — відповів я йому, як крізь сон, все ще не можучи визволитися від того чудного настрою, який опанував мною під час моєї самотньої мандрівки.

— Куди йдете? — спитався він мене.
— Ще й сам не знаю — по щироcти признався я. — Просто сюди, на Полісся...
Він якось чудно всміхнувся і співчуваючо хитнув головою:
— Ви, певне, з якогоcь великого міста?
— З Київа...
Панок змірив мене поглядом своїх карих, трошки злотних очей і промовив:
— Може-б ви зі мною були, га?
— А де то?
— Отут в селі, при волосному Ревкомі.
— При Ревкомі! — скрикнув я здивовано. — Так червоні вже й тут є?
— Давно вже! — сказав панок. — Прийшли й пішли далі. Певно вже аж за Берестям...
— Хто-ж ви такий? спитався я його.
— Петро Коцюбенко! сказав він, простягаючи мені руку. — Колишній студент правник і соціяліст революціонер...
— Ви тутешній?
— Ні, я також прийшов!
— Що-ж ви тут робите?
— Раніш учителював, а тепер керую справами Ревкому.
— Хто-ж ви по положенню?
— Писар і заступник голови Ревкому.
— Ах, так! — сказав я. — Тоді ви почуваєте себе на певнім місці!
— А ви як? — всміхнувся він до мене. — Певне контрреволюціонер!..
— Який там контрреволюціонер! В 1906 році власноручно підпалював панські скирти. — Несподівано для самого себе сказав я йому.
Він нахмурив суворо брови й пильно подивився мені в очі.
— Ви брешете! — сказав він через хвилину. — Ви ніколи й нігде нічого пе палили і не будете палити...
— Як можете знати? — заперечив я, бажаючи переконати його в своїй революційности.
— Видно пана по холявах! — зареготався він і несподівано сказав: — ходім!
Повернувся до мене спиною, майже бігом, кинувся на дорогу. Я стояв на свому місці, не знаючи сам, що робити. Як поведінка, так розмова цього дивного панка, здавалася мені не тільки чудною, але й непевною. — Хто його знає, що він за чоловік?! — думав я про себе в той час, як він уже стояв на дорозі і нетерпеляче кричав:
— Ну, ви, приблудний інтеліґент, довго ще там будете думати! Чи хочете, щоб я вас ще просив?
Сміючись, вийняв з кешені свого френча мавзера й показав:
— Бачите оцю штучку?!..
— Божевільний якийсь напевне! — подумав я про себе і сказав голосно: — Бачите, я дуже давно не був у лісі!.. Знаєте, я дуже люблю ліс!..
— Гм... — заговорив панок. Ліс дуже гарна штука, але його скоро не буде!..
— Чому?
— Товариші селяне знищать.
— Як там?
— Дуже просто! Вирубають його, та й годі...
— Ви думаєте?
— Гм, напевне знаю!
Розмовляючи так з ним, вийшов на дорогу і став поруч нього. Він став і, дивлячись замислено на освітлені соняшними промінями стрункі стовбури високих сосон, сумно говорив:
— Пропаде ліс, звичайно пропаде! Рубають, аж тріщить, кажуть, що пролетарські закони проводять у життя...
— Хто каже? спитався я.

— Селяне!.. Хто-ж инший?.. — гірко відповів він. — Оце приходив подивитися, чи багато вже знищили...

— То-ж ліс, здається, ще цілий — сказав я.

Лице його болюче зморщилося:

— Цілий?!. Ви, товаришу, ще не бачили нічого... Ще не бачили, як гине краса... Я сам, знаєте, соціяліст-революціонер і стою за соціялізацію, але це щось незрозуміле...

— А ви-ж, кажете, що керуєте справами Ревкому, так чому не забороните!

— Не можу, товаришу! Не можу, бо так хоче сам голова Ревкому!..

— Хто він?

— Ви його побачите!

Поклав мавзера в кешеню, здійняв свого студентського кашкета і, цілком несподівано, заспівав: „Світе тихий, святої слави“...

Серце забилося, а в голові виринула якось неясна, але настирлива думка.

— То ви співали в лісі пів години тому? — спитався я його.

Він перестав співати і здивовано звернувся до мене:

— Я вас хотів спитати про це саме!

— Дивно! сказав я.

— Гм, дуже навіть. — промовив він. — Ходім!..

II.

Волосний Ревком знаходився в помешканню ліквідованої Волосної Управи, де колись була жидівська корчма. У великій, вимазаній білою глиною, кімнаті містилася канцелярія Ревкому і відбувалися засідання. В передньому кутку образ невідомого святого в архирейських ризах, голова якого була заліплена аркушем синьої бібули, з намальованою червоним олівцем шестикутною звіздою. Коло образа став великий сосновий стіл з пляшками, а коло нього де-кілько обшитих зеленим аксамитом делікатних стільців, на яких валялися якісь папери й часописи. На стінах, починаючи від образа і аж до самого порога, висіли барвисто розмальовані плякати з революційними гаслами: „Війна палацам і спокій хатинам“, „Немилосерно борітеся з вошею, бо вона гірша сотні буржуїв“ і „Світовий пожар в крови, Господи благослови!..“ Дарма, що вже вечоріло і в хаті стояла невиразна сутінь, все-ж таки було видно, що цегляна підлога дуже засмічена недокурками й курячим піррям.

— Сьогодня реквізиція курей була. Насмітили трохи... — сказав до мене Коцюбенко, йдучи до столу. Я, мовчки, роздивлявся по хаті і вдихав у себе задушливе повітря Ревкому, яке чаділо махоркою, цибулею і чим таким кислим, чого вже ніяк не можна було розібрати.

— Ну й пахне тут у вас! — сказав я.

— Хіба? — здивувався Коцюбенко.

Я відчинив вікно і став коло нього. Разом зі свіжим повітрям в хату вкатилося широкими хвилями настирливе квакання жабів на болотах і незвикло сумний спів якоїсь лісювої пташки. Згадав сольовіїві пісні в київських садах на Печерську і щось болюче стиснуло за горло. „Не скоро, мабуть, доведеться чути їх знов“... — подумав я про себе і спитався в голос:

— Тут у вас соловії не співають?

— Які там соловії на службі в народа? — засміявся Коцюбенко. — Тут навіть жабів нема коли слухати.

— Ви переконано працюєте?

— Як би там не працював, але працюю! Яке в чортового батька може бути переконання там, де йде сама огидлива боротьба за шматок насущного?..

— А я думав, що ви з переконання... почав було говорити я, але він мене перебив:

— Були часи, що працював і з переконання. Як була Центральна Рада, то ночей не досипав. З села в село кидався і скрізь галасував. „Товариші селяне! Тепер, мовляв, революція і свобода, через те всі панські землі стали загальним добром. Досі ми з кацапами жили в одній царській державі, а через те кацапи полізуть до нашого чорноземчику, бо на Московщині нічого їм робити з тими

пісками та болотами. Отже, нічого спілкуватися нам з кацапами, а треба зробити Самостійну Україну і забрати собі всю свою земельку...“

— Чи не коміки?! — несподівано вирвалося з моїх вуст.

Коцюбенко спалахнув і аж на ноги схопився:

— А ви що таке?! Інтеліґент! Анемія ходяча! Неміч бліда!

Признатися по правді, я оторопів трохи, але зачеплене за живе самолюбство, само заговорило, як того вимагали обставини і „мода.“

— Я людина цілком вільна і по своїх переконаннях справжній анархист-індивідуаліст... ніколи ні до якої політичної партії не належав, але завжди був за революцією...

Коцюбенко тільки руками розвів.

— Як бачу, то ми обоє рябоє і нічого нам сперечатися! Я теж такий анархист, як і ви, тільки з тією ріжницею, що ви втікаєте від того, що хитріше й сильніше за вас, а я, навпаки, — йду до нього і згоджуюсь з ним...

— Алеж-ви самі казали, що являєтесь цілком безвладними проти того, що діється тут — сказав я.

— Так, я сказав! — зморщився він. — Але селянство є сила самого чорнозему і її треба поважати...

— Мені здається, що не всяка сила заслуговує на це, тим більше сила селянська, яка по суті є цілком сліпа...

— Сліпа, але для таких анархистів, як от ми, вона дуже корисна.

— Не розумію!

Коцюбенко підійшов до мене і плеснив мені по плечу:

— Дуже просто, товаришу! Я був там, звідки тепер вигнали вас. Я блукав так, як тепер блукаєте ви, Тепер я сиджу собі тут і ви також можете сидіти. Зроблю вас своїм помішником, або лісничим, і сидіть собі та тільки жабів слухайте...

— Не сказав би я, щоб це було так приємно.

— Ах, так ви приємности шукаєте!.. Ну, що-ж, тоді йдіть собі в нетрі, печери, пущі, або еміґруйте за кордон!.. Але скажу вам по правді, що нігде ви не знайдете спокійнішого місця, як тут!.. Знаєте, небезпеці завжди треба сідати на самий ніс, от так, як муха сідає волові...

— Гаразд! — сказав я. — Я вам, товаришу, буду дуже вдячний, тільки мушу сказати вам наперед, що революційний робітник з мене буде не дуже-то добрий.

— Пусте! — якось чудно всміхнувся він. — Мені потрібна тут людина! Ви розумієте, — людина! Вірте мені, товаришу, що як тільки я вас побачив у лісі, так почув себе наче на полюванню. На мене так повійнуло минулим з того чудового Великого міста, що я за всяку ціну вирішив зоставити вас у себе. Ви знаєте, що тут ні з ким слова обмовити, хіба що...

Зітхнув і махнув рукою в бік пляшок на столі. Потім підійшов до двері і крикнув:

— Товаришу-діду! Принесіть сюди світло!

За дверми щось заворушилося, закашлялося й незадовольнено прогугнявило:

— І ніколи нема тобі спокою ніякого!..

Коцюбенко широкими кроками пройшовся по хаті і знову підійшов до мене

— Наш ревком складається з трьох членів: селянина Журибіди, бувшого унтера царського війська Підкуйноги і мене, при чому Журибіда являється головою Ревкому і, разом з тим, носить всі почесні адміністративні назви, як от „Опродком“ та „Бідком“, Підкуйнога — начальник міліції, а я фактично всю роботу роблю...

— Для чого? — спитався я, скорше з чемности, ніж з цікавости.

— Для того, щоб не допустити сюди яких небудь зайд з центру, яких можуть просто призначити — сказав він.

— Ось як?!

— А так! Повітовий комісар знає, що в нас уже істнує весь адміністративний апарат і не докучає нам. Якось прибув сюди один комісарчик з червоноармейцями, так я нагодував їх, напоїв і вони поїхали собі тихо.

— І довго так прийдеться сидіти?

— Хто його знає? певне аж до зміни!

— Якої зміни? Звідки?

— Всякої! Мусить-же вона колись бути! Є-ж десь там якісь повстанці, Петлюра, Петрушевич, Скоропадський...

— Навіть Скоропадський?!

— Хіба нам не все одно?

— Я думаю, що не все одно, коли гратися в Ревкоми всякі...

— А що нам такого станеться? Ми, звичайні інтеліґентні робітники. Скрізь можемо бути корисними. Головне, вміти своєчасно з'орієнтуватися й пристосуватися...

— І це говорить ес-ер? — сказав я.

— Не ес-ер, а анархист такий, як от ви! — відповів він. — От поживете тут трохи, то побачите!

— Хотів би я вашого Журибіду побачити. Напевне цікавий чоловік, коли головою Ревкому зробився?

— Я його думаю ще й Воєнкомом зробити!

— Що то таке?

— А то воєнний комісар! Сьогодня отримав припис негайно вибрати такого, бо, мовляв, — волость мусить мати певну військову силу.

В хаті стало зовсім темно. Плякати кудись позникали, а в кутках скупчилися чорні тіни.

— Ну й сторож-же! — крикнув Коцюбенко. — Буйвіл якийсь...

В той час двері відчинилися і в хату увійшов старѐнький, білобородий, в постолах, в білих штанах і сорочці, сутулуватий дідок. В своїх старечих тремтючих руках він тримав велику воскову свічку і, коли ставив її на стіл, то робив це так обережно, наче вона могла росхлюпатися. Поставивши на стіл свічку, він помалу нахилився над одним стільчиком і став його гладити рукою.

— Що ви там робите, товаришу-діду? — спитався Коцюбенко. Дід підвівся і жалібно, якось по дитячому, сказав:

— По ліквізіції попалися бідні стільчики, по ліквізіції...

Коцюбенко нервово забігав по хаті. — „А ліс гине!.. А ліс гине"!.. — повторював за кожним кроком. Раптово підбіг до стола і взявся за пляшку. Підняв, глянув проти світла, кинув і взяв другу. Другу також кинув і схопився за третю, але вже навіть і не дивився.

— Чого всі пляшки порожні? — суворо звернувся до сторожа. Той, непоспішаючись, помалу підвів свою голову і сказав:

— Та то, мабуть, товариш Ривко випив!.. Ви кудись ходили, а він з товаришом міліцейським частувався...

— А, ну, покличте сюди того міліцейського!

Дідусь глибоко зітхнув і, наче не чув нічого, продовжував стояти на одному місті.

— Ви чуєте товаришу-діду? — нетерпляче промовив у друге Коцюбенко.

— Чую, товаришу! — сказав нарешті дідок. — Все чую, а тільки думаю про те, як воно в світі Божому діється оте все?.. Те туди, а це сюди, те так, а це сяк і ніяк ладу не добереш, що воно й до чого?..

— Про що це ви, діду? — спитався я його.

Він здрігнувся і злякано видивився на мене. Як видно, він тільки тепер побачив мене і не знав, як саме поставитись до мене. Його старече лице якось чудно здрігалося, а сірі очі швидко перебігали то до мене, то до Коцюбенка.

— А я й не запримітив, що в нас чужий пан сидить — сказав він, беручись рукою за потилицю.

— Не пан і не чужий, а товариш і свій! — озвався Коцюбенко.

— Товариш і свій?! — здивовано повів бровами дідусь. — А я думав, що пан якийсь, а воно он що!.. Скрізь товариші, свобода та ліворуція... Хіба-ж не диво, що отой злидар Журибіда так роспоряджується тут?.. То-ж він ніколи путящим наймитом не був, не то щоб...

— Діду! — сердито крикнув Коцюбенко. — Годі балакати! Йдіть, куди вам сказано!

Дідусь затих, зігнувся, скорчився і так пішов до дверей. Але вже аж в дверях прошамкотів:

— Товариші, все товариші!..

III.

По стінах затанцювали тіни. Свічка палахтіла й чаділа, а прикрий дух пригарі нагадував щось далеке, забуте й сумне. то чиїсь похорони, не то Страсті Христові в Чистий Четвер... Коцюбенко заклопотано шпортався в кучах ґазет, що лежали на столі і тихенко наспівував:

„Ми всіх катів зітрем на порох,
Повстане військо злидарів“...

З вікна тягло вогкою прохолодою, з якою стелився по хаті легкий аромат розквітлих маків на городах. Я встав і почав розглядати плякати. Все старе і давно відоме, ще з відти, з Великого міста. Тисячі раз наліплювали їх на всіх вулицях і провулках, тисячі раз кричали про це на мітинґах пів божевільні люде і тисячі раз вбивалися в мізок якісь незрозумілі думки, якими вбивалися всі почування серця й пригнічувалася душа... Тисячі раз... Тисячі раз...

В сінях почулися важкі кроки і на порозі з'явився високий, дебелий, кремезний, з великими чорними вусами, в старому жовнірському мундурі, в картузі з червоною звіздою, з револьвером і шаблею при боці, якийсь чоловяга. Тримаючись по військовому, він підійшов до стола на два кроки і, звертаючись до Коцюбенка, гаркнув:

— Честь імєю з'явиться, товаріщ сіклітар!

— Чому в пляшках нічого немає?

— Випілі значіцца! — відрубав чолов'яга.

— Ви, товаришу, зробіть так, щоб було повно! — сказав Коцюбенко. — У мене гості...

Чолов'яга повернувся до мене:

— Честь імєю кланяцца! Очінно пріятно познакоміцца!...

Підійшов до мене. Взяв „під козирок“ і простягнув руку.

— Начальнік мєстной красной міліції, — сказав чванькувато.

Коцюбенко перестав шпортатися в паперах і повернув голову в наш бік. Дивився начеб-то спокійно й лагідно, але лице його кривилося і права брова весь час підстрибувала в гору. Раптом він якось рвучко випроставсь і сказав:

— Потім, товаришу, потім! Зараз робіть те, що вам сказав!

Начальник міліції чогось морґнув до мене і кинувся до стола:

— Чічас всьо будєт!...

Позбірав на столі порожні пляшки й виніс їх у сіни. Потім вийняв з кешені дві пляшки і, ставлючи їх на стіл, сказав:

— А вот закусочкі нєту!

— Треба дістати! — сказав Коцюбенко.

— Гдє єйо достать тєперіча, када всє лєглі спать?...

— Пошліть діда до Постерначки.

— Такая буржуаза з дєдом і говоріть не будєтъ... я, луче, міліціонєра пашлю...

— Діло ваше! Ви-ж відаєте господарськими справами!

— Совершенно, нуда! — засміявся кутніми зубами „начальник“. — Тєто дєло мнє ізвєсно харашо...

Миттю скинув з себе кашкета, кинув його на стіл і побіг у сіни. Через хвилину почувся на дворі його голос. Говорив, наче довбешкою бухав:

— Вазьмьош боханку клєба, немножко аґурцьов і куска трі сала і марш цуда...

Хтось тихо щось говорив йому, але за його голосом не було чутно.

— Штоб мнє чічас бил тут! Понял?

Хтось знову сказав щось, але „начальственний“ голос так гримнув, що той відразу занімів.

— Не розґаварівать! Марш! Понял?

— Чуєте? Чи-ж не Цербер? — сказав до мене Коцюбенко.

Хто його знає... — озвався я. — Ще не придивився до нього, як слід...

— Цікавий тип і, разом з тим, дурний-дурний!... От, поговоріть з ним трохи...

В той час в хату ввійшов начальник і, звертаючись чомусь до мене, так співчуваючо і по товариському, промовив:

— Знаїте, не образованность такая!... Толькі што пробуждающца...

— Це ви про що? — спитався я його.

— Да про етіх саміх товаріщов мужіков, што в красной міліції...

— А ви, певне, вже богато світа бачили? — спитався я знову.

„Начальник" вирівнявся в самовпевнену позу і стукнув себе кулаком в груди.

— Ого, гдє я толькі нє бил?!... — зітхнув голосно.

Коцюбенко хитро підморгнув до мене і голосно промовив:

— Товариш Підкуйнога багато де-чого бачив і знає! Не те, що ми з вами, все в школах та з одних книжок... Його життя вчило...

— Вот імєнно жість! — захоплено скрикнув „начальнік". — Што ні єсть, а самая настоящая жість!... Спєрва в ополченцах служіл, а потом трі ґода на самой вайнє бил...

— Я також був на війні, але все в резерві, — сказав Коцюбенко, з ухмілкою.

Підкуйнога весело розреготався:

— Ну, што такоє резерв?!... Я на самом фронтє і в самом огнє!... Бил в Румунії, бил в Карпатіях, бил в Галіціянах, бил в Мазурії і сквозь, гдє толькі воєвалі... Било так, што гавстрійці стрєляють, нємці стрєляють, мадярі стрєляють, а ми как толькі на ура, так чічас нічіво нєту...

Балакаючи щось з самим собою, ввійшов у хату сторож. В руках тримав бохонець хліба і миску з огірками.

— Кому оце дати? — спитався він, звертаючись до Коцюбенка.

— Ставте на стіл, товаришу-діду! — сказав до нього Коцюбенко.

— А сало гдє? — кинувся „начальнік".

— Зараз принесу! — буркнув сторож, ставлячи на стіл миску з огірками.

— Йдіть ви, краще, самі за тим салом, а товариш-дід нехай сідає коло столу. — Сказав Коцюбенко.

Сторож глибоко зітхнув і нахилившись до одного стільця, довго розглядав його.

— Гм... Аж страшно сідати на нього... — всміхнувся.

Потім легенько провів по ньому долонею, здмухнув і сів.

„Начальник" весь час дивився на нього з несхованою іронічною ухмілкою.

— Не образованность... Толькі єшо пробуждающца... — сказав і пішов з хати.

— А ви, товаришу, чому не сідаєте з нами? — звернувся до мене Коцюбенко.

— Чому не сідаєте? — проказав слідом за ним і дідусь.

Ввійшов „начальник". Схопив мене за рукав і потяг до столу.

— Прісажівайтесь, товаріщ!...

Коцюбенко повернувся до вікна, взяв там якусь брудну шклянку і, наливши самогону, подав мені.

— Ви наш гість, ви й начинайте!...

— Та я не п'ю горілки! — пробував я відмовитися.

— Вина в нас немає! — суворо сказав Коцюбенко.

— Да, да: Вина в нас нє імєєцца! — промовив „начальник".

— Пийте, що дають! — журно хапнув головою дідусь.

Я випив.

Коцюбенко забрав від мене порожню шклянку, налив собі по самі вінця і став промовляти:

— Сьогодня в нас два важних випадки і мені хотілося б сказати з приводу цього своє слово. Перший випадок дав нам нового товариша і співробітника, а другий випадок дасть нам Воєнкома. П'ю за його здоровля!...

— Якого воєнкома? — здивовано озвався дідусь.

— Дійсцвітельно, што за воєнком такой? — потягнув себе за вусо „начальник".

— Це, товариші, дуже важна справа! — став казати Коцюбенко. — Сьогодня прийшла до нас від повітового комісаря така бомага, щоб ми негайно вибрали собі Воєнкома. Вибраний нами Воєиком буде завідувати охороною спокою в нашій волости й порядкуватиме всіми військовими справами.

— Разі? — схопився „начальник". — Вот так раз!...

— А так! — сказав Коцюбенко. — Воєнком не тільки порядкуватиме всіми справами, але й робитиме мобілізацію, як що це буде потрібно...

— І мовобизацію! — підвів дідусь брови.

— Навіть і мобілізацію! — повчаючим тоном сказав Коцюбенко, вихиляючи шклянку.

Вихилив за одним духом і посунув її до „начальника".

— Пийте!

— Піть я буду, но толькі міня очінь інтєрісуєть тєто дєло. — Сказав „начальник", наливаючи собі шклянку. — Кого же вибрать нам, га?...

— Постернака вибрати треба. — Озвався дідусь. — Він, як був колись старшиною, то возив рекрутів до прийому...

Коцюбенко сердечно розсміявся:

— Ні, товаришу-діду, Постернака вибрати не можна, бо він глитай і куркуль. Тут треба вибрати когось такого, щоб був справжній пролєтар і революціонер!...

— Совершенно, нуда! — загорячився „начальник". — Воєнком — дєло суразноє і нада што б по настоящему, вот што!...

— Так кого-ж тоді вибрати? — буркнув сердито дідусь. — Вас, чи що таке?...

— Мовчіть, товаришу діду! — сказав на те Коцюбенко. — Товариша Журибіду треба вибрати, он кого!...

— Як Журибіду, то й Журибіду! — згодився дідусь. — Тільки він ніколи навіть путящим наймитом не був...

— За те він справжній пролєтар і революціонер...

— А так, так!... — захитав дідусь головою. — Так, так!... Ліворуція тепер... Постернака ніяково вибірати...

IV.

Шклянка обійшла навколо столу вже третій, чи четвертий раз, коли двері в хату широко відчинилися й слідом за цим почувся тоненький і пронизливий голос:

— Що тут у вас робиться, га?! Знову роспущеніе!...

Коцюбенко, не встаючи з місця, голосно сказав:

— Ніякого роспущенія, товаришу Журибіда! Йдіть-но сюди та сядайте разом з нами!

— Що таке? — вереснуло на всю хату і до столу підбіг щупленький зарослий ріденькою рудою бородою, з маленькими очами, в сірій поліській свиті, вибійчаних штанях і в постолах з ремінними волоками, середнього зросту дядько.

Втягнувши голову в сухорляві плечі, він злісно, якось по злодійському, перебігав очами по наших лицях, заким не зупинився на мені.

— А це хто? — скрикнув.

— Це, товаришу Журибідо, мій давній приятель і революціонер. Він прийшов сюди, щоб допомогти нам... — почав було говорити Коцюбенко, але Журибіда перебив його:

— А хіба ми самі не можемо тут ради дати, чи що таке?!

— Виходить так, що не можемо! — Спокійно сказав Коцюбенко. — Тут чим далі, тим збільшується робота...

Журибіда часто заморгав очами й поспішно спитався:

— Яка там ще робота?

— От прийшла від повітового комісаря така бомага, що тільки держись!...

— А що таке? — злякано метнувся він.

Коцюбенко встав і, повернувшись до Журибіди, голосно і врочисто вирік.

— Наказують нам негайно вибрати собі Воєнкома, який зараз-же взявся-б за впорядкування військової справи у волости...

— О, так це не жарт! — вражено промовив Журибіда.

— Совершенно, нуда! Дєло суразноє! — озвався п'яним голосом „начальник“.

Дідусь також хотів щось вказати, але раптом закашлявся і тільки рукою махнув.

Коцюбенко відставив пляшки на бік, витягнув з пачки ґазет, що лежали коло нього, аркуш рижої бібули і діловито заговорив.

— Справа негайна, а пора пізня. Ми чекали вас, щоб зробити засідання, але вас не було. Отже сідайте на своє місце, та й почнемо радитися.

— Про що радитися? — трівожно спитався Журибіда.

— Як то про що? — спокійно сказав Коцюбенко. — Хіба-ж у нас мало справ? Кажу-ж вам, що негайно треба вибрати Воєнкома, потім справа з лісом, розверстка хлібних лишків і реквізиція курей та полотна... Чи, може, ви думаєте чекати, заким до нас не пришлють кого небудь з повітового ревкому?...

— Крий нас, боже! — скрикнув Журибіда. — Хіба ми самі не виберемо того... як його... того Воєнка?...

— Ну, так чого-ж тоді й балакати? — сказав Коцюбенко. — Випийте чарку і сідайте!

— Я той... я согласний...

„Начальник“ запобігливо схопився з місця, налив повну шклянку самогону і подав Журибіді.

— Випійтє, товаріщ Ревком!...

Журибіда випив до дна і, спотикаючись, поспішно заліз за стіл, взяв стільця і сів між мною та Коцюбенком. Зіпершись ліктями на стіл, він, як гусок, витягнув цікаво свою рудобороду маленьку голову і так занімів. „Начальник“ сів по другім боці стола, поруч півсонного дідуся і, весь час, чогось підморгував до мене. Раптом дідусь заворушився і встав на ноги.

— Ось що, товариші! — заговорив він. — На мій погляд вибірати того воєнка ми не маємо з кого. Добре сказати — „воєнко“, але як він не на жарт забере в свої руки силу, то тоді може бути дуже кепсько... Як би ще так Постернака, то...

Закашлявся і сів на своє місце. Журибіда злісно глянув на нього і сказав:

— Ви не маєте права говорити, бо ви не член!

— Отакої! — заперечив дідусь. — Завжди говорив, а тепер не маю права! Як-же це так?

— А так, що ви буржуазам весь свій вік прослужили, а через те й не мішайтеся...

— А ти ніколи й путящим наймитом не був! — спалахнув дідусь. Журибіда так і підскочив.

— Виведіть його зараз-же з хати! — вереснув до „начальника“.

„Начальник“ глянув спершу на мене, потім на Коцюбенка і, підвівшись з місця, взяв діда за руку.

— Ну, товаріщ-дід! Марш одцудова! Довольно необразованность свою показиватъ!

Дідусь шарпнув руку до себе, схилився на стіл і байдуже промовив:

— Я кажу до діла, а як ви не хочете слухати, то я й сам піду від вас... Оце але, яке велике цобе, що аж страшно боятися!...

— Ну, годі вже, годі! — озвався Коцюбенко, який досі дивився і мовчав, — Я, товариші, цілком згоджуюся з товаришем дідом тільки з тією ріжницею, що на мою думку товариша Журибіду можем вибрати хоч би й зараз і то без усяких сумнівів...

— А почіму не міня?! — схопився з місця „начальник". Я ж челавєк воєнний і тєто дєло харашо знаю!...

— Воєнний та воєнний, а дурний як порожня бодня! — засміявся дідусь. — То-ж, як не є, а Журибіді ти в підметки не годишся...

— Марш одцудова, необразованность такая! — кинувся, як опечений, „начальник", але цьому заперечив уже сам Журибіда.

— Зостав! — сказав він до „начальника". — Я тут старший і я маю право роспоряджуватися!...

„Начальник" став струнко.

— Віноват, но ви єщо не сказалі — „отставіть!"...

— Ну й „отставіть", чого там ще?... Сідайте!... А бути Воєнком я й сам не хочу... То-ж Опродко — я, Бідко — я, Ривко — я, а тут ще й якийсь Воєнко!...

Коцюбенко запротестував:

— Тоді розвалиться вся наша справа! І Опродком, і Бідком, і Ревком, остільки поважні звання, що обов'язки Воєнкома самі собою напрошуються до вас! Тут ні я, ні товариш Підкуйнога і ніхто инший з нашого села не зможе взяти на себе відповідальність праці Воєнкома. Я, наприклад, ледве справляюся з канцелярією, а товариш Підкуйнога з одної міліцією не може ради дати. Я вчився всього з книжок, товариш Підкуйнога весь час знаходився під чужою командою і все це, взяте разом, є ніщо в порівнанню з природним розумом і хистом, якими володієте ви!... Отже, щоб як найкраще вийти нам з того становища, в якому ми опинилися тепер, ви, товаришу Журибідо, мусите стати Воєнком і тим самим прибрати до своїх рук у нашій волости всю — адміністративну, громадську, політичну, господарську й військову владу і запровадити твердий режим і міцну дисципліну, щоб усі знали й почували те, що свобода є свободою, життя — життям, праця — працею, а влада — владою... Ось як я розумію!...

Журибіда заворушився. Борідка його затряслася, вузенькі очі засвітилися якимись чудними вогниками і, заїкаючись, він став говорити:

— Еге, еге... твердий режим... Значицця Воєнко... Я той... Соглашаюся, еге... Тільки той, як його... Той, що я робитиму?...

Сказав і хитро подивився на нас. Коцюбенко тільки руками розвів:

— Як то що?...

Подумав трохи і додав;

— Співробітники ваші будуть усе робити, а ви тільки командуватимете... Головне налогодити апарат, а там справа сама собою робитиметься... Бачили де-небудь, як пишуть на машинці? — Тут притикнув, а там вискочила буква. Так і то. Треба тільки налагодити те все...

Журибіда аж в долоні сплеснув.

— А й справді! Як на машинці, еге-ж!... Тут притиснув, а там вискочило...

Поклав на стіл обидві руки і став перебірати пальцями, роблячи вид, наче щось притискає ними. Далі скрутнув головою:

— Тільки... тільки як його притискати?... — промовив пониженим голосом.

— Та то я для прикладу згадав про машинку, а на ділі треба розуміти так, що коли попав до своїх рук владу, так, значиться, тримай її... — сказав Коцюбенко.

— Еге-ж, як попав, так тримай... Нічого не зробиш...

— Так що-ж, товариші так і записати, чи, може, проголосуємо? — спитався Коцюбенко, звертаючись до всіх, що сиділи за столом.

— Мнє кажіцца, што нада будіть проголосовать, — важно промовив „начальник".

— Проголосуйте, товаришу, хто за те, щоб ви були воєнкомом, так нехай піднесе в гору руку. — Сказав до Журибіди Коцюбенко. Той метнувся і, якось соромливо, проказав:

— Хто за те, щоб я був воєнкомом, нехай піднесе в гору руку!

Всі, не виключаючи навіть дідуся, піднесли руки. Журабіда подивився — подивився і сказав:

— Три голоси, а я четвертий...

Глянув на мене:

— А ви чому не голосуєте?

— Та-ж я тут тільки гість. — Відповів я.

— Еге-ж, а я й того... забувся... — якось ростеряно промовив він.

Коцюбенко підсунув до себе шклянку, налив самогону і встав на ноги.

— А тепер, дорогий товаришу, дозвольте мені сердечно привітати вас! Хай вам Бог допоможе чесно й непохитно провадити свою працю і не забувати того, що всяка власть від Бога і все мисить робитися по Божому. За вас я цілком певний, бо ви чоловік справедливий і все будете робити так, як вам скаже ваше сумління. Вітаючи вас, п'ю за ваше здоровля!

В той час, як Коцюбенко виголошував свого тоста, Журибіда соромливо кліпав своїми маленькими очинятами, наче йому плювали в лице. А коли той скінчив, він усміхнувся і захвилювався:

— Та я той... я нічого собі... спасибі вам... як сумління, еге-ж...

Але підвівся „начальник". Розгладив уса, кашельнув і заговорив, як камінням посипав.

— Проздравіть і я могу, но толькі дольжон сказать вам здєся, што када ти власть какая нібудь, так імєй від найстоящій!...

— Про що це ви, товаришу? — цікаво запитався Коцюбенко.

— Пазвольтє вислушать! — сказав на те „начальник". — Чічас наш товаріщ Журібєда стал начальством, да єщо й воєнним, а від у ніво совершенно простой і необразованний...

— Вибачайте! я щось нічого не розумію. — озвався Журибіда.

— А вот я чічас скажу! — моргнув „начальник". — Как же так, што Опродком, Бєдком, Ревком і Воєнком, а как самий обнакнавенний мужік?... По моєму нада імєть начальственний від, а так нікто й слушаться не захочеть. Нада, штоб товаріщ Воєнком одєлся как слєдуїть і поєхал з міліцейськімі посмотрєть по всей волості, штоб всє відєлі єво і понімалі, кто управляїть...

Журибіда так і захопився. Встав на ноги, підняв у гору обидві руки і, оглядаючи свої постоли з ремінними волоками й вишиті червоною заполочю поли сірої свити, ніяково промовив:

— А й справді?... Товариш правду каже!... Якось воно не теє... Постернак, як був тільки одним старшиною, то куди краще виглядав, а я-ж той... Опродко, Бідко, Ривко й Воєнко...

— Ну, що там Постернак? — сказав Коцюбенко. — Глитай, куркуль, зволоч, дурень!... Ви-ж пролєтарій і...

„Начальник" схопився з місця і крикнув:

— Так што по вашому нада такім і бить?... А власть для чіво єму дана?... По моєму нада так, штоб товаріщ воєнком обулся в харошія сапаґі із шпорамі, одєлся в ґаліхвє і хренч, повєсіл сібє коло пояса шашку і револьвера, а на шапкє красноармейськую звєзду поставіл, тогда послєдній дурак будіть понімать, што єто найстоящая власть і будєть єво бояться і слушаться!...

Журибіда оглянувся на ліво до мене, а потім на право — до Коцюбенка і, поспішаючись, заговорив:

— Еге, еге!... Товариш правду каже... Як-же так, справді, в оцій свиті?!...

Вдарився руками об поли і так занімів.

Коцюбенко знизав плечами, всміхнувся і поважно сказав:

— Що-ж, як хочете, так одягайтеся! Тільки, де ви дістанете оце все? Це-ж амуніція, а не що небудь!...

Журибіда тільки рота роззявив:

— А й справді! . . .

Але „начальник“ заговорив знову:

— А власть для чіво? Ви толькі дайте мнє пріказаніє, так я січас достану всьо, што нада! . . .

— Ну, то й дістаньте! — просто сказав Журибіда.

Коцюбенко перебив:

— Почекайте! Це-ж справа зовсім иншого порядку, а в нас-же засідання! Ми ще мусимо обговорити справу з лісом, розверсткою хлібних лишків, а також реквізицію курей та полотна . . .

— А по моєму, — озвався „начальник“, — здєся нєту чіво говоріть! . . . Всє єті вапроси может разрєшіть своєю властю один толькі товаріщ Журібєда! . . .

— Не розумію! — здивувався Коцюбенко. — Як можна вирішувати питання, зміст яких ще не відомий? . . . Я, наприклад, хотів порушити справу з порубкою ліса. Ось приїхав мій старий товариш, сам добрий лісничий і я думав доручити йому догляд за лісом . . .

Почувши, що він мене зробив лісничим, мені аж моторошно стало. Правда, я любив ліс і часто ходив за білими конваліями, але про лісову справу мав стільки поняття, як про астрольоґію. Перегнувшись по за плечима Журибіди, я шепнув:

— Слухайте, товаришу! Я-ж не лісничий! . . .

— Пусте! — шепнув він мені і голосно сказав: — Ну, так як-же, товариші?

— І нехай собі рубають на здоровля! — несподівано викрикнув Журибіда. — Що — він мій, чи ваш, щоб його доглядати? Ліс обчественний і обчество рубає! . . .

— Так, то так, але-ж він буде потрібний ще й для тих, що будуть після нас! — сказав Коцюбенко. — Він буде потрібний ще й для дітей наших! . . .

— Другой тада вирастьот! — упевнено сказав „начальник“.

— А виросте! — промовив Журибіда. — Де-ж то видано, щоб на Поліссю та не було лісу? . . .

— Ну, а як з розверсткою та реквізицією? Треба-ж установити, якийсь порядок! Не можна далі так робити, як то робилося досі! . . .

— А што там разговарівать? — махнув рукою „начальник“. — Разі не всьо равно? . . .

— А й справді! . . . Що тут і говорити! . . . — почав було казати Журибіда, але Коцюбенко, сердито зауважив:

— Це, товаришу, чорт знає що! Невже ви думаєте, що ви маєте власть для того, аби нехтувати справами? Сказати по щироси, цього я від вас ніяк не сподівався!

— А ви, таво . . . по осторожнєє . . . — прошипів „начальник“. — Почему єто ви всьо командуєте, когда я тоже такой член, как і ви? . . .

— Чому я командую?! — обурився Коцюбенко — тому, що сам усе діло роблю! . . . Чи подумали ви коли над тим, щоб так не було тут мене, то не були б ви начальником міліції і членом Ревкому, а товариш Журибіда також не був би тим, чим він є зараз? . . .

— Та заспокійтеся! — злякано сказав Журибіда. — Я-ж той . . . Я нічого . . . що мені? . . .

„Начальник“ схопився з місця і кинувся до нього:

— Ви, товаріщ Воєнком, вразумітельний человєк, но очінно согласітєльний! Ви должни здєлать так, штоб бил режим, штоб дісціпліна і послушаніє! . . .

— А й справді! — метнувся Журибіда. — А я той . . . я й забув якось! . . .

Коцюбенко, мовчки, встав з-за столу і схвильовано заходив по хаті. Дідусь співчуваюче стежив за кожним його рухом і тихо приказував:

— І треба ото так сперечатися? . . . І треба ото їм щось доказувати? . . . Та ви плюньте на них, товаришу! . . .

Коцюбенко раптово зупинився перед дідом і сказав:

— Не ваше діло, товаришу-діду, мішатися в справи начальства! Самі знаєм, що робим!...

Лице „начальника“ росплиулося в задовольнену ухмілку, а маленькі очі Журибіди так і засвітилися. Обидва переглянулися поміж собою.

— Дєло, можно сказать, такоє, што конешно нада било-б рєщіть вмєстє, но как нєту врємєні, так почему єво нілзя поручіть товаріщу Журібєдє, штоб он без лішніх разґаворов рєшіл своєю властію?!... — згідливо сказав „начальник“.

— Еге, еге! — озвався й Журибіда. — Чому не порішити своєю властю? ... Я-ж так, щоб і вам було лекше!...

— Дякую! — буркнув Коцюбенко. — Хай буде по вашому! Вирішайте собі своєю властю, але тоді самі говоріть собі з тими, що приходять скаржитися на вас!...

— Чіво ж тут такого? — спитався „начальних“. — Разі тєто так трудно?...

— Ну й говоріть! — відмахнувся рукою Коцюбенко.

— А ви не гнівайтеся! — сказав Журибіда, — Сідайте, краще, на своє місце та вип'ємо ще по чарочці!...

— Дякую дуже! Ви вже краще дозвольте мені піти спати!

— Почєму же єнто так? — цікаво спитався „начальник“. — Не ндравіться вам, што лі?...

— Нічого... — простягнув Коцюбенко. — Стомився... голова болить.. час спочити трохи...

— Ще встигнете! — сказав Журибіда. — А ми-б того... як його... запили-б трохи... за моє здоровля, чи що...

— Я вже пив, як було треба, а тепер на-добраніч!

— Ви вже йдете? — схопився Журибіда. — А як же я маю їхати на ту волость?...

— На мою думку, — сказав Коцюбенко, — ви повинні зробити парад міліції, а потім скликати скрізь мітинґи і...

— А що то таке, оті мітінґи? — жваво спитався Журибіда.

— Собранія такія... — вмішався „начальник“.

— От вам товариш начальник скаже вже! — кивнув Коцюбенко головою на „начальника“.

„Начальник“ нахабно підняв голову:

— І раскажу, что мнє такоє!...

— Ех, дурню ти дурню! Що ти можеш росказати? — захитав дідусь головою. — Розсівся на панських стільцях, так, думаєш, що й розумним став?...

— Молчать, дєд! — гримнув „начальник“. — Када била война, то я єшо не такіх відєл! Било вот так в Галіції заходіш в какой нібудь дом і садішся гдє тібє толькі пондравіцца і дєлаїш сібє, што толькі завгодно...

— Через те-ж воно так і кепсько тепер, що тільки ходили та сідали! — зітхнув дідусь.

— Ну, завтра будемо балакати! — сказав Коцюбенко. — А тепер годі! Попрошавсь із Журибідою та Підкуйногою, він повернувся до мене.

— Ходім зі мною! — сказав, йдучи до дверей.

— А чіво єму йті? Пускай здєся будєть! — сказав „начальник“.

— Еге, еге! Чого вам іти? — звернувся до мене й Журибіда.

Стараючись бути як мога лагіднішим, я обережно став відмовлятися, але то нічого не помагало. І коли я попрощався з Журибідою і подав руку Підкуйнозі, то він, тримаючи мене за руку, швидко шепнув мені на вухо:

— Ви будьтє здєся, так ми вас замєсто єво ізбірьом!...

— Замісць кого? — спитався я голосно, не розуміючи, що він хоче сказати.

Він почервонів, розсердився і сказав:

— Ну, как нє жілаєте, так до свіданя!...

Я вклонився і вийшов слідом за Коцюбенком. Він стояв на ґанку й замислено дивився на ясно визорене небо.

— Яка чудова ніч! — сказав я.

— Чудова, та не для нас! — промовив він. — Хіба такі люде, як от ми, мають час і змогу милуватися нею?...

Зійшли скрипучими східцями з ґанку і подалися до школи. В селі було тихо, як у могилі, тільки десь далеко сумно й протяжно хтось кричав.

— На хуторі кричать. — Байдуже промовив Коцюбенко. Певне розбійники напали...

І вийшло якось так, що ми несвідомо приспішили свого ходу. Зараз-же за маленькою й низенькою, однобанною церковцею, повернули в провулочок і зупинилися перед невеличким сірим будиночком, над дверима якого висіла чорна таблиця, з білим написом — „Народня Школа“.

V.

В маленькій, вимазаній білою глиною кімнатці було тихо й затишно. Одним одне малесеньке віконце було завішена біленькою фіраночкою, в кутку стояв невеличкий столик з книжками, а над ним копія картини Ґвідо Рені „Христос у терновім вінку“. Далі по стінах висіли картки українських письменників, видання „Союзу Визволення України“, а між ними незмінні „Гагільки“ і „Гість з Запоріжжя“.

— Сідайте і будьте як у себе в дома! — сказав він до мене, висунувши з під стола табуретку.

Я сів і став переглядати його книжки. Все старе й давно знайоме, але характерне для українського інтеліґента з народу.

„Історія одного селянина“ — Еркмана Шатріяна, „Боротьба за право“ — Франціоза, „Ілюстрована історія“ — Грушевського і тут же старе видання Лєніна — „Письма о тактикѣ“.

— Читаєте де-що? — спитався я його.

— Де там у чорта читати?! — сказав він. — Самі бачили мою роботу!...

— А, так! Я дивуюся вам, як ви так можете?...

— Мушу, то й можу! По перше, як я вже казав, мене ніякий чорт тут не зачіпає, а по друге — я захищаю село від червоних грабунків...

— Ви захищаєте, а ваші товариші грабують...

— Не дуже!

— Я-ж сам бачив, як той „начальник“ поводився!

— Чорт його знає, що йому сталося?! — зітхнув Коцюбенко. — Раніш він не був таким!...

— Мені здається, — сказав я, — що він завидує Журибіді... Ви стільки йому всяких назв надавали...

Коцюбенко замислився. Довго думав і ходив від ліжка до порога і від порога до ліжка, а потім підійшов до мене і зітхнув:

— Дійсно я не розрахував! Бачите, коли я давав йому всякі адміністративні назви, то передовсім мав на увазі його жадобу бути начальством і цілковиту нездалість начальствувати. Отже досі було так, що всі назви носив він, а ділом відав я, але тепер, боюся, щоб він не зазнався...

— А чому ви того Підкуйногу не зробили хоч яким небудь Опродкомом?

— Досить з нього того, що вже має!... То-ж він і так уже в печінки всім в'ївся... Полотно „реквізує“, кури „реквізує“, самогон „реквізує“...

— А ви б його прогнали!

— Куди вже там! Пізно тепер! Перше те, що його була вибрала громада, а друге — його молодший брат у повітовій чрезвичайці служить...

— Ну, так що з того?

— Нічого! Треба миритися, та й усе!

Затих і знов зачав ходити по хаті. Раптом плеснув себе по ладу долонею і сказав:

— Не я буду, коли я його не знищу!

Вийняв з кешені револьвера і любовно притис його до лиця.

— Найпевніший друг і товариш у наші часи! — сказав.

Сам не знаю, через що саме мені згадалися вірші якогось комуністичного поета про те, що на всяке насильство треба відповідати тільки насильством і я промовив:

— Мені здається, що цим ви нічого не зробите... Що з того, що ви знищите одного Підкуйногу, як навколо вас буде одна дика сила?.. Лишіть ви цю всю гру і ходім зі мною.

Його лице болюче зморщилося і він журно похитав головою.

— Нікуди я звідси не піду, бо цей куточок мій!...

Став лицем до образа Христа в терновім вінку і взяв мене за руку:

— Бачите цього образа? Коли я був на польському фронті, то знайшов його в розбитому костьолі. Ви подивіться ліпше і побачите дві маленьких дірочки від револьверних куль. Його московські салдати розстрілювали за те, що він не православний...

Він говорив якимсь чудним, надірваним наче, глухим голосом, а його лице весь час болюче здрігалося. Простягнув руку до образа і показав мені дві чорних цяточки: одна коло вуха, а друга в середині тернового вінка.

— Розстріляли й покинули, а я знайшов його і носив з собою доти, доки не прийшов сюди. Тепер я його оправив, поставив над своїм столом і вирішив ні на крок не відступати від нього...

Я згадав нашу зустріч у лісі, як він показував мені револьвера, і порівнюючи з даним моментом, подумав: „Коли не божевільний, так романтик"... Але він, наче відгадав мої думки, повернувся до мене і сказав:

— Ви не думайте, що я божевільний, або лишнє випив! Нічого подібного! Я тільки сучасний інтелігент і, такий як і ви, анархист — індивідуаліст..

Кинув револьвера на стіл і дико засміявся:

— Одначе, так збожеволіти дуже легко!... Рушив з місця і збожеволів!...

Я мовчки дивився в його незвичайно непорушні і незвичайно блискучі очі і відчував, як по спині проходили дріжоки...

— Не бійтеся! — кивнув до мене головою. — Я не збожеволів і не збожеволію, а напевне піду до Постернака...

— А хто він такий? — спитався я.

— Тутешній чоловік і добрий господар... Був колись волосним старшиною, а оце, перед приходом червоних, — сільським головою...

— А де-ж він тепер?

— Пограбував його наш „начальник" зі своїми міліцейськими, а він розлютився і в повстанці пішов... Хоче помститись...

— Дивно мені! — сказав я. — Як тільки ви можете тут сидіти й потурати примхам усяких...

— Мовчіть! — різко спинив він мене. — Я тут сиджу, бо мушу сидіти..

Урочисто повернувся в куток і показав на образ Христа.

В той час вікно задзвеніло і, здоровезний камінь, просвистівши коло мого вуха, вдарився об протилежну стіну кімнати. Свічка на столі затремтіла і згасла. Коцюбенко зігнувся і кинувся до дверей. Відчинив і крикнув:

— Гей, хто там?!..

Нігде нічого. Тільки одні жаби на болотах кричали, аж надривалися і чимсь страшним віяло з лісових нетрів.

— Бр... холодно як!.., — промовив Коцюбенко і вистрілив. Голосна луна відкликнулася десь аж на болотах і знову стало тихо.

Він ще постояв так трохи і зачинив двері.

— І хто-б це міг бути?! — замислено промовив сам до себе. — Та цього я не подарую...

Я сидів на свому місці і щось чудне трівожило мою душу і заставляло забути і за довгу подорож, і за страшну втому, від якої боліли кости й темніло в очах. В мізку, чим далі, тим більше зростало якесь незрозуміле напруження, яке затаєно чогось ждало й сподівалося.

Коли тут, коло хати застугоніло і хтось з усієї сили шарпнув за двері.

— Товаришу Коцюбенко, відчиніть! — почувся дріжучий, старечий голось.

— Неначе товариш-дід! — промовив Коцюбенко і кинувся до дверей.
— Хто там?
— Це я! Відчиняйте, Бога ради!...
— Засвітіть світло! — сказав він до мене, відчиняючи двері.
І при світлі свічки ми побачили блідого, як смерть, переляканого дідуся, сива голова якого була роскуд'йовжена, а крізь пірвану сорочку визирало худе й жовте старече тіло. Дріжучи, як у пропасниці, він говорив:
— От, нещастя!... От, біда!... Господи, спаси й помилуй!...
— Що сталося, діду?! — спитався Коцюбенко і лице його пополотніло.
— Ой, тікайте скоріше! — закашлявся дідусь. — Тікайте, бо вони сюди прийдуть!...
— Та кажіть-же нарешті, што там такого сталося?! — крикнув сердито Коцюбенко. — Куди тікати? Чого тікати? Хто сюди має прийти?...
Дідусь сів на ліжко й заплакав:
— Насилу вирвався... Чека хотіли зробити...
— Що таке? — здивувався Коцюбенко.
— Чека, кажу, хотіли зробити... — плакав далі дідусь. — Пан — отцеві вже зробили...
— Нічого не розумію... — розвів руками він і взяв дідуся за плече. — Кажіть-же!...
Дідусь витерся рукавом і, схопивши його за руку, поспішаючись і заїкаючись почав говорити:
— Ото, як ви пішли то вони ще пили й говорили про те, як треба їхати на волость. Журибіда хотів, щоб було так, як ви казали, з мітінгами, чи як його там, а Підкуйнога відмовляв його і казав, щоб він не слухався вас, бо ви його обманюєте. Потім Підкуйнога приніс звідкись якусь стару шаблю й остроги і став його вбірати по воєнному...
— Як так? — спитався Гонибіда. — Він-же у свиті!
— Отак, як бачите! Остроги причепили до постолів, а свиту підперезали поясом і повісили шаблю...
— І що-ж, Журибіда дався оце все зробити з собою?
— Він спершу відмовлявся, але як Підкуйнога приніс йому ще якогось широкого кашкета зі звіздою, то він натягнув його на голову і ходив по хаті, приказуючи — ась, два... ась, два...
— Ну, що-ж далі? — нетерпеливо спитався Коцюбенко.
— Далі вони знов пили і знов говорили... Казали, що Журибіда повинен так їздити, як колись архирей, або ґубернатор їздили, а Підкуйнога завтра рано має параду коло церкви зробити зі своїми міліцейськими...
Коцюбенко повернувся до мене:
— Як бачу зараз, ви казали правду!... Занадто я надавав йому отих звань усяких і от звихнувся мужик...
— Та ще й як звихнувся! — сказав дідусь. — Коли Підкуйнога сказав йому про параду, то він аж підскочив від радости і загаласував, щоб і благодарственний молебень також був. Підкуйнога казав, що піп може на це не згодитися, але Журибіда вже й сам слухать нічого не хотів. Схопився, став бігати по хаті і кричати, щоб до нього зараз-же привели попа, а коло хати поставили варту...
— А що-ж Підкуйнога?.. — цікавився Коцюбенко.
— А що йому?! Він і радий метушитися, бо в тій метушні він тепер найстарший і робить, що йому самому хочеться...
— Що-ж він там таке робить?.. — хвилювався Коцюбенко.
— Поставив спершу варту коло хати з обрізками в руках, а потім привели попа і сказали йому, щоб він відслужив у церкві молебствіє за здоровя Журибіди й за народню власть...
— Ха—ха—ха!... — несподівано, якось гістерично, зареготався Коцюбенко. — Так його, патлача такого, так!..
Дідусь злякано підвівся з ліжка і тихо сказав:
— Чого-ж тут смішного, як вони його забили?!..

Коцюбенко так і замер.

— Забили?! — Ледве промовив. — За що?..

Дідусь знову заплакав і, крізь плач, виривалися лише уривчаті фрази й окремі слова:

— Сказав, що не мають права приказувати... сказав, що церква відділена... Журибіда став шарпати його за бороду і кричати: „Тепер ти знаєш, що таке воєнко?...“ Потім вони його повели в льох і... і... і забили...

Вдарився кулаком у груди і заридав, як мала дитина.

— Я вибіг на вулицю і став кричати... Вони зловили... Тягнули в льох... били... А я втік сюди... Вони зараз також прийдуть... Вони хотіли ще раніш, але через попа затрималися... Посилали одного міліцейського подивитися, що робите... Він був тут і казав, що тайну раду радите з Петлюрівцем...

— Де-ж той Петлюрівець? — скрикнув Коцюбенко.

— Це вони так на товариша кажуть... — показав дід на мене.

Трівога в моїй душі зросла до болю. Я встав на ноги і сказав:

— Нічого ви з ними не вдієте тепер, хоч самі створили їх! Ходім ліпше!...

Коцюбенко махнув рукою.

— Заспокійтеся! Що-ж далі, діду?...

— Вони казали, що ви хочете зробити переворот, що ви змовляєтеся, що ви з Постернаком за одно і хочуть зробити вам чека...

— А Воєнко для чого?...

— Підкуйнога каже, що Воєнко для командування тільки, а все діло має робити він, бо в нього вся сила...

— Що-ж на це Журибіда?

— Той ходить тепер з острогами і радіє... збіряється ще хату Постерначчі спалити...

Враз задзвонив дзвін. Бом... бом... бом... — простонав великий.

Бам... бам... бам... затужив менший.

Ми схопилися й вибігли на двір. Небо над селам було червоне й рижий дим катився просто на церкву. На селі стояв глухий гомін, серед якого чувся несамовитий крик якоїсь жінки.

— Ось вам ваша сила! — несподівано вирвалося з моїх вуст.

— Гасити треба, гасити! — дико крикнув до мене Коцюбенко і раптом зігнувся до землі. — Де-ж я тепер свого Христа сховаю?...

Коло церкви почувся якийсь крик і в провулку показався гурт темних постатей, які при світлі пожежі здавалися страшними й загадковими. В передніх рядах юрби, було видно, йшов Підкуйнога, а поруч його Журибіда. Обидва вони сильно заточувалися й галасували:

— Ізмєни нє должно бить! Нада знічтожіть єйо! — кричав Підкуйнога.

— Еге, еге!... Зничтожити, прокляту! — верещав Журибіда.

— Побачивши нас вони зупинилися. З хвилину стояли мовчки, не рухаючись з місця, а далі захвилювалися і, всі разом, посунули на нас.

Коцюбенко вихопив з кешені револьвера і став утікати.

Я побіг разом з ним.

Дідусь, у штанях і сорочці, заметушився на одному місці і так потонув у юрбі.

Біжучи через городи, по яких катився густий дим пожежі, ми чули, як за нами сатаніла юрба і як кричав Підкуйнога:

— Бєйтє єво, старого чорта, бєйтє... Пускай знаїть, как прідупріждать!...

Вибігли за село й кинулися просто в ліс. Глухий гомін дерев видався мені величнім співом чернечого хору в Печерськім монастирі і я, несвідомо майже, зупинився і став слухати. Крізь лісовий гомін, долітали з села окремі викрики й хвилинами чулося жіноче голосіння. Однаково, як це не дивно, моя душа була цілком спокійна, а важка втома хилила до долу.

— Добре було б спочити тепер! — сказав я до Коцюбенка.

— Спочити?! — здивувався він. — А вони як?!..
— Хто вони? — спитався я.
— Начальник і Воєнко... — сказав Коцюбенло.
— То-ж вони вбити вас хочуть!...
— Вбити?!... Гм... вбити, кажете?...
— А чого-ж ви тоді втікали?...
— Хто втікав?... Я не втікав!... — заговорив він якимсь чудним і непевним голосом. — То я так собі... так собі від Христа побіг...
Раптом сів на землю й заплакав:
— Так марнується сила... марнується сила... марнується сила...
Я нахилився до нього і став гладити його на голові.
— Заспокійтеся! Не треба так! Вставайте, та ходім, бо тут можуть нас знайти!...
— Йдіть ви собі к чорту! — заскреготав до мене зубами. — Розумієте, — к чорту!...
— Але-ж ми разом маємо йти! — пробував його вговорити.
— Чуєте, що я сказав?! — грізно підвів голову. — Йдіть собі і не перескоджайте мені бути тут на варті!...
— На якій варті?...
— Ліс тепер мій і я не дозволю його нищити!...
Я, мовчки, відступився від нього. Він пильно подивився на мене:
— Не вірите, га?... Не вірите?... Так зараз побачите!... Зараз побачите!... Інтелігент!... Сволоч!... Анемія!... Плязмонія!... Анархист!...
Миттю став рачки й вишкірив зуби:
— Гав!... Гав!... Гав!...
Я зрозумів усе й кинувся від нього. Біг так довго, заким не замерло в моїх вусах оте божевільне „Гав!“ і заким лісовий гомін не обгорнув мою душу мовчазним спокоєм. Тоді зупинився і побачив, що вже сходить сонце. Внизу дерева були обгорнуті сизобілим серпанком легеньких туманів, а вгорі були залиті червоним сяйвом літнього сонця. Якась дивна байдужість обгорнула мене і я спокійно ліг на траву й задивився на небо. Небо було синє, прозоре й чисте і, чомусь здавалося мені, що високі столітні сосни своїми осяйними верхами намагаються його підпалити, як Воєнком підпалив Постернакову хату, але воно не хотіло горіти, бо тоді мав-би вже збожеволіти я... Лежав і бачив просто над своєю головою велічезного вулика, коло якого чорною хмарою роїлися пчоли. Однаково це мене не цікавило й не захоплювало, тільки вже засипаючи, чув, як щось гомоніло: „А поліщуки дуже дбайливі... тільки темні... дуже темні“...
— Гу—у—у—у... Шу—у—у—у... — гуло наді мною моє рідне волинське Полісся...
М. Тарнопіль, 2. липня 1921 р.

Олексій Яремченко.

Короткий начерк історії білоруської літератури.

Літературу білоруського народу, котрий ще за дуже давніх часів витворився зі славянських племен — Кривичів, Дреговичів та Радимичів, можна поділити на 3 періоди: С т а р о д а в н і й — від приняття християнської віри до XIX. століття, н о в и й — від початку XIX. віку до 80. його років і н а й н о в і ш и й — від 80. років минулого століття до наших днів.

I.

Стародавній період білоруської літератури в свою чергу можна поділити на 3 доби: п о ч а т к о в у, д о б у р о з к в і т у і д о б у з а н е п а д у.

Початкова доба охоплює літературні памятки писані давньо-болґарською або давньо-церковно-славянською мовою, як перекладні, так і ориґінальні, як занесені, так і місцевого походження, — Святе письмо Старого і Нового Закону, життя святих людей, казання та навчання (Івана Золотоустого, Єфрема Сірина, Василія Великого, Григорія Богослова і ин.), церковні поезії (Івана Дамаскина, Андрія Критського і ин.), збірники до читання, як для духовних людей, так і для мирян (Святославів Зборник, Бджола і ин.), апокрифи (Як Богородиця ходила по муках і ин.), твори церковно практичного змісту (Шестиднів, фізіольоґ і ин.), переклади грецьких хронік (Єгора Амартола, Івана Малали і ин.), посланіє митрополита смоленського Клімeнтія, проповіди архієрея Турівського Кирила і багато инших. Білоруський історик літератури М. Горецький зараховує також то білоруської літератури і українські памятки давнього часу — літопис Нестора та Слово о полку Ігореві з огляду на близькість мови і спільність реліґійно-політичних інтересів білоруських і українських земель в ті давні часи.

Тільки в першій половині XIV. століття, коли Київська Держава почала занепадати, а Литовсько-Руське Князівство міцно сконсолідовуватись, давньоболгарська мова, якою написані всі літер. твори початкової доби, почала явно білорущитись і наближатися все виразніше до білоруської народньої мови. Про цей процес білорусизації літературньої мови того часу яскраво свідчать ріжні акти й торговельні договори з XIII.—XIV. віку (Смоленська Торгова Правда, Умова князя Єрдена Полоцького і Вітебського з містром Крижацьким у Ризі, торговельна умова між Риґою і Полоцьком і ин.), духовні твори (житіє Олексія Чоловіка Божого, Мука Христосова, Повість о трьох королях, і ин.), історичні (Смоленська літопис Аврамка), і инші.

Доба р о з к в і т у стародавньої білоруської літератури припадає на епоху Ренесанса, впливи якого докотились аж до далекого Литовсько-Руського князівства. В ті часи білоруська мова була визнана офіційно за державну і тому зробилась багатою, гнучкою і обробленою. Нею говорив не тільки простий народ, але й освічені верстви громадянства — духовенство, лицарство і навіть князі. Нею писались закони, літературні твори і користувались для зовнішніх зносин.

Найвидатнішою людиною того часу був, безперечно, білоруський гуманіст Г е о р г і й С к о р и н а.

Франціск Георгій Скорина народився десь коло 1490 року в м. Полоцьку і був сином заможнього купця, який гандлював з Риґою і Вильном. Навчивши дома свого сина читать і писать, одвіз його батько для дальшої освіти у Вильно. З Вильна 15-літним хлопцем Георгій був одправлений коштом білоруських маґнатів на університетські студії до Кракова. Аби попасти на університет довелось йому вдавать з себе католика і називатись Франціском Георгієм. Там він учився ґраматики, льоґіки, риторики, фізики з аритметикою, ґеометрії, астрономії та вмінню ставити гороскопи і одержав по скінченню цих наук титул бакалявря. Для продовження дальшої освіти поїхав на студії до Італії, де в 1512 році при Падуанськім университеті склав іспит на доктора медицини. Після того подорожував по Німеччині та познайомився там з Мартином Лютером, який до нього поставився неприхильно, бо думав, що Скорина — нечиста сила. Заїхавши до Праги, він спинився там на довший час і за допомогою Виленського Панського братства та мішан, які надіслали відповідні кошти, протягом трьох років (1517—1519 р.) видав 22 книги Святого Письма, під назвою: „Біблія руська, виложена доктором Франциском Скоринною з славного міста Полоцька, Богу ко чці, і людім посполитим к доброму навчанню“, комплект якої (унікат) переховується в Льондонській Королівській бібліотеці. В 1525 році, забравши з собою літери та друкарські прилалдя, Скорина перебрався до Вильна, де в будинкові міського бурґмістра Бабіча заклав першу білоруську друкарню і продовжував свою дальшу видавничу діяльність. Про життя його у Вильні знаємо небагато: одружився, мав борги і був засуджений на конфіскат усього майна, жалівся королеві на ріжні кривди. Коли помер — не відомо: останній раз його імя згадується в актах 1535 року.

Скорина був не лиш одним із найбільш освічених людей свого часу, але і великим патріотом, гаряче любившим свою батьківщину, рідний народ і мову,

свідомим своїх громадських обовязків і великої історичної місії . . . Ґіганська фіґура великого білоруського гуманіста, свідомого патріота і піоніра друкарського діла, кинула промінь свого ґенія на весь Схід Европи. Тільки від нього міг навчиться друкувать книги Москвин Іван Фіодоров та Білорус Петро Мисливець. Імя Франциска Скорини вимовляють з глибокою пошаною усі свідомі Білоруси і пишаються ним, як великою людиною і діячем не тільки Білорусі, але і всього культурного людства.

За прикладом Скорини почав друкувать книги Василь Тяпинський, Симон Будний, брати Мамонічі і багато инших культурних діячів того віку, так, що на прикінці XVI. століття уся Білорусь укрилась цілою сіткою друкарень, які ширили білоруські книжки і несли світло знання в народ.

З цікавих памяток доби розквіту білоруського письменства, крім низки стародруків, можна вказать на ряд писаних памяток: „Реістр списанья тармен, єсьми листи через посланци мої, даючі відомость о князі великом і о новинах, о которих мені шпекги мої з землі єго неприятельскої московської відати давали“ — голови білоруської розвідки, воєводи смолєнського — Філона Кмити Чорнобильського, „Дневник“ підсудка Тодора Євлашевського, „Промова“ каштеляна Смолєнського Малєшки, вірші Андрія Римші, Баркулабська Хроніка, „Ай-Кітаб“ (коментарії до корану, писані білоруською мовою, але арабськими літерами, написані для обілорусившихся Татар, оселившихся коло Вильна ще з часів великого князя Витовта) і „Литовський Статут“ — ця дорога для кожного Білоруса памятка не лиш з юридичного та історичного боку, але і з літературнього, яка свідчить про високий розвиток білоруської мови ще за давніх часів і державний вжиток її в Литовсько-Руськім князівстві.

Люблинська унія 1569 р., яка розбила православних на два ворожі табори, мала траґічні наслідки для розвитку білоруського письменства і довела його майже до повного занепаду. Білоруське панство, якому не подобалась внутрішня релігійна боротьба і якого приманювали привілеї, котрі давала приналежність до пануючої польсько-католицької шляхоцької верстви, почало масово переходить на католицький обряд і польонізуватись. Меншість, яка міцно трималась православія, пристала до Київського православного центру, почала українізуватись і витворила спільно з нашими діячами українську середнєвічну схоластичну літературу, найвизначнішими письменниками якої були: відомі публіцисти свого часу Мелетій Смотрицький та Стефан Зізаній (Тусановський), Кирило Транквіліон-Ставровецький, Іоанікій Галятовський, Антін Радзівіловський, Лазарь Баранович і багато инших.

З того часу культурне і літературне життя почало завмірать на Білорусі: за два століття Білоруси дали двох лише більш-меньш замітних письменників — Симона Полоцького (Симона Петровського-Ситняновича) у XVII. століттю, який, живучи в Москві, майже цілком змоскалізувався і доктора теольоґії Римського Університета і уніятського митрополіта — Леона-Луку Кишку.

На початку XIX. віку білоруською мовою говорили тільки кріпаки, селянське духовенство та рештки збіднілої білоруської шляхти . . .

II.

Відродження білоруської літератури, з якого пізніш пішло відродження культурне, економичне і політичне, почалось приблизно на межі XVIII. і XIX. століття. Епоха романтизму принесла з собою любов до старовини і народньої поезії. Животворний подих його дійшов і до Білорусів, але не розцвів тут пишним цвітом і не дав визначних творів загально-людської вартости. Причиною тому був брак національно-державної незалежности, який затримав вільний розвиток білоруської культури, викликав ренеґатство інтеліґенції і довів до низького рівня національну свідомість білоруських письменників, які на початку XIX. століття могли буть тільки з панів. Письменник же, пан-ренеґат по своїй ідеольоґії, не міг витворити нічого великого, як би він не був національним по своїй психиці, мові та життю.

Письменники нової білоруської літератури не були в повній мірі національно свідомими, а швидше польонізованими або москалізованими Білорусами,

які стихійно любили свою мову і свій народ, свою рідну батьківщину. Иноді це були чужинці — Москалі чи Поляки білорусофіли, яких зацікавив білоруський народ і його мова з тих чи инших причин. Так, наприклад, Поляки, готуючись до повстання, хотіли втягти в цю справу і Білорусів і користувались білоруською мовою, як агітаційним засобом поширення повстанських ідей, як в розмовах так і в друку. З другого боку Москвини, бажаючи довести, що Білорусь „искони русскій край“, широко відчинили сторінки своїх періодичних видань для друку еннографичних дослідів, матеріялів та оповідань з побуту білоруського народу. Це зацікавлення сусідів мало для Білорусів і деякі позитивні наслідки: спольщена і помосковлена інтеліґенція почала повертати назад до свого народу.

Літературний рух серед Білорусів зачався після довгого занепаду під впливом відродження українського письменства. — Десь коло 1812 р. з'явилась „Енеїда“ білоруською мовою, яка, хоч і цілком оригінально написана, хоч дієві особи, мова, одяг, побут і звичаї змальовані нею чисто білоруські, всеж має великий ідейний вплив „Енеїди“ Ів. Котляревського.

Автором білоруської „Энеїди“ новітня білоруська критика рахує полковника В. Ровінськото з Смоленщини.

Другий визначний твір нової білоруської літератури — поема „Тарас на Парнасі“ з'явився десь коло 1837 р. Хто написав цю цілком уже оріґінальну поему — невідомо. Білоруський критик М. Горецький висловлює гадку, що її написав той же автор що і „Енеїду“ — с. т. полк. В. Ровинський. Мова поеми — чиста, щиро-народня; вірш — легкий і гнучкий. Не дивно що вона до цього часу не стратила своєї популярности і була передрукована декільки десятків раз, як на сторінках часописів так і окремими виданнями.

Польська школа білоруських письменників нараховує більш, як 16 імен. З них найславнішими є: Романтики: Ян Барщевский (1790—1851), Олександр Рипінський і Ян Чечот (1797—1847); представники сентименталізму: Вінцук Дунін-Марцинкевич (1807—1884), Вінцесь Каратинський і Артем Даревський-Верига. Всі вони писали більш польською, ніж білоруською мовою, на Білорусів дивились, як на галузь польського народу, своєю батьківщиною рахували Польщу і по культурі були польські шляхтичі. Звикши до силябічного вірша, вони вживали його і в білоруських творах, що значно зменшує мистецьку вартість їх поезій, бо білоруська мова вимагає тонічного вірша.

З письменників польської школи найбільше відомий Вінцук Дунін-Марцинкевич, як літературою вартістю так і кількістю творів білоруською мовою, які він залишив у спадщину. Його життя не багате зовнішними подіями: скінчив Бобруйську ґімназію; учився на медичному факультеті університету, якого одначе не скінчив; потім працював майже увесь свій вік урядовцем на Білорусі. З його творів ширшою популярністю користуються такі: оперета „Селянка“, повість віршом „Гапон“, „Вечірниці“ (віршовані оповідання), „Ставровські діди“, повість „Купала“, напів етноґрафичні „Щерівські дожинки“, переклад білоруською мовою „Пана Тадеуша“ — Міцкевича, комедія „Пінська шляхта“, „Зальоти“ і инші.

В усих цих творах В. Марцинкевич не порушував яких небудь складних психольоґічних переживань людської душі та загально людських питань. Коло його тем обмежується описом білоруської природи та селянського життя, яке поет надто ідеалізує. Типи людей змальовано в його творах надто загальними рисами і не дають яскравого уявлення фантазії оповідача. Дидактизм і сентименталізм — головніші прикмети його творчости. Так, наприклад, у своїй повісті „Гапон“ — автор читає мораль і панам і мужикам. Першим він доводить, які славні селяне, як їх треба любить і жаліть, бо їх гнобить панський економ; він навчає панів, аби пильнували за вчинками своїх злих слуг, бо вони псують добрі пансько-кріпацькі відносини. Другим він хотів показать, що поганих панів так само немає, що пани — це батьки рідні . . . Звичайно, авторові і на думку не впало, шо кріпацтво треба скасувать. Во імя дидактичности автор змалював злого чоловіка в особі економа, а добрих в особі героїв — Гапона та Катеринки. Немає такого лиха, яке б не вийшло на добре: для добрих усе кінчиться добре.

Добрі люде часто моляться Богу, сподіваються і вірять, що Він усе бачить, хоч і не скоро скаже. І Бог помагає: простий селянин Гапон виходе на офіцира, а проста селянська дівчина стає панею, — дарма що в житті траплялося таке надзвичайно рідко.

Письменників-Білорусів Московської школи було значно менше, як польської. — З більш відомих імен можна назвати Павла Шпілєвського (1827—1861) та Олександра Пщолка. Останній характером своєї творчости і поглядами нагадує нашого письменника О. Стороженка: він рахує себе за „русскаго“, а Білорусів — гілкою „Єдиного русскаго народу“. Значіння Московської школи письменників у білоруській літературі — невелике. Вона не дала ні одного славного імени, ні одного твору красного письменства, над розглядом якого треба було спиниться, або принаймі зазначити його в короткому огляді білоруської літератури.

(Кінець буде.)

Самовидець.

Лист до дому.

Оповідання.

Діло було у Відні.

Мировий Суддя N-го участку Миргородського повіту Іван Іванович Крутигуз святочно підвівся зі свого місця.

Правда, справедливість потребує зауважити, що Іван Іванович в актуальний момент ні з якого боку не мав прав на вищезазначений почесний титул; і самі Миргородці, явись він сьогодні у свою рідну камеру на Ширококалюжній вулиці, замісць всіх бувших колись ознак поваги, напевне посадили б його в холодну, принявши за захожого „товарища з Губпродкома“, чи збірщика Продналога.

І було б за що, бо ледве чи хто з найбільш далекозорих жвавих хлопчаків, котрих Іван Іванович реґулярно протягом низки літ сажав спочатку за груші, потім за курей, а зрештою по непідсудности відправляв у повіт, ледве чи хто з цих веселих юнаків, надівши самі міцні окуляри, пізнав би у вилинявшім, розпатланім і нервовім еміґранті Мирового суддю N-го участку — Івана Івановича Крутигуза.

Вже не кажучи про звучний барітон і ґенеральську поставу, — де ділася приємна повнота його обличчя, по котрому з такою пестливістю прохожувалася що ранку бритва відомого Миргородського Фіґаро — Бориса Модестовича, чи в просторіччі Боруха, як його уперто називали селяне у хуторів, невважаючи на його „високо-інтеліґентну“ зачіску?

А знамениті на цілий повіт-роскішні баки? Вони ніби то лишилися в рідному Миргороді разом з золотим ланцюгом і иншими декораціями в той пам'ятний зімовий ранок, коли кривий Ілько — місцева газета і постійний свідок на всіх Миргородських ґала-процесах, — застукав ще вдосвіта до вікна спальні Івана Івановича і прошепотів, оглядаючися на всі боки:

— Так що приказ є, Ваше Благородіє, щоб, которі старорежим і прочі значить буржуазія не було . . . то ись . . . зовсім . . .

Кривий Ілько соромився пояснити Їх Благородію, що саме значить „то ись зовсім“, але коли Іван Іванович почув, що його добрий знайомий місцевий неґоціант і катедральний староста „вчірась значить . . . розстріляні“, то став негайно надзвичайно жвавим і через дві години вже виїздив зі свого підгородного хутора на драбинчатих гренджолах, в кожусі і з підвязаним оком, з зітханням оглядаючися на ті місця, де лишилися не тільки золотий ланцюг і відомі на весь повіт баки, а й багато инших значно більш необхідних частин його туалєту і взагалі побуту.

Тут читачів певне зацікавлять дальші пригоди Івана Івановича, аж до того самого моменту, коли ми його зустріли на початку цієї правдивої історії — себ то тоді, коли він, перебуваючи вже у Відню, урочисто підвівся з місця. Але ці

пригоди гідні пера Дюма-Батька чи Сєнкевича; і тому ще чекають свого літописця; ми-ж лишимо їх на боці тим більш, що той факт, що Іван Іванович святочно підвівся з місця, теж мав дуже цікаві причини і наслідки, які і є найближчим об'єктом нашої уваги.

Отже, як ми вже чули, Іван Іванович святочно підвівся з місця, але справедливість вимагає додати, що він не тільки святочно підвівся, але крім того ще й сказав, тоном майже настільки ж святочним, як колись виголошував у своїй камері на Ширококалюжній вулиці —

„По указу Его Императорского Величества" чи пізніше — „Іменем Української Народньої Республики".

Правда, злі язики дзвонили по Миргороду, що виголошуючи останню формулу Іван Іванович кожний раз невільно скоса поглядав на той сакраментальний гачок, котрий в минулі часи служив підпорою портрету „Его Императорского Величества", ніби то хтів ще раз переконатися, що гачок дійсно порожній, але чого не кажуть у Відню . . . чи то пак у Миргороді злі язики; і позаяк Миргород далеко і ніяк не стосується до ближчої теми нашої правдивої історії, то ми полишимо його на боці і вернемося до того вже згаданого святочного моменту, коли:

Іван Іванович підвівся з місця і сказав:

— Панове!

Натурально, що всякий инший оповідач перед тим, як сказати, що:

Іван Іванович святочно підвівся з місця і сказав: — Панове! — мусів би прелімінарно оповісти, який є зазначений Іван Іванович на зріст, як він був убраний, де сидів і хто сидів праворуч від нього, а хто ліворуч, коротко — наговорив би цілу купу цілком зайвих подробиць, котрі внесли б цілий сумбур в голови читачів і разом з тим абсолютно не допомогли б нікому зрозуміти чого саме:

Іван Іванович святочно підвівся з місця і сказав:

— Панове!

Але на щастя читачів наше завдання не тільки оповісти правдиву історію, але ще й оповісти її коротко і стисло, без зайвих подробиць, так, щоби читач ясно уявив собі бажану картину; і тому ми цілком задовольнимся сконстантованням самого факту, що:

Іван Іванович святочно підвівся з місця і що він сказав:

— Панове!

Розуміється — стислість мови річ дуже добра і, навіть, відома була з самих давніх часів під назвою ляконічности; але на жаль не завше її можно строго дотриматися в оповіданні. Друге діло в життю.

Так, історики свідчать, що нечуваного розвитку ляконізм досяг у старій Спарті; і наводять такі приклади.

Одна Спартанка, виряжаючи свого чоловіка до шинку, дала йому новий кашкет зі словами:

— „З ним чи на нім" — і при цьому зробила енерґійний рух качалкою.

— Та, добре! — відповів, махнувши рукою зазначений Спартанець; і негайно потяг з хати, більше не розпитуючи.

Ясно, що люде, непосвячені в таємниці ляконізму, нічого не розберуть; але Спартанець, по свідоцтву істориків, знаменито зрозумів, що вищезазначене речення в перекладі звучало так:

— Дивись, бовдуре, як будеш у шинку — то хоч на голові держи, хоч сядь на нього, але не згуби, бо ребра полічу!

Не вважаючи на нашу повагу до істориків, ми мусимо сконстатувати, що Спартанці легко було бути ляконічною, маючи в руках качалку і до того при умові, що цей діяльоґ повторювався тричі на тиждень. Зовсім в других умовах знаходиться правдивий оповідач, позбавлений можливости підкрепити свої слова відповідним рухом; і тому иноді, а також в даному випадкові, приходиться додавати де що, так, щоби не утруднюючи своєї уваги, читачі могли б зрештою ясно розібратися в ситуації і бути цілком в курсі того, чому саме:

Іван Іванович святочно підвівся з місця, і з яких таких причин він сказав:

— Панове!

По зіставленню цих необхідних подробиць справа виглядає так:

Іван Іванович Крутигуз — Миргородський Мировик, спасаючи свою, хоча й позбавлену баків, голову від „революційного гніву“, втік при невідомих нам обставинах і дотікався з родиною аж до Відня. Тут він проваландався майже три роки, годуючися, як птах небесний і проклинаючи републіку, іменем котрої колись виносив присуди, за її повну індиферентність до незаосмотрившихся громадян; і тут же раптом одержав листа від своєї рідної сестри з того самого хутора, з якого він без жадної помпи відбув в вищезазначений зімовий ранок.

Лист був доволі дивного характеру і нагадував собою скоріше сторінку з Талмуду, ніж власноручний твір старої хуторянки.

Там писалося, що: з Петром трапилося те, що з сусідським Бровком в той рік, коли у Хведора згоріла клуня. Сусід Івана Івановича почесний Мировий Суддя Христофор Петрович Галушко-Галущинський іменувався чомусь Глю-Глю, як його вже не звали без малого пятдесять літ. При цьому про нього говорилося, що йому не пощастило, як Янкелю в Кривий Бальці і що тепер він живе, як Охрим Безрукий після призначення нового управителя до ґрафської сахарні. От і утни!

По правді мовити Іван Іванович і не старався утнути. Він відніс всі неясности на рахунок нервовости старої панни і, не довго думаючи, написав довгого родинного листа з подрібним описом всіх своїх пригод і саркастичними примітками що до совітського режиму.

Лист був вже запечатанний і нісся на пошту, коли Іван Іванович раптом зустрів свого приятеля — еміґранта, досвідченого чоловіка, котрий, довідавшися про мету його подорожи, мав з ним розмову мало не дві години. Наслідки цієї розмови були досить несподівані: Першим було те, що Іван Іванович, не заходячи до дому, негайно поїхав на Дунай і, розірвавши свого листа на найдрібніші клапти, кинув його в те місце, котре через щось здалось йому найбільш глибоким, а по дорозі додому лаяв себе дурнем за те, що не згадав про вогонь, який є найліпшою схованкою для всіляких злочинних документів.

Другим нарешті і було те, що Іван Іванович святочно підвівся і сказав:

— Панове!

Після цього слова, сказаного, як ми вже зазначали, самим святочним тоном, натурально, слідувала ще ціла низка не менш цікавих і значних слів, але криштальної чистоти справедливість, котрої ми гостро дотримуємося в цьому правдивому оповіданні, без сумнівно вимагає раніш, ніж подавати продовження зазначеної блискучої промови, сказати кілька слів про те, хто були так часто згадувані тут — „Панове“ і мету, з якою Іван Іванович звернувся до них в такій офіційній формі.

„Панове“ ці складалися, крім родини Івана Івановича, з „досвідченого приятеля“, знайомого адвоката і юрисконсульта місцевої большевицької місії, а метою зібрання їх була не більш не менш, як відповідь на лист сестри Івана Івановича, мирно чи не мирно пробуваючої на хуторі біля Миргорода.

— Панове! — сказав Іван Іванович, — пропоную після того, як ми закінчили детальний розгляд всієї справи, перейти до самого, фізичного так би мовити, складення відповіди. Сподіваюся, що ніхто не має нічого проти!

Дочки Івана Івановича радісно заплескали в долоні, знайомий адвокат і досвідчений приятель закивали головами; а юрисконсульт — молодий чоловік, явно приналежний до того роду людей, котрий називають „васточними челавеками“, добродушно подивися на Івана Івановича і сказав, ловко сплюнувши під стіл:

— Пачиму нет?

— Отже, як почати? — продовжив Іван Іванович, підбадьорений такою апробацією. — Перший крок самий важний!..

— Любо тітко Одарко! — запропонувала молодша дочка.

— Любо тітко Одарко! — повторив Іван Іванович, — як ви знаходите, Панове?

— Боже борони! — гаряче скрикнув досвідчений приятель. — Ні в якім разі! — звернувся він за співчуттям до юриста.

— Хм... дійсно... не те... промурмотав той і почухав пальцем око під пенсне. Він був хитрий і не хтів пхатися поперед батька.

— Як же? — продовжив досвідчений приятель, — уявіть собі. З'являється з листом комісар. „Ви пані — Крутогузова? Ага, так це ви — „любо тітко Одарко?" Так це ваші родичі у Відню? Ага, зносини з контр-революційною буржуазією... А подать її сюди..."

— Гм... зносини з буржуазією... — несміло сказав адвокат, многозначно прижмуривши праве око. — Ваша думка колеґо? — звернувся він до юрисконсульта.

— Враги рабоче-крестянскі... Сммертная казн! — відповів той, показуючи в привітній посмішці надзвичайно білі зуби.

Іван Іванович зблід.

— Хм... в такім разі можно попростіше, — сказав він, — скажемо: — Високоповажана Пані!

— Як, Пані? — скрикнув досвідчений приятель. — Та ще „високоповажана"?! Та це ж...

— Власне кажучи, — многозначно сказав адвокат, сословні привілеї зафіксовані указом Катерини Другої від 13-го січня 1757 року і внесені в другу частину III-ої Книги, — декретом... Совітського Правительства скасовані... і іменованіє когось паном може викликати підозріння... мм... в контр-революційному напрямку і приналежности... Ваша думка, колеґа? — Звернувся він до юрисконсульта, котрий був занятий цікавим і важким ділом.

— Рабоче-крестанскі враги... сммертная казн! — охоче відповів той, переміщаючи палець з правої ноздрі в ліву.

Адвокат многозначно і ласкаво подивився на присутних, так ніби хтів сказати:

— Це для нас цілком ясно, але я нічого не маю проти, що ви не знаєте таких дурниць!

Іван Іванович заїкнувся і безнадійно замовк.

— Може тоді просто — Одарко Івановно! — запропонувала зітхнувши старша дочка.

Досвідчений приятель нерішучо обернувся до юрисконсульта, але його перебив адвокат. Він нарешті попав в тон і виявляв неймовірну енергію і діловитисть.

— Розглядаючи справу з правно-юридичної точки погляду, — почав він, знимаючи пенсне, підсобництво, яко і підбиття до злочину, в залежности від змнякшаючих вину обставин, караються нарівні з самим злочином, а згідно сенатському роз'ясненню від 13-го квітня 1912 року по справі про вбивство завідуючого 13-м участком новозбудованої Богодухово-Свіяжської залізниці примітка до частини третьої, кара вищезазначених чинників злочину може перевищити покарання самого злочинця, а пристосовуючи вищезазначене сенатське роз'яснення до даного казусу — близкість оскарженого суб'єкта до осіб нелеґального стану, яка вияснюється в іменованій його повним іменем і знанням його родинних обставин, може підвести зазначену особу під оскарження в злочині, передбаченім другого частино 1253-ої статті Карного Статуту. Ваша думка колєга? — обернувся він.

— Не панимаю, — рівнодушно відповів той, не кидаючи свого улюбленого заняття.

— Власне я хтів довести, що близькість, яка виявляється в такому характері листування, може дати підідозріння в зносинах з контр-ре...

— Рабоче-крестанскі враги сммертная казн! — рішуче перебив його юрисконсульт і знову погрузився в нірвану.

Всі переглянулися. Діло дуже ускладнялося. Запанувала мовчанка і навіть адвокат прикусив язика, не маючи готового матеріялу для підведення його під статті.

Всі зітхали, а юрисконсульт, вже давно покінчивший свій „туалет“, позіхав з такою енерґією, ніби то ловив мух. Нарешті досвідчений приятель хлопнув себе по лобі.

— Евріка! — гукнув він. — Ну, що може бути простіше? Пишіть — товаришу Одарко!

Всі стрепенулися, а юрисконсульт, який почув знакоме слово, клацнув ще раз зубами і заявив:

— Таварищ — очінь харашо! Буржуазія нет, только таварищ!

Іван Іванович зітхнув і написав:

— Товаришу Одарко!

— Ми хвалити Богу живі і здорові, — продовжила старша дочка.

— Побійтесь Бога! — тілько і встиг вигукнути досвідчеиий приятель, але адвокат, котрий несподівано знайшов твердий ґрунт, уже сидів верхи.

— Декретом від 15-го січня 1918 року, — почав він, здіймаючи пенсне і милостиво оглядаючи присутніх, — Совітське Правительство проголосило знищення пануючої релігії і відділення церкви; дальшими декретами по Комісаріяту Освіти і Внутрішніх Справ була проведена пляномірна боротьба проти Бога і инших забобонів; при чому вищезазначений суб'єкт розглядався, як коновод контр-революції і реакції. Таким чином уживання в тексті таких виразів, в котрих буде згадуватися про вищезазначену особу, може бути інкрімінуємо, які звязок з орґанізаціями, поставившими собі метою . . . і взагалі контр-революція . . . ваша думка колеґа?

— Враги рабоче-крестанскі . . . смmертная казн! — рішуче піддержав юрисконсульт, котрий починав вже смертельно скучати; і плюнув досить влучно, попавши на ніжку стола.

— Необхідність в данному випадкові, — продовжив, оживившися адвокат, висловити елємент фізичної недоторканости мого довірителя, чи то пак, високоповажаного Івана Івановича, в звязку з революційно-державними подіями на терріторії, яка з державно-правного погляду . . .

— —

Пройшло годин шість.

Іван Іванович, — прошу читачів не лякатися, — святочно підвівся з місця і сказав подихаючим голосом:

— Панове!

В руках він держав листок паперу маючий такий вигляд, ніби то це був Tangle foot, котрий не мінявся два місяці в час найбагатіший мухами.

Що до „панів“, то картина була така: Гарна частина суспільства давно зникла; а що до негарної, то з неї на ногах був лише один адвокат, котрий стояв перед остаточно розбитим і майже непритомним досвідченим приятелем і оповідав 57-му варіяцію історії якогось суддового процесу. Що до юрисконсульта, то він вибрав „благую часть“ і спав в кріслі з неймовірним храпом, поклавши ноги на маленький столик для цигарок, котрий з кожним моментом все більше кривився на бік. Натурально, що все було густо вкрито тютюновим димом.

От-же Іван Іванович підвівся і хоча на заклик його — Панове! — ніхто не звернув найменшої уваги, він почав урочисто читати останній текст листа до сестри Одарки Івановни:

— Товаришу Одарко!

Ми, хвала Вельзевулу, живі і здорові.

Живемо в ганебному дрібно-буржуазному Відню і мріємо про свобідне життя рідного революційного Миргороду.

Жити тут дуже пагано. Пайків не видають, мешканці їдять всяку гидоту — свиней, корів, телят, а конини так ні за які гроші не дістанеш.

Капіталістична господарка довела до того, що місто з 6-ти ранку аж до вечора не освітлюється, а візників майже не має. Хочеш не хочеш мусиш брати таксомотор.

Чи не могла б ти якось добутися сюди, щоби забрати нас з цього буржуазного пекла в світлий пролєтарський рай, так влучно схарактеризований А. Блоком:

Уж я сѣмячки
Полущу, полущу.
Уж я ножичком
Полосну, полосну.

Поручаю тебе молитвам Юди Іскаріота.
З комуністичним привітом
Твій
Товариш Іван.

Observator.

Огляд закордонного життя.

Наслідки світової війни: Занепад політичної рівноваги і народження анґльо-американської геґемонії. — Конференція в Вашинґтоні. — Антиґерманська політика Франції. — Горішній Шлезьк і підтримка Польщі, як средство знищення Ґерманії. — Польща і Схід Европи. — Анархія в Росії — голод і добродійна інтервенція. — Греко-турецька війна. — Кінець Турецької Імперії. — Заспокоєння Балкану. — М. Антанта і боротьба з комунізмом. — Смерть короля Петра.— Вбивство Ерцберґера та боротьба політичних течій в Німеччині. — Внутрішній роcклад Польщі і її закордонна політика. — Спроби ізоляції Росії.

Світова рівновага, яку знищила війна народів, не може встановитись. Це і не дивно, бо зайшли зміни занадто великі і які ще не закінчились. Суть цих змін з'ясовується у небагатьох словах: анґльо-американська геґемонія і революція в Росії, але ці події охоплюють весь світ і тримають його в стані безмежного напруження.

До світової війни Европа була геґемоном світа і її рівновага, яка покоїлась на порівнянню сили і впливів потрійного союзу і потрійної згоди, забезпечували спокій. Зараз це все змінилось. Потрійний союз не існує, а потрійна згода виродилась в згоду Анґлії і Франції, згоду дуже непевну і неміцну.

Міць і значіння Анґлії виросли надзвичайно. Крім безпосередніх здобутків, які вона мала від війни, як напр. знищення німецької фльоти, захоплення німецьких кольоній та инше, міць Анґлії виросла ще і з того приводу, що власне від часів світової війни вона перетворюється в велитенську федеративну державу. Навіть може не в федеративну, бо її частина — домініони — майже цілком незалежні. В науці державного права нема зразку того, чим стає Анґлія, але це вже розум і здібність Анґлійців — на практиці доходити до таких форм життя, яких ще не знає наука і які проте, як найкраще задовольняють люде. Не дарма їх „неписану" конституцію ще Монтескіє знаходив найліпшою.

З другого боку треба рахуватись з участю в світовій політиці Сполучених Держав. Ця країна — багата і дуже промислова, і нарід її, свідомий своєї сили, вже не хоче замкнутись в межі доктрини Монроє, по котрій Америка була тільки для Американців, але і Американці не втручались в жадні справи инших країн. Америка не могла лишитись ізольованою, бо її інтереси, завдяки торговлі і промисловисті, дуже звязані тепер з інтересами инших держав. Крім того, вона входить в напружені відносини з Японією, а це также вимагає згоди з другими державами.

Японія, завдяки світовій війні, звільнилась від тих тисків, в яких її тримали Росія і Німеччина. Головним чином ці держави відібрали колись від Японії її прибутки по Сімоносенському миру з Китаєм. Вони же затримували її експанзію на континент. Тепер нема могутньої Росії, нема могутньої Німеччини, і Японія хутко набирає сили і стає геґемоном Сходу.

Все це переносить центр світової політики туди, де можуть зустрітися інтереси наймогутніших нині держав — в Тихий Океан.

Японія, якої населення не може прогодуватись на своїй бідній землі, стремить до опанування континентальних просторів. Вона хоче стати господарем в Китаю, вона домагається права еміґрації до Каліфорнії, врешті вона, використовуючи теперішню слабість Росії, окупує Далекий Схід.

Все це загрожує становищу Сполучених Держав. Вони вже не можуть допустити еміґрації Японців до себе, бо Американець не може конкурувати з Японцем.

В цьому конфлікті Південної Америки з Японією дуже складним є становище Англії, яка була до цього часу звязана союзом з Японією.

Речинець цього союзу скоро кінчається.

Анґлійські домініони — Канада, Зеляндія, Австралія — проти поновлення цього союзу. Вони проти, тому, що цей союз зміцнює Японію, а, значить, невигідний для Південної Америки. В конфлікті Сполучених Штатів з Японією домініони тримають сторону Штатів. Що торкається Анґлії, то, цілком зрозуміло, вона не може не прислухуватись до голосу домініонів і Північної Америки. Їм вона зобовязана своєю, перемогою над Німеччиною. Але же союз з Японією завше був корисним для Анґлії, як це і проявилось в світовій війні, а раніш в російсько-японській.

Тим часом від президента Сполучених Штатів надійшла пропозиція скликати в Вашинґтоні конференцію для обговорення справи зменшення озброєння. На цю конференцію запрошені Анґлія, Франція, Японія, Китай.

Як-що ця конференція буде мати успіх і дійсно найде такий modus vivendi, при котрому інтереси ривалізуючих держав на Тихому Океані будуть полагоджені в мирний спосіб, то ми будемо мати могутній бльок світового значіння: анґльо-американо-японський. Цей бльок охопить весь світ і ми не передбачаємо такої сили, яка могла б йому протистояти. —

— Поруч з цим кольосальним розмахом анґльо-саксонської ідеї і сили, вже скромне, льокальне значіння мають зусилля Франції. Ця країна, хоч і виграла світову війну, але вона нею так виснажена, її населення так зменшується, що їй знов приходиться боятись Німців. Німеччина переможена в війні, вона також виснажена, але її населення збільшується, воно працездатне і талановите.

Цілком ясно, що всі штучні постанови Версальського миру, як наприклад роззброєння Німеччини, не служать і не послужать в будуччині ґарантією захисту Франції від більшої від неї вдвічи Німеччини.

Таким чином Франція примушена повернутися на старий шлях: вона примушена знов шукати на Сході союзника, який допомогав би їй в боротьбі з Німцями. Перше такою державою була Росія, тепер Польща. Тому ми і бачимо, що Франція всюди де можно підпирає інтереси Польщі, а Польща відверто каже, що вона виконує місію бути сторожею проти Німців.

З другого боку Франція шукає і инших засобів, щоби нанести Німеччині такий удар, таку шкоду, щоби вона після цього не могла піднятись.

Цього Франція хоче добитись шляхом відірвання від Німеччини її найкращих частин: округи Рур і Верхнього Шлезьку. Як би вдалось відібрати ці райони то Німеччина втратила би центри своєї промисловости і свої камінновугільні, залізні і инші руди. Як ми пригадаємо, що з втратою Льотаринґії Німеччині залишилось усього 20% її колишньої продукції заліза, як ми пригадаємо, яку ролю в світовій війні відігривала так звана „тяжка індустрія“, то ми зрозуміємо, що дійсно Німеччина стоїть під страшенною загрозою.

Відірвання Шлезьку і прилучення його до Польщі може мати подвійну мету. Або він дійсно дістанеться Польщи і в цьому разі його камінне вугольля, залізна руда, олово, фабрики — все це надзвичайно допоможе Польщі і збільшить її національне богатство.

Трудно сказати, оскільки від цього прилучення виграла б польська валюта, бо і тепер Польща з'являється державою з величезними природними багацтвами, а проте її валюта є найгіршою в світі після совітської. Але безумовно, що

військова промисловість, а значить, і здібність до військової акції в Польщі дуже б виграла від прилучення Шлезьку.

Може бути і другий наслідок. Може бути, що експльоатація Горішнього Шлезьку, після його прилучення до Польщі, тільки по імені буде провадитись Польщею, а в дійсности за нею будуть стояти французькі капіталісти. В цьому не було б нічого дивного, бо безумовно, що підтримка мілітарної Польщі обходиться Франції недешево і вона шукає засобів до покриття видатків.

Так чи инакше, але зусилля Франції поки що лишаються без наслідків, бо їм перешкоджає Англія.

Анґлійці не погоджуються навіть на віддання частини промислового района Горішнього Шлезьку Польщі. Вони вказують на плєбісцит, який дав $^7/_{11}$ голосів за Німців и $^4/_{11}$ за Поляків. Далі, вони рахують, що історичні права Поляків на Горішній Шлезьк, як що вони істнували, вже погашені давниною, бо Німці майже 700 літ володіють Шлезьком.

Розуміється, можно виставляти ріжні арґументи за і проти відірвання Горішнього Шлезьку від Німеччини, але для нас досить констатувати, що зусилля Французів в цьому напрямку розбиваються об опір Анґлійців, якими б мотивами цей опір не пояснювався.

Це становище має той наслідок, тяжкий для всіх народів Сходу Европи, що Франція мусить якимсь иншим шляхом забезпечувати могутність Польщі. Вона це робить, даючи ій можливість збільшуватись і зміцнюватись за кошт народів і їх терріторій на Сході Европи. І ми бачимо, що Польща заволоділа цілою низкою непольських земель, які вона придбала чи то на підставі Ризького миру, чи шляхом авантюри Желіґовського. З Литвою Польща знаходиться в дуже напружених відносинах, також і з Чехією. Маленькі держави Прибалтики бояться дальшої експанзії Польщі. Вона находить попертя тільки з боку Румунії і Угорщини. З Румунією вона навіть заключила в березні союз про спільну оборону від Росії. Ця прихильність між Поляками і Румунами цілком зрозуміла: кожний з них відібрав від колишньої Російської Імеперії землі і тепер спільність вчинку викликає спільність акції.

Що торкається Угорщини, то вона, не маючи безпосередніх меж з Польщею, не відчуває імперіялістичних замірів останньої, а тому не має приводу ставитись до неї вороже. За те народи поневолені, як Білоруси, Українці, Литвини, продовжують, як можуть, боротьбу з польською неволею, і це викликує на Сході Европи той стан непевности, трівоги і заколоту, який не допускає господарського розвитку цих країн. —

— Ще далі на Схід, ще гірше . . . Вся Росія знаходиться в анархії большевицького господарювання, і зовсім не ясно, коли цей нещасний край перейде до сталого порядку, опертого на персональну працю і персональну свободу, як його створено державним досвідом західних народів.

До всього иншого прилучився ще небувалий голод, який охопив площу більшу, як Франція, і населення в 35 міліонів, по даним Льойд Джорджа. Цілком ясно, що — як би не були несприятливі кліматичні умови цього літа — але ж голод в такому розмірі міг утворитись тільки в наслідок безладдя, занепаду і повної господарчої байдужности, яка панує в Росії. Коли пролєтаріят займається „орґанізацією“, себ-то балачками, а селянство не тільки не дбає про розвиток свого господарства, а навпаки його зменшує, то перша засуха легко викликає катастрофу, як сучасна.

Західна Европа сполохнулась і хоче допомагати Росії по ріжним мотивам: одні з причин чисто гуманітарних, другі тому, що мають надію, що нарешті, під натиском нещастя і розумної помочи, згине це кодло божевільних фанатиків підпілля.

Відношення большевиків до допомоги з боку Зах. Европи дуже складне. Вони не можуть бачити, яке нещастя викликано їх господаркою і тому раді всякій допомозі, але вони бояться, що в наслідок добродійної інтервенції Европи, влада в Росії висклизне з їх рук, і прийдеться тримати одповідь за все, що зроблено ними за останні роки.

Тому вони, заключаючи умови з американським представником Брауном відносно допомоги, одночасно голосять до робітників всього світу, аби ті допомогали їм і забезпечували їх панування над нещасним населенням Росії. —

— В Малій Азії завершується останній фінал світової трагедії. Всі героїчні зусилля турецьких націоналістів спинити хід історії і не допустити до загибелі Імперії Оттоманів, не довели ні до чого. Вони терплять від Греків поразку за поразкою і навіть вже, мабуть, віддали ворогу свій останній центр — Анґору.

Народи, як і люде, мають свою долю і свій вік. Тепер вже ясно, що турецька імперія дожила свойого віку і що „слабий чоловік", який хорує вже більше півстоліття, але жив досі завдяки суперечкам европейских держав межи собою, тепер кінчає своє державне життя.

Перемога Греків збільшує вплив в Малій Азії Анґлійців і зменчує значіння Франції, але це не міняє того факту, що весь Схід знаходиться в стані палаючої війни, де слабші народи безжалісно гинуть під натиском силніших.

Система анґльо-американської геґемонії ще не настільки розвилась, щоби забезпечити спокій на всьому світі. Як колись сказав в анґлійській палаті депут. льорд Салюсбірі, коли його запитували, чому він не оборонить Вірменів від винищення їх Турками і Курдами: „Ми ж не можемо післати наших броненосців на гори Вірменії". —

— Зате порівнюючий спокій наступив на Балканах. Цьому сприяє, як втома від безперестанних війн, які там провадились з 1912 року, так і тому, що ривалізація межи Сербами і Болгарами і межи Греками і Болгарами нині не істнує. Болгарія зробилась занадто малою і слабою. Вона дуже втомлена війною і придушена умовами миру, щоби сміти робити опір. Греція занята на Сході боротьбою з Турками. Юґославія має багато клопоту з пристосуванням сепаратистичних стремлінь Альбанців і Хорватів до умов загального життя своєї держави. Крім того, вона веде завзяту боротьбу з комунізмом, який перейшов до террору і тим загрожує самому істнуванню держави.

Крім суворих мір, які Югославія завела у себе, вона веде переговори з другими державами Малої Антанти відносно спільної боротьби проти прихильників тої доктрини, яку розвиває в Москві Лєнін, і яка причинила вже стільки нещастя. „Диктатура пролєтаріяту", себ-то захоплення влади меншістю і тирання над населенням цією меншістю — такі практичні наслідки цієї доктрини. І проти цього не можуть не боротись здорові державні орґанізми. —

— 16. серпня вмер старий сербський король Петро. Його життя досить цікаве. З малих літ еміґрант, він вже старим і слабим чоловіком зайнав трон в Сербії після того, як там в жорстокий спосіб було забито в 1903 р. короля Александра Обреновича, його жінку Драґу і де-яких міністрів. З переняттям королем Петром влади Сербія переходить до ворогів Австрії і з того часу такою зостається аж до світової війни і повалення Дунайської Монархії. На протязі тих війн, які Сербія вела з 1912 р., вона збільшилась в кілька разів, але втратила до 60% своєї інтеліґенції. —

— Коли ця стаття писалася, надійшла несподівана звістка про замордування депутата ґерманського рейхстаґу М. Ерцберґера.

Життя його було досить цікаве. Син бідної родини, він почав з посади сільського вчителя, але ця скромна кар'єра його не задовольнила.

Він стає журналістом, а потім округа Біберах вибирає його своїм депутатом. І в рейхстаґу він скоро заняв одно з перших місць, виявивши надзвичайну працездатність. Він відогравав керуючу ролю в „центрі", до якого належав весь час своєї політичної кар'єри. Це одначе не перешкодило йому різко змінити свої погляди і свою позицію в самий тяжкий для Німеччини час. А власне Ерцберґер, бувший весь час аннексіоністим і прихильником боротьби до побідного кінця, різко змінився в 1917 р., коли він, по настрію Австріо (записка гр. Черніна) а також і Німеччини, побачив, що на побіду нема чого рахувати. Зі звиклою для нього енерґією він починає тепер працювати проти своїх бувших приятелів.

Він проводить в рейхстаґу знамениту резолюцію 19. липня 1917 р. про мир без анекцій і цим викликає уступлення Бетмана-Гольвеґа з посла канцлера.

Він підтримує принца Макса Баденського, а потім і перший революційний уряд. В імені цих урядів він їде в Спа заключати перемирря з маршалем Фошем. В своїх споминах Фош каже, що Ерцберґер плакав перед ним і умоляв його завісити зброю, бо инакше прийде большевизм і погубить усіх.

Він нічого не добився і повинен був приняти всі умови аліянтів. Але з цього часу вся жорстоко ображена гордість Німців, вся ненависть їхнього упругого характеру, звернулась проти того, кого вони рахували виновником передчасної капітуляції. Ясна річ, що такі погляди були росповсюджені тілько серед консервативної частини Німців, так званих „всенімців". Під натиском правих він повинен був зректися політичної діяльности і два роки був в тіні. На нього було зроблено два замахи, при чому один раз його ранили в плече. На третій раз він був забитий в маленькому курорті, при чому разом з ним був ранений депутат Дієз.

Смерть Ерцберґа безумовно ще зміцнить ту боротьбу межи правими і лівими, яка провадиться тепер в Німеччині, і не тільки в Німеччині... Всюди реакція, себ-то поворот до сталого порядку, коли свавілля нижчих верств громадянства непомітна, бо втримується в рамцях законом, ця реакція набирає все більше сили. Світ втомлений війною, але він втомлений також тим безладдям, яке може і повстало в наслідок війни, але тепер пітримується завдяки тому, що селянство і робітництво використовують тяжке становище держави і громадянства і хотять жити за рахунок вищих клясів, як колись вищі кляси жили за рахунок народа. Селянство хоче жити, використовуючи дорожнечу, робітництво хоче забрати в свої руки політичну владу і використати її для свого привілейованого становища.

Але розум і льоґіка річей помаленьку вступають в свої права. На Балканах, в Чехах, Італії, все більш помітна ця реакція, і вона має найбільш неприємний і суворий характер там, де перед тим найбільш розвернулось буйне свавілля нижчих клясів.

Смерть Ерцберґера порушила той стан рівноваги, який досі істнував в Німеччині; і ми бачили тепер завзяту боротьбу обох крайніх течій німецьких політичних партії. Але наступ ведуть праві кола, а ліві обороняються; і це дає можливість передбачити кінець боротьби.

Два фактори сприяють монархичній течії: по перше, німецьке дворянство і буржуазія звязали своє імя з періодом могутнього розквіту німецького економічного і духового життя. Вони дійсно були орґанізаторами свого народу; і в цьому полягає їх сила; вони мають коріння в народі. По друге — ослабення Росії і Франції і знищення Австро-Угорщини відкриває для Німеччини, хоч переможеної, але могутньої, широке поле діяльности. Але зовнішня діяльність, щоби були успішною, вимагає єдности народу, консолідації всіх його верств під проводом міцної влади. Після того, як Найвища Рада ухилилась від вирішення питання про поділ Горішнього Шлезьку і передала його Лізі Націй, а сама Ліга також не квапиться з його вирішенням, стає ясним, що це питання також не випаде на користь ініціяторів цієї проблєми, себ-то Французів і Поляків.

Час працює не на користь Поляків. Чим далі, тим більше слабне Польща економічно, тим більш ізолюється вона в своїй меґальоманській політиці. Погіршення становища Польщі треба шукати не тільки в катастрофальному упадку марки, але також у тих штрайках, ріжних заколотах, взаїмній ворожнечі окремих її частин. Це все грізні ознаки роскладу; нема сумніву, що большевики беруть велику участь в цій деструктивній праці.

По останнім відомостям кабінет Вітоса подає до демісії. Що торкається міністра фінансів і його товариша, то вони вже подались до демісії; себ-то зробили те, що звичайно роблять міністри, коли справа безнадійна; хоть і відомо, що таким способом ще ні разу справа не була врятована. Поставимо поголоски про демісію уряду Вітоса поруч з його нотами протесту до московського уряду, з його таємними засіданнями в справі оборони Польщі, — і ми будемо мати звичайну картину того становища, в якому вже знаходились де-які держави з б. Російської Імперії...

Польща в Ризі зреклася своєї союзниці і стиснула руку большевикам; але здається, що цей стиск руки буде тим стиском руки командора, акий тягне занадто хитрого Дон-Жуана в могилу.

Як би то не було, трудно думати, щоби в цей час Польща мала ще силу думати про боротьбу з Німеччиною з-за Горішнього Шлезьку.

Росія — он головний ворог, і в цьому полягає надзвичайна подібність нашого часу до часів „Смутного Времени".

В підготовці до майбутньої боротьби, Польша гарячково снує паутину дипльоматичних союзів. В цьому їй допомагає Франція. Вже заключено союз з Румунією; шукають порозуміння з Угорщиною; стукають у двері Надбалтійського Союзу — все це, щоби здійснити замисловату комбінацію надвислянських і сенських політиків про кордони незалежних держав, які мають боронити спокій Франції і бути сторожею коло зв'язаної Німеччини.

Трудно зрозуміти, на якій підставі могли б тепер зговоритися Литва і Польща, Польша і Україна, Угорщина і Чехо-Словаччина, Чехо-Словаччина і Польща та инші.

Але заходи вживаються. Вони повинні допровадити до ізоляції Росії і зробити Росію нешкодливою для її сусідів.

Але всяка ізоляція викликає стремління ізольованого розірвати блькаду. Так було з Німеччиною; так повторюється з Росією. З тою ріжницею, що тут маються инші сили, які дбають вирватись наверх.

В Німеччині це була сила індустріяльного роззитку, яка почувала себе здібною опанувати більшими просторами, які відвела Німеччині її історія.

В Росії ця сила, на жаль, зовсім иньшого порядку. Росія переживає тепер тяжкі часи. Завдяки безглуздому господарюванню большевиків, Росія зруйнувала свою промисловість, довела до руїни транспорт, зменшила розміри сільського господарства, взагалі знищила те, що було накоплено століттями, і що, добре чи зле, забезпечувало життя. Тому досить було одного засушливого літа, щоби росторощена Росія пізнала такий голод, такі муки, яких в Европі вже давно не знають.

Зараз майже всі держави, як великі, так і малі, як ворожі, так і прихильні до Росії і її уряду, всі вони спішать так чи инакше відгукнутись на голод в Росії. Де-які орґанізації, як американська і Червоного Хреста, вже приступили до праці.

Що керує державами: тільки почуття людського милосердя, чи бажання підтримати совітську владу, не допустити до анархії в Росії, — чи навпаки: бажання повалити совітську владу?

Ми думаємо, що разом з безумовним почуттям жалю значну ролю відограють і инші думки.

Не треба забувати, що стремління залишити місце голоду, втікти в Сибір, Москву, Туркестан, Україну — куди-будь, аби не умерти з голоду — вже проявилось на Поволжжу. Уявіть собі, що тільки пошириться анархія, яку викличе еміґрація з Повалжжа. Уявіть собі, що стремління бігти в світ за очі охопить не тільки Поволжжа, а, скажемо, половину Росії. Як би це дійсно наступило, то ми мали би з'явище такого могутнього потока голодних людей, який безумовно знищить всі сили, які хотіли б його затримати.

Таким чином ми приходимо до висновку, що в основі всіх зусиль Зах. Европи і Америки допомогти Росії лежить ідея не дати російському народу дійти до одчаю і анархії і тим загрозити істнуванню самої Европи.

Це не виключає того, що поруч з цією основною ідеєю маються ще инші, більш прецизовані бажання, як наприклад, — захопити той чи инший російський ринок для своїх товарів.

Чи можно бути певним, що Росія увійде в рамки нормального життя, поки нею керує сучасне фанатичне правительство, яке, як каже Ґорький, провадить нині „ґрандіозний соціяльний опит" і для цього не боїться губити нарід?

Хіба допомога голодним в Росії є вирішенням російської проблєми?

Здійснення ідеї в життю буває таким, якою є природа цієї ідеї.

Поки ідея лишається чистою теорією, часто не можна розпізнати всіх наслідків реалізації ідеї. Тільки здійснення ідеї проявляє ці наслідки і перед очима

переляканої людськости показується голова Медузи там, де була раніш гарна і висока ідея „братства і равенства“.

Сенс большевицької ідеї полягає у тому, щоби за всяку ціну знищити старий порядок господарства і встановити новий, придуманий комуністами. Наслідки цього в Росії не могли не бути катастрофальними.

А позаяк ця ідея неправдива по суті, має універсальний характер і працює примусовими методами, то і наслідки можуть бути одні: стремління опанувати всім світом за допомогою насильства, — катастрофа і примусовий кінець ідеї і викликаного нею руху.

Таким чином, я думаю, ніякі заходи ліберальних ґешефтмахерів з анґлійських кол порозумітись з большевиками, ніякі зусилля польсько-французьких політиків ізолювати Росію, не доведуть до мети.

Большевизм не замкнеться в межі Росії і не буде варитись в свойому сокові, як того бажають пани з „Gazety Warszawskiej“. Він буде завше змагатись опанувати світом; і голод тільки прискорить хід подій. Не маючи сили протриматись на терені Росії, большевизм не капітулює без боротьби.

Ми вже бачили спроби большевиків опертися на східні народи і там найти собі опору. Ця спроба до нічого не довела.

І ми бачимо тепер, як напружується большевицька Росія. Ми чуємо войовничі промови Троцького і читаємо про скупчення большевицьких сил на польському і румунському кордонах.

Большевики говорять про інтервенцію Европи; але хто ж в Европі має охоту інтервеніювати? Европа втомлена, вона хоче спокою; і вона зі страхом дивиться на Схід, де збіраються хмари.

Але не бльокадою, не потягами з хлібом і не „рукопожиттями“ Льойд-Джорджа з Красіним буде вирішено питання про большевизм в Росії.

Це вирішення чекає свойого Ватерлоо; і між Росією та Німеччиною є досить місця для цього.

Е. Лярішенко.

Відкритий лист*).

До Пана Рау,

Керовника „Deutsche Nachrichten“

Берлін.

Не так давно Ви надрукували ріжні видумки. Ясна річ, що Вас зробили знаряддям до політичної боротьби, але цю боротьбу провадять не шляхом арґументів, а інтриґами. Мені не потрібно виправдувати себе перед Вами і Вашими приятелями, але я почуваю себе зобовязаним як слід освітити Ваші доклади, якими Ви певно не зробили доброго діла для Вашого шефа. Тільки шляхом самого повного наведення доказів можно дійти до порозуміння; тому я почуваю себе примушеним (проти мого власного бажання) освітити більш докладно діяльність в українській політиці де-яких Ваших сучасних приятелів. Це для мене тим лекше зробити, що ці панове здебільшого Ваші ж кореспонденти.

Тепер до фактів. В докладі від 17/VII. 1921. Ви, посилаючись на кореспондента Д., хочете доказати, що полковник Василь Вишиваний (Вел. Князь Вільгельм) завше провадив протинімецьку політику і провадить її надалі.

Ваш кореспондент Д. цитує де-які місця зі статті п. Горленка під назвою „Стара Траґедія“ в українському тижневику „Воля“. Ця стаття яскраво описує боротьбу „Українця“ В. Князя Вільгельма з родиною, яка тримається польської орієнтації. При цьому п. Горленко додає скорочений життєпис архнкнязя. Цей життєпис був складений на Україні в 1919 р. по бажанню ріжних українських протибольшевицьких ватажків, і один примірник його А. Горленко вивіз з собою з України.

---

*) Прим. ред. Коментарі до цього листа див.: „Огляд укр. життя“.

Ви цитуєте де-які місця з цієї статті, яка з'явилась в „Волі", але Ваші цитати зовсім не відповідають дійсному значінню і змістові українського первісного тексту.

Ви виставляєте, як особливий злочин, те, що князя було названо червоним князем і що він з'українізував свій відділ. Полковник Вишиваний проявив себе активним оборонцем української справи вже з 1912 р. Але тому, що старий цісар був цілком в руках польського клюбу, то вся справа скінчилась тим, що В. Князя було відкинуто геть.

Таким чином Ви бачите, що Вишиваний був українофілом ще з того часу, коли від цього ніякої користи не можно було сподіватись. Він працює і далі в цьому ж напрямку, не вважаючи на величезний опір своєї родини і Поляків.

Коли вибухла війна, він вступив по власному бажанню до одного українського полку, де він, в свойому ескадроні, скоро припинив шкодливу діяльність польських старшин. Завдяки цьому він був прозваний „червоним князем" (і власне Поляками); але така назва, на мою думку, тільки робить йому честь.

Він зостається вірним своїм українським переконанням, за що був позбавлений спадщини. А між тим, ще за довго до світової катастрофи, йому (під впливом польської партії) пропонували гроші і всякі нагороди, коли він зречеться своєї політики. Що він зробив для Українців бувшої монархії, яку боротьбу повинен був провадити з Поляками і з австрійськими міністрами (закордонних справ та иншими), про це Вам може докладно оповісти кожний австрійський Українець. Завдяки йому не був скасований український леґіон, хоч того домагалося пять разів австрійське вище командування, а пізніше гетьманська влада. Цей леґіон зробив можливим те, що після розпаду монархії Львів був відібраний від Поляків і була почата успішна боротьба проти Польщі. Ви пишете далі, що ґенерал Натієв з'єднався з українськими соціялістами проти Скоропадського, щоби зробити гетьманом В. Князя і закидуєте останньому, що він був з цим ґенералом в згоді. Річ в слідуючому: В. Князя, після його повороту з Спа, відвідали представники українських партій (до лівих включно) і запропонували йому переняти владу. Щоби мати можливість повалити ґетьмана (він був пізніше повалений, дякуючи своїй антиукраїнській політиці), до українського леґіону прилучилися корпус Натієва, а також відділи повстанців і вільних козаків. Що Натієв та инші не були „революціонерами", Ви можете зауважити з того, що на чолі цього руху стояв ґенерал Болбочан, який (як це вам може ствердити кожний Українець) мав тільки ту хибу, що був одним з найбільших українських патріотів і націоналістів, а це йому пізніше коштувало життя. Ви замовчуєте те, що В. Князь не робив перевороту, аби не бути змушеним потім іти проти Німців. Ще кільки слів про політику В. Князя на Україні. Він зробив похід на Україну проти большевиків, як командуючий українським леґіоном. Після того, як наступив спокій, він виступив проти антиукраїнської політики австрійської окупаційної влади. Що там робилося, про те не місце тут оповідати. Пізніше прилучилися ще й ті обставини, що німецька окупаційна влада, а особливо київський центр, почали переводити, під впливом Росіян, політику, яка шкодила Україні і її інтересам.

В. Князь завше переконував австрійську і німецьку владу не змішувати українських селянських проводирів з большевиками. Ці проводирі були ворожі тій політиці, яка не допускала жадної аґрарної реформи. Так одного дня до В. Князя з'явився Росіянин, великий землевласник, з папірцем, на якому були зазначені приблизно 14 селян, і вимагав негайно їх повісити, бо вони большевики. Ясна річ, що його зараз прогнали, і з'ясувалося, що весь большевизм полягав у тому, що ці селяне прохали продати їм землю. Ви самі не будете запевнювати, що В. Князь переслідував або карав там, де про большевизм не було мови. Більша частина селянських українських проводирів, які до останнього часу провадили боротьбу проти большевицької навали, завше переховувалися у нього, як напр. Шевченко, Шинкар, Зелений, Махно, та инші. В. Князь перебував в районі австрійської окупації, а тому мав зносини тільки з австрійськими військами. Також і зазначений Вами майор Ланґе був Австрійцем; і відділ, який, не дивлячись

на попередження В. Князя, виступив проти салян і мав дуже великі страти, був також австрійський.

Але напевно В. Князь робив би опір також і безпосереднім німецьким роспорядженням, як би ці розпорядження (як це загалом і було літом 1918. року до перевороту) на його думку були антиукраїнськими, а тому не відповідаючими дійсним німецьким інтересам. Всяка навіть напів освічена людина знає, що Австрія провадила не українську політику, а лише польську, і притому за рахунок українських земель. Це стверджують також доклади про діяльність австрійської військової і політичної влади на Україні міністерству закордонних справ і головному командуванню.

В цих докладах діяльність архикнязя малюється самими чорними фарбами. Про ці доклади згадуєте Ви також в тому місці, де Ви говорите про викликання В. Князя до Відня, при чому передаєте факти фальшиво. До цих фальшивих присудів спричинився дуже той факт, що в окремих австрійських військових та політичних інституціях на Україні була сила Поляків. Катастрофальний кінець політики німецької влади у Києві показав, що ця політика шкодила не тільки українським, але й німецьким інтересам. Архикнязь завше попереджав про це; і події доказали його правоту. Але навіть і в Спа німецький кайзер вірив більше ґенералу Гренеру, ніж архикнязеві. Що В. Князь не провадив антинімецької політики, про це може свідчити за часи австрійської монархії сам ґенерал Людендорф. А в часи після роспаду монархії — про це може свідчити кожний Українець, незалежно від його переконань, який працював спільно з архикнязем на Україні протягом трьох останніх років. В. Князь, родившись німецьким князем, ним залишився. Впізнавши близько український народ і звязавши свою долю з ним, він був і є проти всього, що має антиукраїнський характер. Це знають Українці і йому довіряють. Вже в 1918 році п. Петлюра, тодішній голова Всеукраїнського Земського Союзу, в листі від 29. червня 1918. року, просив В. Князя звернути увагу німецької влади на шкодливість їхньої політики і досягти звільнення всіх зареквізованих шкіл, бо инакше українське навчання не могло провадитися. Як український патріот, полковник Вишиваний провадить лише українську політику і бачить благо українського народу тільки в співпраці з тими народами, котрі визнають самостійність України. Можно спокійно сказати, що це його заслуга, що український народ в широких верствах, не дивлячись на тодішню київську систему, не тільки не втратив своєї пошани і симпатії до німецького народу, а навпаки. Вернемося до дальшого докладу: відомість про звязок В. Князя з майором Фляйшманом (яку вам ніби передав кореспондент Ф.) є цілком неправдива. Перш за все В. Князь взагалі не знав особисто майора Фляйшмана. Друге — шеф Фляйшмана, з огляду на австрійсько-польські пляни, завше і найенерґійніше стояв за усунення В. Князя з України. Щоби закінчити з цими безличними інсинуаціями у ваших докладах проти осіб, які колись були близькі до бувш гетьмана, я дав би Вам добру пораду, лишити це з відомих Вам причин. Бо як би справдилися Ваші слова, то цим Ви тільки доказали б повну нікчемність і бувшого шефа німецького, військового і політичного, відділу у Києві. Далі — кожна розумна людина, коли вона прочитає всю ту силу наклепів і брехні, яку Ви поширюєте, вона скаже собі, що автор всього цього не має рації, бо він бореться нечистою і нечесною зброєю. Крім того особи, яких зачеплено, не будуть мовчати.

Тепер перейдемо до Ваших кореспондентів, між котрими Ви називаєте бувшого майора Haase та инших. Поперше кожний Українець дав би цим панам пораду триматися від української політики так далеко, як тільки можливо. Бо раз вони вже зруйнували українську державу... Та ці пани пошкодили не тільки Україні, але й у себе вдома чесно потрудилися над тим, щоби зруйнувати Німеччину. Що Українці думають про діяльність цих панів у Києві, про це свідчать тепер окремі погляди двох відомих українських політиків, яких симпатії до Німеччини не підлягають жадному сумніву (один з них находиться на Україні, де я його бачив приблизно рік тому назад): „Як би ці панове робили в Києві українську, а тим самим і німецьку політику, то ми мали б тепер свою державу, а Німеччина не мала би Версальського миру“.

І так ще раз, пане Rau і товариші: чи не ліпше було би і для Вас і для України раз на завжди покинути українську справу?

Цим Ви збережете Вашому шефові силу грошей, а себе врятуєте від необхідности писати такі недостойні для Німця і бувшого старшини речі.

20. VII. 1921. р.

Підписав Едуард Лярішенко, сотник української армії і ад'ютант полковника В. Вишиваного.

Жюль Лєметр.

Царі.

Переклад з французької мови Мод. Левицького.

(Далі.)

— Фрідо! — благав Герман.

Нічого не кажучи, вона присунулась до нього і обоє, зворушені до глибини душі тою близкістю, хоч і такою легкою, що ледве помітною, чистими очима дивились на зорі.

Але Фріда враз енергійним рухом підвела голову, ніби обтрясаючись од якогось солодкого мрійного сну.

— Пане мій, а як-би я звернулася до вас із проханням, чи можу я мати надію, що ви його завдовольните?

— Просіть, мій друже.

— Я прошу вас, господине мій, помилувати Авдотію Лятамієву.

— Помилувати Авдотію? Ви знаєте, що вона зробила?

— Знаю. За останнього страйку вона ходила по вулицях з чорним прапором. З цього приводу було скілька сутичок і чорний прапор пофарбувався кров'ю Авдотії. Вже більше трьох місяців вона сидить у в'язниці властиво за те, що пожаліла тих, хто мучиться.

— Чому-ж вона не пожаліла бідних солдатів і навіть поліціянтів, які теж чимало терплять?

Співучий і лагідний голос Фріди почав дивно тремтіти.

— Авдотія жаліє всіх людей на світі. Тільки вона думає, що царство правди не може настати без насильства і примусу. Краще сказати — вона не роздумує, а йде туди, куди серце її веде. Може вона й божевільна, як про неї кажуть, але це велика душа.

— То ви її знаєте?

— Я знала її в Парижі, коли сама була бідна.

— Ви мені про це не казали, Фрідо.

— Я ждала, щоби ви стали всевладні. Бо король ніколи, навіть на ваше прохання, не помилував-би Авдотію Лятамієву.

— А ви думаєте, що я...

— Так, пане мій, я думаю, я певна, що ви її помилуєте. Вона була добра для мене. Вона навчила мене шанувати пам'ять мого діда, що вмер у Сибірі. Я впевнена, що Авдотія — свята. Вона вірить тільки у соціяльний переворот, а сама повна лагідности, безмежної добрости. Я бачу її, як тепер, у чорній сукні і чую, як вона проклинає старий світ і пророкує упадок його поважним і впевненим голосом, як черниця, що читає молитви. Вона нічого свого не має; вона була матір'ю нещасних і сестрою хворих. Нарешті я вам присягаю, мій пане, що Авдотія добра, така добра, як і ви і хоч зовнішній світ поклав ціле провалля між нею і вами, я знаю, що в глибині душі ви думаєте й почуваєте те-ж саме, що й вона.

Герман вагався.

— Нехай Авдотія Лятамієва є те, що ви кажете, в очах Божих, я тепер у цьому певний і ви добре знаєте, Фрідо, що з вашою думкою я завжди ра-

хуюся... Але я повинен судити вчинки, а не душі, і я маю непохитні обов'язки...

— Ви-ж тільки що казали, що мусите самі собі визначити свої обов'язки; вони-ж, значить, не такі непохитні, мій любий...

— Але-ж подумайте, Фрідо: не можу-ж я помилувати вашу приятельку і не помилувати всіх инших, засуджених за останні розрухи; коли між ними є такі, що помилялися, то є й свідомі злочинці.

— То одні вирятують других. Може всі ті нещасні, яких ви пустите на волю, будуть вам вдячні і з'уміють ждати від вашої доброcти того, що хотіли здобути силою. Царь може зробити те, чого бажає народ, але не може здобути своїми силами, бо не стає йому розуму й громадського розвитку. Вважайте, що реформи ніколи не робилися по щирій і добрій волі, завжди монархи, коли й давали реформи, мали потайну думку, визначали собі межі, яких ні за що не хотіли переступати. Чи не було-б це своєрідне, оригінальне, мій дорогий пане, зробити те, чого не посмів зробити ні один монарх досі і йти до кінця тим шляхом, що ви собі визначили?

— І знищити себе самого? — сказав Герман усьміхнувшись.

— О ні, ні!... Не зараз! — одрікла з поспіхом Фріда.

І задумавшись, ніби прислухуючись до якогось внутрішнього голосу, вона промовила згодом:

— Потім може... Я не знаю...

— То-ж вам однаковісенько, Фрідо: чи князь я, чи царь, чи ні?

— Ні, мій друже! Навпаки, я щаслива, що ви могутній, що ви займаєте на землі таке місце, якому завидують люде і вважають за найвище. Але враз із цим... Чи треба казати?.. Одно мене дуже непокоїть: щоб ви не подумали, що я люблю вас тільки за те, що ви — князь. А часом я й сама себе боюся, щоб воно не було дійсно так...

Аж затремтів її голос од тої щирої, майже дитячої трівоги.

Герман притулився щільніше до неї. Вона не відсунулась і казала тихо:

— Та ні! Я знаю, що коли я вас люблю, то це тому, що — дарма, що ви князь (вона зробила натиск на цьому слові з невинною хитрістю) — ви найкращий, найблагородніший і найдобріщий з усіх людей, і мені здається, що за цю любов мене благословлятимуть усі нещасні люде.

— Ох, моя пташино кохана! — зітхнув Герман. — Як-би то я міг завжди мати тебе коло себе, бачити тебе, слухати тебе завжди, завжди!

Але скілька пар, що похожали по терасі під деревами, пройшли поблизу їх. Герман помітив, що їх розмова затягнулася трошки за-довго.

— Слухай. — промовив він швидко. — Ти казала, що хочеш просити в мене відпуску, щоб поїхати до свого пра-дядька. Я буду страшенно занятий ввесь оцей час; але якось я знайду спосіб ніби-то для розваги чи на лови поїхати иноді на наш хутір Орсову. Всякий раз я попережу тебе таким способом, як ти знаєш. То ти їдь цими днями. Добре?

— Добре. А Авдотія?

— Я помилую всіх засуджених за останні розрухи. Це буде один із моїх дарунків при вступленні на трон.

— Спасибі мій любий пане, від глибини мого серця — спасибі!

Вона вхопила Ґерманові руки і поцілувала їх із захопленням.

— Як багато почуття, панно Тальберґ!

Вже скілька хвилин княгиня Вільгельмина, занепокоєна тим, що довго нема її чоловіка, вийшла на терасу ніби-то, щоби подихати свіжим нічним воздухом; а в дійсности вона хотіла подивитися, що там робиться. Побачивши те, що їй було треба, високо підняла голову і підійшла зо своїм звичайним спокоєм.

— Панна Тальберґ вважає за свій обов'язок подякувати мені, — сказав Герман. — Вона просила мене, щоб я перепросив вас за її некоректність, що сталася сьогодня рано. Я їй обіцяв це зробити.

— Досить було-б, як би вона мені сама це сказала, — сухо відрікла Вільгельмина.

— Крім того вона просила відпустки на скілька місяців, щоби поїхати до свого пра-дядька, маркіза Фрауенляуб.

Княгиню Вільгелмину покинуло тяжке підозріння, що почало було мучити її і вона сказала вже добрішим тоном:

— Чого-ж їй треба було просити вас про це, а не мене?

— Вона, як ви знаєте, трошки боязка й дика; чи добре воно чи недобре, а мене вона боїться менше, ніж вас, бо мене вона знає давніше і звикла звертатися до мене, коли їй чого треба. Будьте спокійні, я вже досить насварився на неї за таке дикунство. А в тім, моя пані, я певний, що в неї добре серце і я бачив, як вона покаялась і прошу вас простить її і задовольнити її прохання.

— Я нічого не маю проти того, щоби панна Тальберґ поїхала на скілька місяців, — сказала княгиня з ледве помітною іронією.

— Дуже дякую ваше височество, — сказала Фріда з довгим реверансом.

Коли вона відійшла, Герман сказав:

— Ви трошки суворі для цеї дівчини.

— А ви занадто добрі для неї.

Герман усміхнувся. Він тільки що дуже зручно викрутився з прикрого становища і власне тому, що не любив брехні, він почував тепер потребу скінчити цю непотрібну комедію.

— Може у вас заздрість є? — спитав він.

— Не смійтеся з мене, Германе. Я добре знаю, що досить того, що Фріда — внука революціонера і дочка божевільного, щоби мала вона вашу прихильність. І коли її недоладні вчинки, як не добре вихованої дитини, вам подобаються, це мене не гніває, бо я знаю вас. Вас довго не було в салі і це почало звертати увагу і де-які прикрі міркування і мені було-би приємніше, як би новий король трошки більше думав про перший вечір, що святкує його вступлення на трон.

Вона це казала дуже поважним тоном, тоном тих гордих Альтенбурґів, що так набрид йому! Герман був і без того злий на себе за свою брехню, а ще більше злий на неї за те, що вона привела його до тої брехні і надто дивилась гордо на його улюблену, як на „не добре виховану дитину“, а становище витворилося таке, що він не міг протестувати проти цього дурного речення.

Він одповів сухо:

— Я не думав, моя пані, що ви вважаєте за корисне вертатися так скоро до тої прикрої розмови, що ми мали вранці. Я сам хочу бути суддею моїх вчинків, сам, чуєте? — моїх учинків і обов'язків, як короля, і сам знаю, що мені личить, а що ні.

— О, Германе! — скрикнула з великим болем княгиня, згортаючи свої вузенькі руки з довгими пальцями і непомірно довгими нігтями, як це личить царським особам.

Старі підозріння мучили її. Вона хотіла сказати: — „Ця дівчина дуже заполонила ваше серце!“ — і може сказала-б це голосно, коли раптом почули через одчинені вікна якийсь незвичайний рух і гомін у салі. І зараз після того на терасу з салі вийшов офіцер і подав Германові депешу „дуже важливу й негайну“, як він сказав.

Герман вернувся в салю князів серед загального зацікавлення і роскрив депешу.

Танці припинились, оркестр замовк. Круг князя Германа зібралися вищі урядовці й придворні, а через одчинені двері з инших саль заглядали жіночі голови. Всі були зацікавлені.

— Панове! — сказав Герман, прочитавши депешу: — в Анґлії сталася революція. Нова Палата громад оголосила республіку Сполучених Штатів Велико-Британії. Лорд Шефільд — президент її.

Ця новина була не зовсім несподівана. Всім відомі були невдачі в Азії, торговельна кріза всередині, революція в Ірляндії і, серед того загального безладдя — цинічна байдужність короля Ґеорґа, відділеного від англійського народу своїм традиційним лоялізмом, що ясно виявляв усім фікцію монархичної влади. Серед тих розрухів короля Ґеорґа вбив якийсь фанатичний Ірляндець. Його на-

слідником був молодий прінц Едуард, розбещений і неморальний недоросток, вже прилюдно зганьблений. Після нових конституційних виборів у Палату становище мало прояснилося; преса тільки заплутувала його своєю полемікою і ще вчора трудно було предбачати, як поставиться до внутрішніх справ Народне Зібрання.

„Революція! Революція!“ — Не було майже нікого серед присутних на цьому балі, хто не вимовляв-би це слово з невимовним жахом. Республіка, революція — то було для них усе одно, що бойовища на вулицях, розстріли, душогубства, кров на бруках, руїна, анархія. З елеґантного натовпу почулися голоси:

— Негідники! Бідний король! Бідна країна!

Герман озвався:

— Заспокійтеся, панове! Ні одна крапля крови не пролилася. Громадська думка освятила постанову Палати громад. Герцоґ Едуард не зазнав ніякої небезпеки: його дуже чемно вивезли на континент і лишили йому його цивільний лист.

Спочатку всі здивувалися, а потім ізнов обурились. То значить ця революція не була навіть крівава! Це ще гірше, ніж як-би були бойовища і кров пролилася. Куди-ж цей світ іде, коли навіть революції робляться законним шляхом? Чому він не змагався, той молодий герцоґ? Чому він не послав нікого скласти свою голову за нього? Нишком де-хто називав його страхополохом, а де-хто й нечесним, негідником. Ті, що були в парадних мундирах, загрожували:

— Побачимо ще! — і пророкували всякі нещастя цій безсоромній країні, де всі події відбувалися так спокійно.

— Цікаво дуже, правда? — сказав по-тиху князь Герман, звертаючись до посла Французької Республіки. — Анґлія вигадала новий спосіб робити революцію: народ буде чемний, а царі — слухняні. Тепер уже революція перетвориться в обмін чемностями між переможцями і переможеними. Будуть махати шапками замісць того, щоби махати шаблями і стріляти. Це вже чисто по анґлійському!

Він усміхнувся, хоч і був дуже знервований.

Танці вже не могли початися знов. Баль скінчився.

(Далі буде.)

Уряд П. Пилипчука і українське громадянство.*)

1. Наказ Директорії У. Н. Р. — 5. серпня 1921 р.

Рада Народніх Міністрів 5. серпня 1921 р. ухвалила: „З огляду на фактичне припинення функціоновання Р. Р. за упливом встановленого в артикулі 8 закону 9. січня 1921 р. про Р. Р. реченця уповноважень депутатів першої леґіслятиви Р. Р. — вважати першу леґіслятиву Р. Р. закінченою.

Констатуючи, що Р. Р. показалася в такому стані, що не могла перевести скликання нової леґіслятиви, Рада Народніх Міністрів має прикласти всіх зусиль, щоб скликання нової леґіслятиви відбулося в найкоротшому часі.

Згідно з зазначеною постановою Ради Народніх Міністрів, наказую: першу леґіслятиву Р. Р. вважати закінченою, другу леґіслятиву скликати в найкоротшому часі. У виконання цього Рада Народніх Міністрів має вчинити належні розпорядження. Голова Директорії Петлюра (в. р.), Голова Ради Народніх Міністрів Пилипчук (в. р.). З оригіналом згідно: Начальник Канцелярії Директорії Крижанівський.

---

*) Друкуємо надіслані нам з Т-нова документи, які ясно показують, що уявляє з себе зараз так званий „Центр“. Ред.

2. Вислід наради правників в справі наказу Директорії від 5-го серпня 1921 р.

Законодавчо-Адміністраційна Комісія Р. Р., розглянувши в засіданні 7-го серпня 1921 р. наказ Директорії УНР. від 5. серпня 1921 р., а також заслухавши однодушні висновки що до цього наказу правників-знавців Киркиченка, Завадського і Корчинського, найшла:

Наказ від 5. серпня 1921 р. складається з двох частин: 1. ухвали Ради Народніх Міністрів 6. серпня 1921 р. і 2. наказа Голови Директорії УНР., зробленого на підставі вказаної ухвали Ради Народніх Міністрів.

Що до першої частини наказу — себ то ухвали Ради Міністрів, то вона має два абзаци:

В першім абзаці Рада Міністрів констатує, що фактичне функціонування Р. Р. на день 5. серпня 1921 р. — припинено і з огляду на уплив строку повноважень депутатів Р. Р. першої леґіслятиви (артик. 8 закону про Р. Р.), постановляє вважати першу леґіслятиву закінченою.

Що до права Ради Народніх Міністрів зробити таку постанову, то воно не находить підстави ні в законі про Р. Р., ні в законах про права і обовязки Ради Міністрів, ні в инших будь-яких існуючих законах. Отже такого роду постанова Ради Міністрів (вважати першу леґіслятиву закінченою) є цілком незаконною, бо жадний закон такого права Раді Міністрів не надав і це право, згідно з законом, належить лише самій Р. Р.

Що до фактичних обосновань цього абзацу, то вони не відповідають дійсности, бо на 5. серпня 1921 р., як і по цей день, Р. Р. юридично і фактично існувала і існує, провадила і провадить роботу в ріжного роду нарадах, засіданнях і комісіях.

В другім абзаці першої частини наказу 5. серпня констатується, що Р. Р. на 5. серпня показалася в такому стані, що не могла перевести скликання нової леґіслятиви, а через те Рада Міністрів ухвалила прикласти всіх зусиль скликати нову леґіслятиву в найкоротшім часі.

Що до юридичного боку цього абзацу, то Рада Міністрів тут привластила собі права скликання нової леґіслятиви Р. Р., яке право їй жадним законом не надано. В арт. 8-му про Р. Р. не сказано, кому власне належить право скликання нової леґіслятиви, але сама Р. Р. в своїм реґулямині дала повне і обовязуюче тлумачення цього артикулу в тому розумінні, що право скликання депутатів нової леґіслятиви належить президії старої леґіслятиви (див. арт. 1 реґуляміну).

Що до фактичного змісту цього абзацу, то він не відповідає дійсности, бо ще 31. липня була постанова Сеніорен-Конвенту Р. Р. про поновлення уповноважень всіх депутатів Р. Р., і Президія Р. Р. надіслала Міністрові Внутрішніх Справ сю постанову для виконання, а Міністр Внутрішніх Справ її виконав до 3. серпня, і повідомив всі уґруповання, які мають право посилати депутатів до Р. Р., про уплив 3. серпня строку уповноважень депутатів Р. Р. і про необхідність поновлення цих уповноважень, згідно з арт. 8 закону про Р. Р.

Таким чином другий абзац першої частини наказу 5. серпня 1921 р. фактично безпідставний, а юридично незаконний.

Друга частина наказу Директорії УНР. від 5. серпня 1921 р. має своєю основою першу його частину, і позаяк перша частина є незаконна, то ясно, що і ця друга частина, яка базується на першій незаконній частині, є також незаконною.

Дійсно, ніде в законі ні про Р. Р., ні в иншим законі Голові Директорії не надається ні права определіння кінця леґіслятиви Р. Р., ні права скликання нової леґіслятиви.

В другій частині незрозумілим є до кого, власне, відноситься слово „наказую“, кому саме наказує Голова Директорії, чи Раді Народніх Міністрів, чи сам собі, чи комусь иншому, і хто власне має виконати цей наказ Голови Директорії — „вважати першу леґіслятиву Р. Р. закінченою, а другу леґіслятиву скликати в найкоротшому часі“.

Наказувати цього Голова Директорії Раді Народніх Міністрів не може, позаяк Рада Міністрів не має права скликання Р. Р.; наказувати це Президії Р. Р. також не може, як з огляду на правні відносини цих державних установ між собою, так і з огляду на'те, що на думку наказа Р. Р. не існує, а не існуючому наказувати не можна. Наказувати самому собі по змісту льоґіки і психольоґії також не можна. Наказ зветься так: „Наказ Директорії УНР.“. — Виходить, що слово „наказую“ другої частини наказу 5. серпня 1921 р. відноситься до Директорії УНР., що також незрозуміло і неможливо, як з боку льоґічного, так і з боку фактичного.

Слова „у виконання цього Рада Народніх Міністрів має вчинити належне розпорядження“ можуть мати лише той зміст, що Р. Н. М. має робити повідомлення уґрупованням, які посилають депутатів до Р. Р. про поновлення уповноважень всіх депутатів, згідно з зртикулом 8-м закону про Р. Р. і ухвалою Сеніорен-Конвенту Р. Р. з 31. липня 1921 р., і иншого змісту мати не може, бо жадних инших розпоряджень що до Р. Р. — Рада Міністрів зробити не є правомочною.

На підставі всього вищенаведеного Законодавчо-Адміністраційна Комісія одноголосно ухвалила: Наказ Директорії УНР. з 5. серпня 1921 року і наведену в цьому наказі ухвалу з тієї ж дати — Р. Н. М. — вважати незаконними і нікого необовязуючими.

Головуючий в Комісії — В. Приходько, Секретарь — Говорун. 7./VIII. 1921 р.

3. Резолюція, ухвалена на засіданні Сеніорен-Конвенту 7-го серпня 1921 р.

Сеніорен-Конвент Р. Р., розглянувши копію наказа Голови Директорії від 5. серпня 1921. р. і заслухавши доклад Законодавчо-Адміністраційної Комісії Р. Р., з висновком правників-знавців з приводу сього наказу, та обміркувавши факт призначення Головою Директорії кабінета Пилипчука Пилипа і загальну ситуацію, яка виникла в наслідок утворення сього кабінету, констатує:

1. що наказ Голови Директорії від 5. серпня 1921. р. про перерву в роботі Р. Р., являється явно незаконним, нікого не зобовязуючим актом і тому на роботі Р. Р. і инших державних установ відбитися не може,

2. що ухвала Р. Н. М., наведена в наказі Директорії від 5. серпня, не відповідає дійсному стану річей в тій частині, де говориться про фактичне припинення функціоновання Р. Р., і що цією частиною тої постанови введено в блуд Верховну Владу, а сама постанова є незаконною, як порушуюча закон 9. січня,

3. що в зазначеній в п. І. копії наказу Голови Директорії від 5. серпня 1921. р. видно, що наказ цей контр-асиґновано Головою Р. Н. М. Пилипчуком, про призначення якого на цей пост до Р. Р. повідомлення не поступало, тоді, як того ж 5. серпня технічно виконував свої обовязки парляментський кабінет Прокоповича, а серед кандитатів на пост премєра, поданих Сеніорен-Конвентом Голові Директорії, Пилипчук не значиться,

4. що іменування на уряд Голови Р. Н. М. п. Пилипа Пилипчука зроблено без відому, порозуміння і в супереч бажанням та намірам Сеніорен-Конвенту Р. Р.,

5. що не дивлючися на те, що п. Пилипом Пилипчуком зроблено де-які розпорядження, направлені до втручання в державні справи і до захвату влади, до цього часу фактично виконує свої обовязки в. о. Голови Парляментського Кабінету Міністрів п. Лівицький,

6. що зазначене в п. І. незакономірне поступовання та утворення кабінету Пилипа Пилипчука з порушенням загально принятих парляментських принціпів внесло заколот і деморалізацію в державне життя центру У. Н. Р. і тим поставило під загрозу як життя сього центру так і боротьбу за У. Н. Р.

З огляду на вищенаведене і прийнявши на увагу сучасний стан боротьби за українську державність та узгляднивши настрій широкого суспільства, що виявилися 6. серпня б. р. в скликаних по ініціятиві Сеніорен-Конвента міжпартійних нарадах, в яких брали участь представники ріжних партій і орґанізацій, Сеніорен-Конвент ухвалив:

1. роботу першої леґіслятиви Р. Р. на основі закону 9. січня 1921. року про Р. Р. та закону 29. квітня 1921. р. про продовження уповноважень депутатів до Р. Р. продовжувати аж до скликання нової леґіслятиви Р. Р.

2. вважати необхідними, щоб розпорядження кабінету Пилипа Пилипчука було негайно анульовано, а самий кабінет, яко шкідливий для У. Н. Р., було негайно розвязане,

3. признати, що особи, які своєю протизаконною і шкідливою для держави діяльністю ввели в блуд Верховну Владу, підлягають відповідальности,

4. звернути увагу Голови Директорії, що момент вимагає негайного утворення парляментського кабінету.

Головуючий на засіданні Сеньорен-Конвенту — І. Кобза (в. р).

4. Резолюція ухвалена на нараді представників партій і орґанізацій 6., 7. і 9-го серпня 1921. р.

1. Нарада представників партій Х-Д, С-С, С-С-П, С-Д, С-Ф, та Фолькспартей і орґанізацій самоврядування, кооперації, залізничників та поштовиків, обміркувавши факт призначення Головою Директорії кабінета Пилипчука і загальну ситуацію, в якій перебуває стан боротьби за українську державність, констатує:

що покликання до керування державною справою людей абсолютно невідповідальних ставить під небезпеку успішність рішучої боротьби за визволення терріторії У. Н. Р. з під російської окупації і виключає всяку можливість довірря до кабінету Пилипчука з боку названих партій і орґанізацій.

Тому згадані партії і орґанізації ухвалили домагатися негайної ліквідації кабінету Пилипчука та ануляції всіх його розпоряджень.

2. Нарада представників партій Х-Д, С-С, С-С-П, С-Д, С-Ф, Фолькспартей і орґанізацій самоврядувань, кооперації, залізничників і поштовиків більшістю голосів при одному проти (Х-Д) і одному, що не взяли участь в голосуванню (самоврядування) ухвалили: вказати на Івана Фещенка-Чопівського, як на особу, якій належить доручити формування кабінету.

Підписали: головуючий на нараді за С-Ф. — М. Корчинський, за Х-Д. — Кобза за С-С-П. — Л. Бачинський, за С-С. — Кравченко, за С-Д. — Романченко, за Фолькспартей, — Ентеліс, за Кооперацію Барановський, за Самоврядування — Огородник, за Залізничників — Колодожененко, за Поштовиків — Бублій.

5. Резолюція, ухвалена на нараді членів Р. Р. 13., 14., 15. серпня 1921 р.

Нарада членів Р. Р. 13., 14., 15. серпня 1921 р., в складі 25 депутатів Р. Р. від фракцій Х.-Д., Н.-Р., С.-С.-П., С.-С., кооперації, самоврядування, під головуванням Голови Р. Р. — І. Фещенка-Чопівського (який участи в голосуванні не приймав), і в складі І-го Секретаря Ф. Хижняка і депутатів: 1. Нечитайла, 2. Кобзи, 3. Совачова, 4. Плескацевича, 5. Радушка, 6. Мирошниченка, 7. Сапіги, 8. Білінського, 9. Орла, 10. Липи, 11. Кравченка, 12. Мурського, 13. Говоруна, 14. Л. Бачинського, 15. Осадчого, 16. Деркача, 17. Огородника, 18. Тимошенка, 19. Приходька, 20. Магалевського, 21. Буцула, 22. Лівицького, 23. Барановського, 25. Кирkиченка.

Обміркувавши сучасну політичну ситуацію Державного центру У. Н. Р. і з окрема Р. Р., констатували:

1. Що після катастрофи 17. листопада м. р. в час найбільшої загрози існуванню нашого державного центру зусиллями усіх без виключення політичних партій та численних громадських орґанізацій во імя вратування ознак нашої державности, щоб задержати від розкладу і зневірря нашу армію і громадянство, було отвовено Р. Р.

2. Що Р. Р. фактом свого народження дійсно зберігла нам державний центр і звязане з ним військо та громадянство від остаточного розвалу.

3. Що в процесі роботи Р. Р. виявилися нездорові видно взаємовідносини між народнім представництвом і Головою Директорії, яких не зуміло унормувати правительство Прокоповича, а в наслідок розбіжности інтересів де-яких політичних угруповань, сталося те, що в початку вийшла з Р. Р. фракція С.-Д., а після виявлення в комісіях незадоволення діяльністю Міністра Закордонних Справ Ніковського — фракція С.-Ф. відкликала членів своєї партії з Уряду, що спричинилося до кризи кабінету, а під час роботи Р. Р., направленої до полагодження кризи, вийшли з Р. Р., мотивуючи головним чином свій вихід, заявами на Сеніорен-Конвенті, підозрінням що до зміни закордонної політики, після чого фракції залізничиків і поштовиків, посилаючися на необхідність консолідації, вийшли також з Р. Р. і зміцнили своїм виходом позиції тих, що боролися проти Р. Р.

4. Що способи до налагодження кризи, намічені Р. Р., висуненням поступово трьох кандидатів на пост премєр-міністра, між якими кандидатура депутата Тимошенка була виставлена 9-ю фракціями Р. Р. при одній, що була проти, оказалися неприємлими для Голови Директорії.

5. Що після цього Голова Директорії, пробувши в пасивному стані що до кризи кабінету на протязі місяця, іменував на пост премєр-міністра особу, яка не тільки не об'єднує навколо себе громадянства, а навпаки — являється цілковито неприємлимою для всіх і навіть не має за собою підтримки партії, до якої належить, що підтверджується заявою представних партії Н.-Р. на Зеніорен-Конвенті 6-го серпня, постановою Сеніорен-Конвента з 7-го серпня і міжпартійною нарадою від 9. серпня б. р.

6. Що правительство, складене п. Пилипчиком, при повному неґативному до нього відношенню громадянства, перший крок своєї діяльности вжило для роспуску Р. Р. (незаконна постанова Ради Міністрів від 5. серпна 1921 р. зроблена ще до призначення кабінета).

7. Що введений в блуд незаконною постановою Ради Міністрів від 5. серпня б. р. Голова Директорії видав того-ж 5. серпня наказ про перерву в роботі Р. Р. в супереч закону 9. січня „Про Р. Р.“

8. Що Сеніорен-Конвент в своїй роботі своєчасно вживав всіх заходів, направлених як до зміцнення Р. Р., так і полагодження кабінетської кризи в парляментський спосіб, а своє відношення до кабінету Пилипчука і наказу 5. серпня у відповідний спосіб виявив в своїх постановах від 7. серпня б. р.

На підставі вищезазначеного нарада депутатів Р. Р. ухвалила:

1. Всі кроки, що були пороблені Сеніорен-Конвентом з приводу подій, зазначених в цій резолюції, визнати доцільними і вичерпуючими;

2. наказ Голови Директорії від 5. серпня б. р. і зазначену в ньому ухвалу Ради Міністрів вважати незаконними і нікого необовязуючими актами;

3. маючи переконання, що обставини, в яких перебуває Р. Р., під впливом майбутніх подій, неминуче зміняться в напрямку відновлевня порушеної консолідації: признати першу леґіслятиву Р. Р. чинною, і оголосити вакаційну перерву, доручивши Призидії опреділити час і місце скликання Р. Р. на вимогу не менш 3-х Сеніорів.

Примітка: депутати фракції Н.-Р. участи в голосуванні не брали.

К. Лоський.

Памяти професора Єнсена.

15-го вересня 1921 р. в 5-ій годині ранку в лікарні на Моренґассе вмер професор Нобелівського Інститута (у Стокгольмі) доктор Альфред Єнсен, який ціле життя своє присвятив ознайомленню Европи зі славянським питанням взагалі, і з окрема з Україною.

Хто з хоч трохи освічених Українців не знає цього імени, імени людини, яка перша підняла в Европі голос про істнування великого, але тяжко покривдженого і майже цілим світом забутого народа, і останньою, передсмертною працею якої була видана в цьому році на шведській мові книга про Україну в відношеннях історичному, ґеоґрафичному, літературному, побутовому і політичному?

Здається, нігде в світі Україна не має стількох приятелів, як в Швеції, і причиною цього служать не тільки історичні спомини, не тільки міркування характеру економичного, але в рівній, коли не в більшій мірі невтомна праця небіжчика. Це був щирий і вірний наш приятель, причім щирість його ні з чиєю иншою не може бути порівняна, бо від України він ніколи нічого не мав і нічого не сподівався за для себе особисто.

Це був ідеаліст чистої води. Ціле життя до самої смерти прожив він бідно, в тяжкій боротьбі за істнування, бо професорської пенсії не вистарчало на життя з родиною, а ті книги, які він видавав, публичні виклади, які він робив по цілій Швеції, давали дуже мало прибутку і вимагали тяжкої, невтомної праці.

Останній, хто бачив проф. Єнсена за кілька годин перед його смертю, був пишучий ці рядки, якого з'єднувала з небіжчиком глибока і щира особиста приязнь. Проф. Єнсен, який лежав майже непритомний і вже два дні перед тим нікого не пізнавав (його трапив удар від спеки при проїзді через Відень до Білгороду), відчинив очи, сказав ясно моє призвіще і протягнув мені руку, після чого знов впав у непритомність, з якої вже не виходив до смерти.

Його ховають у Відні, місті, що з'являється нині центром українського розумового життя за кордоном і яке, треба гадати, залишиться нашою Меккою і в той недалекий вже час, коли знова встане Україна вільна і незалежна, Меккою культури, знання, освіти. І в тій Мецці буде велика могила того, хто щиро бажав Україні щастя і розквіту, і поклав багато сил своїх на служення ідеї українського відродження.

Так невже-ж ми зможемо забути цю могилу, невже-ж кожний Українець, якого в будуччині занесе доля у Відень, не завітає на могилу нашого великого щирого друга і не подякує йому за ту велику послугу, яку він зробив для нас?

Ні, цього бути не може! Спи спокійно великий друже! Україна тебе не забуде і не заросте до твоєї могили народня стежка! Хай буде тобі земля пером!

УКРАЇНА

— **На Правобережжу** появилося кілька нових добре зорґанізованих повстанських загонів під проводом досвідчених військових старшин.

— Галицькі ґазети друкують текст повстанської відозви до селян, підписаної **Дієвою Повстанською Радою** і Отаманом Черноморських військ С. Заболотним. От. Заболотний видав — по московськи — теж відозву до красноармійців і, як отаман балтсько-ольгопільського повіту, до совітських урядовців.

— З усіх теперішніх повстанських отаманів за останній час вславилися найбільше отамани: **Гулий та Заболотний,** оба на Правобережжу (Поділля — лінія Дністра — і Херсонщина — особливо балтський і ольгопільський пов.).

— Большевики широко росповсюдили **провокаційну відомість,** наче би уряд УНР. пішов на згоду з Харківським Совнаркомом, що інтерновані українські вояки мають вертати на Вкраїну і т. п. В звязку з тими вістками багато української інтеліґенції і навіть простих селян прибуло в ост. часі до Галичини перевірити цей факт.

— **На Правобережній Україні** дуже поширена відозва до української інтеліґенції, у котрій остерігається її перед якими-небудь компромісами з большевизмом і пригадується їй обовязок супроти української батьківщини. („У. В.“)

— **Новий „заговір“** відкрила „всеукраїнська че-ка“. Згідно з офіціяльним сов. звідомленням на чолі заговору стояло 180 „петлюрівських“ старшин. 13 повстанчих комітетів було росташовано по ріжних місцях України. В момент вибуху повстання мало бути оголошене нове „жовто-блакитне“ правительство; мандати керманичів були підписані Петлюрою і Тютюнником і друковані на білому полотні.

— **Концентрація сов. військ** над румунським кордоном не заперечується й большевиками, тільки пояснюється „продовольственными затруднениями“.

— **Махно** знову розстріляний — цим разом „Петр. Правдою“. Навіть рос. закорд. ґазети подали вістку про „конец“ ватажка зі знаками запитання.

— **До Київа** мав приїхати спочатку вересня ц. р. Камєнєв, головний начальник червоної армії. Там-же, у другій полов. серпня міс., перебував Троцький.

— Новими членами **Української Академії Наук,** президентом котрої є тепер А. Ю. Кримський (1. президентом, з 1918—21, був В. І. Вернадський), обрано: М. П. Василенка та Корчак-Чопурківського. („У. Т.“)

— В звязку з голодом в Росії збільшено на **Вкраїні** втроє ставки харчевого податку. Оголошено, що до 1-го вересня має бути зібрано 20% податку. („У. В.“)

— **Харківський Совнарком** признав господарську політику Москви цілком правильною і приємлимою і тому без застережень приняв її і для себе, як уряду „союзної совітської республіки“.

— Про **„Голод на Вкраїні“** — під наголовком „Голод в России“ — надрукував у „Воли России“ П. О. Мицюк (кол. міністр внутр. спр. У. Н. Р. !) деякі данні, м. и.: волинська, київська і подольська ґуб. мають урожай вище середнього; чернигівська і полтавська — середній; харківська і херсонська — нижче середнього; катеринославська і таврийська — цілковитий неврожай.

ПОЛЬЩА

— **Стечковський,** міністр фінансів, подав до демісії.

— Виділ бльоку Центрових партій, на засіданню з 8. ц. м., виніс постанову про потребу **демісії цілого кабінету,** про що й негайно повідомив премєра Вітоса.

— **Кандидатом на премєра** рахується м. и. Ст. Ґлонбінський (кол. австр. міністр шляхів) — нац. дем., котрого пропонує маршалок Сейму, Тромпчинський. Гадають одначе, що кабінет буде орґанізований на принципі позапартійному, чисто діловому.

— Конвент сеніорів постановив (7. ц. м.) приспішити відкриття осінньої сесії Сейму; порішено **скликати Сейм на 13-го ц. м.**

— **Сейм** радитиме перш за все над законопроєктом про поліпшення матеріяльного стану державних урядовців та над демісією мін. фінансів Стечковського.

— **Плєнарні засідання Сейму** відбуватисямуть спочатку нової сесії без перерви; після кожних 2 тижні сеймової праці слідуватиме тиждень перерви.

— **У Варшаві** мають провадитися совітсько-румунські переговори в справі угоди відносно ріки **Дністра.** Зі совітського боку буде виступати Карахан.

— **Рада міністрів** приняла законопроєкт про основні права й обовязки польських старшин та про пенсійну платню військових і їх родин.

— Міністерство торгу й промислу готує законопроєкт про орґанізацію **дров'яної біржі** у Варшаві.

— **Хвиля штрайків,** як: залізнодорожний, міських підприємств, метальових фабрик і багацько инших, що були у Варшаві, Познані і и. більших центрах, тепер майже всюди закінчалися.

— **П. Тит Філіпович,** польський посол для сов. Росії, виїхав нерешті 7. ц. м. з Варшави до Москви.

— **Польським послом у Сов. Україні** має бути п. Ф. Пулавський. (Раніші відомости називали кандидатом теперішнього посла Польші у Відні, Шароту).

— **Проф. Ашкеназе,** делєґат Польщі у Лізі Націй, отримав нові інструкції на випадок відновлення польсько-литовських переговорів, котрі, як відомо, перервалися, не привівши до ніякого вислідку.

— Шеф франц. місій, **ґен. Ніссель,** призначений шефом польського ґенерального штабу.

— **Рада міністрів** постановила побільшити репресії проти спекулятивної дорожнечі, встановити комісію для розсліду цін і зисків і т. и.; рішено притягти до співпраці у цій справі громадянські орґанізації.

— **Ольшевський,** голова польської репатріяційної та реевакуаційної делєґації у Москві, заклав протест проти поведінки сов. уряду супроти його делєґації, якій не тільки з боку сов. уряду нічим не полекшується у виконанню її обовязків, але й утруднюється її працю. Большевики явно вивозять і продають майно призначене для реевакуації до Польщі, не допускаючи делєґацію реґіструвати його.

— Праця кордонної **польсько-совітської комісії** посувається вперед дуже помалу. По ґазетнім відомостям — коли вона йтиме так далі, то польсько-совітські кордони будуть установлені тією комісією . . . через два роки.

— До Нового Року мають повернутися **Польщі** всі машини, вивезені з неї підчас ворожих окупацій.

— Офіціяльно повідомляється про цьогорічний дуже **гарний урожай** на збіжжа та ярину, передусім на східніх „кресах" (Сх.-Галичина, Холмщина, Волинь, Поліся).

— У Варшаві роспочалися наради **з'їзду 14-ти воєводів.** Предметом нарад є: ощадність в урядах воєвідств, редукція урядовців, загальна орґанізація та проєкт деп. Ердмана і Бузка що-до остаточного встановлення кордонів окремих воєвідств.

— Поміж **Польщею та Італією** підписано торговельний договір, поки-що на шість місяців.

— **Реформа валюти** та инші справи безпосередньо звязані з фінансовою політикою — мають обмірковуватися на одному з найближчих засідань Сейму.

— Офіціяльно заперечується поголоскам про намірене **штемпелювання** польських марок.

РОСІЯ

— **Всерос. Комітет Допомоги** в Москві — закрито сов. владою за політичний, наче би, характер праці К-ту. Як відомо — сов. уряд відмовив був віза делеґації Всер. К-ту Допомоги за кордон; К-т запротестував проти цього і, м. и., спротивився виїздові членів ЦИК-а в голодуючі місцевости. Слідуючого дня після тієї резолюції — К-т був розігнаний, а багацько його членів арештовано.

— **Міжнар. Комісія** для допомоги голодуючим в Росії — рішила, в звязку з розгоном Всерос. К-ту Допомоги, домагатися від Сов. Уряду ще поважніших ґарантій, ніж досіль. Міжнар. Черв. Хрест, представником якого є Нансен, є самост. орґанізацією, але де-які його члени, пр. пр. Французький Черв. Хрест, вже протестують проти тої точки умови Нансена з Чічеріном, де кажеться про росподіл привезених припасів — орґанами сов. влади.

— Нансен підписав у **Москві** 27-го серпня ц. р. угоду з Чічеріном в справі орґанізації „Міжнар. Виконавчого К-ту Допомоги в Росії“, який має складатися з Нансена та одного представника сов. уряду.

— В останньому офіціяльному звіті Комітету Допомоги з 10. серпня ц. р. кажеться про переведення за ост. 3 місяці такої **допомоги дітям**: 1. улаштовано два харчеві потяги (на 12 міліонів голодних дітей!); 2. роздано певну кількість мануфактури; 3. дано 200.000 пар обуви і 4. приступлено до евакуації 20.000 дітей. — Про безпосередню допомогу — хлібом — у звіті не згадується ні словечком.

— **Террор.** У петроградській „Правді“ з 1. вересня ц. р. надруковано список 61 осіб, розстріляних по обвинуваченню у протисовітському заговорі. („П. Н.“)

— **Серед 61 розстріляних у Петрограді** в ост. днях серпня ц. р. находилися м. и. такі відомі вчені і професори вищих шкіл: М. Лазаревський (Петрогр. Унів), М. Тихвінський (Технол. Інст.), В. Таґанцев (Петр. Унів.), Г. Максімов (проф. асист. Технол. Інст.), М. Ґумілєв (Петр. Унів.) і и.

— **Бунт.** Аґ. Гаваса повідомляє, що 8-го вересня ц. р. серед сов. військ, росташованих над фінським кордоном, вибухло повстання: збунтувалися 2 дивізії.

— **З голодуючих місцевостей** перевезено за-кордон: у травні ц. р. — 13.000 біженців, в червні — 33.000 та в липні — 58.000, разом — 103.000 душ. До урожайних ґуберній перенесено адміністративним шляхом, за ост. 3 місяці, 235.000 людей. (Офіц.)

— **Відозва Патріярха Тихона** в справі помочі голодуючим — підлягла цензурі: счеркнено ті місця, де кажеться про те, що Росія уявляє собою тепер пустиню, що перед нею відкрилася нова прірва і т. и. („Г. Р.“)

— Новий **харчевий пайок** у Петрограді, а саме тільки для старших урядовців: 6 золотників чорного хліба (що-день), 18 з. цукру (в місяць), 9 з. риби або мяса, 18 хунтів зеленини, 1 х. соли і 1 коробку сірників. („Г. Р.“)

— **Нар. Ком. фінансів** видав роспорядження про віднову чекового руху в банках, виплати по чекам і т. п.

— Для зносин зі закордоном мають бути випущені нові **совітські поштові марки,** з визерунками портретів Леніна, Троцького, Маркса і и.

— У Москві відкрито в 2-ій пол. серпня ц. р. **„Будинок Преси“.** На врочистому відкриттю Луначарський прочитав свою нову п'єсу п. н. „Визволений Дон-Кіхот“. 24-го серпня ц. р. там-же відбувся вечір, посвячений памяті А. Блока.

— **Шаляпінові** відмовлено в видачі анґлійської візи.

— Московська централя „Главсахар-у“ обмірковує проєкт проф. Чекарулькуша перенести цукроварні **з України на Сибір**, та, в звязку з цим — систематичне переселення на Сибір українських робітників цукрового промислу. („В. Р.“)

— **Холєра.** З 1-го січня ц. р. зареґістровано в Росії за $1/2$ року 71.871 випадків захворіння холєрою.

— **Холєра.** У Самарській ґуб. кількість випадків холєри що-дня росте на 120 і більше. (Радіо з Москви.)

— Чічерін оголосив, що **американські піддани** негайно одерживатимуть візи на виїзд з Росії, як що окажуть відповідними документами своє американське громадянство та отримають посвідку на достаточність тих документів“.

— До одної тільки **Самарської ґуб.** треба негайно завезти 3 міліони пудів зерна на засіви. („В. Р.“)

— **Розвал Р. К. П.** Офіціяльний звіт Центр. К-ту Рос. Комуніст. Партій, на 1-е серпня ц. р., константує кризу партії наводючи, на доказ, порівнюючу табелю відсоткового відношення соціяльного складу партії з 1920 р. і 1921 р. А саме: в 1920 р. було в Р. К. П. робітників 51%, в 1921 — 37%; ремісників — 8%, тепер 5%; селян 5% тепер — 7%; урядовців — 12%, тепер — 16%; інтелігентів 24%, в 1921 р. — 33%.

Міжнародне життя

— **Зах. Венґрія,** котра мала бути передана, згідно в Тріянонським миром, Австрії — була в ост. день занята „бандами“; Венґрія не призналася до них, але за те вислала туди реґулярні війська „для охорони громадян“, і таким робом — Австрія таки належної їй землі не дістала і, поки що, даремне жде допомоги з боку Антанти.

— **Марчезе де-ля-Торетта,** італійський мін. закорд. справ, приїхав до Відня. Ця подорож є в звязку з подіями в зах. Венґрії і плянованою акцією з боку Італії, котра не бажала би собі активного вмішання у цю справу з боку Малої Антанти (щоби не допустити до можливого утворення „коридору“ між Чехо-Слов. і Юґославією).

— **Клємансо** заперечує ґазетним вісткам про його поворот до політичної діяльности.

— **Конференція** т. зв. „наслідних держав“ (спадкоємців австро-венґ. монархії), котра вже давно мала відбутися у м. Порторозе, відбудеться там-же слідуючого місяця.

— Поміж ірляндським провідником **Де-Валєрою і Льойд Джорджом** відбулася виміна листів. Льойд Джордж відкинув останню ірляндську принципову пропозицію вести переговори, „як два рівноправні уряди“, але все-ж запросив Ірляндців на нову конференцію.

— 20-го ц. м. має відбутися зустріч **Де-Валєри і Льойд Джорджа** в Шкоції.

— Поміж **Берліном і Монахією** (München) виник дуже гострий конфлікт: всенімецької державної течії і краєвої сепаратистичної; теперішній нім. уряд Вірта — строго республіканський, а в Баварії перемагають монархистичні течії. Баварський премієр Кар подав до демісії.

— Турки заперечують відомості про заняття Греками м. **Анґори.** Навпаки — війська Кемаль-Паші стримали наступ Греків і примусили їх вступитися.

— **В Гор. Шлезьку** скасовано стан облоги. Туди відправився новий баталіон італійського війська.

— **В німецькому рейхсраті** будуть обмірковувати законопроєкт про охорону особистої чести парляментарних і и. політичних діячів.

— **Ліґа Націй** відкрила свою другу сесію 5-го ц. м. Перше засідання відкрив представник Китаю, Велінгтон-Ку, який підкреслив, що кількість членів Ліґи зросла з 42 на 48. Президентом зборів вибрано голяндського мін. закорд. справ, Karnebeek'a.

— **XII. Конґрес Сіоністів** відбувся у Карльсбаді.

— **У Франції,** в звязку з наміром промисловців знизити робітникам заробітню платню, роспочалися штрейки, які захоплюють що-раз більші райони та приймають ґенеральний характер.

— Нова федеративна Республіка **Середньої Америки,** яка склалась на підставі угоди поміж самост. Республіками Ґватемаля, Ґондурас та Сан Сальватор, уконституувалась остаточно 10. ц. м. у м. Сан Сальватор підписанням відповідного акту всіма членами федерації.

— Баденською поліцією стверджено прізвища вбивців кол. німецького канцлєра **Ерцберґера,** одначе досі не вдалося арештувати їх.

З українського життя на чужині

По нашим відомостям переговори представників уряду У. Н. Р. в Берліні Стоцького і Василька з большевиками велись по наказу мін. закордонних справ Ніковського.

Відома видавнича фірма Оренштайна, в котрі також заінтересовані матеріяльно Ніковський, Василько, Стоцький і Порш, веде переговори з большевиками відносно продажу їм всіх своїх книжок. Видавництво до цего часу надрукувало більше як на 50.000.000 н. мар. українських книжок.

До Відня з Праги прибули большевицькі „посли“ — Кудря і Галичанин з Харькова — Лівицький. Головна мета приїзду — захопити в свої руки всі українські орґанізації у Відні. Ведуться переговори і з представниками української інтеліґенції про службу у большевиків.

Колишний професор і член Української Академії Наук а тепер лідер українських комуністів — М. Грушевський, приняв від большевиків високу посаду за кордоном і буде цими днями затвердженим на неї п. Раковським.

В останні часи багато шуму і занепокоєння в закордонних, не лиш українських і німецьких русофільських колах, наробила „акція“ п. Полк. Вишиваного.

Найбільше занепокоїлась дипльомація уряду У. Н. Р. Через відоме добровольське варшавське пресбюро „Русспрес“ нашими дипльоматами було сфальшовано і росповсюджено за кордоном багато брехливих звісток про цю акцію. Чимало старається і відомий орґан українського берлінського Посольства „Время“. Розповсюджені ним чутки про якісь американські доляри, які ніби-то мав отримати п. Полк. Вишиваний від Жидів, обійшли всю майже европейську пресу. Тим же посольством розсилаються комунікати і „документи“ з фальшивими датами і інформаціями окремим громадянам. Недавно такий матеріял (про звязки, нібито, п. Полковника через якогось Бормаша з Слащовим) були прислані нам, але, провіривши хронольоґічні дати, ми переконались, що цифри підтасовані, про що і попереджаємо наше громадянство. Мусимо з прикрістю констатувати не тільки в цій справі повний аліянс між деякими орґанами української дипльоматії і преси та російською контр-розвідкою і російською жовтою і чорносотенною пресою. Лист Е. Лярішенка, що надрукований вище, свідчить, що ці орґани мають не тільки моральну, але і матеріяльну підтримку в тих чорносотенних німецьких капіталістичних колах, що досі ставили ставку тільки на „єдину, неділиму“ Росію, Сподіваємось, що в найближчі дні мін. закорд. справ У. Н. Р. дасть пояснення про звязки свої з „Русспресом“, „Временем“, і т. под. інституціями.

Голова дипльоматичних укр. місій за кордоном Василько вів в останні часи переговори з жидівськими сіоністичними колами підчас з'їзду сіоністів в Карльсбаді.

Літературне життя

В Берліні має вийти велика моноґрафія п. Лукомського **„Старий Київ“**, в якій буде вміщено низку стародавніх акватинтів в барвах. Видає цей твір видавництво: „Російське мистецтво“ в мовах українській та російській.

„Світ Дитини“, ілюстров. часопис для дітей. ч. 9—10. 1. мая 1921. Львів.

„Учительське Слово“, орґан т-ва „Взаїмна Поміч“ укр. народн. учительства, ч. 5. Львів.

„Господарсько-кооперативний часопис“, Рік І. ч. За май 1921. Львів.

О. Бабій: **Шукаю людини.** Нариси з часів війни. Львів 1021, стор. 31. Ціна 25 мар.

Яків Савченко: **„Поезії“**, том II. В-во „Друкарь“, Київ. 1921. р.

Павло Тичина: **„Соняшні клярнети“**. І. книга поезій (Доповнене II. видання). В-во „Друкарь“. Київ. 1921. р.

Павло Тичина: **„Плуг“**. II. книга поезій. Видавництво „Друкарь“, Київ, 1921. р.

Павло Тичина: **„Замість сонетів і октав“**, III. книга поезій. В-во „Друкарь“. Київ, 1921. р. Ціна 1.000 карб.

Таборові видання.

Не дивлячись на несприяючі умови для видання хоч як невеликого журнальчика, за браком коштів, паперу і технічних засобів — все ж таки наше вояцтво з самого початку свого інтернування приступило до видання цілого ряду журналів, — ріжних напрямків, ґазет і листівок.

Відсутність ґазет і неодержання інформацій з центру про те, що робиться на Україні і в тих місцях, де перебувають Українці — примусили таборові редакції періодично надсилати своїх відпоручників до центру з метою зібрати фактичний матеріял, який, з своїми коментаріями, уміщується в таборових виданнях.

Найбільш цікава частина журналів — це ріжні спомини з військового-історичного життя, козацькі вірші, ріжні цікаві замітки про таборове життя, критика і здорова юмористика.

Деякі журнали на 1—2 числі припиняли своє існування — чи були конфісковані, чи з инших причин, — але через деякий час знов появляється другий журнал під иншою назвою і так не вміраючи от вже швидко 7 місяців виходе таборова література. Нижче приводиться список її:

Олександрівський табор:

1. „Зарниця“. Часопись кооперації, культури і освіти. Видання табора. Друковано на шапіроґрафі. З малюнками. Вишло 6 число. 30—60 стор. Ціна 15—30 мар. Ред. Липовецький.
2. „Нове Життя“. Неперіодична ґазета 6 стріл. дивізії. Друкована до 39 числа на шапіроґрафі, з 40 на американці. Видає Кул.-освіт. Від. 6 дівізії, ціна 5 марок.
3. „Характерник“. Карикатурний журнал. Видання Кул.-освіт. Видділу 6 стр. дивізії. Друковано на шапіроґрафі. Вишло 7 число. 10—12 ст. Ціна не виставлена.
4. „Ґримаса“. Літучий таборовий юморист. журнал. Видає ініціятивна ґрупа 4 дивізії. Вишло 1 число. Друковано на шапіроґ. З малюнками. Ціна не виставлена.

Вадовицький табор:

5. „Комарь“. Гумор.-сатир. тижневик. Видає Кул.-осв. Від. 4 дивіз. Вийшло 1 число і було конфісковано за карикатури на своїх постачателів. Друк. на шапіроґраф. Ціна 100 мар.

Калішський табор:

6. „Око“.-Літер. юмор. журнал. Видає ініціат. ґрупа 2 дивізії. Друк. на шапіроґ. З малюнками. Вишло 15 число. 20—24 стор. Велик. формату. Ціна не виставлена. Ред. Бойдин.

7. „Сич“. Сатир.-гумор. і літер. журнал. Видає ініціят. ґрупа 3 дивізії. Друк. на шапіроґ. З малюнками. Вишло 2 числа. 28 стор. Ціна не виставлена.

8. „Залізний стрілець“. Ґазета 3-ої стріл. дивізії. Видає Кул.-освіт. Від 3 дивізії. Друк. на шапіроґ. Вишло 23 число. Ціна не виставлена.

9. „Вова інтернований“ брошурка В. Смутного. Вид. на шапіроґ. Редакції „Око“. 24 стор. Ціна не виставлена.

Ланцутський табор:

10. „Наша Зоря“. Літ.-військ. тижневик. Орґан незележної думки. Вид. Кул. совіт. комісії табора. До 8 ч. друковано на шапіроґрафі. З малюнками. З 9 на ротаторі; ціна 25 марок.

11. „Будяк“. Гумор і сатира. Орґан партії В. К. В. Вид. Кул.-освіт. Від. табору. Друков. на ротаторі. З малюнками. Ціна 25 мар.

12. „Запорожець“. Журнал І. запор. дивізії. Вид. Кул. освіт. Відд. Друк. на шапіроґ. З малюнками. Ціна не виставлена.

13. „Аванс“. Політичний журнал. Видає ініц. ґрупа. Під ред. Гаврющка. Вишло 6 числа. Друк. на шапіроґ.

Ченстохово:

14. „Колючки“. Сатир.-юмор. журнал. Орґан незалежної думки. Вишло 4 число. Друковано на ротаторі. Ціна 50 марок.

Тарнів.

15. „З життя природи“. Природний журнал. Вид. прир. гуртка Тарнів. Україн. Ґімназії. Друк. на шапіроґрафі. 24 ст. З малюнками. Вийшло 1 ч. Ред. Л. Бачинський.

В останні часи ще намічено випустити нові журнали, як „Альманах“ в Київ. дивізії, „Січ“ і другі. Таким чином коло 20 друкованих орґанів виходе хатнім шляхом на еміграції в Польщі. Л. Б.

Огляд преси

З ким?

„Український Вістник“, що значно поширив свій розмір, почав був цими днями поширювати і свій специфічно-галицький світогляд що-до українських справ. В двох числах підряд він попробував дати більш менш задовольняючу відповідь, з ким мусить іти Україна в боротьбі за власну волю:

Отсе питання зринає настирливо, як тільки родяться думки скинути на Україні важке ярмо окупантів.

Розуміється тією твердою основою, на котрій мусять спиратися наші почини і ділання, може бути і мусить бути тільки українська маса, тільки український народ в своїх свідомих, а навіть інстинктовних елементах. А кудою звернеться свідомість українського народу і його національно-державний інстинкт, на це вказує безперервний ряд повстань. Одначе ці повстання з природи річи мають покищо тільки неґативний, протестуючий характер. Треба, щоби найшлись орґанізатори, творці, державні будівничі, котрі гонови до свободи українського народу надали би позитивний зміст. І тоді виринає питання матеріяльного, чи хоч би морального опертя, питання: з ким?

Сьогодня так поплутані інтереси економічні і політичні, що майже ніхто не є „сам“. Малі держави є залежні від великих, вони спрямовують лінію своєї політики згідно з вимогами великих протекторів і експльоататорів; лінії політики великих держав перехрещуються між собою і взаїмно підчиняються одна одній.

Сьогодня властиво немає ідеально незалежних держав, як і немає ідеальио незалежних людей. Навіть найбільші міліярдери є залежні від подавців праці, — а ці від капіталіста, від світового ринку, від запотребовання.

Не шукаючи далеких зразків погляньмо на близьку нам Польщу. В якій стадії булаб справа польської державности, колиб не самовідречена допомога Франції в зброї, війську (армія Галєра), грошах і т. д.? З цілою певністю можна твердити, що польська державність находилась би на тім самім ступні розвитку, що й українська, якби не величезна допомога Франції. Зрештою, всі держави, котрі творилися, чи котрі творено, були здані на зовнішню допомогу. Чи це була Греція, чи Сербія, чи Болґарія, чи Румунія, чи нинішні балтійські державн, чи справа з'єдинення Італії — всі вони мали допомогу зовні, і це у великій мірі рішало про довершення їхньої державної будівлі. Значить, всюди в тій чи иншій формі відділовували „варяги".

Виходячи з цього заложення, треба розвязувати питання: з ким? Найближчою до України і з ґеоґрафічного боку і по крови є Польща. Але є то дуже непевний і неповажний союзник.

Не запускаючись в хрональоґічне представлення польської „допомоги" від листопада 1918 року, вистане перейтися по Східній Галичині, Волині, Холмщині, Поліссю, а там почуємо притишений зойк і крик. До тогож Україна потребує вкладів, а Польща не може їх дати. Польща може тільки брати, а брати на Вкраїні нема вже що. Тому у визвольних змаганнях вязатися з Польщею — значить знову на довший час свідомо заграбувати справу української державности і компромітувати її в очах українських мас. На міжнародній арені кождий крок Польщі є вязаний французькою політикою, отже там Польща, будучи скомпромітованою своєю імперіялістичною політикою, не може ніяк підперти нашої справи.

Таким чином Польща до часу реставрації української держави повинна бути виключена із всяких наших комбінацій. І взагалі з тих комбінацій треба виелімінувати всі малі, дрібні, нестійні сили, котрі питаються та не мають ні сили, ні засобів допомогти справі, а за те мають надто широкі роти і ненаситні жолудки.

Творчими силами, котрі успішно моглиб співділати при реставрованню української державности, можуть бути тільли великі держави, сильні і спроможні підперти так велике діло. Ними можуть бути або Анґлія, або Франція без своїх нахабних підсусідків.

В числі 184 ш. часопись ще ближче підходить до теми — на питання: Франція чи Анґлія, вона відповідає, що тілько анґльо-німецька комбінація може врятувати українську справу від загибелі:

Колиж приступимо до розвязки питання: Франція, чи Анґлія, то справді найдемося в дуже скрутному положенню, яку дати відповідь. Франція має вже свою сторінку, яка не може збуджувати більшого довіря до французької допомоги. Ми знаємо, як за Центральної Ради прийшло з боку Франції визнання української державности, а як ганебно опісля Франція відповилась від нього. Ми знаємо французькі митарства в Сх. Галичині, місію ґен. Бартельмі, висилку армії Галлєра, дозвіл п. Клємансо на обсаду Сх. Галичини по Збруч польськими військами. У відношенню до Вел. України Франція вела політику що найменше грубошкірого глядача, як не допомагала всяким Вранґлям відбудовувати „єдіну нєдєліму".

Одначе і у Франції в останніх часах наступили деякі зміни настроїв, що до української справи. Перш усього знаменита французька вивідна служба, що раз то приносить нові вістки про такий страшенний занепад економічний Росії, що на довгі десятки літ не може бути мови про зворот французьких міліярдів.

Другим моментом, що починає збивати Французів з положення неприхильного глядача, це розчарування відносно Польщі. Поляки своєю прислужністю доїли Австрію, так тепер проводять вони свою політику супроти Франції. Але

Французи — це рентієри. І вони раптом починають добачувати, що не має виглядів на те, щоби їх вклади могли на довшу мету рентуватися в Польщі.

Третім моментом є відокремлення Франції, спричинене анґлійською політикою. На протязі трьох літ доводиться нам бути свідками, як Французи раз пораз складають карти перед всесильним британським грачем.

Четвертим, може найважнійшим, моментом, є вперте змагання цілого українського народу здобути собі повну державну самостійність.

Одначе в нас, західних Українців, — треба виразно сказати — не має довіря до Франції, до її доброї волі, до її безсторонности. Ми зовсім не раділи-б тим надто, колиб бачили Французів на своїй землі, чи то на становищах військових інструкторів, чи в промислі, чи деинде. Більше довіря маємо під тим оглядом до Анґлії.

Анґлія має всі дані з повним успіхом допомогти справі визволення українського народу від чужоземної окупації і справі реставрації української державности, маючи в своїх руках найпевнійші шляхи, що ведуть на Україну, а саме Дарданелі і Чорне Море. Опісля Анґлія може мати до своєї диспозиції потрібні німецькі сили, чого бракуватиме Франції. А сьогодня загально відомо і вже стало непорушним аксіомом, що б е з Н і м е ч ч и н и н е м о ж е н а с т у п и т и в і д б у д о в а е к о н о м і ч н о г о ж и т т я с в і т а, я к б е з у с у н е н н я х а о с у н а С х о д і н е м о ж е н а с т у п и т и р е с т а в р а ц і я е к о н о м і ч н о г о ж и т т я Е в р о п и. А осередком европейського Сходу є Україна. Анґлія, при співділанню Німців, котрих знає вже Україна, за котрими подекуди й тужить, котрі мають потрібні сили до привернення нормальних відносин на широких українських степах, котрі мають там своїх земляків на Херсонщині, — може повернути волю, добробут і щастя українському народови та рівновагу висиленій Европі.

Українські політики не повинні залишити нагоди дібратися до цих чинників.

Ґазета добре розуміє, що шляхи національної політики протоптують не боги, а люде. Коли ідеольоґом анґлійсько-німецької орієнтації був у нас д-р Донцов, то практиком її з давнього часу став пол. Вишиваний. Не претендуючи ні на лаври Симона Петлюри, ні на галицький престол д-ра Петрушевича, він послідовно добирався, до названних газетою „чинників“ на протязі скілько років підряд, творячи свою власну течію національної української політики. Але газета, що так льоґічно ранійш трактувала питання, в пункті реалізації справ, правда, не по своїй вині, а про припису згори, бо сумбурна стаття — „Монархичні мрії і Галицька Республіка“ — надрукована одночасно і в „Укр. Прапорі“, впадає в транс і знов залазить на галицький політичний загумінок; цитуємо статтю по „Укр. Пр.“, де вона по цензурним умовам має ориґінальний вигляд.

Тверджуваннє, мовби Українці залишили тепер справу Східної України (Придніпрянщини) та мовби вся українська політика сконцентрувалась около Східної Галичини, є так само дивовижне, якби хто зпоміж Німців сказав, що вони тимчасом відрікаються німецької держави (Німеччини), а за те всі свої сили збирають на те, щоб ратувати Австрію. Австрійські Німці ладнають державні відносини н о в о ї (малої) Австрії, а в Німеччині заходяться тамошні Німці коло сконсолідування великої німецької держави. Таксамо з природи річи діється у нас, Українців, що ми, г а л и ц ь к і У к р а ї н ц і д о б у в а є м о в с я к и х с и л і с п о с о б і в, щ о б и в и з в о л и т и н а ш у г а л и ц ь к у з е м л ю з п і д п о л с ь к о ї о к у п а ц і й н о ї в л а д и і здобути їй державну незалежність, а наші брати, п р и д н і п р я н с ь к і У к р а ї н ц і з б и р а ю т ь с в о ї с и л и, щ о б и С х і д н у (В е л и к у) У к р а ї н у в и с в о б о д и т и з п і д

большевицько-російської влади і дійти до сомостійної Великої України як незалежної держави.

А як нам, галицьким Українцям пощаститься скорше дійти до незалежної галицької держави, то отсе стане важною підоймою у зорґанізованню Великої України, котрої ніхто з Українців, хочби лиш часово, не зрікався, — плекаючи у своїй душі всенароднє змагаnnє: Соборної України.

Оскілько правдиво виглядає ця заява офіціозу Галицького Уряду,нехай читачі заглянуть в статтю Не-Січового Стрільця — „Січові Стрільці і Галичина“ — та пригадають собі хоч би історію Всеукр. Нац. Ради і останнього З'їзду студентів у Львові. Далі йде якась „беліберда“, в котрій навіть сам автор статті не в силах розпутатись:

Рівночасно висувається питання про ліквідацію уряду Петлюри, котрому закидується франкофільську політику та підсувається мниму ненависть Українців до Франції, як грядучого мужа провидіння видвигається особу Василя Вишиваного (Вільгельма Габсбурґа).

Таке лянсуваннє мнимої української політики може вказувати на те, що політика Петлюри, зробивши тяжкий досвід на союзі з Польщею, дійшла вже до банкротства, але чи нова політична орієнтація придніпрянських Українців дійшла аж до союза з Німцями на чолі з династією Ґабсбурґів, отсе виглядає наче леґенда, менше серіозна. Та на це обовязаний хто инший відповісти.

Відповідаємо галицьким офіціозам, що цю „леґенду“ про ненависть „Українців до Французів“ утворили самі галицькі часописи: варто порівняти ранійш наведені цитати з тілько-що наведеними, що-б цьому переконатися:

Але коли підносимо прилюдно цю леґенду, пише далі автор, то робимо це з тої причини, що нам хитро підсувається, начеби всі Українці поладали свої надії на спасителя Габсбурґа та начеби всі Українці концентрувалися на Східну Галичину і тому проти такого ставлення справи мусимо рішучо застерегтися.

Воно правда, що на світі бувають всілякі політики: з довшим і коротшим розумом, але все-ж таки годі забувати недавних подій.

Українська Національна Рада перевела в листопаді 1918 р. державну орґанізацію у Східній Галичині, усунувши зі Львова останнього австрійського намісника, представника династії Габсбурґів, а першим основним законом з 13-го листопаду 1918 р. поклала державний устрій Західно-української Народньої Республіки, відкидаючи цим державним актом всякі монархістичні комбінації. Отсе становище галицької Української Національної Ради і її представництва зовсім не змінилося.

Звітки автор статті видобув істину, що вся Україна концентрується тільки на Галичину — трудно сказати. Ще більшим парадоксом звучать й инші твердження офіціоза, що до прав напр. ніким необраної національної Ради установляти державний лад на вічні времена не тілько для Галичини, але і для Соборної України. Тому ми по щирости не можемо не згодитися з сумним рефреном статті:

— „На світі бувають всілякі політики з довшим і коротшим розумом, але все ж таки годі завувати недавних подій...“ хоч би боротьби Наддніпрянців за Галичину для Польщі!

А „Українському Вістникові“ висловлюємо щире співчуття, що поряду з розумними і тверезими статтями йому доводиться иноді et oficio друкувати ще й отакі провокаційні статті політиків зовсім не з „довгим розумом“.

Tutti—frutti.

Субординація.

Як доносить „Відбитка з № 9 Борітеся Поборете“ т. з. „Закордонна Делеґація“ УПСР. „ліквідувала“ „Закордонний Комітет“ цієїж партії і „наказала“ всі документи і кошти його передати славнозвісному Штефанові, котрий служить урядовцем у большевицькій місії у Празі.

Звичайно з неменшим успіхом можно булоб передати все це самому Варшавському, або Копелєвичу, але для чого ж турбувати Начальство, коли можно йти шляхом субординації.

Комік.

Є люде, котрі одною своєю появою викликають сміх. Так недавно за кордоном з'явився веселий молодий чоловік на ймення Кудря, котрий одним своїм виглядом насмішив всіх присутніх.

Цей забавник звернувся не більш не меньш як до закордонних українських кооператорів з вимогою здати йому все майно і всі фонди.

Самовидці передають, що кооператори були надзвичайно втішені цією пропозицією і ляконично відповіли на старосвітський манір:

— Прийди і візьми!

Діставши таку відповідь, досвідчений в кооперативній психольоґії Кудря впав у такий роспач, що записався добровольцем в холерний відділ.

Істинно говорю вам: лекше кооператору пролізти в голочне вушко, ніж поділитися з ближнім своїм.

Загадка.

Один добродій був 54 роки справжнім буржуєм з усіма належним аксесуарами. На 54 році Дух Божий снізойшов на нього; і він вступив в члени соціялістично-революційної партії, звідки його через півтора року благополучно виключили.

Питання: наскілька буржуазна плоть встигла очиститись?

Відповідь: Отнюдь; ібо дух цей ні франками, ні долярами не ізгоняється.

Тушинські вори.

За часів московських Самозванців, коли розпуста досягла апоґею, дуже цікавим було з'явище, що де-які людці зробили своїм фахом слідуюче заняття: Вони з'являлися то в Москві, то в Тушині, де сидів відомий Тушинський вор, і то там, то там били чолом на вірність і клялись бути більше ворами, ніж сам Вор. Ніщо не нове під місяцем, а історія часто повторюється у всіх деталях, аж до самих запашних включно.

Був час, коли Тарнівський Центр був річчю цілком бездоходною (всі квоти були в кешені Супруна, а потім Василька), і тоді де-які особи ставилися до нього з повною погордою.

Для чого він, коли у Відню субсидії лилися річкою і трещали без перестанку „Нова Доба“ і „Боротьба“. Але tempora mutantur і життєдатне джерело висохло, а в той же час Центр заосмотрився як не в гроші то принаймні в евентуальні надії. Появилася Українська Трибуна. От тут то заговорило серце у деяких, від них же перший д. Киянин, і пішли вони бити чолом „со всѣми животами“, плюнувши на те, чим жили три роки.

Як заяць, котрий оббіжить сорок миль за ніч, щоби заплутать сліди, так і д. Киянин стрибає і туди і сюди, і можно подумати, що він не віденський

еміґрант, а сам анґел во плоті, котрий три роки тільки то й робив, що плакався над долею неньки — України.

Публіцистичні дані п. Киянина на жаль позбавили нас можливости прочитати уважно перші його чотири дописи, але пятий має такий „букет“, який мимоволі б'є в ніс.

Розшаркавшись спочатку дуже елеґантно перед військом, п. Киянин починає громити кооператорів, дипльоматів і найбільш „заосмотрені“ видавництва (чомусь поминаючи „Дзвін“) і все це з метою відділити козлищ від овець і показати війську, кого бити, а кого милувати — від них же перший д. Киянин.

Він груддю стає за покривджених.

„Коли послухаєш многоглоголивих авакумів з „Волі“, або московських наймитів з „Вперед“, або придуркуватих хлопців з „Борітеся Поборете“, то дістанеш враження, що більш нікчемної, нездарної, ледачої ґрупи людей, як ота вищезгадана наша інтеліґенція, в цілім світі не найдеш“.

Поминаючи надзвичайно дотепні і меткі характеристики вищезазначеної преси: (як-же, проф. Грушевський: придуркований хлопець — це-ж можно вмерти зо сміху) звертає на себе увагу те дивне з'явище, що д. Киянин пропустив (як ранійше „Дзвін“) головну облічительницю еміґрації „Нову Добу“.

Ми звичайно далекі від того, шоби заглядати в редакційний портфель „У. Т.“ з метою дізнатися, чи не був д. Киянин колись співробітником „Нової Доби“ і чи не є він членом „Дзвону“, я може і вилаяний „Вперед“ теж колись втішався його гучними творами; і знаючи, що немає тайного, щоби не стало явним, відкладемо це питання надалі.

Сейчас нас цікавить той факт, що д. Киянин, бажаючи знайти в віденському Содомі десять праведників, переговорив зі своїми приятелями і оказалося, що вони виготовили і готують до друку такі речі:

Далі слідує на протязі трьох шпальтів довжелезний реєстр книжок, котрі могли би бути окрасою Саляманської книгозбірні — добра сотка назв, з котрих де-котрі відомі нам, як многотомові і дуже капітальні речі. І „це тільки те, про щі мені довелося випадково дізнатися через особисте знайомство з авторами о перекладчиками“.

Можливо, звичайно, що, коли д. Киянин зустрічається з українськими літератами, то у нього з невідомих фізіольоґічних причин троїться, або четвериться в очах; але коли ми спробуємо поділити цей книжковий океан на кількісь дійсно існуючих українських літератів, то ясно, що коли-б кожний з них писав обома руками одночасно, диктуючи ще на дві машинки, то ледве чи встигли-б вони зробити половину зазначеної праці. До цього цікаво додати, що серед перечислених праць немає н і о д н о ї з тих, котрі роблять „знайомі нам“ автори й перекладчики.

Яка ж мета цієї безсумнівної брехні?

Просто бажання д. Киянина на всякий випадок заосмотритися в довірря в Тарнові. По правді мовити — прибуток для України невеликий, але шкода від такої кореспонденції настільки велика, що ми дивуємося, як редакція „У. Т.“ могла помістити її без належної перевірки.

Звичайно, ми, прочитавши цю кореспонденцію, щиро посміємося і будемо продовжувати своє діло; але є сила людей, котрі уперто і корисно працюють по ріжних еміґрантських закутках і на Україні, які, прочитавши, що Шекспір, Мадзіні, Панекук, Ранке, Макс. Ковалєвський, Кареєв, Вандервельде і др. вже „готуються до друку“, кинуть почату працю і будуть чекати виходу цих мітичніх видань.

Щоби довести діло до кінця, пропонуємо „У. Т.“ надрукувати, що ми готуємо до друку „Британську енцикльопедію“ і збірники „Нивы“ за 53 роки, а один з наших співробітників взявся перекласти комплєти „Times'a“ за 130 літ.

І сміх і гріх!

„Дядя Міхей“.

> У моей тети была кошка, которая, извините, огурцы ѣла; а заяцъ, ежели его бить, можетъ даже спички зажигать. Чеховъ.

Спішимо подати до відому всім аматорам чистої поезії радісну звістку.

Відомий поет „Дядя Міхей“, віршами якого зачитувалася вся грамотна Росія і Україна — творець знаменитої поеми:

Который разсуждаетъ здраво
Лишь куритъ папиросы „Слава“
10 шт. 6 коп.

оказався живим і здоровим і вернувся до літературної праці на сторінках „Української Трибуни“ під новим псевдонімом Лупи Грабуздовича.

За час відсутности талант „Дяди Міхея“ сильно розвинувся, очевидно, під впливом російських клясиків, і останній його незрівняний твір — „Пісначевський, Трибуна і Ворожбит“ — є без сумніву написаний по зразку знаменитого „Разсужденія о пользѣ стекла“. Не вважаючи на ріжнородні впливи, поет лишається в де-чому цілком вірним собі і також тонко обєднує повагу до господаря з ґраціозною реклямою свого товару і пониженням ганебних супротивників, як в своїх незабутніх шедеврах:

Вотъ сортъ другой совсѣмъ „Катыкъ“
Его-же куритъ лишь мужикъ.
Но синій дымъ струей віясь
И „Славу“ куритъ всякій князь
За 6 копеекъ 10 штук
Ребята, дѣти, рвутъ изъ рукъ...

На жаль неймовірна дорожнеча паперу не дозволяє нам умістити вищезазначеного шедевра повністю; і ми містимо його в вибраних уривках, даючи для ясности слідуючи нотатки:

* — означає, що публіка мусить сміятися;
** — муситься кричати: гурра і niech żyje;
*** — загальне обурення. Дами можуть навіть скрикнути — Quelle horeurre.

1. Частина описательна:

Пісначевський, Трибуна й Ворожбит.

Байка.

Пан Пісначевський Віктор
(Професор, журналіст і лікарь)*
Тижневик „Волю“ видавав
У місті Відні.
Жив весело, заможно і не знав,
Що то за штука — злидні —
То Колчака він вихваляв,
То прихилявся до Петлюри,**
То на Петлюру нападав
І на міністрів злі містив карикатури,***
То подавав
Вільгельма Габсбурґа парсону
І провозносив до небес,
Й нарешті — як той пес
Напався на „Трибуну“.***)
Причиною такий був, бачите, випадок:
Фейлєтоніст „Трибуни“ Танаскович
(Мій кум і родич —
Правдивеє імя в псевдонімі сокрито)
Глибокий етики упадок
Сконстатував
І в фейлетоні змалював
Літературного бандита.
У голову собі забрав наш маніяк,
Що Танаскович — то Ніковський:*
„А! — каже — коли ж так,
То буде знати той редактор Саліковський!
Я знаю вас — субсидій ви ловці!
Дають тепер поляки,
Колись давав Семякин
І Синєбрюхови давали вам купці,
Давав вам гетьман і Петлюра —
Такая ваша вже натура!
Всі ваші гасла і призиви
Із польської походять дефензиви!“**

2. Частина поучительна:

Панове громадяне!
Вам все це ясно стане,
І нам не треба вам нічого обяснить —
— Ви Піснячевського оціните фіґуру,
Коли свою літературу
І чесні імена ви звикли поважать...

Як що ви розуму не втратили ще сили,
Скажіть: чи може буть
„Трибуна“ орґаном якоїсь дефензиви,
Коли ґазету що ведуть:

Кушнір Макар, Лотоцький, В. Садовський,
С. Черкасенко, Зайцев, Саліковський?
Але щоб справу цю докладно встановити,
Ходили ми поворожити
До діда Прокопа старого
До Ворожбита
Й таке почули ми від нього:
„Е, дітоньки! То так бува на світі.
Коли вже хто піде
В літературнії бандити
Назад ніколи і ніде
Йому не буде вороття,
Й не буде вже з нього путтям:
Не здихаться від нього вам мороки,
Аж доки
У пастку він не попаде —“
Сказав так дід Прокоп —
А пастку, каже, ту зовуть субсидіогноскоп.

За це ви Прокопа не лайте:
Її вам я не покажу,
Поражу тільки і скажу:
„Підіть, впіймайте.
Та зревізуйте Супруна,
„Оцукса“ вивірте рахунки,
Помацайте Моркотуна —
Тоді збагнете всі стосунки,
Розвієте віденськую полову
І скажете: „З слабої на здорову
Перекладати, Вікторе, покинь!“
Далеко тільки вам іти
Тай трудно тих панів знайти —
Ховаються, як зайці...
На тім — Аминь!“
На тім і байці
І Піснячевському Аминь!

Л. Грабуздович.

Перепрошаємо шановних читачів, що ми наводимо повністю другу частину її незрівняного твору Дяді Михея, хоча вона має деякі lapsus'и, котрі пояснюються непоінформованністю автора, недавно прибувшого з Совдепії; так він очевидно не знає: що Супрун вже є зревізований заходами головного персонажу байки, що вирівняння рахунків Оцукса мусило б покласти добру квоту в кешені „бандитів“, а Моркотун вже є добре помацаний де-якими з товаришів поета по редакції. Не вважаючи на цю докладність, і надалі зостається невідомим, чому автор так уперто не хоче показати субсидіогноскопу: „Її я вам не покажу“, хоча, як видно з його слів, певне має його десь дуже близько від себе.

Ясно одне, що Дядя Михей (він-же Грабуздович) звик поважати Зайцева і сильно цим пишається. Але пишайся не пишайся, а ми думаємо навряд, чи Зайцев такої само думки про Грабуздовича, бо: „Далеко куцому до зайця!„

Глупство чи провокація?

Варшавська „Трибуна“ відкрила на своїх сторінках новий ориґінальний відділ... доносив большевицькій Чека. В. ч. 102 П. Зайцев зробив першу спробу:

„...Було це на Фастові в кінці лютого девятнадцятого року. Українські війська саме тоді покинули Казятин...“ пише автор.

І далі розповідає, як, залишившись в тилу большевиків і немаючи змоги попасти до Київа, Зайцев і його товариш звернулись до знайомого начальника стації, котрий і приютив їх в окремім служебнім купе; як по дорозі до Київа в той же ваґон ввійшло двоє красноармейців; як кондуктор, при допомозі автора і його товариша, вбив красноармейців і викинув їх під насип і т. д.

Ми охотно віримо, що ні п. Зайцев, ні його товариш в смерті красноармейців не повинні... Але чим винуватий начальник стації, шо на свою голову самого Зайцева від смерти спас? Чи може автор большевицьку че-ка рахує більш... наївною від себе?

Зареєстровано Дирекцією Поліції у Відні ч. 918/19.
Registriert bei der Polizei-Dir. in Wien Nr. 918/19.

Відповідальний редактор Лев Шопяк. Друкарня „Форвертс“.

Зміст ВОЛІ 1921 т. 3 ч. 1-8

П о е з і я

П о в і с т и, о п о в і д., ф е й л.

С п о м и н и, л и с т и

Л і т е р а т у р а, м и с т.

Н а у к а

П о л і т и к а, п у б л і ц.

Р і ж н е